

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

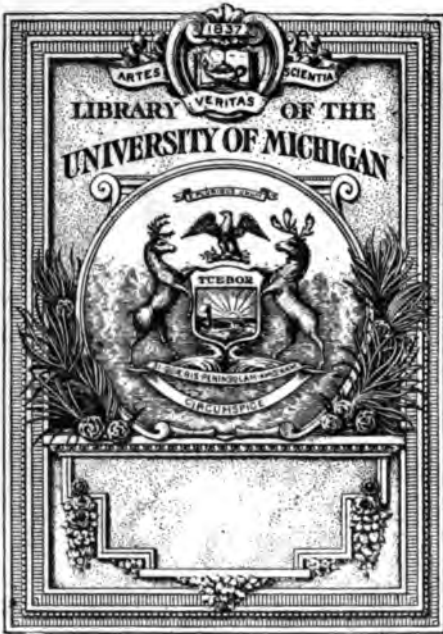
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

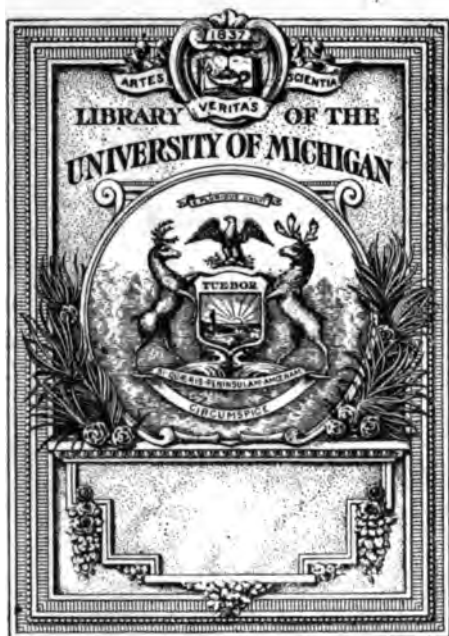
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

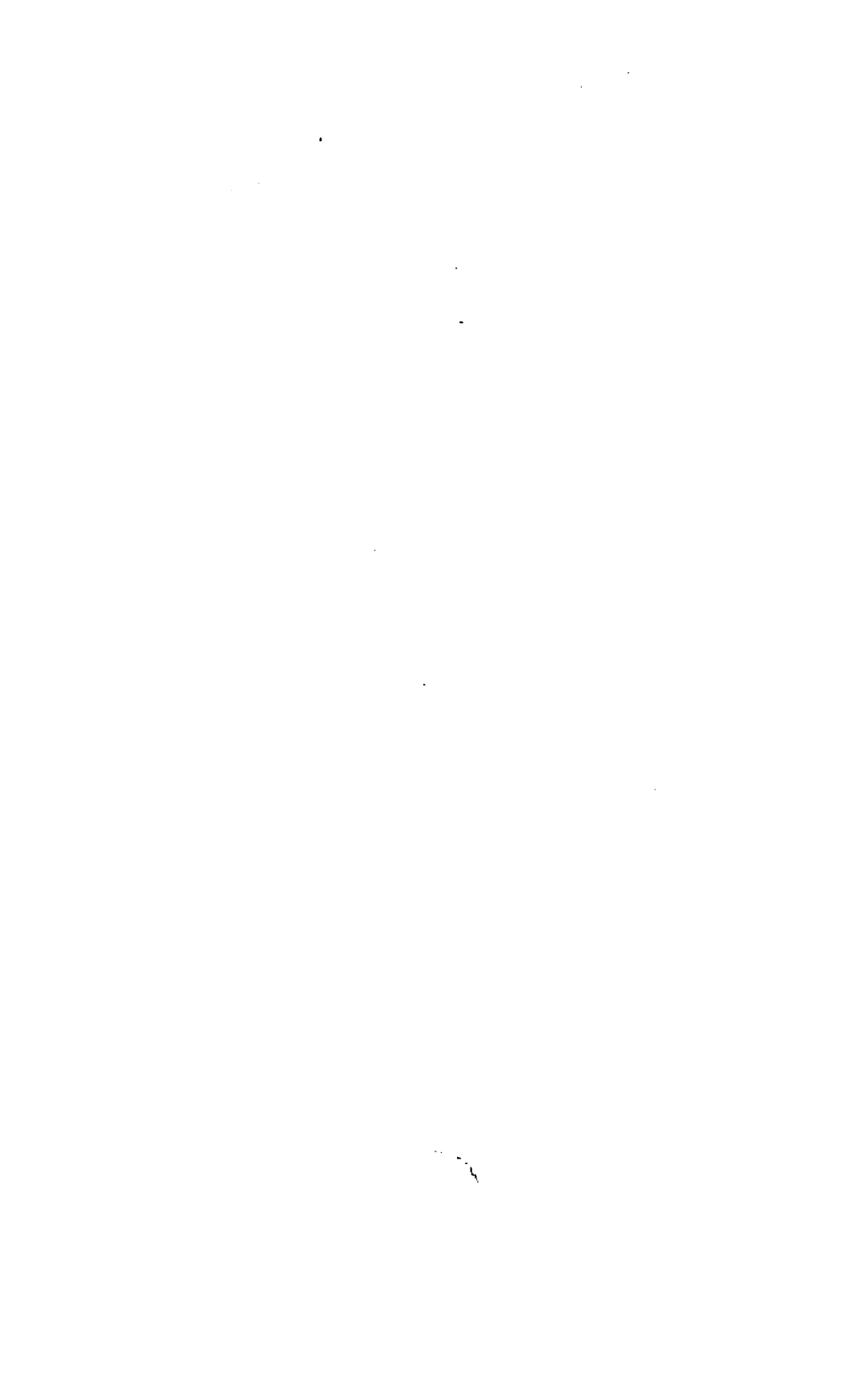
Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

33
.B59

BIJDRAGEN

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

NEÉRLANDSCH INDIÉ.

TIJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT

TAAL- LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEÉRLANDSCH INDIÉ.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE.

K. P. H. R. I.

1853.

I N H O U D.

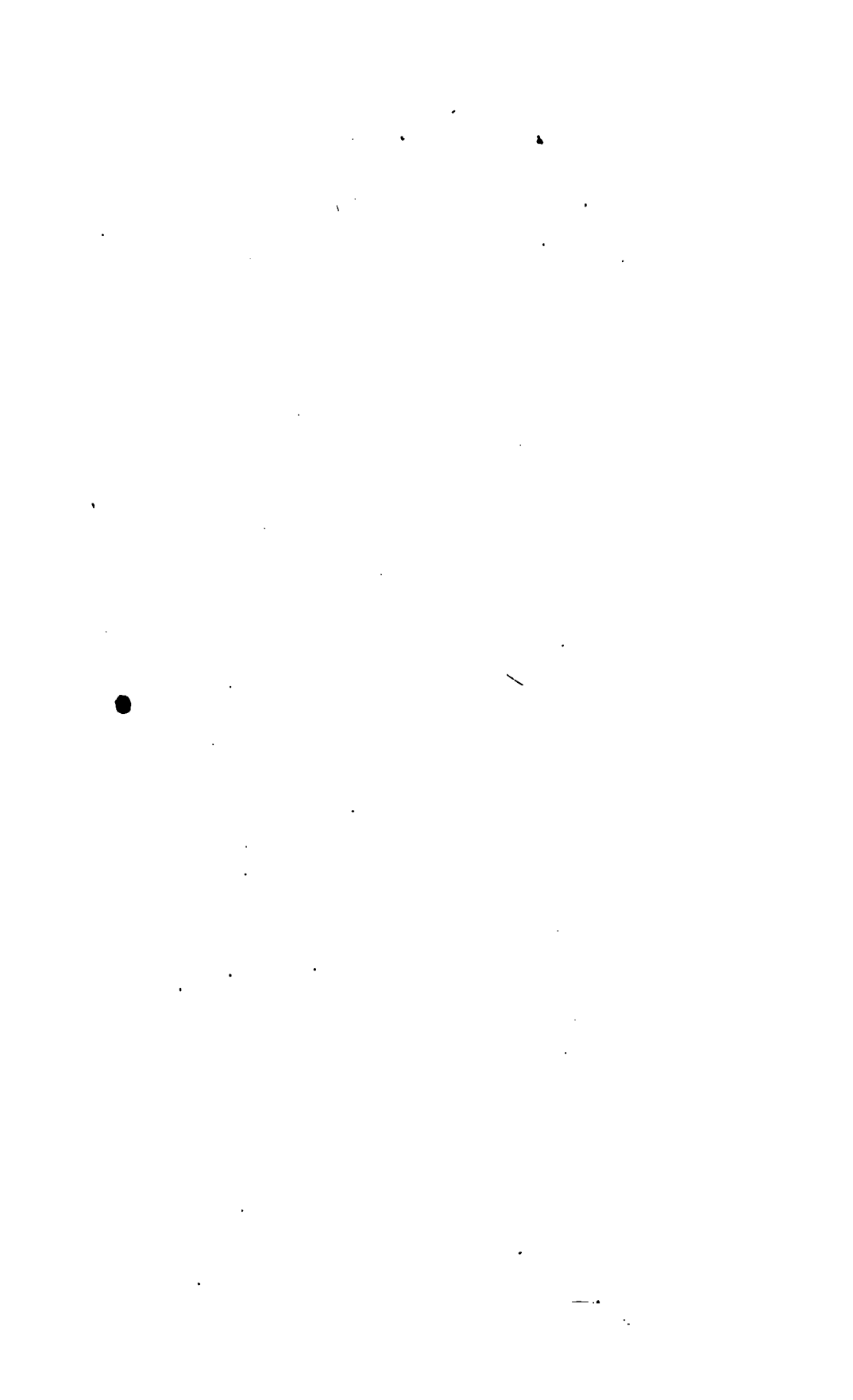
VOORWOORD.....	Blz. III.
VERSLAG VAN DE EERSTE ALGEMEENE VERGADERING.....	V.
NAAMLIJST DER LEDEN.....	VII.
VRAGEN.....	IX.
VERSLAG VAN DE TWEEDE ALGEMEENE VERGADERING.....	XXI.
OVERZIGT VAN DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN DES INSTITUUTS GEDURENDE HET JAAR 1851/52.....	XXIII.
AANSPRAAK TER OPENING DER EERSTE ALGEMEENE VERGADERING.....	1.
PALEMBANG IN 1811 EN 1812, DOOR DEN HEER J. C. BAUD.....	7.
BLITON, DOOR DEN HEER J. C. BAUD.....	41.
DJAJA-LENKARA, DOOR DEN HEER A. B. COHEN STUART.....	44.
DE AMBOINS, DOOR DEN HEER H. C. VAN DER WIJCK.....	70.
MEDEDEELINGEN.....	76.
PROEVE VAN EENE GESCHIEDENIS VAN DEN HANDEL EN HET VERBRUIK VAN OPIUM IN NEDERLANDSCH INDIË, DOOR DEN HEER J. C. BAUD.....	79.

GESCHIEDENIS VAN BARON SAKENDHER, DOOR DEN HEER J. J. B. GAAL..Blz.	221.
HET HEMEL-AARDE-VERBOND, EEN GEHEIM GENOOTSCHAP IN CHINA EN ONDER DE CHINEZEN IN INDIË, DOOR DEN HEER D ^r . J. HOFFMANN.....#	260.
REIS VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN IMHOFF, OVER JAVA, IN HET JAAR 1746.....#	291.

E R R A T A.

Pag. xxi,	reg. 9 v. b.	staat: 1852/53,	lees: 1851/52.
" 14,	" 5 v. o.	" <i>Ambtenaar</i> ,	lees: <i>Ambtenaren</i> .
" 17,	" 5 v. b.	" <i>waarin</i> ,	lees: <i>waarop</i> .
" 18,	" 5 v. b.	" <i>Publicatie van 11 September</i> ,	lees: <i>Capitulatie van 18 September</i> .
" 19,	" 6 v. o.	" <i>voedsterzoon</i> ,	lees: <i>oudsten zoon</i> .
" 19,	" 3 v. o.	" <i>Gillispie</i> ,	lees: <i>Gillespie</i> .
" 19,	" 1 v. o.	" <i>vonden</i> ,	lees: <i>vinden</i> .
" 29,	" 16 v. o.	" <i>send</i> ,	lees: <i>sent</i> .
" 29,	" 14 v. o.	" <i>troop</i> ,	lees: <i>troops</i> .
" 29,	" 8 v. o.	" <i>the sword</i> ,	lees: <i>his sword</i> .
" 29,	" 7 v. o.	" <i>with exception</i> ,	lees: <i>with the exception</i> .
" 30,	" 12 v. b.	" <i>afther, this</i> ,	lees: <i>afther this</i> .
" 30,	" 13 v. o.	" <i>Sereef, Mahomet</i> ,	lees: <i>Sereef Mahomet</i> .
" 30,	" 10 v. o.	" <i>mounth</i> ,	lees: <i>month</i> .
" 30,	" 2 v. o.	" <i>about</i> ,	lees: <i>about</i> .
" 31,	" 5 v. b.	" <i>te be</i> ,	lees: <i>to be</i> .
" 31,	" 11 v. b.	" <i>deponent</i> ,	lees: <i>deponents</i> .
" 82,	boven de Bijlage N ^o . 7,	staat: <i>Wateringe</i> ,	lees: <i>Wetering</i> .
" 85,	" " " " 8,	" <i>Wateringe</i> ,	lees: <i>Wetering</i> .
" 38,	reg. 4 v. b.	staat: <i>Ratoe Sultan</i> ,	lees: <i>Ratoe, Sultan</i> .
" 38,	" 11 v. o.	" <i>zijne oudste</i> ,	lees: <i>zijnzen oudsten</i> .
" 38,	" 3 v. o.	" <i>Pangeran</i> ,	lees: <i>Pangerans</i> .
" 30,	" 14, 20, 25 en 27,	staat: <i>degene</i> ,	lees: <i>degenen</i> .
" 41,	" 3 v. o.	staat: <i>zijner zijde</i> ,	lees: <i>zijnzer zijds</i> .
" 41,	" 1 v. o.	" <i>prijs</i> ,	lees: <i>prijzen</i> .
" 51,	" 11 v. o.	" <i>sir</i> ,	lees: <i>lir</i> .
" 77,	" 5 v. o.	" <i>Koeta-Ardjo</i> ,	lees: <i>Koetâ-Ardjâ</i> .
" 77,	" 8 v. o.	" <i>nog</i> ,	lees: <i>noch</i> .
" 86,	" 3 v. o.	" <i>Pigaffeta</i> ,	lees: <i>Pigafetta</i> .
" 92,	" 15 v. b.	" <i>Xoelaschen</i> ,	lees: <i>Soelaschen</i> .
" 299,	" 5 v. b.	" <i>Remlang</i> ,	lees: <i>Rembang</i> .
" " "	" 6 v. b.	" <i>begeepen</i> ,	lees: <i>begrepen</i> .
" 306,	" 5 v. o.	" <i>Kartasoera</i> ,	lees: <i>Kartasoera</i> .

De Bijlagen N°. 1, 2, 3, 4, 5, 7, en 8 van het Opstel "Palembang in 1811 en 1812" zijn gedrukt zoo als wij die ontvingen, dat wil zeggen, met de talrijke, daarin voorkomende afwijkingen van de regelen van taal en interpunctie. — Wij onthielden ons van het herstellen dier afwijkingen, omdat, onzes inziens, het regt van zuivering zich niet tot zulke bewijsstukken mag uitstrekken.

V O O R W O O R D.

Ofschoon niet gebonden door eenige bepaling in het reglement, om op vaste tijden deze Bijdragen te leveren, heb ik het mij echter ten pligt gesteld, om nog voor het einde van het eerste instituitsjaar althans een eerste nummer aan de leden te bezorgen. Gaarne had ik meer gegeven, maar de vrees om den inhoud aan den omvang op te offeren, heeft mij weerhouden om opzettelijk zelf te willen aanvullen, wat mij voorkwam aan een behoorlijk aantal bladen te ontbreken. Niets zal mij meer genoeg doen, dan dat ruime bijdragen den redacteur in het vervolg in staat stellen om eenige malen in het jaar te kunnen herhalen, wat mij nu noode heeft mogen gelukken eens gedaan te krijgen.

Er blijft mij verder weinig over om als inleiding hierbij te voegen. Het komt mij van belang voor, dat in volgende nummers onder den titel Bibliographie eenige bladzijden gewijd worden, zoowel aan de literatuur van den tegenwoordigen tijd, als aan die van het verledene. Immers deze laatste, voor zoo ver zij voornamelijk strekken moet om de kennis der bronnen te vermeerderen en om de geschiedenis der wetenschappen zelven op te bouwen, kan niet missen voor de studie dier wetenschappen van groot gewigt te zijn. Het is hierom, dat ik

de aandacht der leden op dit vak van literatuur vestig, en een ieder, die op dit punt iets kan bijdragen, in het belang der zaak verzoek zijn deel niet terug te houden.

Onder den titel mededeelingen, ben ik reeds in dit nummer begonnen korte berigten te verzamelen — ook hier was de oogst nog niet groot — die, anders verloren, nu ter kennis van een grooter publiek gebragt, bij dezen of genen ligtelijk belangstelling zullen opwekken voor de zaak zelve, waarop zij betrekking hebben; en, op die wijze, nu en dan aanleiding kunnen geven, of tot geheel nieuwe onderzoekingen, of tot eene meer algemeene deelneming in ons gemeenschappelijk streven, de bevordering van de kennis onzer kostbare koloniën. Het is wel niet noodig te herinneren, dat ook hier een enkele persoon moeijelijk alle mededeelingen alleen kan doen.

Om de stukken zelve te beoordeelen of aan te prijzen, die in dit eerste nummer bevat zijn, komt mij de bevoegdheid niet toe. Bij het stuk, dat met een menigte vervolgen, zoo wij hopen, krachtig bij zal dragen ter betere kennis van de Javaansche literatuur, komt het mij echter niet ongeraden voor om het gezag des schrijvers te waarborgen door mede te deelen dat hij dezelfde is, die onlangs eene eerste proef van Javaansche poëzij openbaar gemaakt heeft, door het uitgeven, met vertaling en aanmerkingen, van het Javaansch gedicht, getiteld Baron Sakènder.

En hiermede zij dit tijdschrift aan de belangstelling der leden aanbevolen.

J. PIJNAPPEL GZ.

Secretaris van het Instituut.

VERSLAG VAN DE EERSTE ALGEMEENE VERGADERING
VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL- LAND-
EN VOLKENKUNDE VAN NEËRLANDSCH INDIË.

GEHOUDEN TE DELFT, DEN 4ten JUNIJ 1851

De vergadering werd geopend door den Heer SIMONS, als tweede onderteekenaar der circulaire, waarbij de leden tot het bijwonen dezer eerste bijeenkomst zijn uitgenoodigd, daar de eerste onderteekenaar, de Heer BAUD, verhinderd was om tegenwoordig te zijn. De aanspraak bij deze gelegenheid gehouden is afgedrukt als inleiding tot deze Bijdragen.

In de eerste plaats is daarop aan de vereenigde leden een Reglement voorgesteld geworden, zoo als dit, onder praesidium der drie eerste oprichters van het Instituut, de Heeren BAUD, SIMONS en BOORDA, door eenige leden was ontworpen. Behalve enkele veranderingen van minder belang, is er in dit ontwerp eens meer wezenlijke gemaakt, door bij het hoofdstuk dat over de leden handelt, en waarbij bepaald was, dat er dertelvi soort van leden zijn zou, gewone leden, leden donateurs en buitenlandsche leden, nog eens vierde soort van deelgenooten te vormen onder de naam van correspondenten. Men begreep namelijk, dat het ligtelijk gebeurten kon, dat men personen, die door gelidelijke bezwaren verhinderd waren om leden te worden, om hunne kennis van zaken toch aan het Instituut een wenschten verbonden te zien, en dat men dit door het verlooven van dien titel het best zoude kunnen bereiken. Na afloop der bevaal-

VI VERSLAG VAN DE EERSTE ALGEMEENE VERGADERING.

slagingen is het reglement vervolgens vastgesteld geworden zoo als het later door Z. M. gesanctioneerd en daarna in druk aan de leden toegezonden is.

De Huishoudelijke bepalingen, die mede in het ontwerp begrepen waren, zijn niet in overweging genomen, daar er goedgevonden is, om die, na opgedane ondervinding in een eerste jaar, eerst in de volgende voorjaarsvergadering ter beoordeeling der leden te brengen.

Vervolgens is men overgegaan tot het benoemen van een Bestuur. De groote zwaarigheid, die zich hier opdeed, om terstond een twaalftal leden daar voor te benoemen, is opgelost door aan de drie oprigters over te laten, om zich voor het eerste jaar het vereischte getal leden toe te voegen, om met hen een voorloopig Bestuur te vormen, 't geen dan een jaar later door een vast Bestuur zou vervangen worden.

Na nog een paar voorstellen omtrent het benoemen van een secretaris en het uitnoodigen tot het lidmaatschap is de vergadering gesloten.

N A A M L I J S T

1888

LEDEN IN NEDERLAND

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VAN DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÉRLANDSCH-INDIÉ.

BESCHERMHEER :

K. M. DE KONING.

LEDEN HONATEURS.

Z A H PRINCE HENDRIK der Nederlanden
Z A H PRINCE FRIEDRIK der Nederlanden.
De Nederlandsche Handelsmaatschappij.

DE HEEREN

A BAKKER, te Rotterdam.
J C BAUD, te 's Gravenhage
Mr H J VAN BUREN, te Rotterdam
F A O VAN WAVEREN FRANCIS CLIFFORD,
te Amsterdam.
SCHEER VAN NIEL, te Amsterdam
E L JACOBSON, te Rotterdam
F LUGAEN, te 's Gravenhage
Prof G J MULDER, te Utrecht.
C F PANUD, te 's Gravenhage
W POOLMAN, te Arnhem
A VAN RYCKEVOERSEL, te Rotterdam
H VAN RYCKEVOERSEL, te Rotterdam.
Dr G SIMONS, te Delft.
J SPENGLER, te Amsterdam
H STUYT, te 's Gravenhage.
C J VERHULST, te Leiden.
F VAN VLEDDINGEN, te Amsterdam.
G VRIESE, te Amsterdam
A L WELINK, te 's Gravenhage.
A DE WILDE, op den Heuse Pysenbury bij
Zierikzee

GEWONE LEDEN.

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap
Het Nederlandsche Zendinggenootschap

DE HEEREN

D. VAN AALST, te Nieuwboez by Nymegen.
Jhr E VAN ALPHEN, te 's Gravenhage.
Mr R. A. ANSTENIUS, te Delft.
H A BAKE, te Utrecht.
G L BAUD, te 's Gravenhage
A. J. BIE, te Amsterdam.
D J H BOWLLAARD, te 's Gravenhage
J F BORST
G. C BOSCH KEITE, te Amsterdam
F. D BOSSCHER, te Amsterdam
A. W Baron VAN BRIELEN VAN DE GROOTE
LINDT, te Amsterdam.
F D COLBIUS, te Voerburg
J W F Baron COLLOT D'ARCY, te Leiden
J C A DIEPERSHOF, te 's Gravenhage
J W C DIEPERSHOF, te 's Gravenhage.
J B J VAN BOMME, op den Heuse IJtla
by Grouw
H. F FOUQUET, te Utrecht
F G FORTIN, te Haarlem
J. J. B GAAL, te Delft
Dr F. VAN GALEN, te Rotterdam
Jhr GEVERS VAN ENDEGHEFT, te 's Gro
venhage

- G. J. F. GUFFROY, te Delft.
 Mr. M. A. M. 's GRAVESANDE GUICHERIT,
 te Delft.
 P. C. G. GUYOT, te 's Gravenhage.
 J. HAGEN, te Delft.
 J. D. VAN HERWERDEN, te 's Gravenhage.
 G. J. HEYLIGERS, te Zalt-Bommel.
 H. HIEBINK, te Rotterdam.
 Dr. W. R. Baron van Hoëvell, te 's Gra-
 venhage.
 Dr. J. HOFFMAN, te Leiden.
 Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, te Groningen.
 Dr. J. J. DE HOLLANDER, te Breda.
 W. M. HOP, te Rotterdam.
 A. J. F. JANSEN, te Delft.
 Jhr. O. L. DE JONGE, te 's Gravenhage.
 Dr. F. JUNGHUHN, te Leiden.
 Prof. T. W. J. JUYNBOLL, te Leiden.
 Mr. S. KEYZER, te Delft.
 Mr. H. J. KOENEN, te Amsterdam.
 H. T. KRABBE, te 's Gravenhage.
 H. M. LANGE, te 's Hertogenbosch.
 Dr. C. LEEMANS, te Leiden.
 Mr. J. A. A. LEEMANS, te Warmond.
 D. LENTING, te Zeist.
 C. MAAS GEESTERANUS, te Delft.
 Mr. H. W. MEES, te Rotterdam.
 H. J. DE MEYIER, te 's Gravenhage.
 Prof. H. C. MILLIES, te Amsterdam.
 T. DE MOLL VAN OTTERLOO.
 E. P. DE MONCHY, te Amsterdam.
 N. C. MULDER, te 's Gravenhage.
 JOH. MÜLLER, te Amsterdam.
 G. K. NIEMANN, te Rotterdam.
 A. NOTTEBOHM, te Rotterdam.
 J. J. PEETERS, te Delft.
 J. PENNING NIEUWLAND, te Amsterdam.
 Dr. J. PYNAPPEL GZ., te Delft.
 Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, te
 's Gravenhage.
 C. J. RIESZ, te 's Gravenhage.
 W. A. ROEST, te 's Gravenhage.
 Prof. T. ROORDA, te Delft.
 Prof. P. P. ROORDA VAN EYSINGA, te Leiden.
 C. RUEB, te Rotterdam.
 C. RUEB CZ., te Rotterdam.
 Prof. A. RUTGERS, te Leiden.
 J. A. A. SANTHAGENS, te Amsterdam.
 W. A. BARON SCHIMMELPENNING VAN DER
 OYE, te Arnhem.
 Jhr. J. G. O. S. VON SCHMIDT AUF ALTEN-
 STADT, te 's Gravenhage.
 T. SCHUURMAN, te Amsterdam.
 J. W. H. SMISSAERT, te 's Gravenhage.
 Jhr. H. J. J. L. RIDDER DE STUERS, te
 Maastricht.
 Jhr. F. V. A. RIDDER DE STUERS, te
 's Gravenhage.
 W. L. DE STURLER, te Groningen.
 Y. D. C. SUEERMONDT, te Utrecht.
 W. H. SUBINGAR, te Amsterdam.
 J. F. THIEL.
 Mr. L. J. J. VERENET, te Amsterdam.
 Q. M. R. VER-HUELL, te Arnhem.
 W. C. VERSTEEGH, te Rotterdam.
 Prof. P. J. VETH, te Amsterdam.
 Prof. G. W. VREEDE, te Utrecht.
 A. VROLIK, te Utrecht.
 Mr. W. WINTGENS, te 's Gravenhage.
- LEDEN DIE SEDERT NAAR INDIË
 VERTROKKEN ZIJN.
- RADEN SALEH, *lid donateur.*
- GEWONE LEDEN.
- J. BAART DE LA FAILLE.
 W. H. VAN DER HELL.
 Mr. W. A. HENNY.
 H. HOPE LOUDON.
 P. JANSZ.
 R. MELBOURN.
 C. W. F. KEYS.
 Mr. P. J. ROOSEGAARDE BISSCHOP.
 H. M. VAN RYSSEN.
 Jhr. Mr. H. C. VAN DER WIJCK.
- Reeds Overleden.*
- W. A. KEUCHENIUS, te 's Gravenhage.

V R A G E N,

TER VOLDOEKING AAN ART. 27 EN 29 VAN HET REGLEMENT.

Men wordt verzocht de antwoorden duidelijk te onderteekenen, en op te geven, of men, wanneer het ingezonden antwoord geheel of gedeeltelijk in de Bijdragen geplaatst wordt, verlangt dat des schrijvers naam medegedeeld worde.

TAALKUNDE

1 Welke zijn de verschillende inboersche talen en dialecten, op de eilanden buiten Java, behorende tot het Nederlandsch gebied, in gebruik?

Men vraagt daarbij eene zoo veel mogelijk volledige aanwijzing der meerdere of mindere verwantschap tusschen die talen, en wenscht ook daarvan te ontvangen volledige woordenlijsten, naauwkeurig naar de Nederlandsche spelling en uitspraak geschreven, met vermelding der bijzonderheden, welke bij den inhooring in de uitspraak voorkomen.

Alle ophelderingen betreffende de regelen der spraakkunst zullen welkom zijn.

2 Door welke bijzonderheden onderscheidt zich de spreektaal in de onderscheidene Residenties van Java (met uitzondering van de Soenda-landen) van de taal, zoo als die gesproken wordt in het Soerakarta'sche?

Al wat iemand, in de een of andere Residentie wonende, daaromtrent kan mededeelen, hetzij veel of weinig, zal aangenaam zijn. Bijzonder aangenaam zal het zijn, behalve algemeene opmerkingen omtrent uitspraak.

grammatica en spraakgebruik van woorden, daarvan een proeve te ontvangen door het overschrift van eenige reeds uitgegevene Javansche gesprekken of zamenspraken (zoo als die van den Heer WINTER) met al die veranderingen, die het afwijkend spraakgebruik in zulk een andere Residentie zou vorderen.

3. Welke taal is het Madureesch, zoo als dit *gesproken* wordt? — Elke bijdrage tot de kennis van deze taal, hetzij dan meer of minder volledig, zal met genoegen ontvangen worden. Als proeve wenscht men eenige uitgegevene *Javaansche* gesprekken of zamenspraken in het *Madureesch* overgebracht te zien. Ook zal de mededeeling van allerlei Madureesche geschriften in proza, zoo als verhalen of legenden, brieven en dergelijke stukken, zeer aangenaam zijn.

LAND- EN VOLKENKUNDE.

4. Men verlangt te bezitten portretten van inlanders van alle mogelijke stammen in den Indischen Archipel, in kleuren. — De portretten moeten zijn *en face* en *en profil*. Waar de geheele lichaamsbouw de stammen karakteriseert, zal het van belang zijn, eene afbeelding ten voeten uit te ontvangen. Van de eilanden, waar de bevolking in berg- en strandbewoners onderscheiden is, verwacht men afbeeldingen van individus dier beide afdelingen; en even zoo waar een verschil als 't ware in kasten, op een oorspronkelijk uitheemschen oorsprong van een gedeelte der bevolking schijnt te wijzen. De grootte der portretten moet niet minder zijn, dan $\frac{1}{4}$ der natuurlijke. Het is noodig, dat de afbeelding, behalve van de juiste aanwijzing der woonplaats van den individu, tevens van eene schriftelijke opgave der in hem voorgestelde tijpe vergezeld zij.

Men maakt van deze gelegenheid gebruik ter aanbeveling van het verzamelen van schedels. In de belangrijkste schedel-collectiën in ons Vaderland zijn Oost-Indische schedels nog steeds eene zeldzaamheid.

Ten einde de grootste gapingen in onze geographische en ethnographische

kennis van de Ned. Oost-Indische Bezittingen aan te vullen, zijn in een-
 oorde plaats wenschelijk :

Van het eiland Sumatra :

5. Eene breedere beschrijving der Palembang'sche bovenlanden en
6. van het zuidelijk gedeelte van het Gouvernement van Sumatra's West-
 kust, om nog niet te spreken van eene opzettelijke beschrijving van dat
 geheele Gouvernement.

Van het eiland Borneo :

7. Eene meer uitvoerige beschrijving der Westkust, vooral van het zui-
 delijk gedeelte.
8. Eene van de westelijke helft der Zuidkust.
9. Van het zuidelijk gedeelte der Oostkust (Tanah Boemboe).

Van Celebes :

10. Eene van de Westkust.
11. In het algemeen van het geheele middengedeelte; maar vooral
12. van het Gouvernement van Makassar.

De beschrijvingen dienen zoo nauwkeurig mogelijk geographisch en eth-
 nographisch te zijn en van de noodige kaarten en afbeeldingen voorzien.

Bij de mindere bekendheid der streken bedoeld in n°. 8, 10 en 11 stelt
 men hier reeds bloote bijdragen op prijs.

13. Welke verandering heeft de kust van het eiland Java, gedurende
 een aan te nemen tijdvak, door aanwas of afspoeling van grond ondergaan
 en van welken invloed is zulks op de scheepvaart, door de toe- of afne-
 menen bruikbaarheid der vaarwaters, baaijen of reeden geweest? Men
 deele voorts de erkende of waarschijnlijke oorzaken mede, aan welke deze
 gedaanteverandering der kust moet worden toegeschreven; dit laatste in
 verband met de omstandigheid, dat bedoelde aanwas van grond ook in
 eenige oorden daar plaats grijpt, waar geen rivieren van eenig aanbelang
 en see uitwateren, welke, zoo als wel elders, aanslibbing daarstellen.

14. Men vraagt eene beschrijving der op vele plaatsen verschillende ge-
 bruiken en feestelijkheden, die onder de inlandsche bevolking van het eiland
 Java bij beauidenis, huwelijk, begraving en dergelyke, plaats hebben
 en waarbij vooral het onderscheid der stonden veel invloed uitstelt.

Ter vermelding van eenvoudige kerstlike kerstbert men aan heteven in de verdelde 15

van den Heer WINTER in het 1ste Deel van den 5^{den} Jaargang van het Tijdschrift van *Ned. Indië*, en in boeken, als bijv. de beschrijving der *Preanger-Regentschappen* van den Heer DE WILDE, daaromtrent reeds voorkomt.

15. Welke zijn de volksvermakelijkheden der Javanen, zoowel diegene, welke men overal op Java, of althans in de meeste residentien aantreft, als zulke, die slechts aan enkele distrikten eigen zijn? Hoe hebben zij plaats? Wat is haar waarschijnlijke oorsprong? In hoever kunnen zij geacht worden het eigendommelijke volkskarakter uit te drukken?

Feesten als bedoeld in Vr. 14, zijn hier uitgezonderd, en de meest bekende der in deze vraag bedoelde volksvermakelijkheden komen, daar zij reeds dikwijls beschreven werden, thans voor die beschrijving niet meer in eene eerste plaats in aanmerking.

16. Welke zijn die zeden en gewoonten en de vooroordeelen der Javanen, wier kwetsing de Europeaan op Java in zijn' omgang met den Inlander niet alleen goedschiks kan, maar, ter bevordering der meest mogelijke goede verstandhouding met hem, ook daarenboven zorgvuldig behoort te vermijden?

17. Er wordt verlangd eene zoo veel mogelijk volledige beschrijving van het maatschappelijk leven in eene Javaansche dèsa of dorp-gemeente. Onder anderen wordt gevraagd: Welk onderscheid in rang of in regten bestaat er tusschen de verschillende inwoners? Wie zijn de Sëntânâ's? Welke zijn de vereischten van geboorte of anderzins, om het Békêlamt te kunnen bekleeden? Welke zijn de regten en verpligtingen van den Békêl? Hoe en naar welke regels geschiedt de verdeeling der sawah's en andere akkergronden? Zijn de akkergronden gemeentegronden, of heeft er ook particulier grondeigendom plaats? Waardoor is dit regt van eigendom dan verkregen? Waarin bestaat het particulier eigendomsregt op het water tot be-watering der sawah's? Welke inwoners zijn tot het doen van heerediensten verplicht? Wie zijn daarvan uitgezonderd? Welk aandeel verkrijgen zij, die geen rijstvelden ter bearbeiding ontvangen hebben, in de rijstooft? Welke regten hebben de inwoners op de onbebouwde of zoogenaamde woestgronden, die tot hun dèsa behooren? Kan iemand door ontginning van een gedeelte daarvan zich eenig particulier grondeigendom, of eenig ander voorregt, verwerven? Hoe en naar welke regels heeft de repartitie van de op te brengene padjêg of landrente plaats?

De beschrijving van deze en van alle andere merkwaardige bijzonderheden, die het maatschappelijk leven van een Javaansche dorp-gemeente kunnen afdrukken, verlangt men door een statistiek van een dèsa opgehelderd te zien, met opgave van de dèsa en het gewest, dat men bepaaldelijk op t oog heeft, en welke afwijkingen daarvan in andere gewesten of dèsas men den bestuurder bekend zijn.

18. Waarin bestaat de straf van tentoonstelling, die *képéntang*, dat is *bruid worden*, genoemd wordt, en volgens de *Angger-gede* art. 20 en de *yyé-aroróro* art. 1, in de vorstenlanden van Soerakarta en Jokjokarta toe heeft? Wordt met deze straf ook pijniging, of alleen schande, be- zeld? Is deze of dergelijke straf ook elders op Java of in Nederlandsch Indië in gebruik?

19. Waaraan schrijft men het toe, dat in de Residentie Bagelen voor vierdagen onze gewone dagen worden genomen, terwijl men daar anders een eigen week van 5 dagen voor heeft? Heeft dit ook elders op Java toe?

20. Wordt gevraagd eene naauwkeurige omschrijving van alle zaken, die door de priesters volgens het Mohammedaansche recht worden beslist.

21. Uit welke priesters zijn de *priesterraden* zamengesteld, en welke nederzichten moeten zij bezitten om leden van die raden te kunnen worden noemd? met opgave hoe en waar dit in de verschillende streken van Java schikt.

22. Wordt gevraagd eene beschrijving van de regterlijke inrigtingen of beuken van het rijk van Jokjokarta, voor zoo verre zij niet in strijd zijn met de bepalingen van het Besluit van 11 Junij 1831, n° 29.

23. Wordt er ergens op Java de bepaling ook in acht genomen, dat de landden door kunstmatige middelen bewaterd, ¹ 2, dat eerst wordt op- hangt, terwijl van die, waar dit aan de natuur overgelaten is, ¹ 3, be- zeld wordt?

24. Onder de Javanen bevinden vele stammen, die dezelfde taal spre- ken, maar zich van hen onderscheidden door het betrachten van bijzondere gewoonten bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen. Men noemt ze *Ao- ty*, *Pangge* en *Gadjah-mats*.

In de *Narris Pradito* (art. 21) wordt van deze stammen genoeg gezegd

tot opwekking, niet genoeg tot bevrediging der nieuwsgierigheid. Maar dit blijkt er althans uit, dat het onder de regering van PAKOE BOEWONO den II^{den}, nog der moeite waardig werd geacht te bepalen, dat het kind, onder de *Kalang's* den staat des vaders, onder de *Pingir's* en *Gadjah-mati's*, dien der moeder volgt.

De aantekeningen van MOUNIER op dat Wetboek (Tijdschrift van *N. I. Zesde Jaargang*; I^{ste} deel), herhalen eenige der reeds door RAFFLES, in zijne *History of Java*, ter nedergeschrevene overleveringen omtrent den oorsprong der *Kalang's*. Zij verspreiden niet veel licht over het onderwerp.

Tijdens de scheiding van het Mataramsche Rijk, waren de *Kalang's* nog talrijk. De akte van verdeeling van het jaar 1755, wijst aan elk der beide Vorsten een getal van 3000 *tjatja's* van den stam der *Kalang's* toe.

De tegenwoordige orde van zaken heeft de onmiskenbare strekking om de incensmelting der opgenoemde stammen met de overige Javanen te bespoedigen. Wil men derhalve omtrent de *Kalang's*, *Pingir's* en *Gadjah-mati's* berigten opzamelen, geschikt om de bestaande duisterheid te doen ophouden, dan behoort het onderzoek niet te worden uitgesteld.

Het Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Neêrl. Indië vraagt:

a. Zijn beden nog onder de Javanen bekend de benamingen van *Kalang*, *Pingir* en *Gadjah-mati*?

b. Hoe groot is hun aantal in de verschillende provinciën of distrikten van Java?

c. Wat is de oorsprong dier stammen, ook volgens hunne eigene overlevering?

d. Wat was hun toestand onder de oorspronkelijke vormen van het Javaansch bestuur, bij voorbeeld, onder de regering van den tweeden Pakoe Boewono? Leefden zij toen in afzonderlijke dessa's, onder eigene hoofden? Waren zij aan bijzondere lasten of dienstbaarheden onderworpen? Oefenden zij bepaalde beroepen uit en waren de overigen hun verboden?

e. Welke bijzondere plegtigheden waren eertijds en nu nog bij hen in gebruik, en wat is de beteekenis van dezelve.

f. Wat is hun tegenwoordige toestand, zoo wel maatschappelijk als godsdienstig?

9. Zijn zij van de overige Javanen door lichaamsbouw en gelaatsstrekken onderscheid? Zoo ja, dan zouden ophelderende teekeningen belangrijk zijn.

25. Men vraagt een vertoog over den toestand der *toonkunst* onder de inboorlingen der verschillende eilanden buiten Java, en zulks onder opgave der diverser gebruikelijke *lodiën*, hare verwantschap, tevens met eene beschrijving en afbeelding der muziekinstrumenten en van de wijze om ze te bespelen.

26. Men vraagt een beredeneerd vertoog over het algemeen *ruilmiddel* onder de volken der eilanden buiten Java, met opgave der uitgetrektheid van het gebruik, de waarde vergeleken tot eenig algemeen voorwerp, bij voorbeeld, tot de rijst, of het algemeen voedingsmiddel, en van de verhouding tot de in omloop zijnde Nederlandsche en andere munten.

27. Men wenscht te ontvangen, betreffende de *kleeding* der bevolking van de eilanden buiten Java, de beantwoording der volgende vragen:

Waarin bestaat de kleeding der hoofden en van de verschillende klassen der bevolking bij gewone en bij plechtige gelegenheden, en waarin die der vrouwen en kinderen?

Van waar worden de stoffen, daartoe gebezigd, verkregen?

Welke is de waarde der stoffen van elders aangevoerd, en welke soorten daarvan zijn het meest gezocht?

Hoe worden de inboersche stoffen vervaardigd, en welke is hunne waarde?

Hoe lang worden beide gebruikt?

Hooveel bedraagt het verbruik aan kleedingstukken voor eenen man, voor eene vrouw en voor een kind, van de diverse standen der bevolking, gemiddeld per jaar?

28. Men verlangt eene zooveel mogelijk volledige beschrijving van de tegenwoordige politieke en commercieele toestand van het Rijk van *Atjeh* en Sumatra, strekkende tot en met het staats-Troembon; een en ander met aangeving der bronnen waaruit geput is.

29. Men wenscht te ontvangen een op goede gronden steunend vertoog over de afkomst der inboersche bevolking van het eiland *Nias*.

30. Men vraagt een beredeneerd vertoog oopenbaring hetgeen gebleken is

van eene nederzetting, in oude tijden, van eene *boeddhistische volkplanting in Padang-lawas*, en in de vallei van Groot Mandheling op Sumatra, met aanwijzing van den invloed, welke die nederzetting op de reeds gevestigde bevolking dier streken gehad heeft, welke, immers wat Mandheling betreft, onmiskenbaar schijnt.

31. Men verlangt eene nauwkeurige beschrijving der gewoonten en vooral van de taal der nog overgeblevene *Loeboes*, in het binnenland der Westkust van Sumatra.

32. Men vraagt eene zoo volledig mogelijke opgave der voorouderlijke wettelijke gebruiken, *hadat*, zoo als die bij de diverse bevolkingen in het gebied der Westkust van Sumatra bestaan, en wel met vermelding van de oorspronkelijke spreuken, waarin die *hadat* vervat is, in de *landtaal*.

33. Men verlangt eene omstandige beschrijving der verschillende bevolkingen, die den Archipel bezuiden de straat van Singapoera, en die van Lingga en bijbehorende eilanden bewonen, voornamelijk met vermelding hunner afkomst, taal en gebruiken.

34. Men wenscht een vertoog over de aangelegenheden van het *regt van eigendom en bezit op Borneo*.

35. Men vraagt naar een zooveel mogelijk juiste beschrijving van den handel, die plaats vindt voor *Palo*, aan de Westkust van Celebes, en *Purigi*, in de baai van Tomini.

36. Men wenscht te ontvangen eene topographische, ethnologische en klimatographische beschrijving van het noord-oostelijk deel van het eiland *Ceram*, van de post Wahaai af tot den oosthoek des eilands, en binnenlands tot het waterscheidend gebergte.

OUDHEIDKUNDE EN GESCHIEDENIS.

37. Gelijk overal elders, zoo worden ook op Java, als overblijfsels van vroegere onbeschaafde of minder beschaafde bewoners, eene menigte uit verschillende steensoorten bewerkte voorwerpen gevonden, wier bestemming en gebruik als wapenen, werktuigen of gereedschappen, in eenen tijd waarop de

bewerking van metalen nog niet bekend of algemeen ingevoerd was, als genoegzaam zeker kunnen worden aangenomen.

In den laatsten tijd is de aandacht ook op Java, meer dan vroeger, op dergelijke aldaar voorkomende overblijfsels gevestigd.

Als bouwstoffen en tot voorbereiding van een opzettelijk onderzoek omtrent dit onderwerp wenst men te vernemen:

a. Waar die steenen werktuigen, wapenen enz. op Java, Sumatra, Borneo en Bali, of ook op andere eilanden onzer Oost-Indische Bezittingen, als overblijfsels eener vroegere bevolking of eerrde beschaving gevonden worden?

Waar en in welke gedeelten vooral op Java? — Bevestigt zich daarbij de opmerking, dat zij niet, of zeer zelden, in het oostelijke gedeelte van Java, dat rijk is in prachtige steenen gebouwen en beelden, voorkomen, en daarentegen in grootte menigte gevonden worden in de westelijke gedeelten, waar die oude overblijfsels van bouw- en beeldhouwkunst ontbreken? Zoo ja, welke redenen meent men hiervan te kunnen geven?

b. Welke zijn de vormen, afmetingen en steensoorten dier oude werktuigen enz.? Waarin onderscheiden zich die steenen voorwerpen (*arigen, hamers, bijlen, messen, speer- en pijl-punten, net- en spindelen, enz. enz.*) van dergelijke die nog bij naburige wilde volken in gebruik zijn, — en waarin komen zij daarmede overeen?

c. Welke is de meening van de inwoners omtrent hunnen oorsprong en gebruik? Kennen zij aan die voorwerpen ook eenige heiligheid en kracht toe, of stellen zij hun bezit om andere redenen op eenige prijs? Zoo ja, welke zijn die redenen?

d. Onder welke omstandigheden en bijzonderheden, door behoortlijk gezag hebbende en vertrouwen verdienende opgaven gestaafd, werden zij gevonden? In welke lagen? op welke diepte? met welke andere voorwerpen? enz.

18. Ten einde later in staat te zijn om in zijn geheel uitgestrektheid den invloed te beoordeelen, die, waarschijnlijk door de uitgebreide magt van het vroegere Javaansche vorstendom Madjapait, de Hindoesche godsdienst ook op de andere eilanden van den Oost-Indischen Archipel gehad heeft, wenst men vooreerst de aandacht te richten op de godsdienstige monumenten.

ten van Hindoeschen oorsprong, welke op onderscheidene plaatsen buiten Java en Bali gevonden worden. Men zoude daarom gaarne iets naders te weten komen van:

- a. De ruïne van een tempel in de binnenlanden van Djambi,
- b. De menigte van dergelijke ruïnes in Kwantan,
- c. Een vervallen tempel te Boetar, in Deli, op de Oostkust van Sumatra,
- d. Hindoesche beelden in de binnenlanden van de Kapoeas,
- e. Hindoesche oudheden te Margasari, aan de Bahan,
- f. Eene begraafplaats te Lamoeroe, in 't Zuiden van Celebes;

en in 't algemeen alle berigten en beschrijvingen willen verzamelen van wat er reeds nu van zulke overblijfselen van Hindoesche bouw- en beeldhouwkunst bekend is en in 't vervolg nog bekend worden zal.

39. Men vraagt eene geschiedenis der Portugezen in den Oost-Indischen Archipel, waarin voornamelijk in het licht gesteld worden, de aard en de invloed hunner heerschappij in die streken, benevens de redenen van haar verval, en waarin al datgene wordt aangetoond, wat nog heden van dien invloed in taal, zeden en gewoonten overig is, en in eene eerste plaats ook dat gedeelte der bevolking wordt beschreven, dat nog steeds naar hen genoemd wordt. Alle belangrijke bijdragen ter beantwoording van deze vraag zullen welkom wezen.

40: Eene geschiedenis van den handel en het verbruik van Opium in Nederlandsch Indië, verdeeld in vier tijdperken, als;

- a. Het tijdvak waarin de Nederlanders geen invloed op den Indischen Opiumhandel uitoefenden, eindigende met het jaar 1600.
- b. Dat, waarin die invloed slechts op eene middellijke wijze bestond, en door geen uitgestrekt territoriaal bezit werd ondersteund, namelijk van A^o. D^o. 1600 tot het jaar 1740.
- c. Het tijdvak waarin de Oost-Indische Compagnie haren Opiumhandel door het verworven oppergezag onmiddellijk kon bevorderen, aanvangende met 1740.
- d. Het tijdperk, aanvangende met de herstelling van het Nederlandsche gezag in 1816.

LANDBOUW.

41. Rijstkulture.

a. Kent men, in de gedeelten van Nederlandsch Indië, thans of vroeger, door u bewoond, soorten van rijst, die, onder *gelijke omstandigheden*, meer of minder tijd behoeven om tot volkomen ontwikkeling te komen, dan andere?

δ. Zoo ja; dan vraagt men eens opgave van hare namen, in het district waartoe uwe opgaven betrekking hebben, met bijvoeging, voor elke soort, van den tijd, die gemeenlijk verloopt, van den dag der verplanting uit de zaai-bedden, tot dien van den oogst?

(NB. De rijstsoorten die in kleine hoeveelheden en tot bijzondere einden werden gemaakt, worden in deze vraag niet bedoeld, zoo als de roode, witte en zwarte kleverige rijst (*oryza glutinosa* — Jav. *ketan*. — mal. *porloet*.)

e. Welke zijn de onderscheidende kenmerken der in de vorige vraag bedoelde soorten met opzigt tot de volgende bijzonderheden:

- a. Uwendigen vorm en kleur der korrels.
- b. Gewone evenredigheid tusschen de gezaaide en geoogste korrels.
- c. Gewicht van een bepaald getal, bij voorbeeld, van 5000 korrels.
- d. Oordeel der Inlanders over de voedende eigenschappen van elke soort.
- e. Geschiktheid van elke soort tot bewaring en verzending.

f. Weet de landman dadelijk te onderscheiden, of de korrel, die hij onder de oogten krijgt, vroeg of laat zal rijpen?

g. Wat bepaalt in het algemeen de beslusing des landmans, wanneer hij tusschen het zaaijen van een der bekende rijstsoorten, bepaaldelijk tusschen late en vroegen rijst, te kiezen heeft?

h. Welke is in het algemeen de evenredigheid tusschen den tijd der ontwikkeling van bepaalde rijstsoorten, en de hoogte, boven de oppervlakte der zee, waarop zij geplant worden? Men wenscht dit door voorbeelden aangerazen te zien.

i. Waar zijn, in betrekking tot de hoogte boven de oppervlakte der zee, de grenzen der rijstkultuur?

h. In welke gevallen wordt, na het snijden der rijst, een tweede gewas, op hetzelfde veld, geplant, hetzij van rijst, hetzij van andere voorwerpen van kultuur? — Welke zijn die voorwerpen? — Wat bepaalt gewoonlijk de keuze des landmans in deze? en is het winnen van een tweede gewas algemeen?

i. Welke van die voorwerpen van tweede kultuur worden door de Inlanders beschouwd als uitmergelend, en welke als onschadelijk of nuttig voor den grond? Worden in het eerste geval meststoffen, en, zoo ja, welke, gebruikt?

k. Welk gewigt aan gezuiverde rijst wordt bij eenen middelbaren oogst in het distrikt over hetwelk uw antwoord loopt, opgeleverd door twee velden van 500 vierkante Rijnl. roeden, en van nagenoeg gelijke vruchtbaarheid, beplant, het eene met de rijstsoort die het *vroegst*, en het andere met die welke het *laatst* tot rijpheid komt.

l. Wat was, gedurende het tijdvak over hetwelk uw antwoord loopt, de onderlinge verhouding der rijstvelden, met *late* en met *vroeg* rijstsoorten beplant?

m. Was die verhouding dezelfde gedurende de laatste tien jaren? Zoo neen, hoedanig en wanneer is zij veranderd?

n. Wat is de *adat* omtrent de rijstkultuur?

o. Geeft de *adat* aan den rijstplanter volkomen vrijheid in zijn bedrijf, of is hij daarbij aan eenig toezigt onderworpen, hetzij als een waarborg tegen zorgeloosheid, hetzij in verband tot het gemeenschappelijk gebruik der waterwerken, bestemd tot bevogtiging der rijstvelden?

p. Is dat toezigt hetzelfde, daar, waar de rijstvelden gemeentegronden zijn, en daar, waar, zoo als in Westelijk Java, individueele grondeigendom bestaat.

42. Is bemesting op Java bij den inlander in gebruik, en zoo ja, op welke wijze en in welke gevallen? In 't bijzonder wenscht men dit te weten ten opzichte van de suiker- en de koffijkultuur. Heeft de bemesting daarbij plaats, op welke wijze geschiedt die dan; en zoo neen, door welke middelen wordt dan de vruchtbaarheid van den grond in koffij- en suikerplantaadjes bewaard?

VERSLAG VAN DE TWEDE ALGEMEENE VERGADERING VAN
HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL- LAND- EN
VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

GEBODEN TE DELFT, DEN 24TEN APRIL 1852, 'S MORGENS TEN 11 URE.

De President opent de Vergadering met eene korte toespraak.

De Notulen der voorgaande Vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Secretaris doet, namens het Bestuur, verslag van den staat en de werkzaamheden des Instituuts gedurende het jaar 1852-53.

Op voorstel van den President wordt besloten dit stuk te plaatsen in het eerstvolgende nummer der Bijdragen (Zie Bijlage A).

De President stelt aan de orde de stemming over het aannemen van nieuwe Leden. Op zijn voorstel wordt het Bestuur gemachtigd om nog voor den tijd van een jaar allen die zich voor het lidmaatschap moesten aannemen, zonder stemming als Leden aan te nemen.

Op gelijke wijze wordt de definitieve vaststelling van de Huisrechten uitgesteld tot de volgende Voorjaarsvergadering.

Hierna wordt de Vergadering voor een kwartier uurs gesloten.

Bij herroeping der werkzaamheden stelt de President aan de orde het benoemen van een Bestuur. De Leden van het voorgaande Bestuur worden allen herkozen, behalve dat in plaats van den Heer VON SCHMIDT AUF ALTESSTADT, die om zijn vertrek naar Su-

XXII VERSLAG VAN DE TWEDE ALGEMEENE VERGADERING.

riname voor het Lidmaatschap van het Bestuur heeft moeten bedanken, verkozen is de Heer Dr. J. HOFFMANN, te Leiden.

Een der Leden voert het woord over de oprigting van een Fonds van uitvoering. Op verzoek van den President neemt hij op zich in eene volgende Vergadering daaromtrent een voorstel te doen.

Niemand meer het woord verlangende wordt de Vergadering gesloten.

OVERZICHT

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN

HET INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN
NÉÉRLANDSCH INDIË, GEDURENDE HET JAAR 1931-32.

Mijne Heeren!

De voorgelezen Notulen hebben U herinnerd, dat in de Algemeene Vergadering van 4 Junij jl. vastgesteld werd een Reglement, bestemd om te worden onderworpen aan 's Konings bekrachtiging. Deze is, sedert die besprekking, verleend geworden en het heeft tevens Z. M. behaagd, te voldoen aan eenen tweeledigen wensch, bij gelegenheid der aanvraag geopenbaard, door zich te verklaren tot Beschermheer van het Instituut en door te veroorloven dat het den naam van *Koninklijk* zal dragen.

De drie ondertekenaars der Circulaire van Februarij 1931 werden in de laatste Algemeene Vergadering gemachtigd, om, uit aanmerking der omstandigheden waarin het toen pas geboren Instituut verkeerde, het Bestuur zamen te stellen op eene wijze, afwijkende van den in Art. 14 van het Reglement gestelden regel, waarvan de uitvoering toen erkend werd aan alle mogelijkheden onderhevig te zijn. Aan dat besluit uitvoering gegeven zijnde, heeft zich op den 30sten September jl. gehoudene Vergadering een Bestuur geconstitueerd, thans verzameld uit 6 Heeren

J. C. BAUD en G. SIMONS, als Voorzitter en Onder-Voorzitter, T. BOORDA, P. C. G. GULJOT, J. D. VAN HERWERDEN, C. LEEMANS, Jhr. E. H. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, J. W. H. SMISSAERT, A. L. WEDDIK en Mr. W. WINTGENS, als Leden, G. L. BAUD, als Penningmeester en J. PYNAPPEL *ez.* als Secretaris.

Om laatstgemelden in de redactie der Bijdragen en de uitgave der afzonderlijke Werken bij te staan, wil Art. 32 van het Reglement, dat eene Commissie van Redactie zal worden zamengesteld. Op verzoek van het Bestuur hebben zich met die taak wel willen belasten de Heeren T. BOORDA en S. KEIJZER.

Tijdens het houden der laatste Algemeene Vergadering was het aantal Leden van het Instituut *drie en negentig*. Sedert is het met *zeven en twintig* aangegroeid, gelijk u zal zijn gebleken uit de Naamlijst, opgenomen in het 1°. nommer onzer Bijdragen. Na het afdrukken daarvan is de lijst verrijkt geworden met eenen naam, reeds vermeld in de voorafpraak van onzen Voorzitter. Het is dien van den Heer Minister van Staat J. J. ROCHUSSEN, Oud Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, weinige dagen geleden van daar in het Vaderland terug gekoerd. Ten aanzien van de aan de ambtenaren en ingezetenen van Nederlandsch Indië te zenden uitnoodigingen, bevond het Bestuur zich in eenen ongewonen toestand. De bevordering der belangen van het Instituut kon ginds niet worden opgedragen aan *leden*; deze waren er niet. Men loste die zwaarigheid op door een beroep op de welwillende medewerking van de Heeren Mr. A. PRINS, Algemeen Secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch Indië en J. C. TEENGES, Lid van de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Batavia. Men verzocht den eersten zich met het verspreiden onzer brieven van uitnoodiging, den laatsten zich met de betrekking van Adjunct-Penningmeester in Indië te willen belasten.

Het gevolg van hunne bemoeijingen kan ons nog niet bekend zijn, vermits het schip *Prius Frederik*, hetwelk de talrijke brieven des Bestuurs medenam, eerst den 27^{den} December jl. in zee stak, — en derhalve Java niet kan bereikt hebben voor de maand, welker laatste Zaterdag ons hier vereenigd vindt.

Bij Art. 5 van het Reglement is bepaald, dat personen buiten Nederland en zijne Overzeesche Bezittingen woonachtig, wier verbinding aan het Instituut wenschelijk gracht wordt, tot *Buitenlandache Leden* kunnen worden benoemd. Zij zijn volgens het slot van Art. 6 niet aan stemming onderworpen. Uit dit een en ander heeft het Bestuur aanleiding genomen om tot *Buitenlandache Leden* te benoemen, de Heeren:

THOMAS HOBFIELD, Directeur van het Museum der Oost-Indische Compagnie, te London,

JOHN CRAWFORD, Schrijver van eene Geschiedenis van den Indischen Archipel;

DR. CHRISTIAAN LANSSEN, gewoone Hoogleraar in de Oud-Indische Taal en Letterkunde, te Bonn;

ERKNE BURNOFF, Hoogleraar in het Sanskrit te Parijs;

EDOUARD DELAURIER, Hoogleraar in het Maleisch, aan de school voor levende Oostersche Talen, te Parijs.

Hoewel mitadien onze betrekkingen tot Nederlandsch Indie nog niet zijn gevestigd, en de bron van waar wij hopen dat rijke bijdragen aan het Instituut zullen voortvloeijen, nog niet ontsloten is, onderhouden wij van eene andere zijde onverwachte medewerking. Het Ministerie van Koloniën is ons door het afstaan van belangrijke verslagen te gemoet gekomen; byzonder personen hebben hunne verzamelingen voor ons geopend. Het Instituut kan reeds beschikken over de volgende handschriften

- 1°. De mineralogische Verslagen van D^r. CROCKEWIT, omtrent *Banka*, *Billiton* en *Malakka*.
- 2°. Eene natuurkundige en ethnographische Beschrijving van *Borneo*, door D^r. SCHWANER, in leven Lid van de Commissie voor het Natuurkundig onderzoek in Nederlandsch Indië.
- 3°. Een bericht omtrent de Reizen en onderzoekingen van D^r. s. MULLEB op *Sumatra*.
Deze drie Stukken heeft het Instituut te danken aan de welwillende hulpvaardigheid van den Heer Minister van Koloniën.
- 4°. Een Javaansch Handschrift, hetwelk onder den titel van *Kitab Toc-pah*, in 359 Artikelen, eene vrij volledige vertaling geeft van het kort begrip van het Mahomedaansch regt, door de Arabische Juristen *Moämelat* genoemd.
- 5°. Een Javaansch Handschrift, behelzende eene Geschiedenis van Java, beginnende met ADJI-SAKA en loopende tot na den dood van Soesoe-hoenan MANGKOERAT, in het jaar 1626 der Javaansche tijdrekening. Het Handschrift eindigt midden in het verhaal van de aanleidende oorzaken der uitwijking van PANGERAN POGGER naar *Samarang*.
- 6°. Twee *Kawi*-Handschriften, waarvan het eene waarschijnlijk de *Wi-wâhâ* is.
- 7°. Eene Verzameling van Chinesche Wetten in het Nederduitsch.
- 8°. De beschrijving van eenen ouden Tempel te *Brambanan*.
- 9°. Eenige Javaansche papieren, zoo als de staat des boedels van Z. H. Sulthan AMANGKOE BOEWANA IV en dergelijken.
- 10°. Eenige Afschriften van Maleische Brieven en andere Stukken, betrekking hebbende tot de gebeurtenissen van Palembang in de jaren 1811 en 1812.

De Stukken N°. 4 tot 10, aan het Instituut welwillend afgestaan

door Jhr. P. E. M. VAN ALPHEN, zijn volgens zijne opgave herkomstig van wijlen den Heer N. ENGELHARD, die tot het jaar 1805 gewigtige ambtsbetrekkingen op *Java* bekleedde.

11°. Een Geschrift op' lontarbladen in de Kawi-taal, gevonden in de residentie *Kadoe* op *Java*.

Het Stuk N°. 11 is aan het Instituut afgegaan door den Heer J. C. BAUD.

Het Bestuur heeft zich gehaast om de akkus ontrangene bewijzen van welwillende medewerking zoodanig te benuttigen, als zonder twijfel lag in de bedorling der inzenders.

Er is besloten aan de Commissie van Redactie over te geven de Handschriften N°. 1, 2 en 3, om daarvan, naar aanleiding van het bepaalde bij Art. 25 van het Reglement, de uitgave als afzonderlijke werken van wege het Instituut te bezorgen. Van die werken zijn de twee eerste reeds onder de pers. Het Handschrift N°. 4 wordt voor den druk gereed gemaakt door den Heer S. KEYSER, de uitgave zal kunnen aanvangen, zoodra de Heer WINTER, te Soerakarta, eenige aan zijne rijpe kennis onderworpen vragen, met zijne gewone bereidvaardigheid, zal hebben beantwoord. De Papieren vermeld onder N°. 10, hebben gediend voor het opstel "Palembang in 1811 en 1812," voorkomende in N°. 1 der "Bijdragen" van het Instituut. Voor het bearbeiten der *Kawi*-Handschriften wordt eene meerder kennis van die doode taal verwacht, dan wij nog bezitten.

Het is hier de plaats om te spreken van een Handschrift, in twee deelen in 620, van den beroemden AMPHIUS, ten titel voerende "de Ambonase Historie," van hetwelk inzage is verleend aan het Bestuur. Het Bestuur zal eene Commissie uitnodigen om te onderzoeken of dit Handschrift, almede tot de verzameling van wijlen den Heer N. ENGELHARD behoorende, niet reeds hetwelk niet reeds door VALENTIJN en anderen is bekend gemaakt.

Eindelijk, Mijne Heeren! wijs ik U op de uitvoering door het Bestuur gegeven aan Art. 27 van het Reglement. Eene reeks van vragen is opgemaakt, en, als gedeelte van den inhoud van het 1° Nummer der "Bijdragen" rondgezonden. De beantwoording dier Vragen, allen liggende binnen den kring, waarin het Instituut wenscht werkzaam te zijn, zal, hopen wij, ook buiten dien kring nut kunnen stichten en een nieuw leven schenken aan den geest van onderzoek en werkzaamheid, waarvan de opwekking een der oogmerken van onze Vereeniging is.

Aan onzen Penningmeester is dank verschuldigd, voor de wijze waarop hij de nog geringe geldmiddelen van het Instituut heeft beheerd. In het tijdvak van November 1851 tot Maart 1852, hebben de ontvangsten wegens contributiën bedragen.....f 1713.00
De uitgaven voor brievenport....." 2.55

Het saldo in kas was op den 27sten Maart jl.....f 1710.45

DELFT, 24 April 1852.

De Secretaris,

J. PIJNAPPEL GZ.

Door een stuk over *Billiton* van den Heer C. DE GROOT, voorkomende in het Natuurkundig Tijdschrift (Jg. 3, afl. 1, 2), ben ik in staat om een paar namen te verbeteren, die in het onlangs verschenen *Banka, Malakka en Billiton, 's Grav., K. Fuhri, 1852*, verkeerd staan opgegeven.

Voor *Badan* (bl. 104 en verder) lees *Badau*.

— *Tadjan* (n 107 al.) en *Padjam* (bl. 113) — *Tadjem*.

— *Mang* (n 108) — *Liang*.

Bij andere namen zijn het slechts spelfouten, van te weinig belang om er hier opzettelijk op terug te komen.

AANSPRAAK

DE EERSTE ALGEMEENE VERGADERING

DE EERSTE ALGEMEENE VERGADERING

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VAN DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÉRLANDSCH-INDIÉ.

GEHOUDEN OP DEN 4DE JUNI 1851. ¹

MIJNE HEEREN!

De bijval, door u geschonken aan de oprigting van een Instituut voor de *Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, stelt hen, die dat denkbeeld aan uwe goedkeuring onderwierpen, in staat, om heden met u eene gewigtige schrede te doen tot vestiging van dat genootschap.

De medewerking, die gij daartoe verleent, is boven onzen lof en onzen dank verheven. Gij begeert die trouwas niet. Zij die zich vereenigen tot een nuttig doel, smaken reeds het hoogste loon, dat der zelfvoldorning

Geroepen om in deze voorbereidende bijeenkomst het voorzitterschap te bekleeden en eenige woorden van inleiding te spreken, heb ik uit den rijkdom van stof, die zich aanbod, twee punten gekozen, die mij voorkwamen, in het belang der inrigting, op den voorgrond te moeten worden gesteld

Die punten zijn: de betrekkingen van het Instituut tot de Regering, en tot de ambtenaren van Nederlandsch Indië.

In eenen tijd, waarin met hevigheid gestreden wordt vóór en tegen de beginselen door het Bestuur van Nederlandsch Indië gevolgd, — bij de daadzaak, dat ambtenaren zich, hetzij openlijk, hetzij bedektelijk, in dien strijd mengen, — en bij de omstandigheid, dat de Regering die inmenging beschouwt als eene gevaarlijke inbreuk op de eischen van het staatsbelang en als eene lekthare afwijking van onbetwistbare pligten, kan het Instituut niet nalaten

¹ Deze aanspraak is, ten gevolge van de onverwachte afwezigheid van den Heer J. C. B. van der Meer, voorgelezen door den Heer G. A. M. van der Meer.

2 AANSPRAAK TOT OPENING VAN DE 1ste ALGEM. VERGADERING.

ten, reeds bij zijne optreding te doen blijken, dat zijne verhouding tot het Bestuur van Nederlandsch Indië een onderwerp is geweest van zijne overleggingen. Het Instituut behoort dit te minder na te laten, omdat daarvan zal afhangen de graad van bijval, in Indië aan zijne bemoeijingen te schenken.

Het doel, in den oproepingsbrief van 3 Februarij 1851 aangewezen, is “de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, *“in den uitgestrektesten zin.”* Dat ook de inlandsche *zeden en instellingen* daarin begrepen zijn, zou, na die alles omvattende woorden, niet twijfelachtig zijn, al was het ook niet in den aanhef des briefs uitdrukkelijk gezegd.

Die woorden zullen schroomvalligheid doen ontstaan, zoo wel bij de Regering als bij den naauwgezette ambtenaar, wanneer er spraak zal zijn van het verleenen van ondersteuning en medewerking aan het Instituut. Beider vertrouwen te winnen is intusschen het belang der instelling. Zonder dat vertrouwen zouden gewigtige bijdragen aan het Instituut worden onthouden, en zouden zijne grondslagen in Indië eene schadelijke beperking ondervinden.

Ik hoop, Mijne Heeren! dat ik uw aller overtuiging uitspreek, wanneer ik stel, dat het Instituut geenerlei beoordeeling van regeringsdaden bij anderen uitlokken, noch zelf uitspreken moet; — maar dat het daarentegen zonder schroom alle ethnographische en statistische vraagstukken kan helpen toelichten, al staan die ook met regeringsdaden in verband.

Gewigtig, om hier eenige voorbeelden te noemen, zal voor de bijdragen van het Instituut zijn: een naauwkeurig overzicht van de verschillende gebruiken en instellingen op Java ten aanzien van de aan den Vorst verschuldigde heerediensten. In verband daarmede zal hoogst belangrijk zijn: een, in alle gedeelten van Java ingesteld en vervolgens te zamengevat, onderzoek omtrent de regten en verplichtingen der bezitters of gebruikers van *sawahs*. Van evenveel gewigt zullen zijn: naauwkeurige berekeningen, hoeveel, in elk district van Java, aan den landbouwer overblijft, wanneer hij, bij een middelbaar rijstgewas, het snijloon, de landrente en de kerkelijke tienden heeft gekweten. Eene beschrijving van het *Soekos's* bestuur op Sumatra zal welligt spoedig onder de vragen van het Instituut worden opgenomen.

Deze onderwerpen nu, waarvan er geen ligt buiten den kring der gedane aankondiging, zou de Indische Regering welligt met achterdocht zien te berde brengen; de gemoedelijke ambtenaar zou ze welligt met schroom be-

handelen; wanneer de zekerheid niet bestond, dat het Instituut in goede beoordeeling denkt te treden van eenigen met die onderwerpen verwandten regeringsmaatregel.

Die zekerheid schijnt te kunnen en te moeten gegeven worden: zij die in een later gedeelte van deze onze zamenkomst tot Leden van het Bestuur sullen worden gekozen, zullen dit belangrijk punt niet uit het oog verliezen bij het aankondigen van het Instituut aan den Landvoogd over Nederlandsch Indië en aan de ambtenaren en ingezetenen van die gewesten.

Behoudens die zekerheid mogen wij, Mijne Heeren! vertrouwen, dat het Instituut aldaar bijval vinden zal, als een krachtig middel om niet slechts wetenschappelijke studien, maar ook de oogmerken eener regtvaardige, verlichte en welwillende Regering te bevorderen.

Of zal dit geen plaats hebben, wanneer het Instituut een helder licht zal hebben verspreid over zoo vele onderwerpen, nu nog in het duister of althans in eenen nevel verborgen? Wanneer de Regering, bij dat licht, de gevolgen van hare eigene handelingen, beter dan thans, zal kunnen waarden? Wanneer dat licht der Regering zal dienen tot wegwijzer, om gries van op te heffen en mislagen te vermijden?

Mij dunkt dat op deze vragen slechts een toestemmend antwoord mogelijk is

Maar, Mijne Heeren! de oogmerken der Regering sullen door het Instituut nog op eene andere wijze bevorderd worden.

Eene instelling van dezen aard zal onmisbaar den lust der ambtenaren tot het doen van statistieke en wetenschappelijke onderzoekingen opwekken, en daardoor zal bij hen de geschiktheid toenemen voor hunne eigenlijke taak.

Vergun mij, dat ik bij dit gezegtpunt een oogenblik verwijl. Dat verwijlen is eigenaardig in eene vergadering, waarvan zoo vele leden als Indische ambtenaren gewigtige diensten hebben bewezen. Dat verwijlen is eigenaardig in een gebouw, gewijd aan de vorming van hen, die zich voorbereiden om dat spoor waarlijklijk te volgen.

Er is, wie zal het tegenspreken? geen gewigtiger bestemming, dan die van Oost-Indisch ambtenaar. Reeds spoedig na des ambtenaars komst in Indië, ziet hij zich met gezag bekleed. De welvaart van duizenden hangt af van de wijze, waarop hij dat gezag uitoefent. Zijne regtvaardigheid kan zagen verspreiden. Zijne oplettende zorg kan rampen afwenden. Zijn woord

4 AANSPRAAK TOT OPENING VAN DE 1ste ALGEM. VERGADERING.

kan een schild zijn tegen willekeur en onregt. Hoe hooger hij stijgt, te wijder wordt de kring, waarin hij al dat goede kan verrigten. Eindelijk wordt den ambtenaar eene residentie toebetrouwd. Zijn invloed om nu uitgestrekte regentschappen. Op eene breede schaal kan hij nu wikkelen, aanmoedigen en beschermen.

Voorwaar, er is geen gewigtiger bestemming, dan die van ambtenaren voor Nederlandsch Indië.

Onze voorouders erkenden deze waarheid reeds in eenen tijd, toen gezag binnen veel enger grenzen beperkt was in de landen, thans Nederlandsch Indië uitmakende.

In zijne bekende Memorie van 24 November 1741, drong VAN IMHOFF reeds aan op eene opleiding der ambtenaren, meer evenredig aan de taal die hen in Indië wachtte. *“De zaken der inlanders (ziede hij) moet men niet en bagatelle tracteren; de dienaren, die zich daarin overtuieren, moet men alleen daaromme recompenseren.”* Om menschen van dezen stomp aan te kweeken wilde hij *“de dienaren van de Compagnie, als sij eerst in Indië koomen, wat meer houden tot het aanleeren der inlandsche talen en gewoonten, en het excelleren in dat stuk tot een merite kunnen bevorderen stellen, dat (dus vervolgde hij) beter is als tot die diensten menschen te gebruiken, die noch de taal, noch den aard en de gewoontens van den landaankennen, en daarbij nog veelmaals onhandelbaar van humeur, en niet mind aan de algemeene ziekte (schrappzucht en zedeloosheid) laborerende sij hotwelk niet anders dan onheilen kan verwekken.”*

De besluiten, welke de vergadering van Zeventien op de Memorie van VAN IMHOFF nam, waren veelal weerklinken van zijne voorstellen. Er werd bevolen, dat de ambtenaren zouden gehouden worden tot het aanleeren der inlandsche talen.

Gelijk van zulke algemeene aanbevelingen, zonder regel, zonder poensanctie, te wachten is, bleef het besluit, waarvan hier sprake is, eene doolletter. Toen Java in handen der Engelschen viel, waren sedert dat besluit ongeveer zeventig jaren verloop. Het had geene verbetering aangebraagt.

De veroveraars van Java in 1811 waren door slechts weinige burgerlijk ambtenaren vergezeld. Aan de officieren hunner legermagt viel het burgerlijk bestuur van Java veelal ten deel. Nu sprongen de voordeelen eer

lijke opleiding in het oog. Die officieren hadden onderwijs ontvangen de taal, land- en volkenkunde van Britsch Indië. Zij hadden, hetzij nu, noch Javaansch, noch Maleisch geleerd: maar zij hadden opgedaan eene kennis naar wetenschappelijke studien en nasporingen. Het was die kennis, welke vele nog jeugdige officieren van het Britsche veroveringsleger naar Java stelde, om met eer voor hun zelve en met roem voor hun vaderland te treden, in de plaats der ontslagene burgerlijke ambtenaren van Nederlandsch bewind. Door hunne bemoeijingen was onder RAFFLES een stelsel van vier jaren voldoende, om de grondalagen te leggen eener hervorming in het inwendige bestuur van Java, en om over de geschiedenis van dat eiland een licht te verspreiden, zoo helder, dat de arbeid eener eene eeuw, die vooraf was gegaan, daardoor werd verduisterd.

Deze onwederlegbare daadzaken, deze voor ons verleden zoo beschamende en van vergelijking, waren nog versch in het geheugen, toen de eedele DEER CAPELLEN in 1816 het bewind aanvaardde over het aan Nederland overgegevene Java. — Eene betere toekomst zou nu het verledene uitwisselen. — Zijn besluit van den 25^{den} Maart 1819 moest daartoe den grondslag leggen. — Maar dat besluit had het lot van dat van Heeren Zeventien van 1713: het bleef eene doode letter.

En twaalf jaren later beproefde men een ander middel. In 1832 werd een wetenschappelijk Instituut te Soerakarta opgericht. Het voldeed niet aan de opgewachten verwachtingen. Eene zoo nederige inrigting kon, trouwens, de zucht naar taalstudie en ethnographisch onderzoek, slechts bij weinige ambtenaren en geleerden, niet algemeen opwekken.

De middelen namen, bij de uitbreiding van het kultuurstelsel, de behoefte aan getal aan bekwaame ambtenaren meer en meer toe. Dat gebrek het onderwerp van gestadige klachten van den Gouverneur-Generaal bleef. Nu verrees des Konings besluit van 6 December 1842. Het was de uitdrukking der overtuiging, dat alleen de aanneming van het Engelsch beginsel de klachten kon doen ophouden, en de uitkomsten kon verbeteren, naar welke men sedert 1742 vruchteloos had gestreefd. De *Anglo-Indisch College* te Haileybury en het *Midas-Seminarium* te Addiscombe sedert vele jaren voor Britsch Indië waren gewest.

6 AANSPRAAK TOT OPENING VAN DE 1ste ALGEM. VERGADERING.

Het Instituut voor de Taal-, land- en volken-kunde van Nederlandsch Indië, waarvan heden, als het ware, de eerste steen wordt gelegd, is de aanvulling des maatregels van 6 December 1842. De gemeenschap met dat Instituut zal voor de te Delft gevormde ambtenaren zijn eene voortzetting en uitbreiding van de hier aangevangene studiën. De gemeenschap met dat Instituut zal voor hen, die van deze vorming verstoken bleven, het middel zijn, om zich later de voorregten van het Delftsch Diploma gemakkelijker eigen te maken. Voor allen, van wat rang en staat ook, zal het Instituut zijn een prikkel tot nuttige werkzaamheid. Het zal dienen tot vereeniging van krachten, die anders nutteloos zouden verspild worden, tot bewaring van hetgeen anders verloren zou gaan. Verspreide lichtstralen zullen daar, als in een brandpunt, worden te zamen gebragt, en alzoo tot uitkomsten leiden, zonder die vereeniging onbereikbaar.

Dit vlugtig overzicht, zoo ver beneden den omvang en het gewigt des onderwerps, doet zien, dat de betrekkingen tot de Regering en tot de ambtenaren van Nederlandsch Indië voor het Instituut zijn van het hoogste gewigt; dat die betrekkingen, bij eene wijze onthouding, kunnen zijn menigvuldig en wederkeerig nuttig; en dat, wanneer die gedragsregel door het Instituut met naauwgezetheid wordt in acht genomen, geene der partijen, thans over de beginselen van koloniaal bestuur in geschil, hunne medewerking aan het zuiver wetenschappelijk doel des Instituuts behoeven te onttrekken.

Dat doel ondervindt aanvankelijk in Nederland goedkeuring. Eene uitgebreide lijst van Leden, prijkende met de namen van Hunne Koninklijke Hoogheden de Prinsen FREDERIK en HENDRIK *der Nederlanden*, getuigt van bijval en vertrouwen. De Koninklijke sanctie zal spoedig, dit wachten wij, daarop het zegel drukken, en ons in staat stellen de medewerking in te roepen der ingezetenen van Nederlandsch Indië.

Een wensch, waarin wij ons allen zullen ontmoeten, zal het slot mijner voorafpraak zijn.

Mogten de wetenschappelijke vruchten, die wij van den arbeid des Instituuts te gemoet zien, bevorderlijk worden aan eene gestadige vermeerdering van den bloei en de welvaart van Indië, en, bij gevolg, aan den roem en den voorspoed van Nederland!

PALEMBANG IN 1811 EN 1812.

In het jaar 1811 werd Palembang het tooneel van eenen wreedten moord; de Hollandische ambtenaren en militairen werden in koelen bloeds omgebracht, terwijl zij zich bevonden op eenige vaartuigen, waarmede men voorgraf hen naar Java te zullen terug voeren. Dit gebeurtenis is het teeken geweest van eene reeks van oorlogen en botsingen, die gebindigd zijn met den ondergang van het regerende Vorstengeslacht, en met de inlijving van hun rijk, als direkte bezitting van Nederland, onder de namen van de Residentiën Palembang en Banka.

Zoo wereldkundig deze uitkomsten zijn, zoo duister is nog, bij velen, de aanleiding tot den ramp van 1811, die er de oorzaak van was. In het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië¹, wordt hij geweten aan den Christenheit des Sultans en aan de wraakzucht van eenen loshandigen prins, die door den Hollandischen resident in zijne buitensporigheden was gestuit. Een ander schrijver noemt RAFFLES als den aanstoker van den moord, maar verwierpt dat vermoeden even spoedig weder². Een derde trekt de schuld van RAFFLES niet in twijfel³, terwijl een vierde met warmte zijne partij kiemt, en ten slotte verklaart, dat, wat wij van RAFFLES weten, ons gezegt geeft om te veronderstellen, dat hij tot zulk eene laagheid en wreedheid in staat was⁴.

¹ VIII Jaargang, III deel, p. 337—343

² TENNENCK, *Crup d'oril general sur l'Inde archipelagique*, Tom II, p. 13

³ *Proeve over beschrijving van Palembang*, door W. L. DE STUALLER, p. 9

⁴ *In geschiedenis van Sumatra*, eene reeks van artikelen in de *Ged. der den Hooft* *maatsch. p. J. VETU*

Eene toevallige omstandigheid stelt ons in staat het geschilpunt tot meerdere klaarheid te brengen. Toen in 1816 het Nederlandsch gezag in Indië stond te worden hersteld, zond de door de Engelschen afgezette Sultan, onder wiens regering de moord had plaats gevonden, de daartoe betrekkelijke brieven van RAFFLES aan eenen ouden vriend te Batavia, ten einde daarvan gebruik te maken tot het afwenden der onheilen, die hij verwachtte, dat over hem en zijn geslacht zouden losbreken, na het hijschen der Nederlandsche vlag. Die brieven werden aan de Nederlandsche Commissarissen-Generaal overgegeven, nadat daarvan afschriften waren gehouden, en het zijn deze afschriften, die wij thans voor ons hebben, met eene menigte andere, ter zake dienende, en uit dezelfde bron voortgekomen papieren. Wij hebben voorts geraadpleegd de Javasche officiële Courant van dien tijd en het bekende werk door de weduwe van RAFFLES, omtrent de diensten van haren man in het licht gegeven ¹.

De Engelsche Oostindische Compagnie vestigde zich in het begin van deze eeuw op *Poelo-pinang*, een klein eiland gelegen aan den noordelijken ingang van de zee-engte van Malakka, nabij de kust van *Kedak*. Dat eilandje, herdoopt Prince of Wales Island, moest worden wat eertijds Malakka was, eene stapelplaats voor den handel tusschen Indië, China en den Oostelijken archipel; het moest wijders, door de teelt der fijne specerijen, Engeland onafhankelijk maken van het Moluksche monopolie, — een doel naar hetwelk men reeds vroeger, hoezeer vruchteloos, gestreefd had op het ten noorden van Borneo gelegen eiland *Blambangan*.

Onder de eerste bezending van ambtenaren naar de nieuwe vestiging, was er een van grenzenlooze eerezucht. De betrekking van Adjunct-Secretaris van het bestuur der pas geboren kolonie bevredigde hem niet. Toen de verovering der Molukkos door de Engelschen werd ondernomen, dong hij naar het ambt van Gouverneur der Specerij-eilanden, en begaf zich tot dat einde naar Calcutta. Die bevordering hem ontsnappende, wendde hij het begeerig oog naar Java, destijds nog de zetel der Hollandsche magt in Indië. De roemzucht van Lord MINTO, den Britschen Gouverneur-Generaal,

¹ *Memoir of the public services of Sir Stamford Raffles, by his widow.*

werd behendiglijk opgewekt; men hield hem voor, dat de verovering van Mauritius en Bourbon, waartoe uit Engeland het bevel gegeven was, niet buiten sou, wanneer aan de Franschen de mogelijkheid werd gelaten om zich op Java te vestigen; Lord MINTO moest die gelegenheid om zijnen naam te vereeuwigen, niet laten ontanppen. Hij liet zich overreden, en besloot tot het doen eener expeditie naar Java, zoodra de Fransche eilanden zouden zijn ten onder gebracht.

Intusschen was de oerzuchtige Adjunct-Secretaris van Pocio-pinang, die, met zijnen vriend Dr. LEYDEN, deze veroveringszucht had opgewekt en aangeblijven ¹, door Lord MINTO aangesteld als Agent voor de Maleische Staten. Als noodnig moest RAFFLES (want hij is het van wien wij hier spreken) zich te Malakka vestigen, en, van daar, eene geheime briefwisseling openen met de, onder het Hollandsch gezag staande, inlandsche Vorsten en Hoofden, en zelfs met de Hollandache ingezetenen, ten einde de medewerking van de eerste te verwerven tot het beoorlogen der Hollanders, en de toestemming der laatste, om, dus heette het, te worden verlost van het Fransche juk.

Een der eerste inlandsche Vorsten, tot wien RAFFLES zich wendde, was MAHMUD REDD-RIDDIN, Sultan van Palembang. De Britsche Agent had met een overdreven denkbeeld gevormd van het gewigt van het bondgenootschap dier Sultans: "De Sultan (dus hooren wij hem in eenen brief aan Lord MINTO zeggen) was sedert lang groote sakkos schuldig aan de regering te Batavia. Men wist dat hij buitengewoon rijk, en bezitter was van eenen aanzienlijken sedert lang opeengehoopen schat. Hij (RAFFLES) dacht, dat de Sultan zich door de verkrachtige houding van DAENDELS vrees zou laten aanjagen en zich zou laten bewegen tot het betalen dier sakkos, hetwelk voor de geldmiddelen des Maarachalks, in die oogenblikken, van het hoogste belang zou zijn. Ik wist (dus vervolt RAFFLES), dat de Maarachalk den Sultan niet slechts had doen dreigen, maar ook dat hij bezig was maatregelen te beramen om hem tot betaling te dwingen. Deze om-

¹ De invloed op Lord MINTO uitgeoefend door LEYDEN en RAFFLES, ligt onder andere uit de volgende karakteristieke woorden, genomen uit eenen brief van LEYDEN om zijnen vriend. "In short, make a great and mighty name, for we will compel the Lordship to be a greater man than he would wish to be, if left alone." *Memoir of the life and public services of Sir Mowford Raffles*, p. 27

“standigheden noopten mij tot het aanvangen eener onderhandeling, omdat, “hetzij de Sultan mijne voorstellen aannam of verwierp, zij hem, in allen “goval, zouden terughouden van eenige schikking met den Maarschalk “DAENDELS, terwijl daardoor tevens nieuwe moed zou worden ingeblazen “aan de Bantammers en Lampongers, ter nedergeslagen door hunne jongste “nederlaag ¹. Mogt de Sultan in mijne voorstellen treden, dan zouden wij “eenen magtigen bondgenoot hebben gewonnen, met wiens hulp eene ern- “stige demonstratie zou hebben kunnen gemaakt worden aan den kant van “Bantam, zonder onzen hoofdaanval te verzwakken. Overigens zou des Sul- “tans vrijwillige verbindtenis met ons, hem hebben ontheven van de gevol- “gen van den loop des oorlogs in Europa, terwijl wij ons, zonder verdere “moeite, zouden hebben gezien in het bezit van den alleenhandel in tin ².”

Na aldus van RAFFLES zelf te hebben vernomen, waarom hij zich had ge- haast eene briefwisseling met den Palembangschen Vorst te openen, gaan wij over tot het beschouwen dier briefwisseling zelve, vooraf nog hierbij voegende, dat de overbrengers zijner brieven en van zijne mondelinge bood- schappen waren, RADEN MOHAMAD, alias TOEWANKOE SJERIF MOHAMAD, een Maleijer, en SEID ABOE BAKAR, een Arabier, beide wonende op Poelo-pi- nang, die zich waarschijnlijk, ten einde hunne zending te bedekken, als han- delars zullen hebben vermoed.

De eerste brief van RAFFLES aan den Sultan is ons niet bekend, maar wel de tweede, vijf dagen later geschreven en de dagteekening voerende van den 17^{den} der maand Dzoel-Kaïda van het jaar 1224 (11 Dec. 1809).

RAFFLES maakt zich daarin aan den Sultan bekend als een *groot Vorst*, *plaatsvervanger van GILBERT Lord MINTO, den Koning, verheven boven alle Vorsten, die in het land van Bengale, moeten bukken voor de vlag van den Koning van Engeland.*

¹ Waarschijnlijk doelt RAFFLES hier op het innemen van *Tji-bongor*, door de Holland- sche troepen, aangevoerd door DAENDELS, in het jaar 1809. *Tji-bongor* ligt in de Peper- baai, en was door de Bantammers en Lampongers, geholpen door vreemde zeeroovers, versterkt. Uit de woorden van RAFFLES blijkt overigens, dat RADEN INTANG, die des- tijds de aanvoerder was der Bantamsche oproerlingen, in nauwe verstandhouding met de Engelschen stond.

² *Memoir etc.* p. 42.

Na te hebben herinnerd, dat hij, op bevel van den Gouverneur-Generaal van Britsch Indië, onderhandelingen wenscht aan te knooien met al de Maleische Vorsten, zegt RAFFLES, dat hij zich in de eerste plaats wendt tot den Palembangchen Sultan, voor wien hij eene bijzondere genegenheid gevoelt, en met wien hij eene vriendschap wil aangaan, uitaluitende die met anderen, vooral met de Hollanders: "Wat nut heeft het (dus vraagt hij) "dat mijn vriend de Hollanders te Palembang laat blijven? Zij zijn boosaardig en willen met mijnen vriend een' kwaden weg inslaan ¹."

Het schijnt dat deze brief door drie Engelsche oorlogsvaartuigen is overgebracht, immers dit wordt gezegd in een schrijven van dezelfde dagteekening, gericht aan de *Konink van Saccang*, het aan den mond der Palembangche rivier gelegene dorp, welks ingezetenen worden gerustgesteld omtrent het eigenlijke voornemen der Engelsche schepen, het verdrijven der Hollanders: "met wie," dus zegt RAFFLES ten slotte, "gijlieden gorne vriendschap houden kunt, zonder vijanden te zijn van mij en van al de Engelschen ²."

Uit den volgenden brief geschreven op den 8ten dag der maand Twafar 1226 (3 Maart 1810) verklaart RAFFLES zich zeer voldaan over de strekking en de oprechtheid van een van den Sultan ontvangen antwoord; maar betuigt eveneens zijne teleurstelling over het niet verschijnen, te Malakka, van eenen gevolmachtigde, met wien alles zou hebben kunnen besproken worden. Daarom zal RAFFLES nu duidelijk verklaren wat hij eigenlijk verlangt, want er is geen tijd voor langer beraad; de zaak moet nu, zonder verder uitstel, worden afgedaan; nu langer dralen kan voor den Sultan niets goeds geboren worden; *er moet gesandeld worden*. Om den Sultan te beter tot datmaal handelen te bewegen, noemt RAFFLES onwaarheid, of althans overdrijving, te baat, en tracht den Sultan vrees aan te jagen voor de ontwerpen der Hollanders: "die," zegt hij, "kort te voren, in het geheim, wapenen binnen Palembang hebben gebracht, en eene oorlogsvaart (lampat-prang) hebben gevestigd te *Torlong-Sawang* ³. Is dit geschied zonder het voorweten van mijnen vriend, dan moet mijn vriend gorne verdere woorden

¹ Zie bijlage n° 1

² Zie bijlage n° 2

³ Een dorp in de *Lampangs*, niet ver van de Palembangche grenzen

“met de Hollanders wisselen, maar het bestaande kontrakt verbreken, en hulp vragen van zijne ware vrienden, de Engelschen.”

Wat bepaaldelijk van den Sultan verlangd wordt, is vervat in drie punten. Wij zullen niet stilstaan bij het *eerste*, hetwelk de aansluiting aan de Engelschen betreft, noch bij het *derde*, rakende den handel in tin en peper; — maar zullen hier eene letterlijke vertaling geven van het *tweede* punt, omdat de Sultan zich daarop, tot vergoelijking van den moord der Hollandsche bezetting, heeft beroepen. Dat punt luidt aldus: “Ten *tweede*, “moet mijn vriend uitwerpen en vernietigen (*boewang habiskan sakali-kali*) alle “Hollanders benevens hunnen resident, allen die thans, onder het Hollandsche “gezag, verblijf houden te Palembang. Laat daarna geene (Hollanders) wonen of aankomen. Hollandsche residenten kunnen niets goeds verrigten. “Dat geene Hollanders binnen het land van Palembang komen, noch ook “andere blanke menschen, behalve Engelschen. Mogten dezen begeeren in “een fort (*lodji*) te wonen, dan zullen zij dit kunnen doen op nader te bepalen voorwaarden.”

In een verder gedeelte van den brief vindt men nog de volgende dringende waarschuwing om niet langer te dralen: “Laat men het tegenwoordig “oogenblik voorbijgaan, dan vervalt ook het nut der handeling.”

Eindelijk bevat de brief van RAFFLES eenige aanwijzingen en raadgevingen, voor het geval dat de Sultan niet terstond met de Hollanders mogt willen breken. Een volledig afschrift van het te sluiten kontrakt is, zegt hij, in het bezit van RADEN MOHAMAD; niets ontbreekt daaraan, dan de handteekeningen, de zegels en de dagteekeningen; de Sultan kan dit alles daaronder plaatsen en vervolgens de akte aan RADEN MOHAMAD geven, die, wanneer ook RAFFLES het stuk zal hebben bekrachtigd, het van Malakka zal terugbrengen aan den Sultan. Dit alles kan in het geheim geschieden; een *Engelsche* gezant zal, eerst dan, in het openbaar optreden, wanneer de Sultan zelf dit zal begeren ¹.

Het schijnt dat de Sultan de hem toegezonden overeenkomst niet bekrachtigd, maar RADEN MAHOMAD met een ontwijkend antwoord teruggezonden heeft ².

¹ Zie bijlage n°. 3.

² Zie *Memoir etc.* p. 43.

De volgende brief in de verzameling is van den 11^{den} dag der maand Rabi-el-akir van het jaar 1226 (23 April 1811), en strekt in de eerste plaats om hij den Sultan aan te dringen op eenig beslissend antwoord, hem tevens waarschuwende, dat het Gouvernements-vaartuig, hetwelk den brief overbringt, niet langer dan een etmaal vertoeven kan, alzoo de tijd nu geboden is, om al de schepen bijeen te verzamelen, die naar Java moeten vertrekken.

“Vernits (dus vervolgt RAFFLES) de Hollanders nog te Palembang zijn, daarom zend ik vier kisten met Gouvernements-geveeren. In elke kist bevinden sich twintig geveeren, en derhalve lachtig in de vier kisten. Voorts syn er tien verzegelde manden (krepik) met patronen, gevuld met kruid en klapots. Ik hoop dat mijn vriend alles behoorlijk zal ontvangen. Al wat mijn vriend verder verlangt, vaartuigen, manschappen of wapenen, hij schrijve er mij spoedig over.”

Eindelijk zendt hij nog aan den Sultan afschriften der vroegere brieven, die aan RADEN MOHAMAD zijn toevertrouwd geweest, want, zegt hij, ik weet niet of we al of niet zijn ontvangen ¹.

De laatste brief onzer verzameling is aan den Sultan geschreven door den kaptein MACDONALD, het bevel voerende over een' aan den mond der Palembangche rivier geankerd oorlogsvaartuig. Hij zegt gevonden te zijn en eenen brief eigenhandig aan den Sultan over te geven, maar vernits RADEN MOHAMAD en SEID ABOE BAKAR hem gezegd hebben, dat des Sultans verblijf ver van de ankerplaats is; zendt hij SEID ABOE BAKAR in zijne plaats, als bringer der beide brieven en van vier kisten geveeren en tien kisten kruit, en betuigt zijn verlangen, dat de Sultan hem iemand van omzwaer toezende: “aan wien hij mededeelingen, hem van hooger hand opdragen, omtrent de *Hollanders* zal kunnen doen, en van wien hij zal kunnen vernemen, wat des Sultans bevelen omtrent de *Hollanders* zijn ².”

Het is ons niet gebleken wat gevolg dezer brief heeft gehad, en evenmin of er verdere onderhandelingen hebben plaats gevonden. Uit de opgaven van RAFFLES laat zich afzien, dat hij de aandacht zijner zendingen op het eiland Banks vestigde, zoo is het bleek, dat de gewenschte uitlag niet zoo

¹ Zie bijlage, n° 4

² Zie bijlage, n° 5

spoedig, als hij dit verlangde, te Palembang te verkrijgen was ¹. Wij vinden dan ook, dat die zendelingen den 22sten Julij 1811, te Muntok (op Banka) waren, met last van den Heer RAFFLES, om hem, tot nader bevel, aldaar af te wachten, of, om hem naar Batavia te volgen, indien de Sultan hen niet toestaan wilde te Muntok te blijven. Het blijkt verder, dat zij zich, op eene uitnoodiging des Sultans, van daar naar Palembang hebben gegeven, en zich nog daar bevonden, toen de moord plaats greep ².

Tot goed verstand van de bovenvermelde bevelen van RAFFLES en van het verder gedeelte van dit verhaal, zij hier herinnerd, dat de Britsche expeditie, uit negentig zeilen bestaande, den 18^{den} Junij 1811 van Malakka vertrok, en den 4^{den} Augustus voor Batavia ten anker kwam, — dat, na eene reeks van gevechten, de versterkte legerplaats te Meester-Cornelis, op den 26sten Augustus door de Engelschen werd ingenomen, — dat Lord MINTO op den 11^{den} September te Batavia eene proclamatie afkondigde, waarbij hij Java en onderhoorigheden verklaarde te behooren tot de territoriale bezittingen der Engelsche O. I. Compagnie, en dat de Generaal JANSSENS op den 18^{den} dier maand de capitulatie sloot, waarbij dat gedeelte van Java, hetwelk nog niet door de Engelschen bezet was, en voorts de buitenbezittingen, aan Engeland werden overgegeven.

Wij hebben gezien, dat de Sultan lang, maar vruchteloos, door RAFFLES tot *handelen* was aangespoord. Hij besloot daartoe eindelijk op den 14^{den} September 1811. Het Hollandsche fort werd met list overweldigd en daarna geplunderd en, met al de daaromtrent staande gebouwen, geslegt; de ambtenaar en militairen (24 Europeanen en 63 Javanen) werden in een vaartuig geworpen, en, den stroom afzakkende, op bevel des Sultans om het leven gebragt. Onwillekeurig ziet men in dit bloedig voorval de verwezonlijking van het den Sultan zoo dringend aanbevolen *uitwerpen* en *vernietigen*.

De bijzonderheden zijn beschreven in eenige der boekwerken op de eerste

¹ "Suspecting from the procrastination of the Sultan of Palembang, the turn which the negociation was likely to take, and being aware of the immense importance of the island of Banca, I directed my agents to use every means in their power to obtain the most particular account of the island and its productions, as well as the nature of the Government and the disposition of the inhabitants." *Memoir etc.* p. 43.

² Zie bijlage, n°. 6.

bladmijde aangehaald. De twee sendelingen van RAFFLES, die, zoo als gezegd, op het oogenblik van den moord te Palembang waren, en twee aan het bloedbad ontsnapte personen, WILLEM VAN DE WETERING BUYS en zijne zuster LOUISE, gehuwd met den alrede vermoorden tweeden resident HAAB-VLEOTER, hebben verhalen geleverd, die minder algemeen bekend zijn. Men zal se hier achter vinden ¹.

In het begin van November 1811 was het gebeurde nog niet te Batavia rechtbaar. De Heer RAFFLES, sedert 11 September bekleed met de waardigheid van Luitenant-Gouverneur, zond eene Commissie naar Palembang, ten einde de faktoriij, krachtens de kapitulatie van 18 September, over te nemen, de oude kontrakten met eenige wijzigingen te hernieuwen, en den benaamden Engelschen resident, den Luitenant JACKSON, te installeren. De Sultan weigerde in de voorstellen der Commissie te treden; hij hield haar in eene soort van gevangenschap, zoodat zij geene vrije gemeenschap met de ingezetenen had; en gaf te kennen, dat hij het fort en de gebouwen had doen slegten, na al de Hollanders te hebben weggesonden; en dat, vermits hij dit alles gedaan had op het verlangen van het Britsche Gouvernement en voor dat de verovering van Java was ten einde gebracht, hij zich beschouwde als hersteld in zijne onafhankelijkheid. De Commissie keerde naar Java terug, onbekend met den moord, maar echter vermoedende, dat er gebeurtenissen hadden plaats gehad, die men voor haar had verborgen gehouden.

Spoedig na de terugkomst der Commissie, in December 1811, koste het geheim sich op. De Heer RAFFLES ontving van Malakka de verklaring van RADEN MOHAMAD en SEID ABOE BAKAR ². Nu werd besloten tot het doen eener expeditie naar Palembang, die echter, uit hoofde van den toen heerschenden Westmonsoon, eerst in Maart 1812 kon vertrekken. Palembang werd ingesnoemen, de Sultan MANMOED BEDI-EDDIN, die naar het binnenland gevliucht was, vervallen verklaard van den troon, en zijn broeder AHMED RUDJH-EDDIN in zijne plaats gesteld, tegen afstand van Banka en Billiton.

Zeer opmerkelijk zijn de openbare stukken bij die gelegenheid door den Heer RAFFLES uitgevaardigd. Als *casus belli* noemt hij niet op het bloed-

¹ De bijlage, 6, 7 en 8

² Zie bijlage, n° 6

bad van 14 September 1811, maar het aanrigten van dat bloedbad, *nadat de Hollanders hadden ingeroepen de bescherming van de reeds op Java gevestigde Britsche magt*¹. Van dat inroepen (dit zij in het voorbijgaan aange-merkt) bestaat geenerhande bewijs.

Zie hier wat ons voorkomt het besluit te moeten zijn van elken zaakkundigen en onpartijdigen lezer der thans geraadpleegde stukken.

Het bevorderen van den goeden uitslag der expeditie tegen Java, was de groote drijfveer der handelingen van RAFFLES; hij toch had het eerste denkbeeld van die expeditie geopperd, en zag daarin het middel om zijne eersucht te bevredigen. Dat iemand van zijnen stempel, aldus geplaatst, zich niet gemakkelijk door bezwaren zal hebben laten terughouden, noch bijzonder goemoedelijk zal zijn geweest in de keuze zijner middelen, spreekt van zelve.

Het openlijke bondgenootschap des Sultans van Palembang scheen hem krachtig te zullen kunnen bijdragen tot de verovering van Java; van daar zijne aanhoudende pogingen om den Vorst over te halen tot deze of gene daad, waardoor hij onherroepelijk met het Hollandsche bestuur zou hebben gebroken, en verplicht zou zijn geweest zijn heil te zoeken in de vriendschap van Engeland.

Dat RAFFLES, door het bezigen der uitdrukkingen "uitwerpen en vernietigen" (*boewang habis-kan sakali-kali*), bepaaldelijk een' moord in koelen bloede zou hebben bedoeld, mag worden in twijfel getrokken. Maar hij spoorde den Sultan aan tot het overmeesteren van het fort en zond hem tot dat einde geweren, kogels en buskruid. Nu kan men niet wel aannemen, dat RAFFLES, bekend gelijk hij was, met de zeden en den aard der Maleijers, en wetende, dat het geven van kwartier in hunne oorlogen zeldzaam is, zich zal hebben voorgesteld, dat Sultan MAHMOED BEDR-EDDIN,

¹ "Having taken into full and mature consideration all the circumstances connected with the conduct of the Sultan of Palembang; the barbarous and treacherous manner in which that Prince directed the murder of the European resident and establishment, after they had claimed the protection of the British power, already paramount on Java," en verder "the demolition of the fort and public buildings, and the indiscriminate destruction of the European property of every description, after being aware of the success of the British arms on Java (Java Govt. Gazette extraordinary, 30 May 1812).

fort overweldigende, grootmoedig zou handelen met gevangenen, hem RAFFLES bij herhaling afgeschilderd als zijne bitterste vijanden.

rent men bij dat alles in aanmerking, dat RAFFLES self, in de in 1812 vaardigde stukken, den moord niet zoo zeer in het afgetrokkenes, als erband tot het tijdstip waarin hij plaats had, strafbaar acht, dan zal ons niet van ingenomenheid beschukligen, wanneer wij stellen, dat, al het zich aan zijnen geest voorgedaan, dat het offeren van de te Palembang gevestigde Hollanders wel eens het gevolg zou kunnen wezen zijner opruijende brieven, hij zich daarom niet van het zenden dier brieven hebben laten terughouden, zoo lang de hoop bij hem bestond, dat door eene ontkenning kon worden bevorderd, waarvan de bevrediging of onrechtige ontwerpen afhing. De Nederlandsche Commissarissen-Gesind hebben dan ook niets te veel gezegd, toen zij in hun bekend protest d' 8 October 1811, sprekende van de kniprijen die met den Palembang's moord zijn geëindigd, verklaarden: "qu'on auroit dû prévoir que ce devoient être naturellement les suites de ces manoeuvres sourdes, éminemment imprudentes et indélicates, sinon criminelles — manoeuvres réservées par les politiques les plus relâchés en morale, même dans l'état de guerre — manoeuvres qui pourroient compromettre l'honneur et les intérêts de la nation la plus loyale en politique."

og eene aanmerking voegen wij hierbij. De Commissie, in November 1, door RAFFLES afgezonden om Palembang over te nemen, ging dertien, niet uit kracht van het voor het Hollandsch (Fransch) leger zoo lottig gevecht van 26 Augustus, noch van de ernstigere voorbariger publieke van Lord HINTON van den 11^{den} September, maar van de capitulatie van September, waarbij alle gedeelten van Hollandsch-Indië, toen nog niet uitsluitend in de Engelsche magt, aan haar werden overgegeven ¹. (Zie

¹Le General JAVIERO remettra au Général ARCHIBUTY, l'île de Java et ses dépendances.

² Het artikel der capitulatie werd met de volgende wijziging door SIR SAMUEL AMERSON

bekrachtigd "The events of war having placed all the provinces of Java Westward in possession of the British forces, General JAVIERO can only be allowed stipulate for those which remain to the eastward of Semarang and which are not yet possession of His Britannic Majesty's forces" (Capitulatie van 15 Sept. 1811, art. 1).

have the honor of reporting to your Lordship, that on the 3 of November last,

RAFFLES nu, en te regt, van die akte uit, toen hij Palembang beschouwde als gekomen onder de Britsche Souvereiniteit, hoe kon hij dan later beweren dat een moord, gepleegd vier dagen voor het sluiten dier akte, en toen men wel kon kennis dragen van de nederlaag van 26 Augustus, maar nog niet van de publicatie van 11 September, een aanslag was tegen die zelfde Souvereiniteit? ¹. Dit alles wordt echter duidelijk wanneer men zich uit RAFFLES brief aan Lord MINTO zijne hooge ingenomenheid met *de alleenhandel in tin* herinnert. Het anachronismus van eenige dagen was noodig om de maatregelen te regtvaardigen, ten gevolge waarvan Banks en Billiton van Palembang gescheiden en aan Engeland afgestaan werden.

Wij zouden nu onze taak als volbragt kunnen beschouwen, maar er is eene omstandigheid, die in dit historisch overzicht eene plaats behoort te bekleeden, en waarvan slechts zeer ter loops gesproken is, namelijk de drijfeer van MAHMOED BEDR-EDDIN, toen hij met RAFFLES onderhandelende, steeds den beslissenden stap ontweek, tot op den 14^{den} September 1811. In de eerste helft der zeventiende eeuw waren de Engelschen onze mededingers in den Indischen archipel; zij ruimden ten laatste het lang betwiste veld, waardoor de Hollanders aan de inlandsche Vorsten de magtigste der twee volken schenen. Een langdurige omgang en steeds toenemende veroveringen, bevestigden eenen dunk, die slechts weinig geschokt werd door de gebeurtenissen van 1795—1810. Er was blijkbaar eenige veralapping in den arm des ouden meesters — maar dat de Engelschen, zoo aanhoudend op het vaste land in bloedige oorlogen gewikkeld, met goed gevolg zouden kunnen beproeven, dien ouden meester zijn erfdeel te ontwringen, dat wilde geen inlandsch Vorst gelooven, en het allerminst de Sultan van Palembang. Toen zendelingen van RAFFLES zijne vriendschap en zijn bondgenootschap kwamen vragen, moet hij in zijn ongeloof zijn versterkt geworden. Zouden de veroveraars van gansch Java en zoo vele andere landen iets te vreezen hebben van een volk, hetwelk behoefte heeft aan het

“finding that the season of the year afforded the probability of communicating with Palembang, I dispatched a Commission to that place... for the purpose of taking charge of the Dutch factory there, in pursuance of the capitulation.” (Dispatch to Lord MINTO, dated 7 March 1818).

¹ Zie nota op pag. 16.

degenootschap van mij, Sultan van Palembang, een van de geringste verdieners van het magtige Holland? Dat, meenen wij, zal MAHMOED BIDA-EDDIN aanvankelijk gedacht hebben. Toen hij later bespurde, dat het den aanval op Java ernst werd, zal hij hebben besloten zich zoo te gedragen, dat, wat ook de uitslag der expeditie werd, hij zich altoos bij de overnennende partij een verdienste zou kunnen maken van zijne houding. Toen vervolgens het geweldadig verdrijven der Hollandsche bevestiging tot verwaarde eener zelfstandige Engelsche alliantie werd gesteld, zal hij, hoe verig ook naar onafhankelijkheid, evenwel nog zijn teruggedeeind voor de mogelijkheid, dat het krijgsgeluk den Hollanders gunstig werd. In dezen staat, en met die zoo veel omvattende woorden *uiserping* en *vernis* voor zich, zal hij van lieverlede de mogelijkheid hebben ingezien, zonder iets te wagen, zijne onafhankelijkheid te herkrijgen. Dit kon zijns insiens, zoo hij slechts wist te handelen in het goede oogenblik, namelijk, waarin het Hollandsch leger onherstelbare tegenspoeden zou hebben geleden, zonder dat de Britsche Souvereiniteit nog den tijd zou hebben gehad zich te vestigen.

Het was dan ook de regel, dien wij in MAHMOED BIDA-EDDIN's handwedervinden. Hij kreeg berigt, dat de Hollandsche krijgsmagt op den 12 Augustus, bij Meester Cornelis, was verslagen, en dat de Gouverneur-Generaal JANSSENS naar Samarang was gevlugt, om nog den laatste, h hooploosen kans te wagen. Nu was het beslissend oogenblik voor den koning gekomen, en hij liet het niet onbenut voorbijgaan. De Hollanders verdedigden hij nu niet meer te vreesen, en bij de Engelschen kon hij zich de brieven van RAFFLES verantwoorden.

In een der gedrukte verhalen ¹ wordt de moord uitaluitend toegeschreven de persoonlijke wraakzucht van des Sultans voedsterzoon, den Pangeratne. Daarvoor bestaat geen andere grond, dan geruchten, welk door den Sultan zelf verspreid, bij de komst der expeditie van den koning GILLISPIE, in April 1812, ten einde zich zelve des noods te kunnen verdedigen door het offeren van zijnen zoon, een redmiddel geenzins vermeld in de jaarboeken der Oostersche staatkunde. Wij vonden dan ook

¹ Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, VIII^{de} Jaarvang III^{de} deel, p. 257 en volg.

geene melding van den Pangeran Ratoe gemaakt, in de verklaringen der ooggetuigen hier achter gevoegd, onder n°. 6, 7 en 8. De waarheidaliefde verbiedt ons echter te verhelen, dat ook Sultan NEDJM-EDDIN melding heeft gemaakt van het voorgevallene met den Pangeran Ratoe, niet echter als de eenige of voorname, maar slechts als eene bijkomende reden, om op den 14^{den} September 1811 de Hollanders aan te vallen, of, zoo als de Sultan het noemt, *het kontrakt te breken*. — Het verhaal van dien Vorst, hier achter gevoegd ¹, verdient echter geen onvoorwaardelijk geloof. Toen hij het deed, werd de legermagt gereed gemaakt, bestemd om onder aanvoering van den dapperen DE KOCK, MAHMOED BEDR-EDDIN te gaan onttroonen. Aan NEDJM-EDDIN was het uitzigt geopend, dat hij, of althans iemand van zijnen tak, op den troon zou worden geplaatst. Het was derhalve in zijn belang, den oudsten zoon zijns ouderen broeders, bij de Nederlandsche regering, te doen voorkomen als ongeschikt om zijnen vader te kunnen opvolgen.

J. C. BAUD.

¹ Bijlage, n°. 9.

B I J L A G E N.

BIJLAGE N°. 1.

Juie soerat njang betoel darie beta poenja atie; serta kaside sayang, njang trade berpoctores beta poenja tjienta, darie pada Radja besaar Th^o. Sr^o Raffles Sq^o njang ada ganti radja besaar Galbatlat (*Gilbert*) Lord Minto Gouverneur General, Radja diatas segala Radja Radja — njang ada toerdoek dibawah Bandera Radja Ingries — dia itoe Radja Negrie Bengala — Sampekan soerat njang betoel inie dalam tangan toeran Sulthan Machmoet Baharodien njang ada sakarang diatas kaside Radja Negrie Plembang. Ja-la Radja njang bare te sohor kemana mana

Juie toeliessan darie beta, kaside taee njang beta soela kirim satoe soerat Licma arie lebe dolo darie ienie soerat — sama sahabat beta Inie lagie satoe soerat beta kirim dalam tangan Radern Mochamat — jadic ortoraman, satoe Wachiel darie beta Sampekan sama sahabat beta.

Juie la sakarang beta ada gantie Gouverneur-General die negrie Bengala datang die negrie Malacca mace beken tutjara njang besaar sama segala Radja Malayo sampe die negrie Plembang — kerna Gouverneur General ada banjang soka mace jadic sohat njang betoel sama segala Radja Radja Malacca, maka inie beta ada banjang tjienta sama sahabat beta, mace menja die sahabat njang bare dengan bersie atie, njang jangan die blakang ar-ber sahabat sama laeen orang — maka itoe orang Olanda apa goena sohat beta betoelkan kaside tiengal dalam negrie Plembang, kerna orang Olanda ada banjang jahat — dia mace beken satoe jalan — njang jahat . - es

sama sahabat beta, sebab itoe beta ada hanjang soesa ati darie sahabat beta trada jadie, sahabat sama Compénie Jngries — Dan kaloe sahabat beta ada soeka menjadie sahabat njang betoel sama Compénie Jngries mesti sahabat beta tentoekan sekalie kalie: lagie mienta balas soeraat inie — dan soeraat njang dolo dengan begitoe lekas — lagie dengan sagala bitjara bitjaranja orang Olanda dengan sobat beta, lagie beta mienta satoe orang Wachil darie pada sobat beta — biar datang kepada beta.

Dan lagie lepas toejoe arie Radeen Mochamat dalam negrie Plembang biar sahabat beta, kieriem baleek dengan begitoe lekas bole, sampe sama beta — dan kaloe soeda bace segala bitjara den janjie sahabat beta, den beta: bole beta poctoeskan sekalie-kalie, den lagie ada dalam ienie toeliesan beta ada kaside satoe saliennan of Copy saparti soeraat njang dolo, darie soeraat inie.

Jnie la tanda darie beta ada kaenen tjietta Europa doea kayoe, doea Spryen njang bagoes.

Die bekeen soeraat inie 17° arie boelan Doelknajda taon Jiem 1224.

BIJLAGE N°. 2.

Jnie soeraat njang betoel darie beta, poenja atie; serta sayang, njang trada ber poctoes beta poenja tjienta — darie pada Radja besaar Th°. St^d. Raffles Sq^m. njang ada ganti Radja besaar Galbatlat Lord Mintp Gou^r. Genl. Radja diatas segala Radja Radja — njang ada toendoek dibauwa bandera Radja Jngries — Ja itoe Radja negrie Bengala Sampekan soeraat njang betoel inie, dalam tangan sobat beta orang besaar besaar dan Panghoeloe, njang doedoek die moeka negrie Plembang Campong Soengsang,

Beta kaside taoe dalam ienie soeraat darie pada tiega kapal perang datang disieni, beta ada dengar kabaar kapal Olanda ada die moeka negrie Plembang — sekarang beta maoc oesier, njangan sobat beta menjadi soesa atie, kerna beta trada maoc bekeen megapa megapa sama sakalian orang

malayoe — O-tac enparonja ketjiel den besar — jangan sobat beta jadie takoot — Dan lagi sobat beta jangan tjampoer sama orang olanda — darie itoe beta soeroe Kapal perang per oesier sama dia orang kapal olanda, Dan sobat beta bole tingal diam bace bace, jangan soesa ati, bigie mana daulo begitoe sakarang sobat bace joega sama beta, sama samoeja Malayoe, Didalam itoe, kaloe sobat beta tjampoer sama orang olanda, tentoe sobat beta, jadie moeso sama beta, sakalian orang Jangris.

Socrast inie 17° arie boelan Doolhaijja.

BLJLAGE N°. 3.

(TITUL VOOR DEN SULTHAN).

Sakarang inie beta kirim soerast, per gante lida beta berkata-kata sama sobat beta, dan darie itoe soerast sobat beta njang die dalam tangan Radeen Menhamat, itoe soeda sampo sama beta, den segala kiremman njang beboeni didalam itoe soerast, maka beta trima dengan brapa banjak hormat — soerasta beta soeda mangarti apa njang beboeni didalam soerast itoe — maka beta telaloe soeka dengar beboeni soerast itoe, kerna telaloe bervis ati, tetapi; ada soesa sadikiot beta, darie sebat trada entoe orang oetoesman — darie pada sobat beta, separti njang soeda beta micnta daulo itoe —

Dan sekarang inie beta liet bietjara, darie pada beta sendiric joega, den apa njang ada kaluar, dalam soerast sobat beta — njang ada soesar itoe, kerna sakarang inie trada lagi tiengal lama die dalam bietjara inie — kaloe trada die bekoen abies die dalam tempo inie — dan kaloe die tienggal pada entoe tempo njang laen trada bole jadie bace die atas sobat beta — sakarang moesti bekoen abies inie bietjara dengan begitoe lekas, dan trada jadie entoe soesa die wagtoc inie, darie sebab tanda pake wachil njang trada bole mangarti darie segala Perjanjian njang besar jalan bekoen bace.

Dan lagi beta pikier telaloe bace sobat beta, darie sebab, orang olanda

baroe datang die moeka Plembang, kirem sienjata dalam samboeni of dengan gelap — dan dia bekeen satoe tempat Perang, die toelang bauwang, dengan sobat beta trada taoe itoe tempat, darie sebab itoe miesti, sobat beta bekeen abies sagala bitjara, den janjie dengan olanda — mienta toeloeng sama sobat njang tentoe Compennie Ingries, separtu bitjara njang ter seboet die bauwa soeraat inie.

Inie bitjara njang bermoela, darie arie inie bole tentoe sobat beta, menjadi sobat ber sobat dengan Compennie Ingries, njang trada bole beroba lagie, selama lamanja: selagie ada boelan den mataharie;

Inie njang kedoea, miesti sobat beta boeang, abieskan sekalie kalie; segala orang olanda. — den Residentnja. — Den segala Orang njang die bauwa hoekoen Olanda; mana njang doedoek sekarang inie die dalam negrie Plembang, yangan kasie tiengal lagie.

Dan sampe die blakang arie, trada bole die bekeen betoel sakalian Resident Olanda — Olanda; jangan Olanda masook die negrie Plembang, en sembarang Orang Poeti laeen, darie Orang Ingries—Dan kaloe soeka Ingries tiengal dalam satoe loge separtu janjie njang diblakang bole dia tiengal.

Bitjara njan ketiga, sobat beta miesti soeka sendirie Kasie sama Compennie Ingries, sekalian janjie ber joel tima den lada, ataoe laeen laeen njan tiengal dengan Olanda Kaloe Compennie Ingries maoe masook dalam joel belie barang barang itoe, bole dia abieskan dalam doeablas boelan — dan tentoe sobat beta dalam itoe jangan joel Tima sama laeen kapal kapal kaloe trada Pas Ingries — tatapie Ingries maoe kasie pas, sama segala kapal njang keloeur darie Negrie Ingries.

Bitjara njan keempat. — Sebab die bekeen abies bitjara inie den janjie, maka tentoe — sobat beta kirem satoe orang oetoesan darie Plembang kepada beta die negrie malacca. Dan kapan soeda abies segala bitjaranja, bole sobat beta trima satoe orang oetoesan darie Ingries — sampe ke Plembang — sebab die abieskan perjanjian njang besaar separtu sirantanja dengan soenggoe nja.

Di blakang Lagie, die kasie taoe kepada sobat beta sekalian bitjara itoe, darie sebab sobat beta bale bekeen abies bitjara itoe dengan lekas — Beta soeda kasie kabar sama Radien Mohamat njang wachiel beta, maka saka-rang inie bole diea bitjara diatas samoea Bitjara itoe, dia soeda taoe darie

semoea sebahnja — dan kaloe trada dengan begietoe lekastrada la, ada goe-
manja lagie. Inie la perjanjian njang be-saar, sebab darie inie bitjara so-
bat beta sama Compnie Ingries jadie sobat be-saar — den Negrie sobat
beta, sama negrie Comp^r. Ingries manjadie satoe dalam bitjara.

Lagie darie itoe maka beta pipier perjanjian inie adabesaar, meroe be-
kuan separti adat nja, sebab itoe trada patoet — die kasee dicidalam tangan
kuan satoe orang, kaloe barangbarang sapa trada joega Patoet — maka itoe
beta ada kasee ienie bitjara die dalam tangan Radoen Mohamat satoe soe-
sant per janjian, maka njang ter seboet dalam soeraat itoe — kaloe soeda
soeka — sobat beta, — miesti sobat beta taro tanda tangan en lagie Tjap
sobat beta, dalamnja — serenta sakalian arie boelannja, Dalam Palembang,
kirim sama beta dengan lekas sama kapal njang bauwa soeraat inie —
dan itoe kapal beta soeroe per kerja itoe joega, bole dia baleek dengan
lekas — Dan kapan soeda sampe soerat itoe serenta dengan satoe orang
ortoman darie sobat beta — datang sama beta — kaloe bole seboenja de-
rie inie arie sampe satoe boelan, bicar sampe sama beta, bole beta beken
satoe soeraat Copy bigie mana die dalam soerat jaajie sobat beta — kirim
sama beta, nanti beta taro tanda tangan en tjap darie kwasa Comp^r. Ingries
sama dia puaaja arie boelannja, beta bold kirim koembalie dalam tangan
Ortoman sobat beta — dengan begitoe lekas.

Dan lagie darie pada itoe, maka sekarang senie barangkali sobat beta
moe beken, segala bitjara inie dalam gelap, make pekerjaan inie hie
behattan begie mana dalam ati sendiri. darie sebat itoe beta trada ki-
rim satoe orang ortoman Ingries — per dapat bertemoe sobat beta —
malingkan begie mana sobat beta puaaja soeka: beta soeda kasee kuan
sama Radoen Mohamat, hie dia bitjara; darie segala bitjara njang ter
seboet itoe dan kaloe sobat beta bekon ada soeda orang ortoman kerna
trada bole datang die negrie malacca hie Radoen Mohamat trada itoe
soeraat perjanjian, darie tangan sobat beta, bawa datang sama beta den-
gan lekas

Ada lagie satoe kireman darie beta, satoe borngkoes laken mera-Europa,
satoe kereu antelas bregala — den seponang sapetangan boenga maso,

Tertoepp soerratnie dalam Kotta malacca 9 arie boelan Sapar.

BIJLAGE N°. 4.

Oebado. Koemdien deri pada itoe adalah beta kasih taoe, deri itoe soerat, jang dibawa Raden Mohammed itoe, lama soedah sampe, sekarang ini tiada lagi sohbat beta kasih djawab itoe; maka beta terlaloe soesah hati akan fatzal soerat itoe. Koemdien maka beta soeroeh poela satoe kapal pergi ka Palembang, maka kapal itoe ija tinggal di kwala Palembang; maka hal deri pada itoe soewatoe pon beta tiada arti. Sjahadan deri pada itoe, sekarang ini ada beta soeroeh poela satoe kapal kompanie pergi ka Palembang, sebab dengan sekalien fatzal^t itoe. Maka adalah kapal itoe, serta sampe ija ka Palembang, tiada boleh ija tinggal lama deri pada kotieka sampénja itoe, sahingga sahari samalam djoega boleh ija tinggal, kerna sekalien kapal prang deri negri Malaka maoe belajar sigra katanah Djawa. Maka didalam itoe djoega sohbat beta maoe habiskan sekalien bitjara itoe, dan membri sekalien soerat^t belasan soerat^t beta itoe hantar mari, didalam tangan kapitan kapal itoe. Sjahadan lagi, maka adalah dengan sebab orang oelanda ada tinggal di Palembang itoe, maka, sebab itoe, beta ada kirim ampat peti snapang kompanie. Maka didalam satoe peti itoe doea poeloeh snapang, djadi kaämpat peti itoe, doelapan poeloeh snapang banjakanja. Dan lagi ada sapoeloeh krepri, jang soedah siap dengan pantroon, jang beria obat peleroenja, didalam boleh sohbat beta trima. Sjahadan lagi apa^t barang, jang sohbat beta maoe, atau kapal, atau orang, atau sindjata, boleh sobat beta kirim soerat kapada beta, dengan sigranja. Sjahadan lagi maka adalah didalam, bersama dengan soerat ini, soerat salinan, jang didalam tangan raden Mohammad dholo itoe, kerna soerat itoe beta tiada boleh taoe, atau sampei, atau tiada; maka dengan sebab itoe beta kirim soerat salinan soerat itoe. Koemdien deri pada itoe tiadalah apa, jang di pesertakan dalamnja tjinta kasih deri pada beta, hanja bertambah^t djoea, kiranja, sohbat bersohbat antara beta dengan sohbat beta. Ahoewal itoe lah. Termaktoeb warkat inie didalam kota negri Malaka, kapada 11 hari boelan Rabielaqir pada taoen 1226 (22 April 1811).

BIJLAGE N°. 5.

soeraat njang betoel darie beta poenja atie — Capitan Machodonal, bawa prenta dengan soeraat darie General, Bengala Lord Minto belaboe die mocka negrie Palembang, datang sama Radja njang betoeran Sultan Ratoe njang diatas krusic Radja negrie Palembang — median darie itoe maka kita kasic taoc, soerat njang kita bawa inie seen Sultan ratoe, maka pesana General Bengala soeroe kita bawa, sama tocan Sultan maka kata Radcon Mohamat den Tocan Sait kar itoe negrie ada banjak jao — sebab itoe kita soeroe ganti sama Saict Abo:bakar bawa inie barang sama tocan Sulthan, kerna kita roe brieuti doca arie joega dalam inie kerja, sebab njang poenja nie General Bengala, maka njang dic bawa tocan Saict aboobakar erat doca — senapang ampat peti — obat bedial aspecloe peti, darie a poenja perminta sama tocan Sultan soeraat jinis, sama soerat, njang a dengan tocan Saict aboobakar — inie kita micinta tocan Sultan poenja t — dengan setoe orang beasar njang bole dia pertjaja, njang kita nie kabar sama dia, darie itoe orang Olanda; Prenta orang beasar per ita kasic kalocartan, didalam itoe apa joega Sultan poenja Prenta, na miciti bekern, darie itoe orang olanda itoe la soeda alies, ep soeraat inie Arie saptoe 35 arie boelan Rabioul awal.

BIJLAGE N°. 6.

DEPOSITIONS OF TOENKO MAHOMET AND SEYED ABU BAKAR.

This 12th day of December 1811.

Appeared before us subscribers, Commissioned Members of the Court of Justice.

The Malay Toenko Shercef Mahomet and Seyed Abu Bakar Bin Oesien Room, both of Pulo Penang, now present here, who by order of Major W. Farquhar, commandant of this place, have declared as real and true facts, that they, the said Toenko and Seyed arrived five days ago at this place, with a small vessel from Palembang; that they had been sent as Agents bij Thomas Raffles, Esq. from hence to Palembang; that they on the 3d of this mounth Redjab or the 22d of July last, arrived at Minto, from whence they advised the Sultan of their arrival, stating:

“That Mr. Raffles had sent them to stay at Minto until his arrival there, or receiving further orders from him in writing, and that in case the Sultan of Palembang would not allow them to remain at Minto, they would follow him, (Mr. Raffles) to Batavia.”

One of the chiefs wrote them an answer in the name of the Sultan as follows:

“That the Sultan was very much pleased with their arrival at Minto, but wished very much to see and converse with them.”

That they, the said Toenko and Seyed, upon the receipt of this invitation, went to Palembang to meet His Highness and repeated to the Sultan all that they had written to him, to which the Sultan replied that they should reside at Palembang, and that whenever they got any tidings of Mr. Raffles they should return to Minto, either to meet Mr. Raffles, or to receive any communications he might make; that after having been sometime at Palembang, a vessel from Java arrived, which brought the news of the surrender of the Island of Java to the English, which however was

discredited by the Sultan -- that eight days more Seyed Sin Bil Pake, son in law of Pangerang Sjervof Demar, arrived from Samarang, and confirmed the surrender of the Island, and mentioned that General Janssens and three other gentlemen had fled from Batavia to Samarang, where he, the said Seyed Sin had seen and spoken to the General. -- The Sultan began now to give full credit to the above mentioned circumstances-- that three days after this, or the 27th of the month Sabau, being equal to the 14th of September last, the principal chiefs of the place were sent by the Sultan to the fort, in order to inform the resident of the surrender of Batavia. -- That successively, all the chiefs, with their suite, were sent to the fort under pretext of consulting with the Resident, which lasted until 3 or 4 o'clock in the afternoon, when the fort was filled with people. -- The chiefs now informed the Resident, that he and his troops must quit the fort, on which the Resident answered: "Where shall I go? I have no vessel to depart with; I request to be allowed to remain three days longer, that I may prepare a vessel to convey me from hence." The chiefs said, that they had orders from the Sultan to direct the Resident to quit the fort immediately, and if he had any request to make he must address himself to the Sultan to inform him of this request. -- The Sultan granted the Resident an audience and send two chiefs to conduct the Resident to him. The Resident and his assistant, the Commander of the troop and Secretary, followed the two chiefs who had been sent to conduct them, and within a short distance of the Palace, were met by several other chiefs who interrogated the Resident, what he had to say to the Sultan. The Resident replied, I intend to request to be provided with a vessel, where upon the chiefs said: "It is unnecessary, here are two vessels in readiness for the gentlemen to embark in." They now took from the Commander the sword and ordered all the servants of the Company, with exception of the women, on board of a panchallang, which was lying here. This vessel remained there until evening, when she disappeared. That shortly after this some of the chiefs came to the said Toenko and said that they had orders from the Sultan to murder all the Company's servants on board the panchallang and to demolish the fort and buildings. That said Toenko, upon hearing this, addressed himself to the Sultan and requested that the people of the Dutch Factory might not be molested,

but that they might be allowed to depart to Batavia, and not to demolish the fort and buildings, because it was unlawful; as Batavia had surrendered, its dependencies must be considered a conquest likewise; on which the Sultan replied: "I am not like other native Princes, I dread nobody, I fear no nation; I shall listen to nobody and let me not hear this a "second time." This he uttered in a violent passion.

That three days after this, the said Toenko and Seyed saw the fort and buildings demolished, and inquired of some of the chiefs, why this was done. They were answered: "What have we to do with the fort longer as all "the Dutch men have been murdered (it is said they consisted of 24 Europeans and 63 native soldiers)."

Six days after, this the Sultan sent for the said Toenko and Seyed. The Sultan did not make his appearance and they were met by his son Rajah Moeda Pangerang Ratoe, who shewed them a letter and ordered them in the name of the Sultan to form four letters out of it, to be written by him the said Toenko, and to be sealed with his seal; that the said Toenko having perceived this letter contained gross falsehoods, refused to write it, and declined complying with the Sultans orders on this subject — that the said Rajah Moeda warned the deponent of the consequence, that would result from a disobedience of the Sultan's commands, and that he accordingly wrote the letter, which was to the following effect:

"This letter comes from Toenko Sereef, Mahomet to my friend Mr. T. "S. Raffles."

"I have to communicate to my friend my arrival at Minto on the 18th "of the mounth Redjab, or the 5th of August last, and that I have received "tidings that the enemies of my friend (the Dutch) have been sent away "by the Sultan — I have sent people thither, and they have confirmed it, "and that no signs of them are left. I also have learned, that there are "ambassadors from Palembang at Java. I request you to assist these people, "that they may be enabled speedily to return. My letter, the original of "this, sent to you from Minto, I hope you received in due time."

That the said Toenko and Seyed have sworn by order of the Sultan never to say any thing about the circumstances, but according to the contents of the above letter; and that, if ever they divulge the truth, they should be

punished with death, and their families at Palembang murdered. That the said Toenko and Seyed, through the medium of Rajah Moeda, solicited permission to reside at Minto, which the Sultan refused, but added, that they might go to the mouth of the river at Soensang and live there.

That they by their families and several chiefs were cautioned to be on their guard, that the Sultan intended to send a party after them to attack and murder them on their way to Soensang, to prevent which they assembled their friends, who escorted them down the river, having with them six prows well manned; that, on their way, they met four of the Sultan's prows, which being unequal to cope with the well armed prows of the Deponent, no hostility was offered on the part of the Sultan's people.

That, having been three days at Soensang, they received an order from the Sultan delivered to them by the chiefs Kee Maas Hahil and Ingebey Jelah to repair to the capital, and at the same time they had intelligence from their friends, desiring them not to come up the river, as several prows were sent to attack and murder them, and cautioned them against going to Batavia, the Sultan having dispatched four armed prows, to intercept them, lest they should proceed to that place and divulge the truth of his proceedings. That the said Toenko and Seyed on the receipt of this communication, refused to return to the Sultan, intimating that they were in daily expectation of the arrival of a vessel from Batavia, but if the Sultan had any thing of consequence to communicate, they would proceed to the capital.

In the mean time a prow arrived from Minto; by it they learned, that at that place orders from the Sultan had been received, in the event of any English vessel arriving there and any enquiry being made after the deponents, it should be told that they accompanied the Dutch from Palembang.

Seeing the danger, to which they were exposed, daily increasing, and fearing to be murdered by the numerous emissaries of the Sultan, who were every where in waiting for them, they thought it most prudent to leave Soensang and go to Malacca, which they effected, leaving behind them all their baggage. On the voyage they were met by several vessels, who, however, did not molest them.

Dated at Malacca this 13th day of December 1811, and signed by several Malay characters being the signatures of Toenko Sjereef Mahomet and Seyed Aboc Bakar.

In my presence

(Signed) J. H. STECKER, Secy.

The commissioned Members of the Court of Justice.

(Signed) A. KOCK,

C. WALBEHM.

BIJLAGE N° 7.

Willem van de Wateringe Buis verhaald:

Dat den 29. Dec. 1811. des morgens om negen uren in 't fort is ge-
koomen den eerste minister van de Sulthan Tommongon Soero Nindits, met
nog vier mindere Hovelingen aan hem Relatant bij naame onbekend met een
gevolg van 160 gewaapende manschappen.

Dat gem^d. minister het Compliment van de Sulthan bragt aan den Resident
Woordman, met te kennen gaave dat de Hoofdplaats Batavia reeds in be-
zit was van de Engelsche; en de Sulthan hem dierhalve vriendelijk verzoe-
ken liet om 't fort te willen verlaaten. — waar op de Heer Woordman ten
antwoord gaf dat hij niet konde gelooven dat Batavia reeds over was, also
hij dienaangaande nog geen schrijvens ontvangen had, en hij, behalve dien,
het fort niet konde verlaaten, zonder speciaale order van 't Hollandsche
Gouvernement.

Dat zij hierop niets geantwoord hadden, dog zig in een cireel rondsom
de eerste en tweede Resident nevens den Commandant plantste.

Dat omstreeks den middag nog ruim 600 gewapende manschappen het
fort kwaamen binnen stormen, en, na de schildwagt, die zulks wilde be-
letten, zijn snaphaan te hebben ontweidigd, de helft van hun het huis van
de Heer Woordman bezette en de andere helft de wallen, alwaar zig bij
ieder stuk geschut circa 100 man posteerde.

Dat den Resident Woodman gevraagd hebbende naar de reden dat er zo veel volk in 't Fort kwam? gem^d. Tommongong ten antwoord gaf, dat dit volk was, het welk hem volgde. — waarop de Heer Woodman verzocht om de selve te doen vertrekken, zeggende dat hij gaarne wilde weten wat gnan rusten, en dat hij den volgende dag de Sulthan zoude spreken. — dog waarop Soeroe Nindita repliceerde dat hij veel met hem af te maken had en het niet nodig was dat hij, Woodman, af of aliep.

Dat de Heer Woodman al verder aandringende dat hij dog maar met gevolg vertrekken mogte en hij verzocht om de Sulthan den volgende dag te moogen spreken. hij als toen de King Beij (*Ingobon*) Rases Sedann van den Sulthan af zond; zeggende dat wanneer de vorst hem toe stond te vertrekken hij aldan zoude heen gaan dog zo niet, hij aldan selve geboel magt zoude blijven.

Dat omstreeks vier uren na de middag gemelde zending terug keerde gezeld van de Pangeranga Nata Deradja en Nota, nevens een ontelbaar sig van gewaapende manschappen op 150 schep Prauwen verdeeld, gezeld met Donder Bussen Snaphaanen Pistoolen, Kortom, met allerhande s van moordthuis.

Dat de gem^d. zndelingen vervolgens aan de Heer Woodman overhandigde een maleidsche Brief van de Sulthan, behelende, dat, indien hij het niet wilde verlaaten hij aldan daadlijk bij de Sulthan moest koomen. waarop de Heer Woodman nevens de Sr Resident Haarvleeter en de Commandant Hendriks zig op weg begaven met intentie om tot de vorst te gaan, dog buiten het Fort gekoomen zijnde, zij van hunne Doegens beroofd, omde en op een oude Prauw Pinjajap geplaatst wierden. (NB. tot dus ver geloof ik dat des Relatants opgave vrij nauwkeurig is alzo hij zig in 't huis van de Heer Woodman bevond, en de wed: Haarvleeter in haar huis was).

Dat zij vervolgens alle de overige Europeaanen zo wel als de Javaanarbe lieden gepakt gebonden en naar de voormelde Prauw getransporteerd werden, terwijl zij tevens begonnen te plunderen, en bij die gelegenheid twee Europeaanen naamens Jacob Otten zijnde de Boas metaarlaar en Frans was een matroos den eerstgem^d. in zijne woning en den laatste in 't spitaal dood staken

Dat het reeds donker zijnde en regenagtig weder hij Relatant nevens zijn Moeder en een Portugees genaamt Anthonij, van 't Retranchement afgesprongen en ontvlugt zijn, tot in een Bosch, alwaar zij zig Negen maanden lang onthouden en zig met Piesang en andere vrugten die zij des nacts in de nabijheid der Dessas gingen op zamelen, erneerd hebben tot na de komst der Engelschen, wanneer hij een brief naar Palembang verzonden had door zijn moeder (zijnde een Inlandsche vrouw) die dezelve aan Villa Rubi had afgegeeven. (NB. Deze brief heeft hij geschreeven op Papier van een door hem gevondene vlieger, met een hoender veder en met door hem van houtskoolen vervaardigde Inkt).

Dat gem^d. Villa Rubi alstoen een escorte van gewapende manschappen afzond en hun liet afhaalen.

Dat hij vervolgens van de Inlanders vernoomen heeft, dat de bovengemelde Prauw Pinjajap, van geene levensmiddelen hoe ook genaamd voorzien was, en zij dezelve hebben laten afzakken tot Poelo Pajong alwaar zij de Europeanen, één voor één, doodgestoken en vervolgens, naar de Prauw van boven te hebben dicht gespijkerd, er van onder een gat in geboord en met alle de Javaansche soldaaten nevens derzelver vrouwen en kinderen in de grond hebben laten zinken.

Dat hem niet bewust is in hoe verre den toenmaalige Rijxbestierder (de tegenswoordige Sultan) in al het bovenvermelde al of niet eenig aandeel heeft gehad.

Dat zo hij vernomen heeft, bij het ombrengen der Europeanen de voor naamste rol gespeeld hebben. — King Bey Djalan, Demang Sing Joeda en King Bey Modien.

Dat het bovenstaande alles is, wat hij nopens deze treurige gebeurtenis weet op te geeven zonder meer.

BIJLAGE N°. 8.

zamen van de Weteringe Buis weduwe Haarvlegter verhaald:
 op zekeren morgen omstreeks zeven uren te Palembang in 't Fort
 samen waaren vier zendingen waarvan drie genaamd King Bey Tjaric
 (zie), Tommongong Lanan en Radoen Mohamat; zijnde de vierde haar
 hand, dewelke aan den Resident Woordman overhandigde een Brief van
 Sulthan behelzende dat dewijl Java als nu in bezit van de Engelsche was,
 Hollanners dus het Fort van Palembang ontruimen moesten.

De Heer Woordman en haar Relatante man daarop geantwoord had-
 dat zij aan deze beycerte van den Sulthan niet konden voldoen also
 de hun toevertrouwde Posten niet mochten verlaten sonder speciaale
 r van het Gouvernement dat zij dienden, en zij de Engelschen zouden
 gten.

De daarop de King Bey Tjaric zig tot den Sulthan begaf om van dit
 woord raport te doen en vervolgens terugkeerde vergezeld van nog
 andere Hoofden met te kennen geave dat indien den Resident C: S:
 Fort niet vrijwillig wilde verlaten zij aledan moesten dagten voor de
 lgen.

De Heer Woordman standvastig bij zijne weigering blijvende per-
 soon, er alstoen plotseling ciroum circa 600, gewapende manschappen
 en het Fort rukte en het huis van de Heer Woordman omsingelde. —
 op zij Relatante door schrik bevangen met haar kind nevens haar
 w en een jonge en een meid de vlugt naamen naar 't Chineesch Camp
 huise van een Arabier genaamd Hadjie Bastan, van waar zij de met haar
 lge kleine slaave jongen afzond naar 't Fort ten einde des mogelijk
 man te spreken en hem te zeggen waar zij was, met verzoek tevens
 haar te koomen afhaalen andra alles wederom rustig zoude zijn —
 dat de gen Jonge terug kwam met berigt dat men reeds bezig was
 de Europeanen met geweld uit het Fort te sloepen.

De den avonds omstreeks negen uren den Pangerang Ratoe (soon des
 man) aan het hoofd van een gewapende Bende ten huise van een

Arabier naar haar kwam vraagen dog den laatstgen. ten antwoord gaf dat zij er niet was. Waarop gezegde Pangerang hem bedreigde zijn huis en de geheele campong te zullen verwoesten indien hij haar niet daadelijk aanwees hetgeen dan ook ten gevolge had dat hij haar aan denzelve overleverde.

Dat meerm. Pangerang haarlieden alstoen naar 't Fort transporteerde en haar Relatante beloofde haar bij haar man te zullen brengen, dog dat zij in 't Fort koomende geen een Europeaan meer zag zijnde alles leeg geplunderd en de deuren en vengsters verbrijfeld, terwijl alles met Palembangers bezet was.

Dat omstreeks van tien uren des avonds aldaar insgelijks aangebragt wierden de vrouwen van den schrijver Volkers en van de corporaals Reinwits en Katsenbeitzer: van welke zij vernam dat de vrouw van den sergeant Scheller haar man gevolgd was.

Dat zijlieden des morgens ten vijf uren wierden afgehaald door den Pangerang Wiera Dienata en gebragt ten huise van een Chineesche vrouw alwaar hun door een Maleidsche vrouw wierd aangeraaden om indien hun gevraagd wierd of zij hunne mans wilde volgen zij alsdan moesten zeggen van Neen: alzoo zij anders onfeilbaar vermoord zouden worden.

Dat hun kort daarop deze vraag ook werkelijk door een mantrie naamens den Pangerang Wiera Diemata gedaan wierd en zij zig alstoen overeenkomstig de hun gegevene raad gedroegen.

Dat zij vervolgens successivelijk getransporteerd zijn naar Poelo Scriboe, Padang Roera en Pancalang-Lampon. — Zijnde hun verblijf op ieder der twee eerstgem. plaatsen twee en op de laatstgem. drie maanden geweest.

Dat zij gedurende al die tijd van een redelijk verblijf en genoegzaame Rijst tot hun levensonderhoud voorzien en niet mishandeld geworden zijn.

Dat het volk dat haar lieden bewaakt van tijd tot tijd afwisselde en het dus gebeurde dat zig één onder dezelve bevond die hun berigte dat haarlieder mannen alle vermoord waaren en hij daarvan zelve ooggetuigen geweest zijnde, dienaangaande het volgende verhaalde.

Dat alle de Europeaan zo wel als de Javaansche soldaaten na drie Etmalen geconfincert gehouden te zijn ten huise van den Tommongong Lanan vervolgens tot op 't hembd toe zijn uitgekled en dusdanig aan de hitte van

son blootgesteld op een ledige prauw onvoorzien van masten zeilen of riem geplaatst zijn, de Europeaanen op het dek en de Javaanen beneden. Het bij Poela Pajong eerst den Resident Woordman en zo vervolgens voor een naar rang aan de wal gebragt en door onderscheidene stecken krimen en pikken van 't keeven beroofd zijn, dog dat zij de Commandant die een corpulent man was agter over gelegd en de buik open geconcebben.

Het den sergeant Scheffer bespeurende dat de beurt aan hem kwam zijn wijf van circa twee jaaren oud met eigen handen den hals omdraaijende; een hij en zijn vrouw insgelyks wierden omgebragt.

Daarna dat alle Europeaanen van kant gemaakt waaren zij de prauw van een digt spijkerden en door het booven van een gat beneden met alle Javaanen nevens derzelver vrouwen en kinderen deden sinken.

Dat de slaaven en goederen alle buit gemaakt en onder de onderscheidene sijn verdeeld waaren.

Voorts verhaald de Relatante dat de Generaal Gelispie haartieden opgehaalt hebbende zij getransporteerd wierden tot bij een plaats genaamd Proalwaar eenige batterijen waaren dog men hun aldaar in een binnenlands loopend spruitje had gebragt alwaar een van het prauwvolk hun waarschouwde dat zij vermoord zouden worden en men dan aan de Engelsche sijn zeggen dat zij niet te vinden waaren.

Dat juffrouw Folkers daarop onder voorwendsel van haar behoef te moeten doen op een hoogte geloopt was en een detachement Engelsche te zien zag die op haar geroep toekwamen en haartieden alle onder bescherming namen.

Dat zij Relatante niet weet of de tegenswoordige Sulthan aan het gebeurde sijn heeft genomen.

Dat de overige vrouwen volgens haar best weten nog op Palembang sijn gesesserd juffr. Katsenbeitser welk weder overleden is — sonder meer.

BIJLAGE N°. 9.

VERHAAL VAN SULTAN NAYAM OEDIEN OVER HET GEBEURDE IN 1811.

Het deel, dat de Engelschen in de gebeurtenissen van 1811 gehad hebben, is zeer bekend. Het volgende voorval was de dadelijke aanleiding tot het verbreken van het Contract.

De Pangeran Ratoc Sultan Machmoed Badar Oedien's oudste zoon was zeer losbandig en ging somwijlen des nachts in de Kampong der Chinesen om baldadigheden te bedrijven.

In de maand ——— 1811 gebeurde het, dat hij met eenige makkers een' Chinees ging berooven, die dicht bij de Hollandsche factorij woonde. Deze Chinees verzocht hulp aan den Resident, die daarop met eenige soldaten uit het fort kwam om de dieven te vervolgen. Zij sprongen echter in het water en ontkwamen aldus.

Des ochtends ging de Resident naar den Kraton om den Sultan te verzoeken order te stellen, dat zijne onderdanen niet meer kwamen rooven in de Chinesche Kamp, veinzende niet geweten te hebben, dat de voorname schuldigde de Kroonprins was. Doch de Sultan, die zich verbeeldde, dat de Resident van deze omstandigheid kennis had gedragen en zijn huis willens had beledigd, door zijne oudste zoon met soldaten na te jagen, weigerde hem te zien.

Intusschen riep de Sultan zijne vertrouwde raadslieden bijeen en het gevolg daarvan was, dat men besloot het contract te breken.

Nadjm Oedien, toen Pangerang Adipatti, was zeer verwonderd, dat om zulk een nietige reden het contract verbroken moest worden; doch hij kon zulks niet beletten om dat hij geen gezag en geen invloed had, want de Sultan droeg hem nimmer eenige werkzaamheden op. In dien tijd wierden al de zaken verrigt door de Pangeran Notto di Redjo en Wicardi Nata.

Nadat de Hollanders alle het fort hadden geruimd en op last van den Sultan ontwapend waren geworden, zond men dezelve allen met prauwen de

rivier af, ten einde zich naar welgevallen naar Java of elders te kunnen begeven.

Toen echter gaf de Sultan een bevel om hen van het leven te berooven. Dit bevel hield ook in, dat een ieder, die weigeren mogt aan dien last te voldoen, zelf van het leven soude beroofd worden; welk lot ook treffen soude een ieder, die immer van het gebeurde durfde reppen.

Deze strenge bevelen waren oorzaak, dat al de Hollanders vermoord warden, en dat, hoeczeer het gebeurde wel langzamerhand uitlekte, er wel een maand en meer verliep oer het zelve aan Nadjim Oedien bekend werd. Toen de moord plaats greep was Nadjim Oedien in zijn huis te Palembang, en dan naar ver van de plaats verwijderd.

De volgende zijn de personen, die door den Sultan gebruikt zijn in den moord der Hollanders.

Dezene die gewapend met hun volk naar de factorij gegaan zijn, waren:

Pangeran Tjitra Diredja.

- Nata Wikrama.
- Soera di Lajja.
- Sjerief Oemar.

Ke Maa Tommenggong Kerto Negoro en Ke Demang Oeaman.

Dezene die de Hollanders aan den overkant bij het rivierhoofd hebben gubragt zijn:

Pangeran Sjerief Oemar,

Ke Demang Oeaman

en Tommenggong Soeroe Nandita, die het bevel over de prauwen had.

Dezene die de Hollanders ontwapend heeft op last van den Sultan, is Pangeran Wiera Kasocma.

Dezene die de Hollanders hebben afgevoerd naar den Soengang en vervolgens afgemaakt, zijn:

	Pangeran	Wiera Kasocma.
Deze beiden waren toen nog geen Pangeran.	{	• Wiera di Wangsa.
		• Wiero Sentiko.

Tommenggong Kerto Negro.	
Demang	Oesman.
"	Soera Jocda.
Ingebei	Wiera Joeda.
"	Kepinding.
"	Krettel.
"	Djalil.

Degene onder hen, die het bevelschrift van den Sultan in handen had, was de Tommenggong Kerto Negro.

Dit verhaal is in de maand April 1821, te Tjandjoer op het eiland Java, door Sultan Achmed Nadjm Oedien gedaan, en uit zijnen mond opgeteekend door de Heeren J. C. Baud en R. L. J. van der Capellen.

B L I T O N.

in Indië, die gedurende de laatste dertig jaren gemeenzaam is geweest : de omgelegenheden van Nederlandsch Indië, weet dat het als een onwettige daadzaak werd beschouwd, dat Bliton een rijk is aan tin als de. — Menigeen zal met den schrijver dees hebben hooren zeggen, maar de mijnen van Bauka zullen zijn uitgeput, dan zullen die van ons ons schadeloos stellen."

leem er, niet lang geleden, sprake was van eene concessie, krachtens het inktijk Bealuit van 24 October 1850, n°. 45, aan eene bijzondere vereeniging verleend of te verleenen, om den mineralen rijkdom van Bliton te be-lijgen, begon men op eenmaal aan het bestaan van dien rijkdom te twijfe-

— Men deed navorschingen in de archieven, men vroeg links en rechts, kwam ten laatste tot de slotsom, dat het aanwezen van tin op Bliton eens niets meer kon wesen dan een hersenschim. — Een opzettelijk on-ruk, in 1850 door den Heer CROCKEWIT ingesteld, scheen dese on-rijg- meening te bevestigen, tot dat, een jaar later, een nieuw onder- t, van den bekwaamen en ijverigen Ingenieur C. DE GROOT, het eiland en rehabiliteerde in zijne aloude minerale reputatie.

hese strunde intusschen geenszins op een los gerucht. Dit zal blijken de volgende bijzonderheden.

De vredeskontrakten tussehen de Vorsten van Palembang en de Neder- lische Oost-Indische Compagnie bevelden steeds de belofte, zijner zijde, al het tin, hetwelk zijn rijk opleverde, uitalustend aan de Compagnie te- ren verkoopen tegen bij overeenkomst vastgestelde prijs. In die kon-

trakten nu, werd Banka nimmer alleen, maar steeds vereenigd met Bliton genoemd. Zoo lezen wij in art. 10 van een kontrakt van het midden der vorige eeuw: “Alle de thin op Banca en Bliton vallende, verbindt zich Zijne Hoogheid aan de Edele Compagnie, met uijtsluiting van alle andere Natien te zullen leveren, en dat in zoodanige quantiteit als de Compagnie zal komen te acquireren (*requireren?*), en het capitaal, die ze tot den inkoop van dat Mineraal komt over te maken, zal bedragen.”

In het jaar 1755 wilde de Compagnie zich verzekeren van de hoeveelheden tin, welke die eilanden opleverden, en zond den Heer VAN HAAK tot dat einde derwaarts. Hij gaf zich uit voor eenen partikulier, te Malakka woonachtig, om geen achterdocht op te wekken. Toen hij van Banca naar Bliton wilde oversteken, werd hem dit door de Hoofden ontraden, eendeels omdat hij gevaar zou loopen van in de handen der zeeroovers te vallen, en ten anderen “om dat (dus zeide men) aldaar niets valt dan ijzer.” De Heer VAN HAAK schijnt intusschen kennis te hebben gemaakt met eenen Malcijer (dien hij “een zeer geloofwaardig man” noemt), die een jaar op Bliton gewoond had en hem het volgende verhaalde:

“Men ontmoet in het Zuiden (van Bliton) de plaats *Tanjong Goemang* — in het Zuid-Westen *Sjok* — en *Balok* in het Oosten — de beijde eerste gevaerlijk zijnde in het naederen, en de laatste geheel ongesond. — In 't Noorden heeft het (eiland) gebergte tot den oever, die bar is en ongemakbaer. De rivieren zijn er verscheidn, dog niet groot, latende de voornaamste pas een vaartuijg, ter diepte van ses voeten, binnen komen.

“Het (eiland) staat onder het gebied der Koningen van Palembang, die er een regent houd, *KEDEMANG TWEMA* (*TIMA?*) geheeten, tot *Tanjong goemong* voornoemd, en word bewoont, aan het strand, door Bougineesen en Chineesen, en van eijgen inlanders in het gebergte, ieder bijsonder nog haare mindere hoofden, uit de hare, hebbende. — Ende speelen de beijde eerste volslaegen den baes, van buijten met consent ingekomen. — Ende besit den bergman een goeden aart, tot zoo verre zelfs hij gediensstigheden aan een vreemde bewijst. — De producten landwaard in, zijn hooning, wax, aloë-hout en rottingen.

“De Thin, wil men, is er eerder gevonden, als tot Banca, doch niet in sulke overvloed, en, sedert het ontdekken van dit laatste, heeft de

an het zoeken verboden, om redden de sluijking te verhoeden, waar-
 zwaerlijk soude kunnen meester zijn, mits dies afgelegentheit, dog
 l heijlig waargenomen werd, is beswaerlijk om te gelooven."

nog eenige bijzonderheden omtrent het eiland te hebben medege-
 die wij, als onbelangrijk, hier niet opnemen, zeide de Maleijer nog
 lgende omtrent de zeerovers:

ijten de vaert die van hier (Palembang) er op is, en van Banca,
 n ginter nog prauwen van Java, ten handel, en gaan ook wel vaar-
 n naar Bantam ter negotie, die ik daer selven gezien heb, gelijk de
 elders, namentlijk die van Matham en Succadana, op Borneo, mede
 haer, ter voorschreven eijnde, besogt worden; dog ik kan niet vernee-
 hetselve zoo veel opgang maakt, als wel de verkeering der zeeovers
 lehor, die jaarlijks langs deese kust en Java stroopende, op de t'huijs
 , in het eijnd der oostmoesson, daar aangieren, huane roof gedoel-
 noten in ruijling, sonder dat het hof hier (te Palembang) zig des laet
 men tot tegengang, meer veel-er hetselve ooptrijkende lijkt toe te
 "

schijnt dat de betrekkingen der inwoners van Bliton tot de zee-
 , gedurende de verloopen honderd jaren, niet zijn veranderd. In-
 rij kern in het openbaar gemaakt verslag der Commissie wegens de
 spanningen in Oost-Indië, van den 24ten Julij 1850, dat, volgens
 migens door den Resident van Banka, in 1849 afgelegd: Bliton,
 le ligging van dat eiland, eens verzamelplaats is van zeeochimiers,
 telaar en allerlei andere vagebonden."

J. C. BAUD.

OVERZIGT

VAN 'T JAVAANSCHÉ DICHTWERK DJAJA LENKARA.

V O O R R E D E.

Zoo er onder de lezers van dit Tijdschrift zijn, die de voortbrengselen der Javaansche letterkunde niet anders op prijs stellen dan als dorre leerboeken voor de taalstudie, als bronnén voor woordenboek en spraakkunst, zij zullen zeker weinig waarde hechten aan de bijdragen, waarvan hun hier 't begin wordt aangeboden. Voor zoover echter die eenzijdige beschouwing slechts uit onkunde voortspruit, en geen gevestigd vooroordeel de overtuiging in den weg staat, wanhopén wij niet, den lezer meer achting voor die geschriften in te boezemen, en hem tot de erkenning te brengen, dat ze ook uit menig ander oogpunt, van geschiedenis en overlevering, van land- en volkenkunde, van letterkundige en zedelijke schoonheid zelfs, zijne aandacht in de hoogste mate waardig zijn. Om voor elk dezer punten van beschouwing het belangrijkste bijeen te gären, zonder het te versmelten of te verstecken onder het wigt van herhalingen, van langdradigheid en uitheemsche stijldwang, waarmede eene naauwgezette vertaling onvermijdelijk beladen is, schijnt geen vorm van bewerking beter geschikt, dan die van *overzicht*, in den zin, welken wij aan dat woord, welligt met eenige willekeur, hechten. Een overzicht namelijk, dat, den loop des oorspronkelijker werks op den voet volgende, niet alleen den zakelijken inhoud, de namen en lotgevallen der opgevoerde personen, beknoptelijk zamenvat, maar tevens in 't voorbijgaan bij elke schoone of merkwaardige plaats stilstaat, om die, naar eisch der omstandigheden, bij uittreksel of in haar geheel op te nemen,

er zich ook da in de knellende vormen eener taalkundig juiste over-
ing te laten dringen.

et eene billijke beoordeeling echter van de zeker hoogst onvolkomene
t, waarop men de hier voorgestelde bewerking in de volgende proeven
aangepast vinden, behooren de omstandigheden in aanmerking te komen,
e tot hare uitgave aanleiding gaven. Die uitgave toch, hoe belangrijk
op zich selve, indien het voorgestelde doel niet geheel gemist wordt,
met het oog op de meer volledige bewerking, waaraan wij dezelfde
meche geschriften later hopen te onderwerpen, noch het uitaltuidend,
s zelfs een hoofdzakelijk voorwerp van onzen arbeid uitmaken. Zij dient
de tot voorloopige benutting van bouwstoffen, welke anders jaren lang,
lijt altijd, ongebruikt zouden blijven liggen. Nevens de langwijlijger
ngan, om onze studiën aan wetenschap dienstbaar te maken, willen
slechts bij voorraad en als in 't voorbijgaan datgene mededeelen, wat
moest vóór de hand ligt en weinig bewerking behoeft. Men verwacht
noch eene zorgvuldige keus van de meest geachte geschriften — wij
man met het eerste dat ons voorkomt, — noch uitvoeriger aanteeke-
en op den inhoud — wij zullen ons bepalen tot de beknopte ophel-
ing van datgene, wat se volstrekt te behoeven schijnt, en ons selven
er is, — noch ook in de vollediger medegedeelde uittreksels verklaring
de duisterheden van den tekst — wij laten die voorloopig in 't mid-
ontwijken se zelfs opacttelijk, wanneer de poging, om se weg te
men, ons te lang zou ophouden. Alleen dit stellen wij ons tot wet,
al de vrijheiden, welke de aard van onzen arbeid vordert, om daar
r wij onzen Javaanschen schrijver selven laten spreken, zijne denkbeel-
maar ons beste weten zuiver en getrouwelijk weder te geven, zonder
sieraden van eigen vinding tuschen te mengen. Men houde intus-
n in 't oog, dat wij die getrouwheid slechts voor de denkbeelden,
voor de woorden of volzinnen waarborgen, daar wij greene taalkundige
aling voor hebben, en ons vecker beijveren moeten, om den lezer al
onaangename indrukken te besparen, welke niet uit werkelijke gebreken
't oorspronkelijke, maar alleen uit de eigenaardigheden van 't vreemde-
akgebruik zouden ontstaan. In dien zin durven wij de vertaling
aken, dat al het schoone, wat men welligt hier en daar verspreid zal

vinden, onverdeeld aan de Javaansche letterkunde toekomt, en wenschen voor ons zelve geen' hoogeren lof, dan het eenvoudig en onbedorven te hebben wedergegeven.

Ten aanzien van het dichtwerk, met welks behandeling wij thans onze proeven openen, kunnen wij voor alsnog weinig bijzonderheden mededeelen, daar wij zelve het nog slechts ten deele gelezen hebben. De *Djâjê Lenkârû Pandji*, zoo als men het in onderscheiding van 't leerdicht *Djâjê Lenkârû Woelang* noemt, schijnt bij de Javanen tamelijk in achting te staan, ofschoon het niet onder hunne klassieke letterkunde kan gerekend worden. Het eenige MS., dat ons daarvan ten dienste staat, vult een folio-boek van drie vingers dikte, en bevat 132 zangen (*sekar*), in hedendaagsche dichttrant (*matjâpat*) geschreven. De tekst schijnt door de afschrijvers veel geleden te hebben, en is thans onder handen van den *Raden Ngabèhi KARTĀ PRĀSI*, voormalig onderwijzer in de Javaansche taal alhier, die reeds meerdere dichtwerken op eene zeer verdienstelijke wijze heeft toegelicht, en waarschijnlijk ook onzen tekst hier en daar zal weten te zuiveren en op te helderen. Intusschen bevatten voor alsnog bepaaldelijk de eerste zangen een aantal duisterheden, naar 't schijnt zelfs belangrijke tegenstrijdigheden en persoonsverwarringen, die ons bijna de lezing deden opgeven. Maar weldra troffen ons echt romantische schoonheden, levendige verhalen en aandoenlijke tafereelen, waardoor wij ons bemoedigd vonden, om door de min voldoende plaatsen heen te worstelen. Wij noodigen den lezer uit, om ons op dien weg te volgen: wij zullen trachten, hem dien korteren gemakkelijker te maken, en zijne aandacht niet langer vergen, dan wij de onze beloofd zullen vinden.

Soerakarta, November 1850.

A. B. COHEN STUART.

DJAJĀ LENKĀRĀ.

I.

1. Geschreven op Maandag 12 *Doelhangidah* van 't jaar *DjĀ Wando* *SingirĀ* 1758 (A. J.); 21ste dag der 10de maand van den *bratsjĀ*, *māngsĀ*-jaar *SyĀ Mādo* 1678, *HoeljirĀ* 1846.

4. *Laf* van den Vorst DJAJĀ-LENKĀRĀ van *Mendang Kamoran*: zijne dachten, zijn aanzien en geluk.

11. De voorspoel zijner regering wordt gestoord door den afval en de ongezonde houding van DJAJĀ SENGĀRĀ, *Adipati* van *Mendang Agorog*, wien hij de hand zijner dochter had geweigerd. Velen van 's Vorsten *mantri's* maken gemeene zaak met den opstandeling. — 13. Hunne namen. — 14. Die

¹ Deze datering kan niet juist zijn. De 12 *Doelhangidah* *DjĀ* is, zoo lang de *skorop* *orkangnah* heerscht (zie daarover Tijdschrift voor N. I., Jaarg. 1850, D. I., pag. 315, fig. 3), altijd een *Zondag*. De van 't jaar 1758 J. komt overeen met onze 26 April 1831. — Tot welke datering het zoogenoemde *māngsĀ*-jaar (*lah-wu māngsĀ*) 1678 behoort, is mij onbekend. Van den *bratsjĀ* of Javaanschen zonnelyk, die door de *mantri's* van of mindere lengte der schaduwen de uren van den dag, en tevens, in verband met de uren, de wisseling der jaargetyden aanpreeft, vindt men een afbeelding in CHAMBERLAIN'S *History of the Indian Archipelago*, Deel I, Pl. XIV. — *SingirĀ* is, volgens opgave der *mantri's* van een' cyclus van vier *Wando's*, die eikant in drie erde s'chen opvoigen *Ati*, *AmjirĀ*, *ArupirĀ*, *KorutĀ*. Deze opgave behoeft echter bevestiging, daar ik, in tegenwoordig den *mantri's*, een MS van *Damar Woelan* met A. J. 1765, *Wando Ati* gedateerd met 't *Jav. Ned. Woordenboek* wordt *KorutĀ* als de naam van den *derden Wando* vermeld.

ouheilen overkomen den Vorst als kastijding van hooger hand voor zijne bloedschendige gemeenschap met zijne oudere zuster, DÈWI TJÁNDREÁ SWÁRÁ. — Uit het wettig huwelijk met TJÁNDREÁ LÍTÁ heeft hij twee kinderen, eene dochter RETNÁ PAMBAJOEN, en een' zoon, BADÈN SOEBRÁTÁ, en buiten echt nog drie, oudere zoons, PARIDJÁKÁ, DJÁKÁ WIDÁ en SOEWIDÁ.

17. Deze en andere trouw geblevene grooten zijn vóór den Vorst vergaderd. De *Patih* DÁNÁ SRÁJÁ doet verslag van den gevaarlijken toestand des rijk. De geest van oproer wint allcrwege veld; de grensplaatsen zijn grootendeels in de magt van DJAJÁ SENGÁRÁ, die bij de hoofden een gunstig onthaal vindt, en gereed is, om, met hunne ondersteuning, de hoofdplaats te omsingelen.

22. De Vorst erkent zijne schuld aan de rampen des rijk, en wil die boeten, door met den *Patih* en de overige rijks-grooten ten hemel op te varen ¹. Hij verwisselt zijn' naam met dien van KÁLÁ SOERJÁ, geeft aan zijn' *Patih* den naam KÁLÁ TJÁKRÁ, en verwisselt ook die van zijne overige volgelingen. Na volbragte boete zal hij, in eene nieuwe incarnatie, ten strijde terugkeeren. MENDANG KAMOELAN moet intusschen, naar de beschikking der Goden, in eene woestenij veranderd worden. In 's vaders afwezigheid moet dus SOEBRÁTÁ, onder de hoede zijner oudere broeders, dienst zoeken bij 's Vorsten neef, den Vorst van *Mádjá-pahit*. De *pánáwan's* KÁLÁ BOEMI ² en KÁLÁ BAJOE worden mede achter gelaten, om 's Vorsten zoon te bewaken.

¹ Die *hemelvaart tot boete* verliest den schijn van tegenstrijdigheid, wanneer men daar bij niet aan een verheerlijkt opgaan in 't verblijf der Godheid, maar aan een' tijdelijk dood, aan een' afstand van aardsche magt en voorregten denkt, gelijk hier en elders in de geschiedenis van DJAJA LENKARÁ blijkbaar de bedoeling is. Overigens vindt men 't beginsel der zelfkastijding voor de zoogenaamde boetelingen of kluisenaars (*śāpā-plegen*) der Javaansche letterkunde dikwijls op eene verwonderlijke wijze uit het oog verloren en hunne hermitages als prachtige en welbevolkte lustverblijven geschilderd. Is het oouzen monniken en eremieten wel altijd gelukt, 'smenschen natuurlijke neiging tot geluk, naar den wil hunner dweepzieke voorgangers, in tegengestelde rigting te dwingen!

² KÁLÁ NOEMI schijnt dezelfde te zijn, die later doorgaans SEMAR genoemd wordt. Des Komi-che personaalje, dien men den SANCHO PANSA der Javaansche riddertijden, of met meer regt misschien, den PIERROT van 't Javaansch tooneel zou kunnen noemen

5. De Koningin TJANDRA LATA is in de *Widana* gezeten met hare dienstdienden. — Haar kostuum. — Zij vraagt de *Amboe* SINGARAI naar de reden van 't aanboudend gewoen van 's Vorsten zuster TJANDRA SWAI. De koningin betuigt hare onkunde. De Vorstin geeft hare vrees te kennen voor rampen, die 't rijk bedreigen door het zondig gedrag van den Vorst. Die teekenen schijnen rampen te voorspellen: veelvuldige aardbevingen, licht, regenbogen, ontijdige regens, staartsterren, ravengekras, afval rijksgrooten, enz.

6. Terwijl zij spreekt, komt de Vorst binnen, en deelt haar 't voorhemel mede, om met haar ten hemel te varen. Zij verklaart zich bereid, lief en leed met hem te deelen, maar vraagt naar de oorzaak van 't verval zijner vroeger ongeachtene heerschappij. — “Hoe kunt dat vragen?” is 't antwoord, “het is de onveranderlijke wil der Godheid, die zich thans aan mij openbaart. De mij toebeschikte tijd is verlopen, en die afvallige *mantri's* zijn slechts werktuigen in de hand van den Almachtigen. Niet zij, zuster, zijn in staat, om mijne regering ten hemel te brengen; slechts de Godheid is het, die mij verdelgen kan, en die digen zal, met mij te verheerlijken.”

7. DJAJA LENKARA voert vervolgens zijne gemalin met zich naar bed, maakt haar nader bekend met zijn voornemen, om met haar en zijne dienstdienden ten hemel te varen. Terwijl hij zijn' wil aan TJANDRA LATA volgt, voeren de dienende vrouwen, LOENGOIEN en SINGARAI, een gesprek over 't langdurig mingenot van hare meesters en over de tijde schoonheden van den Vorst.

1. In de *Widana* *Pawani* (hoofdstukverdelingen uit den eenden tijd) reeds bij 't vroegste verscheen der *Pandawa's* als een stekend getuige voorgesteld, en volgt, even als in de *Paradisa*, als trouw behoudende en geheim raadman, de voornaamste personen van den hertenstam. Zijne betrekking tot het geslacht van *Widana* leidt tot het vermoeden, dat deze door de overlevering als een maat der *Pandawa's* be-
reid was:

een waterpaviljoen gaecten, waar hij haar onderrigt omtrent het voornemen van zijn vader, de aanstaande verwoesting van *Mendang Kamolan* en de hem aanbevolene dienstbaarheid bij den Vorst van *Mädjä-pahit*. Zij verklaart zich bereid, om hem overal te volgen; hij betuigt haar zijne wederkeerige trouw, en voert haar mede naar bed.

17. 's Vorsten zuster *Tjandra swära* ligt op hare slaapstede erbarmelijk te weenen. — Haar kostuum en hare schoonheid: zij is als eene nedergedaalde *Widjaderi*, als de maan in een' vrouwe rok¹, hare stem zoeter dan honig, hare kuitten als omgekeerd *podak*². Uit wanhoop wil zij de handen aan zich zelve slaan, maar wordt, op 's Vorsten last, dag en nacht zorgvuldig bewaakt door *BAJAN*, *SOEGANDIKÄ*, *TJONDONG*, *SANGGIT* en andere dienende vrouwen, die alle wapenen van haar verwijderd houden. Meeds heeft zij in hare razernij alle omringende voorwerpen vernield, en smeekt vruchteloos om een' dolk. *BAJAN*, door *SANGGIT* ondervraagd over de reden van die wanhoop, verhaalt haar in 't geheim den gruwel, door den Vorst aan zijne zuster gepleegd. Hij had niemand bij zich dan *KÄLÄ BOEMI* en *KÄLÄ BAJOK*, toen hij door dezen de Prinses liet ontbieden, om haar in 't geheim te onderhouden. Alleen zij, *BAJAN*, had hare meesters vergaard. De Vorst was begonnen, met haar een raadsel op te geven, en had haar na de oplossing daarvan, eerst bedekkelijk, maar vervolgens onduidelkzinnig, zijn' misdadigen en vruchteloos bestrafen hartstogt bekend. Zij had

¹ De maan is in de Javaansche poëzy een gewoon beeld van menschelyke, inschenkerheid van vruchtelyke schoonheid. By de voor onze ooren weinig strekende vergelyking van talloos swin met de maan in een' rook (*Kawir wulan*) (*troep*) is het geen ander denkbeeld ten grondslag dan dat van eene schoonheid, van die der maan gelyk, maar eener vruchtelyk gewaad, die in dat eenen striem ten een geperst. Niek te wettige vertelling van de werlyke maan met een' sarong om 't lyf, wech, wat niet agter vermoelen een, eenige personificatie van dat h met licht in de gelyste eene vruchtelyk gelid met hier ondersteld worden. De Hindoesche mythologie stelt den Mars die gansse manneik voor, en de Javaansche *Wulan* assinaal schijnt eenumme te een eene *Gelin* te worden opevat.

² *Podak* is de naam van den *gandak*. *Widjaderi* willede aan de *Widjaderi* byen een begreep, veruit zij in 't oop der Javaansche dichters het beel van eene wedervorm e *Widjaderi* of van het beel van de *Widjaderi* te den eikel.

toen willen vlugten, maar was door den Vorst teruggehouden en met geweld onteerd; en 't is uit afschuw van de gepleegde bloedschande, dat zij zich thans 't leven benemen wil.

26. Inmiddels komt de Vorst binnen; — zijn kostuum; — hij deelt aan zijne zuster de onheilen mede, die hem als straf voor zijn vergrijp door de Godheid worden toegezonden, en wenscht, dat de beminde in eene volgende incarnatie hem geheel moge toebehooren. Zij verzekert hem van hare voortdurende gehechtheid, en smeekt slechts spoedig door hem naar den hemel te worden medegevoerd, opdat zij verlost worde van hare schande; want zij kan den aanblik harer medemenschen niet langer verdragen. — Zij beschildert vervolgens zijn voorhoofd voor den uittogt op den volgenden dag, waarna zij, op zijn verzoek, de *gamelan* bespeelt: de voorbijgangers luisteren met opgetogenheid naar haar gezang, de vogels houden stand in hunne vlugt, het water in zijn' stroom, om de liefelijke toonen te hooren.

46. De koningin wordt ontboden, en met hare dochter RADÈN PAMBAJOEN minzaam door 's Vorsten zuster ontvangen.

III.

1. De *Adipati* DJAJĀ SENGĀRĀ is met zijn vrouw MAHÉSĀRĀ en met zijn' bondgenoot DJAJĀ SAMOEDRĀ bijeen. MAHÉSĀRĀ bevestigt de uitspraak van BRAMĀNĀ SEKTI omtrent het uitstel, door de Godheid aan den Vorst verleend, en herinnert haar' man, dat de *aksāra's* zich thans anders voordoen dan vroeger, weshalve zij aandringt op uitstel der vijandelijkheden, tot 's Vorsten noodlot zal vervuld zijn. De *Adipati* ziet zelf de noodzakelijkheid in, om de volle maan af te wachten, en wanhoopt aan den nitslag des strijds, wanneer die, door den Vorst vroeger mogt worden aangevangen. DJAJĀ SAMOEDRĀ raadt hem, door tuschenkomst eener schoone vrouw den Vorst te bewegen tot uitstel der vijandelijkheden, en beider keus valt tot dat einde op MAHÉSĀRĀ, welke diensvolgens wordt gelast het vermogen harer bekoorlijkheden op den Vorst te beproeven, en zelfs tot het uiterste zijn' hartstogt te voldoen. Zij voelt zich door die zending

cedigd, en neemt de wijk naar haar slaapvertrek. De *Adipati* volgt er, en houdt haar voor, dat van hare gehoorzaamheid het behoud van u' echtgenoot en van al zijne bloedverwanten afhangt, voor wie een eegtijdige oorlog buiten twijfel noodlottig worden zou. Tevens ontvangt de plechtige verzekering, dat het overspel haar nimmer zal verweten raken, en ten laaste onderwerpt zij zich aan de begeerte van haar' man. Zij vertrekt met 40 vrouwen, en ontmoet op weg SEMAR en eenige andere volgelingen van den Vorst, die in gesprek zijn over de veranderde *drus* en 't uitstel van 's Vorsten levenseinde, door de voorbede van SEMAR verworven. 35. MAHĒSWĀRĀ zendt hun hare bediende (*Embun*) GRĀHĪ te gemoet, en treedt daarop zelve met hen in onderhoud, verzoekende den Vorst te worden aangemeld, onder voorwendsel, van zich aan den wil van haar' man niet te willen medepligtig maken, en daarom zich aan Vorsten dienst te komen verbinden. 42. Na eenige bedekte toespelingen de verachte trouw van haar aanbod gaat SEMAR den Vorst daarvan dertigten, maar hem tevens voor de door hem vermoede bedoelingen der seekster waarschuwen. De Vorst weigert haar te ontvangen, vreezende b door overspel nieuwe straffen van de Godheid op den hals te halen, en SEMAR weet die gewetensbezwaren weg te nemen, verklaart zich zelf te de gevolgen verantwoordelijk te stellen, en op zija' raad wordt MAHĒSWĀRĀ vóór den Vorst geroepen. Hij houdt zich onkundig omtrent haar plannen, en vraagt, of zij door haar' echtgenoot tot hem gesonden is.

IV.

1. MAHĒSWĀRĀ verhaalt dezelve fabel omtrent haar afschuw van den wil van haar man, en laat zich door den Vorst naar zijne slaapstede voeren. Terwijl daar 't overspel voltrokken wordt, onderhouden zich dierende vrouwen over 's Vorsten verkeer met MAHĒSWĀRĀ. 19. SEMAR legt *Embun* GRĀHĪTĀ naar den aard der zending van hare meesteres zigt uit staande, dat deze uit eigene beweging haar' man verlaten heeft, maar niet het straf voor haar' liegen door SEMAR's wondermagt met sambede

slagen, en niet oer door zijne voorbode genezen, dan na hare schuld bekend te hebben en zich ten bijslaap aan hem te hebben overgegeven.

30. MAHÉSWĀRĀ aan 's Vorsten wellust voldoening hebbende gegeven, vraagt tot loon daarvoor de belofte, dat hij den strijd niet vóór de naderende volle maan zal aanvangen. Hij verklaart zich daartoe persoonlijk bereid, maar kan niet instaan voor de bedoelingen zijner aanhangers. Op haar aandrang belooft hij echter ook aan hen de noodige bevelen te zullen geven, 37. waarna hij haar naar 't bad geleidt, en beiden elkander kleeden en tooijen. — 41. SEMAR wordt bij den Vorst ontboden, en met de afgesichte toezegging bekend gemaakt. Hij geeft den Vorst heimelijk den raad, om die belofte, voor zoo veel zijn' persoon aangaat, gestand te doen, en den oorlog slechts door zijn' zoon te doen voeren. 44. De Vorst verlaat MAHÉSWĀRĀ voor eene korte poos om TJĀNDRĀ SWĀRĀ te bezoeken.

V.

1. TJĀNDRĀ SWĀRĀ is gekleed en getooid, en vraagt hare dienstmaagd BAJAN naar den Vorst. Zij wordt door haar bekend gemaakt met de komst van MAHÉSWĀRĀ, die, zegt zij, haar' echtgenoot verlaten had, om zich den Vorst te komen aanbieden, en met dezen den afgelopen nacht in overspelige omarming had doorgebracht. 13. TJĀNDRĀ SWĀRĀ beklagt zich over het telkens buitensporiger gedrag van haar broeder; en terwijl BAJAN haar tracht te bevredigen, 16. komt de Vorst zelf binnen met SEMAR. Hij verwittigt zijne zuster van zijn voornemen, om den krijg en de hemelvaart uit te stellen, waarop zij in wanhoop de bloemen van haar hoofd wegwerpt en haar gordel van een scheurt. SEMAR tracht haar gerust te stellen, door de verzekering, dat het uitstel zich slechts tot de eerstkomende volle maan uitstrekt, omdat de tegenwoordige dag onheilspellend is; hij biedt haar ververschingen aan, en vraagt, of hij haar' broeder den Vorst niet moet noodigen, daaraan deel te nemen, maar zij antwoordt: "Ik heb geen broeder!"

25. De Vorst zendt de dienstmaagd SANGGIT naar de Koningin, om haar

en. Dene is geseten onder een' *Nāgā-sari* boom, met hare dochter, de jaren der huwbaarheid bereikt heeft. De Vorstin vraagt naar al, de dienstmaagd *SINGARĀ* doet ook haar 't verhaal van 's Vorst met *MAHĀWĀRĀ*, waarop weder klagten en verwijtingen vol-Intussen komt *SANGOIT* haar 's Vorsten boodschap overbrengen, haar naar 't verblijf van *TJĀNDĒRĀ SWĀRĀ* bij den Vorst. stin vraagt haar' gemaal met ironische scherts naar zijne gast, en ert, haar in den *kambang*¹ te hebben gelaten.

Vorst laat vervolgens door *KĀLĀ* *BAJĀE* zijne zoden en de ver- lie bijeen roepen, en beveelt de *Rādēns* *SOEBĒRĀTĀ*, *FARIDJĀKĀ* en *RĀ* om bij den op handen zijnden strijd uit te rukken, met aan- om zich aanvankelijk tot de verdelging van *Mendang Alit* te be- den strijd met flauwheid te voeren, ten einde den vijand tot uit te lokken. 43. Na die schikking wordt het overig gedeelte dag met feestvieren, eten, drinken en beraadslagen over den voor- strijd doorgebracht.

ANĒSWĀRĀ voelt door haar' omgang met den Vorst de liefde voor tgenoot verflaauwen, en vindt aanwielijke nog een gewetensbe- 't schenden van de huwelijksrouw, trachtende hare zelfverwijten : redneringen tot zwijgen te brengen. *GRAMITĀ* vraagt, wat zij 's voornemens is te doen, daar hare sending volbragt is, en de et vermadig van haar verzoek, zich nu reeds tot onverwijlden ved maakt, die doodelijk voor haar' echtgenoot worden zal, ter- intussen aan 's Vorsten wellust ten prooi sal blijven. Zij ant- niets anders te kunnen doen, dan 't uitdrukkelijk verlangen van tgenoot na te komen, door zich sonder terughouding aan den onderwerpen. 50. Middelerwijl komt dese arif terug, en neemt *RĀ* mede naar bed.

MAH volgt den Vorst, en zoekt *GRAMITĀ*, die tusschen de dienst- verscholen is. Hij verlangt dat zij, als zijne gade, hem worde d, dreigende anders aan al de vrouwen een voor een zijne lusten

¹ *kambang*, ook *jāsi kambang* of *bale kambang*, is een soort van waterprent of

te boeten. GRAHITĀ wordt daarop door de andere vrouwen genoodzaakt, zich aan SEMAR over te geven.

53. De *Raden* SOEBRĪTĀ rust zich tegen den volgenden morgen ten strijde uit, en zegt zijne vrouw vaarwel. Zij wil hem vergezellen, om met hem te leven of te sterven, en laat zich noode hier van afbrengen. Zij geleidt hem nogtans naar de *paséban*, waar zijn volk met de andere prinszen geschaard staat. Hij stijgt te paard, en gaat met de troepen op weg, door haar met de oogen gevolgd. De krijgslieden betuigen om strijd huune verontwaardiging en verbittering tegen de muitelingen.

VI.

1. Bij de opkomst der zon hebben de koninklijke troepen *Mendang-Abi* bereikt. De *Toemenggoeng* DJĀJĀ KOEMĀLĀ, die deze plaats voor de opstandelingen bewaarde, had, vertrouwend op den uitslag der zending van MAHÉSŴARĀ nog geen' aanval verwacht. Hij heeft geen' tijd, zijn volk ten strijde te scharen; de aanvallers willen geen geregeld gevecht aannemen, maar steken een der huizen in brand, waarop zich weldra 't vuur verspreidt. De opstandelingen doen een' uitval, maar worden met groot verlies teruggeslagen. De *Toemenggoeng* rukt daarop te paard, aan 't hoofd van 300 volgelingen, uit; men ontwijkt hem, maar doodt velen van zijn volk. *Demang* SAGOENĀ alleen biedt den *Toemenggoeng* zelve 't hoofd, maar staat op het punt van het onderspit te delven. De zoon des Konings, SOEWIDĀ, komt hem te hulp; de *Toemenggoeng* verdedigt zich met wanhoop, en heeft reeds twee krissen stomp gestooten, als zijn paard bezwijkt, en hij ten gevolge van den val gedood wordt. Zijn volk neemt de vlucht naar *Mendang Ageng*. 7. Evenzoo verloopden achtereenvolgens de benden van GOESTI WITĀRĀ en WOEGAN WIDĀJĀ na den dood hunner aanvoerders; en de plaats wordt geheel verdelgd.

De *Adipati* DJĀJĀ SENGĀRĀ begon reeds berouw te gevoelen over de zending zijner vrouw, toen eene dienstmaagd vóór hem verscheen, en hem kennis gaf, dat MAHÉSŴARĀ zich in 's Vorsten armen had overgegeven, maar

arrangegen de vereischte toezegging van uitstel verkregen. Op dit berigt ekt de *Adipati* zelf ten strijde. BRAMĀNĀ SEKTI was reeds naar over zee teruggekeerd, BANG HJANG BOEDJĀKĀ gestorven, en zijne ziel in den Vorst in *Nesed KantjĀnd* overgegaan.

12. De aankomst van den *Adipati* met de zijnen vernieuwt den strijd. MĀĀ SAMOEDRĀ velt verscheidenen van de aanvoerders der Vorstelijke troepen, onderanderen *Demang SAGOENĀ*, *Nyabĕhi SATĀMĀ*, *MĀNGGĀ SATĀTĀ* en MĀ WALALAT LARATI. 18. Nu nadert *Raden SOEWIDĀ*, de muitelingen omgen hulle aan zijn' vorstelijken rang, en wijken achteruit. Maar één man, *Demang KOELĀLĀTĀ* wordt door den Prins gegrepen en gedood, en erop vallen allen gezamenlijk op hem aan.

20. De *Raden PARIDJĀKĀ*, *DJĀKĀ WIDĀ* en *SOERĀTĀ* komen hun' broeder hulp, en in een' hevigen strijd worden vele opstandelingen gedood.

22. De Prinzen zenden intusschen berigt van hun' gevaarlijken toestand in den Vorst, die daarop zelf met al de zijnen ten strijde trekt. KĀLĀ WOE draagt het vaandel, dat zwart is met wit afgezet. Er ontstaat een vĳg gevecht, waarin DJAJĀ SAMOEDRĀ en vele andere belhamels, onder anderen BĀDJĀ GOENDĀLĀ, DANOE REDJĀ en DJOEBOE PANGALABAN sneuvelen.

26. De *Adipati* trekt in persoon den Vorst te gemoet, die de omringende smechappen doet ter zijde staan, om zelf den hoofdmuiter te bestrijden. Hij wil hem een' steek met de pick toebrengen, maar de Vorst grijpt de ekt, trekt hem naar zich toe, en werpt hem met een' slag van den steel vier ellen op veertig vademmen afstands van zijn paard, zoodat hij dood slevt. Het lijk verdwijnt echter terstond, tot loon der standvastige boete in den *Adipati*.

31. De Vorst keert nu met de *SralĀnĀ's* naar den *Kraton* terug. De Koningin komt hem hare opwachting maken met hare vrouwen, en laat, op Vorsten bevel, ook MAHĒSWĀNĀ ontbieden. Deze, door den Vorst verwittigd van den dood van haar' echtgenoot, stort in een laatste opwelling in huwelijksliefde een' vloed van tranen, ofschoon werkelijk de Vorst haar niet aan 't hart ligt dan de overledene. De Koning wordt met haar beemoet, neemt ze bij de hand, laat ze naast zich nekerzitten, en vraagt "Gij hebt hem dan ver lief?" "Als ik hem werkelijk had lief gehad, zou ik hem in den dood volgen. Ik ween uit aandoening, niet uit liefde. Alleen

“op U is mijne hoop gevestigd!” De Vorst tracht haar te troosten en er worden ververschingen voorgediend.

37. De nacht der volle maan is nu daar, en de tijd van 's Vorsten hemelvaart nadert. Hij reinigt en tooit zich, en de Vorstin benevens zijne zuster en zijne verdere bloedverwanten volgen zijn voorbeeld. 39. Hij roept ze allen bijeen om zijn' uitersten wil te vernemen, en beveelt hun trouwe gehoorzaamheid jegens 't bestuur van KĀLĀ BOEMI (SEMAR) en KĀLĀ BAJOE aan. 40. Hij stijgt vervolgens met zijne vrouw, zijne zuster en verdere bloedverwanten (*Kadġjan*) in 't bidhuis, vanwaar hij, na 't strooijen van wierook, met hen allen verdwijnt en slechts zijne kinderen achterlaat.

41. KĀLĀ BOEMI rigt onder 't bidhuis een' brandstapel aan, de vrouwen der *Kadġjan*, BAJAN, SOEGANDI, TJONDONG, SANGGIT, SINGARSĀ, LOENGES SIH stijgen er op, en doorsteken zich met de krissen. Allen worden gemeenschappelijk door 't vuur verteerd, en hare zielen volgen die des Vorsten.

42. De RADĒN PAMBAJOEN wenschte mede met haren vader te sterven, maar 't wordt haar niet toegestaan, en in hare wanhoop verandert zij in eene groote slang.

44. MAHĒSWĀRĀ beneemt zich 't leven met de kris en verdwijnt; hare ziel volgt den *Adipati*, ofschoon zij zich uit verlangen naar den Vorst had te kort gedaan, maar later zou zij met dezen hereenigd worden, die alleen haar hart vervulde.

46. *RadĒn* SOEBRĀTĀ verlaat het vaderlijk rijk met zijne vrouw en broeders, verzegeld door KĀLĀ BOEMI en K. BAJOE, en 800 getrouwen, benevens een 200-tal vrouwelijke bedienden, terwijl andere inwoners naar hunne bloedverwanten vlugten, en alleen de slang (*RadĒn* PAMBAJOEN) den verlaten kraton bewaken blijft.

48. De Prinsen trekken voort naar 't zeestrand, brengen daar in drie dagen tijds eene vloot in gereedheid, en schepen zich met al de hunnen in. Na eene zeereis van zeven dagen bereiken zij *Garoedā* (in *Mādġā-pahit*?), en varen de rivier op tot *Mangari*, waar zij aan land gaan.

49. De Vorst van *Mādġā-pahit* is te midden van zijn hof gezeten, door al zijne onderhoorigen omstuwde.

VII.

Voornam zit de *Patih* SOENDJALI, verder 's Vorsten zoon, *Raden* TĒ-
 ĀNĀ, en verscheidene andere aanzienlijken. Het onderwerp der beraad-
 selen is de opstand van LEMBOE SOERANGOĀNĀ, *Tjemenggoeng* van *Djeng-*

De *Patih*, door den Vorst geraadpleegd, dringt aan op onmiddellijk
 ing des opstands, die zich anders weldra over 't gansche land zal uit-
 sm. "als een vuurvonk, die, niet tijdig gebluscht, een geheel bosch in
 ſ zet." De *Raden* biedt zich aan tot uitvoerder van dien maatregel,
 met door den Vorst genragtigd tot verzameling der gewapende magt.

Intuschen is SOERRĀTĀ, met KĀLĀ BOEMI, K. BAJOE en twintig man
 had, en heeft zich achter den *patih* nedergeset. De Vorst vraagt: wie
 sendeling is. De *patih* antwoordt: "De zoon van den Koning van
lang Kamoelan." "Als dat zoo is," zegt de Vorst tot SOERRĀTĀ,
 dan weder. Brengt gij eene boodschap van uw' vader?" — "Neen,
 s dood, maar zijn uiterste wil was, dat ik u zou gaan dienen. Het
 van *Mendang Kamoelan* is geheel verlaten; niemand durft er blijven,
 vrees voor de groote slang, die den *kraton* bewaakt." — De Vorst
 over den dood zijns zwagers¹, dien hij geneegen was, en met wien
 dwijfs geschenken gewisseld had. Hij vraagt den Prins: "Hoe zijt
 hier gekomen?" — "Over zee, in zeven dagen tijds." — "Mijn zoon!"
 de Vorst tot TĒDJANKĀRĀ: "deze is uw achterneef, uwe moeder is een
 ne nicht van zijn' vader. Gij, neef, moet bij mijn' zoon uw' intrek
 en!"

. De Prinsen bezegen zich gezamenlijk naar de woning van TĒDJAN-
 , en zotten zich naast elkander neêr. TĒDJANKĀRĀ zegt: "Ik moet
 waarschuwen, dat gij hier als te midden van een groot woud (in een
 opzigt verontrust land²) zijt. — Verder moet gij weten, dat ik nog
 getrouwd ben." — "Waarom niet?" — "Omdat mijn hart nog niet

¹ vader; want aangetrouwd neef, even als broeder voor velle neef, vader voor
 neef.

“getroffen is. — Morgen ga ik ten strijde, om 't oproerige *Djenggālā* tot “onderwerping te brengen. Blijf gij hier, en beschouw mijn huis als 't “uwe.” — “Veel dank voor uwe welwillendheid, maar ik wil u ten oorlog “vergezellen.” — “Doe dat niet, dit zou stof tot kwaadsprekendheid (tegen “mij als uw' gastheer?) geven. Gij komt hier op last van uw' vader, “wiens bevelen, zegt men, niet straffeloos overtreden worden, en hij zou “'t u zeker niet vergund hebben.” — Spreek zoo niet! Indien ik nog te “*Mendang Kamoelan* was, en uwe ongelegenheid vernam, zou ik u even- “zeer zijn te hulp gekomen.” — “Gij zijt van nu af aan mijn eenige broe- “der!” zegt TĒDJANKĀRĀ getroffen, en laat zijn *Patih SOENDJĀĀ*, den zoon van SOENDJALI, roepen.

26. Deze, verschenen zijnde, wordt door TĒDJANKĀRĀ met den voorge-
nomen' krijgstogt en met het onveranderlijk voornemen van SOEBRĀTĀ tot
deelneming bekend gemaakt, en gelast, tegen den volgenden morgen de
noodige voorbereidselen te maken, maar acht zich verplicht, eerst 's Vorsten
toestemming in te roepen. 28. Een 40tal mannen komen van wege den
Vorst den Prinsen ververschingen aanbieden, en noodigen hen, na 't ge-
bruiken daarvan vóór de Vorstin te verschijnen, die haar' neef wenscht te
verwelkomen. Na 't vertrek der boden worden de Prinsen door SOENDJĀĀ
verwittigd, dat de aanhang der oproerlingen veld wint, en dat onder an-
deren ARĀ SINGĀ SARI, de *Toemengoeng* van *Mamenang*¹ en GADJAH OERA-
WAN² verraderlijke oogmerken koesteren. SOEBRĀTĀ raadt, die beschuld-

¹ *Mamenang* schijnt, even als *Dāhā*, een oude naam van het tegenwoordig gewes-
Kadiri te zijn: alle drie worden in dit werk als synoniem met elkaar verwisseld.

² Tusschen de namen van GADJAH OERAWAN, GADJAH IRAWAN, RĀDJĀ IRAWAN,
DJĀĀ IRAWAN, DJĀĀ OERAWAN, heerscht in den loop des verhaals eene verwarring,
waarvoor ik voor als nog geene oplossing weet, daar ze op de eene plaats even ontwij-
felbaar aan denzelfden persoon, als elders aan verschillende, ten minste aan twee, schij-
nen te behooren. De ontzettende menigte handelende personen geeft in de *Javaansche*
verhalen, vooral in die van grooten omvang, veeltijds aanleiding tot onnaauwkeurigheid
in hunne onderscheiding; en daar bovendien de dichters er behagen in vinden, om elk
hunner hoofdpersonen met een aantal namen en bijnamen te versieren, zonder zich altijd
verplicht te achten, van de daaruit ontstaande verwisseling, hoe willekeurig ook, reken-
schap te geven, moet de lezer niet zelden zijne toevlugt nemen tot bloote gissingen om-

niet zonder nader bewijs aan te nemen, maar de verdachten in den voornam te plaatsen, ten einde zich omtrent hunne bedoelingen te men.

Het overig gedeelte van den dag wordt met muziek en zang door-
t, waarna de twee *Raden* zich naar den Vorst begeven.

Het verhaal wendt zich tot LEMBOS SOKRANGOANA, den oproerigen
opvoering van *Djenggala*. Wraakzucht over den overspeligen omgang van
YANDANKARA met zijne vrouw MAHERARAS heeft hem tot afval verleid.

Hij onthaalt zijne voornaamste aanhangers, die hem trouw tot den
hebben gezworen.

Er komen drie afgezanten, van wege ARJA SINGA BARI, RADJA IRA-
na den *Toemenggoeng* van *Mamelang*, met berigt van den voorgeno-
voldugt der koninklijke troepen onder aanvoering van 's Vorsten zoon.
SOKRANGOANA verklaart, hun zelf te zullen toegetrokken, waarna de
na, met nieuwe kleederen verrijkt, terugkeeren, en het volk ten
wordt toegerust. Vervolgens wordt het gastmaal met nieuwe luid-
heid voortgezet.

MAHERARAS, de schoone gemalin van SOKRANGOANA, is met hare
na bijgeezeten, en vraagt naar haar' man. De *Raden* BRAMINTA
dat hij met de hoofden feestviert, en dat het volk ten strijde gereed
tegevolge 't berigt, door de gezanten aangebragt. MAHERARAS
te heimelijk de overwinning aan den Prins, die haar herhaaldelijk
na heeft, nimmer met eene andere dan haar te huwen. Zij vraagt
BRAMINTA, wat de *Toemenggoeng* voor heeft, en krijgt ten antwoord,
j zelf de wapenen wil opvatten.

Op dat oogenblik komt SOKRANGOANA binnen, neemt naast zijne
plaats en herhaalt dezelfde berigten.

Eene bediende komt zeggen, dat *Raden* GADJAH IRAWAN van *Sidajep*
hare broeder van den *Toemenggoeng*, buiten staat, en toegang verzoekt

na parson, die met den vrouwen naam beduidt wordt. Geene dezer eigenaardig
geeft zamenhang voldoende verklaring omtrent de verbinding tusschen GADJAH
na, o. IRAWAN enz. Weligt is hier de leer der zielverhuizing in 't opz', die in
naal, gelijk in menig ander geslacht der Javaansche partij, tot in de hantrop-
stevens geschreven wordt

Hij wordt binnengeropen, en antwoordt op de vragen zijns broeders, dat hij de reis in één' dag heeft afgelegd, en dat het vijandelijk heir ongeveer 100,000 man bedraagt. SOERANGGANA wenscht zijne vrouw spottend gehet met de ontwijfelbare zege van haar minnaar, die zelf de koninklijke troepen aanvoert. — "Mijne krijgsmagt," zegt hij, "is tegen de zijne als een korrel zout in den oceaan; nogtans hangt de uitalag van den wil der Godheid af." — MAHERARAS verklaart, de overwinning aan haar' echtgenoot toe te wenschen, "maar 't is slechts een wensch van den mond, die geen grond heeft in 't hart;" want dit is geheel vervuld van TÉDJANKARA, die hare gunsten verworven had bij gelegenheid, dat zij haar' man op een habbebezoek ter hoofdplaats vergezelde.

58. GADJAH IRAWAN geeft de meening te konnen, dat onder de koninklijke troepen zich niemand bevindt, die hem 't hoofd kan bieden, dan de *Patih* SOENDJALI, DJAJA OERAWAN, ARJA SINGA SABI en de *Toemengoeng van Kadiri*. SOERANGGANA antwoordt, dat de drie laatsten zijne partij zijn toegevallen, en deelt tevens de berigten mede, hem zoo even door hunne gezanten aangebragt. GADJAH IRAWAN besluit daarop, in den nacht selven naar de grenzen der hoofdplaats vooruit te trekken, en SOERANGGANA wil hem vergezellen.

63. Tot zonsondergang worden de foestelijkheden door de opstandelingen voortgezet.

64. TÉDJANKARA is met de hoofden van zijn aanhang, SOENDJALI, DJAJAH IRAWAN, den *Toemengoeng van Kadiri*, ARJA SINGA SABI en anderen, vergaderd; achter den Vorst zitten SOEBRATA en zijne broeders, benevens SEMAR en TOERAS¹. Hij vraagt den raad van SOENDJALI omtrent de te kiezen aanvoerders, en deze stelt daartoe DJAJA IRAWAN, ARJA SINGA SABI en den *Toemengoeng van Kadiri* voor, welke keuze eenparig wordt toegestemd.

72. Onder eten, drinken en allerlei vermakelijkheden, dans, zang en wapenspelen wordt de dag ten einde gebragt.

74. Omstreeks 3 uren 's nachts gaat men naar buiten, om zich tot den

¹ In TOERAS vermoed ik den persoon, die vroeger KALA BAJOE genoemd is, even als in SEMAR dien van KALA BOEMI.

rijgstegt gereed en. SOEBRÁTÁ kleedt zich in oorlogsgewaad, en neemt afscheid van zijne vrouw. Hij bereikt haar aan, voor hem te bid- den, dat hij verwinne of sterve. Zij verbindt zich, in 't laatste geval hem een dag te overleven, en ziet hem weened vertrekken.

Buitengekomen, vindt hij zijne broeders, benevens SEMAR en TOEBAS, reeds bijzwaardig, aan 't hoofd van 800 man, van de onkwetsbare *Bordá-Rimante*. De krijgslieden doet zich hooren.

83. TÍDJANKARÁ doet zich in krijgsgewaad, en rijdt uit op een' olifant.

84. Aan den spits van den trein bevinden zich de *Patiks* SOENDJALI en SOENDJALI te paard gezeten, achteraan SOEBRÁTÁ en zijne broeders, mek- te gaard, en gevolgd door SEMAR, terwijl TOEBAS al zingende op een' ruï- 'n' rijd. Zij zijn reeds een eindwegs voortgerukt, als de zon opkomt.

VIII.

1. LEMBOR WORRANGGÂNÁ en GADJAH IRAWAN zijn des nachts met eenige manschappen uitgerukt, en brengen schrik en verwarring in de grenslanden van *Madjápatiá*. Zij verbranden en plunderen de *dés's*, en doen de in- wouwen naar alle kanten vlieden.

2. GADJAH REJJÁNÁ, een *djineman* (policie-dienaar, wachter) van *Madjá patiá*, de grenslanden doorgaande, ontmoet overal weerklagende vlugtelingen, en vraagt, wat er gaande is. Men zegt hem, dat eene vijandelijke hande 't land afsloopt, en, zijn' weg vervolgende, ontmoet hij de plunder- lieden, wier aanvoerders hij herkent. Hij keert daarop terug naar 't leger, en hoort de drie aanvoerders der voorhoede, DJAJÁ IRAWAN, ARJÁ SING- TANS en den *Tormeggung* van *Mamnanj* tegen. Hij geeft hun kennis van de aankomst der vijanden, maar in stede van zich ter verdediging gereed te maken, loopen zij met de hunden tot de muurs over. GADJAH RE- JJÁNÁ van hun verraad overtuigd, verlaat zijn weg, waarschuwt al de

* *Bakun* en *marrio* sijn bij den Javan als rijksteen vrees met in zetting des

poenggāwā's van *Mādĵāpahit*, die hij tegenkomt, en begeeft zich naar TĒDJANKĀRĀ, om dien mede verslag te doen van zijne bevindingen.

12. Het krijgsvolk van *Mādĵāpahit* is reeds strijdvoudig. TĒDJAN door GADJAH REDJĀSĀ van 't gebeurde verwittigd, gelast zijn' *Patiā LI* SOENDJĀJĀ, om 't volk te doen uitrukken.

13. Een gedeelte der koninklijke troepen onder BANJAK MÓDANG, moet op 't gebergte de benden van *Sidajoe*, en raakt met hen in ge De opstandelingen verliezen veel volks. Een hunner, *BĀTĀ WĀNGSĀ*, van zijn paard, en werpt zich met de piek woedend op den vijand; hij wordt ingesloten, en door BANJAK MÓDANG eigenhandig gedood, w de overigen op de vlugt slaan.

19. GADJAH IRAWAN herzamelt de vlugtelingen, en doet BANJAK MÓDĀ zijne beurt met groot verlies wijken. PETJAT TĀNDĀ komt BANJAK M te hulp, en valt op GADJAH IRAWAN aan, maar wordt door hem ged

25. Onder 't gejuich der milters rukt de *Toemenggoeng* van *Kadiri* waarts. BANJAK PĀTRĀ, van de zijde der koninklijke troepen, wil h hoofd bieden, maar ziet de zijnen wijken. Vruchteloos tracht hij de *uenggoeng* met de piek te treffen, en wordt zelf genoodzaakt, naar de terhoede te vlugten. De *Toemenggoeng* volgt hem, terwijl PANDJANG I hem zijne lafhartige vlugt verwijt. "Inderdaad," antwoordt BANJAK P "ik wensch mijn leven te behouden. Zoo gij 't uwe niet telt, welnu "den strijd van mij over!" — "t Zij zoo," herneemt de ander: "ge "acht op 't geen ik ga uitrigten."

IX.

1. PANDJANG DJIWĀ valt aan op 't volk van *Kadiri*. Zij wachten af, en brengen de zijnen aan 't wijken. Hij bedreigt den *Toemeng* met zijne lans, maar sterft door zijne hand.

4. De *Toemenggoeng* vervolgt zijne overwinning, en drijft achtere gens ARJĀ WIRĀSĀNĀ, ARJĀ MENGĀ en ARJĀ DJAPAN met de hunne de vlugt.

i. Nu komt *Raden* *soewidā* (elders *Soewidā*) te hulp, met 300 *Boeti-mats*, houdt de overwinnaars staande, en brengt hun groot verlies.

Ongeveer 200 vijandelijke *loeraks* sneuvelen, terwijl geen der zijnen *slad* wordt. De *Toemenggoeng* van *Kadiri* valt den *Raden* aan, maar *slad* door hem nedergehouden.

k. De opstandelingen worden door schrik bevangen. *ARJĀ SINOASARI*, die gelodene verlies wreken wil, komt met velen der zijnen om.

Raden *soewidā* trekt op raad van *SEMAR* terug.

ll. *Dāsi* *IRAWAN* voert de opstandelingen nogmaals ten strijde, en *slad* vele vijanden. *BANJAK MÓDANG* zelf wordt, na eenigen tegenstand, *slad* gebragt.

12. *Raden* *soerbatā* zendt zijne broeders tegen de opstandelingen uit. *slad* *slad* worden weder ongeveer 200 *loeraks* en veel volks gedood. *GAMER IRAWAN* valt op de *Prinsen* aan. *PARIDJĀKĀ* wacht hem af. De eerste *slad* met de lans op hem, maar de punt breekt er af. Hij trekt *slad* op de kris, maar *PARIDJĀKĀ* grijpt hem bij 't haar, en maakt hem af.

13. *DŭkĀ* *WIDĀ* bevecht *DJAJĀ IRAWAN* met de lans. Nadat beider wapens verstompt zijn, grijpt de eerste zijn' vijand en slaat hem tegen een' *slad* te pletter.

De *smitters* slaan op de vlugt, terwijl 't volk van *BANJAK MÓDANG* zijne *slad* herstelt.

LEMBOS *SOERANGGĀNĀ* is nog met zijn hoofdleger op 't gebergte gevestigd, waar men zorgeloos feest viert. *TĀTĀ* *ÓSTRĀ*, een der volgelingen van *SOERANGGĀNĀ*, waarschuwt hem, dat zijne broeders (bondgenooten?) van *Paran*, *Singisari* en *Mameng* gesneuveld zijn. — "Welnu," antwoordt hij, "dat zijn de gewone kansen des oorlogs: de zwakkere moet met zijn *slad* boeten." Zijne vrouw verwittigt hem intuschen, dat ook zijn broer *GADJAN IRAWAN* het leven verloren heeft. Op dit berigt stuigt hij te *slad*, doet alarm slaan, en trekt met zijne brude van den berg af.

14. Bij de verschijning van *SOERANGGĀNĀ* op 't slagveld, stuiven de *slad* troepen zonder slag of stoot uiteen; sommigen loopen tot den *slad* over; alleen *BANJAK MÓDANG* en *BANJAK PĀTRĀ* houden stand.

15. *BANJAK MÓDANG* doodt *ASTRĀ* *JOEDĀ*, maar wordt aangevalken door *slad* *ÓSTRĀ*, en op de vlugt gedreven.

25. *Radèn* TEDJANKARÁ komt den zijnen te hulp, en doet den vijand w

26. SOERANGGÂNÁ stijgt van zijn paard, en dringt met de kris hand, al amokkend, tot nabij den *Radèn* door. Maar SOEBRÁTÁ gaat tegen, gevolgd door SEMAR en TOERAS. 28. "Wie zijt gij?" vraagt RANGGÂNÁ, "ik ken u niet." — "Juist," is 't antwoord, "ik ben "vreemdeling, en ik kom alleen, om uw hoofd te halen!" — SOERANG valt aan, maar wordt opgevat, door de lucht gezwaaid, en tegen de gro pletter geworpen. Zijn lijk verdwijnt terstond, tot loon voor gepleegde l

31. TEDJANKARÁ stijgt af van zijn' olifant, en zendt SOENDJÁÁ *Djenggâlá*, om den *Kraton* te plunderen, en schatten, vrouwen en deren weg te voeren. BANJAK PÁTRÁ wordt met denzelfden last na *dajoe* gezonden, BANJAK MÓDANG naar *Oerawan*, ARJÁ MENGÁ naar *ARJÁ DADALI* naar *Singásari*.

34. TEDJANKARÁ keert met SOEBRÁTÁ naar de stad terug.

—•—

X.

1. TEDJANKARÁ en SOEBRÁTÁ verwoegen zich bij den Vorst, die den k de heerschappij over *Djenggâlá* toewijst, en hem bovendien twee stel deren en 100 schoone vrouwen geeft.

2. De twee prinsen keeren terug naar de woning van TEDJANKARÁ nuttigen de daar gereed staande ververschingen.

3. TEDJANKARÁ bekent aan SOEBRÁTÁ zijne liefde en misdadige b king tot MAHÉRASMI (of *Mahéraras*), de vrouw van den thans gesn den opstandeling, en vraagt haar aan SOEBRÁTÁ voor zijn aandoel i huid. SOEBRÁTÁ willigt het verzoek in, waarop zijn neef van zijn' ka looft, hem den volgenden dag bij zijn vertrek naar *Djenggâlá* uitgeleide te noodigende hem uit, om intusschen naar *Sidajoe*, *Kadiri*, *Oerawan* er *gásari* te zenden, ten einde van de *Kratons*, en al wat er in is, bezit te ne

¹ De dichter schijnt hier uit het oog te verliezen, dat voor de plundering der worpene *Kratons* reeds gezorgd is. Zie boven, IX, 31.

6. De son gaat onder. SOEBRĀTĀ begeeft zich naar zijne vrouw, en doelt met mede, hoe hij meester van vijf geheele landstroken geworden is. 8. Hij wet vervolgens door SEMAR zijne broeders roepen, geeft hun 't zelfde be-
lyt, en belast SOEWIDĀ met de zending, om bezit te nemen van de *Kra-*
mas van *Singawari*, *Kadiri* en *Oerawas*; zeggende, dat hij zelf naar *Djeng-*
gala moet gaan, en van daar naar de verschillende landen zenden zal.

12. Tot diep in den nacht viert men feest. Om 8 uur 's nachts is ieder misvaardig. SOEBRĀTĀ vertrekt, en wordt uitgeleid door TĀDJANKĀRĀ. In
hem voormiddag ontmoeten zij SOENDJĀSĀ, die MAHĒRASMI en hare vrouwen
in draagkoetsen gevangelijk aanvoert. TĀDJANKĀRĀ en SOEBRĀTĀ zitten zich
niet. De eerste herhaalt zijn verzoek om MAHĒRASMI, en wil aan SOEBRĀTĀ
of de andere vrouwen, benevens de goederen, laten, maar SOEBRĀTĀ staat
hem al de vrouwen af, en laat alleen de goederen door SEMAR overnemen.

14. Terwijl SOEBRĀTĀ zijne reis vervolgt, stijgt TĀDJANKĀRĀ in de draag-
koets bij MAHĒRARAS, en zij betuigen van weerszijden hunne vreugde over
de hereniging.

16. SOEBRĀTĀ komt met de zijnen des nachts in *Djenggala*, en betreft
de woning van SOERANOGĀNĀ; FARIDJĀKĀ die van TĀTĀ GATRĀ, DJĀKĀ WIDĀ
die van TĀTĀ RIMĀ, SOEWIDĀ die van ASTĀ MENOGĀLĀ.

20. KĀLĀ BAJOE wordt met 100 man van *Djenggala* naar BIDASOE gezonden.

Na drie dagen geeft SOEBRĀTĀ aan elk zijner broeders 2000 man met de door
hem bewoonde *dessa's*, stelt van de *BoetĀ-Rinante's* veertig als *lorra's* aan,
en over honderd van 's Vorsten dienstplichtigen (*sibip dalem*), en wil aan
SEMAR mede 2000 man afstaan; maar dese verzoekt in de plaats daarvan
vier goede *dessa's* van 400 man (ieder!) met vrijdom van dienst, en KĀLĀ
BAJOE verkiest liever *pĕnĕhuren* te blijven.

24. Na eene halve maand komt SOEWIDĀ terug met de gevangenen van
Singawari, *Kadiri* en *Oerawas*. Van alle drie die plaatsen hebben de ver-
langene hoofden vier dochters nagelaten, die door SOEBRĀTĀ met zijne drie
broeders gedeeld worden. Hij neemt de drie jongste dochters voor zich (zijnde
van *Singawari* WISĀ MARTĀ, van *Mamenang* WISĀPATĪ, van *Oerawas* hier niet
noemend). Van GADJAH OERAWAN zijn mede twee zoons gevangelijk me-
gevoerd, die echter op weg naar *Djenggala* smok gemaakt hebben, en door
SOEBRĀTĀ afgem t zijn

29. KALÁ BAJOE komt met gevangenen van *Sidajoe* terug, waaronder twee vrouwen van GADJAH OERAWAN. De oudste wordt gegeven aan KALÁ BAJOE, de jongste aan SEMAR, die zich echter ongenegen verklaart om te huwen.

31. Na 20 jaren zijn uit deze huwlijken verscheidene kinderen geboren (welke, tot gemak van den lezer, met eenige vroeger en later vermelde personen op de nevenstaande tabel vereenigd zijn ¹).

XI.

1. De Vorst van *Madjapahit* heeft bij PANDAN SARI eene dochter van swârâ (elders TÉDJA SWARI) van uitstekende schoonheid, om wier hand vele vorsten en grooten vergeefs hebben gedongen.

4. De Vorst is vergaderd met zijne onderhoorigen, met zijne dochter nevens zich, en doet TÉDJANKARĀ, SOENDJALI, BANJAK MÓDANG en BANJAK PĀTRĀ vóór zich ontbieden. Hij legt de regering af in handen van zijn' zoon TÉDJANKARĀ, neemt met PANDAN SARI van de aanwezigen afscheid, om zich ter hemelvaart te bereiden, en gelast den *Patih* SOENDJALI, op lijken afstand van zijn ambt ten behoeve van zijn' zoon SOENDJARĀ, hem te vergezellen. BANJAK MÓDANG en B. PĀTRĀ worden uitgezonden, om 's Vorsten wil ter algemeene kennis te brengen, waarna hij met PANDAN SARI, door SOENDJALI en diens huisvrouw gevolgd, zich in 't bidhuis afscheidt, en ten hemel opstijgt. Algemeene opschudding en droefheid in den *Kraton*.

13. De nieuwe Vorst van *Madjapahit* legt de grootste milddadigheid jegens al zijne onderdanen, bepaaldelijk jegens de geleerden en dichters, aan den dag.

14. Na verloop van 7 jaren keeren SOEBRĀTĀ en zijne drie broeders met hunne vrouwen ten hemel terug.

16. De vier zonen van SOEBRĀTĀ begeven zich naar den Vorst TÉDJANKARĀ en maken hem met de verdwijning huns vaders bekend. Hij belooft hu

¹ Deze tabel zal in een volgend nummer gevonden worden.

voortaan ten vader te zullen verstrekken, en doet hen onder veranderde namen in de verschillende deelen van huns vaders rijk opvolgen.

LEMBOR MILOEMOER, krijgt den naam van DJAJÈNG RANÁ (eikets DJAJÈNG PATI, DJAJÁ DI LÁOÁ, DJAJÈNG KARÓT, DJAJÈNG KÉWOEH, DJAJÈNG PALOBOON, SOERÈNGO PATI (XX), DAWOEH MARMÁ (XXIX)¹, en 't gebied van *Djenggalá* (gelyk later blijkt);

LEMBOR MARDJAJÁ den naam van DJAJÁ WAGARÁ en 't gebied van *Masawang of Kediri*;

LEMBOR MANGARANG (vroeger *L. Sangára*) den naam van DJAJÁ SAKRÁ en 't gebied van *Oerawan*;

LEMBOR MARDADOE den naam van DJAJANTAKÁ in 't gebied van *Singasari*.

21. Aan elk der nieuw benoemden worden bovendien 20 schoone vrouwen in dienst gegeven.

¹ Al die bynamen van LEMBOR MILOEMOER zyn eigenlijk slechts *epitheta*, die zgne vertreffelyke hoedanigheden uitdrukken, grootendeels ook synonymen, door den dichter met willekeur afgegruiseld, en die wij alleen opnemen, omdat ze als werkeiyke eigennamen worden gebezigd, en in den loop des verhaals nu de een dan de andere meer als naam op den voorgrond treedt. Van de wijze, waarop zoodanige naamgroepen ontstaan en opgevat moeten worden, zal de aanhef van zang XIX voldoende opheldering geven.

(Wordt vervolgd.)

DE AMBOINEES.

In het eerste nummer van den dertienden jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, is eene bijdrage over de Molukkos, van den Heer M. SERRIÈRE, opgenomen, waarin eenige aanwijzingen tot verbetering der nageteelt voorkomen, en tevens de redenen van het vervallen van handel en welvaart te Amboina zijn uiteengezet.

In die verhandeling vinden wij, op bl. 45, eene beschrijving van den inlandschen Christen op Amboina, die, hoewel in vele opzigten waar, niettemin ligtelijk een geheel verkeerd denkbeeld van den Amboinees zou kunnen doen opratten en hem in een veel nadeliger daglicht plaatsen, dan hij werkelijk verdient. In deze schildering toch en in die, welke de Heer ROSKOTT in datzelfde Tijdschrift van hem heeft gegeven, wordt alleen van zijne gebreken, van zijne luiheid en zijn schijnchristendom gesproken. Dit is nu den ijverigen zendeling, die er op uit is om de bevolking, onder welke hij werkzaam is, zedelijk te beschaven, wel niet zoo zeer ten kwade te duiden; maar het zoude ons leed doen, daardoor de inboorlingen van onze oudste bezitting, van de bakermat onzer magt in Indië, aan de minachting van den Nederlandschen lezer te zien blootgesteld. Treurig zoude het voorwaar zijn, indien ons meer dan tweehonderdjarig bestuur en de Christelijke godsdienst, welke een groot gedeelte der bevolking heeft omhelsd, op haar slechts een' nadeeligen invloed zou hebben uitgeoefend, en haar zelfs tot eenen lagere trap van zedelijke waarde gebragt, dan andere Indische volken.

Wij willen toegeven, dat onder de Amboinezen in het algemeen nog een

grof bijgeloof beërcht; dat zij dikwerf eene godadienstleer niet verstaan, die hun voelal in eene taal wordt voorgedragen, waarvan bijkans de helft uit hun vreemde, Arabische woorden bestaat, welker beteekenis de leeraar, die daarvan gebruik maakt, slechts uit gebrekkige woordenboeken of uit de Maleische bijbelverklaring heeft leeren kennen; — wij willen niet tegen spreken, dat onder hen, vooral op de hoofdplaats, vele worden gevonden, die aan den drank zijn verslaafd, en het grootste gedeelte van hunnen tijd in ledigheid dooibringen, noch, dat zij in het algemeen twistziek zijn en een vrijgevig gebruik weten te maken van de scheldwoorden, waarvan onze lastige moordtaal en het Maleisch hun eenen rijken voorraad aanbieden; — in den omgang tusschen de beide geslachten mogen zij niet altijd de striktste leuen der zedelijkheid in acht nemen: — dit alles willen wij niet betwisten; maar wij gelooven tevens, dat de lijst der ondeden en gebreken, die men hun kan voorwerpen, met deze opsomming vrij volledig is ingevuld, en stellen ons nu voor tot de aangename taak over te gaan, om aan te wijzen, wat in hun te prijzen is en waardoor zij zich van andere Indische volken voordeelig onderscheiden.

In de eerste plaats verdient te worden opgemerkt, dat het geval hoogst zeldzaam voorkomt, dat Amboinezen werkelijke misdaden begaan, dat zij van moord, roof of diefstal van verzwarenden aard kunnen worden beschuldigd, welke misdrijven onder een groot gedeelte der andere Indische volken gebruikelijk zijn; en dit is toch waarlijk geen gering voorregt.

Er is wel geen volk in Indië, dat zoo veel, niet alleen van onze zeden en gewoonten, maar ook van onze wijze van denken en gevoelen heeft overgenomen, als de Christen-Amboinees; hij is van een openen, vrolijken karakter, vatbaar voor dankbaarheid en gerustdrift, en weet dit zeer goed te zigen: iets dat men bij andere Indische volken zelden vindt, al kan men hun ook die deugden zelve niet zoo geheel ontzeggen, als veelal geschiedt; — hij bezit veel zin voor muziek en dichtkunst, en heeft van deze laatste niet onbevredigende proeven geleverd; — onder geen Indisch volk gevoelt de Europaan zich zoo te huis, als onder de Amboinezen; hij kan zich zelfs met den gewonen inlander of burger gemeenzaam maken en met genoegen met hem verkeerden, iets waaraan men wel bezwaarlijk bij den Javaan en den Kola of landbouwer zal denken; — de gewone Christen is suiker te dikwerf in staat

om onze redencingen te begrijpen en laat zich overtuigen, zoo hij ongelijk heeft, hetgeen men elders in Indië en ook op Amboina bij den mahomedaanschen inboorling, die toch voor een groot gedeelte tot denzelfden volkstam als de christelijke behoort, wel bijkans altijd te vergeefs zal beproeven. De Ambonsche Christen-bevolking is dan ook inderdaad met de Europeesche bevolking zoodanig ineengesmolten, dat het dikwerf niet kan worden beslist of iemand van zuiver Ambonsche of van gemengd Europeesche afkomst is, daar de geslachtsnamen daaromtrent geene voldoende zekerheid geven. Er worden vele afstammelingen van Europeanen gevonden, die zich door taal, gewoonte, zeden of denkwijze geenszins van den gewonen Amboinees onderscheiden. Niet alleen onder de Ambonsche regenten vindt men mannen van veel bekwaamheid, zoo als reeds uit de boven bedoelde bijdrage over de Molukkos blijkt; ook gewone inlanders zijn soms in staat, om verskeide schriften of stukken voor den landraad op te maken, die eenen prokureur van beroep geen oneer zouden aandoen. Er zijn voorbeelden van Gouvernementsambtenaren in hoogere betrekkingen, die evenzeer door hunne bekwaamheid, als door vele beminnelijke en achtingswaardige hoedanigheden uitblonken, en toch, hoewel eenen Europeeschen naam dragende, in geslachtskleur en trekken weinig van den Ambonschen inlander verschilden, in wier aderen welligt meer Amboineesch, dan Europeesch bloed vloeyde, en die op Amboina hunne opvoeding genoten en het eiland nimmer verlaten hadden.

Ook op Java zijn de Amboinezen als klerken of als opzieners bij particulieren zeer gewild.

Aan de trouw der Ambonsche schutterij heeft Nederland het behoud dier kolonie in 1829 te danken, toen op eenen zekeren dag, des ochtends, door eenen in het geheim ingewijden Amboineschen soldaat, aan den militair kommandant werd ontdekt, dat eene zamenzwering was gesmeed onder het, tot op weinige gebrekkige Europeanen na, geheel uit Saporoeëzen bestaande garnizoen, met het doel, om dien zelfden avond alle Europeanen, met uitzondering van den predikant en eenen bijzonder beminden kapitein, te vermoorden. Men kan zich voorstellen, welke ontsteltenis deze tijding moest veroorzaken, daar hoegenaamd geen hulp van buiten te verwachten was, en de wapenen der schutterij, tot welke het bestuur dadelijk besloot zijne toevlugt te nemen, in het kasteel Victoria werden bewaard. Het gelukte

te schutters of kt, bij kleine partijen, in het fort te brengen daar van geladen geweren te voorzien; vervolgens werden de op-troepen ongewapend bijeengeroepen, en door de welgewapende schut-tingen genomen, die daarop nog verscheiden maanden in de garni-ment voorzag, tot dat er nieuwe troepen van Java kwamen.

veeger tijden heeft dezelfde schutterij gewigtige diensten bewezen ping van den in 1817, op Saparoes en Haroekoe uitgebroken op- is aan zoo vele honderden der onzen het leven heeft gekost.

hoedanigheid, door welke de Amboinees mede veelal gunstig boven re Indiache volken uitmunt is zijne zindelijkheid. — Het is dikwerf r genoeg, na eenen vermoeijenden togt in het logeervertrek van sbonachen Christen-regent te rusten, zoo zindelijk is de met kussenen van vogelvederen versierde slaapstede, zoo zuiver het binnen, ken zoo goed gewit of uit de takken van den sagopalm sierlijk inoenge- de vloer met blinkend zand bestrooid. — Men herinnere zich daar ver het nachtverblijf bij een, zelfs welgesteld Javaansch deen-hoofd narmede slechts kunnen de Ambonache regenten, voor zoo ver hunne ng betreft, worden gelijk gesteld, goenszins met de hoogere Javaan- abtenaren en regenten), het talrijke ongenoodigde geselschap, dat zijne slaapstede vond, de kussens en overtrekken, die nimmer met sch water kennis gemaakt hadden, de met honderd voor ons weinig jke schoteltes bezette tafel en de sombere, spaarsmamverlichte pan- — of men denke slechts aan het nog veel troostloosere verblijf bij Labomedaanachen regent op de tegenovergestelde zijde van het eiland s, die zijnen hongerigen gast ronduit verklaart, dat hij hem met ken wil niets te eten kan voorzetten!

zindelijk tot het belangrijkste punt te komen: — men beweert, dat de ms slechts in naam Christen is. Wij willen ons hieromtrent geen: g veroorloven; het is zoo moeilijk ook in Europa de juiste lijn den waren en den schijn-christen te trekken, dat wij dit bij een volk nog veel minder willen beproeven, maar er ons slechts tot s om te vragen, of het dan zoo geheel voor niets is te achten, dat minnes trouw en met liefde de kerken bezoekt, dat hij zich gedu- rens goddelicst op eene wijze gedraagt, en, ten minste uiterlijk, eene

aandacht vertoont, zoo als dit in menige christelijke gemeente in Europa niet beter kan worden verlangd; dat hij dikwerf uit eigen beweging, wanneer hij zich alleen en onopgemerkt waant, uren lang in zijnen Maleischen bijbel leest? En aan wat anders, dan aan zijne godsdienst kan het verschil in verstandelijke ontwikkeling tusschen hem en den tot denzelfden volk-stam behoorenden mahomedaanschen bewoner van het eiland, waarvan wij hierboven gewaagden, worden geweten?

Zijne luiheid kan hem wel mede niet als een zoo zwaar vergrijp worden aangerekend in een land, waar geen landbouw mogelijk is, en de inlander niettemin een ruim voedsel vindt in zijne aan sago- en arenpalmas, en een groot aantal verschillende vruchtboomen rijke doessons, en in de van visschen wemelende baai, tot wier vangst hij dikwerf eene bloote angel, zonder lokaas, bezigt. Men verbeelde zich nu, dat hier in Nederland de landbouwer of de daglooner door eenen dag werkens genoeg konde verdienen, om daarmede gedurende drie of vier dagen in zijn eigen onderhoud en in dat van zijn gezin te voorzien. Zou hij dan nog zulk een ijverige werkmans blijven, als thans? Wij betwijfelen dit, en gelooven, dat van alle zijden, behalven door de slijters van wijn, bier en jenever, luide klagten worden aangeheven over de vele lediggangers in den lande. — Waar het er op aan komt kan de Amboinees, die doorgaans van een vrij krachtig lichaamsgestel is, zeer goed werken; hij is een onvermoeide roeijer, en gunt zich op eenen langen overtocht, dikwerf in de 24 uren nauwelijks een paar uren rust; met welke behendigheid en vlugheid draagt hij niet, onder het zingen van vrolijke liederen, zijnen regent, of Europesche ambtenaren en reizigers en het liefst zijnen geestelijken leeraar in eenen draagstoel over de steilste en moeilijkste bergwegen? Als huisbediende geven velen hem nog de voorkeur boven den Javaanschen bediende, die toch voorzeker tot de besten in Indië behoort; en voor sommige handwerken, zoo als bijv. dat van schrijnwerker en timmerman bezit hij veel aanleg. In het ten handel varen heeft hij mede groote liefhebberij, zoo zich slechts de gelegenheid daartoe aanbiedt, die echter op zijn voor den landbouw ongeschikt, en, behalven nagelen, noten en oliën, aan handelsprodukten arm eiland zeer schaarsch is. Zijne vroegere betrekkelijke welvaart heeft hij dan ook, zoo als wij uit de bijdrage in het genoemde tijdschrift zien, aan het sedert in

staakte monopolie van handel, en aan het aanwezen van een groot aantal Europeesche ambtenaren en militairen te danken gehad, en wij dat het, zelfs met de vrijzinnigste instellingen, moeijelijk zal zijn, de welvaart weder te bezorgen, daar zijn eiland, met uitzondering der hoogten, onvruchtbaar is, en ook deze gronden, uithoofde van den aard van den bodem, bij uitgebreider ontginningen en aanhoudende reg, wel spoedig door de hevige regens zouden uitgespoeld worden en vruchtbare deelen verliezen. Om deze reden tiert daar alken de boomgewas, zooals nagelen en noten, waarvoor de grond niet bewerden omgewoeld. De nopalkultuur, die eenen uitnemend en aan vruchtbaren grond of zware bemesting vereischt, welke op Amboina gebrek aan vee niet te bewerkstelligen is, soude derhalve waart niet alagen, en de teelt van zijde is, niettegenstaande veelvuldig daarmede genomen proeven, nog nergens op den duur gelukt. Amboina tot eene vrijhaven verklaard, zoo soude er zich zeker eenige handel vestigen, hoeczoer de mededinging van Makasar en Menado al nimmer zeer aanzienlijk zullen doen worden. Andere middelen ter verbetering der stoffelijke welvaart zullen wel bezwaarlijk zijn op te sporen van het Gouvernement kan men niet verlangen, dat het, zonder te vergoeding, nog veel meer zal ten koste leggen aan eene bediening die reeds sedert geruimen tijd, in stede van winst, verlies oplevert. Het is echter mede, dat meer moge worden gedaan voor de goddelijke en zedelijke ontwikkeling van den Christen-Amboinees, waarvoor hij heeft zeer vatbaar te zijn.

Amboina, Mei 1851

H. C. V. D. WIJCK.

MEDEDEELINGEN.

Bezoek van den BORO-BOEDO (uit een schrijven van den Heer A. B. COMSTON STUART, te Soerakarta).... Het werk van RAFFLES is ten aanzien van het in mijne oogen meest belangrijke gedeelte, het beeldhouwwerk, dat de muren van de benedenste omgangen ter wederzijde, van boven tot een eind ver beneden den tegenwoordigen grond, bedekt, uiterst onvolledig, althans zoover zijne platen betreft; want ik heb nog geen tijd gehad, om zijne beschrijving over te lezen. De Ramajana, en bepaaldelijk de apenoorlog, is blijkbaar een der voornaamste onderwerpen van de daar voorgestelde tabereelen. Ook herkent men mythen uit de vorige incarnaties van Wisnawa onderanderen herhaalde voorstellingen van den reusachtigen schildpad, waarop zich een aantal menschen uit het water redden. Met meer kennis van de Indische fabelleer en oudheidkunde zou ik zeker nog veel merkwaardigs hebben opgemerkt, wat mij nu duister bleef. Zoo zag ik onder andere op verscheidene plaatsen het beeld van eene geit of een steenbok, waarnaar het scheen, goddelijke eer werd bewezen, als ook van een groot schip, welks gedaante aan de oude galeijen herinnerde. Uit het oogpunt van kunstwaarde lieten de menschenbeelden nog al wat te wenschen over, ofschoon sommige figuren vrij wel gelukt waren. Dit laatste was echter meer algemeen het geval met vele diersoorten, vooral apen, olifanten, geiten, ganzen, enz., die in de meest verschillende houdingen zoo natuurlijk en kunstig waren voorgesteld, als men 't van een Europeesch beeldhouwer zou kunnen verlangen. Maar inzonderheid werd mijne belangstelling opgewekt door al, wat op de zeden en levenswijze der natie betrekking had, daer

Ik in menig opzigt de meest verrassende overeenkomst opmerkte met hetgeen wij nog heden op Java zien. Danserscenen, in houdingen, veel meer op die der hedendaagche ronningsa gelijkende, dan de afbeelding in RAFFLES, en begeleid door handgeklap en gamelanspel; jagers, met blaasroeren gewapend, die nog heden niet geheel door het kostbaarder schietgeweer verdrongen zijn; landbouwers achter de ploeg, hunne karbouwen of gebulte Bengaleche ossen besturende; vorsten of grooten, de hulde en de giften immer onderhoorigen ontvangende, of onder statig geluide, met pajongs en allerlei teekenen van waardigheid, zelven bezoeken afleggende, of in rustende houding door vrouwelijke bedienden gepidjet; dergelijke tafereelen ontmoet men bij elken stap, en wordt er — zoo was 't mij althans — telken meer door overtuigd van de nationaliteit der stichting, maar tevens van de hoogst ongunstige verhouding tuschen den voorleeden en den tegenwoordigen beschavingstoestand des volks. Opmerkelijk is het ook, bij deze overeenkomst, dat van de afschuwelijke misvormingen, welke tegenwoordig als bij onveranderlijke conventie voor 't menschenbeeld door de kunstmannen zijn aangenomen — want de wajangpoppen strekken hun thans tot eenig voorbeeld, zoo dikwijls zij zich aan het teekenen wagen, — in de kunst van Boro-Boedhoer nog geen zweem voorkomt, hetgeen, dunkt mij, enige waarschijnlijkheid geeft aan de onderstelling, dat de invoering van de kunst die verregaande verbetering der kunst heeft tewergerbragt. In deze en andere opzigten houd ik mij overtuigd, dat uit de overblijfselen van Boro-Boedhoer ontzagchelijk veel te leeren valt, ofschoon ik er geene andere inscriptie nog jaarcijfer aan ontdekt heb.

Ontdekking van tempelgrotten in Bagelen. Voor eenige maanden hebben wij door een schrijven met de over-land-mail vernomen, dat in de nabijheid van Koeta-Ardjo, in Bagelen, belangrijke tempelgrotten ontdekt zijn. Met verlangen zien wij hieromtrent nadere berigten te gemoet, bijzonder omdat men tot nog toe van tempelgrotten op Java geene, of slechts een enkel zeer onbeduidend voorbeeld — het hol Sela Mangleng, in Kabin — kent.

MEDEDEELINGEN.

Bezoek van den BORO-BOEDO (uit een schrijven van den Heer A. B. COMSTUART, te Soerakarta)..... Het werk van RAFFLES is ten aanzien van het in mijne oogen meest belangrijke gedeelte, het beeldhouwwerk, dat de muren van de benedenste omgangen ter weerszijde, van boven tot een eind ver beneden den tegenwoordigen grond, bedekt, uiterst onvolledig, althans zoover zijne platen betreft; want ik heb nog geen tijd gehad, om zijne beschrijving over te lezen. De Ramajana, en bepaaldelijk de apenoorlog, is blijkbaar een der voornaamste onderwerpen van de daar voorgestelde tabreelen. Ook herkent men mythen uit de vorige incarnaties van Wisnoe: onderanderen herhaalde voorstellingen van den reusachtigen schildpad, waarop zich een aantal menschen uit het water redden. Met meer kennis van de Indische fabelleer en oudheidkunde zou ik zeker nog veel merkwaardige hebben opgemerkt, wat mij nu duister bleef. Zoo zag ik onder anderen op verscheidene plaatsen het beeld van eene geit of een steenbok, waarna, naar het scheen, goddelijke eer werd bewezen, als ook van een groot schip, welks gedaante aan de oude galceijen herinnerde. Uit het oogpunt van kunstwaarde lieten de menschenbeelden nog al wat te wenschen over, ofschoon sommige figuren vrij wel gelukt waren. Dit laatste was echter meer algemeen het geval met vele diersoorten, vooral apen, olifanten, geiten, gansen, enz., die in de meest verschillende houdingen zoo natuurlijk en kunstig waren voorgesteld, als men 't van een Europeesch beeldhouwer zou kunnen verlangen. Maar inzonderheid werd mijne belangstelling opgewekt door al, wat op de zeden en levenswijze der natic betrekking had, daar

in menig opzigt de meest verrassende overeenkomst opmerkte met hetgeen wij nog heden op Java zien. Danserscenen, in houdingen, veel meer op die der hedendaagse ronggings gelijkende, dan de afbeelding in RAFFLES, en begeleid door handgeklap en gamelanspel; jagers, met blaasroeren gewapend, die nog heden niet geheel door het kostbaarder schietgeweer verdrongen zijn; landbouwers achter de ploeg, hunne karbouwen of gebulte Bongaalsche ossen besturende; vorsten of grooten, de hulke en de giften binnor onderhoorigen ontrvangende, of onder statig geleide, met pajongs en allerlei teekenen van waardigheid, zelve bezoeken afleggende, of in rustende houding door vrouwelijke bedienden gepidjet; dergelijke tafereelen ontmoet men bij elken stap, en wordt er — zoo was 't mij althans — telkens meer door overtuigd van de nationaliteit der stichting, maar tevens van de hoogst ongunstige verhouding tuschen den voorledenen en den tegenwoordigen beschavingstoestand des volks. Opmerkelijk is het ook, bij zoveel overeenkomst, dat van de afschuwelijke misvormingen, welke tegenwoordig als bij onveranderlijke conventie voor 't menschenbeeld door de Javanen zijn aangenomen — want de wajangpoppen strekken hun thans tot eenig voorbeeld, zoo dikwijls zij zich aan het teekenen wagen, — in de afbeelding van Boro-Boedhoer nog geen zweem voorkomt, hetgeen, dunkt mij, enige waarschijnlijkheid geeft aan de onderstelling, dat de invoering van den Islam die verregaande verbetering der kunst heeft teweeggebracht. In deze en andere opzichten houd ik mij overtuigd, dat uit de overblijfselen van Boro-Boedhoer ontzagchelijk veel te leeren valt, ofschoon ik er geene enkele inscriptie nog jaarcijfer aan ontdekt heb.

Ontdekking van tempelgrotten in Bagelen. Voor eenige maanden hebben wij door een schrijven met de over-land-mail vernomen, dat in de nabijheid van Koeta-Ardjo, in Bagelen, belangrijke tempelgrotten ontdekt zijn. Met verlangen zien wij hieromtrent nadere berigten te gemoet, bijzonder omdat men tot nog toe van tempelgrotten op Java geene, of slechts een enkel zeer onbeduidend voorbeeld — het hol Seli Manglang, in Kediri — kent

BIJDRAGEN

.....

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

..

NEËRLANDSCH INDIË.

.....

TIJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT

.....

TAAL- LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEËRLANDSCH INDIË

N°. 2

AMSTERDAM,

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZON

1858.

VERSLAG VAN DE TWEDE ALGEMEENE VERGADERING VAN
HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL- LAND- EN
VOLKENKUNDE VAN NEÉRLANDSCH INDIÉ.

GEHOUDEN TE DELFT, DEN 24sten APRIL 1852, 's MORGENS TEN 11 URE.

De President opent de Vergadering met eene korte toespraak.

De Notulen der voorjaande Vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Secretaris doet, namens het Bestuur, verslag van den staat en de werkzaamheden des Instituuts gedurende het jaar 1852-53.

Op voorstel van den President wordt besloten dit stuk te plaatsen in het eerstvolgende nummer der Bijdragen (Zie Bijlage A).

De President stelt aan de orde de stemming over het aannemen van nieuwe Leden. Op zijn voorstel wordt het Bestuur gemachtigd om nog voor den tijd van een jaar allen die zich voor het lidmaatschap mochten aanmelden, zonder stemming als Leden aan te nemen.

Op gelijke wijze wordt de definitieve vaststelling van de Huishoudelijke bepalingen uitgesteld tot de volgende Voorjaarsvergadering.

Hierna wordt de Vergadering voor een kwartier uurs geschorst.

By hervatting der werkzaamheden stelt de President aan de orde het benoemen van een Bestuur. De Leden van het voorloopige Bestuur worden allen herkozen, behalve dat in plaats van den Heer VON SCHMIDT AUF ALTKENSTADT, die om zijn vertrek naar Sa-

XXII VERSLAG VAN DE TWEDE ALGEMEENE VERGADERING.

riname voor het Lidmaatschap van het Bestuur heeft moeten bedanken, verkozen is de Heer Dr. J. HOFFMANN, te Leiden.

Een der Leden voert het woord over de oprigting van een Fonds van uitvoering. Op verzoek van den President neemt hij op zich in eene volgende Vergadering daaromtrent een voorstel te doen.

Niemand meer het woord verlangende wordt de Vergadering gesloten.

OVERZIGT

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN

HET INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN
NÉÉRIANDSCH INDIÉ, GEDURENDE HET JAAR 1851-52.

Mijne Heeren!

Voorgelezen Notulen hebben U herinnerd, dat in de Algemeene Ver-
gadering van 4 Junij jl. vastgesteld werd een Reglement, bestemd om te
den onderworpen aan 's Konings bekrachtiging. Dit is, sedert die
enkomst, verleend geworden en het heeft tevens Z. M. behaagd, te vol-
gen aan eenen tweeledigen wensch, bij gelegenheid der aanvraag geopen-
d, door zich te verklaren tot Beschermheer van het Instituut en door
teoorloven dat het den naam van *Koninklijk* zal dragen.

De drie ondertekenaars der Circulaire van Februarij 1851 werden in
eifde Algemeene Vergadering gemachtigd, om, uit aanmerking der om-
digheden waarin het toen pas geboren Instituut verkeerde, het Bestuur
en te stellen op eene wijze, afwijkende van den in Art. 14 van het
lement gestelden regel, waarvan de uitvoering toen erkend werd aan
de mogelijkheden onderhevig te zijn. Aan dat besluit uitvoering ge-
n zijnde, heeft zich in eene op den 30sten September jl. gehouden
radering een Bestuur geconstitueerd, thans samengesteld uit de Heeren

J. C. BAUD en G. SIMONS, als Voorzitter en Onder-Voorzitter, T. ROORDA, P. C. G. GUIJOT, J. D. VAN HERWERDEN, C. LEEMANS, Jhr. E. H. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, J. W. H. SMISAAERT, A. L. WEDDIK en Mr. W. WINTGENS, als Leden, G. L. BAUD, als Penningmeester en J. FYNAPPEL **GL.** als Secretaris.

Om laatstgemelden in de redactie der Bijdragen en de uitgave der afzonderlijke Werken bij te staan, wil Art. 32 van het Reglement, dat eene Commissie van Redactie zal worden zamengesteld. Op verzoek van het Bestuur hebben zich met die taak wel willen belasten de Heeren T. ROORDA en S. KEIJZER.

Tijdens het houden der laatste Algemeene Vergadering was het aantal Leden van het Instituut *drie en negentig*. Sedert is het met *zeven en twintig* aangegrocid, gelijk u zal zijn gebleken uit de Naamlijst, opgenomen in het 1°. nommer onzer Bijdragen. Na het afdrukken daarvan is de lijst verrijkt geworden met eenen naam, reeds vermeld in de voorafpraak van onzen Voorzitter. Het is dien van den Heer Minister van Staat J. J. ZOCHUSSEN, Oud Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, weinige dagen geleden van daar in het Vaderland terug gekeerd. Ten aanzien van de aan de ambtenaren en ingezetenen van Nederlandsch Indië te zenden uitnoodigingen, bevond het Bestuur zich in eenen ongewonen toestand. De bevordering der belangen van het Instituut kon ginds niet worden opgedragen aan *leden*; deze waren er niet. Men loste die zwaarigheid op door een beroep op de welwillende medewerking van de Heeren Mr. A. PRINS, Algemeen Secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch Indië en J. C. TEENGS, Lid van de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Batavia. Men verzocht den eersten zich met het verspreiden onzer brieven van uitnoodiging, den laatsten zich met de betrekking van Adjunct-Penningmeester in Indië te willen belasten.

Het gevolg van hunne bemoeijingen kan ons nog niet bekend zijn, vermits het schip *Prius Frederik*, hetwelk de talrijke brieven des Bestuurs daarvan, eerst den 27ten December jl. in see stak, — en derhalve Java nu kan bereikt hebben voor de maand, welker laatste Zaterdag ons hier vernigd vindt.

Bij Art. 5 van het Reglement is bepaald, dat personen buiten Nederland en zijne Overzeesche Bezittingen woonachtig, wier verbinding aan het Instituut wenschelijk geacht wordt, tot *Buitenlandsche Leden* kunnen worden benoemd. Zij zijn volgens het slot van Art. 6 niet aan stemming onvreesden. Uit dit een en ander heeft het Bestuur aanleiding genomen tot Buitenlandsche Leden te benoemen, de Heeren:

THOMAS HORSFIELD, Directeur van het Museum der Oost-Indische Compagnie, te London;

JOHN CRAWFORD, Schrijver van eene Geschiedenis van den Indischen schipel;

D. CHRISTIAAN LASSEN, gewoon Hoogleraar in de Oud-Indische Taal en letterkunde, te Bonn;

EGÈNE BURNOUF, Hoogleraar in het Sanskrit te Parijs;

EDOUARD DULAURIER, Hoogleraar in het Maleisch, aan de school voor zende Oostersche Talen, te Parijs.

Hoewel intusschen onze betrekkingen tot Nederlandach Indië nog niet zijn vastgesteld, en de bron van waar wij hopen dat rijke bijdragen aan het Instituut zullen toevloeyen, nog niet ontaloten is, ondervinden wij van eene andere zijde onverwachte medewerking. Het Ministerie van Koloniën is nu door het afstaan van belangrijke verslagen te genoot gekomen; by andere personen hebben hunne verzamelingen voor ons gepropend. Het Instituut kan reeds beschikken over de volgende handschriften:

- 1°. De mineralogische Verslagen van D^r. CROCKEWIT, omtrent *Banks*, *Billiton* en *Malakka*.
- 2°. Eene natuurkundige en ethnographische Beschrijving van *Borneo*, door D^r. SCHWANER, in leven Lid van de Commissie voor het Natuurkundig onderzoek in Nederlandsch Indië.
- 3°. Een berigt omtrent de Reizen en onderzoekingen van D^r. s. MUL-
LER op *Sumatra*.
Deze drie Stukken heeft het Instituut te danken aan de welwil-
lende hulpvaardigheid van den Heer Minister van Koloniën.
- 4°. Een Javaansch Handschrift, hetwelk onder den titel van *Kitab Toe-
pah*, in 359 Artikelen, eene vrij volledige vertaling geeft van het
kort begrip van het Mahomedaansch regt, door de Arabische Ju-
risten *Moämelat* genoemd.
- 5°. Een Javaansch Handschrift, behelzende eene Geschiedenis van *Java*,
beginnende met *ADJI-SÂKÂ* en loopende tot na den dood van *Socoehoenan*
MANGKOERAT, in het jaar 1626 der Javaansche tijdrekening.
Het Handschrift eindigt midden in het verhaal van de aanleidende
oorzaken der uitwijking van *PANGERAN PÖGER* naar *Samarang*.
- 6°. Twee *Kawi*-Handschriften, waarvan het eene waarschijnlijk de *Wi-
cûhâ* is.
- 7°. Eene Verzameling van Chinesche Wetten in het Nederduitsch.
- 8°. De beschrijving van eenen ouden Tempel te *Brambanan*.
- 9°. Eenige Javaansche papieren, zoo als de staat des boedels van *Z. H.*
Sulthan AMANGKOE BOEWANA IV en dergelijken.
- 10°. Eenige Afschriften van Maleische Brieven en andere Stukken, be-
trekking hebbende tot de gebeurtenissen van *Palembang* in de jaren
1811 en 1812.

De Stukken N°. 4 tot 10, aan het Instituut welwillend afgestaan

door Jhr. F. E. M. VAN ALPHEN, zijn volgens zijne opgave herkomstig van wijlen den Heer N. ENGELHARD, die tot het jaar 1806 gewigtige ambtbetrekkingen op *Java* bekleedde.

II°. Een Geschrift op lontarbladen in de Kawi-taal, gevonden in de residentie *Kadoe* op *Java*.

Het Stuk N°. 11 is aan het Instituut afgegaan door den Heer J. C. BAUD.

Het Bestuur heeft zich gehaast om de aldus ontvangene bewijzen van afzeggende medewerking zoodanig te benuttigen, als zonder twijfel lag in de bedoeling der inzenders.

Er is besloten aan de Commissie van Redactie over te geven de Handschriften N°. 1, 2 en 3, om daarvan, naar aanleiding van het bepaalde bij Art. 23 van het Reglement, de uitgave als afzonderlijke werken van het Instituut te bezorgen. Van die werken zijn de twee eerste reeds naar de pers. Het Handschrift N°. 4 wordt voor den druk gereed gemaakt door den Heer S. KEYSER; de uitgave zal kunnen aanvangen, zoodra de Heer WINTER, te Soerakarta, eenige aan zijne rijpe kennis onderworpen vragen, met zijne gewone bereidvaardigheid, zal hebben beantwoord. De bijzaken vermeld onder N°. 10, hebben gediend voor het opstel "Palmring in 1811 en 1812," voorkomende in N°. 1 der "Bijdragen" van het Instituut. Voor het bearbeiten der *Aesri*-Handschriften wordt eene meerre kennis van die doode taal vereischt, dan wij nog bezitten.

Het is hier de plaats om te spreken van een Handschrift, in twee deelen in twee boeken van den beroemden RUMPHIUS, ten titel voerende "de Ambonase Historie," van hetwelk inzage is verleend aan het Bestuur. Het Bestuur zal de Commissie uitnoodigen om te onderzoeken of dit Handschrift, alsmede de verzameling van wijlen den Heer N. ENGELHARD behoorende, iets anders hetwelk niet reeds door VALENTIJN en anderen is bekend gemaakt.

Eindelijk, Mijne Heeren! wijs ik U op de uitvoering door het Bestuur gegeven aan Art. 27 van het Reglement. Eene reeks van vragen is opge- maakt, en, als gedeelte van den inhoud van het 1° Nummer der "Bijdragen" rondgezonden. De beantwoording dier Vragen, allen liggende biinnen den kring, waarin het Instituut wenscht werkzaam te zijn, zal, hopen wij, ook buiten dien kring nut kunnen stichten en een nieuw leven schenken aan den geest van onderzoek en werkzaamheid, waarvan de opwekking een der oogmerken van onze Vereeniging is.

Aan onzen Penningmeester is dank verschuldigd, voor de wijze waarop hij de nog geringe geldmiddelen van het Instituut heeft beheerd. In het tijdvak van November 1851 tot Maart 1852, hebben de ontvangsten wegens contributiën bedragen.....f 1718.00
De uitgaven voor brievenport.....f 2.55

Het saldo in kas was op den 27sten Maart jl.....f 1710.45

DELFT, 24 April 1852.

De Secretaris,

J. PIJNAPPEL GZ.

Door een stuk over *Billiton* van den Heer c. DE GROOT, voorkomende in het Natuurkundig Tijdschrift (Jg. 3, afl. 1, 2), ben ik in staat om een paar namen te verbeteren, die in het onlangs verschenen *Banka, Malakka en Billiton, 'sGrav., K. Fuhri, 1852*, verkeerd staan opgegeven.

Voor *Badan* (bl. 104 en verder) lees *Badaw*.

— *Tadjan* (n° 107 al.) en *Padjam* (bl. 113) — *Tadjem*.

— *Mang* (n° 108) — *Liang*.

Bij andere namen zijn het slechts spelfouten, van te weinig belang om er hier opzettelijk op terug te komen.

PROEVE VAN EENE GESCHIEDENIS

VAN DEN

HANDEL EN HET VERBRUIK VAN OPIUM

IN

NEDERLANDSCH INDIË.

Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch Indië, heeft, blijkens het 1°. Nummer van zijne bijdragen (bladz. XVIII), de geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Nederlandsch-Indië onder de vraagpunten opgenomen, bedoeld bij art. 27 van zijn reglement.

Die geschiedenis is voor de kennis der zeden van de inboemache bevolking dier landen van zoo hoog gewigt, dat men gerustelijk mag beweren, dat eene beschrijving dier zeden onvolledig sou zijn, wanneer het belangrijk onderwerp, waarvan thans sprake is, daarin werd voorbij gezien.

Men zegge niet dat de zaak reeds genoegzaam opgehelderd is. Zonder de verdiensten te willen verkleinen van hetgeen daaromtrent voorkomt in het *Indisch Magazijn* en in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*¹, zijn die mededeelingen slechts ten aanzien van den Interen tijd eenigzins volledig, maar laten de vroegere geschiedenis van den Opiumhandel geheel in het duister, zoodat de gewigtige vragen, wanneer en waar het verbruik begonnen is, en of het al dan niet toeneemt, door de schrijvers dier artikelen geenzins op eene voldoende wijze zijn toegelicht.

Hoewel het tegenwoordig opstel bestemd is om de onvolledigheid der

¹ *Indisch Magazijn*, door E. DE WAAL, 1844, p. 90 en volg. *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, door Dr. W. B. VAN NEEVILL, 13de Jaargang

Eindelijk, Mijne Heeren! wijs ik U op de uitvoering door het Bestuur gegeven aan Art. 27 van het Reglement. Eene reeks van vragen is opge- maakt, en, als gedeelte van den inhoud van het 1° Nummer der "Bijdra- gen" rondgezonden. De beantwoording dier Vragen, allen liggende binna den kring, waarin het Instituut wenscht werkzaam te zijn, zal, hopen wij, ook buiten dien kring nut kunnen stichten en een nieuw leven schenken aan den geest van onderzoek en werkzaamheid, waarvan de opwekking een der oogmerken van onze Vereeniging is.

Aan onzen Penningmeester is dank verschuldigd, voor de wijze waarop hij de nog geringe geldmiddelen van het Instituut heeft beheerd. In het tijdvak van November 1851 tot Maart 1852, hebben de ontvangsten we- gens contributiën bedragen.....f 1713.00
De uitgaven voor brievenport.....f 3.55

Het saldo in kas was op den 27sten Maart jl.....f 1710.45

DELFT, 24 April 1852.

De Secretaris,

J. PIJNAPPEL GZ.

Door een stuk over *Billiton* van den Heer C. DE OROOT, voorkomende in het Natuur- kundig Tijdschrift (Jg. 3, afl. 1, 2), ben ik in staat om een paar namen te verbeteren, die in het onlangs verschenen *Banka, Malakka en Billiton*, 'sGrav., K. Fuhri, 1852, verkeerd staan opgegeven.

Voor *Budan* (bl. 104 en verder) lees *Badan*.

— *Tadjan* (n° 107 al.) en *Padjam* (bl. 113) — *Tadjem*.

— *Mang* (n° 108) — *Liang*.

Bij andere namen zijn het slechts spelfouten, van te weinig belang om er hier opzet- telijk op terug te komen.

PROEVE VAN EENE GESCHIEDENIS

VAN DEN

HANDEL EN HET VERBRUIK VAN OPIUM

IN

NEDERLANDSCH INDIË.

Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, land en volkenkunde van Nederlandsch Indië, heeft, blijkens het 1°. Nummer van zijne bijdragen (bladz. XVIII), de geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Nederlandsch-Indië onder de vraagpunten opgenomen, bedoeld bij art. 27 van zijn reglement.

Die geschiedenis is voor de kennis der zeden van de inboemache bevolking dier landen van zoo hoog gewigt, dat men gerustelijk mag beweren, dat eene beschrijving dier zeden onvolledig sou zijn, wanneer het belangrijk onderwerp, waarvan thans sprake is, daarin werd voorbij gezien.

Men zegge niet dat de zaak reeds genoegzaam opgehelderd is. Zonder de verdiensten te willen verkleinen van hetgeen daaromtrent voorkomt in het *Indisch Magazijn* en in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*¹, zijn die mededeelingen slechts ten aanzien van den lateren tijd eenigzins volledig, maar laten de vroegere geschiedenis van den Opiumhandel geheel in het duister, zoodat de gewigtige vragen, wanneer en waar het verbruik begonnen is, en of het al dan niet toeneemt, door de schrijvers dier artikelen geenzins op eene voldoende wijze zijn toegelicht.

Hoezooer het tegenwoordig opstel bestemd is om de onvolledigheid der

¹ *Indisch Magazijn*, door E. DE WAAL, 1844, p. 80 en voelg. *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, door DR. W. B. VAN NOBVELL, 13de Jaargang

zoo evengenoomde aan te vullen, durft men daaraan geen' anderen naam dan dien van eene *proeve* te geven. Het is de zamenvoeging van een aantal verspreide aantekeningen, gemaakt gedurende eene veeljarige gemeenzaamheid met de Indische zaken, aantekeningen, nu voor het eerst aan eene stelselmatige rangschikking onderworpen, en daarbij vol leemten bevonden. Die leemten zullen, voor een groot gedeelte, slechts door de welwillende medewerking van in Indië woonachtige leden des Instituits kunnen worden aangevuld. Zij wordt dan ook met aandrang ingeroepen, vooral ten aanzien van den tegenwoordigen toestand van het Opiumverbruik in die gedeelten van Nederlandsch-Indië, alwaar de voorwaarden der pacht zoodanig zijn ingerigt, dat zij geen licht verspreiden over de verbruikte hoeveelheden. Die medewerking wordt ook ingeroepen met betrekking tot de kennis der standen, onder welke het opiumrooken het meest in zwang is, en der uitwerkselen, welke dat gebruik heeft, op den lichamelijken en zedelijken toestand der bevolking. Zoo er toch velen zijn, die aan het hebbelijk gebruik van opium de ergste gevolgen toeschrijven, anderen beweren daarentegen, dat die gevolgen zich alleen vertoonen bij de weinigen, bij wie het gebruik in misbruik is ontaard, en die met onze *dronkaards* kunnen worden gelijk gesteld, terwijl de groote hoop daarvan geene schadelijker uitwerkselen ondervindt, dan onder ons worden toegeschreven aan het dagelijksch inslurpen van eene geringe hoeveelheid sterken drank.

Zoo gelooft MARSDEN, dat de bestrijders van het heulsap zich aan overdrijving schuldig maken. Hij erkent wel opiumrookers gezien te hebben, die alle uitwendige teekenen van uitputting vertoonden, maar hij voegt er bij, dat die personen zich ook aan andere buitensporigheden schuldig maakten, en waarschijnlijk, ook zonder het opiumrooken, een ongunstig voorkomen zouden gehad hebben. "De goudhandelaars van *Limoen* en *Batong Assai*," zegt hij, "eene arbeidzame en dadige klasse van menschen, en echter, zoo ruimschoots als enig volk, aan het gebruik van opium verlaaft, "zijn desniettemin de gezondste en krachtigste menschen, die men op Sumatra ontmoet". Een ander schrijver, de *Sondier*, een tak van de be-

¹ MARSDEN, *History of Sumatra*, p. 278

kende *Reports*, beschrijvende, noemt ze "een krachtig en dadiq, maar on-
"bechaafd en onkundig volk, overgegeven aan het gebruik van sterke dran-
"ken en vooral aan dat van opium".

Het Instituut wil het antwoord op de godane vraag verdeeld hebben
in vier tijdperken, als:

1°. Het tijdvak, waarin de Nederlanders geen invloed op den Indischen
opiumhandel uitoefenden, eindigende met het jaar 1600 der Christelijke
tjdrekening.

2°. Dat, waarin die invloed slechts op eene middelijke wijze bestond, en
door geen uitgestrekt territoriaal heit werd ondersteund, namelijk van het
jaar 1600 tot 1740.

3°. Het tijdvak, waarin de Oost-Indische Compagnie haren opiumhandel
door het verworven oppergezag onmiddelijk kon bevorderen, aanvangende
met het jaar 1740.

4°. Het tijdperk, aanvangende met de herstelling van het Nederlanderhe-
gung in 1816.

Men zal zich in deze proeve zoo veel doenlijk aan die chronologische
verdeeling houden, na eenige algemeene herinneringen en aanmerkingen,
bij wijze van inleiding, te hebben laten voorafgaan.

Sedert vele eeuwen was het gebruik van opium in Arabië, Turkije, Perzië
en Hindostan, als voorwerp van werelde, in zwang. Niet slechts in de
verblijven der aanzienlijken en in de verzamelplaatsen der lodiggangers werd
het kansen van *ghora* ² van lieverlede eene dagelijksche gewoonte, maar
het heilsap werd, vooral bij de Turken, soms op grooter schaal gebruikt.
Men gaf het den krijgslieden als opwekkingsmiddel gedurende eenen veld-
tocht, en dan was de geheele voorraad der omliggende provincien wel eene
ontoreikende voor de behoefte des legers, wanneer aanzienlijke strijdkrach-
ten waren bijeengetrokken.

Eene lange worsteling ging in Turkije aan dien toestand vooraf. De
strengere uitleggers van den Koran verklaarden het gebruik van opium voor

¹ MALCOLM'S *Central India*, II, p. 154

² Het woord *ghora* is blijkbaar eene verhoetering van het Latynsche *opium*. *afian*
wende van het Grækerke *δωρὸν* (*op*)

onwettig, ofschoon Mohammed het niet uitdrukkelijk heeft verboden; maar die uitspraak belette niet dat de mode van het opiumeten zich meer en meer vestigde. De sultans bleven langen tijd onzijdig, tot dat MURAD IV (A°. D°. 1638) partij koos tegen de Opiophagen, en hen met zijne gewone gestrengheid vervolgde. Na zijnen dood werd het opiumeten met vernieuwde kracht hervat, breidde zich wijder en wijder uit, en bleef zelfs niet altoos vreemd aan de pascizen zijner opvolgers¹.

De vorm, waarin het heulsap in Turkije, Arabië, Perzië en Hindostan bij de rijken en aanzienlijken wordt gebruikt, is die van een *opiat*, gemengd, naar gelang van den rijkdom der verbruikers, met specerijen, amber, aloë, cochenille, muskus en zelfs met poeder van paarden en edelgesteenten.

Voor het gebruik der mindere klassen wordt het opium gemengd met rijst of andere gelijksoortige zelfstandigheden, en verkocht in de gedaante van kleine pillen, die men in een doosje bij zich draagt.

Men beweert, dat de in het Oosten zoo menigvuldige kwakzalvers veel hebben bijgedragen om het gebruik van opium algemeen te maken, door het aan te prijzen als behoudmiddel tegen vele kwalen. Zij die er op verzet zijn, beweren dat het wellustige neigingen opwekt, het genot van den bijslaap rekt, aangename droomen verschaft, en, wakende, moed en krachten schraagt, en de verdrietelijkheden des levens doet vergeten. JUAN DE BORRA, een Portugees, wiens schip in 1521, in eenen hevigen storm, in de Indische zee, zonk, redde zich, met acht personen der bemanning, in eene boot, en kwam, na negen dagen zwervens, "wonderbaarlijk tot *Achem*, "alsoo hij en d'andere agt, in alle dien tijd niet en aten of droncken, "maar nuttigde ieder van haar alleenlijk een korrel opium, dat soo groot "is als korrel peper, die een Moor denwelcken derwaarts ging, tot het "grootst geluk van de weereld, bij zig had, alsoo dat volck soo daaraan "gewent is, dat zij sonder hetselve niet kunnen sijn²."

In den Indischen Archipel en in China wordt het opium zeldzaam gekaauwd, maar algemeen gerookt. Wij kunnen voor die afwijking van het oorspronkelijk Turksch en Aziatisch gebruik geen' anderen grond vinden,

¹ D'ousson, *Tableau général de l'empire Ottoman*.

² *De voertreffelijke voyagien door de Portugeesen gedaan na Oost-Indië*, II, p. 116.

dan het onophoudelijk kauwen, door de Javanen en Maleijers, van siri met kalk en pinang (betel) en tabak. De mond aan de krachtige prikkeling dier zelfstandigheden gewoon, zal weinig smaak hebben gevonden in het kauwen van opiumbereidingen. Het voorbeeld der Europeesche rookers van de gedroogde bladen der tabakplant, zal toen het denkbeeld hebben doen ontstaan om op soortgelijke wijze het opium in te ademen. Welligt geloofde men, of had men ondervonden, dat het rooken minder schadelijk is, dan het eten. Dat gebruik, eenmaal in den Indischen archipel algemeen geworden, zal van daar naar China zijn overgebracht. Volgens GUTELAFF werd het tabakplanten en rooken eerst onder JONG-TSCHING (1723—1735) algemeen in China. Veel later kwam het rooken van opium (dusver slechts bij de artsenijsmengers bekend) in zwang, denkkelijk, zegt hij, op het voorbeeld van Chinezcn, die dit gebruik gedurende hun verblijf onder de Maleijers hadden aangenomen.

Het heulsap, zoo als het door den handel wordt geleverd (*opium crudum*), wordt voor de rookers in water opgelost, gezuiverd van de vcselen en andere onreinheden, waarmede het is vermengd, en vervolgens verdampt en gekookt tot dat de lijvigheid van gewone stopcrw is verkregen. Dit deeg wordt in de gedaante van dunne koeken aan een sterk vuur blootgesteld, welligt om het gebruik minder schadelijk te maken of om aan het heulsap eenen bijzonderen, den rookers aangenaamen, smaak mede te deelen. Deze koeken worden daarna weder in water opgelost, andermaal tot de dikte van siroop verkookt, en eindelijk met sijn gekorven tabak vermiedigd, tot dat het geheel zich tot kleine pillen laat kneden. Het zijn dese pillen, soms ook zonder tabak gemaakt, welke de opiumrooker ontsceekt, om den damp daarvan, door middel van een pijp, in te ademen en weder door de neusgaten uit te blazen. Men kan aannemen, dat, bij doorslag, uit 100 deelen *opium crudum* 50 deelen *opium depuratum* worden getrokken.

In den Indischen Archipel heeft het *opium crudum* den Turkischen naam van *opium* — gewoonlijk *opiens* uitgesproken — behouden. In de administratieve taal van Nederlandsch-Indië is dit *emploen* geworden. In China heet het (*tsi-fu-gang*, ook wel *Apium* of *Ya-pi-en*, in Japan, *tsi-fu*). De volken van den Indischen Archipel noemen het *opium depuratum* *tjander*, de voor het gebruik geschikte opium, met of zonder tabak gemengd, *marat*

De teelt van *opium* in het groot schijnt gedurende eenige eeuwen geene verplaatsing en geene andere wijziging te hebben ondergaan, dan eene trapswijze nitzetting, evenredig aan het toenemende verbruik. Nog altoos zijn Klein-Azië, Egypte, Arabië, Perzië en het voormalig gebied der Groot Mogols, de plaatsen van productie. De teelt van het heulsap in Opper-Egypte (Thebaïns), die sedert de tijden der grijze oudheid langzamerhand was verminderd, is door MEHEMED-ALI, als eene verpligte kultuur, op nieuw uitgebreid.

China, thans de zetel van het aanzienlijkste opiumverbruik, heeft deze, in vele opzichten zoo merkwaardige, koopwaar nimmer in het groot voortgebracht, hozeer de papaver in China groeit, en de eigenschappen van het maansap aan de Chinezen bekend zijn, en in hunne geneeskunde worden aangewend. De aanvoer in het groot, voor het gebruik der rookers, kwam steeds uit het Westen. Dit blijkt onder anderen uit eene Memorie, in het jaar 1836 aan den keizer van het Hemelsche rijk ingeleverd door HEU-NAETSE, een voornaam staatsdienaar, die den invoer van opium weder als van ouds, tegen betaling van een inkomend regt, wilde hebben toegestaan, omdat het gebleken was¹, dat het verbod van invoer krachteloos was, en slechts voedsel gaf aan eenen toenemenden sluikhandel.

“Oorspronkelijk,” zegt HEU-NAETSE, “werd het heulsap onder de geneesmiddelen gerangschikt; zijne eigenschappen zijn opwekkend, het stuit overvloedige ontlastingen en keert de kwade gevolgen van schadelijke dampen. In de materia medica van LI-SCHI-TSCHIN, van de tijden der dynastie van MING, wordt het *A-foe-yoeng* genoemd.”

Na de gevolgen van het *inademen* (rooken) van opium te hebben beschreven, vervolgt hij aldus:

“Tijdens de regering van KIEN-LUNG¹, en ook vroeger, werd opium in het Cantonsch tarief opgenomen onder de geneesmiddelen, en betaalde een inkomend regt van 3 taël per 100 katti, behalve een additioneel regt van 2 taël, 4 mas en 5 condorijn voor elk pak, onder den naam van pak-kengeld. Daarna werd de invoer verboden².”

¹ Van het jaar 1736 tot 1796.

² *Correspondence relative to China, presented to both houses of Parliament, 1840.*

Ten aanzien van de *materia medica* van LI-TSCHI-TSCHI, en van de bekendheid der Chinesen en Japanners met de eigenschappen van het opium, in vroege tijden, zal men belangrijke bijzonderheden aantreffen in een nota van mijnen geachten vriend Dr. HOFFMANN, te Leyden, achter de proeve gevoegd ¹.

EERSTE TIJDVAK.

indigende met het jaar 1600.

Men heeft niet kunnen ontdekken, wanneer het gebruik van opium in Nederlandch Indië is aangevangen. De papaver niet tot de inheemsche planten behoorende, moet het verdikte sap en zijne eigenschappen, in den Indischen Archipel zijn bekend geworden door middel der zeehandelaars. Reeds vroeg waren *Singapoers*, later *Malaks*, algemeene stapelplaatsen voor Westelijk, Zuidelijk en Oostelijk Azië, waarwaarts de kooplieden van Java, Sumatra en de verdere gedeelten van dien Archipel zich begaven, om de voortbrengselen hunner eilanden in te ruilen tegen vromde voorwerpen van behoefte en weelde ².

Dat daaronder ook opium behoorde is meer dan waarschijnlijk; de Portugezen althans voerden opium naar Malaka, voor de verschijning der Nederlanders en Engelschen in Indië ³. De Maleijer van het Schier-eiland zal in die algemeene verzamelplaatsen niet vreemd zijn gebleven aan de, bij de inboorlingen van Westelijk-Azië heerschende, opiophagie, en zoo zal het opiumten zich van eiland tot eiland hebben voortgeplant.

Daar, waar de grond de kostbaarste produkten en de handel de meeste voordelen opleverde, zal desz nieuwe werelde de eerste navolgers hebben

¹ Zie bijlage, N° 1

² DE BARBOE, *Schrypstyl* van ALFONSO D'ALBUQUERQUE, p. 209 en volgg.

³ Zy (de Portugezen) coffe merde in Cambaja ende Suratta, veel grammiten hander van corre, potten of halen, luygh, amfwa, conijn, moedertmaest, merakble van coloren vande groene daarvan gesponnen, die se wederom naar Malacca, Macan ende China vervoeren. *Beschryvinghe van t Coningrijcke Sincanatra*, in het werk getiteld *Argon ende reuytgang van de I. O. I. Compagnie*

gehad, en wij vinden dan ook de eerste sporen van het gebruik van opium in de Molukkos en in de landen waar de peperteelt bloeide.

In de Maleische en Javaansche woordenlijsten door de reizigers van de zestiende eeuw gegeven, komt het woord *afoen* niet voor ¹, hetwelk in allen geval bewijst, dat die reizigers het gebruik van opium niet hadden opgemerkt.

Op welk tijdstip het *rooken* van opium het *kaauwen* daarvan heeft vervangen, kan eenigermate worden bepaald, vermits dat gebruik zonder eenigen twijfel ontleend is geworden aan het rooken van tabak, volgens de Javasche geschiedboeken, aldaar begonnen in het jaar 1601 ². Al bezaten wij deze aanwijzing niet, de naam van *tëmbakoe*, in den geheelen archipel aan de tabak gegeven en klaarblijkelijk van Portugeschen oorsprong, zou eene voldoende aanwijzing verschaffen, dat wij hier te denken hebben aan de laatste tijden der Portugesche heerschappij in die landen.

De hoegrootheid van het verbruik van opium in den Indischen archipel in het laatst der zestiende eeuw, kan niet met eenige zekerheid worden berekend.

Het was de gewoonte der Aziatische Vorsten niet, naauwkeurige aanteekeningen te doen houden van den in- en uitvoer in hunne staten. Bijaldien zulke aanteekeningen al bestaan hebben onder het gezag der Portugesen schijnen zij bij het veroveren hunner bezittingen door de Nederlanders te zijn te loor gegaan. Ware het anders, men zou in de archieven van Malaka gewigtige bijdragen behooren te vinden voor het onderzoek, hetwelk ons thans bezig houdt.

De reisbeschrijvingen van het einde der 16de en het begin der 17de eeuw zijn de eenige bronnen, waaruit, ten aanzien van den opiumhandel in dat tijdvak, ophelderingen konden worden gezocht. Men heeft dit beproefd, en ziet hier den uitslag van die poging.

De reis van JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN had plaats in 1583 en drie of vier volgende jaren. Zijne beschrijving van eenige Indische handelplaatsen,

¹ Zie onder anderen die van FIGAFFETA, in zijn *Premier voyage autour du monde pendant les années 1519—22*.

² CRAWFORD, *History of the Indian archipelago*, 1, 104

gedeeltelijk aan Portugesche schrijvers ontleend, geven een vrij duidelijk denkbeeld van den handel, die daar gedreven werd. Malaka had destijds een hoogen trap van voorspoed bereikt. De handel van *Sunda-Kalapa*, het tegenwoordig *Balaria*, was mede aanzienlijk. Na de artikelen te hebben beschreven, die van daar werden uitgevoerd, zoo als peper, specerijen en dergelyken, zegt hij. "De waren die daer beghoert ende verhandelt werden, in mangelinghe van dese specerijen, sijn dese naer volghende, te weten differente soorten ende coleuren van cattoenen lijwaet, welck comt uijt Cambaya, Choromandel ende Bengala, als Serrases de Gebayes ende gheschilderde tapen van SINT THOMAS, van 5 ellen, sijn doecken alsoo ghe-naemt. Uijt Bengalen wit catoenen lijwaet, te weten: sarampuras, cansas, satoposas ende swarte satopasen ende sommigh ongebleijckt lijwaet." Van eenigen aanvoer van opium spreekt hij niet, hoewel hij de landen opnoemt, al waar ook destijds het heulap in groote hoeveelheid werd voortgebracht.

Dat hij met het verdikte sap van den slaapbol zeer goed bekend was, blijkt uit de beschrijving, die hij er van geeft, onder de voortbrengelen van Cambaya en Deccan, enne beschrijving wel waardig om gelezen, maar wegens de *erotische* bijzonderheden welke zij bevat, onvatbaar om hier overgenomen te worden ¹.

Het reisverhaal van CORNELIS NOOTMAN bevat enne naar het leven geschetste beschrijving der passers of markten te Bantam, met enne uitvoerige vermelding der handelsvoorwerpen, welke in elke afdeling dier passers te vinden waren. In die opsomming is van geen opium sprake, evenmin als in enne beschrijving, die hij verder geeft, van den buitenlandschen handel van Bantam.

In zijne optelling van de maten en gewigten, in 1599 op Java in gebruik, zegt hij, welke koopwaren met de *grootte*, en welke met de *kleine hand* werden verkocht. Onder de velen, die hij opnoemt, treft men geen opium aan.

Toen WIJBRANDT VAN WARWICK in 1603 vergunning van den Koning

¹ *Zie Illustration des Voyages ends de Malacca* van JAN BEUGEN VAN LEUVENHOET.

in 1612 een *Kaul* verkregen, waarbij haar het handeldrijven in Coromandel, op gunstige voorwaarden, werd toegestaan; in 1631 werd zij wel toegelaten in Bengalen; de zeeslag voor Ormus, in 1629, had de onzen wel in groot aanzien te Suratte gebragt; — maar de Compagnie kon van die voordelige omstandigheden niet veel partij trekken voor den handel van haven tot haven in Indië, zoo lang Malaka in het bezit der Portugezen was, en daardoor de gemenschap, onder de vlag der Republiek, tusschen de West van Indië en het nieuw *rendez-vous* Batavia en de verdere gedeelten van den Indischen Archipel, onveilig bleef.

De Portugezen hadden op dien handel den overwegenden invloed, die het gevolg is van gevestigde betrekkingen. “Soo haast en hadden sij Malakka “niet vermeerstert, of is haer daerbij toegevallen den handel die van ’t westen en ’t oosten en noorden, met kleeden of lijwaten, tegens de specerijen, “Chinesche waeren en andersins, wiert gedreven, die sij daarmede alle andere natiën hebben ontset en de stapel daervan tot Malacca overgebragt, “alwaer haer alle nootsackelijkheden, voorts specerijen, als nagelen, nooten, “foulje en peper, Chinesche en andere waeren, en dat voornamentlijk in “ruijlinge van Coromandelsche en Suratsche kleeden, neffens andere koopmanschappen, in grooten overvloet wierden aangebragt, waerdoor sij gelegenheit hadden, om daarvan mede voorsieninghe voor Europa te doen. “Scer groote voordeelen hebben de Portugeesen hier uit getrokken, waarbij “nogh komende, dat door de bezittinge van Malacca, niemant die straat “konde of mogte passeren dan die sij sulcks toelieten ¹.”

Er werd evenwel door de Compagnie eenigen handel in opium gedreven.

In een overzicht van haren *Indischen* handel bij het einde van het bestuur van den Gouverneur-Generaal BOTH (1613), wordt opgegeven, dat in de Molukkos jaarlijks konden verkocht worden 200 ponden *amfoen*, en dat de verdere landen, waarheen met voordeel het heulsap kon gezonden worden, waren, Siam, Pegu en China, waarschijnlijk voor geneskundig gebruik. Naar de havens van Java, zooals *Bantam*, *Djoartan* en *Grèsik*, en naar die van Sumatra, schijnt destijds geen opium te zijn gezonden geworden door de Compagnie. De Guzuratsche kooplieden begaven zich jaarlijks naar *Atjik*

¹ Manuscript van VAN DAM.

De verhalen der zeetogten van onze eerste Indische avonturiers vermelden onophoudelijk het nemen van Spaansche en Portugesche schepen, met opgave der ladingen, die werden buit gemaakt. Onder die opgaven treft men geen opium aan, niettegenstaande een aantal van die bodems Indische kustvaarders waren, wier ladingen derhalve kunnen worden beschouwd als maatstaf van de toen heerschende behoeften en neigingen. Hieruit mag men veilig besluiten, dat het vervoeren van opium destijds in zulke onbeduidende hoeveelheden geschiedde, dat zij der vermelding niet werden waardig gekeurd, of wel, dat opium, als een voorwerp van klein volumen en groote waarde, werd verheimelijkt, hetzij door de overwinnaars, hetzij door de overwonnenen.

In de beschrijving der vierde reis van de Engelsche Maatschappij naar Oost-Indië, in 1608, wordt gezegd: "Hier, (te Sinde) is ook overvloed van opium, die tot *Bantam en in die gewesten zeer goede waar is* ¹."

In deze berigten ligt veel tegenstrijdigs, maar zij wettigen, in allen geval, de gevolgtrekking, dat in het tijdvak eindigende met het jaar 1600, de Specerij-eilanden de eenige gedeelten van het tegenwoordig Nederlandsch-Indië waren, van welke men met zekerheid weet, dat het gebruik van opium aldaar was doorgedrongen; dat men hetzelfde, hoezeer met mindere zekerheid, kan aannemen van Bantam en eenige andere Javasche zeehavens; dat het gebruik ook bestond in Atjih, en waarschijnlijk ook in de overige peperhavens van den Archipel; — en eindelijk dat zij, die tot het opium eten of rooken waren overgegaan, alleen te vinden waren onder de in de zeehavens gevestigde vreemde Oosterlingen en onder de rijken en voornamen onder de inheemsche bevolking.

T W E E D E T I J D V A K,

van 1600 tot 1740.

Gedurende de eerste 40 jaren van dit tijdvak, was de Compagnie meer eene oorlogvoerende, dan eene commerciële vereeniging. Zij had wel reeds

¹ *De wijlberoemde voyagiën der Engelschen*, sedert 1558 enz., bij PIETER VAN DER A A, te Leyden, II, p. 16.

“van soodanige moorden, buiten en binnen de stad Batavia geschiet te zijn; “en dat komt van wegens het overdadigh nuttigen van den opium, daer “meest alle de indianen van het Oosten wonderlijk op versot zijn, waer “door als dol en raesende worden. Dit was de derde amock roeper, die “nu al in mijn tijd binnen Batavia, om suleke snoode moorderijen, op een “schavot geradbraeckt wiert ¹.”

In het jaar 1656 deed de Heer VAN GOENS, als Gezant der Hooge Be-
gering van Indië, eene reize naar de verblijfplaats des Socsochoenans van
Mataram. Van de slaafsche onderdanigheid der hovelingen sprekende, die
den Vorst in alles navolgden, zegt hij: “veel andere precijsheden zijn
“deezee menschen onderworpen, te lange om te verhalen, alle van des Ko-
“ninck's wil dependerende. Bij exampel den Koninck geen *brem* ofte *taback*
“drinekende, niemant mach drincken, *den Koninck geen amfjoen gebruije-*
“*kende d'andere moeten 't navolgen* ².”

Bij het vermelden van den dood van den Xoelaschen Kimelaha **TERBIL**
(op last van den Gouverneur DE VLAMING, in 1652, te Ambon onthald),
wordt de trotsche kloekmoedigheid, waarmede hij zijn hoofd den beul toe-
reikte, door den geschiedschrijver gissender wijze toegeschreven “aan de
“stuipen van den amfioen ³.”

In eene beschrijving van Borneo, van het jaar 1656, wordt ten aanzien
van Burnai (Borneo proper) het volgende gezegd. “*D'amphioen* en *klededen*
“sijn daer mede wel begeert en tegens stofzoud om te setten.” Dezelfde
hand schreef ten aanzien van den handel op Sumatra, dat, “soo in Palembang
“bangh als in Jambi, men niet als met mexicaensche realen, verstaende
“boven of beneffens de kleden, en ook *eenigh amphioen*, te merckt kon gaan
“of peper bekomen ⁴.”

Opmerkelijk is het, dat, in weerwil van de toenemende belangrijkheid
van het opium als handelsartikel, de Compagnie het destijds niet noodig
achtte, zich van eenen onbesclemmerden aanvoer uit Bengalen te verzekeren.

¹ W. SCHOOTEN, *Oost-Indische voyagie*, I, p. 27.

² *Javaensche Reijse gedaan van Batavia over Samarangh na de Konincklijke hooft-
plaats Mataram, in den jaere 1656.* Tot Dordrecht bij VINCENT CAJMAX, anno 1666.

³ VALENTYN, I, p. 301, B.

⁴ *Manuscript van VAN DAM.*

Toen de Gezant der Maatschappij, de Heer DIRK VAN ADRICHEM, in 1663 voor ACRENG-SEE veracheen, om van hem te verkrijgen, dat de toen reeds in Bengalen, Orissa en Patna gedreven handel der Nederlanders op een vasten voet mogt worden gevestigd, sprak hij niet over den opiumhandel. Immers de firman bij die gelegenheid door den Grooten Mogol verloend, belooft aan de dienaren der Compagnie en hunne makelaars alle vrijheid in het koopen en uitvoeren van "lijwaat, suiker, salpeter, zijde en was," maar maakt geen gewag van het heulsap, hoecor het ook toen een der voornaamste voortbrengelen was van het in den firman genoemde gewest Patna. De firman bezigt wel is waar de woorden "en andere waaren," zoo dat opium grenszins was uitgeloten, maar dit bewijst in allen geval, dat de uitvoer daarvan destijds niet aanzienlijk genoeg was om de aandacht der Maatschappij te trekken ¹.

Dit was de eerste *firman* dien de Compagnie in Bengalen verkreeg. Zij was wel in het bezit van vroegere toelatingen, onder anderen die van *Sjeh-Shefjak*, van het jaar 1643, maar dit waren *Nessans* en *Sanneds*, documenten van minder plegtigen en verbindenden aard, dan een keizerlijke *firman*. Ook dit zou een reden zijn geweest om den opiumhandel uitdrukkelijk te noemen, ingeval men daarin een bijzonder belang had gesteld.

Zou dat stilzwijgen welligt opzettelijk zijn geweest? Bij de vele bewijzen, die voorhanden zijn van de pogingen der Compagnie's-dienaren om haar met opzigt tot den opiumhandel, volgens eene figuurlijke uitdrukking der bewindhebbers, "*de beenen onder het lijf weg te slaan*," kan men niet ontkomen te vermoeden, dat het niet noemen van het opium in den firman van *Acreng-See*, te wijten is aan de vrees der dienaren, om de aandacht der Compagnie te vestigen op eenen handelstak, waarvan zij hoopten de vruchten voor zich te behouden.

Wat hiervan zijn mag, die hoop, zoo zij al heeft bestaan, was ijdel. Uit een rapport door den Heer HUSTAART, in 1666 aan Gouverneur-Generaal en Raden overgegeven, wegens de zaken van Malabar en Ceylon, blijkt, dat de Compagnie toen opium zond naar Cochin, om tegen peper te worden ingeruild, en dat het opium aklaar beschouwd werd als "*de principaalste*

¹ VALENTY IV, p. 261. II

“van soodanige moorden, buiten en binnen de stad Batavia geschiet te zijn; “en dat komt van wegens het overdadigh nuttigen van den opium, daer “meest alle de indianen van het Oosten wonderlijk op versot zijn, waer “door als dol en raesende worden. Dit was de derde amock roeper, die “nu al in mijn tijd binnen Batavia, om sulcke snoode moorderijen, op een “schavot geradbraeckt wiert ¹.”

In het jaar 1656 deed de Heer VAN GOENS, als Gezant der Hooge Be-
gering van Indië, eene reizc naar de verblijfplaats des Soesochoenans van
Mataram. Van de slaafsche onderdanigheid der hovelingen sprekende, die
den Vorst in alles navolgden, zegt hij: “veel andere precijsheden sijn
“deezc menschen onderworpen, te lange om te verhalen, alle van des Ko-
“ninck's wil dependende. Bij exampel den Koninck geen *brem* ofte *taback*
“drinckende, niemant mach drincken, *den Koninck geen amfjoen gebruij-*
“*kende d'andere moeten 't navolgen* ².”

Bij het vermelden van den dood van den Xoelaschen Kimelaha **TERBILZ**
(op last van den Gouverneur DE VLAMING, in 1652, te Ambon onthald),
wordt de trotsche kloekmoedigheid, waarmede hij zijn hoofd den beul toe-
reikte, door den geschiedschrijver gissender wijze toegeschreven “aan de
“stuipen van den amfioen ³.”

In eene beschrijving van Borneo, van het jaar 1656, wordt ten aanzien
van Burnai (Borneo proper) het volgende gezegd. “*D'amphioen* en kleeden
“sijn daer mede wel begeert en tegens stofgoud om te setten.” Dezelfde
hand schreef ten aanzien van den handel op Sumatra, dat, “soo in Palembang
“bangh als in Jambi, men niet als met mexicaensche realen, verstaende
“boven of beneffens de kleden, en ook *eenigh amphioen*, te merckt kon gaan
“of peper bekomen ⁴.”

Opmerkelijk is het, dat, in weerwil van de toenemende belangrijkheid
van het opium als handelsartikel, de Compagnie het destijds niet noodig
achtte, zich van eenen onbelemmerden aanvoer uit Bengalen te verzekeren.

¹ W. SCHOUTEN, *Oost-Indische voyagie*, I, p. 27.

² *Javansche Reijse gedaan van Batavia over Samarangh na de Konincklijke hoof-
t-plaets Mataram, in den jaere 1656.* Tot Dordrecht bij VINCENT CAIMAX, anno 1686.

³ VALENTYN, I. p. 301, B.

⁴ *Manuscript van VAN DAM.*

Toen de Gezant der Maatschappij, de Heer DIRK VAN ADRICHEM, in 1662 voor AURENG-ZEB verscheen, om van hem te verkrijgen, dat de toen reeds in Bengalen, Orissa en Patna gedreven handel der Nederlanders op een vasten voet mogt worden gevestigd, sprak hij niet over den opiumhandel. Immers de firmaan bij die gelegenheid door den Grooten Mogol verleend, belooft aan de dienaren der Compagnie en hunne makelaars alle vrijheid in het koopen en uitvoeren van "lijwaat, suiker, salpeter, zijde en was," maar maakt geen gewag van het heulsap, hoezeer het ook toen een der voornaamste voortbrengselen was van het in den firman genoemde gewest Patna. De firman bezigt wel is waar de woorden "en andere waaren," zoo dat opium geenszins was uitgesloten, maar dit bewijst in allen geval, dat de uitvoer daarvan destijds niet aanzienlijk genoeg was om de aandacht der Maatschappij te trekken ¹.

Dit was de eerste *firmans* dien de Compagnie in Bengalen verkreeg. Zij was wel in het bezit van vroegere toelatingen, onder anderen die van *Sjah-Soeljah*, van het jaar 1643, maar dit waren *Nessans* en *Sumuds*, documenten van minder plegtigen en verbindenden aard, dan een keizerlijke firman. Ook dit zou een reden zijn geweest om den opiumhandel uitdrukkelijk te noemen, ingeval men daarin een bijzonder belang had gesteld.

Zou dat stilzwijgen welligt opzettelijk zijn geweest? Bij de vele bewijzen, die voorhanden zijn van de pogingen der Compagnie's-dienaren om haar met opzigt tot den opiumhandel, volgens eene figuurlijke uitdrukking der bewindhebbers, "*de beenen onder het lijff wegh te slaen*," kan men niet nalaten te vermoeden, dat het niet noemen van het opium in den firman van *Aureng-Zeb*, te wijten is aan de vrees der dienaren, om de aandacht der Compagnie te vestigen op eenen handelstak, waarvan zij hoopten de vruchten voor zich te behouden.

Wat hiervan zijn mag, die hoop, zoo zij al heeft bestaan, was ijdel. Uit een rapport door den Heer HUSTAART, in 1664 aan Gouverneur-Generaal en Raden overgegeven, wegens de zaken van Malabar en Ceylon, blijkt, dat de Compagnie toen opium zond naar Cochin, om tegen peper te worden ingeruild, en dat het opium aldaar beschouwd werd als "*de principaalste*

¹ VALENTYN, IV, p. 261, B.

“soorte van profijtgeevende koopmanschap,” tot dat de sluikhandelaars uit het binnenland middel vonden om het heulsap binnen te brengen “over het gebergte, waartegen weenig remedie is te schaffen ¹.”

Na de ondervinding door de Compagnie op de kust van Malabaar opgedaan, omtrent het voordeel van den opiumhandel ², maar tevens omtrent de plaatselijke bezwaren, die het weren van mededingers aldaar beletteden, is het niet onnatuurlijk, dat de Indische Archipel, en vooral het volkrijke en welvarende Java, zich aan de Compagnie voordeden als een geschikt veld om de in Malabar genomen proeve te herhalen.

Weldra bood zich eene geschikte gelegenheid aan om van den Soesochoenan vergunningen te erlangen, die het welgelukken dier proeve boven allen twijfel schenen te stellen.

In het jaar 1676 vroeg de Mataramsche Vorst, krachtens het verdrag van 1646, de hulp der Compagnie tegen TROENÂ DJÂJÂ en de Makassaren, die zich bij hem hadden gevoegd. Een leger, onder het bevel van SPEELMAN te velde gebracht, stelde den Soesochoenan in staat om over zijne vijanden te zegevieren. Dit werd, zijner zijds, door het verleenen van nieuwe gunsten aan de Compagnie erkend; onder anderen door de uitbreiding der grenzen van het Nederlandsch grondgebied op Java, Zuidwaarts tot aan de zee en Oostwaarts tot aan de rivier van *Pamanoekan*; en hoofdzakelijk door de vergunning om, met uitsluiting van alle anderen, lijnwaden en opium te mogen invoeren in des Vorsten landen, met “verbodt aan zijne onderdanen, groot of klein, eenige diergelijke goederen te mogen koopen of dragen of gebruiken, als alleen van de kompanie of die daartoe van dezelve zullen weesen gelicentieert; dat oock geene van zijne onderdanen die gewoon sijn haar met de vaart buiten 's lands te ernerren, sulke kleeden of *amphioen* van buiten sullen moogen inbrengen, als die sij tot Batavia of in andere compagnies steden of forten, als Malacca enz., zullen bewijsen te hebben ingekoft.”

¹ VALENTYN, V, p. 187, B.

² In het jaar 1667 waren niet minder dan 85,000 ponden opium uit Bengalen geëischt, voor de behoefte van Cochin en omliggende landstreek. *Brief aan de Heeren Majores, den 28 November 1676.*

Deze en andere bepalingen, die met stilzwijgen worden voortbijgegaan, als goede betrekking hebbende tot ons onderwerp, waren vervat in drie akten of overeenkomsten, in het jaar 1677, te Japara, ondertekend.

De territoriale aanwinst dien ten gevolge door de Compagnie verkregen, was geringen invloed op den opiumhandel hebben uitgeoefend; maar het was vooral het aan de Compagnie toegestane monopolie, hetwelk haar tot het uitbreiden van dien handel in staat stelde.

Opmerkelijk is het, dat deze voor de Compagnie zoo gunstige bepaling, in de getroffene overeenkomsten voorkomt als een middel tot het beteugelen der vreemde Oosterlingen (Makassaren, Maleijers, Baliërs, Chinezen en Mooren), die een levendig deel namen in de onlusten, waardoor het Matanra-rijk destijds werd verscheurd. Niet tot eijgen voordeel, dus zal men het hebben doen voorkomen, werd het opium- en kleeden-monopolie van den Soesoehoenan gevraagd; men wilde het slechts in handen hebben om hem en zijne onderdanen te beter te kunnen verlossen van den overlast dier overmoedige vreemdelingen, die zich voornamelijk met den handel in lijnwaden en opium oerreedden. Daarom ook werden die vreemdelingen, bezeeer binnen des Soesoehoenans landpalen gevestigd, verklaard te staan "onder het gebied en de discipline van de Compagnie."

In het jaar 1678 werd aan de Compagnie de uitalturende handel in opium in de staten van den Sulthan van Tjeribon verzekerd.

De Compagnie schijnt aanvankelijk gevreesd te hebben, dat het monopolie van den lijnwaad- en opiumhandel op Java haar in onaangenaamheden wikkelen zou met andere natien. Toen hare dienaren te Japara aan den Gouverneur-Generaal en Raden het heugrijk berigt gaven, dat er uitragt was om den Soesoehoenan "ter consideratie van de broederlyke en trouwhartige assistentie in zijnen noot bewezen," over te haken tot het overgeven aan de Compagnie van den gewagden alleenhandel, beantwoordden zij, bij voornam een bedenking, die zij te gemet zagen, ten aanzien van de vraag, of de Compagnie tot eenen verdunde monopolisatie tegenover andere natien wel bevoegd was. Dat monopolie genoemd hebbende "een tytel van wederlinge consideratie en compunctie" laten zij er terstond op volgen "waerover zich eenige natien niet hebben verbeeld, als sigdende dat er niet alre dier natien is van die frequentie dier natien en haer

“gewin daer te soecken, gesecludeert, en over sulxs vermeijt de hatigheid “van exclusive contracten, want het alle souveraine Vorsten vrijstaat iemand “met octrooijen en prerogatieven te beneficeren ¹.”

Die vrees belette de Compagnie niet om het verkregen monopolie al dadelijk met ernst te benuttigen. Dusver had zij slechts geringe hoeveelheden opium uit Westelijk Indië te Batavia ontvangen. Van 1640, toen zij voor het eerst eene ontbieding van 187 ponden ² deed, tot 1650, toen de invoer voor hare rekening 648 ponden bedroeg, kocht zij het heulsap in Suratte. In 1659 begonnen de aanvoeren uit Bengalen; die van dat jaar was slechts 1312 ponden; in 1677 was hij geklommen tot 12025 ponden. In 1678, het jaar na het verkrijgen van den alleenhandel in de staten van den Soesoehonan, bespeuren wij eene aanzienlijke vermeerdering; de invoer uit Bengalen voor rekening der Compagnie, steeg nu eensklaps tot 67444 ponden, en nam van dat tijdstip gedurende ongeveer honderd jaren gestadig toe, hoewel, gelijk nader zal worden aangetoond, op eene onregelmatige wijze, hetwelk moet worden toegeschreven, gedeeltelijk aan den verstorenden invloed, dien de staatkundige gebeurtenissen in Hindostan meermaals op eigen landbouw en nijverheid uitoefenden, maar hoofdzakelijk aan de mededinging van anderen, waaronder die van 's Compagnies eigene dienaren.

Te Bantam waren destijds nog vreemde faktorijen gevestigd, die deel namen in den opiumhandel; dit was ook het geval met den Sulthan. De Compagnie schijnt om die redenen geene pogingen te hebben aangewend om ook daar den alleenhandel te verkrijgen.

Met den Sulthan van Bantam en de Engelsche faktorij aldaar moest men aanvankelijk eenige inschikkelijkheid gebruiken. Dit duurde echter niet lang; de Bantamsche vaart werd verboden, hoewel men beducht was, dat eene zoo ernstige handhaving van het monopolie aanleiding geven zou tot klagten in Europa. De Gouverneur-Generaal en Raden schreven aan de bewindhebbers: “Den handel in amphioen wert ons weder seer onderro-
pen, want of wel de particuliere handelaars bij de jongst geëmaneerde

¹ Brief van den Gouverneur en Raden te Japara aan den Gouverneur-Generaal en Raden te Batavia, d. 6 October 1677.

² Telkens wanneer in deze proeve zal worden gesproken van *ponden*, moeten daardoor oude Amsterdamsche ponden worden verstaan.

"placaten, seer zijn getuigd ende tegen gegaan, soo comt die coopman-
 "schap present met Deense, Portugese, Engels- en Moorse vaertuijgen op
 "Bantam, en dewijl eenige der voornaamste Mattaramse havens, present
 "onder Compagnies macht, en, volgens contract, aan d'Ed. Compagnie als
 "in hypotheek verbonden staan, so werden wij eger van den jongen Co-
 "mingh van Bantam (die quanswijs zijn vader den oorlogh afraad ende onse
 "vrienschap gaarne soude willen vijusen, ende die wij nogtans niet on-
 "haer meer als zijn vader mogen vertrouwen) lastigh gevallen om passen
 "om de Oost, ende aldaer *sijn amphuren* te moogen vercoopen, 't welk wij
 "eenmaal hebbende toegestaan, werden wij uogh nader van den Engels-
 "agent PARKER versogt om ditzelike passen, 't welk om d' consequentie
 "wijnde afgeslagen, toonen haer die vrienden seer misnoeght. Om even-
 "wel de cortosie niet te misdoen, hebben wij na Bantam sedanige brief
 "in antwoord geschreven, als U'Ed' in 't briefboek onder dato 12 en 15
 "courant sal blijken, ende daarin aangeboden, dat sijn 10 piculs amphuren,
 "die hij versocht na de Oost te senden, aan ons wil laten toecomen, ende
 "dat wij die voor desse maal voor hem geerne sullen vercoopen ende het
 "rendement weder toesenden. *Of dat nu ordanigh sal g'amplecteed worden,*
 "*merck de tyt leerren, het misnoegen over 't verbeel der Bantamse vaert soo*
 "*groet verijnde onder de Engels- en Deenen, dat men weijl de vrientchap in*
 "*Europa daardoor g'eueid is, een of U'Eds, in haer Souvereijne jurisdictie,*
 "*niet moeten haer interest beuizen.* Op alle desse dingen sullen wij dan
 "in tijden en wijlen U'Ed' positie bevelen, hoe oer hoe liever, afwachten en-
 "de ons middelerwijl sonder afwijcken naar U'Ed' gegeven order reguleeren."

Toen Bantam ophield een voornaam handelsoord te zijn en toen de vreemde
 faktorijen van daar waren verhuul, versiel de zoo even beschrevene mede-
 ding van zelf. Minder gemakkeijk viel het die Compagnie die van hare
 eigene dienaars te betuigen.

Het is bekend dat de Compagnie zich niet tot den groothandel bepaalde,
 maar in hare ondernemingen tot Kleinigheden afaalde, harer onwaanzig,
 vooral toen zij het Souverein gezag over uitgestrekte landen had verkre-
 pen. Wat niet uitdrukkeijk door de Compagnie van haren eigenen handel

was uitgesloten, mogt geen voorwerp van handel voor hare onderhoorigen zijn. Deze intusschen, stoorden zich niet veel aan de verbodsbepalingen, die zij, bij den artikelbrief, hadden bezworen te zullen naleven. Volgens een schrijven van den Gouverneur-Generaal BOTH, was reeds in het jaar 1612 de verboden partikuliere handel zoo algemeen in Indië, "dat soo men volgens de ordre soude straffen en na huijs senden die daarmede soude wesen besmet, hij vreesde dat seer weijnigh daer souden blijven."

In 1630 schreven de heeren Zeventienen aan den fiskaal te Batavia "dat sij met verwonderingh hadden gelesen, hoe dat de meeste en gequalificeerste dienaars van de Compagnie haer soo groffelijck in den particulieren handel hadden verlopen."

Nu de opiumhandel in den Archipel groote voordeelen aan de Compagnie beloofde, werden nieuwe edicten tegen den partikulieren handel uitgevaardigd.

Uit de resolutie van 29 Dec. 1677 blijkt, dat het plakkaat van 18 Febr. 1678, op specialen last der bewindhebbers uitgevaardigd, en gegrond was op den toenemenden sluikhandel, vooral in opium. Daarbij werd het verkoopen van amfoen binnen de stad Batavia en hare jurisdictie geïnterdiceerd, met uitzondering van hetgeen uit den voorraad der Compagnie was verkregen. De met verzwarende straffen gepaarde renovatiën van 22 Januarij 1680 en 29 Mei 1683, bewijzen, dat het verbod bij aanhoudendheid werd overtreden, in weerwil dat ten laatste de doodstraf daartegen werd bedreigd. Er bestond misdadige verstandhouding tusschen de dienaars der Compagnie in Bengalen en die te Batavia. Aan de eerstgemelden werd in Mei 1683 meerdere vigilantie aanbevolen, na dat verscheiden aanhalingen aan boord van 's Compagnies eigene schepen, van Bengalen komende, waren gedaan. Men vindt, bij voorbeeld in de resolutiën van 4 en 23 Mei 1683, vermeld eene anhaling van 22 pakken ¹, eene andere van 3210 ponden, nog eene van 40 kanassers en eene van 2 potten gevuld met opium, en dat deze slechts een klein gedeelte van het ter sluik ingevoerde bedroegen, schijnt te moeten worden afgeleid uit de daadzaak, bij de laatstgemelde resolutie geboekstaafd, dat de marktprijs te Batavia binnen korten tijd was gedaald van 300 op 220 Rijksdaalders.

¹ Volgens VALENTYN, IV, p. 61, was het pak 136 katti of 170 oude Amsterdamsche ponden.

De reeds meermalen vermelde schrijver over de zaken der Compagnie zegt dan ook: "Maer gemerkt niettegenstaande al hetzelve en onangezien het voorschreven soo weijnig tijts te voren gesmanceert plaacaet, den voorschreven handel even grof en groot bleef continuëren, voornamlijk tuschen Bengalen en Batavia, en dat vooral in *den amphioen*, een koopmanschap voor de Compagnie alleens gereserveert, die de luijden op veelderhande manieren wisten te verbergen en met grote en kleijne packjes over te voeren, waardoor Compⁿ. sijnen goet tot een instal wiert gebracht en de werck t' eenemaal bedorven, (sijnde notabel dat deselve voor die tijt op haeren aengebragten en verdienden amphioen, in een jaar tuschen de sevon en acht tonnen hadde geprofiteerd) is in raede van Indië die naedere ordre beraemt, en dat verbodt gestatueert, dat soo wie bevonden soude worden, sich in den voorsch. particulieren amphioen te hebben vergrepen, 't sy tot Batavia of in Bengale, of oock wel elders, 't sij te lande of in de schepen, tegens deselve soude worden geprovoedeert, op de allrestrengste wijze aan den lijve, tot bannissement incluijs ¹."

Als een auxiliair middel om den sluikhandel tegen te gaan, werden omstreeks het jaar 1679 bepalingen uitgevaardigd tegen de toenemende werelde onder de Bataviasche burgers.

Het is hier de plaats, om aan te merken, dat de Compagnie zich destijds niet schijnt te hebben ingelaten met den verkoop van opium in het klein.

Bij brief van 15 Julij 1717 vroegen de Heeren Zeventiennen eene opgave van de gemeene middelen in geheel Indie. Uit een verslag, diensgevolge te Batavia opgemakt onder dagteekening van den 2^{den} December 1720, blijkt, dat destijds alhaar waren *verpacht* de volgende beffingen, als: de groente-kramen en winkeliers, het hoofdgeld der Chinezen, de vischmarkt, de aankomende rijst, het varen en handelen aan de schepen, de waag, de vleeschhal of het slagten van vee, de herbergiers binnen de stad, de herbergiers buiten de stad, de korenmolen, de Chinesehe toptafels, het kerven van Chinesehe tabak, de waskaaren, en de rijstmarkt

Zonder verpachting, en alsoo bij *directe collectie* werden ingevorderd, de belasting op de arakbrandertjen, 's Herren gerechtigheid der verkochte lui-

¹ *Memorie van van Ruy*

zen, erven en landerijen, het klein zegel, de inkomende en uitgaande licentiën pas- en ankerage-gelden, de geregtigheid op den verkoop van vaartuigen en het beestiaal te land aangebragt.

Het uitsluitend regt, om, binnen zekeren kring, opium in het klein te mogen verkoopen, werd alzoo toen nog niet verpacht; en men moet derhalve vermoeden dat destijds de zoogenaamde *amfloen-kitten*, of verzamelplaatsen der liefhebbers van het opiumsooken uit den geringen stand, niet bestonden.

De heffing der inkomende en uitgaande regten te Batavia, geschiedde volgens eene "lijst van tolln en geregtigheden," gearresteerd bij resolutie des kasteels van den 27sten Februarij 1671. De invoer van *amfloen* komt daarop voor als *verboden*, omdat de Compagnie zich dien invoer had voorbehouden. Bij *uitvoer* was opium bezwaard met een regt van 10 Rijkdaalders per pikol.

De wijze, waarop de Compagnie destijds voordeel van den opiumhandel trok, was deze: hetgeen zij in het groot te Batavia invoerde, werd aan den meestbiedende bij het *pak* (later bij de *kist*) verkocht. De koopers werden voorzien van licentiën tot invoer in een der Mataramsche zeehavens of wel tot uitvoer naar de andere Eilanden van den Archipel. De opium was in de havens van oostelijk Java onderworpen aan een inkomend regt, en bij vervoer naar het binnenland, aan de Keizerlijke belasting der tolpoorten.

Reeds is aangemerkt dat de Gouverneur-Generaal en Raden slechts geringe hoeveelheden opium uit Westelijk-Indië te Batavia outvingen, voor dat de Compagnie, in 1677, den alleenhandel in dit artikel van den Socsochoenan van Mataram verkreeg.

Van 1640 tot 1652, en dus in twaalf jaren, hadden die aanvoeren slechts bedragen, gemiddeld 500 ponden jaarlijks.

Van 1653 tot 1665 en dus almede in twaalf jaren, gemiddeld 1100 ponden 's jaars.

Van 1666 tot 1677, dus andermaal in twaalf jaren, gemiddeld 10,000 ponden 's jaars.

De invloed der traktaten van 1677 en 1678 vertoont zich in de volgende opgave der invoeren van 1678 tot 1715.

**INVOEREN VAN OPIUM TE BATAVIA VOOR REKENING DER
O. I. COMPAGNIE, VAN DE JAREN 1678 TOT 1748.**

JAREN.	I N V O E R.		GEMIDDELD 'SJAARS IN ELK TIJDVAK.
	'S JAARS.	IN 10 JAREN	
1678	67,444 ₧		
1679	7,948 "		
1680	33,847 "		
1681	60,802 "		
1682	52,181 "		
1683	33,460 "		
1684	74,310 "		
1685	207,512 "		
1686	17,302 "		
1687	Nihil.		
		556,206 ₧	55,620 ₧
1688	53,533 ₧		
1689	53,825 "		
1690	63,325 "		
1691	78,200 "		
1692	92,699 "		
1693	66,540 "		
1694	117,067 "		
1695	106,430 "		
1696	105,733 "		
1697	196,750 "		
		936,402 "	93,640 "
1698	186,206 ₧		
1699	174,664 "		
1700	60,020 "		
1701	87,290 "		
1702	60,538 "		
1703	86,360 "		
1704	145,970 "		
1705	78,300 "		
1706	95,864 "		
1707	98,435 "		
		1,082,667 "	108,266 "
1708	Nihil.		
1709	111,508 ₧		
1710	104,690 "		
1711	116,000 "		
1712	23,345 "		
1713	58,099 "		

J A R E N.	I N V O E R.		GEMIDDELD 'S JAARS IN ELK TIJDVAK.
	'S JAARS.	IN 10 JAREN.	
1714	159,355 ₧	976,883 ₧	97,688 ₧
1715	160,152 "		
1716	97,440 "		
1717	146,396 "		
1718	46,690 "		
1719	165,737 "		
1720	110,925 "		
1721	174,725 "		
1722	112,955 "		
1723	134,560 "		
1724	95,700 "	1,187,529 "	118,752 "
1725	174,000 "		
1726	46,667 "		
1727	125,570 "		
1728	161,148 ₧		
1729	170,520 "		
1730	177,915 "		
1731	102,515 "		
1732	124,700 "		
1733	163,132 "		
1734	172,550 "	1,423,436 "	142,343 "
1735	122,815 "		
1736	133,096 "		
1737	90,045 "		
1738	127,042 ₧		
1739	206,915 "		
1740	229,398 "		
1741	119,052 "		
1742	108,508 "		
1743			
1744	458,270 "	1,249,185 "	156,148 "
1745			

Het laatste dezer tijdvakken is slechts van acht jaren.

In weerwil van de aanzienlijke verkooping van opium, tot welke het verkregen monopolie de Compagnie in staat stelde, ontbrak het niet aan klagten van den kant der Heeren Zeventien, uitgelokt, hetzij door de te

grootte verwachtingen, in den aanvang van den amfoen-handel gekoesterd, hetzij door het algemeen geloof, dat die verkoopingën de gansche behoefte gemaakt vervulden, maar nog een ruim veld aan den sluikhandel overlieten. Eenige van die klagten zijn zoo karakteristiek, dat wij ze, als geschiedkundige oorkonden, hier inlascchen.

Men hield het daarvoor (en blijktens het reisverhaal van DAMPIER¹ niet zonder grond), dat Malaka een van de stapelplaatsen van den sluikhandel in opium was, maar zag geen kans om het te beletten; want, dus redeneerde men, sluit men Malaka, dan gaan de morphandelaars naar elders. "Ondertusschen," dus vervolgden de Heeren Majores, "krijght den handel "in den amfoen, daervan men sigh, voor desen, zoo veel heeft geïmagineert, en die sulke voordeelen beloofde, mede geen clyne crack, te veel sijnde, die, om de groote profijten daarinne residentende, toekoght "doen maerken, deselve op Java en elders wetende aen te brengen, en 't "verhoer van de onse te stuijten ?."

Het hooge cijfer van 1655 deed wel den moed weder opwakkeren, maar vermoederde toevens de vrees voor mededinging. "De handel in den "amfoen," dus schreven de Heeren Majores, "schijnt meer en meer van "importantie te worden, deselve considerabele voordeelen aen de Compagnie "toebrengende, en daerom sal men met alle vigueur die moeten tragten "te mainctineren voor de Compagnie eijgen, en de particuliere daer buijte "houden ?."

De mindere ontbieding in 1656, de stilstand in 1657, en de benoden de verwachtingen gebleven reactie van 1658 en 1659 gaven een nieuw leven aan de vrees voor de sluikers. "Door swaere pijnen (dus luidde het "bevel) sullen sijlicden daervan moeten worden afgeschrikt !²"

¹ DAMPIER verhaalt in alle bijzonderheden op welke wijze (in 1699) eenen hoeveelheden van 6000 pond opium van zijn schip te Malaka werd aan land gemaakt, en hoe groot de ontvreemding van een der hooge daarna van de Compagnie alleen was, dat de Suprematie zich niet tot hem, maar tot eenen persoon van mislervende rang had gevonden. DAMPIER'S REISVERHAAL, II, 106, 112.

² Brief van 8 October 1655

³ Brief van 16 November 1657

⁴ Brief van Brandkloppers van 27 Augustus 1693

Deze aanbevelingen schijnen van cenig gevolg te zijn geweest, vermits uit de opgegeven cijfers blijkt van eenen toenemenden aanvoer te Batavia van 1690 tot 1699.

In openbare geschriften liet men zich, zonder omwegen, over den sluikhandel in opium uit. Een ooggetuige verhaalde, dat hij in Bengalen, midden op den dag, door een moorsch vaartuig, meer dan 200 kanassers opium had zien brengen aan boord van een schip, hetwelk zijne zeilkooi tot aan den overloop daarmede had gevuld. De schrijver verwondert zich dan ook niet, dat de handelaars groote rijkdommen vergaderen. Zij koopen (zegt hij) de *maund* opium in Bengalen voor 70 of 75 ropias, en verkoopen die te Batavia voor 200, 225 of meer. Sommigen (dus vervolgt hij) vulden groote Bengaalsche potten met opium, besmeren het deksel met Bengaalsche boter, en brengen deze potten als boter aan boord; en geen wonder, want onder alle verboden goederen zijn er geene (dus zegt de schrijver verder) waarmede meer geld gewonnen wordt als met Bengaalsch amfoen¹.

In 1700 verminderde het vertier plotseling op 69,020 ponden; in 1704 klom het wederom tot 145,870 ponden, maar kon zich in de jaren 1706 tot 1708 niet boven de hoeveelheid van gemiddeld 70,000 'sjaars verheffen.

De sluikhandel was ook thans weder de oorzaak van het afnemend debiet der Compagnie. Het waren nu niet meer hare dienaren en ingezetenen alleen, maar ook Engelschen, welke dien morshandel, in gemeenschap met hen, dreven. In het jaar 1708 schreven de Heeren Zeventien aan Gouverneur-Generaal en Raden. "Het is ons niet sonder groote verwonderingh te ooren gekomen uit den brief van daer (Bengalen) op den 9^{den} Oct. 1706 geschreven, dat de Engelschen dat jaer 800 *man* (maunds) off 400 kisten amphioen van Pattena, mitsgaders nogh 200 dergelijcken van daer hadden ingekocht en afgebraght, en dat zij de cust van Java, als bevoorren soude gaan besoecken, 't welck wij met een bekommerlijk oogh comen aan te zien, nademael daerdoor niet alleen een voet soude werden ghelegt van voorschr. waer op voorschr. cust, maer oock alle andere coopmanschappen, te kunnen debiteren, en dat wel aan 's Comp. bediendens naer ons sulcx 'is voorkomende. Weshalve wij U.E. tot voorkoming en stremming van

¹ N. DE GRAAF, *Ost-Indische Spieghe!*. Amsterdam. 1701

oo schandelijke bemiddelinghe met ernst recommanderen en gelasser deselve een strikte en exacte indagatie te doen, en die goeden off die draf schuldigh mogten bevonden worden, sonder eenige conis, volgens rigueur van placraeten, te straffen."

een brief van het jaar 1713 blijkt, dat eenigen tijd te voren 18 amfoen te Malaka waren aangehaald, aan boord van een Engelsch s, gevoerd door ALEXANDER HAMILTON.

zuiden resolutien tot en met 1721, getuigen van onophoudelijke jen, waartoe ook werden gebezigt inlandsche en Chinesche vaartu- dek langa de Molukkos, was, zoo het schijnt, een smokkelhandel en met Java geregeld, door middel van de zoogenaamde Ambon- sijnburgers, die zich met de zeevaart ernoeerden. "Die na Java of in vertrekken, gieren op Grimee, op Java's Noord-Oost kust aan, en eerst hunne lading met rijst, zout en andere saaken, te versor- en om den amfoen, zoo sij die hebben, daar in stilte te verpassen, een pakol van deselve daar seer veel geld, en de Javanen die met mengen en dit daar *medel* noemen, waarop sij seer verzot zijn."

1725, werd te Batavia een "morwinkel" ontdekt, gehouden door B COECK en HELENA KAKELAAR, waarin 75 kisten opium werden sold. Het aandeel in dese aanhaling van den landdrost GODEFRIDUS IV, bedroeg 11,500 Rijksdalers.

Engelsche brigantijn *Succès* werd wegens smokkelhandel in opium ver- verklaard.

handel werd vooral met toernemende onbeschaamtheid door de die- der Compagnie gedreven. Tijdens het aanwesen te Batavia, in 1727, s van hare schepen, die uit Bengalen kwamen en eor de Compagnie ad amfoen hadden aangebragt, werd eene zeer aanzienlijke aanhaling reede gevaan, maar hoewel het bleek dat de aangehaalde kisten uit sopen waren geloot en de overtuiging algemeen was, dat de scheep- den in de zaak naauw betrokken waren, werden zij, bij ontzietens- elig bewijs, vrijgesproken door den regter dings," dus schreef Gouverneur-Generaal en Maden over dit voor-

val aan de bewindhebbers, "Onlangs zijn door den Advocaat-Fiscaal van
 "India Mr. JACOB GRAAFLAND, uijt twee losboots, ontdeekt en aangeals-
 "gen 210 kisten met amphioen, die volgens het getuijgenisse der daarop
 "beschijden zeevarende zijn gelost uijt de schepen *Margaretha, het Land*
 "*van Beloften, 's Heer Arendskerke* en *Opperdoes*, kort na hun retour uijt
 "Bengale, buijten nog andere 20 diergelijke kisten die door voorn^d. Offi-
 "cier sijn gevonden in het schip *Petronella Alida*, dat op den 14^{den} deser
 "almede van daer is gereverteerd, *sonder dat met die bodens iets van daer*
 "*waare is aangebragt voor de Ed. Compagnie*, die dus, door de vuijle bast-
 "sugt van haar dienaren en sommige pernitiouse ingesetenen, in die voor-
 "name handel op een schendige wijze werd onderkropen, en nogtans met
 "de lasten der comptoiren en scheepen moet beswaert blijven; dog de regte
 "eijgenaars sijn nog niet ontdekt, en nog minder of aan dien morspot ook
 "sommige dienaren in Bengale participeert, maar den gem. Fiscaal is nog
 "besig daarna te inquireeren. Ondertusschen is het een bedroefde saak te
 "inoeten zien, dat niet alleen ontrouwe loontreckers haar bestaan de Ed.
 "Compagnie soo grovelijk te benadeelen en de scheepen te misbruijken,
 "maar ook vermogens sijn die gewilde ware, eerder als de Compagnie, al-
 "daar in een klokke quantiteit, te bemagtigen en alhier over te brengen,
 "tot bederf van den prijs, die in het verleden jaar tot 615 R^d. ieder kist
 "was geklommen, en onlangs tot 289½ R^d. is gedaalt, waarvoor men de over-
 "gehoudene 205 kisten van het vorige jaar heeft moeten onsetzen tot voor-
 "koming van verdere schade, en ook omdat den nieuwen amphioen dage-
 "lijks uit Bengale wierdt verwacht, die egter niet voor den 27sten deser ont-
 "vangen is ter quantiteit van 600 uijt de afgebragte 866 kisten van *Pattena*,
 "soo als dat hiervoren in het capittel van "Bengale" is aangehaald, nadat
 "ter resolutie van den 20sten deser was besloten de schippers PIETER GROOT-
 "HUYNS en GERBET STOCKE, den eersten beschijden op het *Land van Beloften*,
 "dat althans voor de kamer tot Enckhuijsen vertrekt, en den anderen op
 "*'s Heer Arendskerke*, dat binnen weinige dagen staat te zeijlen na Cor-
 "mandel, van die scheepen te verplaatsen op andere, om alhier aan de hand
 "te blijven, en door den Advocaat-Fiscaal over het aanbrengen van den
 "voorschr. particuliere opium, voor den regter te worden betrokken, met
 "die hij verder aan dit morswerk schuldig sal bevinden, hebbende de

opslagene 230 kisten bij vendutie grendreerd R^d. 67,506 die in Compagnie kassen zijn ontfangen en aldaar berusten sullen, tot dat de voorz. n bij den Raad van Justitie sal wesen geterminceerd, om als dan, na bekende order, te werden verdeelt, van welck oen en ander wij den ding mogelijk ten naasten aan U. Hoog Agth. sullen komen mededelen¹."

De scherpe afkeurende toon, waarin Gouverneur-Generaal en Raden dit val mededeelden, belette hen echter niet den bevelhebber van het schip *de Grandbergh*, die men algemeen beschouwde als den voornamen handelaar van deze mislukte sluikerij, na zijn geregtelijke vrijspraak, te bevelen tot *commandeur der retourvloot*. Groot was deswege de verontwaardiging der bewindhebbers, die aan Gouverneur-Generaal en Raden schreef: "hieruit sien wij hoe beswaarlijk het valt de schuldigen aan sulcke zware vrijgheden, in Indië te straffen, bijzonder als de misdaad wat zwaar is, en er veele aan participerra gelijk het ons jegenswoordig schont²."

Er werd nu bevel gegeven, dat de schepen bij vertrek uit Bengalen en aankomst te Batavia zouden gevisiteerd worden, niet alleen door den admiral, maar ook "door twee gequalificeerde personen die men sal moeten slijgen en op allerlei manieren, door beloften van avancement, als anderszins, tot betragting van hun plicht in deesen, sal moeten animeren." Een Engelsch schip kwam ter reede van Samarang met eene lading van 100 kisten opium. De supervarga, de schippers en de sloeprowers wren aangehouden, maar men liet het *corpus delicti* (schip en lading) ontploren. Toen de aangehoudene personen, op last der bewindhebbers³, aan Justitie waren overgeleverd, werden zij, bij gebrek van bewijs, vrijgelaten, met veroontheeling van den Heer STERRENBEO, gezaghebber te Semarang, om, in zijn privé, de kosten te betalen.

De brieven van de bewindhebbers bleven opgevuld met klagen over den handel en over de connivente der ambtenaren. De Indische regering deelde, in den Generalen brief van het jaar 1740, die ongunstige stem-

¹ Brief van 31 Januarij 1735.

² Brief van 18 Sept. 1735.

³ Brief van 12 October 1736.

ming te doen veranderen door te wijzen op eene, in het vorig jaar, in
 galen verkregene prijsvermindering op den aldaar ingekochten voorraad
 de betere uitkomsten, welke de verkooping en te Batavia hadden opgele
 maar de bewindhebbers lieten zich daardoor niet afscheiden van den v
 grond van hunne ontevredenheid. "Wanneer U. E." dus schreven zij an
 Gouverneur-Generaal en Raden, "bij voorz. brief nog bijvoegen dat U. E.
 "hoopten, dat wij nu door die voorz. mindere betaling en meerdere ad
 "zoude wederhouden worden, om in den aanstaande, sodanige klagten
 "desen handel te doen, als bij onsen brief van September 1738 staat van
 "zoo moeten wij daeromtrent seggen dat U. E. sig met een iedele hoop
 "men te vleijen, want als wij bij onze voors. brief, over de hoe lang
 "meer vervallene amphioenhandel hebben geklaagd, mitsgaders UE^d. ger
 "mandeerd de geene wiens eed en functie mede brengt daar tegens te v
 "ren, met er daad, tot hun pligt te houden, of bij nalatigheid van d
 "ampten te removeren, dan wel anders na merite te corrigeren, so
 "ben wij zuleks niet geschreven met intentie om daar door de ampt
 "in Bengalen een *ana* drie à vier per maon, beter koop te krijgen en d
 "bij verkoop tot Batavia, een geringe verhooging, boven de prijs va
 "vorige jaar, te erlangen, en ons dan daarmede te houden voor vol
 "maar wij hebben met dat geschrevene beoogt, om dien vervallen l
 "s Comp. wegen weder op te beuren en te herstellen, door middel v
 "particuliere morshandel die daarinne gedreven word, te weeren. W
 "grijpen seer wel, dat het aan Engelsen, Franssen, Mooren etc. z
 "vrijstaat als aan ons om te Bengale amphioen in te koopen, ma
 "meenen teffens ook dat het buiten tegenspraak is, dat wanneer he
 "ven van die morshandel door die natien op onze comptoiren te Cor
 "del, Mallabaar, Suratte, ja zelfs te Malacca etc. wierde belet en v
 "derd en daardoor geprevenirde, dat dat sap met geen particuliere
 "tuijgen naar Batavia en Samarang in groote menigte aangevoert, n
 "ders derselver invoer met het betalen van zekere bepaalde prijs
 "geene die dat amptshalve moeten beletten, aldaar opentlijk getollen
 "gefavoriseerd wierd, dat die vreemde natien alsdan, uijt haer sel
 "zouden afzien, om van die gom in Bengale inkoop te doen, wa
 "dan de Comp. deselve aldaar tot een geringe prijs zou kunnen

is weder te Batavia met considerabele advances onnsetten en vermeerderd."

reeds desen tijd werd uit Nederland aan den Gouverneur-Generaal de last gegeven om den Gouverneur, den Fiskaal en den Shaban van Malaka, in arrest naar Batavia te zenden, om aldaar wegens het van morshandel in opium met de Engelschen, geregteijk te worden vervolgd. Welke uitslag de vervolging tegen dese drie ambtenaren had, is niet gebleken.

verbruik van opium in het tijdvak, hetwelk wij thans beschrijven, is niet brengen tot een bepaald cijfer. Het minimum van verbruik, dat de invoer der Compagnie, is bekend; tot welk cijfer de morshandelpopuulde, blijft in het duister.

is een schrijver, die bepaalde hoeveelheden opnoemt, voor zoo veel straf. Zijne opgaven ontleenen geloofwaardigheid aan de tweeledige omstandigheid, dat hij toegang had tot de Archieven, en dat hij gedurende een tienjarig verblijf in Indie, in de gelegenheid was om bekend te worden met het algemeen gevoelen omtrent eenen handel, waarin de meeste vreemde en ingezetenen, met welke hij een dagelijkschen omgang had, waren. Hij was derhalve in de gelegenheid om juiste berichten te geven, zoowel omtrent den wettigen, als den onwettigen invoer.

de Javanen sprekende zegt hij: "Het zijn madat rookers, en amateurs by uitnemmenheid, meenende dat dit hen dapper in den oorlog en sterk by de vrouwen (daar zij dog zeer op vernikkend zijn) maakt. Men zal dit licht gelooven, als men maar vernemend, dat Java jaarlijks 350 pak amphioen, ieder van 136 catti (hoewel zij by de E. Maatschappij jaarlijks maar 145 catti dorst) 's maands vertient, daar de E. Maatschappij jaarlijks maar omtrent 1000 pak bekomt. Egter heeft men, sedert den overname merkelyke veralapping op dit eiland in den afstrek vernomen, dat de Javanen geen *puces* meer vinden kon en zijn doojsje ledig was." "grote (kast Molukken), Makassar en Bentam, schoon het zeer streng kon laten Koning verboden is, trekt mede wel veel dorst dit kenmerk by Java niet halen."

ming te doen veranderen door te wijzen op eene, in het vorig jaar, in Bengalen verkregene prijsvermindering op den aldaar ingekochten voorraad en op de betere uitkomsten, welke de verkooping en te Batavia hadden opgeleverd; maar de bewindhebbers lieten zich daardoor niet afleiden van den waren grond van hunne ontevredenheid. "Wanneer U. E." dus schreven zij aan den Gouverneur-Generaal en Raden, "bij voorz. brief nog bijvoegen dat U. E. verhoopten, dat wij nu door die voorz. mindere betaling en meerdere advance zoude wederhouden worden, om in den aanstaande, sodanige klagten over desen handel te doen, als bij onsen brief van September 1738 staat vermeld, zoo moeten wij daeromtrent seggen dat U. E. sig met een iedele hoope kopen te vleijen, want als wij bij onze voors. brief, over de hoe langs hoe meer vervallene amphioenhandel hebben geklaagd, mitsgaders U. E. gerecommandeerd de geene wiens eed en functie mede brengt daar tegens te vigeleeren, met er daad, tot hun pligt te houden, of bij nalatigheid van hunne ampten te removeren, dan wel anders na merite te corrigeren, zoo hebben wij zulks niet geschreven met intentie om daar door de amphioen, in Bengalen een *ava* drie à vier per maon, beter koop te krijgen en daarop bij verkoop tot Batavia, een geringe verhooging, boven de prijs van het vorige jaar, te erlangen, en ons dan daarmede te houden voor voldaan, maar wij hebben met dat geschrevene beoogt, om dien vervallen handel 's Comp. wegens weder op te beuren en te herstellen, door middel van de particuliere morshandel die daarinne gedreven word, te weeren. Wij begrijpen seer wel, dat het aan Engelschen, Franschen, Mooren etc. zoo wel vrijstaat als aan ons om te Bengale amphioen in te koopen, maar wij meenen teffens ook dat het buijten tegenspraak is, dat wanneer het drijven van die morshandel door die natien op onze comptoiren te Coromandel, Mallabaar, Suratte, ja zelfs te Malacca etc. wierde belet en verhindert en daardoor geprevenueerd, dat dat sap met geen particuliere vaertuijgen naar Batavia en Samarang in groote menigte aangevoert, mitsgaders derselver invoer met het betalen van zekere bepaalde prijs aan de geene die dat amptshalve mochten beletten, aldaar opentlijk getollereert en gefavoriseerd wierd, dat die vreemde natien alsdan, uijt haer zelfs wel zouden afzien, om van die gom in Bengale inkoop te doen, waardoor dan de Comp. deselve aldaar tot een geringe prijs zou kunnen inkoop-

pen, en weder te Batavia met considerable avances onzetten en vernieuwen!"

Omstreeks dezen tijd werd uit Nederland aan den Gouverneur-Generaal en Raden last gegeven om den Gouverneur, den Fiskaal en den Sshabandar te Malaka, in arrest naar Batavia te zenden, om aldaar wegens het drijven van morshandel in opium met de Engelsen, geregteijk te worden vervolgd. Welke uitslag de vervolging tegen dese drie ambtenaren heeft gehad, is niet gebleken.

Het verbruik van opium in het tijdvak, hetwelk wij thans beschrijven, laat zich niet brengen tot een bepaald cijfer. Het minimum van verbruik, namelijk de invoer der Compagnie, is bekend; tot welk cijfer de morshandel dit opvoerde, blijft in het duister.

Er is een schrijver, die bepaalde hoeveelheden opnoemt, voor zoo veel Java betreft. Zijne opgaven ontkennen geloofwaardigheid aan de tweeledige omstandigheid, dat hy toegang had tot de Archieven, en dat hij gedurende een achttienjarig verblijf in Indie, in de gelegenheid was om bekend te worden met het algemeen gevoelen omtrent eenen handel, waarin de meeste ambtenaren en ingezetenen, met welke hij een dagelijkschen omgang had, betrokken waren. Hij was derhale in de gelegenheid om juiste berigten te ontvangen, zowel omtrent den wettigen, als den onwettigen invoer.

Van de Javaanen sprekende zegt hij: "Het zijn madat rookers, en amphuan roeters by uitnemmenheid, meenende dat dit hen dapper in den oorlog en sterk by de vrouwen (daar zij dog zeer op vernikkend zijn) maakt. Men zal dit licht gelooven, als men maar vernemend, dat Java alleen 350 pak amphuan, seker van 136 catt (hoewel zij bij de E. Maatschappij 145 catt doen) 's maands vertoert, daar de E. Maatschappij jaarlijks maar omtrent 1000 pak bekomt. Egter heeft men, ardert den oorlog, een merkelyke veralpping op dit eiland in den aftek vernomen, omdat de Javaan geen *paes* meer vinden kon en zijn doonje ledig was."

"De grante (hant Molukken, Makassar en Bantam, arborn het zeer streng) dat den latsten Koning verboden is, trekt mede wel veel dog dit ken op verre na by Java niet halen!"

ming te doen veranderen door te wijzen op eene, in het vorig jaar, in Bengalen verkregene prijsvermindering op den aldaar ingekochten voorraad en op de betere uitkomsten, welke de verkooping en te Batavia hadden opgeleverd; maar de bewindhebbers lieten zich daardoor niet afleiden van den wettigen grond van hunne ontevredenheid. "Wanneer U. E." dus schreven zij aan den Gouverneur-Generaal en Raden, "bij voorz. brief nog bijvoegen dat U. E. verhoopten, dat wij nu door die voorz. mindere betaling en meerdere advaant "zoude wederhouden worden, om in den aanstaande, sodanige klagten over "desen handel te doen, als bij onsen brief van September 1738 staat vermeld, "zoo moeten wij daeromtrent seggen dat U. E. sig met een iedele hoope lo- "men te vleijen, want als wij bij onze voors. brief, over de hoe langs hoe "meer vervallene amphioenhandel hebben geklaagd, mitsgaders U. E. gerecom- "mandeerd de geene wiens eed en functie mede brengt daar tegens te vigele- "ren, met er daad, tot hun pligt te houden, of bij nalatigheid van hunne "ampten te removeren, dan wel anders na merite te corrigeren, zoo heb- "ben wij zulcks niet geschreven met intentie om daar door de amphioen, "in Bengalen een ana drie à vier per maon, beter koop te krijgen en daarop "bij verkoop tot Batavia, een geringe verhooging, boven de prijs van het "vorige jaar, te erlangen, en ons dan daarmede te houden voor voldaan, "maar wij hebben met dat geschrevene beoogt, om dien vervallen handel "s Comp. wegens weder op te beuren en te herstellen, door middel van de "particuliere morshandel die daarinne gedreven word, te weeren. Wij be- "grijpen seer wel, dat het aan Engelschen, Franschen, Mooren etc. zoo wel "vrijstaat als aan ons om te Bengale amphioen in te koopen, maar wij "meenen teffens ook dat het buiten tegenspraak is, dat wanneer het drij- "ven van die morshandel door die natien op onze comptoiren te Coroman- "del, Mallabaar, Suratte, ja zelfs te Malacca etc. wierde belet en verhin- "derd en daardoor geprevenueerd, dat dat sap met geen particuliere vaer- "tuygen naar Batavia en Samarang in groote menigte aangevoert, mitsga- "ders derselver invoer met het betalen van zekere bepaalde prijs aan de "geene die dat amptshalve mochten beletten, aldaar opentlijk getollereert en "gefavoriscerd wierd, dat die vreemde natien alsdan, uijt haer selfs wel "zouden afzien, om van die gom in Bengale inkoop te doen, waardoor "dan de Comp. deselve aldaar tot een geringe prijs zou kunnen inkoo-

In het wezenlijk verbruik van opium in de eerste helft der 19de eeuw onzeker voor zoo veel Java betreft, nog onzekerder is de hoegrootheid der consumtie in de overige bezittingen.

In de Molukkos gingen de Vorsten aanvankelijk voort met het geven van een slecht voorbeeld. De Sultan van Ternate, die in 1675 op den troon zat, was, in dit opzigt, een waardig navolger van zijne voorgangers ¹. Om trent dezen tijd nam de Compagnie ernstige maatregelen om het opiumrooken in de Molukkos tegen te gaan, waarschijnlijk uit vrees, dat het gedachte der ingezetenen hetwelk voor de Compagnie specerijen moest teelen, door het amfoenschuiven zou belet worden zijne taak te volbrengen, en dat degenen aan wie het planten van specerijen ontzegd was, door de neiging tot opium te eerder tot verboden kulture en handel zouden worden aangespoord.

Bij een plakkaat van den Gouverneur HURDT, den 11^{den} October 1674 te Ambon afgekondigd, was het medetrouwen verboden op eene boete van 6 Rijksdalers en lijfstraf, terwijl het verkoopen van opium verboden was op eene boete van 12 Rijksdalers voor de eerste, 18 Rijksdalers voor de tweede, en arbid in den ketting voor de derde maal. Dit plakkaat werd den 4^{den} Mei 1686 met zwaardere straffen hernieuwd, en den 18^{den} Julij 1693 op nieuw afgekondigd.

De reeds vermelde omstandigheid, dat de Amboneche vrijburgers opium ter eisek uit de Molukkos bragten naar Java, schijnt te bewijzen, dat die strenge bepalingen niet zonder uitwerking waren gebleven.

Op Sumatra schijnt de smaak naar opium zich te hebben verspreid, waartoe de Engelsche vestiging te Bangkahoeloe (Bankoelen) ongetwijfeld zal hebben bijgedragen.

Te Atjih, dit weten wij, was het gebruik reeds vroeg in zwang, ook te Palembang had het wortel gevat. Blijkens de resolutie des Kasteels van 5 Julij 1742, werden aan de toen te Batavia aanwezige Palembangche gunsten, op hun verzoek, verkocht 60 kisten opium. Op Celebus schijnt zich insgelijks de trek naar opium te hebben verspreid, doch alle opzaven omtrent de hoegrootheid van het verbruik, ontbreken.

Of er veel verbruik op Borneo bestond, blijkt niet. In 1780 werden

¹ VALENTIN, I, 233, B

Tot oud Amsterdamsch gewigt herleid, is de jaarlijksche aanvoer der Compagnie hier opgegeven ruim 180,000 ponden te hebben bedragen. Dit is overdreven. Wij hebben gezien, dat zij in het algemeen ver beneden dat peil bleef, en slechts in de jaren 1685, 1697 en 1698 daar boven steeg. Het is waarschijnlijk dat VALENTYN, toen hij in het begin der vorige eeuw schreef, de opgaven der twee laatstgenoemde jaren voor zich zal hebben gehad en gemeend zal hebben die als doorgaanden maatstaf te kunnen aannemen. Dat er behalve de 1000 pakken (180,000 pond) der Compagnie nog in sommige jaren 3200 pakken (576,000 pond) door de sluikhandelaars zouden zijn aangebragt geweest, is, zonder stellig bewijs, onaannemelijk, hoewel de "enorme vuijligheden," waarvan wij voorbeelden hebben opgenoemd en de Engelsche speculatie van 600 kisten in den brief der bewindhebbers van 1708, vermeld, van eenen uitgebreiden en stoutmoedigen smokkelhandel getuigen.

Het mag overigens niet worden voorbij gezien, dat de aanhoudende oorlogen, die op Java van 1600 tot 1740 woedden, veel invloed zullen hebben uitgeoefend op het verbruik van opium op dat eiland. Aan VALENTYN was dit trouwens niet ontsnapt; maar hij schijnt te hebben geoordeeld, dat de oorlog het verbruik heeft gestuit. Het tegendcel is waarschijnlijker. Zij die een ongeregeld leven leidden, een leven waarin rust en vermoeijenis, overvloed en ontbering zich gestadig afwisselen, de krijgsman, de koelie en de zeeman, zijn gewoonlijk het meest aan het gebruik van opium verslaafd, en daarom gelooven wij, dat toen de Compagnie, de Soechoenan, TROENÁ DJÁJÁ, SOERÁPATI en anderen, talrijke gewapende benden op de been hielden, het aantal opiumrookers op eene grootere schaal zal zijn vermeerderd, dan wanneer de rust ongestoord ware blijven heerschen. Toen de vrede werd hersteld, bleven de sporen des oorlogs achter, en daar onder de hebbelijkheid om opium te gebruiken.

De hoogste standen waren met het euvel besmet. Dit leren wij onder anderen uit de door den Heer WINTER medegedeelde bijzonderheid uit het leven van PAKOE BOEWÁNÁ den II^{de}, die slechts door een stukje opium, in de tasch van zijnen Rijksbestierder gevonden, in staat werd gesteld zijne vlugt uit Kartasoera voort te zetten ¹. Uit die anecdote mag worden afgeleid dat beiden, de Vorst en zijn Staatsdienaar, opiumeters waren.

¹ *Tijdschrift van Nederlandisch-Indië*, 3de jaargang, 2de deel, p. 588.

In het wraaslijk verbruik van opium in de eerste helft der 18de eeuw meerder voor zoo veel Java betreft, nog onzekerder is de hoegrootheid der consumtie in de overige bezittingen.

In de Molukkos gingen de Vorsten aanvankelijk voort met het geven van een slecht voorbeeld. De Sultan van Ternate, die in 1675 op den troon zat, was, in dit opzigt, een waardig navolger van zijne voorgangers ¹. Omwent dunn tijd nam de Compagnie ernstige maatregelen om het opiumroven in de Molukkos tegen te gaan, waarschijnlijk uit vrees, dat het gelukte der ingenomenen hetwelk voor de Compagnie specerijen moest maken, haar het afschoenschuiven zou belet worden zijne taak te volbrengen, en dat laggen aan wie het planten van specerijen ontzegd was, door de neiging tot opium te eerder tot verboden kulture en handel zouden worden aangespoord.

Bij een plakkaat van den Gouverneur HURDT, den 11^{den} October 1674 te Ambon afgekondigd, was het medestroofen verboden op eene boete van 6 Rijkdalers en lijfstraf, terwijl het verkoopen van opium verboden was op eene boete van 18 Rijkdalers voor de eerste, 18 Rijkdalers voor de tweede, en eboel in den ketting voor de derde maal. Dit plakkaat werd den 4^{den} Mei 1686 met zwaardere straffen hernieuwd, en den 18^{den} Julij 1693 op nieuw afgekondigd.

De reeds vermeldde omstandigheid, dat de Amboneche vrijburgers opium er sleik uit de Molukkos bragten naar Java, schijnt te bewijzen, dat die zunnge bepalingen niet zonder uitwerking waren gebleven.

Op Sumatra schijnt de smaak naar opium zich te hebben verspreid, waarna de Engelsche vestiging te Bangkahoeloe (Bankoolen) ongetwijfeld al sbben bijgedragen.

Te Atjih, dit weten wij, was het gebruik reeds vroeg in swang, ook te Palembang had het wortel gevat. Blijkens de resolutie des Kasteels van Julij 1742, werden aan de toen te Batavia aanwezige Palembangche zunnten, op hun verzoek, verkocht 60 kisten opium. Op Celebes schijnt ikh insgelijks de trek naar opium te hebben verspreid, doch alle opgaven intrent de hoegrootheid van het verbruik, ontbreken.

Of er veel verbruik op Borneo bestond, blijkt niet. In 1780 werden

¹ VALKUYEN, I. 233. B

vier kisten opium, als eene proeve, naar Bandjermasin gezonden, maar die proeve viel ongunstig uit, vermits slechts één kist werd verkocht. Er is echter grond om te gelooven, dat in de behoefte van Borneo grootendeels door Engelsche sluikhandelaars werd voorzien.

Omtrent de wijze van verkoop in 1740 blijkt, dat de Compagnie, te Batavia, op geregelde tijden openbare verkoopingën van opium bleef houden, telkens met eenen bepaalden stilstand. Gewoonlijk werd vooraf een minimum-prijs door den Gouverneur-Generaal en Raden bepaald. Men was gemakkelijk in het geven van krediet, behoudens voldoende borgtocht. Op de dekels en bodems der *kisten*, die sedert eenige jaren de vroegere *pakken* hadden vervangen, werd ingebrand het gewone merk der Compagnie , met het jaartal der verkooping. Bovendien werden de kisten verzegeld met het cachet der Compagnie en dat van den Directeur-Generaal. Aldus gewaarmerkt, konden de kisten ongehinderd worden verzonden, mits betaald werden, het uitgaande regt te Batavia, volgens de lijst van 1671, de inkomende regten in de zeehavens van Oostelijk Java, en bij vervoer naar binnen, de landtollen. Beide laatstgemelde heffingen waren door de Inlandsche Vorsten, in den regel, aan Chinezen verpacht. Bij de meeste zee-tolkantoren of sabandarijen behoorde een bepaald aantal tolpoorten of hekken.

Op de opium-veilingen der Compagnie, te Batavia, bestond eene vrije mededinging. Het is waarschijnlijk dat de Bataviasche burgers eene soort van tweede hand vormden, tusschen de Compagnie, die in het groot handelde, en de personen, die een of meer kisten opium aansloegen, om die weder in het klein te verkoopen. Wie die personen waren blijkt niet; vermoedelijk zal elk van de Bandars of pachters der Sabandarijen, binnen den kring zijner pacht, eenige van hem afhankelijke amfoenkitten hebben opgericht, waarin de opium in het klein werd verkocht, voor rekening, hetzij van den Bandar, hetzij van eenen onderpachter.

Het later ingevoerd gebruik, om van Gouvernements wege het debiet in het klein te verpachten, bestond destijds niet, en zou zich trouwens in Oostelijk Java niet hebben verdragen met de verhouding, waarin de Compagnie nog tot den Soesoehoenan stond. Zij alleen mogt opium in zijne staten invoeren; maar belastingen op het binnenlandsch verbruik van opium mogt zij er niet heffen.

De Compagnie vergenoegde zich met de winst, bestaande uit het verschil tusschen den inkoopsprijs in Bengalen en den verkoopprijs te Batavia. De Bataviaasche speculanten genooten het verschil tusschen den marktprijs te Batavia en den prijs in de verschillende havens van den Archipel. De inlandsche Vorsten stelden zich te vrede met de mo- en landtollen.

In Tjeribon bevonden zich acht Sabandarijen, te weten Pamanoean, Tjassan, Indramajoe, Tjaribon, Gobang, Lessari, Karangasam en Brebes. Aan dezen waren geene tolpoorten verbonden.

De Sabandarijen van Tegal, Soembar, Pamalang, Pekalongan, Batang, Kendal, Kali-woengro, Kali-sajer, Teogoe, Semarang, Kali-gaweih, Torbaja, Goemoeiak, Demak, Djapara, Toedoeng, Djawana, Bembang, Toeban, Sidajoe en Gresik, allen behoorende tot het rijk van Mataram, stonden elk met een of meer tolpoorten in verband. Die van Braban, Wedong en Paradisei, maakten eene uitzondering op den regel; daar werd slechts *suaf* verhandeld, hetwelk den pechters door de *dessa's* moest worden geleverd.

Ten aanzien van de stad Batavia bestonden bijzondere bepalingen, afgeleid uit het belang dat de meesters er bij hadden, om aan hunne talrijke slaven (want destijds behoorden bijna alle bedienden tot den slavestand) het gebruik van armbanden te onthouden. Onder de slaven, gestedig van Celebes, Bali, Timor en Soembawa aangevoerd, waren veel gewoefde menschen, en het was gevaarlijk dezen de gelegenheid te laten, om zich, door middel van opium, te brengen in den toestand van opgewondenheid, die dikwijls in het bekende *amblesopus* eindigde. Hetzelfde gold ten aanzien van slaven, wier meesters een te streng gebruik maakten van de toen weinig beperkte huiselijke Juridictie. De voorbeelden van moorden, die men aan het onmatig gebruik van opium toeschreef, waren, gelijk wij gezien hebben, niet zeldzaam in de stad ¹. Daarom, en omdat de steef die opium rookt meest altoos onoorlijk is, werd het verkoopen binnen de Juridictie der stad van opium en *tsjak* *gampang* met armbanden streng verboden.

Opmerkelijk is het, dat van dat mengsel in 1671 gesproken werd als van iets nieuws, dat toen nog niet tot de stad was doorgedrongen ².

¹ Zie pag 91

² Alhoewel ons ter handte gekomen zij, dat enige Chinesen en andere vreemdelingen

Wij hebben reeds gezien, dat de Compagnie 67,444 ponden opium invoerde in het eerste jaar, nadat zij den alleenhandel had verkregen, dat de volgende invoeren aanvankelijk geringer waren, en dat de gemiddelde jaarlijksche invoer van het eerste tienjarige tijdvak 55,620 ponden bedroeg. Het is waarschijnlijk dat het verbruik van opium op Java in het jaar 1678 reeds grooter dan die invoer was, en dat de sluikhandelaars in een gedeelte der behoefte bleven voorzien. Toen de herhaalde scherpe brieven van de Bewindhebbers het Indische bestuur tot grootere waakzaamheid hadden opgewekt, werd het aandeel der Compagnie in dezen handel steeds grooter, en bereikte in het tweede tienjarige tijdvak een gemiddeld cijfer van 93,640 ponden, zijnde 69 pCt. boven het gemiddelde van de eerste tien jaren.

Aannemende dat de helft van dat verschil aan vermindering van sluikhandel moet worden toegeschreven, en de wederhelft op rekening komt van een *toenemend verbruik*, dan is de slotsom, dat reeds in 1678 op Java heeft bestaan een verbruik van ongeveer 70,000 ponden opium 'sjaars. De geringe consumtie, die bij den aanvang der 17de eeuw bestond, en welligt geen 4000 ponden te boven ging, was derhalve in de eerste 77 jaren dier eeuw vermeerderd, als 1 tot 18. In de daarop volgende 68 jaren verhief zij zich tot een gemiddeld van 156,000 ponden jaars, dat is, zij groeide aan in de reede van 1 tot 2.

Om over die vermeerdering een juist oordeel te vollen, is eene vergelijking met het zielental op verschillende tijdstippen noodig. De volgende grondslagen eener zoodanige berekening steunen genoegzaam op de waarschijnlijkheid om aannemelijk te kunnen worden geacht.

Volgens VALENTYN bedroeg de bevolking van Java in het begin der vorige eeuw ongeveer 3,500,000, maar hij voegt er bij, dat die van sommige gedeelten van Bantam en Mataram te laag is opgegeven. Zijn cijfer schijnt alzoo veilig te kennen worden gebragt op 4,000,000 ¹. Stellen wij voorts dat het eene eeuw vroeger 3,000,000 bedroeg.

“allhier, haar werk beginne te maken van tabacq te mengen met amphioen, en deselve te verkoopen, een mixtuur sijnde daar degeene die se gebruycken, als kranksinnigh “en dol van worden enz.” *Resolutie des Kasteels*, 18 December 1671.

¹ Bantam..... 40,850 zonder mede te rekenen een aantal dorpen binnen 's land-

Volgens de laatste aan de Staten-Generaal gedane opgaven ¹, was de bevolking van Java en Madura gestegen tot 9,500,000 in 1850. Is de aanwas sedert 1707 gelijkmatig geweest, dan moet het cijfer in 1745 ongeveer 5,665,000 hebben bedragen.

Uit deze gegevens laat zich de volgende vergelijkende opgave samenstellen.

VERHOUDING VAN HET ZIELENTAL TOT HET VERBRUIK VAN OPIUM OP JAVA EN MADURA IN DE ONDERSTAANDE JAREN.

JAREN.	BEVOLKING.	TOTAAL VERBRUIK VAN OPIUM.	VERBRUIK VAN OPIUM PER HED. 'SJAAR.
1600	3,000,000	4,000 c	1/750 c
1674	3,780,000	70,000 "	1/54 "
1707	4,259,000	108,966 "	1/39 "
1745	5,665,000	156,168 "	1/36 "

Het verbruik van opium nam mitdien veel sneller toe dan de bevolking. In het tijdvak van 1600 tot 1678 was de aanwas het grootst.

Alvorens de behandeling van het tweede tijdvak van den opiumhandel op Java te besluiten, moeten wij ophelderen, hoe het komt, dat onze opgaven zoo breed verschillen van die, voorkomende in het Indisch Magazijn, en, in navolging daarvan, in het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië ².

Wij hebben uit onloochenbare bewijzen gestaafd, dat de Oost-Indische Compagnie, van het oogenblik dat zij invloed of gezag in Indië verkreeg, daar-

Transport van de vorige ble	40,830
Jakarta.....	96,960
Tjeribou.....	306,600
Matarum.....	1,718,800 behalve veel onbekende dorpen
Prinkatjg. Aandoeang enz....	409,630
Sourabaya, Paseroeroen en Madura.	601,250
Balenboeng.....	300,000

	3,383,000

¹ Verslag van den Minister van Koloniën van 2 (October 1851)

² *Indisch Magazijn*, N°. 1, 3, 3, p. 30. *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 18de jaar gang, 2de deel, p. 180 tot 190 en p. 225 tot 219

van gebruik maakte om, aanvankelijk op de kust van Malabar en daarna in den Indischen Archipel, den opiumhandel te drijven. De schrijver van het artikel in het Indisch Magazijn beweert daarentegen, dat de Compagnie, gedurende de eerste tijden van hare bepaalde vestiging op Java, dien handel verbood en zoo zeer verfoeide, dat zelfs, krachtens het plakkaat van 1683, de aangehaalde opium moest worden *verbrand*. De eerste bewering steunt op een misverstand; de tweede op eene schrijffout. Het is waar, de Compagnie verbood den handel in opium onder strenge straffen, zelfs die des doods, — maar zij zelve was niet in het verbod begrepen. Zij verfoeide dien handel geenszins, maar verfoeide de sluikers, welke de voordeelen daarvan met haar wilden deelen. In anderhalve eeuw hielp zij het verbruik van opium op Java twintigvoud toenemen, onder onophoudelijk klagen, dat het vertier niet nog grooter was.

En wat nu betreft het voorgewende *verbranden* van aangehaald opium, daarvoor zal wel *verbeuren* moeten gelezen worden, immers dat woord vinden wij in ons afschrift van de aangeduide publicatie.

Het vermoeden des schrijvers: "dat de Compagnie er belang bij had om "aan de opbrengsten der papaver-cultuur in Bengalen nieuwe uitwegen te "verschaffen," is even ongegrond. De Compagnie had geen belang hoe genaamd bij die kultuur; zij was eene vrije industrie, gevestigd in een gedeelte van Hindostan, alwaar de Compagnie geenerhande soevereine regten uitoefende, en waar zij slechts tot het drijven van koophandel, in het gemeen met eenige andere Europeische volken, was toegelaten.

DERDE TIJDVAK,

van 1740 tot 1816.

Wij hebben uit het voorafgaande gezien, dat de Compagnie het alleen aan haren staatkundigen invloed, geenszins aan territoriaal bezit, te danken had, dat zij den alleenhandel in opium op Java verkreeg, en dat de door haar ingevoerde hoeveelheden, in den tijd van 62 jaren, klommen van gemiddeld 55,620 ponden tot 156,148 ponden 'sjaars.

In het tijdvak hetwelk thans aanvangt, nam het grondgebied der Com-

pagnie met rasche schreden toe; het debiet van opium vermeesterde niet in dezelfde evenredigheid.

Die uitbreiding van grondgebied zullen wij zoo kort mogelijk aanstippen om er later niet meer op terug te komen.

Nadat de O. I. Compagnie, bij akten van den 15ten Januarij 1678 en 5 October 1706, was gesteld geworden, aanvankelijk in het beheer en vervolgens in den eigendom van Soesoehunan en Torbaja, en nadat de Soesoehunan aan haar had afgestaan de landschappen Samansap en Pamakasas, tevens afziende van de wel eens door hem gesustineerde oppermagt over de Tjeribonsche provinciën, verwierf de Compagnie, bij de artikelen van reconciliatie en vrede van den 11ten Nov. 1743, in volle soevereiniteit:

1°. het gansche eiland Madura;

2°. den Oosthoek van Java, dat is, al het land, liggende ten Oosten van eene lijn, getrokken van Paseroean zuidwaarts tot aan de zee.

3°. het land gelegen ten Westen van de rivier Loesari, voor zoo ver het dusver onder den Soesoehunan had gestaan;

4°. zeshonderd roeden lands, langs den oever der zee, en langs de boorden van alle rivieren die in zee uitloopen;

5°. Soerabaja, met de onderhoorige regentschappen;

6°. Rembang en Djapara met de djati-boeschen daartoe behoorende.

Den 11ten December 1749 gaf PAKOR BOEWANÁ de II zijn rijk en gezag over aan de Compagnie, die mitadien van dat oogenblik regtens de soevereiniteit over geheel Oostelijk Java verkreeg. Toen zij vervolgens in 1755, bij de destijds gesloten kontrakten, de zogenaamde Javaasche hovenlanden in leen gaf aan den Soesoehunan en Sultan, elk voor de helft, bleef de Compagnie in het bezit van al de Noordelijke Kust-Provinciën.

Inmiddels waren reeds in 1743 onder het beheer der Compagnie geplaatst al de Sabandarjën langs de Noordkust.

De uithreiding van grondgebied en magt, in en na 1743 verkregen, moest, dus meende men, gunstig werken op het opium-monopolie. Men verwachtte dat de zuivere winsten, die reeds gestegen waren gedurende de oorlogszetting der stranden door de krijgsmagt der Compagnie, zich na het sluiten der artikelen van vrede en reconciliatie op een toenemend cijfer zouden blijven handhaven. Deze uitkomstscheen inderdaad niet betwenschimig te

opium-veilingen te Batavia schenen hoogere rendementen te zullen moeten opbrengen, van het oogenblik dat de koopers in het groot zich, uit het bezit der kusten en zeehavens van Java door eene Europeesche magt, eene grootere waakzaamheid tegen den sluikhandel konden voorspellen, terwijl de verkoopers in het klein zich van het toenemend gezag der Compagnie eene krachtiger bescherming voor hunne personen en goederen konden belooven.

Nieuwe verbodswetten waren inmiddels tegen den sluikhandel uitgevaardigd. Men had zich de mogelijkheid van een geregeld jaarlijksch debiet van 1200 kisten, of 168,000 ponden opium, tot betrekkelijk hooge prijzen, voorgespiegeld. Van 1731 tot 1740 was het gemiddeld jaarlijksch vertier niet meer geweest, dan ruim 140,000 ponden, en, hoewel dat tijdvak jaren opleverde, waarin de winst tot *f* 860,000 steeg, in andere jaren was zij aanmerkelijk minder, en daalde zelfs eenmaal tot *f* 187,000. Zulke onbeduidende winsten waren allezins geschikt om de ontevredenheid der Bewindhebbers telkens weder op te wekken, eene ontevredenheid die zich gewoonlijk oploste in eene vernieuwing of uitbreiding der reeds zoo dikwijls afgekondigde, veelal vruchteloze, plakkaten. Bij dat van 18 Julij 1742 werd gezegd op “den hoe langer hoe meer toenemende clandestine aanbreng van amphioen en de sluijckhandel die daarinne door particulieren, op een stoutmoedige wijze, openlijk werd gepleegd, ja zelfs gesecoureerd en gefavoriseerd door de geene die amptshalven verplicht zijn, sulx op de Comptoiren van d’E Compie tot Cormandel, Mallabaar, Suratte en Malacca te beletten en tegen te gaan, gelijk dan ook op een genoegsaam licentieuse wijze den voornoemden amphioen, soo door Engelse, Franse en Moorse, als met ’s Compie’s schepen en mindere vaartuigen selver, uit de directie van Bengale en van elders, ja zelfs *nijt* Europa werd overgebracht, na deze hoofdplaatse (Batavia), als ook na Java’s Oost-Cust, mitsgaders Sumatra’s binnen en West-Cust en andere plaatsen meer, waardoor D’Ed. Comp. in dien precieusen handel (welke alleen aan deselve is behoorende) merkelyk werd geprejudiceert, en bij verkoping alhier seer groote schaden toegebracht door de sobere advanseen die daarop werden behaalt, niettegenstaande de sware straffen voor heen daar tegens bij placaten gestatueert.”

Ten cinde deze schandelyke misbruiken tegen te gaan, werd ten scherpste verboden: “niet alleen den particulieren vervoer van amphioen met ’s Compie.

"en andere schepen of mindere vaartuijgen uijt Europa, de directie van Ben-
 "gale, of eenig ander Comptoir van d'Ed. Comp^{ie} na dese hoofdplaats,
 "dan wel elders, maar ook dies invoer en verkoop door eenige vreemde natio
 "met haer schepen en mindere vaartuijgen alhier, op Java's Oost-Cust, Ma-
 "acca of andere plaatsen van d'Ed. Comp^{ie}, op pome dat wie bevonden sal
 "worden voortaan sig aan sodanige particulieren vijljen morahandel in am-
 "phioea, door oversending en vervoer, mitgaders inkoop en verkoopen,
 "vergroepen en schuldig gemaakt, dan wel daerinn op eenigerhande wijse
 "geparticipoerd of de hand geleend te hebben, dat sij hier, in Bengale of
 "wel elders op een van 's Comp. Comptoiren, waar het ook soude moeten we-
 "sen, t'sij te lande, of op de schepen en mindere vaartuijgen, sonder eenige
 "conventie, gratis of dissimulatie, van wat qualiteit, conditie sij ook souden
 "moeten wesen, ten exempel van anderen, boven confiscatie van haere goe-
 "deren, alsmede de particuliere schepen en vaartuijgen daermede de voorn.
 "amphioea sal wesen vervoert of aangebragt, aan *lijf en leven* sal worden
 "gestraft, na exigentie van saaken. Ende op dat den voorz. vijljen mor-
 "ahandel des te beter bekent komt te geraken, so beloven wij den aanbren-
 "ger van dien, onder secretesse van desselvs naam, niet alleen de waar-
 "van een quantiteijt, gelijk een de portie van den officier die de calang-
 "doen sal, van sodanige particuliere amphioea die door sijn aangeven sal
 "aeterhaald en geconfiscoerd worden, maar ook bovendien een volkomen im-
 "punitieit aan deselvs, ingevalle hij sig aan meerm. morahandel mede schul-
 "dig gemaakt moegt hebben. Gelastende en beveelende dierhalven, alle offic-
 "ren soo siraals, Bailluw en Landroost hier te steede, als de siraals op
 "de buyten Comptoiren, daarop ten naauwkeurigste te letten en regard te
 "smaan, mitgaders dese onse ordre, gefondeert en gereguleert op en na de
 "expresse bevelen en intentie der Hoeren en Meesters, ten rigouresten uijt
 "te voeren, naardien het interest en welvaren van de Masterhappij daaraan
 "ten hoogste is gelegen, en bij nalatigheid ofte verzuym van dien, tot stuy-
 "ting en tegengang van dat quaed, daar voor selver aanspreekblyk sullen
 "blyven."

In weerwil van dese verordeningen en van den toernemenden invloed der
 Compagnie, werden de verwachtingen, die men van de aanwinst van grond-
 gebied op Java's Noord-Oostkust had opgevat, door de uithoest gelogen-

straff. De sluikhandelaars, na zich aanvankelijk te hebben terug getrokken toen hunne oude betrekkingen met de ambtenaren des Soesochoenans plotseling werden verbroken, bespeurden weldra bij die der Compagnie dezelfde genegenheid om hunne ondernemingen te begunstigen. De Chinese opstand kan almede hebben bijgedragen om den gewonen loop des sluikhandels gedurende eenigen tijd te stuiten. Nadat de overgeblevene Chinezen in onderwerping waren gekomen, zullen zij hunne oude bedrijven weder van lieverlede hebben opgevat, en daaronder zal de sluikhandel in opium, zonder eenigen twijfel, eene plaats hebben bekleed.

Zoo lang de meeste ambtenaren der Compagnie regtstreeks of zijdelings in dezen sluikhandel betrokken bleven, was het niet te verwachten dat de algemeene conniventie, die blijkbaar bestond, zou ophouden. Elke poging tot verbetering werd door eene onzichtbare kracht verijdeld. De wetten werden niet uitgevoerd, in eene maatschappij, waarvan schier elk lid belang had bij hare werkeloosheid. Men mag zelfs in twijfel trekken of de streng veroordeelende taal der Indische plakkatens wel ernstig gemeend was.

Degenen wien het welzijn der Compagnie ter harte ging, kwamen ten laatsten tot de slotsom, dat er een middel moest worden gezocht om de belangen, zoo vijandig tegenover de Compagnie geschaard, met de hare te vereenzelvigen, en om het vijandelijk leger der sluikers, voor zoo ver zij in het gebied der Compagnie woonden, in een leger van bondgenooten te herscheppen.

De Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF geloofde dat vrijheid van handel het eenige middel was om de Compagnie te redden uit den valschen cirkel waarin zij zich bewoog. In de welbekende "Memorie" door hem aan de Bewindhebbers ingeleverd, gedurende zijn gedwongen verblijf in het Vaderland (1741), presc hij dat middel aan.

De Bewindhebbers stemden daarin toe, met dit voorbehoud, "dat ten reguarde van de recognitiën op den amphioenhandel, dezelve ten minsten genoomen moeten worden op 50 Ropijen in Bengalen voor uitgaande en 50 Rds. voor inkomend Regt te Batavia voor een ordinaire kist, waar door dan 's Compagnie's omslag in die quartieren (Bengalen), op meer dan dan de helft zal kunnen worden gereduceerd, en egter dezelve retouren voor Nederland als tegenwoordig ingezameld."

“En ten einde tegen het frauderen van 's Compa. inkomende regten
 “in doorn, te vigileren, en wel principaalijk met opzichte van den open-
 “gemotten amphioonhandel, in voegen als vooren, als alleen in doorn van
 “zoo veel remarque zijnde, als alle de overige artikelen uit Bengalen te
 “zamen, *calculerende drie aandring ten minsten op 3000 kistje*, en de re-
 “cognitie op 50 Ropias in Bengalen voor uitgaande en 50 Rds. te Ba-
 “tavia voor inkomend regt van ieder kistje, zullen alle deselve aan de
 “meestbiedende publijkelyk worden verkocht.”

Deze beslissing der Bewindhebbers schijnt in doorn voege te moeten
 worden verstaan, dat de handel in opium geheel zou worden overgelyken
 aan partikulieren, mits betalende de zoo even gemelde regten van uit- en
 inavort, te samen bedragende *f* 185 per kist, behoudens verpligting voor
 de invoerders te Batavia, om het opium niet anders dan op publike ven-
 dutie te zullen verkoopen, opdat de Compagnie zich van de werkelijk in-
 gevoerde hoeveelheden zou kunnen verzekeren.

Tegen het verwenselijken van deze, door VAN INHOFF zelf voorgestane
 denkbreken, schijnen zwarigheden te zijn gerezen. Waarin zij bestaan
 hebben is niet gebleken. Hij aanvaarde het bewind in Mei 1743, en ech-
 ter werd toen en in 1744 voortgegaan met, op den ouden voet, opium
 voor rekening der Compagnie uit Bengalen te ontbieden, om te Batavia
 door haar te worden verkocht. Die ontbiedingen en verkoopingren verkre-
 gen zelfs plotseling eene te voren ongeheerde hoogte. In 1744 werden
 456,370 ponden opium uit Bengalen ontvangen, zijnde meer dan het dub-
 bels van de grootste hoeveelheid, immer in een jaar voor de Compagnie
 aangebragt. Hij resolutie van 10 Maart 1744, bralkoot men dan ook om,
 met eenen stilstand van een geheel jaar, op eenmaal 3000 kisten bij open-
 bare veiling te verkoopen.

Oprigting der Amforn-Sociedad.

In 1745 kwam de Gouverneur-Genevaal VAN INHOFF met een ander mid-
 del voor den dag. Hij bragt het ontwerp van eene partikuliere associatie
 voor den amfionhandel in den Raad van Indië ter tafel. De Compagnie

* *Marginalische verduidelingen* 3. *de Memorie van VAN INHOFF*

zou haren alleenhandel aan die associatie afstaan, en zich alleen blijven belasten met de inkoop en het vervoeren van het gekochte naar Batavia. De Associatie zou instaan voor het jaarlijksch debiet van eene bepaalde hoeveelheid opium (1200 kisten), tegen vaste prijzen aan haar te leveren.

Het voorstel van den Gouverneur-Generaal werd voorafgegaan door de volgende inleiding.

“Door den Heere Gouverneur-Generaal aan de vergadering te kennen
 “gegeven zijnde, dat welgem. Zijn Edelheyt zijne gedagten al lange heb-
 “bende laten gaan over de maniere van den verkoop van amphioen alhier
 “ter plaatse, nademalen deselve zijn Edelh. van die natuur was te voren
 “gekomen, dat hoeseer de avancen ook aanmerkelijk voorquamen, ogter
 “daerop met geen volkomen sekerheyt konde werden beciffert voor het ver-
 “volgh, om het ongemeene verschil dat men in den prijs van het eene jaar
 “ofte het andere alhier, zoo in dit articul, als alle andere pointen van
 “negotie komt te ontmoeten, bujten dat ook te meermalen gelijk ook
 “jongst weder gebleken is, cenige van de verkochte parthijen, door de ko-
 “pers onafgehaalt in de pakhuizen zoo lange blijven staan, tot dat die wel
 “voor rekening van de kopers voor de tweede maale zijn verkocht, dog
 “het nadeel bij de Compagnie gedragen geworden, alsoo men d’ eerste
 “kopers selden of nooit bij sodanigen geleegentheid vinden konden, gelijk dat
 “ook ontwijffelbaar omtrent eenige der parthijen van de jongste verkoop in
 “de maand Maart 1744 soude hebben plaats gehad, indien se met de aan-
 “komste der schepen *Noortwolfsbergen* en de *Jonge Willem*, uit Bengale,
 “op den 23 Augustus passato en dus na een lang verloop van hêt op den
 “30 April jongstleden geëijndigt tweede termijn ter sessie van den 2 Fe-
 “bruarij deses jaars bepaald, niet hadden komen te ontwaren, dat daar-
 “mede geen amphioen alhier was aangebragt geworden, hetwelk dan ook
 “veroorzaakt heeft, het reijzen van dies prijse, en het verzoek tot beko-
 “ming van de gekogte parthijen door cenige Chinczen op den 17^{den} deser
 “maand, na het aangeteekende ter resolutie van dien dage, en welke in-
 “conveniënten zijn Edelheijt vormeonde dat te boven zoude komen en ook
 “te bepaalen wesen een vaste avance, na het geene welgemelde zijn Edel-
 “heijt hadde begreepen, en ter nedergesteld bij een geschrift, dat daarvan

“ontworpen hadde, en bij resumtie bevonden wierd te weesen van de volgende inhoud.”

Nadat het uitgewerkt voorstel van den Gouverneur-Generaal was voorgelezen, werd daar over gedelibereerd en in aanmerking genomen “dat nememaal het groote oogmerk omtrent den amphioenhandel is, de Compagnie daarvan zoo veel mogelijk privaatief te doen gaadoeren, men ook niet anders dan voorvorderlijk tot dat doelwit rekenen kan het extendieren van het interest dat de Compagnie daarin heeft tot soo vele andere menichen, ja de geheele Colonie alhier, dewelke door den tijdt daaraan geleggen zal leggen, dat er geen andere amphioen inkomt als die van de Compagnie; bijten dat ook in 't geheel sulke societijten voordeelig sijn, eenendeels door de profijten die sij geven over het geheele ligchaam en die in stede van winsten op koopmanschappen door den tijdt veranderen in een goeden interest van uijtgestelde penningen. Soodat een maestig profijt voor een Societijt nog toereijkende is en een kleijn verlies haar niet daeren kan door het groote ligchaam dat daaraan participoert, maar ook omdat op deese wijze een dubbeld roullement van penningen wert verwekt in den handel, eens met het geld dat gefourneert werd, en eens met de acties of portien in de Societijten, tot een dubbeld voordeel en moerder leven in de negotie; waarbij nog komt dat in al sulke fondsen een ieder een wyl buiten als binnen 's lands seer gemakkelijck deel nemen, en dus het interest van de gantsche Colonie daerdoor ook verder gefixondeert werden kan, en de Compagnie al egter op deesen voet mag hopen bij den Amphioenhandel te zullen kunnen profiteeren circa een millioen gulden jaerlijks, vooral soo de prijzen in Pattana, gelijk niet bijten apparentie is, wat mogte dalen, het welke allen is wat men van een enkel artical van negotie pretendeeren off verwagten kan. Zoo wierd om alle deese redenen, met oopenbarigheit van stemmen, goedgevonden en verstaan in het ter nedergestelde bij het voorsz. project te consentieren !”

Alles werd het denkbeeld verwenselijkt, om aan den slakhandel, voor een veel Java betreft, zijne voornaamste werktuigen te ontzemen, ter selfder tijt die werktuigen dienstbaar makende aan de bevordering en uit-

¹ *Resolutoe des Raads*, 26 September 1745

breiding van den *geoorloofden* opiumhandel en daardoor van de inkomsten der Compagnie.

Op den 30sten November 1745 verkreeg de inmiddels tot stand gebragte vereeniging, onder den naam van "*de Amfoen-Societeit*" een uitsluitend octrooi, voor den tijd van tien jaren, eindigende met ult^o Augustus 1755. Dat octrooi, aan welks inhoud wij verwijzen ¹, is vervolgens van tijd tot tijd, met eenige veranderingen, verlengd geworden ², tot dat, op ult^o November 1792, de Societeit, bij ontstentenis van verdere verlenging, regtens ophield te bestaan. Zij bleef evenwel, gelijk wij nader sullen zien, nog tot het jaar 1794 in het daadzakelijk bezit van den opiumhandel.

Gelijk wel te voorzien was, beantwoordde de Amfoen-Societeit niet aan het oogmerk harer oprigting, om namelijk den sluikhandel op eene afdoende wijze te beteugelen en aan de Compagnie de voordeelen te bezorgen van een geregeld jaarlijksch debiet van 1200 kisten opium. Wij zullen later zien, dat reeds van het jaar 1762 het debiet zich ter nauwernood op 800 kisten kon handhaven. Eene aanzienlijke klasse van ingezetenen, vroeger op de eene of andere wijze in den sluikhandel betrokken, kreeg nu wel belang in het bestrijden van den onwettigen invoer van het heulsap, maar het aantal dienaren en burgers, die geene aktiehouders waren, bleef groot genoeg om zich met den sluikhandel in te laten, vooral toen na eenige jaren de meeste aktiën het eigendom waren geworden van gerepatriëerden, en van crfgenamen in Nederland wonende. Er was een oogenblik waarin slechts 67 van de 300 aktiën op Java waren gedomiciliëerd!

De plaatselijke prijsverhooging, door de tusschenkomst der Amfoen-Societeit te weeg gebragt, bood den sluikhandelaar een nieuw lokaas aan. Vroeger bestond dat lokaas in het verschil tusschen den inkoopsprijs in Bengalen, vermeerderd met vracht en andere onkosten, en den

¹ Zie bijlage N°. 2.

² Zie *Patriasche Missives* van den 25sten October 1764, 21 October 1765, 18 October 1771 en 20 October 1773; *Resolutie des Kasteels* van 29 November 1774; *Amsterdamsche Kamerbrief* van 8 December 1774; *Zeevosche Kamerbrief* van 30 December 1776; *Resolutie des Kasteels* van 29 December 1778 en *Patriasche Missives* van 25 September 1778, 23 October 1779 en 7 December 1782.

natuurlijken prijs op Java, een verschil, soms aanzienlijk, maar soms ook betrekkelijk gering. De Compagnie had sedert de traktaten van 1677 en 1678, die haar den alleenhandel in het artikel op Java schonken, steeds de markt gevolgd; zij verkocht te Batavia in het publiek aan den meest-biedende, nu en dan met een groot, op andere tijden met een klein svans. Thans was een kunstmatige prijs in het leven geroepen. De Compagnie bedong een winst van *f* 500 à *f* 600 per kist van de Amfoem-Sociëteit, die op hare beurt eens evenredige prijsverhooging moest cischen van de koopers uit de tweede hand. Het opium zal mitidien in het binnenland doorgaans een hogere waarde hebben gehad dan vroeger, welke hogere waarde als een premie voor den smokkelaar kon worden behouden, immers zoo lang de hoeveelheid, door de tusschenkomst van de Amfoem-Sociëteit aan den verbruiker geleverd, beneden de wettelijke behoefte bleef.

Te Batavia nam men een plaatselijke maatregel, die tot verhooging van den consumptieprijs aldaar strekken moest. Het verpachten van het uitsluitend recht om opium te mogen bereiden en in het klein verkoopen werd beproefd. Die pacht, de eerste van hare soort in de administratieve geschiedenis van Neêrlandsch-Indië, werd met 1 Januarij 1747 aan den kapitein der Chinesen, LIM BRENG KANG verleend, met intordictie echter om medat te mogen verkoopen binnen de stad, de suider voorstad en de blokken breesten de stad tot aan den Parawoeschen weg ¹. In de conditien dier pacht wordt de benaming van *medat-billen* niet gebruikt; er is slechts sprake van "huijeren daar medat geboekt, geroekt en verkoft wort," en het erhijst zelfs, uit eenen spoedig daarna genomen antidotalen maatregel, dat de *medat-billen*, zoo als zij thans bestaan, toen nog niet bekend waren. Toen de pacht ruim drie maanden had gewerkt, werd namelijk in een extra-ordinaire vergadering van Gouverneur-Generaal en Raden besloten, *dannive met alt*. April 1747 weder in te trekken, "en het rooken en verhuopen van medat, even als bevorens, aan een ieder toe te laten, "omder dese conditie nochtans, dat het laatste aan geene slaven zal mogen

¹ *Versaenden der gewone landeindichten te Batavia, gevonden en geproeft te Ende van Indië, op den 12^{den} December 1746.*

“geschieden, nochte ook niet binnen de limieten ter resolutie van den 13^{den} December 1746 en de daarvan geformeerde conditiën in het breede “vermelt, *maar op arbitraire straffen te interdiceren het sitten van madat-rokers, bij forme van kroegh, of gemeensame rookplaatsen, en alsoo dit laatste “point geheel en al af te schaffen”*”.

De gronden voor deze afschaffing aangevoerd, waren, dat de pachter en zijne onderpachters zich aan de gestelde restrictiën niet gestoord, maar van het verleende privilegie misbruik gemaakt hadden, zoo dat, “in stede van “daardoor te bereiken de goede oogmerken waarmede de voorzeide pacht “is ingevoerd, integendeel hetselve tot prejuditie van vele komt te stroomken, doordien sommige sig verbeelden straffeloos, onder den dekmantel van “dese vergunning tot het roken van madat, op sekere gepermitteerde plaatsen te mogen favoriseren allerlei versameling van quaad volck en conventiculen, daar veeltijds den toeleg wordt beraamt tot roven en steelen, “sonder dat de dienaren van de Justitie haar aldaar vermogen op te pakken, so sij anders daarvan niet te overtuigen sijn. Ongerekend de stremming die de pachter verwekt in den debiet van den amfioen, eensdeels “door dies excessive verduring alsoo diverse andere pachters exorbitant op “dat goed winnen willen en ten anderen, door het beletten van dies paratie aan de aankomende handelaars, het een en ander blijkende bij “deswegens gepresenteerd berigt van den Drossaart TRABE.”

De consumtieprijs in de Oostelijke provinciën van Java werd ter zelfder tijd opgevoerd door het verhoogen van 10 op 20 Rijksdalers per kist, van het uitgaand regt bij den uitvoer van Batavia geheven, behalve 4½ Rijksdalers voor waaggeld. Dit blijkt uit de pachtconditiën van de nu voor het eerst ingestelde pacht van den boom².

Het 17de artikel der vastgestelde voorwaarden voor die nieuwe pacht, luidt als volgt: “Den *amfioen*, welkers *invoer* (door particulieren) op “de daartoe gestelde straffen verboden blijft, zal bij den *wijtvoer* betalen “van ieder kistje *twintig* Rijksd. voor uitgaande regten, sonder eenige re-

¹ *Resolutie des Kasteels*, van den 13^{den} April en Advertentie van 19 April 1747.

² *Voorwaarden der gewone landsmiddelen ter stede Batavia enz.*, bij resolutie van 13 December 1746.

“factie op den prijs of markt, hier of elders, en den pagter van den boom, “ten wiens behoefte dit uitgaand regt wordt geheft, zal daarentegen ook “weder verplicht zijn tegens de sluikcrijen in den *empire* zoo zorgvuldig “als omtrent andere dingen te waken, en wanneer hem iets daarvan voor- “komt, verre van door betaling van zulk een of grooter inkomend regt “zig te laten corrumperen, betaelve niet mogen verzwiigen, sonder aan *lijf* “of *leven* strafbaar te zijn, na exigentie en bevinding van saken.”

Te dier tijd was het verkoopen van *masat* in het klein, in de Oosto-lijke Provinciën van Java nog niet verpacht, maar de kist opium was onderhevig aan een inkomend regt van 10 Rijksdalers en verder aan come tol van 20 Spaansche Realen, bij vervoer naar het binnenland. Door dit een en ander was de kist opium met 54½ Rijksdalers aan regten boven den Bataviaaschen prijs berwaard, alvorens den verbruiker op Java te bereiken.

De volgende uittreksels uit eene verzameling, getiteld: “Javaasche¹ ver-“pactingen, alle voor den tijd van drie jaren, ingaande 1 Jan. 1753 en “eindigende uit^o December 1754,” zullen een vrij duidelijk denkbeeld geven van de toenmalige finantiële inrigtingen, in het gedeelte des eilands waar- van thans sprake is, voor zoo veel het debiet van opium kan gescht wor- den daarin betrokken te zijn.

“Art. 2. De pagter van de Sabandharje (dat wil zeggen van de inko- “mende en uitgaande regten) sal tefens ook pagter van de tolpoorten zijn.”

“Art. 3. Dog sullen op een Sabandharje uijterlijk niet meer als drie “tolpoorten mogen woenen, waarvan de plaats sal werden aangewesen aan “den pagter.”

“Art. 4. Nogthans mag er maar eens tol geheven worden van de op- “gaande goederen en niet aan iedere tolpoort eens.”

“Art. 6. Ook mag er op eenige basars in de bovenlanden, of ergens “elders, waar het ook moege sijn, geen thol of basargeld, poortgeld of “vernigtrhande gerechtigheid van goederen, die gekogt of verkogt werden, “genomen werden, en dus blijft er geen andere thol dan de uitgaande en “inkomende re-thol alleen, en voor de goederen die opgevoert werden van

¹ Men herinnert hier dat Java, volgens het toenmalig spraakgebruik, de Sundasche districten niet omvatte

“van de stranden, cenmaal de landthol, aan de tholpoorten te betalen, “sonder meer.”

“Art. 7. De opgaande thol aan de poorten is vijf ten hondert, uijtgesondert alleen de *amphioen*, waarvan op Java betaalt wert, gelijk thans in gebruik is, *twintig spaense realen*, het picol.”

“Art. 8. De zeethol, inkomende, is vijf van de hondert, uijtgesondert de volgende artikelen:

“1°. De *amphioen* betaald op Java overal *thien* rijxdalers het picol, doch op Cheribon, Gebang en Indramayoc *twintig*, dewijl daar geen tholpoorten zijn.”

Uit dit alles volgt dat er ook nu nog geene, van regeringswege verpachte, *madatkitten* in Oostelijk Java waren, en dat mitsdien de toestand op de bladzijden 112 en 113 beschreven, in 1754 nog voortduurde.

Blijkens het 40° art. van het oktrooi der amfiocn-societeit, was zij bevoegd tot het in dienst nemen van gewapende vaartuigen, om tegen de sluikers te kruisen. Het blijkt niet dat zij zich die middelen immer heeft aangeschaft.

De Regering deed, van haren kant, nieuwe pogingen om den onwettigen handel te beteugelen. Direkte middelen werden door indirecte geschraagd. Reeds in het eerste tijdperk van het bestaan der Maatschappij, had het tegengaan der weelde, als aansporing tot het najagen van ongeoorloofde winsten, in de oogmerken der bewindhebbers gelegen. De Gouverneur-Generaal MOSSEL gaf aan de sumptuaire wetten van vroeger tijd in het jaar 1755 eene groote uitbreiding, door, te gelijk met een nieuw plakkaat tegen den morshandel, uit te vaardigen het bekende “Reglement tegen de pracht “en praal.”

De volgende bijzonderheden zijn, als bijdragen tot de wijze waarop de smokkelhandel destijds gedreven werd, niet onbelangrijk.

De ondervinding geleerd hebbende, dat de “lorrendraaijers” dikwijls de havens van Java bezochten, onder het voorwendsel van gebrek aan water en ververschingen, werd het in acht nemen van eene norske stroefheid, jegens alle vreemde schepen, als regel voorgeschreven. Men verstreckte hun het hoog noodige, wees het verdere van de hand en gaf onbewimpeld te kennen, dat een gerecht verblijf onaangenaam zou zijn. De Engelsche ingezetenen van Benkoclen (op Sumatra), die onder verdenking lagen van zich bijzon-

der op den stuikhandel toe te leggen, zagen hunne vaartuigen dan ook weldra uit onze havens gebannen. Het ongrieff daaruit voor die bezitting geboren, gaf aanleiding tot het naïve aanbod der Engelsche ambassadeurs afklaar, om zich van den morshandel in opium te onthouden, mits men hun den aanhanden zijnde voorraad afkocht, "en aan het etablissement van Bandoeïen weder als bevorens, alle hulp en gerioffelijkheid in de correspondentie met Batavia wilde bewijzen ¹."

Gedurende de reis over Java van den Gouverneur-Generaal VAN DERHOFF in 1746, werd overal aan de Javaansche regenten ingescherpt, dat de aanwezigheid betrekking waarin zij thans tot de Compagnie waren gekomen, hun het tegenstaan van den stuikhandel, vooral in opium, tot plicht maakte.

Op den 29sten April 1746, werd bij een bevelschrift, uitgevaardigd te *Sambalanga* op het eiland Madera, aan alle aanhalers of ontdekkers van stuikwaren, de volle waarde dervelve toegesegd als belooning.

Uit dat stuk blijkt, dat de smokkelaars hunne waar vooral bragten op het eiland *Bawean*, en dat zij gewoonlijk kwamen van Malaka, Djohor, Sumatra's binnenkust, Palembang, Bangka, Blitong, Bali, Bandjermassin en andere plaatsen op Borneo. Ook te Palembang en andere havens op Java, waar de Compagnie zich weinig of niet kon doen gelden, werd stuikhandel gedreven ².

De invloed der Compagnie in den uitersten Onthoek van Java was destijds zeer gering. De distrikten van Malang, Antang, Lamadjang en Poeger waren in het bezit dergenen, die vroeger de Balische partij en die van den beruchten Soerapati hadden omhelsd. Zij stonden in gastdijge gemeenschap met de op *Norasa-Barong* (een klein eiland op de Zuidkust van Java) uitgewerkene Palembangers, waarbij zich gevoegd hadden vele Baliers, als ook handelaars en scheepvaarders van Mandar en Roegie. Eerst in 1767 werd in eerstgemelde distrikten het gezag der Compagnie eenigermate gevestigd, door het ten onderbrengen van Malajoë Koroema, den nakomeling van Soerapati. Tien jaren later (1777) werd het uitroeijen van het roof- en smokkelnest op *Norasa-Barong* volbragt, door het wegvoo-

¹ *Verzoek van de Staten* van 23 April 1745.

² *Interceptie der reis van den Gouverneur-Generaal VAN DERHOFF, in 1746*.

ren naar Java van de gansche bevolking, die, ten getale van twee duizend zielen, over onderscheidene provinciën werd verdeeld ¹.

In dien tijd werden *Sumanap* en *Bawean* nog beschouwd “als konkelnes-ten voor smokkelaars en lorrendraaijers.” Die van het laatstgemelde eilandje werden beschreven als “bij nacht en ontijden met kleine vaartuigjes “over en weder varende en op afgelegen plaatsen met hunne sluijkwaaren “op Java landende, onder Lassum en Touban.” Zij lagen zelfs onder verdenking van verstandhouding met de zeeroovers en van regtstreeksche gemeenschap met verboden handelplaatsen, zoo als Djohor en Riouw. De Compagnie had er geene ambtenaren om een oog in het zeil te houden. Het inlandsch hoofd, dat zich onbevoegdlijk *Pangeran* liet noemen, deed wat hij goed vond, en kwam slechts nu en dan *homage* bewijzen te Samarang ².

Was dit de toestand van Bawean nog in 1780, vroeger zal men zich daar en te Sumanap gewis op grooter schaal aan den sluikhandel hebben overgegeven. Malaka, Benkoelen en de Westkust van Borneo schijnen de stapelplaatsen van den verboden opiumhandel te zijn geworden, toen de Engelsche schepen zich niet meer op de kusten van Java durfden wagen. Van die twee plaatsen werd de opium, in kleine hoeveelheden, met inlandsche vaartuigen, overal heen gevoerd. Wat voor Oostelijk Java bestemd was, ging in de eerste plaats naar Bawean, Sumanap, Noessa-Barong en Bali, en werd van daar binnen gesmokkeld. In 1765 werden 68 kisten opium uit de Engelsche schepen *Camis* en *Neptune* aangehaald, welke men met het voormelde doel te Malaka wilde aan wal brengen.

Niet altoos echter viel de handhaving der bestaande verbodsbepalingen in zulke eerlijke handen, en er is alle grond om te vermoeden, dat het sluiken van lieverlede weder algemeener geworden was onder de dienaren der Compagnie. In het jaar 1800 verrijkte een Engelsch zeeman de hydrographie van Indië met de vruchten eener twintigjarige ondervinding ³.

¹ *Memorie van den afgaanden Javaschen Gouverneur en Directeur J. R. VAN DER BURGH, aan zijnen opvolger J. SIBERG, dd. 19 Sept. 1780.*

² *Ut supra.*

³ H. M. ELLMORE, *The British mariner's directory and guide to the trade and navigation of the Indian and Chinese seas.*

Sedert 1753 had hij aldaar niet slechts van haven tot haven *gevoerd*, maar ook *gehandeld* en *gemoetheld*, en doelde nu aan zijne landgenoten mede, hoe men het aanleggen moest om eene lading van 500 kisten opium in het gebied der Nederlandsche O. I. Compagnie aan den man te brengen. De eerste bezitting in zijne instructiën voorkomende is *Malaka*; daar, zegt hij, was kans om 100 kisten opium te verkoopen. Op *Limboe* konden 20 kisten te gelijk afgezet worden, hoewel er jaarlijks behoefte was aan 50 tot 100 kisten; op *Bangka* kon men niet meer dan 10 kisten op eenmaal kwijt raken, omdat de bezoeken der smokkelaars zich daar nog al snel opvolgden; de tegenwoordigheid der Compagnies-kruisers was geen beksel, mits men zekere *betrouwden* in acht nam, die de bevelhebbers van alle vrienden verwachtten.

“Inmiddels (dus vervolgde hij in substantie) is uwe barkas van Muntok naar Palembang gekomen, onder voorwendsel van de watervaten te vullen, doch eigenlijk om den resident en den Sultan te vragen of zij geneegen zijn *zaken te doen*. Des noods kunt gij aan eerstgemelden specie of opium achterlaten, naderhand weder te Palembang aangierende, om de rekening te sluiten. Te Batavia aankomende, moet gij uwe gansche lading, ook opium ¹, aan de regering aanbieden, met achterhouding van 20 of 30 kisten voor *den partikulieren handel*. Nu moet uitgevraagd worden of de *Piakaal* of *Shabandar* ook nog een eigen voorraad opium hebben; zoo ja, dan zijn er goede zaken met hen te doen en moet men zeer op zijne hoede zijn; hebben zij geen voorraad, dan is er kans dat zij den uwen nemen, behoudens levering op een der kleine eilanden nabij de reede. Met ondergeschikte personen kan ook gehandeld worden, zoo als met den Raas van Onrust, met den beunhaas (*the Whipper-in*) die op Edam woont, en met den Vice-Vice kommandeur op Kuipers-eiland ².”

Te *Mampara* (Borneo) konden destijds 500 kisten opium 'sjaars worden verkocht, te *Sambas* was de behoefte iets grooter; *Sorbadans* was insgelijks een zeer goede markt ³.

¹ Het kwam dat, in den tijd door *ELIZABETH* bekeeld, opium door Engelsen te Batavia werd aangebragt, zal blyken uit den verdere loop van dit verhaal.

² *FALCONER'S Directory etc.*

Hoewel deze bijzonderheden betrekking hebben tot verschillende jaren van de tweede helft der vorige eeuw, de laatsten zelfs tot een tijdvak hetwelk wij in ons geschiedkundig overzicht nog niet bereikt hebben, zoo geven zij evenwel een vrij duidelijk denkbeeld van den staat des opiumhandels, dertig jaren nadat de Amfoen-Societeit in volle werking was gekomen. Die staat was, uit het oogpunt der Compagnie, niet gunstig, want men rekende dat jaarlijks 500 kisten ter sluik werden ingevoerd op Java, zoodat het onmogelijk werd, de bij het oktrooi der Amfoen-Societeit bepaalde 1200 kisten opium aan den man te brengen ¹. De Gouverneur-Generaal en Raden zagen zich dan ook genoopt om in 1778 nieuwe bepalingen uit te vaardigen, met het doel om den handel en de vaart met de plaatsen, bekend als de stapel- of verzamelplaatsen der sluikers, te beletten of onder eene strenge politie te brengen. Daartoe moest Batavia het middenpunt worden van de kustvaart; alle schepen en prauwen komende van Malaka, Palembang en den Overwal ², of derwaarts bestemd, moesten zich te Batavia komen voorzien van *passen*, die niet verleend werden dan na eene strenge visitatie. De vaart van en naar Djohor en onderhoorigheden en langs de Maleische kust werd geheel verboden.

Alvorens deze schets van den opiumhandel in Nederlandsch Indië te vervolgen, moeten wij eenige oogenblikken stilstaan bij de groote moeilijkheden welke aan de Compagnie van lieverlede door de Engelschen werden in den weg gelegd, met opzigt tot het doen van hare inkoopten in Bengalen.

Toisten met de Engelschen in Bengalen.

De inkoopten van opium in Bengalen hadden nimmer ernstige belemmeringen ondervonden. Er bestond vrije mededinging tusschen de agenten der onderscheidene Maatschappijen. Elk had zijne *Gomasta's* of inlandsche makelaars, die zich naar de opium-distrikten begaven en door middel van *Pykars* of onder-makelaars, de vereischte overeenkomsten sloten voor hunne meesters. Niet altoos gelukte het hun, zich gemakkelijk van dien last te

¹ *Verhandeling van W. CRAANE, oud Secretaris der Hooge Regering en voormalig Kasier van de Amfoen-Societeit, 1791.*

² De Westkust van Borneo.

kwijten. Nu eens werden landbouw, nijverheid en handel door binnenlandse onlusten en oorlogen gestremd. Dan weder plaatsten gunstelingen van den Vorst of van de in het aenil (*amans*) heerschende schoonheid zich tusschen planter en *Gomada*, en maakten het aluiten van eenigen koop, zonder aanzienlijke handvullingen, onmogelijk. Soms wierpen de *Gomada's* verlichte zwarigheden op, ten einde prijsverhoogen of trage leveringen te vergoelijken. Op andere tijden veroorzaakten de gewaagde speculatiën van bijzondere personen plotselinge prijsverhoogen, die aan het uitroeuen der bevelen van de Compagnie in den weg stonden. Hare dienaren maakten zich soms, voor eigen sluikhandel, meester van het opium, dat zij voor hunne lastgevers hadden behooren te koopen.

Deze moeijelijkheden hadden zich reeds in de zeventiende eeuw doen gevoelen. In het jaar 1687 zonden de Bewindhebbers H. A. VAN BEEDE TOT BRAKESTEYN, Heer van Mijldregt, als Commissaris naar Bengalen, ten einde voorzieningen te maken tegen de kwade praktijken der Compagniesdienaren. Hij voerde een nieuw reglement in omtrent den handel, betwelf door de Heeren Majores werd goedgekeurd, "maer soo haest was hij van daer niet vertrocken, off die ordres sijn ten meereendele weder in duijgen 'geraekt, en ongeobserveert gebleven."

In de laatste helft der 18de eeuw kwamen mededingers in den Bengaalschen handel opdagen, die nog minder, dan de bovengemelde, door het zenden van Commissarissen te bedwingen waren. De Engelsche Oost-Indische Maatschappij, na in 1675 een nederig agentschap in Bengalen te hebben gevestigd, verkreeg in 1699, door een onderdanig en vertiedig gelrag² jegens den Mogol, de vergunning om zich op grooter schaal te Calcutta te mogen vestigen. Zij ontwierp het plan van eene vesting, doch om geen argwaan op te wekken, zorgde zij dat daaraan slechts langzaam en ongemerkt werd gewerkt. Zoo werden de grondslagen gelegd van het nog bestaende *Fort William*. Vijftig jaren later trad de Britsche handelsvereeniging op als eene krijgvoerende mogendheid, by gelegenheid dat de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk een grooter aantal soldaten had doen

² *Memorie van de Compagnie*.

³ *Memorie van de Compagnie and requeste behav. ad. Mins. - Hist. of the East India*

in dienst nemen, dan tot bloote bescherming werden vereischt. De veroverings ontwerpen van *Dupleix* lokten die van *Clive* uit, en spoedig was de Engelsche Compagnie gewikkeld in de oorlogen, die het Indische schierciland onophoudelijk verontrusteden. De invloed der Engelschen nam gestadig toe, nadat de rampen van het jaar 1757 waren te boven gekomen. In 1759 deed de Hooge Begering te Batavia eene poging, om ook den Nederlandschen invloed in Bengalen te doen stijgen. Eene versterking van militairen, bestemd om in de Nederlandsche factorij te Chinsura post te vatten, werd door *CLIVE*, in naam van de inlandsche Overheid, aangevallen en verslagen, hoewel de republiek destijds in vrede was met Groot-Britannië. In 1765 werd aan de Engelschen door den Nabob van Bengalen (thans een bloot werktuig in hunne handen) de verdediging van dat landschap opgedragen. De aldus verkregene magt werd in dat zelfde jaar benuttigd om van den Mogol te verkrijgen een *firman*, de Engelsche O. I. Compagnie verklarende tot zijnen *Dewan* (schatgaarder) in Bengalen, Behar en Orissa.

Het was deze hoedanigheid, die de Engelschen in staat stelde, om de zijdelingsche middelen, dusver tot het verdringen van den handel der Nederlanders in het werk gesteld, door openlijke maatregelen te doen opvolgen. De kwellingen en afpersingen, dusver door of in naam van den Onderkoning of *Soebahdar*, op geheime aandrang der Engelschen, jegens de onzen geploegd ¹, wêrden nu vervangen door daden, waartoe de *Dewan* (schatgaarder) van den grooten Mogol zich bevoegd achtte.

Een voorbeeld der vroegere kwellingen zal niet te onpas zijn. In 1761 wist de Heer *MACQUIRE*, hoofd der Engelsche factorij te Patna, den *Soebahdar* te overreden tot het uitvaardigen van een bevelschrift (*perwannah*), waarbij aan hem (*MACQUIRE*) het uitsluitend regt tot het opkopen van opium werd verleend, hoezeer die *Soebahdar* geenerlei bevoegdheid had om inbreuk te maken op den vrijen handel, den Hollanders bij firman van den Mogol, zijnen Souverein, geschonken. De ernstige vertogen en bedreigingen der Hollandsche ambtenaren waren oorzaak, dat de Heer *MACQUIRE* zijn privilegie aan den *Soebahdar* terug gaf ², waarschijnlijk uit vrees, dat de

¹ *Memorie* van den Heer L. *TAILLEFERT*, van den 17^{den} November 1763.

² Hij schreef op den 14 Mei 1761 aan het Nederlandsch Opperhoofd te Patna. "I re-

toen reeds van alle kanten oprijzende klagen over de verregaande asper-
sagen en knevelarijen der Engelsche ambtenaren in Indië, de aandacht van
het Britsch Ministerie zouden trekken, wanneer zij ook door den Staat der
Verenigde Nederlanden, in den naam der Hollandische O. I. Maatschappij,
werden aangeheven. Dit voorval verhinderde den Heer ELLIS, vervanger
van den Heer MACQUIRE, niet om zich in 1762 en 1763 nog dieper in-
grijpingen in onze regten te veroorlooven¹, tot dat de Engelsche Gouver-
neur VAN BITTART, in persoon naar Patna gekomen, het in eene mondo-
linge onderhandeling met den delinquent zoo ver bragt, dat hij in tegen-
woordigheid van het Nederlandsche Opperhoofd plegtig beloofde, geen hin-
der meer te zullen toebrengen aan onzen opiumhandel. "Dan (dus zegt een
"ooggetuige), het is naderhand gebleken dat het Engelsch Opperhoofd zig
"die overeenkomst en der ordres van zijnen Gouverneur weijzig bekreunde,
"althans hij voer dien ongeacht voort met zijne geweldige handelwijze²." Men
weet schier niet waarover zich meer te verwonderen, over de onbeschaamde
belzucht van den ondergeschikte, of over de zwakheid van den
meerdere, die onderhandelde en overreedde, waar hij had moeten bevelen
en straffen. Hierbij moet echter worden, in het oog gehouden, dat de En-
gelsche Gouverneur destijds slechts ééne stem had in het Collegie van "Gou-
verneur en Raaden" en dat die stem te kampen had met die van vier of
vijf medepluigtigen, van wie gezegd wordt: "of the council a great propor-
"tion were deriving vast emoluments from the abuses, the existence of which
"they denied³." Hetgeen destijds in Bengalen voorviel rechtvaardigt geheel
de woorden van denzelfden schrijver: "The conduct of the Company's
"servants furnishes one of the most remarkable instances upon record, of
"the power of interest to extinguish all sense of justice and even of shame⁴."

"I send the parwanah to the Raja, agreeable to my promise, the next morning, and
"the same day write to all my Goumstah's to send back the cupres. They are not ar-
"rived as yet, but I daily expect them. However I shall again send them orders to
"return them

¹ *Memorie van den Heer J. BACHARACHT, Directeur van den handel in Bengalen*
64 12 February 1777

² *Id. supra*

³ *Mitch's History of British India*, III, 775

⁴ *Id. supra*, III, 780

In 1771, alzoo zeven jaren nadat de Engelsche O. I. Maatschappij was bekleed geworden met de waardigheid van *Dewan*, bleek het, dat hare dienaren wel is waar groote sommen ingezameld, maar nog grootere verspild hadden. De bewindhebbers (*the Court of Directors*) wakker gemaakt door de allerwege oprijzende stemmen, zagen de noodzakelijkheid van eene meer onmiddelijke bemoeijng met de wijze waarop hunne dienaren zich van de pligten van het schatgaarderschap kweten. Zij wilden zich inlaten met de inkomsten van het *Dewani*, maar ook met de wijze waarop die inkomsten, in naam des Grooten Mogols, werden besteed. De toen beraamde maatregelen van controle konden evenwel niet spoedig genoeg werken om het ontstaan van een aanzienlijk te kort, in tegenspraak met vroegere verzekeringen, te verhoeden. De Britsche Ministers, gebruik makende van de verlegenheid waarin de Maatschappij door de onberaden handelingen harer dienaren werd gewikkeld, drongen haar de veranderingen in hare constitutie op, die zij noodig oordeelden. De Parlementsakte van 1773 bepaalde onder anderen, dat aan het hoofd des bewinds in Indië zou worden geplaatst een Gouverneur-Generaal, met grooter magt dan dusver door den Gouverneur was uitgeoefend. Deze waardigheid werd opgedragen aan WARREN HASTINGS.

Bij eenen brief van den 22^{den} October 1774, maakte hij zijne komst te Calcutta bekend aan de Nederlandsche bedienden, daarbij betuigende van zijn "earnest desire to promote the most cordial intercourse and reciprocal of good offices," met gelijktijdige verzekering dat zij zouden kunnen rekenen op "every assistance towards the carrying on and facilitating the allowed commerce of your nation in these parts."

De Nederlandsche bedienden waanden nu het einde nabij van hunne lange en vruchteloze worsteling tegen het zedeloos bestuur van fort William, hetwelk met de snelheid van eenen Proteus van gedaante verwisselende, steeds de misbruiken, die het in de eene hoedanigheid bedreef of toeliet, van zich afwierp, door de magt te beschuldigen, die het, in eene andere hoedanigheid, zelf uitoefende. Nu als Compagnie, dan weder als *Dewan*, op eenen anderen tijd als *Soebaldar* handelende, was dat bestuur alles of niets, of een gedeelte van zich zelve, al naar mate het een of het andere voorgeven bevorderlijk was aan zijne oogmerken. Thans, meende

men, zou dat verlichtig strijden tegen een geheimzinnig en arglistig wezen ophouden.

De nieuwe Gouverneur-Generaal en zijn Raad waren door de Britsche Wetgeving met eene groote magt bekleed; hunne mannelijke en openhartige taal schreef de waarborg, dat de onloochebare regten der Nederlanders niet langer zouden worden verstooren.

Vol van dit vertrouwen gingen de Nederlandsche bedienden over tot het opstellen van eene "memorie van bewaarenissen," die door twee hunner, de Heeren VAN DANCKELMAN en KILBRACHT, naar Calcutta gebragt en aan WARREN HASTINGS en zijnen Raad overgeleverd werd, met aanbod om de vereischte ophelderingen bij monde te geven.

In die Memorie, godagetrokend Hougly den 10^{den} April 1775, beriep men zich op de bestaande firmans van den Grooten Mogol, als de grondslag der toelating van beide Maatschappijen (de Engelsche en de Nederlandsche) tot eenen geheel vrijen handel in alle landsproducten. Na eene herhaling van den inhoud dier Staatsstukken, zeide de Memorie, "in een woord, de Compagnie heeft door de *firmans* verkregen een recht en gezag, zoo uitgebreid en aanzienlijk, dat niets als openbaar geweld dezelve omver kan wroeten of vernietigen." Na te hebben herinnerd, dat behoudens kleine kwellingen van den kant der Indische regering, waarop gewoonlijk spoedig bereddel was gevolgd, de inhoud dier firmans steeds nageleefd en de handel ongestoord en voorsprijdig gelieven was geworven, sprak de Memorie van "de aanmerkelijke revolutie van den jaare 1756. Van toen af aan (zoo vervolgde het stuk), ofte eigenlijk na de berovering van kakkatten (Calcutta) van de op 's lands Soubah, door het lot der wapenen, gemaakte progressie in den jaare 1757, namen de veriaten hand over hand toe. In alle takken van den handel wierden wij vermoeyt, en jaar op jaar vermindert in ons respectieve insamen. Het recht om salpeter uit de eerste hand in te kopen, werd gestreud, door een uitsluitend verlot van des insamen, dat Lord CLIVE zig ten behoeve van de Engelsche Compagnie had weten te bezorgen. De opium, een zoo important artikel, zoogt men ons meerk te ontrentingen door onverschijfelijke dwaarsdrijverijen en verdeleryke manoeuvres van particulieren, en het weynige dat wy daarvan, als lijf taal, magtig werden, moesten wy ten aller duursten betalen, weder te

“nog toe, in verre na, zoo veel te kunnen obtineeren, als er, ter voldoening van onse gewoone eischen, jaarlijk noodig is.”

De Heeren VAN DANCKELMAN en EILBRACHT werden uiterst beleefd te Calcutta ontvangen, maar ten aanzien van den opiumhandel volgde geene voorziening, hetwelk te opmerkelijker was, omdat een bevelschrift van de Britsche bewindslieden van 28 April 1775, de opheffing beval van alle bestaande hebbende hindernissen omtrent het inkoop van *lyncwaden*. Men gaf evenwel voor, dat ook ten aanzien van het *opium* voorziening volgen zou. WARREN HASTINGS vroeg afschriften van alle aan de Nederlanders verleende *firman's*, *nessaans* en *sunnuds*, maar, voor dat hij die ontvangen had, was reeds op zijn' last eene bekendmaking afgekondigd, waaruit duidelijk bleek dat hij zich, als *dewan*, bevoegd achtte om aan de Engelsche O. I. Compagnie, welke hij vertegenwoordigde, het monopolie van den opiumhandel, zonder omwegen, te schenken. “As the opium (dus schreven de Engelsche dienaren te Patna, in antwoord op de klagten der Nederlanders, op den 31sten Augustus 1775) as the opium forms a considerable branch of the Company's revenue, and is by no means esteemed an article of public commerce, we do not think ourselves authorised to countenance any person in the provision there of without the express directions of our superiors.”

De Nederlandsche bedienden besloten nu de proef te nemen, of men van de Britsche zijde tot dadelijkheden zou overgaan, wanneer zij, ongeacht het verbod van den *Dewan*, gebruik maakten van den nog altoos *jure* bestaande Firman van den Keizer. Zij zonden, als van ouds, hunne *Gomasta's* naar de opiumdistrikten, om voorschotten te geven en overeenkomsten te sluiten. Het bleek nu dat het den *Dewan* ernst was, zich niet aan den keizerlijken Firman te storen. De Nederlandsche *Gomasta's* werden verhinderd en mishandeld door de bedienden van zekeren GRIFFITH, aan wien WARREN HASTINGS en zijne Raden inmiddels het uitsluitend regt tot opkopen van den opiumoogst hadden verleend, ten spot der menigvuldige, hun door de Nederlandsche ambtenaren te Hougly geschrevene brieven.

In Januarij 1776 werd eindelijk een antwoord ontvangen, gevolgd door een ultimatum van den 7^{den} Februarij ¹, waaruit blijkt, dat inmiddels van

¹ Zie Bijlage N°. 3.

de Engelse zijde het aanbod aan de onzen was gedaan om hun 900 *mands* (450 kisten) opium af te staan tegen inkoopsprijs, terwijl men overgens ontkende, dat het karakter, waarmede de Heer GRIFFITH was bekleed, niet was van eenen monopolist; hij was blootelijk, dus beweerde men, een ontraktant, die op zich had genomen, al het opium te bezorgen, benoemd bij de Engelse Compagnie, welke evenwel, dus zeide men verder, niet als *Dewan* allezins bevoegd rekende om veranderingen te maken in hetzelve dusver had bestaan.

Dit antwoord van den Britschen Gouverneur-Generaal en zijne Raden was een waarlijk vervolg op de reeds zoo dikwijls door de Nederlandsche ambtenaren ondervondene *equivocatiën*. Al was het waarheid, dat SIR ARREN HASTINGS, als *bestuurder der zaken van de Engelse Maatschappij*, met GRIFFITH eene overeenkomst wegens de levering van opium aan die Maatschappij had gesloten, evenzeer was het waarheid, dat hij, in hoedanigheid van *Dewan*, op den 8ten Maart 1776, en derhalve slechts eene maand verna, een bevelschrift (*perwansah*) had uitgevaardigd, waarbij aan de planters werd verboden, aan andere *Gomasta's* dan die van GRIFFITH opium af te leveren, met uitdrukkelijke vergunning om de voorschotten van die andere *Gomasta's* ontvangen, voor zich te behouden, met verbod aan den *gouverneur*, om de klagen aan te hooren, die deswege mogten worden gedaan¹.

Op den 12^{den} Februarij, en derhalve voor dat de inhoud van dat bevelschrift aan de Nederlandsche bedienden kon bekend zijn, werden, in den land te Hougly, de grondslagen van het aan de Engelsen te geven antwoord vastgesteld. Het lost zich op in eene wederlegging der Engelse overzeeringen, maar tevens in het eindbealut om *het halve ei te verkiezen boven den ledigen dop*. Mogten de Engelsen volharren, dan zou men van hun aanbod tot levering van eene bepaalde hoeveelheid opium, tegen inkoopsprijs, aan de Nederlandsche Maatschappij, gebruik maken; maar tevens werden dat cijfer op meer dan 450 kisten vastgesteld te krijgen. Dit is evenwel niet gelukt, de Engelsen deden het aanbod van 450 kisten, omdat dat de hoeveelheid was door de Compagnie, in het laatste jaar van den 18^{den} vorigen Handel, uit de eerste hand gekocht, zij achteten zich om die te

den om een voordeeliger jaar tot maatstaf te nemen van hun aanbod. Het werd na eenige onderhandelingen aangenomen en bleef als regel gelden tot in het jaar 1795, toen de oorlog tusschen Engeland en het Gemeenebest uitbarstte ¹.

Nadat aldus de geschillen met de dienaren der Engelsche O. I. Maatschappij waren beslecht geworden, door eene, ons door den nood opgedrongene, overeenkomst, hernam de opiumhandel eenen geregelden, gedeeltelijk nieuwen gang. Al wat de Compagnie meer noodig had dan 450 kisten 's jaars, moest zij van nu af uit de *tweede* of *derde* hand, en mitsdien tot veel hooger prijzen koopen, dan zij zou besteed hebben, ware de handel vrij en zij in de gelegenheid gebleven om onmiddellijk met de planters te handelen. In het vervolg werden ook inkoopen van opium te Batavia gedaan, meestal aangebragt door Engelsche handelaars. Intusschen was de Compagnie reeds sedert lang gewoon geworden aan het besteden van prijzen, ver overtreffende die van den goeden ouden tijd, toen de Bewindhebbers aan Gouverneur-Generaal en Raden schreven. "T is voorwaar geene geringhe "winst, die, volgens UEd. schrijven, op de amphioen wort behaelt, wanneer die tot 64 Ropias (ƒ 80) de man (*maund*) tot Pattena ingekoft "wort, en deselve op de Oosteust van Java weder van 320 tot 340 Rijx- "daalers 't picol (sijnde eijgentlijk *twee man*) wort verkoft en daerom is 't "noodigh, gelijk wij bemercken, dat UEs mede practiseren, dat dien handel "voor de Compagnie alleen, immers zoo veel doenlijk werd geconserveert ²."

In 1730 was de inkoopsprijs gestegen tot ƒ 162. In 1731 kochten Engelsche speculanten alles op voor ƒ 174 tot ƒ 181, hetwelk aanleiding gaf tot een bevel aan de Bengaalsche bedienden (die meenden dat zij door limites waren gebonden) om den loop der markt te volgen ³.

¹ Toen, in 1817, de kantoren der voormalige O. I. Compagnie in Bengalen door het Nederlandsche Gouvt. werden overgenomen, heeft het pogingen aangewend, om andermaal van het Britsch bestuur de jaarlijksche afstand van 450 kisten opium, tegen inkoopsprijs, te bekomen. Die pogingen hebben geen gevolg gehad, blijkens verslag van den Kommissaris J. A. VAN BRAAM, dd. Chinsurah, 29 Augustus 1817.

² *Missive*, 25 October 1696.

³ *Resolucie* 16 Junij, 1732.

In het jaar 1760 was de inkoopsprijs *f* 222, in 1761 *f* 278, in 1762 *f* 326, in 1763 *f* 375 en in 1764 *f* 402, per *maund*.

Bij het tweede artikel van het oktrooij der Amfoen-Societeit, had de Compagnie zich verbonden de kist opium te leveren voor 450 Rijksdalers courant of *f* 1125 de kist van twee *maunds*. In 1768 kwam elke zoodanige kist aan de Compagnie te staan op *f* 804. Zij won derhalve slechts *f* 321 per kist, en ondervond de onjuistheid der bij de oprigting der Societeit gemaakte berekening, dat men zich daardoor van eene jaarlijksche winst van *f* 1,000,000 op 1200 kisten, of van *f* 833 per kist, zou verzekeren. Nu werd aan de Amfoen-Societeit onder het oog gebragt, dat men in 1745 niet had gerekend op eene zoo aanzienlijke verhooging als de inkoopsprijzen in Bengalen hadden ondergaan, dat eene evenredige vermeerdering van den oktrooiprijs met de billijkheid overeenkwam, en dat de Societeit zich daarover te minder kon beklagen, omdat zij van haren kant partij trok van de "excessive prijzen waarop het slaapsap inmiddels op Java was gestegen." Op die gronden werd de prijs in artikel 2 van het oktrooij genoemd, vermeerderd met 100 Rijksd. per kist, en alzoo gebragt op 550 Rijksdalers ¹.

Wat de "excessieve prijzen" waren, in 1763 op Java gemaakt, is niet gebleken, maar zij schijnen niet bestendig te zijn geweest, want reeds in 1767 zien wij, op het voorbeeld daartoe door den Directeur REYNIER DE KLERK gegeven, al de ambtenaren der Societeit vrijwillig afstand doen van een gedeelte hunner salarissen, uit hoofde van de aanhoudend verminderende winsten. Negen jaren later werden die jaarwedden weder gebragt op de vorige hoogte ².

Overigens zullen die "excessieve prijzen" hebben in verband gestaan met de betrekkelijk geringe aanvoeren van de jaren 1762, 1763 en 1764, te zamen bedragende 174,750 ponden, of slechts zoo veel als sedert de oprigting der Societeit jaarlijks was ontvangen geworden. Die geringe aanbreng was (dit zij hier ter loops aangemerkt) te weeg gebragt "door de zoo superieure als willekeurige rol die de Engelschen toen in Bengalen

¹ *Resolütie*, 31 Maart 1763.

² *Resolütien* van 13 Maart 1767, en 12 Maart 1776.

“speelden en welke hen animeerde tot eenen meer dan gewonen assuranten
 “morshandel langs Sumatras Westkust en Straat Malacca, van waar het
 “heulsap dan wederom vervoerd werd naar *Borneo*, *Celebes*, langs *Java* enz.
 “waardoor het genoegzaam onmogelijk geworden was de bepaalde hoeveel-
 “heid van 1200 kisten aan den man te brengen ¹.”

In 1776 werd bepaald dat de Amfoen-Societeit, boven den reeds vastge-
 stelden prijs per kist opium, aan de Compagnie zou uitkeeren de helft van
 de daarop bij verkoop behaalde winst ².

Reeds hebben wij gezegd dat de Societeit in het jaar 1794 werd ontbon-
 den. Die maatregel werd voorafgegaan door eene veeljarige wijffeling. Een
 rapport van twee ervaren dienaren der Compagnie, aan wie een onderzoek
 deswege was opgedragen, strekte tot verlenging van het oktrooi ³. Dit was
 ook het gevoclen van den schrijver van een stuk, ingeleverd aan de Staats-
 Commissie, die in het jaar 1791 een uitvoerig verslag uitbragt over den
 Staat der Oost-Indische Compagnie, een onderzoek hetwelk de zending van
 de Heeren NEDERBURGH en FRYKENIUS, als Commissarissen-Generaal, ten ge-
 volge had ⁴. Op de plaats gekomen, oordeelden die Staatsdienaren daar
 anders over. Het was, na gehouden onderzoek, hunne overtuiging, dat de
 maatregel van 1756, “grootendeels haar doel was komen te missen, door-
 “dien de aktiën of aandeelen in de gemelde Societeit door alienatiën, sterf-
 “gevallen, als anderzins, voor ver het grootste gedeelte waren gekomen in
 “handen van lieden zich in Europa bevindende, terwijl die aandeelen welke
 “nog in Indië ’t hujs hoorden, meerendeels competeerden aan vermogende
 “lieden, ofte dienaren van de Compagnie, en derhalve de voorzeide in-
 “tentie, gestrekt hebbende om de voorschreven Societeit te doen dienen tot
 “een vast en geaccrediteerd fonds voor de gemeente, om daarin haar Ca-
 “pitalen en middelen te besteeden, door middel van voorschreven Societeit
 “niet langer kon worden bereikt, en dat ook de omstandigheden van de
 “Maatschappij en de drukkende lasten, welke zij moest dragen tot onder-

¹ *Verhandeling van W. CRAANE*, enz., 1791.

² *Resolutie*, 4 Junij 1776.

³ *Rapport der Heeren SMITH en VAN STOCKUM*, dd. 28 Dec. 1780.

⁴ *Resolutie van Bewindhebbers*, van 14 Mei 1791, in het werk getiteld: *Staat der
 generale Nederlondsche O. I. Compagnie* II p. 109.

“houd en beveiliging van hare bezittingen, niet langer toelieten om een gedeelte der voordeelen, uit den verkoop en het debiet der amfoen profluerende, so en in dier voegen, als deselve tot dus verre door de amfoen societeit waren genoten, aan particulieren af te staan ¹.” Op deze en meer andere gronden, werd de Societeit verklaard te zijn ontbonden met den 15^{den} Maart 1794, en werd de amfoen-handel verklaard te zullen worden gedreven door de Compagnie zelve, met vernieuwing van alle vroegere publicatiën, placcaten en resolutiën, waarbij die handel aan particulieren, op het scherpst, was ontzegd in alle bezittingen der Compagnie en hare onderhoorigheden in en bezuiden de Straat Malaka. Van dat verbod werd uitgezonderd het opium te Batavia van de Compagnie gekocht, hetwelk mitsdien zou mogen worden vervoerd naar alle plaatsen onder het gebied en de gehoorzaamheid der Maatschappij staande, “uitgenomen alleenlijk de provintie *Banda* alwaar de invoer van amfoen, als schadelijk geoordeeld werdende, ten eenemaal wordt verboden.” In de havens van Oostelijk Java mogt geen andere invoer van opium plaats hebben dan *direct van Batavia*; dienvolgens zou opium, uit die havens naar den overwal of elders uitgevoerd en aldaar onverkoopbaar bevonden, slechts te Batavia weder ingevoerd mogen worden, na te zijn erkend geworden als opium herkomstig van de veilingen der Compagnie ².

De opiumhandel werd nu opgedragen aan eene *Amfoen-Directie*, bestaande uit eenen Directeur (een lid der Hooge Regering), twee Administrateurs, een Kassier en een Boekhouder, tevens belast met de functiën van Scriba ³.

Uit de voor die Directie beraamde instructie blijkt, dat men rekening maakte op een jaarlijksch vertier van 1000 kisten; dat die hoeveelheid op eenmaal, met eenen stilstand van tien of twaalf maanden, in het openbaar verkocht zou worden, eerst bij opbod en daarna bij afslag. Van het zuiver rendement zou worden afgetrokken $7\frac{1}{2}$ procent, om te worden verdeeld op de wijze in de instructie bepaald. Aan den Gouverneur-Generaal en den Directeur-Generaal werd elk $\frac{1}{6}$ van de alzoo ingehouden procenten

¹ Placcaat van den 15 Maart 1794.

² Verbaal van Commissarissen-Generaal, 22 Februarij 1794.

³ *Ui supra*.

toegewezen, vermoedelijk om het belang dier hooge ambtenaren aan de uitbreiding van het debiet te verbinden ¹.

Het ontbinden der Amfoen-Societeit bragt alzoo geene verandering in den opiumhandel te weeg. Een raderwerk, voor het drijven van dien handel onnoodig en voor den Souverein onvoordeelig geacht, werd weggenomen, maar overigens bleef alles op den ouden voet. De Amfoen-Directie deed, wat vroeger de Amfoen-Societeit had gedaan: *zij verkocht is het groot*. De voordeelen door de Compagnie uit het opium-monopolie getrokken, bleven zich tot zuiver commerciële winsten bepalen, namelijk tot het verschil tusschen den prijs van inkoop en dien van verkoop. Men liet zich niet in met het debiet in het klein.

Dit duurde voort tot de komst van den Gouverneur-Generaal DAENDELS op Java, in 1808. Hij keurde de toen bestaande inrigting van den amfoenhandel af. Die handel, door de Commissarissen-Generaal geschat te zullen opbrengen een voordeel van f 1,250,000 's jaars, had, volgens hem, genoegzaam niets opgeleverd. "De gestrengste wetten, zelfs die van doodstraf op den verboden invoer, waren (zegt hij) ontoereikende, zoodat het debiet van het Gouvernement zeer gering was, hetwelk voornamelijk aan den morhandel in dat artikel toe te schrijven was, en waarbij de hooge ambtenaren te veel belang hadden, dan dat er van hen eenige ernstige handhaving der wetten was te verwachten ²."

De Amfoen-Directie werd dan ook afgeschaft, en zoodra de stilstand bij de laatste verkooping dier Directie bepaald, op den 1sten September 1808 was verstreken, werd van lieverlede overgegaan tot het verpachten der madatkitten over geheel Java. Het stelsel in 1747 te Batavia, op eene kleine schaal, beproefd doch als gevaarlijk weder afgeschaft (zie p. 125), werd van en met het jaar 1809 algemeen ingevoerd.

Vooraf echter nam de Gouverneur-Generaal een' tusschenmaatregel van eenen zonderlingen aard. Aan elken plaatselijken gezagvoerder werd een zeker aantal kisten opium van Batavia gezonden, toereikend voor de ver-

¹ Verhaal van Commissarissen-Generaal, 22 Februarij 1794.

² Staat der Nederlandsche O. I. Bezittingen onder het bestuur van H. W. DAENDELS, in de jaren 1808—1811, p. 18 en 102.

onderstelde behoefte van zes maanden; voor de waarde, gerekend tegen 1500 piasters per kist, werd hij gedebiteerd, en men verwachtte van elks ijver, dat hij de hem toegezonden hoeveelheid binnen den bepaalden tijd zou hebben verkocht. Hem werd veroorloofd, bij dien verkoop, eene winst te nemen van 100 piasters, zonder meer. Na eenigen tijd moest eene beëdigde verklaring worden afgelegd van hetgeen omtrent de wezenlijke behoefte van elk distrikt bekend zou zijn geworden. Kwade trouw zou met deportatie en cassatie worden gestraft. Alle verkoop en vervoer van opium, niet bij de Residenten ingekocht, werd verboden ¹. Spoedig daarna werd, uit hoofde van den geringen aanvoer en de toenemende duurte van opium, de Gouvernementsprijs verhoogd tot 1700 piasters per kist ².

De Gouverneur-Generaal zond aan den Minister van Koloniën eene uitvoerige opgave van de gronden, welke hem tot het nemen van dien maatregel hadden bewogen.

“Nog een tweede brop (dus zeide hij) is ter vermeerdering van 's lands inkomsten op Java door mij geopend, door eene geheeie nieuwe inrigting welke ik aan den handel in amphioen aldaar heb gegeven.”

“Van dat artikel, waarvan het gebruik, hoe schadelijk ook, eene onontbeerlijke en onveranderlijke behoefte bij de mindere Javanen geworden is, bevreedde het sommigen, en klaagden bovenal de pachters der uitgaande regten te Batavia, dat gedurende de laatste jaren bijkans geen enkele kist naar het Gouvernement van Java's Noord-Oostkust werd uitgevoerd, en zulks niettegenstaande men zich op goede gronden overtuigd hield, dat de consumptie van hetzelfde, onder de Javanen, in geenendeele was verminderd.”

“Dan, hoe gemakkelijk het ook viel de ware redenen van dit vreemd verschijnsel te bevroeden, de middelen om met de ontdekking van dezelve, tevens aan 's lands kas de voordeelen terug te brengen welke men door dit schijnbaar gebrek aan vertier moest derven, wierden onbeproofd gelaten.”

“Trouwens, hoe konde zulks ook anders zijn, daar, wel is waar, de oorzaken van dit verschijnsel eeniglijk gelegen waren in eene openbare over-

¹ Besluit van 25 Mei 1808.

² Besluit van 13 Augustus 1808.

“treding van de gestrengste wetten tegen den handel in amphioen, maar “de Gouverneurs van Java, met hunne onderhorige residenten en andere “ambtenaren, in dat geval de eerste presumtive overtreders waren, en de “zen, zoo als het uit dit geheel verslag aan Uwe Excellentie genoegzaam is “gebleken, de magt der hooge Indische regering te verre waren ontwassen, “dan dat zij aan eene getrouwe observantie der wetten konden worden “verbonden.”

“Dit kwaad dierhalve in zijnen eersten oorsprong willende aantasten, “heb ik vermeend daarin niet beter te kunnen slagen, dan door de Java- “sche ambtenaren voor het vervolg, door hun eigenbelang, van vermoedelijke “overtreders der wet in de eerste instrumenten tot handhaving van deselve “te hervormen.”

“Om dit te bewerkstelligen heb ik in de eerste plaats de consumptie der “amphioen op Java doen begrooten, daarbij voornamelijk tot basis nemende “het vertier en de verzending welke in vroegere jaren derwaarts pleegden te “geschieden. Op welke grond, door deskundigen, berekend zijnde dat de “consumptie ruim op 400 kisten kan worden gesteld, zoo heb ik dit getal, “naar evenredigheid der populatie in elk gedeelte van Java’s Noord-Oost- “kust, over de verschillende prefecturen, het gezaghebberschap in den Oost- “hoek en de beide hoven van Java, verdeeld; de respectieve prefecten en “gezaghebbers in den Oosthoek en de Ministers aan de Hoven tot het debet “der hun toegedeelde hoeveelheid verbindende, doch hen tevens daartoe, bij “uitsluiting, een ieder in den hunnen autoriserende.”

“Daar nu de prijs waarvoor dit verplicht debiet aan de respectieve prefecten “is opgedragen, mede bepaald en gesteld is op 1700 Spaansche Reaalen “de kist, terwijl de inkoop, ook thans nog gedurende den oorlog, waar- “schijnlijk zal kunnen geschieden tegen Sp. 800 tot 900 de kist, zoo zal “dit artikel alleen eene aanzienlijke vermeerdering geven aan ’s lands inkom- “sten tot ruim 400,000 Rds. zilvergeld ’s jaars ¹.”

Het opium krachtens den genomen maatregel aan de plaatselijke Gezag- hebbers gezonden en berekend voor de gegiste behoefte van zes maanden, was verdeeld als volgt.

¹ *Brief van den Gouverneur-Generaal DAENDELS aan den Minister van Koloniën van het Koninkrijk Holland, dd. 12 November, 1808.*

Samarang en de onderhoorige distrikten....	54 kisten.
Soerabaja en onderhoorigheden.....	48 "
Tegal.....	9 "
Pekalongan.....	9 "
Djapara.....	14 "
Rembang.....	13 "
De Vorsten-landen.....	48 "
In zes maanden.....	195 kisten. ¹

De behoefte van Tjeribon en het westelijk gedeelte van Java was hier onder niet begrepen. Daarheen werd geen opium van Gouvernementswege gezonden, vermits aldaar de invoer en het debiet aan pachters waren afgestaan. — Het verdient te worden opgemerkt, dat de Gouverneur-Generaal DAENDELS, bij het nemen van dezen tusschenmaatregel, uitging van het beginsel, reeds zestig jaren te voren door den Baron VAN IMHOFF, bij het oprigten der Amfioen-Societeit, vooropgezet, dat men de ambtenaren, door het eigenbelang, van vermoedelijke overtreders der wet in handhavers derzelve moest trachten te herscheppen. Wij willen, overigens, het op de ambtenaren geworpen vermoeden niet als geheel ongegrond verklaren, maar kunnen evenwel de aanmerking niet terug houden, dat de Gouverneur-Generaal DAENDELS, bij het vellen van zulk een streng oordeel, geheel schijnt te hebben uit het oog verloren de snel afnemende welvaart van Java in dat tijdvak, waaruit noodwendig eene vermindering van debiet moest ontstaan. Maar wij komen op dat onderwerp terug, na het geven van eene korte schets, hoedanig, na den afloop der tweede verpachting, de amfioenkitten waren verdeeld.

Bantam (onbekend).

Batavia idem.

Preangerlanden en } onbekend, blijkende slechts dat er zes kitten waren
Krawang. } langs de Tji-taroem.

¹ Resolutie van 25 Mei 1808.

Indramajoe	negen.....	..kitten.
Tjeribon.....	negentien.....	..#
Tegal.....	zeven.....	..#
Pekalongan.....	een en twintig.....	..#
Samarang.....	zes en twintig.....	..#
Djapara en Djawana.....	zeven en twintig.....	..#
Rembang.....	negen.....	..#
Gresik (daaronder begrepen Toeban).....	vijftien.....	..#
Soerabaja.....	twee en zeventig.....	..#
Pesoeroean.....	tien.....	..#
Besoeki en Panaroekan.....	zes.....	..#
Banjoewangi.....	een.....	..#
Madura en Pamekassan.....	zes.....	..#
Soemanap.....	twaaif.....	..#
Bawean.....	een.....	..# ¹

De kist opium was overigens onderworpen aan een inkomend regt (re-cognitie) van 500 Rijksdalers ².

Sedert het uitbarsten, in 1795, van den oorlog tusschen Engeland en de Republiek, was het verkrijgen van opium uit Bengalen voor de behoefte van Java, kostbaar en wisselvallig geworden. Aanvankelijk voerden Arabische, Amerikaansche en Deensche schepen het benoodigde aan, maar toen bijna geene onzijdige vlaggen overbleven, en het blokkade-stelsel op ruime schaal werd toegepast, verminderden de aanvoeren en stegen de prijzen, terwijl ter zelfder tijd de consumtie in China met rasehe schreden toenam.

In het jaar 1804 was de prijs van een katti opium (1½ pond), te Samarang weleer verkrijgbaar voor 7 Piasters, gestegen tot 41 Piasters kopergeld ³.

Eene andere oorzaak beperkte de toevoeren; het was het verdwijnen der

¹ *Publikation* van 7 September en 16 November 1810.

² *Overzicht van den Staat der Nederlandsche O. I. bezittingen, onder het bekeer van H. W. DAENDELS, door N. ENGELHARD, 1816, p. 231.*

³ *Rapport van de Heeren SMISSAKET en MIDDELKOOFF, aan den Gouverneur van Java's Noord-Oost Kust, 1804.*

zilveren munt op Java en de ongeschiktheid der meeste koloniale voortbrengselen om als ruilmiddel te dienen, toen het opium schier uitsluitend met kleine inlandsche vaartuigen van Bali, Borneo en elders werd aangebragt, zoo als het geval was in de jaren 1809, 1810 en 1811. Ook de sluikhandelaar vertoonde zich ten laatsten schaars, vermits de eenige waar die hij terug begeerde, (zilver geld) bijna niet meer aanwezig was.

Naast den minderen aanvoer stond een afnemend vertier, als een gevolg van den stilstand des buitenlandschen handels, waardoor de middelen der inlanders, om zich het gebruik van opium te kunnen veroorloven, aanmerkelijk waren ingekrompen. De verovering van de meeste buitenbezittingen door de Engelschen, stremde het uitvoeren van de aanzienlijke hoeveelheden rijst, olie, zout en andere produkten van Java, die vroeger, grootendeels door inlandsche handelaars, derwaarts werden gebragt. Schepen uit Europa en Amerika bezochten Java niet meer; de suikerkultuur stond bijna geheel stil. De prijzen van alle voortbrengsels van Java waren aldaar tot eene onbekende laagte gezonken.

Door de zamenwerking van al deze oorzaken verklaart zich gemakkelijk het verminderd vertier van opium in de laatste jaren voor de Britsche verovering, zonder die uitsluitend aan de oneerlijkheid der ambtenaren toe te schrijven.

Zeer snel was die vermindering toegenomen. In 1794 had de jaarlijksche amfoen-verkoopning nog 973 kisten bedragen, waarop gewonnen was eene som van f 1,378,887. Daaruit hadden de Commissarissen-Generaal aanleiding genomen om der Indische regering op het hart te drukken, het debiet weder te brengen op 1200 kisten. Het is beter, zeiden zij, dat eene gegeven winst worde behaald op de grootst mogelijke hoeveelheid, vermits daardoor "de lorrendraaijers en andere waaghalzen" meer worden afgeschrikt, dan wanneer die zelfde som op eene kleine hoeveelheid wordt gewonnen ¹,

In Julij 1796 bedroeg de jaarlijksche verkoopning der Amfoen-Directie 950 kisten, in 1797 was de aanvoer 1070 en in 1798 steeg hij tot 1137 kisten. In 1799 daalde hij tot 339 kisten en bleef vervolgens gering. Tien jaren daarna zien wij den Gouverneur-Generaal de behoefte van drierivde gedeelten der bevolking van Oostelijk Java ramen op 400 kisten, hetwelk

¹ Besluit van Commissarissen-Generaal van 25 October 1794.

voor het gansche eiland eene behoefte van 533 kisten veronderstelt, of slechts 46 ten honderd van hetgeen nog in 1798 werkelijk was verkocht en 44 ten honderd van het vertier van 1200 kisten, hetwelk men nog in 1794 mogelijk achtte.

Wij zijn thans aan het tijdstip der Britsche verovering genaderd en daarmede stappen wij voor goed af van de inrigtingen der voormalige O. I. Compagnie. Alvorens dat nieuwe tijdperk in te treden, deelen wij de volgende bijzonderheden mede, als bijdragen tot de juiste beoordeeling van het behandeld onderwerp.

Hoezeer de doodstraf tegen de opiumsluikers was bedreigd, deinsde men veelal terug voor de strenge toepassing van die straf. Zoo werden in het jaar 1773 door den Raad van Justitie te Batavia, wegens gepleegden morshandel in amfoen ter dood veroordeeld, J. A. HANEWINKEL en J. TRAPPE. De executie van het vonnis geschorst geworden zijnde, tot dat bescheid zou zijn ontvangen op een door de veroordeelden aan de Heeren Majores ingediend verzoek om pardon, verkregen zij in het jaar 1775 abolitie van die sententie, uit aanmerking van eene detentie van twee en een half jaren "bevangen met de vrecze des doods." Zij werden evenwel als schadelijke subjecten uit Indië gebannen ¹.

De sluikhandel had ook in Nederland zijne vertakkingen. In 1773 werden de personen van TIEDEMAN en SILO, aldaar woonachtig, bij edicte ingedaagd, maar, niet verschenen zijnde, door den Raad van Justitie te Batavia, als defaillanten, verstoken verklaard van alle verdedigingsmiddelen, met confiscatie van de op twee facturen bekend gestelde en aangehaalde 198 bussen met amfoen, door hen naar Indië gezonden ².

Het sluiken van opium was zoo algemeen, dat men zelfs van de Bevelhebbers van Britsche oorlogschepen die te Batavia ankerden, eene verklaring op hun woord van eer eischte, dat zij geen amfoen aan boord hadden ³.

Ten einde den morshandel der vreemdelingen zoo veel mogelijk te beperken en in aanmerking nemende dat zij het Javasche vaarwater veelal

¹ *Resolutien des Kasteels* van 22 Junij 1773 en 15 December 1775.

² *Resolutie des Kasteels* van 9 December 1773.

³ *Resolutie des Kasteels* van 6 October 1750.

bezochten om voor het bij den inlander zoo gewilde heulsap eenen uitweg te zoeken, werd bepaald, dat men aan vreemde particuliere schepen, welke amfoen aan boord hadden, geene geriefelijkheid bewijzen, noch ten hunnen behoeve eenig verzoek toestaan zoude ¹.

In 1753 gaf de gebrekkige voldoening der Bengaalsche eischen, aanleiding tot het ontbieden, uit Nederland, van 15,000 ponden Levantsch opium als eene proeve. Het blijkt niet of daaraan destijds door de Bewindhebbers is voldaan, maar in 1778 zonden zij ongeveer 13,000 ponden van dat opium, *ter proewe*. De bezending voldeed niet aan de verwachting en dat opium bleek schier onverkoopbaar te zijn, zoodat de Gouverneur-Generaal en Raden verzochten van verdere uitzendingen verschoond te blijven. Bovendien vreesde men dat het brengen van die soort van opium op de Indische markt, baatzuchtige lieden zou aanmoedigen om daarvan, gelijk reeds was geschied, “in botervaatjes, blikken of andere “verbloemde dekkingen,” partijen naar Indië te zenden ².

In 1753 werd een onderzoek bevolen, of niet op het eiland Boeroe, of op andere plaatsen in de Molukko's, waar geene nagelen groeijen, opium zou kunnen geteeld worden, omdat de aanzienlijke vermeerdering van verbruik in Hindostan, nieuwe moeilijkheid deed vreezen in het verkrijgen der benooidigde hoeveelheid uit Bengalen. De uitslag van dat onderzoek is ons niet bekend ³.

De sluikhandel op Java werd, in het laatst der vorige eeuw, voor een gedeelte op de volgende wijze gedreven. “De Chinezen, die onbetwistbaar “drievierde gedeelte van dezen morshandel in handen hebben en wier be- “lang medebrengt, dat de amfoen te Batavia en langs Java, op een hoo- “gen prijs gehouden wordt, om daardoor de hunne, ter sluijk ingevoerd, “aan den man te helpen, dragen steeds zorg om de opium die bij de “Societeit verkocht wordt, meer en meer op te jagen, en, als 't ware, bo- “ven zijn kracht te doen reizen.”

“Hoezeer de Justitie waakt om den sluikhandel in amfoen tegen te gaan,

¹ *Resolutie des Kasteels*, 15 Mei 1777.

² *Resolutien des Kasteels*, 18 Januarij 1779 en 12 Januarij 1780.

³ *Secrete resolutie*, van 28 Julij 1753.

“en welke middelen men daartoe in het werk gesteld heeft, is het nogthans “tot heden toe niet mogelijk geweest te beletten, dat ongeveer 500 kisten “s jaars clandestien werden ingevoerd en verkocht onder de partijen, welke “men bij de Amfioen-Societeit publiek heeft ingekocht, een middel des te “gemakkelijker, omdat de amfioen, die men thans Compagnies wegen van “Bengalen ontvangt, niet te onderscheiden is van die, welke de Engelsche “schepen particulier aanbrengen of clandestien word ingevoerd ¹.

De Engelsche schepen die opium aanbragten voor de Compagnie, hielden steeds eene hoeveelheid terug voor de sluikers, omdat die hoogere prijzen betaalden. Wij hebben reeds van ELLMORE vernomen hoedanig het voor den smokkelhandel bestemde werd aan land gebragt ². Ook van Benkoelen en elders werd door morshandelaars opium aangevoerd. De vaartuigen, gewoonlijk door Chinezen uitgerust, ankerden voor Tjilintjing en Maronde, “ontscheepten bij nacht en ontijden de medegebragte amfioen in kleine “prauwen, en zonden dezelve langs hen bekende en zig aldaar aller “wege in zee ontlastende kleijne kreken en rivieren, naar den wal, van “waar zij vervolgens, in allerlei gedaantens, ook wel in ledig gevallen “kisten, met het merk van de Amfioen-Societeit gebrand, stedewaards, of “naar de bovenlanden vervoerd wierden ³.”

Merkwaardig is het, dat de Heer NEDERBURGH, die in 1794, als Commissaris-Generaal, aan de Indische regering had op het hart gedrukt, om pogingen aan te wenden, ten einde het debiet van opium weder te brengen op 1200 kisten ⁴, in 1803, als lid der Staats-Commissie belast met het ontwerpen van een nieuw Charter voor de Oost-Indische Bezittingen, in krachtige bewoordingen den opiumhandel veroordeelde en met zijne medeleden het voorstel deed om wel dien handel te Malaka vrij te stellen, mits geen wederuitvoer plaats had naar bezittingen van den Staat; maar om den invoer, in de bezittingen beoosten Java gelegen, te verbieden, en om eindelijk den invoer op Java wel toe te staan, doch niet anders dan op uitdrukkelijk bekomen permissie van de Hooge Regering, aan welke tevens zou moeten worden in last gegeven, onder het opleggen van eene bepaalde verantwoor-

¹ *Verhandeling enz. van W. CRAANE, 1791.*

² Zie pag. 131.

³ *Verhandeling enz. van W. CRAANE, 1791.*

⁴ Zie pag. 149.

delijkheid “om alle maatregelen in het werk te stellen, welke de plaatse-lijke omstandigheden zullen toelaten, om het gebruik van de amfoen op “het eiland Java te doen verminderen, en, is het mogelijk, geheel te doen “ophouden ¹.”

Het is waarschijnlijk dat DIRK VAN HOGENDORP, die met NEDERBURGH lid der Staats-Commissie van 1803 was, de bovenstaande beperkingen op het vertier van opium zal hebben voorgesteld en doorgedreven. Immers hij had het weren van dien handel reeds in openbare geschriften verdedigd, en verklaard “dat de handel in opium een der nadeeligste en schadelijkste zaken was, die het toenmalig bestuur van Oost-Indië onteerden ².”

Het destijds vastgestelde ontwerp van een Charter voor de Aziatische Bezittingen, door het weder uitbarsten van den oorlog buiten uitvoering gebleven, behelsde werkelijk voorschriften in den geest der gedane voorstellen. In latere reglementen en instructiën komt het bevel tot beperking van het vertier van opium niet voor.

Hoe groot dat vertier *buiten* Java geworden was, blijkt nergens. Wij mogen echter uit het werk van ELLMORE ³ en uit de bijzonderheden, reeds in den loop van deze proeve opgeteekend, besluiten, dat het aanzienlijker was dan op Java, in verhouding tot de getalsterkte en de mindere welvaart der bevolking. In 1746 zond de Amfoen-Societeit 100 kisten opium aan den Heer LOOTEN, Gouverneur van Makassar, met verzoek, die spoedig aan den man te brengen. Hij zond die gansche hoeveelheid den 26sten April 1747 naar Batavia terug, met de verzekering dat zij, te Makassar, in geene drie jaren te verkoopen was ⁴. De vele beschuldigingen door de Bewindhebbers tegen hunne dienaren ingebracht, doen hier als van zelf de vraag ontstaan, of men uit dit voorval wel voetstoots tot een gering verbruik op Celebes mag besluiten? De eenige schrijver die eene gissing omtrent de hoegrootheid van het verbruik buiten Java heeft gemaakt, stelt het op 350 kisten. Dit was in den tijd toen Bengalen geheel in de be-

¹ *Rapport der Commissie tot de Oost-Indische Zaken* van den 31sten Aug. 1803 en bijlagen.

² *Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche Bezittingen in Oost-Indië enz.*, door DIRK VAN HOGENDORP, 1799.

⁴ *Verhandeling van W. CRAANE*, 1791.

³ Zie pag. 181.

hoefte voorzag, en toen mitsdien noch van Malwa, noch van Turkije, eenig opium in den Indischen Archipel te markt kwam ¹.

Britsch Bestuur op Java (1811—1816).

Op den 17^{den} September 1811 ging Java en onderhoorigheden, bij kapitulatie over aan eene Britsche legermagt.

Met de schepen der expeditie, 90 in getal, en met die, welke haar als op de hiel, uit de havens van Britsch-Indië, volgden, werd, zonder eenigen twijfel, opium aangevoerd en onder begunstiging der algemeene wanorde, aan den staat van oorlog eigen, aan land gebragt, zonder betaling der bepaalde recognitie van 500 Rijksd. per kist.

Nadat het Britsch bewind overal gevestigd en de rust hersteld was, traden de pachters der amfioenkiten weder in de uitoefening der hun door het Hollandsch (Fransch) bestuur afgestane regten.

In 1812 werd de recognitie van 500 Rijksd. vervangen door een inkomend regt van 500 Piasters per kist ². Slechts te Batavia mogt de eerste invoer plaats hebben. Hetgeen voor de pachters van oostelijk Java benooidigd was, werd hun toegezonden door het Gouvernement, hetwelk tot dat einde steeds een voorraad opium te Batavia had.

De opiumspeakanten te Calcutta beklagden zich over dat hooge regt, waarop zij beweerden niet te hebben gerekend, toen zij op de Compagniesveilingen te Calcutta als koopers optraden. Op bevel der Bengaalsche regering werd het inkomend regt weldra verminderd op 6 ten honderd op Java en op 12 ten honderd op de overige eilanden. Het regt van 500 Piasters werd evenwel gehandhaafd voor opium, niet gekocht op de Compagniesveilingen ³.

Weinige maanden daarna werd het invoerregt te Batavia andermaal verminderd en bepaald op eene vaste som van 30 Piasters per kist, en werd ook de direkte invoer te Samarang en Soerabaja, tot het algemeen regt van 6 ten honderd, toegestaan. De invoer van opium, niet gekocht op de Com-

¹ *Crawford's Indian Archipelago*, III, 520.

² *Customhouse regulations of the 11th January 1812.*

³ *Additional customhouse regulations, March 7 1812.*

pagnicsverkoopingen te Calcutta, werd verboden. Slechts aan de Gouvernementspachters mogt opium verkocht worden voor binnenlandsch gebruik en niet anders dan bij de kist ¹.

Daar de pachters in de Oostelijke Provinciën nu niet meer van Gouvernementswege van opium behoefden voorzien te worden, vermits de invoer te Samarang en Sourabaja was toegestaan, werd de voorraad te Batavia voorhanden in het openbaar verkocht ².

In April 1813 werden op last van het bewind te Calcutta nieuwe verordeningen omtrent den opiumhandel afgekondigd. Alleen te Batavia mogt de invoer plaats hebben. De pachter aldaar kon zich, bij den handel, van opium voorzien; de overige pachters zouden het noodige ontvangen van wege het Gouvernement, hetwelk zich, op de markt Batavia, een voorraad opium zou aanschaffen. In het inkomend regt kwam geene verandering ³.

In dat zelfde jaar werd Bengaalsch opium, ingevoerd op de wijze bij de koloniale verordeningen omschreven, ontheven van inkomende regten ⁴, terwijl ruim een jaar daarna, weder een invoerregt van 220 ropijen per kist werd bepaald ⁵. Nu eens werden de amfoenkitten voor een geheel jaar, dan wederom van maand tot maand verpacht.

De stelselloosheid en veranderlijkheid, met welke de Luitenant-Gouverneur RAFFLES, ten aanzien van den opium-handel en de amfoenpacht te werk ging, en de sluikwijze invoer met de vele Engelsche schepen, die gestadig van Bengalen aankwamen, dit een en ander deed de inkomsten der pacht aanmerkelijke dalen. In het jaar 1815 werd eene verbodsbe-paling uitgevaardigd, die stof gaf tot het vermoeden, dat de Heer RAFFLES de opiumpacht met opzet had gedrukt, op dat geene bezwaren van eenen financiëlen aard zich tegen dien maatregel zouden verzetten. Op den 1sten September 1815 werd namelijk afgekondigd, dat zoodra de nog loopende pachten zouden zijn verschenen, het gebruik van opium op Java zou

¹ *Additional customhouse regulations Sept. 17 1812.*

² *Advertisements of 19 Sept. and 29 November 1812.*

³ *Notification of 9th February 1813, and additional customhouse regulations of 9th April 1813.*

⁴ *Custom house regulations of 29 November 1813.*

⁵ *Custom house regulations of 1 February 1815.*

beperkt worden tot de steden Batavia, Samarang en Soerabaja en de Ver-
 sten-landen ¹. De Luitenant-Gouverneur wil het, blijkens den aanhef van
 zijne regulatie, doen voorkomen, als of de verminderde opbrengst van
 de pacht een bewijs ware van afnemend verbruik. Intusschen valt het
 in het oog dat die uitkomst eerst dan als bewijs van verminderd ver-
 bruik zou kunnen beschouwd worden, wanneer de maatregelen des Be-

¹ Regulation III, A^o. D^o. 1815, for restricting the retail vend and consumption of opium.

"The Honorable the Lieutenant Governor in Council, taking into consideration the
 "pernicious effects resulting from the use of opium, as well to the industry as to the
 "morals of the population, and observing that the use of the drug has already so far
 "decreased in the interior of the country, that this decided and acknowledged benefit
 "may be attained with but little loss of present public revenue, and with a well founded
 "assurance, that such loss will soon be repaid by the increasing industry of the people,
 "He has been pleased to resolve that from and after the 1°. of January 1816, or when-
 "ever the present farms and contracts for the retail vend of opium expire, the retail
 "vend of that drug will be exclusively confined within the British Territories on Java, to
 "the Towns and Suburbs of Batavia, Samarang and Sourabaya. From that date there-
 "fore the preparation of opium for private use, or the retail vend of the drug in any
 "shape whatever, is forbidden beyond the boundaries already fixed to the suburbs of
 "Batavia, Samarang and Sourabaya respectively, except within the territories of the Ne-
 "tive Princes of Solo and Djocjocarta.

"All persons found guilty of preparing and retailing opium beyond the limits thus
 "prescribed, or of aiding and assisting in the introduction of opium for this purpose,
 "shall be subjected to a fine of 500 rupees for the first offence, — for the second offence
 "to a fine of 1000 rupees — and for further offences of the same kind, to such further
 "punishment as Government may direct. All opium imported or introduced into the in-
 "terior of the country, or otherwise sold in violation of this regulation being declared
 "liable to confiscation.

"No opium is allowed to be sold from the date when the existing opium farms or
 "contracts expire, in any of the bazars situated beyond the limits of the suburbs of the
 "Towns of Batavia, Samarang and Sourabaya, respectively.

"The officers of Justice and Police in each district will be strictly charged to see that
 "this regulation be not contravened or evaded within their Jurisdiction."

By order of the Honorable the Lieutenant-Governor in Council,

C. ASSEY,

BATAVIA, the 1 September 1815.

Secretary to Government.

Bestuurs de strekking hadden gehad om de pacht op de hoogte der consumptie te brengen. Dit intusschen geschiedde niet; de houding des Bestuurs was geschikt om de pachters af te schrikken, om den wettigen handel te ontmoedigen en om slechts aan de smokkelaars de kans van eenig voordeel over te laten. Het is mitsdien zeer denkbaar dat nevens een afnemende geldelijke opbrengst eene aangroeiende consumptie bestond, op het oogenblik dat de Heer RAFFLES het tegendeel voorop zette in zijne regulatie.

In zijn bekend werk beweert hij, dat onder zijn bestuur het vertier van opium was verminderd tot 300 kisten, zonder gevaar van sluikhandel ¹. Uit datzelfde werk blijkt dat de amfioenpacht opbragt in 1812/13 Ropijen 614,086, in 1813/14 Ropijen 583,230 en in 1814/15 Ropijen 375,318 ².

Wat van dit alles ook zij, het opperbestuur in Bengalen keurde de menschelievende poging van RAFFLES af. Het beperken van het verbruik van opium op Java moest noodwendig invloed hebben op de opiumveilingen der Engelsche Oost-Indische Compagnie te Calcutta en op den handel tusschen Bengalen en den Indischen Archipel, en hij kreeg dan ook weldra het bevel om zijne regulatie van 1 September 1815 in te trekken. Aan dien last werd voldaan bij eene publicatie van 25 Januarij 1816 ³, en toen in de maand van Augustus van dat zelfde jaar, het Nederlandsch gezag in de Oost-Indische Bezittingen werd hersteld, was de opiumpacht weder in volle werking.

Men beweert dat de Heer RAFFLES zijnen mislukten afschaffings-maatregel nam op aandrang van den Heer H. W. MUNTINGHE, die hem bekend maakte met het rapport der Staats-Commissie van 1803, hetwelk, gelijk wij gezien hebben, een voorstel inhield tot beperking van den opiumhandel, in de Aziatische Bezittingen der Bataafsche Republiek.

¹ RAFFLES, *History of Java*, I, aan het slot der inleiding in de noot.

² Ibid. I, 206.

³ "Notice is hereby given that in pursuance of instructions from the supreme Government in India, the proclamation under date of the 1°. of September 1815, regarding the retail vend of opium in the British provinces in Java, is rescinded. The use and retail vend of opium will be placed on the footing on which it stood at the period of the Calcutta opium sales in 1814/15, and the opium farm will be sold this year on the same conditions which existed at that period in the different residencies of the Island."

Alvorens het vierde en laatste tijdvak van deze proeve in te treden, laten wij hier volgen eenige tabellarische overzigten van den opiumhandel in Nederlandsch Indië, gedurende de zes en zeventig jaren, uit welke het derde tijdvak bestaat, vooraf herinnerende, dat de staat voorkomende op de bladzijden 101 en 102, loopt tot het jaar 1745, en dat derhalve de hierna volgende cijfers eigenlijk slechts tot zeventig jaren betrekking hebben.

INVOEREN VAN OPIUM TE BATAVIA VAN HET JAAR 1746
TOT HET JAAR 1816.

JAREN.	I N V O E R.		GEMIDDELD 'S JAARS IN ELK TIJDVAK.	AANMERKINGEN.
	'S JAARS.	IN 10 JAREN.		
1746	136,143 ₧			Van het jaar 1746 tot het jaar 1794, drukken de opgegeven cijfers de hoeveelheden uit, door de Indische regering aan de Amfioen-Sociëteit verkocht, en door haar, bijna uitsluitend op Java, in consumtie gebragt. Wanneer het getal <i>kisten</i> en niet de hoeveelheid ponden opgegeven was, is de regel gevolgd, dat elke kist van twee maunds of 140 ponden, te Batavia heeft uitgeleverd 135 ponden. De getallen achter welke het teeken * is geplaatst, hebben niet met de officiële cijfers kunnen vergeleken worden, en wijzen derhalve slechts den <i>gecijferden</i> invoer aan. Het verbruik van 1813 tot 1816 is, op het gezag van CRAWFURD (III, p. 520) gesteld op 550 kisten 'sjaars. Het laatste der in dezen staat voorkomende tijdvakken omvat elf jaren.
1747	176,000 "			
1748	217,500 "			
1749	207,060 "			
1750	188,500 "			
1751	134,125 "			
1752	171,514 "			
1753	156,158 "			
1754	180,425 "			
1755	187,679 "			
		1,755,104 ₧	175,510 ₧	
1756	174,000 ₧			
1757	174,000 "			
1758	174,000 "			
1759	174,000 "			
1760	174,000 "			
1761	174,000 "			
1762	80,550 "			
1763	31,500 "			
1764	62,700 "			
1765	76,200 "			
		1,204,950 "	129,495 "	
1766	119,850 ₧			
1767	140,550 "			
1768	119,850 "			
1769	76,650 "			
1770	108,000 "			
1771	108,000 "			
1772	108,000 "			
1773	108,000 "			
1774	108,000 "			
1775	174,825 "			
		1,171,725 "	117,172 "	

JAREN.	I N V O E R.		GEMIDDELD 'S JAARS IN ELK TIJDVAK.	AANMERKINGEN.
	'S JAARS.	IN 10 JAREN.		
1776	81,300 ₧			De vermindering in het tijdvak van 1776/85 staat in verband met de oneenigheden met de Engelschen in Bengalen, over het inkopen van opium, ontstaan, en met de stremming uit den Engelschen oorlog geboren. De vermeerdering in de volgende tien jaren levert de blijken op van de aanstrenging der Amfloen-Societeit om het nuttige en voordeelige van eene verlening van haar octrooi te doen in het oog vallen.
1777	80,468 "			
1778	91,760 "			
1779	97,127 "			
1780	122,870 "			
1781	122,720 "			
1782	76,250 "			
1783	101,350 "			
1784	59,550 "			
1785	110,250 "			
		943,645 ₧	94,364 ₧	
1786	184,650 ₧			
1787	120,000 "			
1788	153,600 "			
1789	144,600 "			
1790	126,750 "			
1791	138,600 "			
1792	34,500 "			
1793	139,950 "			
1794	248,196 "			
1795*	143,100 "			
		1,433,946 ₧	143,394 ₧	
1796*	130,000 ₧			
1797*	152,550 "			
1798*	153,495 "			
1799*	44,415 "			
1800*	67,500 "			
1801*	67,500 "			
1802*	67,500 "			
1803*	100,000 "			
1804*	68,000 "			
1805*	65,000 "			
		915,960 ₧	91,596 ₧	
1806*	54,000 ₧			
1807*	54,000 "			
1808*	54,000 "			
1809*	54,000 "			
1810*	54,000 "			
1811*	54,000 "			
1812*	40,500 "			
1813*	73,250 "			
1814*	73,250 "			
1815*	73,250 "			
1816*	73,250 "			
		657,500 ₧	59,772 ₧	

Wanneer men de cijfers in den voorafgaanden staat voorkomende, vergelijkt met de veronderstelde zielentallen op het einde van elk tienjarig tijdvak, dan vertoont zich het verbruik van opium per hoofd, gedurende de nu behandelde zeventig jaren, als volgt;

VERHOUDING VAN HET ZIELENTAL TOT HET VERBRUIK
VAN OPIUM OP JAVA EN MADURA IN DE ONDER-
STAANDE JAREN.

JAREN.	BEVOLKING.	TOTAAL VERBRUIK VAN OPIUM.	VERBRUIK VAN OPIUM PER ZIEL 'S JAARS.
1755	6,000,000	175,510 G	$\frac{1}{34}$ G
1765	6,380,000	129,495 "	$\frac{1}{49}$ "
1775	6,760,000	117,172 "	$\frac{1}{58}$ "
1785	7,000,000	94,364 "	$\frac{1}{74}$ "
1795	7,380,000	143,394 "	$\frac{1}{51}$ "
1805	7,760,000	91,596 "	$\frac{1}{84}$ "
1816	8,000,000	59,772 "	$\frac{1}{133}$ "

Deze uitkomsten in verband beschouwende met die voorkomende op bl. 115, ziet men dat van het jaar 1600 tot 1745 het verbruik van opium sneller toenam dan de aanwas der bevolking en dat die vermeerdering zich handhaafde gedurende de volgende tien jaren, toen dat verbruik, voor zoo ver het uit officiële bescheiden kan worden bepaald, gemiddeld het hoogste punt had bereikt. In 1765 bespeuren wij in het tienjarig gemiddelde reeds eene merkbare vermindering, die vooral na het jaar 1798 snel is toegenomen, zoodat het gemiddeld verbruik per hoofd in 1816, slechts een vierde gedeelte bedroeg van hetgeen het in 1755 was geweest.

VIERDE EN LAATSTE TIJDVAK, .

van 1816 tot 1850.

Het vier en dertigjarige tijdperk met hetwelk deze proeve zal eindigen, is merkwaardig, *in de eerste plaats*, door het toepassen der amfioenverpachting op de buitenbezittingen, en, *in de tweede plaats*, door het aannemen, bij de regering, van het stelsel, om, voor zoo veel Java betreft, de opiumpacht zoo voordeelig mogelijk voor de koloniale schatkist te maken, bij het geringst mogelijk vertier van heulsap; in tegenoverstelling van het sedert 1677 bestaan hebbende streven, naar eene gestadige uitbreiding van het verbruik, en van het, nog in het jaar 1794, aangeprezen beginsel om zich van een bepaald inkomen te verzekeren, door het bevorderen van het grootst mogelijk vertier tot lage prijzen, als het geschiktste middel tot fnuiking van den sluikhandel ¹.

Alvorens te wijzen op de regeringsmaatregelen, welke het invoeren van dat stelsel vooraf gingen, herinneren wij, dat korten tijd voor den aanvang van het nu ingetreden tijdvak, eene nieuwe soort van heulsap op de Indische markt was verschenen, namelijk het Turksch of Levantsch. Amerikaansche handelaars waren de eerste aanvoerdere. In den beginne weigerden de Chinese pachters het aannemen van eene noemenswaardige hoeveelheid van dat opium, voor de behoeften hunner pachten en bevestigden alzoo de uitspraak veertig jaren vroeger daarover gedaan ². De handelaars haalden hen, door zeer lage prijzen, over tot het nemen van proeven op eene kleine schaal. Van lieverlede verdween het bestaande vooroordeel. Men ondervond dat, ja, een gegeven gewigt aan Levantsch opium, gewoonlijk minder in water oplosbare deelen bevat dan een gelijk gewigt Bengaalsch opium, maar men overtuigde zich tevens dat, wanneer de prijs in eene juiste evenredigheid blijft tot dat verschil, het Levantsch opium met even veel voordeel kan worden gebruikt als het Bengaalsch. Naar mate de pachters in deze ondervinding werden bevestigd, verlangden zij dat de behoeften hunner pacht, al meer en meer, eindelijk zelfs voor drie vierde gedeelten, in Levantsch opium zouden

¹ Zie pag. 149.

² Zie pag. 151.

worden vervuld, niettegenstaande de aanvankelijk onevenredig gedrukte prijzen zich, van lieverlede, in eene goede verhouding hadden geplaatst tot de wezenlijke waarde.

De bewindslieden die, op den 19^{den} Augustus 1816, het bestuur over Nederlandsch Indië, uit handen der Britsche Overheid, aanvaardden, hielden aanvankelijk de toen bestaande inrigting der opiumpacht in wezen, behoudens het invoeren van meer regelmaat in het pachtbeheer, van eene meer werkdadige politie tot het tegengaan van overtredingen en van eene verkorte procesorde in het beregten van geschillen en vervolgingen uit die overtredingen ontstaan. Ten aanzien van de inkomende regten op het opium, werden de veranderingen tot stand gebragt die noodig waren, nu de beheerschers van den Indischen Archipel niet langer belang hadden bij den voordeeligen afloop der Calcuttasche opiumveilingen. De wensch om den handel der Amerikanen, de voornamelijk aanbrengrers van Levantsch opium, te begunstigen, is in sommige van de uitgevaardigde verordeningen blijkbaar ¹.

In 1824 traden andere bepalingen in werking. De betrekkelijk geringe omvang der pachtpercelen, had eene klasse van speculanten tot mededingers uitgelokt, die, uit een geldelijk oogpunt, weinig waarborgen opleverden. Nu werden, als middel om meer vermogenden als pachters te doen optreden, de pachtpercelen vergroot, zoodat de meesten drie residentien omvatteden, terwijl de pachtijd van een tot drie jaren werd uitgestrekt ².

De Preangerlanden werden van het pachtgebied uitgesloten en alle invoer van opium aldaar verboden. Dit stond in verband met de vrees voor sluikhandel in koffij. Verslaafden de inlanders zich aan het amfoenrooken, dan zouden zij, meende men, de Gouvernements koffij verkoopen om aan die neiging te kunnen voldoen. Dat verbod is thans nog van kracht ³.

Het stelsel der groote pachtpercelen leverde voordeelige uitkomsten op. Men ging weldra een stap verder.

¹ Men zie de *Indische Staatsbladen* van 1817, N°. 21, van 1818, N°. 58, van 1821, N°. 30 en van 1822, N°. 7.

² *Indisch Staatsblad* van 1823, N°. 36. ³ *Indisch Staatsblad* van 1824, N°. 44.

De oprigting der Nederlandsche Handelmaatschappij (1824) was ontstaan uit eene grootsche nationale gedachte, waarvan de waarde en strekking hier niet zullen worden ter toetse gebragt. Als voortzetting van die gedachte, werd, met den 10. Jannarij 1827, de opiumpacht van Java en Madura, voor den tijd van drie jaren, aan dat ligchaam afgestaan.

Hoezeer men hier onwillekeurig denkt aan eene herleving der in 1794 opgehevene *Amfioen-Societeit*, bestond er tusschen dezen nieuwen maatregel en de inrigting van 1746 weinig overeenstemming.

Terwijl toch de Amfioen-Societeit eene bepaalde hoeveelheid opium, tegen vaste prijzen, moest nemen van het Indisch bestuur, om die weder, in het groot, aan eene klasse van tusschenhandelaars te verkoopen, zonder zich te kunnen inlaten met de sleet in het klein, werd aan de Handel-Maatschappij vrijheid gelaten om het benoodigd opium te koopen uit de eerste hand, zonder eenige beperking van Gouvernementswege, en zocht zij haar voordeel uitsluitend in den verkoop in het klein, hetzij dan dat zij dien zelf bestuurde, of die aan een of meer onderpachters afstond, onder de verplichting om zich alleen bij haar van opium te voorzien.

In het jaar 1830 werd de pacht andermaal gedurende drie jaren, en mitsdien tot den 31sten December 1832, aan de Nederlandsche Handel-Maatschappij gegund.

Gedurende de eerste driejarige pacht had de Maatschappij zich tot de betaling in de koloniale kas verbonden van *f* 2,588,664 's jaars. Bovendien moest zij uitkeeren twee zevende gedeelten der zuivere winst door de pacht te behalen.

Aan de onderpachters werd door de Maatschappij geleverd, in 1827, eene hoeveelheid van 356 kisten Levantsch en 156 kisten Bengaalsch en Malwa opium, te zamen 512 kisten, tot de prijzen van *f* 5200 voor het Bengaalsch, *f* 4000 voor het Malwa en *f* 3600 voor het Levantsch opium.

In 1828 werden geleverd 358 kisten Levantsch en 82 kisten Bengaalsch en Malwa opium, te zamen 420 kisten, tot de prijzen van *f* 4800 voor Bengaalsch en Malwa, en van *f* 3000 voor Levantsch opium.

In 1829 bedroeg de levering 459 kisten Levantsch en 118 kisten Bengaalsch, Malwa en Persisch opium, te zamen 577 kisten, die betaald werden, het Levantsch met *f* 4000 en het Bengaalsch en Malwa opium met *f* 4500.

De aan het Gouvernement uitbetaalde twee zevende gedeelten der winst bedroegen in 1827 *f*127,888, in 1828 *f*109,225 en in 1829 *f*149,466.

Gedurende den tweeden driejarigen termijn (1830—1832) bedong het Gouvernement eene jaarlijkse uitkeering van *f*3,000,000, behalve de meerdere te behalen winst, tot op *f*3,500,000. Mogt de zuivere winst *f*4,000,000 te boven gaan, dan zouden daarvan nog negen tiende gedeelten worden gestort in de koloniale kas. Wat de Nederlandsche Handel-Maatschappij betreft, aan haar werd van regeringswege eene zuivere winst van *f*800,000 's jaars verzekerd.

De Maatschappij stond het debiet van *madat*, in het klein, aan eene Chineeschen onderpachter af, voor eenen pachtchat van *f*3,000,000 in het jaar, dat is, voor dezelfde som die zij als minimum aan het Indische bestuur moest uitkeeren. De onderpachter verbond zich echter tot het maandelijks ontvangen van eene bepaalde hoeveelheid opium (vier vijfde Levantsch en een vijfde Bengaalsch) tegen prijzen ver het inkoopkostende te boven gaande, te weten *f*3000 voor Levantsch en *f*4000 voor Bengaalsch opium. Die prijsverhooging was de bron, waaruit de Maatschappij hare eigene winst en de verdere uitkeeringen aan de koloniale kas putte. Op dezen voet werden in de pacht geleverd:

In 1830	}531 kisten Levantsch.
	203 " Bengaalsch.
		te zamen <u>734</u> " opium.
In 1831	}379 " Levantsch.
	103 " Bengaalsch.
		te zamen <u>482</u> " opium.
In 1832	}377 " Levantsch.
	 53 " Bengaalsch.
		te zamen <u>430</u> " opium.

In deze drie jaren werd als winst aan de Indische kas verantwoord, over 1830 *f*208,454, over 1831 *f*201,366 en over 1832 *f*52,629. Bedroegen

wij ons niet, dan ontving en betaalde de Handel-Maatschappij steeds twee derden in zilver en een derde in kopergeld.

In welke evenredigheid het Levantsch opium zich, sedert het jaar 1816, in de pacht had ingedrongen, is uit de bovenstaande bijzonderheden blijkbaar. Wat aanleiding heeft gegeven tot de gestadige afwisseling van betrekkelijke prijzen, zoo even aangewezen, is ons niet bekend. De verhouding der pachtprijzen van Bengaalsch en Levantsch opium was als volgt:

In 1827	als	100 tot 65
" 1828	"	100 tot 62
" 1829	"	100 tot 88
" 1830	}	" 100 tot 75
" 1831		
" 1832		
" 1832		

In eenige Singapoersche prijscouranten van het jaar 1850, verhouden de middenprijzen van Bengaalsch en Levantsch opium zich als 100 tot 78. Moet men dit als de onderlinge gemiddelde verhouding der bruikbaarheid van de beide opiumsoorten, ten behoeve van de opiophagen beschouwen ¹? Het schijnt

¹ Mijn hooggeschatte vriend, de Hoogleeraar G. J. MULDER, schrijft mij over het verschil in prijs tusschen Levantsch en Bengaalsch opium:

"Onder het wegnemen van het opium, hetwelk, na gemaakte insnijdingen in de slaapbollen, uitvloeit en dik wordt, neemt men, bij het Levantsche, veel van de *epidermis* der slaapbollen mede. Uit de vele analyses, die ik gemaakt heb, vloeit voort, dat in 100 deelen Levantsch opium gemiddeld voorkomen 32 in water onoplosbare deelen, die grootendeels uit stukjes van die opperhuid bestaan; voorts 23 deelen water en 45 deelen in water oplosbaar. In de laatste schuilen alleen de werkzame deelen. Zij bedragen nauwelijks eene kleine helft van het geheel en die kleine helft bestaat nog slechts voor een deel uit werkzame beginselen."

"In het Bengaalsch opium komen veel minder deelen der opperhuid voor, even zoo in het Egyptisch. Daarom moet Levantsch minder in prijs zijn."

"Het strekt niet tot eer der wetenschap dat zij geene goede analyses van Bengaalsch en Egyptisch opium aanwijzen kan. Terwijl men weet, dat in beide meer dan 45 oplosbare deelen in 100 voorkomen, weet men niet of in die oplosbare deelen ook meer werkzame beginselen gevonden worden."

"De zaak is echter zeer moeijelijk, omdat er zoo veel verschil tusschen opium en opium

zoo, maar dan ontstaat de vraag, wat noopt de pachters om zich gedeeltelijk van Levantsch opium te bedienen? Behoorde het hun niet onverschillig te zijn, welke soort hun in de pacht wordt geleverd, mits het verschil in prijs slechts evenredig zij aan het verschil in gehalte? De voorkeur door de pachters aan het Levantsch opium gegeven, doet vermoeden, dat er eenig verschil bestaat, hetzij in reuk of smaak, hetzij in de hoeveelheid morphine of andere werkzame deelen. Dit zijn punten die, welligt, door onderzoek bij de pachters zelf, zullen kunnen worden opgehelderd, even als de vraag, of het Levantsch en Bengaalsch opium, in het gebruik, gemengd worden en of er gedeelten van het pachtgebied zijn, waar men uitsluitend Levantsch, anderen waar men uitsluitend Bengaalsch begeert?

“is van denzelfden naam, even als tusschen knollen en knollen en appelen en appelen. Elke verscheidenheid in grond, in seizoen, in droogte of vochtigheid en zoo voorts, drukt zich af in een plantenproduct. In HIRZEL zult gij de uitkomst vinden van vijf verschillende analijzen, door mij van Smirnaasch opium gemaakt. Hoe loopen deze niet uiteen? En toch zijn zij allen op denzelfden tijd en op dezelfde wijze door mij gedaan. Die analijzen zijn echter van 1835, toen men vele bestanddeelen van het opium nog niet kende; de stukken (opium) waren bijzonder droog.”

“Het verschil tusschen den prijs van Levantsch en Bengaalsch opium kan alzoo door de wetenschap niet volledig toegelicht worden. Maar, bijaldien er slechts 10, in de plaats van 32, in water onoplosbare deelen in Bengaalsch opium voorkomen (en het kan gemiddeld nauwelijks meer zijn) dan moet, bij overigens gelijke zamenstelling, de prijs van het Bengaalsch tot dien van het Levantsch staan als 600 tot 403; want 45+23 (oplosbare deelen) staan tot 45, als 600 tot 403. Het water heb ik in beiden even genomen, gemiddeld 23 ten honderd.”

“Komen in het Bengaalsch 20 ten honderd onoplosbare deelen voor, dan hebben wij 45+12 staan tot 45, gelijk 600 tot 474.”

“Behalve andere redenen, zoo als smaak, en welligt ook een grooter gehalte aan morphine enz., kan alzoo het verschil in prijs tusschen Bengaalsch en Levantsch opium reeds alleen van het verschil der deelen van de opperhuid der slaapbollen, die meêr genomen zijn, worden afgeleid, en ik zou meenen dat men niets anders behoeft aan te nemen. Een gemiddeld keut men van geene soort van opium tegenwoordig meer, en ik heb vruchteloos getracht eenige soorten Bengaalsch en Egyptisch opium te bekomen, ten einde eens eene goede analyse van alle soorten van opium te maken, hetgeen, trouwens, weinig vrucht opleveren en zeker wel een jaar tijds vorderen zou. De verscheidenheid is schier grenzenloos.”

Uit de schets door ons gegeven van de pachtvoorwaarden die geldig waren van 1827 tot 1832 blijkt, dat de Nederlandsche Handel-Maatschappij gehouden was tot eene jaarlijksche verantwoording. Deze verantwoording bragt uit den boezem der Maatschappij in dien der regering, eene mate van kennis, omtrent het huishoudelijke der pacht in het algemeen, en omtrent de behoefte van elk district in het bijzonder, die te voren niet had bestaan, noch kon bestaan, toen de pachters zich, buiten de regering om, van opium voorzagen. Uit dit oogpunt had de zesjarige tusschenkomst der Handel-Maatschappij eene, voor de regering, zeer nuttige strekking.

Met de alzoo verkregene kennis gewapend, besloot men in 1832 tot het nemen eener proeve, om uit de opiumpacht een klimmend voordeel te trekken, zonder aanleiding te geven tot vermeerdering van het verbruik. Dat dit zich sedert 1817 had verspreid, scheen te blijken uit het toenevend cijfer der pachtschat. In het jaar 1817 had dat cijfer *f* 614,908 en in 1826 *f* 2,388,664 bedragen en het was bezwaarlijk te gelooven dat eene zoo aanzienlijke verhooging zonder vermeerdering van verbruik had kunnen worden verkregen. Van 1817 tot 1821 werden de registers van ingevoerde goederen op Java niet naauwkeurig of althans niet in eenen voor de statistiek bruikbaren vorm gehouden, maar uit de registers van uitvoer te Calcutta bleek dat in 1819/20 en in 1820/21 van daar naar Java waren uitgeklaard, in het eerste jaar 796 en in het laatste jaar 797 kisten opium ¹. Van 1822 af is de invoer op Java in officiële stukken vermeld ². Hij bedroeg in dat jaar 581 kisten Bengaalsch en 176 kisten Levantsch opium, te zamen 757 kisten. Deze cijfers bevestigden het gerezen vermoeden van een toenemend verbruik, sedert 1817, toen het door RAFFLES op 300 en door CRAWFURD op 550 kisten werd geschat. In de jaren 1823—1826 was de invoer doorgaans minder dan in 1822, maar het vermoeden van sluikgewijzen invoer vond algemeen geloof.

Wij hebben reeds gezien hoe groot het debiet was sedert 1827, gedurende het zesjarige pachtbeheer der Handel-Maatschappij; het handhaafde

¹ Zie bijlage N°. 5.

² Zie *Verslag van den Handel, Scheepvaart, enz. op Java en Madura*, in het jaar 1825, pag. 25.

zich gemiddeld op ruim 500 kisten 's jaars, en scheen derhalve niet toe te nemen, terwijl de pachtchat inmiddels was gerezen van *f* 2,388,664, het cijfer van 1826, tot *f* 3,041,892, dat van 1832.

Het waren deze uitkomsten en vergelijkingen welke de regering noopten om den straks aangewezen weg in te slaan, waardoor men niet slechts hoopte een toenemend voordeel uit de pacht te zullen trekken, zonder vermeerdering van het opium-verbruik, maar ook verwachtte, dat de pachters en hunne onderhoorigen, door hun eigenbelang zouden worden genoopt en mede te werken tot het weren van den sluikhandel.

In 1833 werd de pacht, hier in groote, elders in kleine percelen, bij onderhandsche overeenkomsten afgestaan, op de voorwaarde dat de pachters eene vooraf, als minimum, bepaalde hoeveelheid opium van het Gouvernement zouden moeten aannemen tegen den prijs van *f* 100¹ per katti, of *f* 10,000 per kist. Hadden de pachters behoefte aan eene grootere hoeveelheid, zij zouden die almede van het Gouvernement moeten nemen, echter tegen eenen lageren prijs, die bepaald werd op *f* 40,60 per katti. De vaste verstrekking van opium kreeg, in de pachttaal, den naam van *tiban*, de toegift dien van *siram*². De pacht van 1833 leverde een voordeel op van *f* 3,305,382, bij eene verstrekking van 423 kisten opium.

Daar de hoop om de pachters, door hun belang, aan het weren van den sluikhandel te verbinden, niet anders kon worden verwezenlijkt dan wanneer de vaste verstrekking (*tiban*) tegen den buitensporig hoogen prijs van *f* 10,000 de kist, gelijk was aan de behoefte van het pachtgebied, en men het daarvoor hield, dat die behoefte meer dan 423 kisten beliep, werd de pacht, in 1834 en 1835, gegund aan hem die zich verbond om de grootste hoeveelheid opium, tot den eenmaal bepaalden pachtprijs, van het Gouvernement te zullen nemen. Bij opbod werd deze hoeveelheid bepaald op 440 kisten in 1834 en op 465 kisten in 1835, bij een stijgend inkomen van *f* 3,726,900 in het eene, en van *f* 3,952,500 in het andere jaar.

¹ De bepaalde prijs was eigenlijk *f* 120 *kopergeld*. Wij hebben dien prijs herleid tot *silvergeld*, en zullen in het vervolg slechts die muntspecie noemen, ten einde vergelijkingen gemakkelijk te maken.

² *Tiban* zal wel beteekenen *het ten deel gevallen*, van het Javaansche grondwoord *tibi*. *Siram* is, in het Javaansch en Maleisch, *begieten*.

Men geloofde nu het cijfer van het verbruik op Java en Madura te kunnen stellen op ongeveer 430 kisten. Deze hoeveelheid werd, bij de verpachting voor 1836, als *tiban* aangenomen, altoos tot den prijs van *f* 100 het katti. Maar bovendien werd een pachtschat, bij opbod vast te stellen, gevorderd. De slotsom was, dat de verstrekking der bepaalde hoeveelheid opium aan de koloniale kas een voordeel opleverde van *f* 4,260,900.

In de volgende zes jaren bleef het wettig debiet zich op nagenoeg dezelfde hoogte handhaven en leverde een stijgend voordeel aan de schatkist op, waarvan het cijfer in 1842 was geklommen tot *f* 6,940,400.

Nu werd op nieuw de proef genomen of de behoefte inmiddels was gestegen. De pacht werd, voor de jaren 1843, 1844 en 1845, in de hoofdzak geschoeid op de leest van die der jaren 1834 en 1835, dat wil zeggen, er was geen sprake van het betalen van eenen afzonderlijken pachtschat; de pacht zou worden gegund aan dengenen die het hoogste *tiban* zou bieden, met andere woorden, aan hem die de grootste hoeveelheid opium van de regering zou aannemen, tegen den nu vastgestelden prijs van *f* 175 per katti (*f* 17,500 per kist), een cijfer berekend naar hetgeen prijs en pachtschat te zamen in het vorige jaar hadden bedragen ¹.

De uitslag dezer verpachting scheen te bewijzen dat het debiet niet noemenswaardig was toegenomen, want bij een inkomen van *f* 7,217,500 bedroeg de verstrekking 437 kisten, of slechts 7 kisten meer dan in 1842.

In 1846 en 1847 bleven de pachtvoorwaarden, grotendeels, op denzelfden voet ². De opbrengst daalde evenwel op *f* 7,356,500 in 1846 en op *f* 6,695,100 in 1847, eene daling die men toeschreef aan de verliezen door de vorige pachters geleden. Het wettig verbruik was 445 kisten in het eene en 405 kisten in het andere jaar.

Men keerde in 1848 terug tot het stelsel om het *tiban* vast te stellen en de pacht te gunnen aan den bieder van den hoogsten pachtschat. De prijs van het *tiban* werd bepaald op *f* 10,000, die van het *siram* op *f* 3500 per kist. Behalve de 350 kisten *tiban*, werden door de pachters 70 kisten *siram*

¹ *Indische Staatsbladen* van 1842, N°. 30 en 42.

² *Indische Staatsbladen* van 1845, N°. 28 en van 1846, N°. 32.

genomen, zoodat het verbruik bleef 420 kisten. De netto opbrengst der pacht was *f* 6,474,240.

Een nieuw reglement omtrent de opiumpacht (thans nog van kracht) werd met de gewone publicatie wegens het opveilen der pacht afgekondigd ¹.

In 1849 en 1850 was het wettig verbruik 420 kisten in het eene, en 418 kisten in het andere jaar, bij een voordeel voor de schatkist van *f* 6,046,500 in 1849 en van *f* 4,936,700 in 1850 ².

Deze onderscheidene geldelijke uitkomsten komen niet overeen met die welke, van tijd tot tijd, zijn openbaar gemaakt. Dit ontstaat daaruit, dat de officiële staten van ontvangsten van Nederlandsch Indië, die men gewoonlijk tot leiddraad heeft genomen, uit den aard hunner inrigting slechts *bruto* ontvangsten kunnen aanwijzen, vermits de onkosten, tot het verkrijgen der inkomsten aangewend, onderscheidenlijk voorkomen op de staten van *uitgaven*. Wil men tot de kennis der *netto* ontvangsten doordringen, dan behooren de *uitgaven* van de *bruto* ontvangsten te worden afgetrokken. Dit heeft in de bovenstaande berekeningen plaats gehad. Daarbij is als grondslag aangenomen, dat de verstrekkingen zijn gedaan voor vier vijfde gedeelten in Levantsch en voor een vijfde in Bengaalsch opium, en dat het inkoopkostende daarvan, dooreengenomen, is geweest van 1833 tot 1840 *f* 1500 en sedert *f* 1000 per kist.

Nog eene andere oorzaak van verschil moet worden aangewezen. Zij is geboren uit de in Indië bestaan hebbende muntverwarring. Van 1833 tot 1846 werden de inkomsten der opiumpacht steeds geheel ontvangen in kopergeld, naar rede van 100 duiten op den gulden. In zulke guldens vindt men de opbrengst der pacht veelal opgegeven. Van het oogenblik dat de regering op die verdeeling terug kwam en tot regel stelde dat de *zilveren* gulden zou verdeeld zijn in 120 duiten, en dat de gulden van 100 duiten zou genaamd worden de *koperen gulden*, kon de opbrengst van de opiumpacht van 1833 en latere jaren, niet met dien van een vroeger tijdvak ver-

¹ *Indisch Staatsblad* van 1847, N°. 42.

² Bij het berekenen der resultaten van de opiumpacht sedert 1833, heeft men gebruik gemaakt van de door den Heer F. EMBRECHTS uitgegeven *Staten der opiumpacht en van alle andere Gouvernements verpachte middelen* van 1830 tot 1848 enz., gedrukt te Batavia, bij Lange en C^o. 1848.

geleken worden, zonder vooraf de koperen guldens tot zilveren te herleiden. Deed men dit niet, men zou in en na 1833 eene plotselinge rijzing en in 1847, na het geheel afschaffen van den koperen gulden, eene even plotselinge daling in de opbrengst der pacht ontwaren, de eene grootendeels even schijnbaar en onwezenlijk als de andere.

Alvorens over te gaan tot het onderzoek der vraag, of en in hoever het stelsel van 1833 heeft beantwoord aan de daarvan opgevatte verwachtingen, brengen wij onder de aandacht onzer lezers eenen staat van het bekend gebruik van opium in het tijdvak hetwelk wij thans behandelen, uitgedrukt niet in *kisten*, maar in *ponden*, ten einde de vergelijking gemakkelijk te maken met de tabellen, voorkomende op de bladzijden 101, 102, 158 en 159.

AANTOONING VAN HET VERBRUIK VAN OPIUM OP JAVA
EN MADURA VAN HET JAAR 1817 TOT EN MET
HET JAAR 1850.

JAREN.	I N V O E R.		GEMIDDELD 'S JAAARS IN ELK TIJDVAK.	AANMERKINGEN.
	'S JAAARS.	IN 10 JAREN.		
1817	68,750 ₧			<p>Bij het herleiden der kisten tot ponden is in het oog gehouden, dat in het tijdvak waarvan thans sprake is, de kist is gebragt geworden op het eenparig netto gewigt van 100 <i>katti</i>, gelijkstaande met 125 oude Amsterdamse ponden.</p> <p>De jaren 1817, 1818 en 1819 zijn aldus ingevuld op het gezag van CRAWFORD (III, p. 520); de jaren 1820 en 1821 op dat der Calcuttasche staten van uitvoer; de jaren 1822, 1823 en 1824 naar aanleiding van het Javasch handelsverslag van 1825 (p. 25 van dat stuk), de jaren 1825 en 1826 op het gezag van de staten van EMBRECHTS; de jaren 1827 tot en met 1832 op grond van de opgaven der Handel-Maatschappij, en eindelijk de volgende jaren naar aanleiding der staten van EMBRECHTS.</p> <p>Het laatste tijdvak in deze tabel voorkomende, is van vier jaren.</p>
1818	68,750 "			
1819	68,750 "			
1820	99,500 "			
1821	99,625 "			
1822	94,625 "			
1823	60,125 "			
1824	52,250 "			
1825	35,875 "			
1826	31,125 "			
		679,375 ₧	67,937 ₧	
1827	64,000 ₧			
1828	52,500 "			
1829	72,125 "			
1830	92,750 "			
1831	60,250 "			
1832	53,750 "			
1833	52,875 "			
1834	55,750 "			
1835	58,125 "			
1836	53,750 "			
		615,875 "	61,587 "	
1837	52,250 ₧			
1838	52,250 "			
1839	52,250 "			
1840	52,250 "			
1841	53,250 "			
1842	53,250 "			
1843	54,625 "			
1844	54,625 "			
1845	54,625 "			
1846	55,625 "			
		535,000 "	53,500 "	
1847	50,625 "			
1848	52,500 "			
1849	52,500 "			
1850	52,250 "			
		267,875 "	26,787 "	

Eene vergelijking van deze cijfers met het zielental levert de volgende uitkomsten op.

VERHOUDING VAN HET ZIELENTAL TOT HET VERBRUIK
VAN OPIUM OP JAVA EN MADURA IN DE ONDER-
STAANDE JAREN.

JAREN.	BEVOLKING.	TOTAAL VERBRUIK VAN OPIUM.	VERBRUIK VAN OPIUM PER ZIEL 'S JAARS.
1826	8,440,000	67,937 G	$\frac{1}{137}$ G
1836	8,880,000	61,587 "	$\frac{1}{142}$ "
1846	9,330,000	53,500 "	$\frac{1}{174}$ "
1850	9,500,000	51,969 "	$\frac{1}{182}$ "

Bij het beoordeelen van deze uitkomsten, moet worden in het oog gehouden, dat het bekend verbruik van opium op Java en Madura, in het nu beschreven tijdvak, nog op eene andere wijze, dan door eene vermindering van het pondental afnam, namelijk, door het gedeeltelijk vervangen van *Bengaalsch* door *Levantsch* opium. Uit de noot op bladz. 165, volgt toch, dat de mindere prijs van laatstgemelde, in vergelijking van eerstgemelde opiumsoort, geen anderen grond hebben kan, dan eene geringere evenredigheid van de voor de opiumpacht bruikbare deelen. Dat mindere gehalte stellende op een derde, en voorts aannemende, dat het aan de pachters, sedert 1833, verstrekt opium door een genomen, slechts voor de helft heeft bestaan uit Levantsch, dan vermindert daardoor het gemiddeld cijfer van 51,969 ponden tot 43,307 ponden, dat wil zeggen, dat wanneer niets dan Bengaalsch opium ware verstrekt geworden, het verbruik in de jaren 1847/50 zou zijn geweest gemiddeld 43,307 ponden 'sjaars. Het verbruik per ziel in 1847/50 is dan ook, inderdaad, $\frac{1}{219}$ pond in stede van $\frac{1}{182}$ pond.

Het zal niet overbodig zijn, hier, bij voorraad, te beantwoorden eene bedenking die gemaakt kan worden tegen de rede waarin wij de bevolking van Java en Madura, sedert het jaar 1700 hebben laten aangroeijen tot aan het, voor het jaar 1850, door den Minister van Koloniën opgegeven cijfer van 9,500,000. Onze regelen van aanwas zijn eenigzins willekeurig. Met tamelijke juistheid was niets bekend dan de tegenwoordige getalsterkte, terwijl het punt van uitgang (de volkstelling van VALENTYN) even weinig

zekerheid opleverde als de latere opgaven van RAFFLES en anderen, die klaarblijkelijk te laag zijn. Hadden wij als grondslagen aangenomen, dat de bevolking van Java en Madura in 1815 slechts het, door RAFFLES opgegeven, cijfer van 4,615,270, en mitsdien zestig jaren vroeger ter naauwernood 4,000,000 bedragen heeft, het zou ongeloofelijk zijn geoordeeld geworden, dat Java reeds in het tijdvak van 1746 tot 1755, ongerkend eenen veronderstelden sluikswijzen invoer van 500 kisten of 67,500 ponden, gemiddeld jaarlijks 1300 kisten of 175,510 ponden opium verbruikte, zijnde het driedubbele van de bekende consumtie die thans plaats heeft bij eene bevolking van 9,500,000 zielen. Om derhalve de opiomanie van het voor- geslacht niet in nog ongunstiger kleuren af te schilderen, dan reeds uit de opgegeven daadzaken en vergelijkingen volgt, zijn voor de vermeerdering van bevolking sedert het jaar 1700 cijfers aangenomen, geheel van de opgave van RAFFLES en anderen afwijkende.

Onderzoeken wij thans of de in 1833 aan de opiumpacht gegeven inrigting aan het oogmerk heeft voldaan? Die vraag schijnt in vele opzigten toestemmend te moeten worden beantwoord.

Hoewel het niet te loochenen is, dat het bekend verbruik van opium ook onder de vorige inrigtingen, sedert het jaar 1761, is afgenomen, en dat die vermindering is blijven voortduren na het invoeren der verpachting van de amfioenkitten in 1809, welke echter niet gezegd kan worden voor het jaar 1817 aan orde en regelmaat te zijn onderworpen geweest, zoo bestaat er genoegzame aanleiding om het daarvoor te houden, dat toen, in en na 1833, het kultuurstelsel jaarlijks vele millioenen guldens in handen der Javanen bragt, die zij voor dien tijd niet ontvingen, het verbruik van opium op eene evenredige wijze zou zijn vermeerderd, wanneer geene antidotale maatregelen waren genomen. In 1826, wij herinneren het, was de pacht in de vooraangaande tien jaren, van lieverlede geklommen van *f* 614,908 tot *f* 2,388,664. Sedert steeg zij tot boven de *f* 7,000,000, en bragt in 1850 nog *f* 4,936,700 op. Nu ontstaat de eenvoudige vraag, of zij die, blijkens de ervaring, genegen zijn bevonden om gemiddeld van *f* 3,000,000 tot *f* 4,000,000 's jaars meer dan in 1827 aan opium te besteden, dit niet evenzeer zouden gedaan hebben, wanneer het heulsap hun tot de helft of twee vijfden van den tegenwoordigen prijs ware geleverd geworden? En wat zou bij het toestem-

mend antwoord hetwelk voorzeker op die vraag volgen moet, de uitkomst zijn geweest van het behouden van het oude stelsel? Geene andere, dus schijnt het, dan eene verdubbeling of verdriedubbeling van het verbruik. Een man, die de zaken waarover hij schreef van nabij zag en aan wien de lof van een goed waarnemer te zijn, niet zal worden betwist, had, in een gedeelte van Java, waar hij van 1811 tot 1816 het gezag in handen had, opgemerkt: "dat toen de verkoopprijs in het klein was 5000 piasters per kist, zoo als tijdens de verovering van Java door de Engelschen, het gansche verbruik (in dat distrikt) slechts 30 kisten 's jaars bedroeg. Toen de prijs daalde tot 4000 piasters, werd het verbruik 50 en bij eenen verkoopprijs van 3500 piasters, 100 kisten 's jaars. Bij matige prijzen (zegt hij) begonnen velen opium te gebruiken, die het te voren niet deden. Bij buitensporige prijzen, lieten velen, die slechts één spaarzaam gebruik van opium maakten, het geheel achterwege, terwijl zij, bij wie de hebbelijkheid vaster wortelen had geschoten, toevlugt namen, tot minder aangename en meer schadelijke inlandsche surrogaten."

Onder de thans bestaande inrigtingen, is de inkoopsprijs, waarvoor de pachter het opium van het Gouvernement nemen moet, weinig minder, dan de verkoopprijs in het klein, door CRAWFURD schier als prohibitief beschouwd. Men kan aannemen, dat de onvermijdelijke onkosten der pacht en de winsten van pachters, onderpachters, en kithouders, dien prijs met de helft vermeederen, voor dat het opium den binnenlandschen verbruiker bereikt en dat het hem, mitsdien, tot geen minderen prijs wordt geleverd, dan f 15,000 de kist, eene som die het hoogste cijfer van CRAWFURD nog met één vierde te boven gaat.

Door sommigen wordt gezegd dat de pachters, bij zoodanigen prijs, geen genoegzaam debiet zouden hebben, en dat zij, door de ervaring geleerd, trachten door middel van den sluikhandel jaarlijks eene zekere hoeveelheid goedkoop opium meester te worden, ten einde in staat te worden gesteld tot eene algemeene verlaging hunner prijzen. Men beweert, bij voorbeeld, dat wanneer een pachter die 30 kisten *tiban* nemen moet, meer kans ziet om 45 kisten te slijten tegen f 12,000, dan 30 kisten tegen

¹ CRAWFURD'S *History of the Indian Archipelago*, III, p. 520.

f 15,000 de kist, hij niet in gebreke blijven zal om zich daartoe, door het binnensluiken van 15 kisten, in staat te stellen.

Wij zullen niet pogen deze beweringen te wederspreken, indien althans de daarbij aangevoerde daadzaak met de waarheid overeenkomt, dat het onderzoek, op meer dan eene aanhaling van opium gevolgd, heeft bewezen dat bijna altoos de pachters, of hunne borgen, de hoofdaanleggers of medeplichtigen dier mislukte sluikerijen waren, en dat zij zelfs gewoonlijk, zonder veel tegenspraak, het maximum der tegen de sluikers bedreigde aanzienlijke geldboete (f 10,000) betaalden ¹.

Maar al geeft men aan den eenen kant toe, dat er onder het sedert 1833 bestaande stelsel, boven en behalve het erkend cijfer der opiumbehoefte, eene zekere hoeveelheid ingesmokkeld en in consumtie gebragt wordt, zoo bestaan er, aan den anderen kant, gronden om het daar voor te houden dat die sluikhandel, in betrekkelijken zin, beperkt is.

In de eerste plaats mag men aannemen, dat hij schier uitsluitend gedreven wordt door de belanghebbenden bij de pacht, dat derhalve het daarin betrokken aantal personen gering is en dat zij elkander de hand bieden om te waken dat niemand, buiten hen, de wet overtrede.

In de tweede plaats volgt uit de geheele inrigting, dat des pachters belang om opium in te smokkelen zijne natuurlijke grenzen heeft in de mogelijkheid van debiet, tot eenen prijs die wel door het toevoegen van gesloken opium verminderd kan worden, maar die, in verband tot des pachters geldelijke verplichtingen jegens de koloniale kas, altoos zeer hoog zal moeten blijven.

In de derde plaats moet niet vergeten worden, dat de regering van tijd tot tijd proeven neemt om te komen tot de kennis der wezenlijke opiumbehoefte. Zij doet dit, zoo als reeds is vermeld, door het gunnen der pachten, niet aan hen die den hoogsten pachtschat bieden, maar aan degenen die zich voor de grootste hoeveelheid *tiban*, tot den vasten prijs van f 12,000 de kist, willen verbinden. Die proeven hebben, in weerwil van de bekende onderlinge ijverzucht der Chinezen, die hen niet zelden tot roekeloosheid verleidt, het *tiban* niet doen stijgen en hieruit mag men de gevolgtrekking

¹ *Indisch Magazijn*, p. 127.

■ afleiden, dat het *tiban* voorshands zijn maximum heeft bereikt, dat wil zeggen, dat het, behoudens eene onbekende, doch waarschijnlijk almede vaststaande toevoeging van goedkooper opium, de grootste hoeveelheid vertegenwoordigt, die thans op Java kan worden gesleten, door de gezamentlijke pachters, zoo lang deze eene som van nagenoeg vijf millioen, of, inbegrepen het kostende van het opium, van vijf en een half millioen guldens, moeten storten in 's lands kas.

■ Wat hiervan zijn moge, uit de bekend geworden daadzaken is het blijkbaar, dat men in 1833 te hoog gespannen verwachtingen had, toen men geloofde, dat de destijds aan de pacht gegevene inrigting de pachters en hunne onderhoorigen zou maken tot bondgenooten van het Gouvernement, in het weren van allen sluikhandel. Zij hebben, dus komt het voor, wel belang bij het weren van den sluikhandel in het algemeen, maar drijven eenen bijzonderen, echter door de omstandigheden beperkten sluikhandel, voor eigen rekening.

Ten einde de sluikerij te bemoeijelijken, nam de regering verscheidene maatregelen van eenen repressieven aard, waaronder vooral behoort het aanzienlijk verhoogen der boeten. Welligt is zij daarin nog niet ver genoeg gegaan. Dit althans zou men gelooven, bij het vernemen "dat een onderpachter, in het jaar 1839, tot tweemaal toe, binnen zeer korten tijd, op smokkelarij betrapt en in de hoogste boete van f 10,000 geslagen, beide boeten terstond voldeed, *als waren zij posten op zijne be-grooting* ¹."

In 1848 werd, gelijk reeds is vermeld, teruggekeerd tot den vroegeren *tiban*prijs van f 100 per katti of f 10,000 per kist. Die prijsverlaging van f 7500 per kist, schijnt tot aanleiding te hebben gehad den wensch om daardoor het binnensmokkelen van opium door de pachters minder aantrekkelijk en noodzakelijk te maken.

Aan maatregelen van preventieven aard ontbrak het ook niet. De voornaamste dier maatregelen was het in 1841 uitgevaardigd verbod tegen het nederleggen van opium in de *entrepôts* van Batavia, Samarang en Soerabaja, anders dan voor rekening van het Gouvernement, en de genomene voor-

¹ *Indisch Magazijn*, p. 127.

zorgen om het aanbrengen van opium met de handelsvaartuigen te verhinderen of onschadelijk te maken ¹.

Voor die maatregelen bestond eene voldoende aanleiding. Gedurende de jaren 1833 tot en met 1841 waren vrij aanzienlijke hoeveelheden opium in de entrepôts nederggelegd en vervolgens uitgeklaard geworden naar de omliggende eilanden, hoofdzakelijk naar Bali. Men vermoedde, op goede gronden, dat die uitklaringen tot niets anders dienden dan om het opium op eene wettige wijze aan boord van kleine handelsvaartuigen te kunnen brengen, maar dat het eigenlijke doel der belanghebbenden was om het uitgeklaarde heulsap, op vooraf bepaalde punten der kust van Java, weder te ontschepen. Op deze wijze schenen inrigtingen, bestemd tot bevordering van den wettigen handel, te zijn ontaard in stapelplaatsen der opiumsluikers. Het opheffen der vergunning kon het kwaad niet geheel beletten, maar slechts het bedrijven daarvan moeilijker maken.

De beweging welke in die entrepôts plaats had, geeft eenige grondslagen aan de hand, tot berekening van de hoegrootheid des sluikhandels destijds door de pachters gedreven, uitgaande van de aannemelijke onderstelling, dat allen zich bij voorkeur van het zoo gerieffelijk middel der entrepôts zullen hebben bediend.

De uitvoeren van opium uit de entrepôts bedroegen:

in 1833 een getal van	186	kisten.
" 1834	342	" "
" 1835	111	" "
" 1836	279	" "
" 1837	145	" "
" 1838	232	" "
" 1839	363	" "
" 1840	230	" "
" 1841	201	" "

in negen jaren 2089 kisten. ²

¹ *Staatsbladen van Nederlandch Indië van 1841, N°. 35 en 42.*

² *Staten der in- en uitvoeren van opium, door F. EMBRECHTS, Batavia 1848.*

Wanneer men nu aanneemt dat daarvan niets naar andere gedeelten van den Archipel is uitgevoerd, maar dat die gansche hoeveelheid weder ter sluis is binnen gebracht op Java, dan zou dit den clandestinen aanvoer der pachters in die jaren brengen op gemiddeld 232 kisten 's jaars ¹.

Werden te Singapoera naauwkeurige aanteekeningen van in- en uitvoer gehouden, de handelsstaten van die haven zouden tot rigtsnoer kunnen dienen bij het beantwoorden der vraag, wat van 1842 tot 1850 het waarschijnlijk beloop van den sluishandel in opium is geweest; want sedert dat de Javasche entrepôts zijn gesloten geworden voor het artikel, waarvan thans sprake is, mag men aannemen, dat al het Bengaalsch opium, hetwelk op eene onwettige wijze op Java en Madura is binnen gebracht, te Singapoera ingekocht en van daar verzonden is geworden. Maar de Singapoersche handelsstaten zijn geenszins volledig. Slechts de *invoeren* worden daarop met eenige naauwkeurigheid, hoezeer niet zonder eene blijkbare neiging tot overdrijving, vermeld. De aangiften der *uitvoeren*, die trouwens geheel onverplicht zijn, bepalen zich tot die, welke door den *Europeeschen* handelstand worden gedaan, terwijl de inlandsche handelaars, in den regel, geenerhande aangiften doen van de ladingen die zij wegvoeren. Met betrekking tot het opium, bij voorbeeld, vermeldt het algemeen overzicht van het jaar 1850, wel de hoeveelheden die ingevoerd en die welke tot uitvoer naar *China* aangegeven zijn, maar niet wat uitgevoerd is met eene andere bestemming.

Wij willen echter eene poging doen om uit die opgaven, in verband tot eenen uit ontwijfelbare bronnen geputten *Staat van den uitvoer van opium uit de havens van Britsch-Indië* gedurende eene reeks van jaren ², eenige gevolgtrekkingen af te leiden, tot toelichting van het onderwerp dat ons thans bezig houdt.

Volgens het bewuste overzicht zouden in 1850 te Singapoera zijn aangebracht 4343 kisten Bengaalsch en 20 kisten Malwa-opium. Het eerstgemeld cijfer komt niet overeen met de zoo even vermelde bijlage, volgens welke in 1849/50 van Calcutta en Bombay zijn uitgevoerd naar *Poelo pinang en*

¹ Vergelijk LAUTS, *Balië en de Baliëezen*, pag. 9'.

² Zie Bijlage N°. 5.

verder oostwaarts, 4067 kisten, een uitvoer, niet uitaluitend voor Singapoera, maar ook gedeeltelijk voor Poelo pinang, Malaka en de verdere *Strait's settlements* bestemd. Nemen wij echter aan dat die ganache hoeveelheid te Singapoera is aangebragt en dat het ware cijfer van den invoer is geweest, het gemiddelde tusschen de Singapoersche staten van invoer en de Calcutta- en Bombay-staten van uitvoer, dan komen wij tot de slotsom dat in 1850 in Singapoera zijn aangebragt 4170 kisten Bengaalsch en 46 kisten Malwa-opium, of te zamen 4215 kisten.

Hiervan zijn, blijkens de Singapoersche opgaven, in 1850 naar China uitgevoerd 1640 kisten. Wat van de overblijvende 2575 kisten geworden is, blijkt niet. Wij moeten daarvoor derhalve eene bestemming zoeken, die alle landen zuidelijk van Poelo pinang gelegen kan omvatten, vermits uit de reeds aangehaalde bijlage blijkt dat in het jaar 1849/50, behalve 75 kisten naar Java, geen uitvoer van opium, thans in onze beschouwing vallende, heeft plaats gehad buiten de rubriek *Poelo pinang en verder oostwaarts*.

De hoeveelheid opium voor welke eene bestemming moet worden gezocht is alzoo.....2575 kisten.

Wij zien uit het handelsverslag van Java en Madura over 1850, dat, in dat jaar, voor Gouvernements rekening zijn ingevoerd 150 kisten Bengaalsch opium. Daarvan schijnen direct van Calcutta te zijn aangebragt 75 en waarschijnlijk van Singapoera...75

Blijft.....2500 kisten.

Een zeer aanzienlijk verbruik van opium heeft te Singapoera plaats, niet slechts in de talrijke wettige en onwettige amfi-oenkitten, die in en bij de stad bestaan en waar het heulsap slechts weinig boven inkoopsprijs verkocht wordt, maar ook onder de duizenden van inlandsche en Chinesche schepelingen die zich gestadig op de reede afwisselen en onder de talrijke scharen Chinesche gelukzoekers aldaar, die aanhoudend uit hun geboorteland aankomen en zich op de omliggende eilanden verspreiden. Het is niet overdreven het verbruik van deze aan ongebondenheid overgegeven bevolking te schatten op....500 kisten.

Blijft 3000 kisten.

Transport.....2000 kisten.

Wij nemen aan dat uit dien voorraad wordt voorzien in het verbruik van Poelo pinang, Malaka; Patani, Kalantan, Perak, Trengganoe, Selangoor, Pahang, Rëmbouw, Djohor en de verdere plaatsen op de Maleische kust gelegen, geschat op.....350 kisten.

Vervoerd naar Atjih en de peperhavens van

Sumatra.....	100	"
Naar de meer zuidelijke Oostkust van Sumatra tot Djambi ingesloten.....	80	"
Naar Siam en Kambodja.....	80	"
" den Archipel van Riouw en Lingga.....	50	"
" de Noordkust van Borneo, Laboean, enz.....	80	"
" de Sooloo-archipel en verdere verblijven der zeeroovers.....	50	"
" de Westkust van Borneo.....	115	"
" de Zuidkust van Borneo.....	9	"
" Pegattan.....	12	"
" Klompang en Pemoekan.....	10	"
" Passir.....	7	"
" Koetei, cum annexis.....	30	"
" de Westkust van Celebes.....	40	"
" de Baai van Gorontalo.....	30	"
" de Boeginesche landen.....	35	"
" de Molukken.....	19	"
" de Westkust van Sumatra.....	60	"
" Palembang en de Lampongs.....	12	"
" Bangka.....	31	"
" Bali, Lombok, Sumbawa, Flores, Boeton, Timor en alle verdere, hier boven niet gemelde, gedeelten van den Archipel.....	150	"

1330 "

Blijft 670 kisten.

Transport.....670 kisten.

Men kan voorts aannemen, dat behalve de aangegeven uitvoer naar China (waarschijnlijk met Europesche schepen), ten bedrage van 1640 kisten, nog met Chinesche jonken en wan-kangs, zonder aangifte, zijn derwaarts gevoerd.....220 "

Blijft ten slotte.....450 kisten.

Voor deze hoeveelheid kunnen wij geene aannemelijke bestemming aanwijzen, daar toch eene verdere verhooging van cijfers die, hoezeer op waarschijnlijkheid steunende, echter reeds als willekeurig moeten worden erkend, niet kan in aanmerking komen.

Het is uit dit veronderstelde overschot van 450 kisten, dat in den Javaschen sluikhandel moet worden voorzien. In welke verhouding het daartoe staat, laten wij onbeslist; maar de daadzaak dat, onder het bestaande stelsel, de pachters de eenige sluikers van aanzienlijke hoeveelheden schijnen te kunnen zijn, en dat *hunne* sluikerij hare eigenaardige, wellicht zeer beperkte, grenzen heeft, veroorlooft de veronderstelling dat zij die van den vorigen tijd (500 kisten 's jaars) niet evenaart. Destijds vond zij steun en veelzijdige medewerking in het regt, hetwelk elke dienaar der Compagnie meende te hebben op het genot van zoogenaamde *stille winsten*; thans ontmoet de sluiker overal het sedert veertig jaren vastgewortelde begrip, dat zulke winsten strafbaar, en, wat meer zegt, schandelijk zijn. Dé algemeene conniventie en daaruit ontstane straffeloosheid van de vorige eeuw, heeft plaats gemaakt voor eene openbare meening, die afwijkingen van den bedoelden aard streng veroordeelt en, op den duur, onmogelijk maakt. Dat de waakzaamheid der ambtenaren meermalen te kort schiet, is waarschijnlijk; maar dat hunne eerlijkheid zich, op eene groote schaal, zou kunnen verloochenen, is ongeloofbaar. Zoo er uitzonderingen bestaan, zij zullen meestal gevonden worden onder het, karig bezoldigd, personeel van lagen rang.

Het mag als zeker aangenomen worden, dat, gelijk de Chinezen reeds in beide vorige eeuwen de voorname handlangers van het opiumsluiken op Java waren, zij dit thans nog zijn, nu de pacht van het debiet in het klein algemeen ingevoerd is en de pachters bijna uitsluitend tot dien land-

aard behooren. Hoedanig en waar die sluikhandel hoofdzakelijk gedreven wordt, zal waarschijnlijk kunnen blijken uit de gedane aanhalingen en uit de regtsgedingen die daarvan de gevolgen zijn geweest. De aantekeningen deswege bij de residenten, bij het openbaar ministerie en bij de regterlijke collegiën, gedurende de laatste tien jaren gehouden, zullen eenen rijkdom van leerzame feiten behelzen, waarvan het verzamelen en ontleden waarschijnlijk een nieuw en nuttig licht zou verspreiden over de verborgenheden van den opiumhandel.

Men beweert, zoo het schijnt op goede gronden, dat de talrijke Chinese bevolking die zich, in de residentie Rembang, aan het strand heeft nedergezet, in eene naauwe betrekking tot dien handel staat. Daar en overal elders, waar zich zulke strandbewoners in groot aantal bevinden, schijnt eene scherpe waakzaamheid noodig.

Ook Batavia is, zegt men, niet vrij van het euvel. Onze voorouders duchtten reeds dat Levantsch opium derwaarts zou worden gezonden, "in botervaatjes, blikken of andere verbloemde dekkingen." Nog is dat middel aanwendbaar; nog is de reede van de hoofdstad van Nederlandsch Indië omzoomd met de kleine eilanden, krekken en rivieren, die in de vorige eeuw het insmokkelen van het heulsap gemakkelijk maakten¹; nog zijn de talrijke inwoners van het Chinese kamp even tuk op voordeel als toen, terwijl, eindelijk, de uitbreiding der onder de Chinezen bestaande eedgenootschappen, thans aan overtreders eene grootere mate van straffeloosheid schijnt te verzekeren dan vroeger. Men heeft dikwijls gevraagd of geldboeten alleen wel genoegzaam afschrikkende straffen zijn, waar het uitzigt op voordeel zoo groot is? De zaak (dus heeft men meermalen gezegd) is geworden een gewoon hazardspel, dat zich, bij eene opvolging van kwade kansen, oplost in winstderving of geldverlies. Men heeft ook wel eens beweerd, dat de gezamentlijke pachters zich onderling tegen zulke kansen verzekeren. Deze vragen verdienen ernstige overweging. Onder het bewind der Compagnie behoorden de overtredingen tegen het opiummonopolie tot het gebied van den strafregter; er is grond om te gelooven, dat dit beginsel thans, met meer vrucht dan toen zou kunnen wor-

¹ Zie bladz. 181, 181 en 182.

den toegepast. Tegen veroordeelingen tot verbanning of inbanning, tot gevangenis of ketterarbeid, zou onderlinge assurantie krachteloos zijn. Zieke wetsbepalingen zijn, wij weten het, niet boven bedenking verheven, maar wil men ernstig het beginsel handhaven, om door *hooge prijzen het opium-vertier, zoo veel doenlijk, te beperken*, dan moet men, dus schijnt het, niet terugdeinzen voor de maatregelen, zonder welke dat doel niet kan worden bereikt. Men kan, ten deze, uit het verledene niet besluiten tot het toekomstende. Wie het oog laat gaan over de cijfers der opium-exportatiën uit Britsch Indië ¹, zal zich in de *eerste plaats* bedroeven over de schier ongeloofelijke daadzaak, dat de uitvoeren naar China, in den tijd van dertig jaren, zijn geklommen van 3376 tot 47,715, of, met inbegrip van hetgeen van Singapoera derwaarts wordt gebragt, tot 50,000 kisten 's jaars!! Maar hij zal, in de *tweede plaats*, het feit niet voorbij zien, dat, in dat zelfde tijdvak, de uitvoeren naar de streek van Asia, waarvan Nederlandsch Indië een gedeelte is, zijn toegenomen van ongeveer 900 tot meer dan 2000 kisten ². Dat feit, hoezeer grootendeels zijne oplossing vindende in het uit het niet *verrijzen* van Singapoera en in den grooten aanwas, in den Indischen Archipel, van Chinesche kolonisten, de klasse van inwoners onder welke de opiomanie het meest algemeen is, dat feit getuigt echter, ook van een toenemend verbruik van heulsap onder de inlandsche bevolking buiten Java. En geen wonder. De vermenigvuldiging van vrijhavens, rondom Java, zoo dringend *aangepresst* om in de buitenbezittingen nijverheid en beschaving te ontwikkelen, maakt, en dit is de schaduwzijde dier maatregelen, het opium aldaar, hoe langzamer hoe meer, tot lage prijzen verkrijgbaar. Het gevaar van sluikhandel op Java en Madura schijnt derhalve te moeten beschouwd worden als *aangroeiende*, en daarom moet men niet terugdeinzen voor antidotale maatregelen, al druischen zij ook aan tegen de algemeene neiging van onzen tijd, om de strafwetten in de eerste plaats te toetsen aan de eischen der menschlievendheid. In het onderwerpelijk geval zouden die eischen zelfs, door meerdere gestrengheid, worden bevordert; want er is hier sprake van het be-

¹ Zie bijlage N°. 5.

² De uitvoeren van Calcutta naar *Poelo-pinang* en verder oostwaarts zijn veel grooter, maar wij hebben aangetoond (pag. 180) dat daarvan een aanzienlijk gedeelte naar China gaat.

teugelen van een zingenot, waarvan de schadelijke uitwerkselen niet zullen worden ontkend, al is men ook genegen om de schilderijen die daarvan worden opgehangen, te hoog gekleurd te achten.

De vraag ontstaat hier, als van zelve, waarom niet teruggekeerd tot het voorstel der Staats-Commissie van 1803, en maatregelen genomen om het verbruik van opium, in onze Oost-Indische Bezittingen, aanvankelijk te doen verminderen en eindelijk geheel te verbieden.

Het komt onbetwistbaar voor, dat het eerste doel, waarop de Staats-Commissie wees, *vermindering*, reeds is bereikt. Nadat het bekend vertier van opium, in het tijdvak van 1746/55 zijn maximum had bereikt, trad eene vrij geregelde vermindering in. Zij hield zulk een gelijken tred met den toenemenden invloed van het Europeesch gezag, dat men niet nalaten kan dezen als oorzaak, gene als gevolg te beschouwen. Bij den eersten opslag schijnt dit eene onhoudbare stelling, wanneer men zich herinnert hoe lang dat gezag het beginsel bleef aanprijzen, om de grootst mogelijke hoeveelheden opium tot de laagst mogelijke prijzen te verkoopen. Deze schijnbare tegenstrijdigheid lost zich daardoor op, dat terwijl het gebruik van opium krachtig werd bevorderd door de onophoudelijke rustverstoringen en oorlogen die aan de verdeeling van het Mataramsche rijk (1757) voorafgingen en door de regeringloosheid die, zelfs in tijden van betrekkelijke rust, aldaar heerschte, dat verbruik, in strijd met het verlangen der Compagnie, werd beperkt door het ontbinden der allerwege opgerigte gewapende benden, door het invoeren van meer orde en regelmaat in het bestuur dan immer te voren hadden bestaan, en door het verminderen en eindelijk geheel beteugelen der roovers, die, zelfs in diepen vrede, onder den algemeenen naam van *Kétjoe's*, de *desa's* overvielen en plunderden en den gemaakten buit grootendeels in opium verteerden. Dezelfde regering die het verbruik van opium trachtte uit te breiden, wilde het aan de hoofden, die haar dienden, hebben ontzegd. De regel vestigde zich "*de amfoenachuiver verdient geen vertrouwen.*" De Javasche Vorsten verboden, in de akten van aanstelling (*piagēm*), die zij aan *Wédanā's*, *Kliwon's*, *Pandèwoe's* en *Mantri's* uitreikten, het *opium rooken* en stelden het op eene lijn met het dobbelen en wedden, met het plegen van valsheid, het beschermen van kwaad volk, en al wat zij begrijpen onder den naam

van *slecht bedrijf*; de overtreders van een of ander werden door hen bedreigd "met onheil ¹." De oprigting en verpachting der amfoenkitten in 1809 had almede eene beperkende strekking, omdat de verkoopprijs van het opium daardoor werd verhoogd. Het stelsel van 1833 eindelijk, gaf aan dat behoedmiddel eene nieuwe, te voren ongekende kracht.

Maar de Staats-Commissie van 1803 wilde het gebruik van opium later geheel verboden hebben.

Wie zou niet opregtelijk deelen in den wensch, dat een zoodanig verbod zich mogt kunnen verdragen met den finantiëlen toestand van Nederland en dat het, eenmaal uitgesproken, uitvoerlijk mogt worden geacht? De loop des algemeenen handels plaatst het laatste gedeelte van dien wensch, op de meest ontwijfelbare wijze, onder de *pia vota*. Overal vraagt men opheffing van belemmerende regten en formaliteiten, en toenadering tot een volkomen vrij verkeer tusschen de volken. Met die eischen zijn verbodswetten, ook die welke in het belang der menschheid worden uitgesproken, onbestaanbaar, want hare handhaving vordert juist de voortdoring en zelfs de versterking van datgene, wat men, als strijdig met den tijdgeest, wil hebben afgeschaft. Het is vooral ten aanzien van het opium, dat volstrekte verbodsbepalingen onmogelijk schijnen. Kunt gij overgaan tot het intrekken van al de Nederlandsche vrijhavens die Java omringen en die zoo vele trechters zijn, waardoor het opium, tot steeds verminderende prijzen, in den Archipel wordt verspreid? Al kondt gij het, zou de grootste van die trechters, *Singapoera*, niet blijven bestaan?

Men kan op onzen toestand eenigermate toepassen wat onlangs tot verdediging van het opium-monopolie der Engelsche Oost-Indische Compagnie werd gezegd: "The failure of one attempt of the Chinese to exclude the "drug, has shown that they are not likely to effect that object, and, if we "do not supply them, some one else will ²." De aangeprezen maatregel zou niet belceten dat anderen onzen Indischen onderdancn overvloed van opium bezorgden. Zoo lang de Britsche handel jaarlijks zijne 53,000 kisten op de markten van Asia blijft werpen, zullen daarvoor koopcrs gevonden worden,

¹ T. ROORDA, *Javaansche Brieven, Berigten, enz.* bl. 55—60.

² *Modern India*, bij G. Campbell, 1852.

en die koopers zullen middel weten om den Indischen Archipel daarvan te voorzien, vooral dan, wanneer wij de opiumpacht uit ons budget van inkomsten doen verdwijnen, en daarmede ook het kunstig zamenstel doen in een storten, waardoor thans het verbruik beperkt en de sluikhandel binnen zekere grenzen gehouden wordt.

Maar is er niet nog meer in het oog te houden? In Britsch Indië wordt thans uit den opiumhandel een Staats-inkomen getrokken van 3,500,000 ponden sterling; zonder dat inkomen zou er een schrikbarend te kort zijn, hetwelk, in den tegenwoordigen maatschappelijken toestand der volken van het Indisch schier-eiland, niet door belastingen kan worden aangevuld. En echter hangt dat geldelijke te kort den beheerschers van Hindostan geheel of gedeeltelijk boven het hoofd. De reeds aangehaalde schrijver geeft er een wenk van: "The worst of it is, according to some people, that, if "the Chinese only legalised the cultivation (of opium) in their own country, "they could produce it much cheaper and our market would be ruined. "Both for *their* sakes and *our's* we must hope that it is not so, or, that "they will not find it out¹." Bij de mogelijkheid dat de Chinezen deze ontdekking kunnen doen, en bij de waarschijnlijkheid dat zij daaraan zullen worden herinnerd door het algeheel verdwijnen, in het Hemelsche Rijk, der edele metalen, als' gevolg van den opiumhandel, is het zeer denkbaar dat Engeland zich zal voorbereiden om de andere opium-*debouchés*, hoe gering ook in verhouding tot het Chinesche, te behouden en uit te breiden. Tot dat einde staan aan Engeland rijkelijk al de hoogklinkende argumenten ten dienst, welke tot verdediging van het vrij handelsverkeer worden gebezigd. Deze herinnering heeft eenige waarde in eenen tijd waarin de talrijkste vloot immer door den Noord-Amerikaanschen Vrijstaat uitgerust, op weg is, om, in den naam van het hedendaagsche volkenrecht en van de hedendaagsche beschaving, de Japansche regering te overtuigen dat zij de opening harer havens voor den algemeenen handel, niet langer kan blijven weigeren. Zal het tot de zegeningen van die opening behooren, dat de Japansche bevolking kennis zal maken met de verleidelijke eigenschappen der opiumpijp? Zal de Japansche regering zich, zonder dwang, laten over-

¹ *Ut supra.*

tuigen dat het weren van het heulsap behoort tot de bekrompenheden van het voortaan geslotene oude wetboek? De tijd zal het antwoord op die vragen geven, maar men kan het, met tamelijke zekerheid en zonder een buitengewone gave van profetie te bezitten, nu reeds voorspellen.

Wordt eenmaal de opium-kultuur, als onzedelijk, in Britsch-Indië afschaft, hetwelk gebeuren kan zoodra zij ophoudt onmisbare schatten op te leveren aan het bestuur, dan, maar ook dan alleen, zal men met vrucht kunnen denken aan het verwezenlijken van den menschlievendenden raad der Staats-Commissie van 1803. Inmiddels zorge de Nederlandsche regering, door alle middelen binnen hare magt, dat het opium hare onderdanen slechts tot afschrikkende prijzen bereike, en zij zal reeds veel nut hebben gesticht. Wij beweren dit met meer ernst, dan waarschijnlijk de pen bestuurde van den reeds aangehaalden schrijver, toen hij de 3,500,000 ponden sterling, welke uit den papaverbol in de Britsch-Indische schatkist vloeijen, beschreef als: "obtained by promoting the morality and sobriety of the Chinese, by taxing and restricting the supply to them of so noxious an article."

De loop des opiumhandels op Java is in de voorafgaande bladzijden geschetst, met de uitvoerigheid die binnen ons bereik was; dat daaraan veel ontbreekt, hebben wij bij den aanvang en meermalen in den loop des opstels erkend, maar het zal in allen geval kunnen dienen tot wegwijzer van hen, die zich met het verzamelen van meer volledige berigten zouden willen bezig houden. De aandacht van de zoodanigen wordt vooral gevestigd op de vraag, welke de standen onder de Javanen zijn, bij welke, en de districten, alwaar het rooken en knauwen van opium het meest in zwang is, en op de wijze waarop een en ander plaats heeft. Wordt, bij voorbeeld, in de huizen der stad- of dorpbewoners opium gerookt — of wel — begeven allen, wier rang het niet volstrektelijk verbiedt, zich tot dat einde naar de amfoenkit? In welke mate zijn de, op Java gevestigde, Chinesen aan het opium verslaafd, en welke is de som die zij gerekend worden daaraan per hoofd op te offeren?

Eene belangrijke bijdrage zou zijn eene, over verscheidene districten loopende, berekening van den prijs, die de bevolking voor het opium betaalt,

van de vermoedelijke winsten der pachters, onderpachters en kithouders. Welker werd het opiumrooken beschouwd als de oorzaak van vele misdaden; is dit nog het geval, en welke gevolgtrekkingen laten zich, te dien opzichte, afleiden uit eene vergelijking van de geregelijke statistiek met die der opiummanie in eenige distrikten?

Veel is reeds in deze proeve gezegd omtrent de geldelijke voordeelen welke de handel, later de pacht, van opium opleverden. Eene tabel van die voordeelen, gedurende de 173 jaren, sedert het verkrijgen van het monopolie verlopen, zal evenwel niet onbelangrijk zijn. Zij wordt den lezer aangeboden ¹, met de aanmerking, dat, welke ook de zorg zij bij de zamenstelling aangewend, het stuk slechts aanspraak maakt op die mate van naauwkeurigheid gevorderd bij het geven van een algemeen overzicht.

Bij inzage van die tabel zal in het oog vallen, dat de aanhoudende rijzing van den pachtschat onder het in 1833 ingevoerde stelsel, tot aan het jaar 1838 voortduurde, en toen werd gevolgd van eene daling die twee jaren aanhield. Daarop volgden zes jaren van rijzing, die sedert 1847 door eene jaarlijksche daling is vervangen.

Voor die daling willen wij trachten eene aannemelijke oplossing te vinden. In een enkel jaar kan *rijzing* door groote mededinging, *daling* door gebrek daaraan worden te weeg gebracht; maar wanneer daling of rijzing eenige jaren achtereen voortduren, moeten andere oorzaken worden opgespoord. De ziekten die sedert 1846 een groot gedeelte van Java hebben geteisterd, zullen van zelve het aantal opiumrookers hebben doen verminderen; welligt zijn de dagelijksche bezoekers der amfoenkit de eerste slagtoffers geweest. De mislukte rijstooft in eenige residentien, en het daarop gevolgd gebrek aan levensmiddelen, hetwelk in Demak en Grobogan tot volslagen hongersnood klom, gaf aanleiding tot groote sterfte en verhuizing. Een en ander zal niet hebben nagelaten invloed te oefenen op de pacht. De hoegrootheid der koffijooftsten komt hier almede in aanmerking. Terwijl in de jaren 1841 tot en met 1844 jaarlijks gemiddeld f 9,800,000 aan de bevolking werden uitbetaald wegens plant- en transportloonen en andere onkosten op koffij, bedroegen die betalingen in de jaren 1845 tot en met 1847, gemid-

¹ Zie bijlage, N°. 6.

deld *f* 7,300,000 's jaars. De betalingen wegens den oogst van 1848 stegen weder tot *f* 8,300,000, maar bleven altoos nog *f* 1,500,000 beneden die van het straks genoemde tijdvak ¹. De oogst van 1849 eindelijk, was zeer gering; de betalingen door de regering ter zake van dien oogst gedaan, daalden tot het betrekkelijk lage cijfer van *f* 4,779,524 ².

Al hadden geene andere oorzaken dan deze bestaan, zij zouden reeds eene voldoende oplossing geven voor de daling welke de opiumpacht in 1847 tot 1850 heeft geleden.

Wij gaan thans over tot het mededeelen van eenige tot het behandeld tijdvak betrekkelijke bijzonderheden, waarmede wij dit overzicht van de opiumpacht op Java en Madura zullen besluiten.

De herhaalde, veelal ongegronde klagten der pachters, over het uit Nederland gezonden Levantsch opium, gaven aanleiding tot een naauwkeurig scheikundig onderzoek, vóór de afzending van elke partij. Daarmede waren die klagten niet opgeheven. Opium, hetwelk bij de afzending van hier bevonden was de gewone evenredigheid *opium depuratum* (*tjandoe*) te bezitten, werd op Java zeer dikwijls verklaard niet te voldoen aan de voorwaarde door het Gouvernement op zich genomen om *deugdzaam opium* te zullen verstrekken. Het oordeel van zoogenaamde *deskundigen* ondersteunde niet zelden de klagten der pachters, omdat het veelal rustte op indrooging en andere uiterlijke kenteekenen, die omtrent de innerlijke waarde niets beslissen. Nu werd in de pachtvoorwaarden de zeer rekkelijke uitdrukking van *deugdzaam opium* vervangen door de bepaling dat het criterium van goed opium zou zijn een gehalte van ten minste 15/32 *tjandoe*.

Hoczeer vele geschillen hierdoor werden afgesneden, hielden zij niet geheel op, en nu ontstond in 1836 het denkbeeld om aan die klagten een einde te maken door het uitzenden van louter *opium depuratum*, in stede van *opium crudum*. Verstrekte men aan de pachters de reeds op eene wetenschappelijke wijze bereide *tjandoe*, dan moesten, dus meende men, verdere

¹ *Verslag over Nederlandsch Indië*, van 1849, p. 188.

² *Ibid.* over 1850, p. 62.

geschillen over de hoedanigheid onmogelijk zijn, omdat zij zich allen oplosten in de vraag, hoe veel *tjandoe* ruw opium bevat. Men zag in het uitzenden van *opium depuratum* nog andere voordeelen. Men hoopte daardoor den sluikhandel meer dan door eenig ander middel te zullen kunnen fnuiken, vermits het verstrekken van *tjandoe* aan de pachters zou kunnen gepaard gaan met een verbod tegen het oprigten van de kookhuizen waarin het *tjandoe* van de onbruikbare bestanddeelen van het opium wordt gescheiden. Eindelijk prees men dat ontwerp ook aan uit het oogpunt van gelukkig voordeel, *eensdeels* omdat de pachters, ontslagen van de uitgaven aan het bereiden van *tjandoe* verbonden, eenen evenredig hooger pachtschat zouden kunnen geven, en *anderdeels*, omdat men verwachtte dat de producten van eene op wetenschappelijke gronden rustende, bereiding grooter zouden zijn dan van die der Chinezen.

Eene hoeveelheid *opium depuratum* werd naar Java gezonden als eene proeve. Zij viel ongunstig uit. Dit was hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, daaraan toe te schrijven, dat de aanwijzingen die gegeven werden aan den met de bereiding belasten, zeer bekwamen scheikundige, niet steunden op volkomene zaakkennis. In die aanwijzingen was over het hoofd gezien het *branden*¹, hetwelk bij het Indische *tjandoe* een vereischte is. Daardoor wordt meer water verdreven, er worden eigenaardige reukdeelen ontwikkeld en het extract wordt brandbaarder in de pijp. Men zou, om de zaak duidelijker te maken, kunnen zeggen, dat het hier bereide *extractum opii* werd *gekookt*, terwijl het, om gelijksoortig te zijn met dat der opiumpachters, had behooren *gebraden* te worden. Men zond een zuiver opiumextract, terwijl men een *aangebrand* had moeten zenden. Maar al had men die bijzonderheid ook geweten en in acht genomen, het blijft de vraag, of in elk pachtdistrict van Java, dezelfde graad van *aanbranding* in den smaak der verbruikers valt? Wat daarvan ook zij, de Chinezen verklaarden het van hier gezonden extract ongeschikt voor de pacht, zonder eene nieuwe bewerking, welke veel deed verloren gaan. De proeve werd niet herhaald.

Tot het staken derzelve droeg ook bij het weldra aangevangen en tot

¹ Zie de bijzonderheden voorkomende op pag. 83.

heden voortgezet verzenden van het opium in luchtledige kisten, waardoor aan alle klagen van den kant der pachters een einde is gemaakt. Sedert eenigen tijd gaat een klein, tot dadelijk gebruik bestemd gedeelte, van Smyrna over Aloxandrië en den zoogenaamden landweg, naar Batavia. De luchtledige afpakking bepaalt zich tot het gedeelte bestemd om op Java, eenigen tijd, te worden bewaard.

Buitenbezittingen.

Reeds hebben wij gezegd, dat het tijdvak waarvan de behandeling thans ten einde spoedt, onder anderen ook merkwaardig is, door het uitstrekken der opiumpacht tot de zoogenaamde buitenbezittingen, alwaar zij vroeger niet bestond. Kortelijk herinneren wij, dat onder het bewind der Compagnie, noch door haar, noch door de in 1745 opgerigte Amfoen-Sociëteit, noemenswaardige hoeveelheden opium naar de buitenbezittingen werden verzonden. Men behoeft slechts te letten op de veelzijdige door ons vermeldde bewijzen en beweringen, dat opium destijds uit Bengalen langs Sumatra's binnen- en buitenkust, Straat Malaka, Borneo en Celebes, ter sluk naar Java werd vervoerd, om zich te overtuigen dat het omgekeerde niet waar heeft kunnen zijn, daar toch uit dien sluikhandel bleek, dat het opium op Java veel hooger in prijs was dan op de omliggende eilanden. Deze werden dan ook, in het algemeen, door de sluikers voorzien, en noch de Compagnie, noch de Amfoen-Sociëteit, trokken uit die voorziening eenig voordeel.

Toen de Gouverneur-Generaal DAENDELS, in 1809, de verpachting van de amfoenkitten op Java invoerde, was de gemeenschap met de meeste buitenbezittingen afgesneden; de maatregel strekte zich dan ook niet tot dezelve uit.

Onder het Britsch bestuur bleef die toestand voortduren. Een inkomend regt van 12 ten honderd werd echter bepaald voor het in de buitenbezittingen ingevoerd opium. Of het immer gegeven is geworden, mag worden betwijfeld.

Het in 1816 hersteld Nederlandsch gezag streefde naar eenparigheid van belastingen en financiële inrigtingen. Van lieverlede werd de verpachting der amfoenkitten buiten Java beproefd, in zoo ver geene plaatselijke be-

-zwaren, van overwegenden aard, zich daartegen verzettelden. Zoo kwamen die pacht tot stand op Ambon, Timor, Riouw en Bangka en in eenige gedeelten van Celebes, Borneo en Sumatra.

In het algemeen was het, met uitzondering wellicht van Ambon, eene voorwaarde dat de pachter zich buiten bemoeienis der regering van opium moest voorzien. Het beginsel om den verkoopprijs op te drijven tot beperking van het verbruik, werd buiten Java niet aanwendbaar bevonden, omdat de gelegenheden tot het voeren van sluikhandel daar menigvuldiger, en de middelen van beteugeling, zwakker zijn. In weerwil van deze, voor de pacht ongunstige omstandigheden, levert zij thans een voordeel van ongeveer een half millioen guldens aan de Koloniale Schatkist op.

De vroegere geldelijke uitkomsten met stilzwijgen voorbijgaande, deelen wij hieronder mede

HET NETTO RENDEMENT VAN DE OPIUMPACHT DER BUITENBEZITTINGEN, GEDURENDE DE JAREN 1847, 1848 EN 1849.

JAREN.	BOLUKEEN.	TIMOR.	MALAKKA EN ONDERHOOFDHEDEN.	BANDJERAMIN.	PONTIAK EN SARRAL.	RIOUW.	BANGKA.	PALANG (TOT SINGEL).	BENKOLEN.	PALEMBANG.	TOTAAL.
1847	f25,767	f2,160	f53,087	f12,787	f56,900	f63,000	f58,482	f200,022	f19,125	f23,400	f506,049
1848	„ 32,412	„ 3,120	„ 31,880	„ 4,480	„ 71,300	„ 67,560	„ 60,782	„ 189,640	„ 20,810	„ 25,900	„ 523,407
1849	„ 32,187	„ 3,300	„ 34,240	„ 15,482	„ 59,466	„ 55,200	„ 63,010	„ 192,490	„ 21,120	„ 29,760	„ 531,634

De hoegrootheid van het opiumverbruik in de bovenstaande pachten, alsmede in de buitenbezittingen waar nog geene pachten bestaan of waar, zoo als op Sumbawa, het verbruik voor rekening der inlandsche Vorsten is verpacht, hebben wij reeds opgegeven ¹. Die opgave berust op ramingen, welke verbetering met aandrang wordt opgedragen aan hen, die, op de plaats, gelegenheid hebben tot grondig onderzoek.

Inmiddels breidt zich het gebruik van het heulsap ook buiten Nederlandsch Indië uit. De schier ongeloofelijke invoer in China is reeds vermeld ². In Kambodja neemt de vraag toe en in Siam zijn de beletselen

¹ Zie pag. 181.

² Zie bijlage N°. 5.

voorwaardelijk opgeheven, door eenen vroegeren Vorst tegen den opiumhandel uitgesproken ¹. Ook daar schijnt een vorstelijk monopolie het middel te zijn waarvan men zich wil bedienen om voordeel voor de Staatskas te trekken uit een misbruik hetwelk men geene kans ziet te keeren.

Aan het einde van deze *Proeve* is eene dankbetuiging gepast. Zij is in de eerste plaats verschuldigd aan den Heer Minister van Koloniën, voor de vergunning om het oud Koloniaal Archief, tot opheldering en aanvulling, te mogen raadplegen, en in de tweede plaats aan den Heer P. L. DE MUNNICK, Agent van het Departement van Koloniën te Amsterdam, die, als bewaarder van dat Archief, steeds gepoogd heeft het doel des schrijvers, met zaakkennis en welwillendheid, te bevorderen.

10 Januarij 1853.

J. C. BAUD.

¹ *Overland Singapore free press*, 1 Julij 1851.

B I J L A G E N.

BIJLAGE N°. 1.

AANTEEKENINGEN OMTRENT HET GENEESKUNDIG GEBRUIK
VAN DE PAPAVER,

getrokken uit de Chinesche Materia medica,

本草綱目

Pèn-ts'ao Káng mǒ

van LÌ SCHÌ TSCHÏN ¹.

De papaver komt als artsenijsplant onder den thans gebruikelijken naam van Yíng-tsz-sǒ ², d. i. kruikjes-gierst, in de Materia medica voor, welke, gedurende het tijdperk K'ai-pao (j. C. 968—975), op hooger en last, door eene commissie van negen artsen, zamengesteld en onder den titel K'ai-pao Pèn-ts'ao uitgegeven is.

Eene beschrijving der plant bevindt zich reeds in de Materia medica van Tsang-K'í ⁴, uitgegeven in het tijdperk K'ai yoeên (j. C. 713—741). Toen werden twee soorten van papavers, eene *witte* en eene *roode*, onderscheiden.

Soe-yoeng ⁵, die tusschen 1023 en 1063 eene natuurlijke geschiedenis

¹ Pèn ts'ao Káng mǒ, uitgegeven in 1596. Japansche uitgave van 1603. 12 Kiün in 25 boekdeelen. Kiün 23 bldz. 20.

² 罌子粟

³ 開寶本草

⁴ 藏器

⁵ 蘇頌

schreef, maakte insgelijks eene onderscheiding tusschen deze varieteiten. Ten zijnen tijde werd de papaver reeds overal als *sierplant* aangekweekt. "De "kweekers," zegt hij, "mesten den grond om het jaar, en zaaijen in de "negende maand (November) de papaver, die in het daaropvolgend voor- "jaar opschiet en zeer weelderig groeit. Plantjes, die achterlijk en zwak "zijn, wiedt men, omdat ze toch niet bijkomen, gewoonlijk uit."

Een latere Schrijver, TSOENG SCHI⁴ (1111—1117), gewaagt ook van *ge-
culde* heulbloemen.

Volgens het bericht van LI SCHI TSCHÏN (1596) "wordt de papaver in den "herfst gezaaid en komt hij in den winter op. De jonge plantjes zijn als "eene keurige groente zeer gezocht." [De Schrijver gaat de ontwikkeling der plant na tot op het tijdstip harer rijpheid] "Uit het *witte* zaad," zoo vervolgt hij, "kan men door toevoeging van rijst, eenen brij kookken. Ook "olie kan men daaruit persen. Het *zaadhulsel* dient thans veelvuldig tot *art-
senij*. De ouden hebben het niet daartoe gebezigd, want in de vroegere "natuurkundige boeken wordt daarvan geen gewag gemaakt. De *zaadhulsel*, "tot *geneeskundig* gebruik bestemd, worden in water geweekt en nadat de "stelen en ribben daarvan verwijderd zijn, wordt het buitenste dunne vliez "afgetrokken, in de schaduw gedroogd, fijn gesneden, daarna met rijst en "azijn of honig gekookt, of ook in honig gebakken, en als geneesmiddel "bij dysenterien gebruikt."

De schrijver geeft verscheidene andere wijzen van bereiding op, en noemt de ziektegevallen, waarin elke het meest te pas komt. Hij bemerkt echter dat het zaadhulsel, hoe snel ook zijne geneeskracht werke, bij verkeerde toe- diening de lijdens doodt als een zwaard. Hij waarschuwt er tegen in het *begin* der ziekte, en raadt, eerst dan zijne toevlugt tot dit middel te nemen, wanneer de dysenterie reeds eenigen tijd geduurd heeft, en de ingewanden reeds aanmerkelijk verzwakt zijn.

OVER HET GEBRUIK VAN HET OPIUM.

Onze LI SCHÏ TSCÏN, geeft, na de beschrijving van de papaver, een artikel over het opium van den navolgenden inhoud:

Systematische naam. 阿芙蓉 A-foe-yoeng (of O-foe-yoeng).

Naamsverklaring. De beteekenis van den naam A-foe-yoeng , gewoonlijk A-piën (阿片) of ook 鴉片, Ya-pien , is ons *niet bekend*. Sommigen houden A voor een plaatselijk woord, beduidende *ik of mijn*, en daar de bloem (van de papaver) in kleur overeenkomst heeft met de gewone Foe-yoeng -bloemen (*Hibiscus mutabilis* LINN.), zoo zoude de naam A-foe-yoeng zoo veel als *mijn* of onze *Foe-yoeng* beteekenen.”

Ophelderingen. In vroegere tijden heeft men van het Afoe yoeng niet dan zeldzaam gehoord. Later hebben diegenen, welke deze stof als geneesmiddel gebruikten, beweerd, dat zij het uit de bloemen (i. zaadbollen) van papavers gedropen sap is. Wanneer namelijk de papaverplant een' groenen zaadbol gevormd heeft, wordt met eene groote naald het buitenste groene vlies op drie tot vijf plaatsen geprikt, zonder het harde binnenvlies te raken. Dit geschiedt na het middaguur. Den volgenden morgen wordt het uitgevloeide sap met een mes van bamboe afgeschraapt, te zamen in een aarden pot gedaan, in de schaduw gedroogd en vervolgens gebruikt. Van daar dat men in het heulsap, dat thans verkocht wordt, nog stukjes van de schil vindt.”

In Arabië (Thiën fâng koeë ¹) worden, zoo als Docter WANG LUN² in zijne *Materia medica* (1483—1505) opgeeft, papavers met roode bloemen gekweekt. Men laat de toppen der plant niet door water bevochtigd worden.

“In de achtste tot negende maand, wanneer de bloemen afgevallen zijn, prikt men de *groene* schil (van den zaadbol) en verkrijgt het sap. Ik moet “[zoo vervolgt onze Schrijver] hierop aanmerken, dat deze bloem bij ons “reeds in de vijfde maand (Julij) *dorre* vruchten heeft; hoe kan nu twee “of drie maanden later nog eene groene schil voorhanden zijn? Of zoude “daar te lande de gesteldheid van den bodem anders zijn dan bij ons?”

¹ 天方國

² 王 綸

Smaak. Zuur, adstringerend, warm, eenigzins vergifachtig.

Gebruik. Het opium wordt als geneesmiddel bij dysenterie gebruikt en wanneer *prolapsus ani* niet ophoudt. Het werkt ook adstringerend op de teelkracht van den volwassen man.

Toelichtingen. "Het gemeene volk gebruikt deze stof als een *aphrodisiacum*.

"In de residentie verkoopt men (pillen, genoemd) Yĩ-lĩ Kĩn-tân¹ (d. i. één korrel goud-vermilioen). Deze bestaan uit één fun of fên (9,09 gros) opium met gekookte rijst tot pillen gevormd, en genezen, zoo als men beweert, alle ziekten. Het zijn doorgaans geheime kunstmiddelen door ge-neesheeren of apothekers in den handel gebracht."

Recepten. . *Bij chronische Dysenterie.* Recipe: Eene dosis A foe yoeng ter grootte van eene kleine boon, op de nuchtere maag, met warm water, 's daags ééne dosis. Men moet zich daarbij onthouden van uijen, knoflook, en bouillon, en den dorst met honigwater lesschen.

Bij roode of witte loop. Recipe: Ya-piën (opium) Rad. Helenii, Rad. Alccac, Rad. Paeoniae officinalis, van elk één fun (9,09 gros). Stamp het tot poeder en maak er met gekookte rijst pillen van, zoo groot als een kleine boon. Voor menschen van middelbaren leeftijd bedraagt de dosis 1 fun, voor grijsaards en kinderen de helft. Men onthoude zich van zure spijzen, raauw en koud vet, thee, bier en tarwemeel. Heeft men niet on-verdragelijken dorst, zoo drinke men slechts nu en dan een weinig rijst-water. Dit recept is door Lì schĩ tscĩn overgenomen uit de reeds ver-melde Materia medica van WANG LUN.

Een ander Recept. Men kan ook de twee groene kelkblaadjes (*sepala*), welke de papaverbloem, alvorens zij zich opent, omgeven, en die afvallen, wanneer de bloem sich ontsloten heeft, inzamelen en tot poeder maken. In hoeveelheden van 1 tsien (0.9 gros) gewigt, met rijstwater ingenomen, heeft dit poeder eene verwonderlijke uitwerking.

[Lì schĩ tscĩn laat hierop eene opgave volgen van 24 ziekten, waarin de opiumpillen goede werking doen. Hij geeft voor ieder bijzonder geval ook het afkooksel op, waarmede de pillen moeten ingenomen worden. Van het opium-rooken gewaagt hij met geen enkel woord.]

OVER HET GENEESKUNDIG GEBRUIK VAN OPIUM IN JAPAN.

Het opium is in Japan onder de drie opgegeven Chinesche namen bekend geworden. Zij luiden volgens de Japansche uitspraak: *A-foe-yó*, *A-fen* en *Ya-fen*. *A-fen* is de algemeen gebruikelijke naam.

In de groote Japansche Encyclopaedie, uitgegeven in 1713, vindt men Vol. 103, blz. 19, de beschrijving van het opium insgelijks bij die van de papaver gevoegd. Zoo als gewoonlijk, geeft de schrijver eerst een uittreksel uit de *Materia medica* van LI SCHI TSCÂN, dat echter minder volledig is, dan hetgeen wij daaruit hier boven hebben medegedeeld, en behandelt, bij wijze van aantekening, datgene wat meer bepaaldelijk op Japan betrekking heeft. De noot gevoegd bij het artikel over het opium is van den volgenden inhoud:

“Men zaait de papaver meestal omstreeks 22 September. De planten “met eenvoudige bloemen ontluiken later, zijn echter rijk in zaad. De “dubbele bloeijen vroeger, geven minder zaad. De apothekers verkoopen het “opium, dat tot genezing van dysenteriën dient, onder de namen van Njo- “zin-kwan ¹ (goddelijke pillen) en Itsi-rits-kwan ² (één-graan-pillen) “De vermenging met andere arsenijstoffen is verschillend en wordt als een “geheim van de dokters en apothekers beschouwd.”

[Ook in het aangehaalde artikel der japansche Encyclopaedie wordt van het opium-rooken *niet* gesproken, even min als in een ander artikel handelende over den tabak en het tabakrooken. De Japanners hebben het opium slechts als geneesmiddel, en wel door de Chinezen, of door dezelve geneeskundige boeken, leeren kennen.]

HOFFMAN.

¹ 如神丸² 一粒丸

BIJLAGE N°. 2.

GUSTAAF WILLEM Baron VAN IMHOFF, Gouverneur-Generaal,
 en de Raden van wegens den Staat der Vereenigde Neder-
 landen en de Generaale Geoctroijeerde Oost-Indische Com-
 pagnie, Allen den geenen die desen sullen sien, Saluijt,
 doen te weten;

Dat wij ten beste van de Generaale Maatschappije in deze gewesten, ite-
 rative in overweging genomen hebbende het importante articul van haren
 handel in amphioen, om het selve na de intentie onser hoge Principales
 te reguleeren op eenen vasten voet, voor het vervolg, sodanig dat dies
 privative debiet de hooggem. Maatschappije, uijt kragte haare exclusieve
 contracten met meest alle landschappen, alwaar men gewoon is van dat
 sap gebruik te maken, soo evidentelijk competeerende, dog door de con-
 tramineurs van haren handel so dikwils onbeschaemdelijk door allerlije pra-
 tijecken en sluijkerijen g'infringeert ende ondermeijnt werdende, op de meest
 uijtvoerlijkste wijze, aan haar voor het vervolg verseekert, en teffens op een
 zeker jaarlijks inkomen, uijt dit voornaamste articul van haren handel,
 staat gemaakt kan werden, met uijtsigt tot verdere verbeteringe van dit
 middel door den tijd, na rijpe deliberatie hebben goedgevonden, dies ver-
 koop en debiet in dese gewesten, vooral de boven vermelde daar de Maat-
 schappije alleen tot den aanbreng geregtigt is, onder sekere conditiën en
 stipulatiën, bij wege van privilegie over te laten aan cenige g'associeerde
 particulieren, volgens seker project of plan van associatie daar af g'for-
 meert, bij onse Res. van den 24ten September 1745 g'approveert, en na
 eenne voltallige inschrijvinge van soo veel capitaal, als tot so groten onder-
 neming geoordeeld wierd vercischt te werden, bij onse nadere Resolutiën
 van den 12^{den} en 19^{den} October g'amplieert, als streckende niet alleen ter
 bereiking van de bovenstaande oogmerken, maar ook teffens tot een vast
 en g'accrediteerd fonds voor de gemeente, om daarin hare capitalen en mid-
 delen te besteden, en dus tot een algemeen welvaren, beijde van de Maat-

schappij en hare Colonie en ingezetenen, weshalven ook bij ons op den voormelden 19^{den} Octob. goedgevonden zijnde, den eerst op vijf jaren projecteerden tijd van deze privilegie, ten versoeke van de subscribers, al aanstonds en ab initio te bepalen op tien jaren, ten eijnde een jegelijk dit fonds des te meer moge accrediteeren: Soo hebben wij dan, om alle de voorsz. en meer andere redenen ons daartoe permoveerende, uijt kragte onser commissie en exerceerende Souveraine magt, goede kennisse en wetenschap, goedgevonden en verstaan, de voorsz. g'interesseerdens in de subscriptiën hieromme en ten dien fina gedaan, en hare regtverkrijgenden voor het vervolg te incorporateeren in eene *Societeijt tot den handel in den Amphiœn*, en deselve te privilegeeren ende te octrojjeeren, gunnen, privilegeeren en octrojjeeren deselve bij dezen, voor den tijd van tien eerst volgende jaaren, ingaande met primo September 1745, en eindigende met ultimo Aug. 1755, beide inclusive, onder volgende conditiën:

1.

De Comp. sal geduurende den tijd van dit Octroj alle den amphiœn, die zij uijt Bengalen krijgt, overlaten aan de societeijt en geene daar van verkopen of versenden.

2.

De societeijt sal gehouden wesen in te staan voor eene jaarlijxe debiet van 1200 kisten of 100 kisten ter maand, die zij ten prijse van 450 Rds. courant per kist sal hebben, volgens d'ordinaire volwigtigheid en soort, bij de Comp. gebruikelijk, in ses termijnen of om de 2 maanden aff te haalen.

3.

Dog als het termijn verschenen is, en de Comp: niet voorzien zijn mogte, zal de societeijt ongehouden wesen het mankeerende aan dat termijn in het volgende te ontfangen, maar zij zal volstaan kunnen met de twee hondert van ieder termijn op zijn tijd te ontfangen, en ook d' vrijheid hebben om, wanneer de Comp: van een goede parthij voorzien mogte wesen, bij een goede aftrek, de evengem. termijnen te mogen anticipeeren, en op eenmaal, al was het ook voor ses maanden, te gelijk ontfangen.

4.

Wat er meer als 1200 kisten gedebiteerd word, zal aan de g'associ-

eerdens werden overgedaan tot 400 Rds. courant ieder kist en wat zij meer als 1500 kisten komen te slijten, tot 350 Rds.

5.

De societijt zal in het laatste jaar niet meer mogen neemen als in de voorgaande, of zij zal gehouden zijn met den aanvang van het thiende jaar de continuatie van haar privilegie te versoeken.

6.

De societijt zal bestaan uit 300 actiën van 2000 Rds. ieder.

7.

Met medio Novemb. deses jaars een jder na het project associatie hebbende moeten contribueeren een vierde van zijn actie, aan de Cassier van de societijt, en dat eerste fournissement met het tweede uijterlijk voldaan zullende moeten zijn, op poene van verval der actie, ten behoeve van de societijt, zal drie maanden na der hand het tweede quart moeten gefournceert werden, op deselve poenalijt, schoon ook aan het eerste fournissement niet gemanqueert hadde, en voorts van ses tot ses maanden de twee overige termijnen, en sal de societijt tot vergroting van haar capitaal geen nieuwe subscriptien mogen doen, dan met consent deser regering.

8.

De actiën van de societijt zullen transportabel zijn, mits betalende een half procento aan den Boekhouder voor de nota van het transport, en niet subject wesen eenige andere belastingen, excepto het zegul-geld, van welk half procento den kooper en verkooper ieder de helfte betalen zal. Ook zullen de voorz. actiën geen arrest subject en gesz. moeten zijn op een zegul van twee Rds.

9.

De actiën zullen bij de societijt zo wel, als bij 's Comp. Groot-Cassier, bijwege van verpanding zonder intresse acceptabel zijn, voor 50 procento van het ware capitaal, bij provisie, in steede van contant geldt, immers tot zoo lange de societijt noodig zal vinden, daarinne verandering te maken, en na mate dat de societijt in crediet komt, zal derselver cours ook bij de compagnie vermeerderd werden.

10.

De societijt zal hebben een Directeur, twee Hoofdparticipanten, een

Cassier, en een Boekhouder, die teffens Secretaris sal zijn, welke drie eerst-gemelde de dagelijxe besorging der zaken hebben sullen, dog wanneer er iets te debereeren is van importantie, sal de meerderheid van dese vijf decideeren, en zullen de ambtenaren die daartoe thans verkooren werden, dese societeijt bedienen den tijd van het octroij, en bij versterff, vertrek, of bij versogt en g'obtimeerd ontslag van en bij dese Regering, nadat de societeijt in eene generale vergadering daar over alvorens gehoord sal zijn, zullen de vacerende plaatsen op de nominatie door de societeijt gedaan, van een dubbeld getal daartoe eligible personen, door dese Regeering vervult werden, soo als op eene thans geformeerde diergelijke nominatie tot eerste bewindsluiden en bediendens van deselve verkoren, en vervolgens ook behoorlijk in eed genomen zijn, de volgende, te weten, tot Directeur de Heer JACOB MOSSEL, tot de twee Hoofdparticipanten JACOB COOL, en JAN VAN 'T HOFF, tot Cassier JAN CRANENDONK, en tot Boekhouder en Secretaris ABRAHAM BÓGAART.

11.

Den Heer Gouverneur-Generaal, zal altoos, uijt hoofde van zijn ampt, Opper-Directeur van de societeijt wesen, en de vrijheid hebben in haare vergaderingen, zoo hij wil, to praesideeren, met de meerderheid, of bij equaliteijt, met de dubbele stemme, als Praesident, die van den Directeur voor die tijd cesseerende, te concludereen, en ten allen tijde de boeken te laten opslaan en nasien, om te weten hoe de saaken van de societeijt behandelt werden.

12.

Die tien acties heeft, sal gerekent werden als een Hoofdparticipant, mits deselve onverbonden en onbeswaart zijn, het welke hij des needs met eede sal moeten affirmeeren, met desen verstanden nogtans, dat daer onder niet begrepen zullen zijn, zodanige actiën, die door de respective eigenaaren bij de societeijt selfs beleent mogten weesen.

13.

De volmagten van de absente Hoofdparticipanten zullen admissibel zijn ter vergadering, soo sij door vertooningen van haare gevolmagtschappen zig selfs behoorlijk en ook in die qualiteijt, haere principalen komen te legitimeeren, ten opsigte van de acties; maer daerentegen sullen zij incli-

gibel zijn tot eenige ampten van de societeijt, soo niet voor haer self teffens hebben een radicaal van eligibiliteit, uijt hoofde van vijf of thien acties.

14.

Directeur of administrerend hoofdparticipant sal niemand kunnen werden, dan die thien acties heeft.

15.

Niemand sal Boekhouder of Cassier kunnen werden, sonder self vijf acties in de societeijt te hebben.

16.

Den Cassier sal daarenboven nog borge moeten stellen, ten behoeve van de societeijt, tot 10,000 Rds.

17.

Den Cassier van de societeijt sal nooit meer contanten onder haer mogen houden, dan twintig duysend Rds. en het overige moeten brengen bij 's Comp. Groot-Cassier; en sal den Directeur niet alleen aanspreekelijk sijn, voor het geene boven de genoemde somme onder den Cassier mogte blijven, maer ook de faculteit hebben, zig de restanten van de cassa van tijd tot tijd te laten opgeeven.

18.

Den Cassier en Boekhouder sullen verplicht wesen, het dividend van de uijtlandige participanten, indien deselve binnen een maand na de gedane advertentie bij de couranten van de te doene uijtdeeling, door hun self, of door hunne gemagtigdens geen ordre sullen hebben gestelt, in 's Comp. cassa op wissel te tellen, 't zij naar Nederland dan wel naar een der buijten comptoiren, sonder daar voor eenige provisie of andere onkosten in reekening te mogen brengen, of te genieten, dan het wisselgelt, dat bij de Comp. wordt afgekort, met de onkosten van het opmaken derselve, item het half percent voor 's Comp. Cassier; en sullen wijders den voornoemde Cassier en Boekhouder de daar van opgemaakte wissels in duplo met d'eerst derwaarts te vertrekkene schepen, moeten versenden, onder 's Comp. papieren, naar de plaats waar de eijgenaar der actie, waarop het dividend gevallen is, zig ophout.

19.

Den Directeur sal hebben een salaris van drie duijzent Rds. des jaars, en een ieder der twee administreerende Hoofdparcipanten, twee duijzent vijf honderd Rds. 's jaars, ten minsten voor het eerste jaar, en tot gesien sal werden bij de societeijt, wat daarop nader sal dienen te werden bepaalt.

20.

Den Cassier sal hebben een salaris van twee duijzent Rijds. en de Boekh. van een duijzent 's jaars, sonder dat zij iets verder voor de onkosten aan de societeijt wegens hare diensten in reekening sullen mogen brengen.

21.

Den Boekhouder van de societeijt zal na 't presteeren van een eed gequalificeerd wesen, om, ten overstaan van getuigen, sodanige instrumenten als tot de societeijt relatie hebben, 't zij obligatiën, borgtogten of van wat natuur dezelve mogen zijn, te passeren, die over zulk van dezelfde kracht en waarde sullen werden gehouden, als of deselve voor een Notaris dan wel een ander beaupt-schrijver gepasseert waren.

22.

Dese societeijt zal alleen geprivilegeert zijn omtrend den amphioen, dog in alle overige articulen van negotie, 't zij bij de Comp. of wel onder de gemeente, gelijkstandig staan met alle andere negotianten.

23.

De societeijt sal mogen hebben bij Comp. Boeken een lopende reekening, die alle ses maanden voor de generale vergadering zal moeten effen gesteld of geconfronteert werden, en het onbenodigde geld zal in 's Comp. geldcassa mogen geborgen werden.

24.

Zij zal tot haar zegul mogen gebruiken het ordinaire merk van de Comp., tusschen de letteren A S boven een G en onder een B.

25.

De verdere Ordres en Reglementen, die zij nodig heeft, zal zij in tijd en wijlen moeten beraamen in hare generaale vergaderingen, onder de toestemming van de Hooge Indiasche Regering.

26.

Zij zal ook mogen hebben haare Factoors op de Comptoiren van de Comp.,

dewelke door de respective Opperhoofden naar de billijkheid zullen gemaintincert werden.

27.

De societeijt zal voorts alle protectie hulpe en bijstant van de Comp. genieten; alle equipagie goederen met een capitaal advans van haar mogen kopen, benevens zoo veel arthillerije als zij tot defensie van haer schepen en vaartuigen nodig heeft, dog bij aldien zij dienaren van de Comp. in haaren dienst wilde hebben, zal zij dat telken reijse special moeten versoecken bij de Hooge Regering.

28.

De societeijt zal den amphioen, die zij 's maands van de Comp. stat te ontvangen, op de haar convenabelste wijze mogen debiteeren, en sodanig zij voor 't gemeenc belang der intressanten geraden zal vinden, nementlijk uijt de hand, of aan de meestbiedende, mits zulk geschiede door besorging van een of beijdde administreerende Hoofdparticipanten, en met communicatie van den Directeur der societeijt; zullende vervolgens de aflevering geschiedden op eene ordonnantie van den Directeur, die inagelijks onderteekent zal moeten werden bij den Hoofdparticipant, die de parthije verkogt heeft, voor gesien, bij den Cassier voor den ontvangst van dies bedragen, en bij den Boekhouder voor geboekt.

29.

Ook zal de societeijt den amphioen mogen verkoopen bij enkele kisten, zoo mede bij parthijen van 5, 10, 15 of uijterlijk 20 kisten, maar in geen gropter quantiteijt teffens, gelijk dan ook vooral aan geen enkeld persoon, bij wege van overlating, de gantsche parthij zal mogen afgestaan, nog ook voor geen minder prijs, dan die van tijd tot tijd in de generale vergadering van alle de Hoofdparticipanten zal werden vastgesteld, voor welken prijs ijdcreeen, en zelfs de administreerende Hoofdparticipanten vrijheid zullen hebben inkoop te mogen doen, onder deze restrictie nogtans, dat in zulk een geval de andere Hoofdparticipant, die daarinne niet participeert, de ordonnantie zal moeten tekenen voor gesien.

30.

Den Directeur der societeijt zal ook geobligeerd zijn, om zoo dra hij ontwaren mogte, dat de prijs van den amphioen zedert de bij de generale

vergaderinge gemaakte bepaling merkelyk begon te reijzen, daarvan dadelijk kennisse te geven aan eene, ten dien eijnde geconvoceerde, nadere vergadering der Hoofdparticipanten, om over de verhooging der prijs van den amphioen te delibereeren en die vast te stellen.

31.

Gelijk ook den Directeur en de Hoofdparticipanten, die de administratie hebben, den verkoop tot de bepaalde prijs niet zullen mogen extendeeren, boven de bepaalde quantiteit van 200 kisten en twee maanden, sonder daartoe door de generale Vergadering gequalificeert te zijn.

32.

De betaling van den amphioen zal moeten geschieden in contant, dan wel bij verpanding van goud, zilver of juweelen, die onder een distincte notitie, ook na voorgaande taxatie, zullen werden geseponeerd in de groote geldkamer ten desen Casteele; voorts bij hypotheclatie van vaste goederen, na de ordinaire wijze voor Scheepenen te doen, en eijndelijk ook onder borgtocht, die door den Directeur of administreerend Hoofdparticipant der societeijt geapprobeerd werdende, zal zulx voor hunne privative reekening, maar indien bij meerderheijd van stemmen in de Vergadering van Vijven werd goedgekeurd, voor reekening van de societeijt lopen.

33.

Indien de betaling van den ingekogten amphioen niet dadelijk bij den ontfangst geschied, zo zal aan den koper geen langer crediet dan een termijn van vier maanden geaccordeert mogen werden, dan bij de vergadering van Vijven, en bij dese ook niet langer dan uiterlijk tot negen maanden, het eene en andere onder dit beding, dat den koper boven de in 't voorgaande articul vermelde borgstelling, ook gehouden zij $\frac{1}{2}$ percento intrest des maands, van den dag der verkoping af gerekent, te betalen.

34.

Indien de societeijt in 't vervolg van tijd hare negotie ook tot eenige andere articulen extendeerende, eenige partijen goederen mogte willen verkoopen, zoo zal zulx niet dan bij publicque opveijlinge aan de meestbiedende mogen werden gedaan, zullende geen onderhandsche verkooping en of overlatingen gepermitteerd zijn, ten waare de Vergadering van Vijven,

of de meerderheid derselve, het contrarie voor de societeijt profijtlijker oordeelde te zijn.

35.

Den inkoop van goederen voor de societeijt zal door den Directeur met voorkennisse van de administreerende Hoofdparticipanten, ook des vereijcht werdende, bij een besluit der Vergadering van Vijven geschieden, maar nog den Directeur, nog de administreerende Hoofdparticipanten, nog den Cassier of Boekhouder, zal geen inkoop van of voor zig zelfs mogen doen van zulke goederen, waarin de societeijt negoticert, uijtgezondert de producten dezer Colonie, gelijk zuiker, arack, enz. en zullen zij van de ingekogte goederen alle ses maanden in de generale Vergadering moeten produceren specifieke lijsten, en daarbij annoteren de namen der verkopers of leverantiers, de tijd van den gedanen inkoop, item de prijzen der ingekogte goederen, om des geraden geoordeeld werdende, in voorschreeve generale Vergadering gerevideert en g'examineert te werden.

36.

Alle ses maanden sal 'er door den Directeur en administreerende Hoofdparticipanten eene generale Vergadering van alle Hoofdparticipanten worden beroepen, waarin het dividend zal werden gereguleert voor de verloopene ses maanden.

37.

En zal daarin wijders met de compareerende Hoofdparticipanten gedelibereert, en bij meerderheid van stemmen geconcludeert werden, alles wat ten beste van de societeijt komt te strecken.

38.

Van de winsten die betaald werden in de eerste vier jaaren, zal niet meer als uijterlijk de helfte mogen werden uijtgedeelt, het resteerende zal oplopen, ten faveure van de societeijt, tot dat men ziet of zij gecontinueert zal werden of niet, in welk laatste geval dan teffens met het ordinaire dividend van het laatste jaar zal werden verrekeent en uijtgegeven het opgelopene restant.

39.

De onbenodigde penningen in den handel en het overschietende van de winsten, in het voorgaande articul vermeld; zullen door den Directeur en

Administrateurs werden g'emploijeert in andere goede articulen van negotie, of uijtgezet op goede hypothequen, op die zelfde voet als bij Heeren Weesmeesteren geschied.

40.

De societijt zal mogen versoeken en in haren dienst houden, zo veel inlandsche en Europeesche kruisvaartuigen, met Commissie van dese Regering tegen de amphioen sluijkers voorsien, als zij nodig oordeelen zal, onder zekere reglementen, daarvoor bij gem. Regering te maken, en de aanhalingen die zij doen, zullen wel tot haar profijt zijn, dog haar egter, in cas die op een groot getal kassen amphioen liepen, niet kunnen bevrijden van de vorenstaande verpligting, om voor 1200 kisten jaarlijx vast in te staan.

41.

Indien de societijt in der tijd haren handel zo verre extendeeren mogte, en zij nodig hadde een scheepstimmerwerff te maken, en meer andere articulen van omslag, waar toe de plaats binnen desen haven te kleijn valle mogte, zo zal haar van de Comp. bij wijze van leening werden gegeven het eijland *Engels Onrust* of *Onrust Kerkhof*, tot zulk een gebruijk, de Comp. de grond aan haar behoudende, dan wel daar over met haar, in der tijd, nader contracteerende.

42.

Dit octrooij zal standt grijpen voor de tijd van thien agter een volgende jaaren, beginnende met primo September 1745, en eindigende met ultimo Augustus A°. 1755.

En op dat alle de voorz. poincten en vrijheden, hier boven ter neder gesteld, behoudens onse vorige Placcaten en Ordonnantien, en in specis dat van den jaare 1742, tegen allen anderen handel dan die van de Comp. in den amphioen, dewelke wij bij desen op nieuws zijn inhareerende, en onze nadere extensie van hetselve bij resolutie van den 16 Septembr. deses jaars, volgens dewelke allen particulieren ongepermitteerden aanvoer van amphioen in dese zëen, b'oosten Sunda en Malacca's engte, voor de grootste contrabanden en saisabel bij een iegelijk werd verklaart, mogen blijven in volle kragt en waarde, gedurende de tijd van dit octrooij, Zo ordonneeren en bevelen wij bij deesen allen en een iegelijk, onder de ge-

hoorsamheijd van de Nederl. Oost-Indische Maatschappij gehorende, deselve te agtervolgen en te onderhouden, of te helpen onderhouden en agtervolgen, daar en so het vereijschen zal, zonder daar tegens directelijk of indirectelijk, nog binnen dese Colonie, nog daar buijten, te doen ofte te doen doen, in eeniger maniere, op poene van daar over als overtreders van onse ordonnantien en beveelen te zullen werden gestraft, volgens de wetten en placcaten, en voorts na exigentie van zaken: Ontbieden dien eijnde en beveelen wel expresselijk den E. President en Raden van Justitie deses Casteels, die van den E. Geregte deser Stad, en alle verdere Officieren en Justitieeren, zo te deser hoofdplaatse als elders, voorts alle Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs en alle andere gesagvoerende personen, soo te water als te lande, mitgaders alle ingezetenen en onderdanen van meerm. Compagnie, dat zij de voorz. societijt van geprivilegeerde koopluijden in den amphioen rustelijk en vredelijk laten genieten en gebruiken het volkomen effect van desen onsen octroije, consent en privilegie, cesseerende alle empechementen ter contrairie, want wij hetselve ten dienste en voordeele van meermelde Maatschappije bevonden hebben also te behooren.

Gegeven in 't Casteel Batavia op het eijland groot Java, den 30sten November A°. 1745, G'expedieert onder het ordinaire Zegul van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, de paraphure van den Heer Gouverneur-Generaal, en de signature van den Secretaris der Hoge Indiase Begering. (was getekend) G. W. BARON VAN IMHOFF, (ter zijde stond) Ter ordonnantie van haar Eds. den Gouverneur-Generaal en de Raden van India, (getekent) P. A. VAN DER PARRA, Secret. Zijnde op het spatium gedrukt het cachet van de gem. Comp., in roden lacque.

BIJLAGE N°. 3.TO THE HONORABLE J. BACHERACHT ESQ^{RE}.*Director and Council at Houghly.*

Gentlemen,

We have had the honor to receive your letter of the 2^d. instant.

The declaration which we made to you, in our letter of the 29th. ultimo, was grounded on the information, which we had collected, concerning the manner in which the provision and trade of opium have been immemorially carried on in the province of Bahar, and from that declaration we cannot depart, unless you furnish us with proofs that you have ever, to this time, possessed the real exercise of the right which you assert to a freedom of trade in that article.

Independently of long usage which, in this case, we have made our guide, we might justify our conduct by the universal principles of Government, which authorise us to make such regulations as we judge equitable and proper for the trade of the country, in those points which appertain to our jurisdiction as *Dewan* of the Provinces. Of this right we conceive that you yourselves, Gentlemen, were well apprized when, in the year 1757, you petitioned the nabob *Jaffir Ally Cawn* for an exclusive grant, to your Company, of the trade in saltpetre and opium, from which you now complain of our endeavours to restrict your purchases, only to the limits within which they have been hitherto conducted.

We believe you have misconceived the nature of the exclusive privilege which we mentioned to have granted to M^r. GRIFFITH. It does not convey the property of the monopoly of the opium trade to him or to any individual; but he holds a contract which only constitutes him the agent of Government for the provision of the opium on their account, on certain conditions.

When we offered to deliver 900 maunds of opium to you, at the same rate that you paid for it last year, it was with the view that your agent

might previously have liberty to examine the quality, in the customary manner, and to make choice of the best. But if you are content to receive it from our agent in the same manner as we do, without insisting on the right of rejecting such as your agents may not approve, we now make you a tender of it on the same terms which we have agreed to pay for it to the contractor, and we believe these to be much lower than opium has ever before been provided. We conceive this offer to be so advantageous, that we have no doubt of your ready acquiescence to it; but we cannot agree to increase the quantity which we before fixed, as the medium of what you had received for many years past.

We beg to be favored with your determination upon this matter as soon as possible, that we may give orders in consequence to the Council of Patna.

Fort Willam,

7th. Februry 1776

We have the honor to be, Gentlemen,

Your most obedient servants

WARREN HASTINGS,

J. CLAVERING,

GEO. MONSON,

P. FRANCIS.

BIJLAGE N°. 4.

Perwannah verleend op den 8ten Maart 1776 (Engelsche stijl)
 onder de handteekening van Mijnheer den Gouverneur-
 Generaal en onder het zegel van de Engelsche Compagnie
 aan de bedienden van de Pergunnah's.

“Bvorens is een *Perwannah* verleend geworden op de bedienden en on-
 derhoorigen van de *Pergunnah's*, afhankelijk van het Soebah-schap Behar,
 “dat niemand buiten de Gomasta's (makelaars) van den Heer ORIFFITH,

“zich zou hebben te bemoeijen met de inzameling van afoen. Thans door
“gezegden Heer bekend gesteld zijnde, dat door verscheiden Bengalers en
“anderen, inwoners van Dynapore en andere plaatsen, in stilte verstrekkin-
“gen (voorschotten) aan de *pykars* op afoen gedaan worden, zoo is het dat
“aan de bedienden bij deze wordt geordonneerd, dat ieder in zijn ressort
“zal zorgen, dat niemand van Dynapore of eenige andere plaats verstrekk-
“kingen geven of afoen onvangen zal, uitgezonderd alleen de Gomasta's
“van gemelden Heer. Die daaraan niet voldoen, zullen te Azimabad ter
“verhoor gebragt worden, onder waarschuwing dat, als men naderhand mogt
“gewaar worden dat iemand in stilte opkoopt en deswege niet wordt
“gesteld tot onderzoek en verhoor, daarvan verantwoording van Ulieden
“staat te worden geëischt. De pijkar's en inzamelaars van afoen, zullen
“moeten worden gelast, om als iemand buiten de Gomasta's van den Heer
“GRIFFITH verstrekkingen op afoen doet, de waar niet af te leveren *en het*
“*ontvangen geld als hun eigen aan te merken, dat zij niet zullen behoeven*
“*terug te geven, zullende de klagten die deswegen mogten gedaan worden, niet*
“*worden gehoord.*”

Uit het Persiaansch vertaald, den 22sten April 1776.

(get.) C. L. EILBRACHT.

BIJLAGE N°. 5.

STAAT VAN UITGEVOERD OPIUM TE CALCUTTA EN BOM
 NAAR DE ONDERSTAANDE PLAATSEN, SEDERT HET
 JAAR 1816/17 TOT 1849/50.

CALCUTTA.

JAREN.	NAAR CHINA.	NAAR MANILLA.	NAAR JAVA.	NAAR DE KUST VAN SUMATRA.	POELO PERANG EN VERDEN OOSTWAARDS.	NAAR ANDERS.	TOTAAL UITVOER.	AANMERKINGEN.
1816/17	3,376	74	218	62	533	42	4,850	De getallen zen staat in wijzen aan de inhoudende l den opium. De uitvoer ders, heeft s kelijk plaat naar Poey, h heid sedert 1826. Onder de n naar Poelo H verder. Om moeten worde pen die naar poers. Gedur jaren 1833/ 1840/41 gaf log met Chin ding, dat het gedeelte van l waarts bestem in de eerste ph die vrijhaven consigneerd.
1817/18	2,911	45	149	160	435	10	3,710	
1818/19	3,575	12	44	119	540	7	4,306	
1819/20	1,741	80	796	117	351	26	3,091	
1820/21	3,591	57	797	45	657	5	5,152	
1821/22	1,936	81	818	88	268	"	2,591	
1822/23	3,207	9	439	50	395	"	4,100	
1823/24	3,923	10	428	47	802	9	5,219	
1824/25	5,365	65	294	73	1,258	31	7,086	
1825/26	4,627	30	141	10	345	2	5,155	
1826/27	5,361	"	172	64	435	36	6,568	
1827/28	7,341	18	195	23	325	1	7,903	
1828/29	4,908	"	62	"	1,582	7	6,554	
1829/30	7,443	12	121	"	2,071	31	9,678	
1830/31	5,590	"	162	8	1,344	12	7,116	
1831/32	6,750	"	"	5	744	8	7,507	
1832/33	7,530	"	"	"	1,842	13	9,385	
1833/34	10,151	"	53	6	1,698	22	11,930	
1834/35	9,430	"	30	"	1,512	20	11,050	
1835/36	13,021	"	85	19	1,624	58	14,807	
1836/37	10,493	"	132	"	2,107	2	12,734	
1837/38	16,112	"	80	"	3,015	100	19,307	
1838/39	14,499	"	189	"	3,483	50	18,221	
1839/40	3,755	728	50	"	18,676	301	18,510	
1840/41	5,317	"	46	"	11,424	123	17,410	
1841/42	10,752	"	55	"	8,761	171	19,739	
1842/43	11,367	"	75	"	4,505	71	16,518	
1843/44	13,067	"	25	"	4,727	40	17,859	
1844/45	14,709	"	222	"	3,822	39	18,792	
1845/46	16,265	"	85	"	4,099	31	20,480	
1846/47	20,668	"	"	"	4,277	45	24,990	
1847/48	19,434	"	90	"	4,331	23	23,877	
1848/49	27,370	"	50	"	4,852	15	32,227	
1849/50	30,996	"	75	"	3,997	25	35,093	

BOMBAY.

	SAAR CHINA	SAAR HAVILLA.	SAAR JAVA.	SAAR DE LINDJ VAN STRATA.	POELS FUSIEN DE VERBODEN OORVAALTE.	SAAR ELDERA.	TOTAAL CIVIEL.	AANMERKINGEN.
1837	20,882	•	•	•	191	•	21,073	Het opium te Bombay uitgevoerd, is het voornamelijk Malacc, hetwelk buiten Britsch Indië wordt geteeld, en bij den doortrekk over het Britsch grondgebied, met eenen onaanvaardigen handel wordt bevestigd. In den uitvoer naar elders is begrepen die naar Malabar, Omara, Goa, de Perzische en Arabische zeeboezeme, Mauritius en de kust van Afrika.
1838	10,872	•	•	•	228	2	10,987	
1839	17,353	•	•	•	155	9	17,515	
1840	193	1709	•	•	2,286	2	2,292	
1841	12,022	25	•	•	2,709	6	12,708	
1842	16,962	•	•	•	1,287	6	16,256	
1843	18,221	•	•	•	375	2	18,598	
1844	19,274	•	•	•	151	23	19,448	
1845	14,822	•	•	•	229	20	15,171	
1846	24,700	•	•	•	185	175	24,990	
1847	17,299	•	•	•	26	152	17,573	
1848	14,915	•	•	•	69	61	15,045	
1849	21,292	•	•	•	375	62	21,811	
1850	16,512	•	•	•	70	14	16,597	

JAREN.	WINST OF VERKOOP VAN OPIUM.	TE BATAVIA.		IN OOSTELIJK JAVA.		TOTALEN.	AANMERK.
		WAAGGELD.	UITGAAND REGT.	INKOMEND REGT.	LANDTOL.		
1754	f 637,212	f 10,389	f 46,176	f 23,088	f 38,480	f 755,345	
1755	" 667,310	" 10,800	" 48,000	" 24,000	" 40,000	" 790,110	
1756	" 659,640	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 778,598	
1757	" 712,860	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 826,818	
1758	" 758,100	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 872,118	
1759	" 735,960	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 849,918	
1760	" 754,440	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 868,398	
1761	" 628,360	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 742,818	
1762	" 241,891	" 4,633	" 20,592	" 10,296	" 17,160	" 294,572	
1763	" 108,386	" 1,814	" 8,064	" 4,032	" 6,720	" 129,016	
1764	" 208,960	" 3,607	" 16,032	" 8,016	" 13,360	" 249,975	
1765	" 208,437	" 4,395	" 19,436	" 9,718	" 16,280	" 258,266	
1766	" 352,301	" 6,901	" 30,672	" 15,336	" 25,560	" 430,770	
1767	" 311,712	" 5,089	" 35,952	" 17,976	" 29,960	" 403,689	
1768	" 296,556	" 6,901	" 30,672	" 15,336	" 25,560	" 375,024	
1769	" 295,589	" 4,417	" 19,632	" 9,816	" 16,360	" 345,814	
1770	" 266,917	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 337,649	
1771	" 72,738	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 143,470	
1772	" 148,727	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 219,459	
1773	" 184,030	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 254,762	
1774	" 143,803	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 214,535	
1775	" 167,851	" 10,055	" 44,736	" 22,368	" 37,280	" 292,290	
1776	" 257,841	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 328,573	
1777	" 139,184	" 7,776	" 34,560	" 17,280	" 28,800	" 227,600	
1778	" 142,952	" 6,998	" 31,104	" 15,552	" 25,920	" 292,526	
1779	" 374,139	" 6,998	" 31,104	" 15,552	" 25,920	" 453,713	
1780	" 342,243	" 6,415	" 28,512	" 14,256	" 23,760	" 415,186	
1781	" 353,474	" 7,711	" 34,272	" 17,136	" 28,560	" 441,153	
1782	" 292,563	" 3,855	" 17,136	" 8,568	" 14,280	" 336,402	
1783	" 383,715	" 5,194	" 23,088	" 11,544	" 19,240	" 442,781	
1784	" 246,077	" 3,024	" 13,440	" 6,720	" 11,200	" 280,461	
1785	" 425,113	" 5,702	" 25,844	" 12,672	" 21,120	" 489,951	
1786	" 471,194	" 9,568	" 42,528	" 21,264	" 35,440	" 579,994	
1787	" 435,503	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 506,235	
1788	" 754,560	" 7,959	" 35,376	" 17,688	" 29,480	" 845,058	
1789	" 552,832	" 7,678	" 34,128	" 17,064	" 28,440	" 640,142	
1790	" 609,814	" 6,102	" 27,120	" 13,560	" 22,600	" 679,196	
1791	" 772,915	" 7,182	" 31,920	" 15,960	" 26,600	" 854,577	
1792	" 120,690	" 1,306	" 8,160	" 4,080	" 6,800	" 141,045	
1793	" 900,944	" 7,592	" 33,744	" 16,872	" 28,120	" 987,272	
1794	" 2,074,855	" 5,281	" 23,472	" 11,736	" 19,560	" 2,134,904	
1795*	" 1,900,000	" 8,210	" 36,624	" 18,312	" 30,520	" 1,993,696	
1796*	" 1,750,000	" 7,454	" 33,264	" 16,634	" 27,720	" 1,835,012	
1797*	" 1,600,000	" 8,802	" 39,120	" 19,560	" 32,600	" 1,700,082	

zee- en k
Oostelijk
werpen. I
stelt dat
aan het
verbruik
ouder de
bevolking
moet word
Overigen
in de bez
het bedrag
tellen en
dat 1/2 van
telijk Java
opium in
vans wari
en mitsde
handel
was.
De jaar
ter wete
* in gul
die wanci
ciele aan
niet hebbe
gerandplan
Dit is
geval gew
het jaar l'
de in 179
sten oork
de toenan
blik en
het over
negotiebo
staken.
vallen de
tot en me
snel affa
geheel
cijfers a
sluitende
soem van
als opbre
lantgren
ruika op
de op bla
146 en
hualde
van den
Generaal

WISSE OF VERHOOP VAN OPIUM	TE BATAVIA.		IN OOSTELIJK JAVA.		TOOTAAL.	AANMERKINGEN
	WAARDE	UITWAARD RECHT	INHOUD RECHT	LANDTOL.		
f 1,400,000	f 8,748	f 38,880	f 19,440	f 22,400	f 1,689,668	dat bij eijde leent op Java (in 1809), de onafhankelijk ge- noegenman nede naar opgevoerd aan de Ko- ninklike Kas, en dat het grootst gedeelte van hetgeen in Oos- telijk Java werd ver- bruikt, alhier ter stede werd vervaar- gehoort.
• 1,250,000	• 8,544	• 11,228	• 2,664	• 9,440	• 1,278,980	
• 1,100,000					• 1,100,000	
• 950,000					• 950,000	
• 800,000					• 800,000	
• 700,000					• 700,000	
• 600,000					• 600,000	
• 500,000					• 500,000	
• 400,000					• 400,000	
• 300,000					• 300,000	
• 200,000					• 200,000	

**TIJDVAK WAARIN HET DEBIET IN HET KLEIN VAN
REGERINGSWEGE IS VERPACHT GEWORDEN.**

JAREN	PACHTSCHAT.	INHOEVENDE RECHTEN.	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
1809			f 900,000	Gedurende de jaren 1809 en 1810, is tot grondslag ge- noemen het cijfer van 600,000 Rijksd., door den Gouver- neur-Generaal DAENHARD opgegeven (nie bl 146). In 1811 de heldt, en in 1812 toen dardien van dat cijfer. De onder het Britsch be- stuur in reppien geboven pachtschat, is tot guldens berried naar rede van f 1.15 per repp. Men heeft aan- genomen, dat de zoo dik- wils veranderde inhouden rechten op opium, bij door- slag hebben opgegeverd f 200 per kant, en dat de invoer is gewoont zoo als op bl. 150 is aangevoerd.
1810			• 900,000	
1811			• 640,000	
1812			• 640,000	
1813	f 706,193	f 110,000	• 816,193	
1814	• 670,714	• 110,000	• 780,714	
1815	• 410,915	• 110,000	• 520,915	
1816	• 410,915	• 110,000	• 520,915	
1817	• 614,904	• 121,000	• 735,904	
1818	• 649,343	• 99,000	• 748,343	
1819	• 1,184,764	• 99,000	• 1,283,764	
1820	• 1,203,611	• 143,280	• 1,346,891	
1821	• 1,223,229	• 143,480	• 1,366,709	
1822	• 1,516,080	• 228,340	• 1,744,420	
1823	• 1,244,924	• 114,050	• 1,358,974	
1824	• 2,238,664	• 120,220	• 2,358,884	
1825	• 2,508,664	• 61,720	• 2,570,384	
1826	• 2,309,844	• 74,700	• 2,384,544	
1827	• 2,716,347		• 2,716,347	

JAREN.	WINST OF VERKOOP VAN OPIUM.	TE BATAVIA.		IN OOSTELIJK JAVA.		TOTALEN.	AANMERKI
		WAAGGELD.	UITGAAND REGT.	INKOMEND REGT.	LANDTOL.		
1754	f 637,212	f 10,389	f 46,176	f 23,088	f 38,480	f 755,345	see- en landt
1755	" 667,310	" 10,800	" 48,000	" 24,000	" 40,000	" 790,110	Oostelijk Java
1756	" 659,640	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 778,598	werpen. Men
1757	" 712,860	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 826,818	steelt dat hij
1758	" 758,160	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 872,118	aan het te
1759	" 735,960	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 849,918	verbruik van
1760	" 754,440	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 868,898	onder de C
1761	" 628,360	" 10,022	" 44,544	" 22,272	" 37,120	" 742,818	bevolking van
1762	" 241,891	" 4,633	" 20,592	" 10,296	" 17,160	" 294,572	moet worden
1763	" 108,386	" 1,814	" 8,064	" 4,032	" 6,720	" 129,016	Overigens h
1764	" 208,960	" 3,607	" 16,032	" 8,016	" 13,360	" 249,975	in de bereken
1765	" 208,487	" 4,395	" 19,436	" 9,718	" 16,280	" 268,266	het bedrag d
1766	" 352,301	" 6,901	" 30,672	" 15,336	" 25,560	" 430,770	tollen aansp
1767	" 311,712	" 8,089	" 35,952	" 17,976	" 29,960	" 403,689	dat 1/3 van h
1768	" 296,556	" 6,901	" 30,672	" 15,336	" 25,560	" 375,024	teijk Java is
1769	" 295,589	" 4,417	" 19,632	" 9,816	" 16,360	" 345,814	opium in de
1770	" 266,917	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 337,649	vans werd i
1771	" 72,788	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 143,470	en mitiedien :
1772	" 148,727	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 219,459	landtol on
1773	" 184,030	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 254,762	was.
1774	" 143,803	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 214,535	De jaartal
1775	" 167,951	" 10,055	" 44,736	" 22,368	" 37,280	" 282,290	ter welke he
1776	" 257,841	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 328,573	* is gepina
1777	" 139,184	" 7,776	" 34,560	" 17,280	" 28,800	" 227,600	die waaria
1778	" 142,952	" 6,998	" 31,104	" 15,552	" 25,920	" 222,526	ciele aantel
1779	" 374,139	" 6,998	" 31,104	" 15,552	" 25,920	" 463,718	niet hebben
1780	" 342,243	" 6,415	" 28,512	" 14,256	" 23,760	" 415,186	geraadplaat
1781	" 353,474	" 7,711	" 34,272	" 17,136	" 28,560	" 441,153	Dit is ve
1782	" 292,563	" 3,855	" 17,136	" 8,568	" 14,280	" 336,403	gewoon
1783	" 383,715	" 5,194	" 23,088	" 11,544	" 19,240	" 442,781	het jaar 1794
1784	" 246,077	" 3,024	" 13,440	" 6,720	" 11,200	" 280,461	de in 1796 v
1785	" 425,113	" 5,702	" 25,344	" 12,672	" 21,120	" 489,951	sten oorlog
1786	" 471,194	" 9,568	" 42,528	" 21,264	" 35,440	" 579,994	de toenmalig
1787	" 435,503	" 6,220	" 27,648	" 13,824	" 23,040	" 506,235	biok en E
1788	" 754,560	" 7,959	" 35,376	" 17,688	" 29,480	" 845,058	het overen
1789	" 552,832	" 7,678	" 34,128	" 17,064	" 28,440	" 640,142	negotieboek
1790	" 609,814	" 6,102	" 27,120	" 13,560	" 22,600	" 679,190	stakm. Bij
1791	" 772,915	" 7,182	" 31,920	" 15,960	" 26,600	" 854,577	vullen der ja
1792	" 120,699	" 1,306	" 8,160	" 4,080	" 6,800	" 141,045	oom van j
1793	" 900,944	" 7,592	" 33,744	" 16,872	" 28,120	" 987,272	mel afflaem
1794	" 2,074,855	" 5,281	" 23,472	" 11,736	" 19,560	" 2,134,904	gehoel wil
1795*	" 1,900,000	" 8,240	" 36,624	" 18,312	" 30,520	" 1,993,696	cijfers aan
1796*	" 1,750,000	" 7,484	" 33,264	" 16,634	" 27,720	" 1,835,012	sluitende r
1797*	" 1,600,000	" 8,802	" 39,120	" 19,560	" 32,600	" 1,700,082	som van j

als opbrengt
laattigemoed
raiks op g
de op bladri
145 en 14
haalde ver
van den Ge
Generaal D.

BIJSTOF OF VERHOEF VAN OPIUM	TE BATAVIA.		IN OOSTELIJK JAVA.		TOTAAL.	AANMERKINGEN
	WAARDE	UITGAAND RENT	INLOPEND RENT	LANDTOL.		
f 1,400,000	f 8,768	f 38,880	f 19,660	f 22,600	f 1,680,668	dat bij eene konst op Java (in 1809, de omkeershandel ge- noemen) niet meer oplevende aan de Ko- loniale Kas, en dat het grootst gedeelte van hetjen in Oos- telijk Java werd ver- bruikt, alhier ter stuk werd vromen- gehoort.
• 1,250,000	• 2,548	• 11,238	• 3,664	• 9,660	• 1,278,980	
• 1,100,000					• 1,100,000	
• 950,000					• 960,000	
• 800,000					• 800,000	
• 700,000					• 700,000	
• 600,000					• 600,000	
• 500,000					• 500,000	
• 400,000					• 400,000	
• 300,000					• 300,000	
• 200,000					• 200,000	

TIJDVAK WAARIN HET DEBIET IN HET KLEIN VAN
REGERINGSWEGE IS VERPACHT GEWORDEN.

JAREN	PACHTSCHAP	INKOMENDE RENTEN	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
1809			f 980,000	Gedurende de jaren 1809 en 1810, is tot grondslag ge- noemen het cijfer van 600,000 Rijksd., door den Gouver- neur-Generaal MAKENDELS opgegeven (zie bl. 146). In 1811 de helft, en in 1812 twee derde van dat cijfer. De onder het Britsch be- stuur in ruyjen geboven pachtschap, is tot guldens bevestigd naar rede van f 1,15 per ropje. Men heeft an- genomen, dat de zoo dik- wyl veranderde inkomende renten op opium, bij door- slag hebben opgeleverd f 200 per last, en dat de invoer is gevoerd zoo als op bl. 150 is aangevoeren.
1810			• 980,000	
1811			• 440,000	
1812			• 640,000	
1813	f 706,193	f 110,000	• 816,193	
1814	• 670,716	• 110,000	• 780,716	
1815	• 410,918	• 110,000	• 520,918	
1816	• 410,918	• 110,000	• 520,918	
1817	• 616,908	• 121,000	• 737,908	
1818	• 649,363	• 99,000	• 748,363	
1819	• 1,184,764	• 99,000	• 1,283,764	
1820	• 1,803,611	• 143,280	• 1,946,891	
1821	• 1,223,229	• 143,460	• 1,366,689	
1822	• 1,516,000	• 228,350	• 1,744,350	
1823	• 1,244,928	• 114,050	• 1,358,978	
1824	• 2,158,664	• 120,250	• 2,278,914	
1825	• 2,528,664	• 61,750	• 2,590,414	
1826	• 2,348,664	• 74,700	• 2,423,364	
1827	• 2,716,347		• 2,716,347	

JAREN.	PACHTSCHAT.	INKOMENDE REGTEN.	TOTAAL.	AANMERKING
1828	f 2,697,889		f 2,697,889	De inkomende re in de jaren 1827/30 zonderlijk uitgetrok dat zij geacht kun den begrepen te zij aan het Gouverneme de Handel-Maatsch gekeerde winst, zie volgende. De cijfers van 18 met 1850, hebben te slagen de <i>Staten de pacht en van alle Gouvernements</i> <i>middelen op Java durg enz</i> verzam F. EMBRECHTS, en te Batavia. Tot en met het ja werden uitsluitend <i>Guldens van 100 dui</i> vangen; deze zijn, te koming van verkeerd stellingen, tot <i>sien</i> <i>dens</i> herleid geword Om tot de kenni <i>netto</i> rendementen is in elk jaar van opbrengst afgetrok worden, het ver kostende van het, v vernementswege, v opium. Van 1833 te 1840, is dat koste middeld gesteld o en vervolgens op f kist van 125 pond. Hoezeer in som ren, boven den <i>tijd</i> van het opium, es derlijke pachtschat taald heeft men en ander korthheids engetrokken. Inkomende regt men niet te pas oogenblik dat het G ment de eenige van opium was.
1829	" 2,738,130		" 2,738,130	
1830	" 3,162,637		" 3,162,637	
1831	" 3,140,183		" 3,140,188	
1832	" 3,041,892		" 3,041,892	
1833			" 3,305,382	
1834			" 3,726,900	
1835			" 3,952,500	
1836			" 4,260,900	
1837			" 4,788,160	
1838			" 5,942,910	
1839			" 5,608,900	
1840			" 5,368,600	
1841			" 6,712,900	
1842			" 6,940,400	
1843			" 7,217,500	
1844			" 7,217,500	
1845			" 7,217,500	
1846			" 7,356,500	
1847			" 6,695,100	
1848			" 6,474,240	
1849			" 6,046,500	
1850			" 4,936,700	

BIJDRAGEN

— —

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

— —

NEÉRLANDSCH INDIÉ.

— —

TIJDSCHRIFT VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT

— —

TAAL- LAND EN VOLKENKUNDE VAN NEÉRLANDSCH INDIÉ

N°. 3.

— —

AMSTERDAM.

GEDRUKT BIJ G. A. SPIE & ZONN.

1853.

sten tijd: ofschoon het jaar, wanneer het is opgesteld, niet juist te bepalen is, is het uit het tijdvak nadat de Hollanders zich op Java gevestigd hadden, en daardoor, wat de taal betreft, niet zoo zeer verschillend van de tegenwoordig in gebruik zijnde spreek- en schrijftaal, of hij die eenige kennis der laatste heeft, kan het, met weinig inspanning, gemakkelijk verstaan.

Ik wil eerst voor hen, die het werk niet bezitten, een kort verslag geven van den inhoud van het verhaal, en daarna over de wijze van uitgaaf, door den Heer STUART gevolgd, spreken.

Het begint met de geschiedenis eener familie, waarvan een lid de held des verhaals is, en eindigt met de vestiging der Hollanders op Jakatra. Zeker koopman in Spanje, geheeten BARON KAWIT PAROE, woonde op het landgoed *Boekit Tarbi*. Hij was een groot en rijk koopman en had twaalf vrouwen, maar tot zijn groote spijt geene kinderen. Eindelijk kreeg hij in den droom eene ingeving, dat hij bij zekeren MINTOENĀ, die, in reuk van heiligheid, op den berg *Rahsāmāla* woonde, moest gaan om een tooverniddel tot vruchtbaarheid zijner vrouwen: hij zou vader worden van dertien zonen, waarvan één een groot held zou worden. Hij begaf zich met geschenken naar MINTOENĀ, die eigenlijk een booze geest (Boetā) was. Vroeger was hij vorst geweest van *Leboer Gāngsā* en had vier dochters, alle Boetā's, genaamd: KĀLĀ DJOHAR, THĀTHĀHINI, RETNĀ THĀTHĀ KOETHĀNĀ en RETNĀ SAJEM-PRĀNĀ. Deze vier bestuurden het eiland *Tembini*, vanwaar SINGGOEN-KĀRĀ, ook een Boetā-vorst, door MINTOENĀ was verdreven. De laatste had een broeder, die eerste Staatsdienaar was bij zijne dochters, en op het eiland *Goewā Bādrā* (of *Bādjrā*) woonde. De koopman werd vriendelijk door MINTOENĀ ontvangen, wiens verblijf zeer schoon was, als een vorstelijk hof, maar eenzaam en stil. Hij stond den koopman zijn verzoek toe, op voorwaarde, dat hij hem tot broeder, en later een zijner kinderen tot zoon mogt aannemen; daarna gaf hij hem eene mangga, waarmee de koopman huiswaarts keerde. Hij had eene zijner vrouwen, wegens huisselijk ongenoegen, met ééne bediende bij zich, op 't achtererf opgesloten, en had haar door verloop van tijd vergeten. Zij heette DĀWI MANIKĀRĀ. De elf andere kregen elk eene snede van de mangga, en de pit werd op den mesthoop geworpen. MANIKĀRĀ had er van gehoord en stuurde hare bediende om een

GESCHIEDENIS VAN BARON SAKENDHER,

een Javaansch verhaal, van Vertaling, Aanteekeningen en Alphanetische
Woordenlijst voorzien, door A. B. COHEN STUART. Batavia,
LANGE EN C^o., 1850.

Sinds de studie der Javaansche taal, opzettelijk en met ernst, door Europeërs werd beoefend, zijn verschillende Javaansche werken uitgegeven, door den Hoogleeraar T. BOORDA, een, door den Heer WINTER, en een in poëzij, door den Heer WILKENS, beide laatste in het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, een, door den Heer GERICKE, in het XX^{ste} Deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap. Het was wenschelijk en te verwachten, dat ook een volgend geslacht zich zou beijveren de kennis der Javaansche Taal- en Letterkunde te bevorderen en meer algemeen te maken, vooral ook door de uitgave van Javaansche werken, tot nu toe slechts in handschrift bestaande. Die wensch en verwachting bereiken thans hare vervulling en de rei is geopend door den Heer COHEN STUART, tot Julij 1846, Student aan de Koninklijke Akademie te Delft, thans Ambtenaar 2de klasse te Soerakarta, met de uitgave van het hierboven genoemde werk.

Toen mij gevraagd werd eene aankondiging en verslag van die uitgave te leveren, nam ik die taak met genoegen op mij en bragt die met genoegen, (mocht het zijn, zoo als zulk een verdienstelijk werk, als dat van den Heer STUART, toekomt!) ten uitvoer. Ik stelde mij daarbij voor, dat ik, zoo mogelijk, den jongeren beoefenaars van Javaansche-taalkunde, waaronder ik ook mijzelf reken, bij de lezing van den *Baron Sakendher*, moest van nut zijn; hierdoor zal een gedeelte van dit verslag bestaan uit opmerkingen die ik onder het lezen maakte.

Het door den Heer STUART uitgegevene Verhaal, zoo als bijna alle Javaansche werken, in poëzij, behoort tot de voortbrengselen van den nieuw-

een flauwhartig en laag mensch te zijn. Op den berg gekomen, vleit hij SAKENDHER op allerlei wijzen, en staat hem al zijne bezittingen af, maar verbiedt hem twee kamers te openen. Daarop ging hij elken dag van 's ochtends tot 's avonds uit, om, zoo hij zeide, zijne velden te bezigtigen. Op zekeren dag besloot SAKENDHER die kamers te openen. Binnen eene deur vond hij een fornuis met een grooten ketel, en achter eene tweede deur eenige hoopen menschenbeenderen. Hij sloot spoedig beide deuren, en opende de andere kamer, waarin hij SINGGOEN-KĀRĀ vond. Deze vertelde hem, dat hij door MINTOENĀ was opgesloten en dat die beenderen waren van zonen van aanzienlijken, kwanswijs als kinderen aangenomen. Hij gaf SAKENDHER een tooverwater, genaamd *Reh Tātā Darmā*, waarmee hij die beenderen zou kunnen doen herleven tot ware menschen. Deze deed zulks en de zonen der aanzienlijken herleefden. SINGGOEN-KĀRĀ raadde hem alles voor MINTOENĀ geheim te houden. Deze zou, vroeg of laat, hem trachten te doodden, door hem in den ketel met kokend water te werpen. Alles keerde tot de vorige stilte terug. MINTOENĀ kwam hongerig te huis en wilde SAKENDHER in den ketel werpen, maar deze ontliet hem en stak hem daarop, met zijn zwaard, dood. Daarop werden de gevangenen bevrijd, SINGGOEN-KĀRĀ, in het bezit van de plaats gesteld en den vorstenzonen vrijheid gegeven naar hun land te gaan, op voorwaarde dat zij, op een afgesproken teeken, SAKENDHER ter hulp zouden komen.

SAKENDHER bleef bij SINGGOEN-KĀRĀ, van wien hij allerlei toovermiddelen en geheime wetenschappen leerde. Eens droomde hij, dat hij huwde met de prinses van Spanje. SINGGOEN-KĀRĀ, wien hij dit verhaalde, raadde hem dadelijk naar Spanje te gaan, voorspelde dat hij een groot man zou worden, maar veel moeijelijkheden zou ondervinden, en gaf hem een tooverwater mede, waardoor al, wat er meê bestreken werd, in goud veranderde. SAKEBER ging meê. Onder weg kwamen achtereenvolgens, een groote slang uit den grond, een gevleugeld paard door de lucht en een arend, bij SAKENDHER: ieder van hun zeide zijn broeder te zijn, en gelijktijdig met hem geboren en geheel tot zijne dienst bereid. Hij bestreek hen met het tooverwater en zij veranderden in goud. De slang liet hij maar weêr in den grond kruipen, tot hij haar noodig zou hebben: het paard volgde hem en de arend vloog boven hem.

- stuk van de mangga, maar vergeefs. De bediende zag de pit liggen en
- nam die mede. MANIKĀRĀ kloof de pit af en de bediende slikte die in.
- Al de vrouwen werden zwanger en de elf baarden ieder een zoon, maar
- MANIKĀRĀ een zeeschelp en de voedster eene pit. Beide verzorgden echter
- hare onnatuurlijke vrucht als ware kinderen.

De elf zonen kregen eene goede opvoeding. — Bij MANIKĀRĀ en hare voedster, was het of 's nachts haar eten gestolen en hare bloemen afgeplukt werden. Zij besloten 's nachts wakker te blijven op hare sponde, de eene met de schelp, de andere met de pit, in de armen. Weldra kwamen uit beide twee jongelingen te voorschijn: die uit de schelp zagen er aanzienlijk, de twee anderen gemeen uit: de eersten hadden ieder een zwaard. Zij riepen elkander bij de namen. Die uit de schelp heetten: BARON SOEKMOEL en BARON SAKENDHEER; de anderen: BARON SOBHOELMAN en BARON SAKEBER. De vier knapen namen het eten, maakten pret en plunderden den bloemtuint: tegen den ochtend keerden zij in hunne schuilplaatsen. De moeders besloten den volgenden nacht even zoo te handelen, maar dat de schelp en de pit te vernietigen, om de knapen-bij zich te houden: zij zorgden voor lekker eten. 's Nachts toen de knapen er uit waren, braken zij de schelp en de pit, op welk geluid de knapen schrikten en er weer in wilden, maar door hunne moeders werden opgevangen en met liefkozingen overladen. Zij hadden weinig lust in eten en slapen, en SAKENDHEER volstrekt niet.

Op zekeren dag kwam MINTOENĀ bij den koopman, om den éénen zoon, dien hij als kind zou aannemen, te vorderen. De elf zonen werden hem getoond; maar hij vroeg naar de twee anderen, herinnerde den koopman aan MANIKĀRĀ en vertelde hoe ook zij twee zonen had gebaard, door de kracht der mangga. Een' bediende werd gelast SOEKMOEL en SAKENDHEER te halen. MANIKĀRĀ was hierover zeer bedroefd. Maar SAKENDHEER, troostte haar, verklaarde zich bereid MINTOENĀ te volgen, en verzocht slechts SAKEBER en het zwaard, waarmee hij geboren was, mede te nemen. Hij gaf SOEKMOEL een ring met een steen: als deze dof werd of weg-raakte, zou dat een teeken zijn dat hem ziekte of dood was overkomen; dan moest SOEKMOEL hem trachten op te sporen. Zij gingen naar den koopman. SAKENDHEER werd door MINTOENĀ gekozen en medegenomen. Onderweg doet hij een paar wonderen van sterkte en MINTOENĀ blijkt in alles

De prinsessen van *Tembini* hadden gehoord, dat h
DHER gedood en zijne woonplaats door SINGGOEN-KARÁ i
verdubbelden hare zelfskwellingen, om spoedig genoeg bovennatuurlijke krach-
ten te krijgen, tot bloedige wraak. Op haar gebed, kwam haar oom van
Goená Bádfrá bij haar, aan wien SAJEMPRÁBÁ haar voornemen bekend
maakte. De drie andere zusters seiden, SAKENDHER niet aan te durven,
daar hij niet dan met list te overwinnen was. SAJEMPRÁBÁ nam het op
zich en gelastte haar, met haar oom, hare hofplaats goed te bewaken,
bevens een gouden pisang en een gouden rijstdief, waaraan haar leven,
en een gouden katoenhekel, waaraan dat van haar volk hing. Zij ver-
derde zich in eene jonge, schoone vrouw en vertrok met slechts weinige be-
dienden. Toen zij in Spanje kwam liep ieder uit om haar te zien. Zij
gaf zich uit voor eene koningsdochter uit het *Frankische* land en zeide, dat
zij, om een gedwongen huwelijk te ontwijken, herwaarts kwam, dewijl zij
getrouwd had te huwen met den vorst van Spanje. Deze liet haar bij zich
komen, verliefde op haar en verhef haar tot de eerste zijner vrouwen.
Hij gaf zich aan onafgebroken minge koos met haar over en veronachtzaamde
zijne overige vrouwen, die achthonderd (in Javaanache werken het gewone
aantal) in gestal waren. Van deze verdween er elken nacht ééne; heim-
lijk door SAJEMPRÁBÁ verlonden.

Zij was lang beslisteloos hoe zij SAKENDHER zou doodden. Eindelijk be-
sloot zij hem alleen naar *Tembini* te doen gaan, waar hij wel door haar
volk zou gedood worden. Zij hield zich zeer verdrietig en vroeg den vorst,
die niet wist hoe haar te troosten, om een schoonen gouden pisang, en niet
een nagemaakten, maar een levenden. De vorst gelastte SAKENDHER er om
te zoeken, die, na eenige tegenwerpingen, het op zich nam. Hij besteg
SEMBBANI, met SAKEBER achterop, die met den rang van Factor en den titel
Toemenggoeng Rakaá Negárá, het opperbewind had gekregen over alle land-
delars. GAROMDHÁ overschaduwde hen en zoo ging het door de lucht naar
het verblijf van SINGGOEN-KARÁ. Na gewone wederzijdsche grooten, meldde
dese, die, ten gevolge zijner langdurige zelfskwelling, bijzonder veel wist,
wie eigenlijk die SAJEMPRÁBÁ was, welke hare plannen waren en waar die
pisang te vinden was; dat daarbij nog een gouden rijstdief en een gouden
katoenhekel behoorden, aan welke voorwerpen het leven en de dood der vor-

De magtige vorst van Spanje had slechts één kind, eene dochter van buitengemeene schoonheid. Vele vorsten hadden naar hare hand gedongen: maar zij wilde niet trouwen, omdat zij gedroomd had te huwen met een edelman, SAKENDHER genaamd, die schoon was en heldhaftig. Zij vlood van het hof, door slechts ééne bediende verzeld, om dien SAKENDHER te zoeken.

De koning liet bekend maken, dat wie haar terug vond, hare hand en den titel van kroonprins zou verwerven. De naburige vorsten zonden boden uit, om haar te zoeken.

Zij was reeds ver van de hofplaats. In alles meende zij den geliefde te zien of te hooren: daar zag zij een geflicker in de lucht en bemerkte een grooten vogel, die langzaam kwam aangevlogen: daarop zag zij een jong en schoon edelman naderen, door een bediende vergezeld, gevolgd door een paard, overschaduwd door een gouden vogel: deze was het, van wien zij gedroomd had.

SAKENDHER, van zijn kant, zag eene vrouw onder een boom rusten. Toen zij bij elkander kwamen, herkenden zij hun droombeeld. Zij maakten zich wederzijds bekend en, na eenig geveel, gingen ze zamen naar de hofplaats van Spanje. Zij kwamen de boden der vorsten tegen, die de prinses met geweld wilden nemen; maar SAKENDHER versloeg hen, bijgestaan door zijn paard, SEMBRANI geheeten, en zijn vogel, genaamd GABOEDHÁ. De vorsten, toen zij er berigt van hadden gekregen, besloten Spanje's hofplaats te vermeesteren en sloten die met hunne troepen in.

De prinses was, met haren geliefden, in de hofplaats gekomen, hetgeen algemeene vreugde verwekte. SAKENDHER bood den vorst zijne hulde aan, kreeg de prinses tot gemalin en werd tot kroonprins verheven. Hij nam op zich de vijanden te verdrijven en plaatste zich aan het hoofd van het leger, terwijl de prinses met hem ging, om het volk moed in te boezemen door hare tegenwoordigheid. Men maakte zich gereed ten strijde. De legerhoofden zouden eerst een persoonlijk gevecht houden. SAKENDHER reed eensklaps, gezeten op SEMBRANI en overschaduwd door GABOEDHÁ, naar 't midden van 't slagveld en daagde ieder, wie lust had, uit. De vorsten streden met hem, de een na den ander, maar bezweken allen: de overigen onderwierpen zich en zoo steeg SAKENDHER tot het toppunt van voorspoed en aanzien.

den slag ¹. SAKENDHER kreeg het te kwaad en steeg in de lucht, om even SINGGOEN-KARÅ te gaan spreken. Deze, reeds met de omstandigheden bekend, deed door zijne kracht de vroeger herleeftde vorstenzonen, met hunne manschappen, bij zich komen. Zij waren juist aan 't beraadslagen, toen SAKENDHER verscheen. Men besloot dat zij tegen de Boetå's zouden tappen en SAKENDHER van uit de lucht den hekel zou grijpen. De vorstzonen verheugden zich nu hunne dankbaarheid te kunnen toonen: hunne benden stroomden onafgebroken voort, als 't water uit eene aardkloof, en de Boetå's breidden zich over de vlakten uit, den vloed der see gelijk. Zij stredden van weerszijden heldhaftig. SAKENDHER vloog op den hekel aan: na dien bemagtigd te hebben, kwam hij zijn' bondgenooten te hulp, en bijna al de vijanden werden gedood, de vorst zelf in tweeën gekloofd: de overigen vlugttten naar het gebergte.

SAKENDHER keerde naar Spanje en bood den vorst den hekel aan. SAJEMPRÅBÅ doorzag alles en vroeg om den rijstdief, dien SAKENDHER weigerde te geven; daarop gaf zij zich geheel aan droefheid over. SAKENDHER vermaakte zich, met den rijstdief aan een ketting op te laten en dan naar beneden te rukken, dat hij hijgend neêrviel. Tegelijk stortte de koningin bewusteloos neêr; maar zoodra SAKENDHER den vogel waschte en smeerde, kwam deze bij en SAJEMPRÅBÅ ook. Toen vertelde zij van een vreeslijk schrikbeeld, dat ze gezien had, en zeide te zullen sterven, als zij den rijstdief niet had. De vorst liet er om vragen, maar SAKENDHER weigerde. De vorst was zeer bedroefd, want gade en zoon lagen hem even na aan 't hart. De laatste deed met den vogel als te voren, met hetzelfde gevolg. SAJEMPRÅBÅ zeide, dat men hem met geweld moest afnemen: wat kwam 't er op aan, SAKENDHER te dooden? hij was toeh maar een landlooper!

Op deze redenen, liet de vorst nogmaals den vogel opeischen, en verbande SAKENDHER uit het rijk. Deze onderwierp zich aan de verbanning, maar weigerde den rijstdief te geven. Hij wilde afscheid nemen van zijns echtgenoot, maar deze wilde hem volgen. Zij liet een brief op hare slaap-

¹ Men meent dat een *Boetå*, bij herhaling van den slag, die hem gewond of zelfs gedood heeft, terstond met de vorige krachten herleeft: men moet hun dus maar één wel toegebragten slag geven.

schillende Boetá's van *Tembini* verbonden waren: hij moest nu vooreest maar den pisang, van uit de lucht, zien te bemagtigen; dat zoo *SAJEMPRÁÁ* om de andere dingen vragen; maar den rijstdief moest hij nitamar afgeven. SAKENDHEER leerde nog eenige geheime kunsten en tooverpreuken, en vertrok, met SAKEBER, op SEMBRANI, en GABOEDHÁ vloog boven hem. Zij kwamen, met opzet des nachts, op *Tembini*, waar alles, door de werking van een toovermiddel, in een zeer vasten slaap was. GABOEDHÁ greep den pisang: SAKENDHEER riep, tartende, de inwoners wakker en vloog naar huis.

De vorst van Spanje was verrukt over de wondermagt van zija' schoonzoon; maar *SAJEMPRÁÁ* zag zich teleurgesteld. Zij begon dus weder te melken en vroeg om een gouden rijstdief en een gouden katoenhekel. SAKENDHEER werd er op uitgestuurd, besteed, met SAKEBER, zija' paard en ook de vogel ging með.

's Nachts boven *Tembini* gekomen, daalde de prins neder in de stad, naar behendig den rijstdief met de kooi weg en vloog heen, naar *SINGGOMKÁÁ*, op den *Raksimátá*. Deze deelde hem mede, dat de katoenhekel zich bevond op een groot, zuidelijk van daar gelegen, eiland, waar alle Boetá's dien bewaakten, onder bevel van een oom van *SAJEMPRÁÁ*; dat die Boetá's niet te dooden waren, zoo lang de katoenhekel niet vermaesterd was. SAKENDHEER aarzelde niet den togt te ondernemen: zija' zwaard zou hem verdelgen. Toen hij te *Goená Bádará* kwam, waren de Boetá's op dat oogsblik voor den vorst vergaderd, die juist nadacht over de slintheid van zijne nicht. Eensklaps staat SAKENDHEER voor hem en eischt, uit naam van Spanje's vorst, den katoenhekel, welken prijs men daarvoor ook vroeg. De Boetá-vorst verheugde zich, dat zijn vijand hem zoo in den mond liep. Zij kregen hevigen twist. De vorst zag er verschrikkelijk uit en sprak op hoogen en onbeschoften toon; maar SAKENDHEER bleef heel bedaard.

De verschrikkelijke Boetá's vielen hem aan, maar hij was onkwetsbaar; de schrijver zegt: "gelijk 't ijzer, met tin geslagen, den ontvangen schok met veêrkracht teruggeeft, zoo weerde hij met de linkerhand de op hem geworpene steenen af, dat ze, teruggeslingerd op de vijanden, henzelven in menigte doodden." SEMBRANI en GABOEDHÁ vochten með. Vele Boetá's vielen, maar toch nam hun aantal toe: de gedooden herleefden bij een twee-

overgaven; maar vooraf wilden zij hem één v
 maar, en voor de grap. SAKENDHEER vroeg: "z
 zeide, terwijl hij de vrouwen schuins aanzag: "zij willen
 "letje noodigen, 't welk beter zoo aanstonds bij nacht te doen was" als
 prinsessen waren beschaamd en SAKENDHEER zeide vriendelijk: "het
 "het maar." Zij stelden hem voor te dobbelen om zijn rijk te
 schatten. Het spel werd voor den dag gehaald: alles was p
 KENDHEER verloor en zette toen zijne schatten in; maar hij verloor
 keer. Hij zette GABORDEHĀ, SEMBRANI, zijne gemalin en eindelijk
 ven op 't spel en verloor alles. De pri sessen sarden hem op
 toon. Daarop slokte KĀLĀ DJOHAR den prins en zijne gemalin in:
 DHĀ werd door THĀTHĀHINI, SAKEBER en SEMBRANI door
 verslonden. Daarna wisten zij een groot gedeelte van Spanje te
 tigen en baadden zich in onvermengden voorspoed.

BARON KAWIT PAROE genoot rust en voorspoed te *Boekit Tardi*.
 zonen deden de handelsreizen. SOEKMOEL, de oudere broeder van
 DHEB, was geheel ternoergealagen, omdat de steen uit den ring
 en dus zijn broeder dood moest wezen. Hij verzoekt zijns moeder
 zwaard, waarmee hij geboren was, en besloot naar het verblijf van
 te gaan. Toen hij die plaats naderde, kwam SINGGOEN-KĀRĀ hem
 ontmoet en ontving hem vriendelijk. SOEKMOEL was inwendig
 daar hij vond dat MINTOENĀ veranderd was. SINGGOEN-KĀRĀ
 hielp hem uit de dwaling, vertelde wat er alzoo gebeurd was: en
 SAKENDHEER verslonden was, en raadde hem ook naar *Tembisi* te
 te dobbelen, maar niet te laten blijken, dat hij een broeder van
 was: hij zeide, dat de zitplaats van KĀLĀ DJOHAR van een
 voorzien; hij moest aandringen om andere steenen, en, als zij
 was, hare plaats innemen; dan zou zij alles verliezen en moest
 met zijn zwaard verslaan. Hij moest daarop hare lijken open
 daar de verslondenen, nog ongeschonden, terugvinden; en, als
 sproeide met een levenswater, dat hij hem gaf, zouden ze her
 leven.

Op *Tembisi* gekomen begaf SOEKMOEL zich, met SOEBROELMAN,
 op zijn togt volgde, naar de speelplaats, mengde zich onder de
 ging bij de prinsessen zitten. Na de kennismaking, nogt hij, van

stede achter en vertrok met SAKENDHER, SAKEBER, SEMBRANI en GAROEDHĀ. De rijstdief werd hangend meêgevoerd en SAJEMPRĀBĀ verloor haar bewustzijn. De vorst liet het verblijf zijner kinderen uitplunderen. Men vond den brief en gaf hem dien: er werd in gemeld wie SAJEMPRĀBĀ was, en hoe zij al de overige gemalinnen had verslonden. De vorst had berouw en stoorde zich niet aan de bezwijming zijner gade. Intusschen werd de rijstdief door SAKENDHER besproeid en gevoederd, waarop de vorstin bijkwam en jammerde; maar de vorst liet haar maar praten. Zij werd hevig vergramd en hernam hare BoetĀ-gedaante, liep krijschend naar buiten het hof en tartte den vorst tot een gevecht. Alles raakte in opschudding. Op bevel des vorsten trok het geheele leger tegen haar uit. Men joeg haar een hagelbui van kogels op het lijf, maar zij werd niet gewond. Zij liep op de vijanden in, die haar staken en sloegen, maar zij stootte ze weg en trad ze onder de voeten en vocht met de vuisten, tanden en klaauwen, tot dat zij volkomen overwonnen had. De overgeblevene Spanjaarden vlogen in de stad en sloten de poorten.

SAKENDHER zag dit alles en zeide tot zijne gemalin: "blijf gij hier, op GAROEDHĀ gezeten: ik ga den koning helpen. Houd den rijstdief in de hand en, als ik vermoeid word van 't strijden, werp hem dan op den grond." Toen SAJEMPRĀBĀ hem op zich af zag komen, tartte zij hem ten strijde. Eerst vocht SEMBRANI tegen haar, en toen deze het onderspit delfde, kwam de prins hem te hulp en hieuw SAJEMPRĀBĀ met zijn zwaard door midden. Zij was nog niet dood en smeekte toch geheel afgemaakt te worden. Door een tweeden slag getroffen, herstelde zij geheel en vernieuwde den aanval. Toen de prins het moeilijk begon te krijgen, smet zijne gemalin den rijstdief op den grond te pletter. De prins sloeg nu SAJEMPRĀBĀ nog eens door midden, en sloeg haar geen tweede maal, waarop zij, gelijk met den rijstdief, stierf. SEMBRANI schopte, met zijn achterpoot, het lijk in zee, en de prins vloog de lucht in naar *Tembini*.

De drie prinsessen op *Tembini*, gehoord hebbende, dat hare zuster dood was, besloten zich maar over te geven met al hare schatten. Eensklaps zagen ze den glans van SAKENDHER en gingen hem te gemoet. Nadat hij zich bekend gemaakt had, daagde hij haar ten strijde. Zij antwoordden, dat ze daartoe niet in staat waren en zich, met al hare bezittingen, aan hem

overlatende; maar thans was zijn vertrouwen bevestigd. SAKENDHEER was een waardige opvolger, want KAWIT PAROE was 's vorsten oudere broeder, maar uit eene andere moeder, na den dood door opening van 't ligchaam, ter wereld gekomen: later was hij naar *Boekit Tarbi* verbannen.

SAKENDHEER vertelde het een en ander van zijne familie en stelde SOEKMOEL aan den vorst voor. Dezen werd opgedragen KAWIT PAROE te gaan udnoodigen om naar de hofplaats te komen. Hij vertrok met een luisterrijke stoet. Op *Boekit Tarbi* meende men eerst door vijanden te worden overvallen. SOEKMOEL ging vooruit naar zijn vader, met een brief van SAKENDHEER, tot groote vreugde van KAWIT PAROE en vooral ook van SAKENDHEER's moeder. Alle gasten werden goed onthaald en daarop ging de familie, met plegtstatigen optocht, naar Spanje's hofplaats, waar men luisterrijk ontvangen werd. Binnen de stad kwam SAKENDHEER zelf zijn vader te gemoet, gezeten op SEMBRANI en overschaduwde door GAROEDHA, schitterend als de glans van een vlammeend meteor, terwijl zijne gemalin achter hem volgde. De koopman dacht, dat het de vorst zelf was; want hij herkende zijn zoon niet, ofschoon deze volkomen op SOEKMOEL geleek, behalve de kroon, die hem versierde. SAKENDHEER steeg af. KAWIT PAROE twijfelde nog, maar de moeder herkende haar zoon en ijde hem te gemoet, waarop zij hem snikkend om den hals viel. Ook de vader omhelsde zijn zoon, met stille dankbaarheid aan God. SAKENDHEER begroette al de leden van de familie en stelde hun zijne gemalin voor. Daarop ging men naar het paleis.

Den koopman liet men zitten naast den vorst, en de overigen zaten alle in eervolle en plegtstatige orde. SAKENDHEER zelf zat links naast den vorst, op een zetel van blinkend goud. Hierop legde de vorst zijne waardigheid neer, ten behoeve van SAKENDHEER, waarna men feest hield.

De regering van den nieuwen vorst was rustig. Zijne broeders hadden ieder een, slechts aan Spanje cijnsbaar, rijk. SOEKMOEL alleen bleef bij SAKENDHEER. Deze wilde echter de gansche wereld aan zich onderwerpen zien en zocht dit door onthouding en zelfskwelling te verkrijgen. Hij bragt het dan ook heel ver in alle geheime kunsten. Toen zeide hij, dat SOEKMOEL het bestuur moest op zich nemen, terwijl hun vader nog leefde: er zouden wel groote moeijelijkheden komen, maar die moesten hem niet verontrusten; de broeders moesten zich rustig houden; hij zelf wilde een an-

spel gehoord te hebben en het eens te willen zien. SOEHOELMAN mengt zich in 't gesprek, met eene zinspeling op den bijslaap. De toornige prinses wierp hem met een siri-h-pruimpje, dat hij opving en in den mond nam, zeggende: "zie zoo, nu hebben wij denzelfden smaak." SOEKMOEL werd genoodigd ook eens te spelen, maar hij vroeg om andere steenen, waarin hij eindelijk zijn zin kreeg. Toen nam hij de plaats van KALĀ DJOHAR in, en na eenige woordenwisseling hierover, gaf deze toe. SOEKMOEL wilde zich zelve en SOEHOELMAN op 't spel zetten; maar zij zette haar rijk tegen den laatsten, zich zelve tegen SOEKMOEL. Zij verloor telkens, stond driftig op en weigerde te betalen. SOEKMOEL greep haar bij den arm, en, na een hevigen twist, waarbij zij vrij verwaand sprak, nam zij de gedaante eener Boetā aan en wilde hem verslinden; maar hij stak haar dood; even zoo hare zusters, die met opgesperden muil, haar wilden te hulp komen. Hij sneed hare lichamen open en vond de verslondenenen. Zij schenen maar te slapen. Hij was zeer aangedaan en jammerde als eene vrouw om den dood van zijnen broeder; maar op eens dacht hij aan het levenswater van SINGGOEN-KARĀ, besprengde er de lijken mee, die daarop in 't leven terugkeerden. De broeders vielen weenend in elkanders armen en SAKENDHER vroeg naar zijne ouders. SOEKMOEL vertelde, hoe alles gegaan was, en, nadat de prinses hem was voorgesteld, meende hij dat zij naar *Boekit Tarbi* moesten gaan, om de ouders in hunne vreugde te doen deelen; maar SAKENDHER vond beter eerst naar Spanje te gaan. Zij namen den buit van *Tembini* mede en SOEHOELMAN werd verheven tot *Toemenggoeng Reksā Djisā*.

De vorst van Spanje was geheel in neêrslagtigheid verzonken over zijne verliezen en zijne ligtvaardigheid. Eensklaps streek zijne dochter neêr in de hofplaats. Alles was in beweging. Zij werd tot den vorst gebracht, die, even als zijne vrouwen, uitermate verheugd was. Zij werd verzocht haar man, die nog buiten was, te halen. De vorst verzocht SAKENDHER om versooning en droeg hem de regering van Spanje op, terwijl hij zelf zich aan afzondering ging wijden. SAKENDHER nam zulks aan, maar verzocht, eerst de toestemming van zijn vader te mogen vragen. Toen de vorst gehoord had, wie SAKENDHER's vader was, ziede hij verheugd: dat hij vroeger SAKENDHER voor een landlooperskind had aangezien, maar uit liefde voor zijne dochter had toegegeven, zijn lot aan de goddelijke beschikking

eenbrengen tot een handelsfonds, dat zou genaamd worden *Compagnie's-fond*. Zij moesten met hun twaalf eendragtiglijk daarvoor *m.* Zij zouden leven van bezoldigingen uit de winsten. Dat noemde hij *Compagnie!* Een bealuit moest ten uitvoer gebragt worden, dat niet met algemeene stemmen genomen was; maar dan ook alles, al ware 't een dieftal. Alle winsten moesten besteed worden tot bezoldigingen en van alles moest nauwkeurig rekening gehouden worden. Dit was de oorsprong der twaalf *Edels Heren*¹. KAWIT PAROE keerde in zijne afzondering terug. SAKENDHER nam afscheid van zijne broeders en vermaande hen tot eendragt. Hij zou naar Java gaan, een land zeer geschikt voor handel, maar vrij ontoegankelijk. Als hij lang weg bleef, was hij wel geslaagd en moest SOEKMOEL een handelstogt naar Java ondernemen: hij zou daardoor voordeel behalen, maar ook een verlies lijden.

Boven Java gekomen, begaf SAKENDHER zich eerst naar 't strand, toen het door al de vier hemelstreken rond en had weldra alles onderzocht. Boven Loewak, in 't Mataramsch grondgebied gekomen, viel hij met SAKEBER, het paard en den vogel, bedwelmd neder. Daar lagen zij een tijdje teloo. Hij nam varkensvet te hulp; daardoor konden zij weer opstaan, maar vielen weer bewusteloos neer, tot zevenmalen toe. SAKENDHER was droevig, en begreep, even als zijn gezelschap, dat hunne krachten te kort schoten, en ootmoedig bekende hij, dat de godheid van 't oord zijne heilige schennis gestraft had. Hij stelde voor, door list de vrijheid, om dien god te betreden, te zoeken: zij zouden zich veranderen en vermengen met de geesten, en daarna hunne diensten aan het hof aanbieden.

Zij veranderden zich: SAKENDHER in een witten *Lawfjan* (een onbekend dier), zoo groot als een heuvel: GAROEDHÂ in een gouden draak; SEMERAN in de koe ANDINI, met gouden lijf, horens en hoeven: SAKEBER in een wilden buffel, wit als boomwol en met een menschenhoofd. De *Lawfjan* en de draak zouden in dienst treden bij den vorst van Mataram, de koning KJAH I DJOEROE MARTANI, de buffel bij WÂNGSÂDIPRÂDJÂ. Na zonsopgang kwamen zij aan de stad.

¹ Waarschijnlijk de Raden van Indië; ofschoon de schrijver hen in Europa leest noemt.

² Namelijk, doordien de beschermgod des lands vreesde indringers zou wraak nemen.

der rijk gaan opzoeken, geschikt voor den handel, omdat Spanje voor allen te weinig opbragt; hij zou zich vermengen met de geesten (*Djis's*) tot wier geslacht hij eigenlijk behoorde: SOEKMOEL kon dus niet meêdoen.

SAKENDHER vertrok met SAKEBER, SEMBRANI en GAROEDHÂ. SAKEBER deed voor zijn meester niet onder in bovennatuurlijke vermogens. Zij vloegen lang door de lucht en hadden overal veel te zien. Eindelijk vermengden zij zich met de geesten, maar vonden niets dat hunne keuze bepaalde.

In Spanje regeerde SOEKMOEL met luister. Maar, toen de elf broeders er kennis van kregen, dat SAKENDHER hem het bestuur had opgedragen, voelden zij zich vernederd door hunne ondergeschiktheid aan SOEKMOEL. Zij bealoten voor zich zelve den troon te bemagtigen. Zij sloten Spanje van alle kanten in: de sterkste uit hun midden zou als vorst heerschen. Men streed hevig. De overige vorsten hielden er zich buiten. De schatten van Spanje geraakten ten einde. De vorstinnen baden de Godheid, dat SAKENDHER mogt wederkeeren, om een einde te maken aan den strijd.

SAKENDHER zweefde nog steeds rond in de lucht. Hij had een angstig gevoel, als iemand, die een kind in de wieg heeft achtergelaten en vrees, dat het er uit zal vallen. Zijn blik viel op Spanje. Hij zag den strijd en ging, door de kracht van zijn wil, in een oogwenk naar 't midden van 't slagveld. Door den kruiddamp bemerkte men hem niet; maar, eensklaps weigeren de geweren en er vloeit water uit de loopen! Nu begon men te gissen, dat hij was weêrgekeerd. Het gemeene volk week terug, maar de aanvoerders traden vooruit en daagden SOEKMOEL ten strijde; doch op 't gezigt van SAKENDHER stonden ze verstomd. Deze berispte hunne handelwijze, deed hen opmerken, dat, zoo zij alle twaalf waren omgekomen, de andere vorsten zich zouden verheugd hebben; indien zij nu nog lust hadden tot vechten, moesten zij maar alle tegelijk hem aanvallen of anders zich onderwerpen en vrede onder elkander houden. Zij onderwierpen zich en SAKENDHER stelde voor de beslissing aan hun' vader over te laten: die zou wel niet partijdig zijn. Hij stelde hem de zaak voor en verzocht hem het rijk onder de broeders te verdeelen, tot erfelijk bezit: ieder zou een schriftelijk bewijs der verbindtenis krijgen en den eed doen: hij zelf zou een ander land gaan zoeken. Nadat aan dit verlangen in alles voldaan was, zeide KAWIT PAROE tot zijne zonen, dat zij hunne bezittingen moesten bij-

gevaaren, kwam men bij Java: eens had men zeven 'lang goon' eukelen zonnestraal gezien. Men voer het eiland zuidelijk o en kwam voor Jakatra. De inwoners zagen alles verbaasd aan. De Hollanders stegen an wal, om water in te nemen, en kochten allerlei waren, voor elken prijs, dien men er voor vroeg. Regts en links werden de vreemdelingen beleegen, en meenden nog zeer voordeelig gekocht te hebben. Aan 't strand ontstond een groote, drukke markt. De Hollanders hechtten zich aan Jan en namen van dag tot dag in aantal toe. SOEKMOEL wist de gunst van den vorst van Jakatra te winnen, en deze deed die gunst alle palen buiten gaan, daar een noodlottige invloed zich van hem meester had gemaakt. SOEKMOEL verzocht een plek gronds, om een loods te bouwen en bood duizend realen voor 't eiland *Odroes* (*Oornut*): 't werd toegestaan. De Hollanders waren vrolijk en vierden feesten.

Bij de verovering van *Padjadjaran*, was eene prinses in 's vijands hand gevallen. Eene andere, *RETNÁ SEKAR MANDHÁPÁ*, had de wijk gewonnen op den berg *Gedhé*, bij den *Adjar* (Boedistisch leeraar) *SOEKARSÁ*. Op eenigen dag werd de *Adjar* op haar verliefd. Zij werd, op een wonderdadigen manier, zwanger en baarde eene schoone dochter, geheeten *TANOERÁGÁ*, die om hare bekoorlijkheden, door den vorst van Jakatra werd opgedaagd. Maar zij bleek voor mingenot ongeschikt te zijn, waarop zij naar het eiland verbannen werd. De sulthan van *Tjeribon* nam haar tot zich, met hetzelfde gevolg. Hij zond haar, als bewijs van hulde, naar den vorst van Mataram. Deze wilde haar niet hebben en zij moest naar het eiland terug. Eindelijk werd zij aan SOEKMOEL verruild, tegen drie stukken geschut, die als erstukken door de Javaansche vorsten worden bewaard en waaraan zekere voorspellingen verbonden zijn. SOEKMOEL ging met *TANOERÁGÁ* naar Spanje: zoo kwam voor 't eerst eene Javaansche prinses in de overzeesche landen. "Zoo luidt, zegt de schrijver, het verhaal der *Soendasche Kronijken*."

TANOERÁGÁ werd zwanger en baarde een zoon, die een schoon en heldhaftig jongeling werd en van zijnen vader den rang kreeg van kapitein. Zijn naam was *MOER DJANG KOENG* (*JAN PIETERSZ. KOEN*. *Moer* is eene verbastering van een Portugeschen titel, later ook op Hollanders toegepast). Op zekeren dag vroeg hij zijne moeder, hoe het toch kwam, dat hij in

De vorst zat aan den maaltijd. Alleen zijne vrouwen waren bij hem, die, even als hij, met den rug naar de deur zaten. De Lawejan en **MANGA**, — zoo heette de draak, — werden dus niet bemerkd. Zij wilden wachten tot de vorst alleen was. Toen kwam **KJAHI BOTJOR** binnen, om een aanslag te doen op 't leven van den vorst. Hij stak hem herhaalde malen met zijn dolk, **KEBO DHENGEN** geheeten; maar de vorst waerde er niets van. De dolk spleet aan de punt en daarin hechte zich een haarlok. De Lawejan stak **BOTJOR** in zijn been, waarop deze neerstortte en om genade smeekte. De vorst dit hoorende, vroeg en vernam de reden. Hij schonk **BOTJOR** genade, die herstelde en naar huis ging. De vorst ging alleen naar buiten, naar *Lipoerd*, waar hij een grooten witten steen tot bidplaats had. Hij bad, dat de regering altijd in zijn geslacht zou blijven, en zag op eens de beide dieren, die hem waren gevolgd. Zij boden hunne dienst aan, die werd aangenomen. De vorst ging slapen.

MARTANI zat met zijn neef, **MITIK WANGSADIPRADJA**, in zijn huis te praten. Hij was niet heel gerust en stelde voor eens naar het paleis te gaan. Buiten gekomen, zagen zij de koe en den wilden buffel. Deze boden hunne dienst aan, die werd aangenomen. Toen **MARTANI** den vorst niet in het paleis vond, begreep hij, dat hij te *Lipoerd* zou zijn. Hij vond hem daar, slapende op den steen. Op dat oogenblik kwam eene ster, schitterende als de zon, uit de hoogte, boven den slapenden vorst. **MARTANI** maakte hem wakker. De vorst zag de ster en vroeg haar, wie zij was. Deze zeide dat zij kwam melden, dat zijne gebeden verhoord waren: hij en zijn geslacht zouden tot in de verste toekomst Java beheerschen. Zijn zetel zou te Mataram zijn. Zijn achterkleinzoon, de laatste vorst van Mataram, zou door zijn broeder van den troon verdrongen worden. De ster verdween en de vorst was verheugd; maar **MARTANI** raadde hem er geen geloof aan te slaan: hoe zou men van de ster de vervulling harer belofte eischen? dat ging niet zoo als onder de menschen; 't was best de Godheid te bidden: hij zou daartoe naar 't gebergte gaan, de vorst moest zich naar de zee begeven.

SOEKMOEL en zijne broeders beheerden hunne goederen en deden bij beurten handelsreizen, waardoor zij al rijker en rijker werden. **SOEKMOEL** zou eens een proefreis naar Java doen. Hij vertrok met tien schepen, zwaar geladen met allerhande koopwaren. Na drie maanden zeilens en ongehoorde

of zij gingen niet weg; maar hij wilde 't in der minne schikken: hij zou drie duizend realen boete betalen. Dit werd aangenomen.

De vorst verhuisde naar *Goenoeng Sari*, om wat verder van de Hollanders af te wezen, waarover deze zeer verheugd waren, hun gebied uitbreidden, een nieuw kasteel bouwden en zich ten strijde gereed maakten. *Goenoeng Sari* was door den vorst gekozen, omdat er veel doornbambos omheen was, waar de vijand niet gemakkelijk door kon.

De strijd begon. De Hollanders schoten zoo hevig, dat de Jakatranen geen tijd hadden om zich te bewegen. Zij streden dapper, maar vele hunner soldaten sneuvelden. Ook de vijand verloor veel volks; maar eindelijk moesten de Jakatranen binnen hunne verschansing terug trekken.

De vorst had een jongeren broeder, POERBĀJĀ genaamd, die met wondermagt begaafd was en door de lucht kon gaan. Deze kwam te hulp: die verlevendigde den moed: men streed van weerszijden dapper. POERBĀJĀ streek op den vijand neêr, als een arend op een slang: velen sneuvelden; maar de nacht maakte een einde aan 't gevecht. Den volgenden dag trok de vijand op in vier compagnieën, onder de admiraals TOMAS, ILMAN (HEEMAN), ARDLAN en FALEK (VALK?): KOENG bevond zich in 't midden. Een hevig gevecht. POERBĀJĀ, hoe magtig ook, durfde niet naderen. De Hollanders schoten zelfs op de voorbijtrekkende wolken, om hem toch niet te missen. Zoo duurde de strijd eenige dagen zonder gevolg.

SOEKMOEL, berigt van de omstandigheden gekregen hebbende, ging met drie vaartuigen naar Java. De schrijver zegt: "men zeilde bliksemsnel, dag en nacht door, en kwam na vier maanden aan." Aan wal gekomen werd SOEKMOEL met kanonsalvo's begroet en KOENG ging hem te gemoet. Terwijl streed men voort en de doornbambos van *Goenoeng Sari*, door de bommen en kogels beschadigd, werd nog gevaarlijker. SOEKMOEL glimlachte en zeide, dat men zoo wel drie jaar kon blijven vechten. Hij zou een middel leeren, dat geen tienduizend realen zou kosten: men moest niet met ware kogels schieten, maar met guldens, realen, dukatons, dertiend'halves en schellingen. De kanonnen werden met gemunte kogels geladen en met een donderend geraas afgeschoten. De doornheining vloog wijd en zijd uiteen. De Jakatranen, het geld ziende liggen, gingen er op af en drongen en vochten om het te grijpen: zij ruimden het riet weg en de plaats

manieren en kleur van de andere menschen verschilde. Zij verhaalde hem hare geschiedenis. Hij besloot een handelsreis naar Java te doen en wraak te nemen op den vorst van Jakatra. Hij vertrok met vijftien schepen, waarvan vijf met handelswaren, vijf met krijgstuig, vijf met soldaten, arak en wijn. Toen zij waren aangekomen, werd KOENG door den vorst ontboden, die meende dat SOEKMOEL was teruggekomen. Hij kwam met allerlei kostbaarheden aan het hof. De vrouwen hadden veel vermaak in het kiezen, en alles werd door de Hollanders verkocht, voor wat men maar bood. KOENG steeg dagelijks in de gunst van den vorst, die hem zelfs zijne dochter ten huwelijk wilde geven. Eenigen tijd daarna verzocht hij, om daarop een loods te bouwen tot verblijf als hij op Java kwam, een streek grond aan het strand, slechts zoo veel als hij met een koord, uit ééne buffelhuid vervaardigd, kon bespannen, en bood daarvoor een grondpacht van duizend realen. Het verzoek werd ingewilligd: 't gebouw verrees, met een muur die aan de zee uitkwam, schanswerken en grachten, even als een kleine vesting: 's nachts werd er allerlei krijgstuig binnengehaald.

Intusschen begonnen de Javanen zich allengs met de Hollanders te vermengen. De Javaansche taal verviel in onbruik: men sprak slechts Maleisch en vele vrouwen traden met Hollanders in 't huwelijk.

KOENG bood nog drie duizend realen, als al de vuilnis van de plaats, niet verbrand, maar dáár bijeengebragt werd: het werd bevolen en zoo ontstond een dijk aan 't westen der stad. Dáárop werd een steenen magazijn gebouwd voor kruid, lood en rijst: men maakte een weg naar 't binnenste der stad en nog een wachthuis.

De zeden der Javanen waren geheel bedorven door den omgang met de Hollanders en KOENG besloot den strijd te beginnen. Hij liet kwanswijs zijne kanonnen beproeven en schoot in de stad, tot drie malen toe, ofschoon hij de eerste keer met duizend, de tweede keer met twee duizend realen beboet was: de laatste maal vloog de kogel in het paleis. De vorst was zeer vertoornd en gelastte zijn eersten staatsdienaar de Hollanders te verjagen en, des noods, te doodden. Deze ging. KOENG wierp de schuld op de domheid zijner onderhoorigen en was zeer vriendelijk: hij zeide, dat zij nu al zoo veel geld hadden gegeven en zoo veel goed, tot eene waarde van duizenden en tienduizenden: daarvoor moesten zij schadeloosstelling hebben,

geestkracht tegen over hare brutaliteit stelt. SOEHOELMAN en SAKENDHER vervullen, op hunne beurt, de komische rol. Terwijl het niet te ontkennen valt, dat er in dit stuk vele platheden voorkomen en menige onkiesche gestigheid (die echter den Javaan zoo niet stuit, maar hem stof geeft tot lachen, zijn grootste wellust), zoo moeten wij erkennen dat schoone eigenschappen, b. v. broederliefde bij SAKENDHER en SOEKMOEL, kinderliefde, huwelijksrouw en dankbaarheid, hier, natuurlijk geteekend, uitkomen. Hetgeen misschien menigeen bevreemden zal, dat SAKENDHER eensklaps van 't tooneel verdwijnt en het verhaal toch voortduurt, kan welligt mede tot een bewijs strekken, dat de Javaansche schrijvers van dergelijke werken, waarschijnlijk zonder het zelf te weten, twee rigtingen volgen: die van *verteller* en die van *geschiedschrijver*, zoodat men b. v. ook in dit verhaal niet kan zeggen, of hij de legende van SAKENDHER vertellen wilde, en het geschiedkundige er van zelf bijkwam, of dat hij wilde beschrijven hoe de Europeërs op Java zijn gekomen, en daartoe wat hooger ophaalt en de eerste aanleiding vermeldt. Zeker, voor het eerste pleit de uitgebreide behandeling van SAKENDHER's leven, maar, aan den anderen kant, zien wij den schrijver vrij goed bekend met de bedoelingen der Kompagnie, en andere tot de geschiedenis behorende zaken, en hij schijnt wel andere werken, zoo als een Sundasche kronijk (babad), tot bronnen te hebben gebruikt (zie bl. 99 van de vertaling). De schrijver begaat hier en daar eenige onnaauwkeurigheden: zoo spreekt hij, pd. 252, van den nog niet genoemden rijstdief, als ware die reeds bekend; in pd. 417 heeft hij, misschien om 't aantal sijlben, de gemalin van SAKENDHER vergeten; in pd. 706 staat *Djakartâ* voor *Goenoeng Sari*. Zoo is 't misschien ook wel vreemd, dat hij, na in pd. 621 gezegd te hebben, dat een afstand van drie maanden zeilens Spanje van Java scheidt, in pd. 704 vermeldt dat de reis, *met bliksemsnelle vaart!* in vier maanden volbragt wordt. — Het verhaal is in achttien, grootere en kleinere, zangen verdeeld, volgens Javaansche manier.

De heer STUART meldt ons niets omtrent het door hem gebruikte Handschrift: ik zou meenen dat, bij de uitgave van Handschriften, het wenschelijk is zulks te doen, zoo ver noodig wat het uiterlijke en inwendige betreft, opdat een ander, een Handschrift vindende, spoedig kunne oordeelen, in hoeverre het van het door den uitgever gebruikte verschilt en in hoe-

lag geheel bloot. De vorst was hevig vertoornd; maar er hielp niets aan. Toen schoten de Hollanders op eens met staal en ijzer: de Jakatranen vielen in menigte en *Goenoeng Sari* werd veroverd en door de Hollanders bezet.

De vorst nam met de zijnen de wijk naar 't gebergte, ten zuiden van Jakatra. POERBAJÁ kwam nog herhaaldelijk in 't luochtruim rondvliegen en noodzaakte de Kompagnie tot de uiterste behoedzaamheid. Uit overdreven zorg, schoot men op elke wolk: geen raaf, geen kraai of andere vogel kon zich laten zien of hooren, of er werd een schot op gelost. De vorst leidde intusschen met zijn gezin een treurig leven. Zijn volk verliep, en keerde naar *Batavia* terug. Nog eens beproefde men, met hulp van het volk van *Prajangen* (de *Preangers*?) de verovering van den rijkszetel, maar vergeefs. De vorst verweet zich, door zijne dwaasheid, van alles de schuld zijn: hij gevoelde zoo veel berouw, dat hij niet meer eten wilde noch slapen. Hij dacht: "Wat zou er van mij worden, als het den sulthan van Mata-ram bekend werd; want ik was niet waardig, dat mij de bewaking der "grenzen werd toebetrouwd!" Maar hij troostte zich met de gedachte: "t Zal zoo de wil van God geweest zijn!"

Dit verhaal, hoewel misschien in menig opzigt achterstaande bij voortbrengselen van oude of nieuwe Europesche letterkunde, heeft toch ook zijne schoonheden. De held des verhaals is overal goed op den voorgrond geplaatst, als een onverschrokken, maar bedaard en rustig man, die vrede sticht en de kwaadwilligen bestrijdt en verdelgt; op het oogenblik dat hij hoogelijk gevierd wordt, zien wij hem beziel met ongekunstelden eerbied en liefde voor zijne ouders; 't is in menig opzigt of de dichter een voorbeeld ter navolging wilde stellen. De andere personen komen meer of min uit, maar staan allen ver beneden hem. Zijne ouders spelen een ondergeschikte rol; zoo ook de vorst van Spanje en zijne dochter ('t is misschien opmerkelijk, dat van deze laatste nergens de naam genoemd wordt). MINTOENÁ, ofschoon wreed, is een laaghartig en zelf vreesachtig wezen. SINGGOEN-KÁRÁ, hoewel minder kwaadwillig, is ook een flauw mensch. De dochters van MINTOENÁ, ofschoon wraakzuchtig, zijn ligt te verwinen, als men

hen, die met de Javaansche taal onbekend zijn, is de tekst van geene waarde, evenmin het bijvoegsel op het Woordenboek (op den titel staat minder juist: Alphabetische woordenlijst).

Juist, maar, mijns inziens, wat te langwijdig uitgedrukt, is de klag van den heer STUART over de weinige bekendheid onzer natie met, in Indië algemeen bekende, gebruiken, titels en verdere zaken; maar we moeten regtvaardig zijn en bekennen, dat tot nog toe daarvoor geen goed handboek bestaat. Evenwel acht ik het onnoodig, in verder uit te gevene Javaansche of Maleische werken, dat alles te verklaren: een lezer, die iets niet mogt weten, zal toch wel in de gelegenheid zijn, het den een of ander te vragen.

Omtrent de belangrijkheid van de vertaling van den *B. S.*, uit een ander dan taalkundig oogpunt, zou ik van den heer STUART verschillen: ik geloof dat deze alleen bestaat voor hen, die wat met de Javaansche letterkunde willen bekend zijn, niet uit een historisch oogpunt. Immers hetgeen geschiedkundig in dit werk voorkomt, kon toch wel gebruikt worden bij een meer algemeen onderzoek naar de geschiedenis van Java uit Javaansche bronnen. In hoeverre het hier voorkomende voor zulk onderzoek belangrijk zij, zal zeker wel eenigzins afhangen van den tijd waarin — en de wijze waarop het geschrift ontstaan is; maar ik geloof dat het onnoodig is zulk na te vorschen, tenzij wij overtuigd waren de oorspronkelijke eerste bewerking te hebben: nu toch kunnen wij niet weten wat door latere bewerken is veranderd of bijgevoegd.

Zeer nuttig acht ik hetgeen door den uitgever gezegd is, betreffende de regels en eigendommelijkheden van den Javaanschen poëtischen stijl, waarin de *B. S.* geschreven is; terwijl het tevens kan dienstig zijn bij de lezing van andere Javaansche dichtwerken van lateren tijd. Het zij mij vergund hierbij een paar opmerkingen te maken: vooreerst zou ik (p. XIII van de Voorrede en inleiding) de klinkers liever niet door *an:an:an* enz., maar door a, i, oe, enz. zien uitgedrukt, zoo als zulks op pag. xv, geschied is; ten andere, zou ik p. xiv, r. 12 in plaats van: “met den ô-klank (o en œ) vóór vokalen,” lezen: “met den a-klank voor vokalen.”

Nu volgt eene, zoo ik meen, juiste beschouwing van den aard en de waarde van 't Woordenboek van GERICKE en ROORDA, en de gebreken,

verre dus eene vergelijking van belang kan zijn. Wij weten nu ook niet of de tekst ons gegeven is, zoo als hij daar lag, of dat de heer STUART hier en daar gemeend heeft verbeteringen te moeten maken. Het komt mij voor dat het handschrift zelf, niet een naschrift, ter drukkerij is gebruikt, en daaraan schrijf ik toe, dat hier en daar een pasangan onder den regel staat, in plaats van er op, waar misschien in 't handschrift een regel eindigde, en dat hier en daar eene onnoodige ruimte tusschen de woorden is gelaten, b. v.: pad. 5, 5; 13, 9; 14; 17, 6; 20, 8; 41 en 43. In deze uitgave, vooral bestemd voor hen, die zich met Javaansche poëzij willen beginnen bekend maken, is het zeker zeer goed, dat de spelling van 't handschrift gehouden is; maar bij volgende uitgaven, waarbij dat doel niet meer bestaat, houd ik het voor beter de nu algemeen in gedrukte werken aangenomene spelwijze te volgen, die, hoewel zeker niet in alles volmaakt, toch geregelder is. Op de eerste bladzijde vindt men een paar malen, na een paten de pādā lingsā weggelaten, waarschijnlijk bij vergissing: ik geloof dat het beter ware zulks overal te doen, daar toch in poëzij de pādā lingsā en paten tot hetzelfde einde dienen en dus de eerste na de tweede overbodig is.

Mij dunkt wel niet dat het noodig of nuttig is, zoo maar alle Javaansche werken uit te geven; dat men daarbij èn de wetenschap èn de Javanen moet op het oog hebben: aan de eerste goede bronnen, den laatsten goede lektuur te verschaffen, moet het doel zijn: het laatste is tevens een gepast middel, om de onkosten der uitgave te bestrijden. Ik zou dan ook niet durven beweren, dat niet, in de tegenwoordige omstandigheden, van sommige werken de verspreiding onder de Javanen door den druk, gevaarlijk te noemen ware; maar dezen *Baron Sakendher* kan men, geloof ik, hun gerust in handen geven: ofschoon toch de Kompagnie in een minder aangenaam licht geplaatst wordt, de schrijver gaat niet door tot op onze tijden en is in zijne schildering ook niet vijandig. De heer STUART schijnt zich als lezers alleen Europeërs te hebben voorgesteld en zijne tekstuitgave niet voor Javanen bestemd te hebben: dan toch zou het mij minder gepast voorkomen, de aantekeningen, uitsluitend voor de taalbeoefenaars bestemd, (zie Voorrede en inleiding, p. xxii) met cijfers in den tekst aan te duiden: het getal dezzer laatsten toch is betrekkelijk klein; want voor

In geheel de inrigting van het lexicalisch gedeelte en van het grammatische, dat in zijne aantekeningen voorkomt, heeft de heer STUART niet alleen gedacht aan de behoefte van het oogenblik, maar getracht zijn werk, ook later voor spraakkundigen of lexicographen, een geschikt en volkomen hulpmiddel te doen zijn, en evenwel den lezers, wien 't om het verhaal alleen te doen is, het voor hen afschrikkende van geleerdheid bespaard. Hij verontschuldigt zich over zijne, zoo hij zegt, al te wijdloopige voorafpraak, door om mede te deelen, dat hij ze wil beschouwd hebben als behoorende, niet alleen bij de uitgave van den *Baron Sakendher*, maar ook bij die van meerdere Javaansche geschriften, die hij voornemens is te bewerken en in 't licht te geven; en voorzeker, niets kan ons meer verblijden: wij mogen alzoo dit werk beschouwen als het begin eener serie; en ik meen te mogen veronderstellen, dat die arbeid, en door de heerlijke gelegenheid, die de heer STUART heeft door zijn verblijf te Soerakarta zelf, en door zijne werkzaamheid en takt, heerlijke vruchten zal opleveren voor de kennis der Javaansche literatuur: van zijn ijver, om deze meer toegankelijk en ook bij in de taal oningewijden meer bekend te maken, hebben wij eene nieuwe proeve, in het Verslag van den inhoud van Javaansche werken, door hem begonnen in het eerste nummer der *Bijdragen van het Instituut*.

Na nog een paar, mij minder naauwkeurig voorkomende, zaken te hebben aangetoond, wil ik overgaan tot het spreken over de vertaling. In de Voorrede en inleiding, p. XVII, r. 1 v. o. staat; "gesprekken," lees: "mensspraken;" p. XXII, r. 6, staat: "voor den uit *a* en *o* gemengden klank;" ofschoon deze uitdrukking wel is te verdedigen, zou ik liever, tot vermyding eener verkeerde opvatting, lezen: voor den *a*-klank, wanneer die uitgesproken wordt als de *a* in 't Engelsche *water*, of als de *o* 't Fransche *école*; r. 2 v. o., voor: "korte *e*," liever: stomme *e*; voor, p. XXIII, r. 1, "de lange *e*," tot r. 3, "in les," liever: de zachte *e* door *é*, de scherpe *e* door *e* wedergegeven. Het is vreemd, dat, overal waar de *e*'s van den naam SAKENDHER geaccentueerd zijn, SAKÉNDHER, in plaats van SAKÈNDHER gedrukt is. Ik zou verkiezen den *ng*-klank (·) altijd, ook vóór eene *k*, door *ng*, niet door *n* uit te drukken, omdat ik voor het laatste geen reden weet. In den Javaanschen tekst heb ik nog de volgende drukfouten opgemerkt: pd. 18 en 46 in plaats van , pd. 236 voor .

die, vooral ten gevolge van den, tijdens de uitgave, gevorderden spoed, dat werk aankleven, tot welker verbetering en aanvulling wel niets beter zal zijn, dan dat hij elk uit te geven werk, een bijvoegsel op dat Woordenboek wordt gegeven. Zulk een bijvoegsel was alreede bezorgd, door den Hoogleeraar T. ROORDA zelven, *ten gebruike bij en naar aanleiding van de Javaansche zamenkomsten van WINTER, 1°. deel*: de heer STUART zegt, terwijl hij over den aard van zijn Bijvoegsel spreekt, over 't geheel in denzelfden geest, maar in wat ruimeren zin verbeterende, het te hebben zamengesteld en uit zijne meening, dat de uit te gevene bijvoegsels, in afwachting van eene nieuwe uitgave van 't Woordenboek, zoo moeten ingerigt zijn, dat zij met het bestaande een bruikbaar geheel uitmaken: aan dat vereischte beantwoorden genoemd *Bijvoegsel bij de Zamenkomsten*, en een tweede, bijna gelijktijdig met den *B. S.* in 't licht gekomen, mede van den Hoogleeraar ROORDA, *bij de 1001 Nacht en de Anekdoten en Verhalen*, en voorzeker ook dit Bijvoegsel bij den *B. S.*; — ofschoon, wat mij minder goed voorkomt, de heer STUART eene verandering gemaakt heeft in de Alphabetische orde, die onnoodig hem, die na eenmaal aan de orde van 't Woordenboek gewoon is, eenige moeite oplevert. Hoewel ik gaarne toestem, dat de meeste letterverdubbelingen in 't Javaansch niet etymologisch noodig zijn; het zou voor den eerstbeginnenden moeilijkheid geven, zoo hij woorden, die, zooals b. v. *angap* door de meeste Javanen met dubbele *an* geschreven worden en, althans in gedrukte bosken, altijd zoo voorkomen, met een enkele *n* moest zoeken; en, zoo al deze rangschikking verkieslijker is, dan wachte men daarmede tot eene geheel nieuwe uitgave van 't Woordenboek. Wat de heer STUART zegt, pag. XXI, r. 4 en 5, dat in *angap* en *angap* de *n* als verdubbeling van de *m* moet beschouwd worden, is minder juist: *angap* is voor *angap* vgl. p. XIV, 2°. *δ.*, en is dus eigenlijk *angap* (nā met péngkal) en hiervoor schrijft men dan *angap*; of ook wel *angap* ¹. — De heer STUART betuigt zijnen dank voor de hulp en de inlichtingen, hem, bij dit gedeelte van zijn werk, verleend door den heer WINTER, en zeker versterkt de bekendheid van die hulp daarvan het gezag.

¹ Vgl. de nieuwe, thans nog ter perse zijnde, *Javaansche Spraakkunst* van den Hoogleeraar T. ROORDA, § 32.

SAKENDHER EN SOEKMOEL ook niet gedacht aan ESAU en JAKOB, dat waren toch ook tweelingen?!; behalve, zeide ik, beide genoemde zaken, vindt men hier een, naar 'k meen, onnoodig en voor 't vervolg af te raden gebruik van Latijn. Vooreerst zou men den beoefenaar van 't Javaansch, die hierin soms al genoeg afschrikkends vindt, nog doen vreezen, dat, oot voor de kennis van deze taal, die van het Latijn een vereischte was; en andere, het is bekend, dat de meeste, althans der jongere, beoefenaren van 't Javaansch, het Latijn niet kennen; en nu is het toch niet raadzaam, eigenaardigheden van eene taal, die zij trachten te leeren, hun te verklaren met eene taal, die zij volstrekt niet verstaan. Zulks is hier geschied in Aanteekening 62, waar gesproken wordt van eene "constructie *pro re nata*." deze benaming herinner ik mij niet ergens in een werk over Spraakkunst te hebben aangetroffen en ze is mij niet geheel duidelijk. Maar nu wordt hier ook Latijn gebruikt uit kieschheid, om zekere lichaamsdeelen of onkiesche uitdrukkingen weêr te geven (zie Aanteek. 12); ofschoon dit voor eenige jaren door een geacht geleerde is aanbevolen en ook hier en daar in het Woordenboek (G. R.) is geschied, zou 'k zulks houden voor onnoodig en misschien gevaarlijk. Onnoodig acht ik dit gebruik, omdat men zonderschroom spreekt van "geboorte, bevalling, zwanger zijn en zwanger worden"; waarom dan niet even goed van de oorzaak of de middelen, als van het gevolg ¹; omdat voor hem, die Latijn kent, de naam of uitdrukking niet kiescher wordt, en hij, die het niet kent, toch vraagt naar de beteekenis en dan ligt dat verbodene meer bedenkt en in zijn geheugen bewaart, dan zo hij geen moeite had behoeven te besteden om het te weten; en dit laatste maakt het misschien voor sommigen gevaarlijk. Buitendien is het dan toch ook misschien wel mogelijk zulke uitdrukkingen in onze rijke taal weêr te geven zonder onkieschheid, bijv. pd. 634, waar toch ook de Javaansche uitdrukking niet zoo onkiesch is. Men diende dan toch ook die onkiesche uitdrukking in pd. 431 wel in 't Latijn te vertalen en behoefde juist niet den bijslaap "een spelletje" te noemen, zoo als pd. 364 geschied is. Doch al genoeg hierover: ik stond misschien hier reeds te lang bij stil; maar 't was om er nimmer op terug te komen.

¹ Zie bijv. blz. 97 v. o. en 98 v. b. van de vertaling.

eerst van beide te gelijk gesproken wordt, daarna van ieder afzonderlijk, en nu eerst verteld wordt, dat het wegraken van haar eten de aandacht van MANIKĀRĀ trof, en haar aan de voedster de reden deed vragen; en dat dat ook bij deze hetzelfde had plaats gehad en dus nu beider aandacht gelijkelijk gespannen was. Dan zouden de woorden: "Na verloop van een geruimen tijd werd beider aandacht (door iets) getroffen" eene korte, voorloopige opgave kunnen zijn van hetgeen daarna omstandig verhaald wordt: iets dat in den Indischen verhaalsstijl niet vreemd is.

Blz. 12, r. 14 v. o., "keer op keer," lees: "beurt om beurt;" verg. blz. 9., r. 5 v. o.

Blz. 17, r. 17, "hield zorgvuldig de wacht," liever: "was op zijn hoede."

Blz. 19, r. 15 en verv. zou ik vertalen: "maar blijven wij bij BARON SAKENDHER en den JAKSĀ PANDHITĀ SINGGOEN-KĀRĀ. Zij wijdden nu hundertagen aan onafgebrokene boete: de DITIJA deelde enz.;" want SAKENDHER deed mee boete, verg. r. 8 v. o.

Blz. 20, r. 2 v. o., "nam vervolgens afscheid en verliet de kluis;" beter, geloof ik: "en nadat hij afscheid had genomen, verliet hij de kluis," en voor "kluis," liever: "hermitage," zoo als blz. 3, r. 2 v. o.

Blz. 25, r. 16, "en gaven zich aan de levendigste vreugde over;" liever (vergelijk ook het bijvoegsel op het Woordenboek, op de woorden *अनन्य* en *नमः*): "zoo fraai als mogelijk getooid."

Blz. 30, r. 5, "ware 't hem schande, vier dochters na te laten," liever: "ware 't hem nutteloos, dat hij vier dochters verwekt had."

Blz. 33, r. 7 v. o., "ik ga er op uit;" liever: "ik ga naar buiten" (waar de ambtenaren voor den vorst verschijnen), en hier wordt natuurlijk onder verstaan: "om last te geven er een te zoeken."

Blz. 34, r. 6, "leide 't hoofd op den schoot van haar gemaal," lees: "boog zich voor haar gemaal;" (deze mijne vertaling zal ik bij eene andere gelegenheid verklaren).

Blz. 35, in 't midden; „maar zeg, mijn zoon;" zoo vertaalt de uitgever *अपि अत्रैव* ik versta deze woorden niet; is *अत्रैव* één woord, of wat doet daar anders *अत्रैव*?

Blz. 36, r. 6 v. o. en verv., "zoo zij er om gevraagd heeft, enz.;" liever zou ik vertalen: "de rede, dat zij er om vraagt?..... "Er bestaat

In de vertaling dan: bl. 2, r. 8: "intusschen"; dit woord kan wel weg: 't is onnoodig, in 't Hollandach hier niet welluidend en staat in 't Javaansch niet, tenzij men daardoor vertale *မဟုတ်ဘဲ* 't geen verkeerd zou zijn; dan zou men, geloof ik, zeggen: *မတို့မဂုဏ်* er staat: genoemde koopman zijn leeftijd was op de helft van de groei (of: leeftijd); d. i. van middelbaren leeftijd. *မတို့* beteekent: een zekere tijd van den dag, b. v. *မတို့မာခါးတိမ္မာ* de tijd van half vijf; (wij zeggen: om een uur of half vijf) of, figuurlijk: een zeker deel van den levensdag: zoo zegt men ook: *ခါးခါးပျဉ်းကမတို့ပျဉ်းပျဉ်းကမတို့မဂုဏ်* en *ပျဉ်းမဟုတ်ဘဲပျဉ်းပျဉ်းကမတို့မဂုဏ်* — *မဟုတ်* is *groei*, vooral van planten; zoo *မဟုတ်ပျဉ်း* planten die in de groei zijn; zijn ze *volgroeid*, d. i. hebben ze voldaan aan hare bestemming, dan zegt men er van: *မဟုတ်* ook van menschen: volleeft, oud.

Ald. r. 10, "en stelde" — tot r. 15 "slaap;" hiervoor zou ik liever lezen: "en daarom was hij diep bedroefd: hij stelde zich voor, hoe hij ----- nemen, en werd daardoor hoe langer zoo treuriger te moede. Door smart overmand, gunde hij zich nauwelijks voedsel en slaap." — r. 16, "deksel;" liever "sprei" of "onderlaken;" 't is iets waar men op, niet onder, ligt. — r. 17, "een steen of een boom;" liever: "steen of hout."

Bl. 4, r. 8, "zonder tal," lees: allerhande. De heer STUART heeft zich waarschijnlijk vergist, door te lezen: *မတို့မဂုဏ်* maar, èn hier, èn in 't door mij vergeleken handschrift (zie beneden), staat *မတို့မဂုဏ်*, verg. pd. 620.

Blz. 5, r. 17, "slechts door ééne voedster bewaakt;" ik zou lezen: "met ééne voedster (zie Aant. 30) tot haar oppassing;" (op "eene" ligt juist in 't Javaansch geen nadruk;) die past niet op haar, maar past haar op, en is haar tot gezelschap; even zoo blz. 11, r. 4 v. o., voor: "om u te bewaken;" "om voor u te zorgen;" ook blz. 32, r. 9 v. o.

Blz. 7, r. 5 en verv. "Na verloop enz.:" voor: "werd hare achterdocht opgewekt," zou ik liever lezen: "werd beider aandacht getroffen," of iets dergelijks; en voor "haar eten" liever: "het eten van MANIKĀRĀ:" zoowel dit, als, in 't voorgaande, het meervoud, is in 't Javaansch uitgedrukt. Men zou hier den zin ook anders kunnen opvatten en wel met "doordien" een nieuwen zin laten beginnen en niet met "zij vroeg." Ofschoon ik deze opvatting niet als beter durf aanprijzen, geloof ik dat daar voor pleit, dat

bragt, was hij aan de waarschuwing zijns grootvaders indachtig: 't lijf werd haar (of: toen de kroonprins, aan de waarschuwing zijns grootvaders indachtig, de Boestâ een zwaardslag toebragt, was haar 't lijf) in twee gekloofd, en, niet door een tweeden slag getroffen, stierf zij gelijk met den rijstdief."

Blz. 63, r. 9 en 10 v. o., "dan kunt — voorzien" liever: "dat zij niet kunnen verliezen, is omdat hare zitplaats van een magneet voorzien is."

Blz. 67, r. 13 v. o. "zetten. Ik maak met u — verstrekken zal;" den woorden geven, naar ik meen, vooral door het volgende gezegde van SOEHOELMAN, niet goed den Javaanschen zin weder: ik zou liever lezen: "zetten. Want ik en gij, wij wegen tegen elkander op, zonder dat het een van ons tot schande strekken zal (zij wil zeggen: onze personen alleen, zonder iets er bij, van mijn kant bijv. mijn rijk, van uw kant SOEHOELMAN, kunnen wij tegen elkander inzetten: ik ben niet te min voor u en gij, niet te min voor mij)."

Blz. 79, r. 2, v. o., "over die der omgelegene landen;" dat gaat niet, die kon hij niet aan SAKENDHER geven om te beheerschen: het zijn maar "de grensgewesten" (in onderscheiding van de Negârâ).

Blz. 83, r. 1. "De moeders" liever: "de moeder;" de moeder van SOEHOEL en SAKENDHER zal wel bedoeld zijn: de overigen zullen misschien wel een tegenovergestelden wensch gekoesterd hebben.

Blz. 85, r. 10 v. o. "kan hij zelf ieder van ons toedeelen wat hij wil;" dit is, geloof ik, minder juist: ik gis, dat de heer STUART zich vergist heeft door *en gij* te verwarren met *en gij* ik zou vertalen: "moet ieder te vinden zijn;" eigenlijk staat in 't Javaansch: "is het ieders geluk;" zoo zegt de Javaan: "t is mijn geluk," (zie G. R. op het woord *en gij*) als hem iets, al is het een ongeluk, overkomt, om uit te drukken dat hij berust in Gods wil en overtuigd is te krijgen, wat juist voor hem het beste is.

Bladz. 86, r. 7 v. o. "Houdt - - verbindtenis;" liever: "leeft als broeders eendragtig (vgl. pad. 554) en in der minne (van "betamen" staat niets in 't Javaansch) en vervalscht noch schendt de verbindtenis."

Blz. 93, r. 16, "stad," liever: "kraton" even als blz. 94, r. 6.

Blz. 95, r. 3 "insgelijks een spruit uit uw geslacht;" ik zou hier vertalen: "en hij door zijn broeder van den troon verdrongen zal worden:

namelijk werkelijk ook zoo een; maar wie dien pisang heeft, weet gij niet." Hij zal het hem dus zeggen en begint van vroeger op te halen, volgens gewone Javaansche wijze: "Uwe moeder is eigenlijk de dochter van een Dioe, enz." (en dan vervalt de aanmerking over het praegnante van den zin; en wie den pisang heeft, vermeldt hij later, pd. 250).

Blz. 37, r. 14, "om zich te vermommen;" zoo vertaalt de heer STUART *ကံယူကော့ခါ* "mij dunkt dan moest het zijn *ကံယူကော့ခါ* liever zou ik het bij het volgende voegen en vertalen: "zij gebruikte als voorwendsel zich aan uw vader aan te bieden, maar eigenlijk had zij het op u gemunt;" dan is *ကံယူကော့ခါ* ongeveer zoo veel als *မိမိပုဂ္ဂိုလ်* — r. 5 v. o., "in 't hof;" hierbij vergelijkte men Aant. 46.

Blz. 38, r. 8 tot 4 v. o., het schijnt dat de heer STUART *ကျင့်* door "mijn heer" vertaald heeft en Sajemprabā als subjèct van *ကော့ဂါဒါး*; opvat: dit kan, geloof ik, wel; maar liever zou ik meenen, dat dit juist *ကျင့်* is, en vertalen: "en daarom, wanneer gij met den rijstdief in Spanje zult zijn terug gekomen, sta dien dan niet op haar verzoek af; pas op! gij zoudt zelf zeker omkomen;" dit laatste is dan een op zich zelf staande zin, even als pd. 272, 3.

Blz. 47, in 't midden: "zeg maar, moeder, al wat gij wenschen zoudt!": ik zou vertalen: "moeder mag 't noemen hoe ze wil," ('t kan mij niet schelen).

Blz. 50, r. 7, "laat mij niet achter in leven noch in sterven enz.," liever: "ik ga meê! 't zij wij leven of sterven, ik moet niet achterblijven. Ik kan niet van u gescheiden zijn."

-Blz. 51, reg. 2, "las daarin het volgende;" in 't Javaansch staat: "hij overdacht in het hart den inhoud;" misschien is "overdenken in het hart," zoo veel als het zoo gebruikelijke *ကျင့်ကော့ခါ*.

Blz. 55, r. 3, "op 't zelfde oogenblik;" *မိမိ* is, naar ik meen, als voegwoord in gebruik: "toen, gelijk met;" en ziet dus altijd op het volgende; behalve als bijwoord in den zin van: "te gelijk," bij een meervoudig onderwerp, zoo als bijv. pd. 352, 6 *ကံယူကော့ခါ* "de drie prinsessen zeiden te gelijk;" dat het zou gebruikt worden om twee predikaten te verbinden, zou ik betwijfelen; evenmin in den zin van: "en gelijk daarmede;" ik zou dus vertalen: "toen de kroonprins, de Boctā een zwaardslag toe-

vaak alleen op het subjeet betrekking hebben, zoo als in de door den heer STUART opgegevene voorbeelden, in 't bijv. op 't Woordenb. bij 22222

Wat nu betreft hetgeen staat blz. 116 in 't midden, en vervolgens; de heer STUART heeft zelf gevoeld, dat de opvatting, vermeld blz. 117, r. 5 en verv., minder juist is. Dat de hier besprokene woordvoeging dubbelzinnigheid zou bevatten, blijkt ook, mijns inziens, niet uit de plaatsen in pdd. 477, 652 en 103. De objective vormen van *amgamaŋ* en *amgamaŋ* worden gebruikt als predikaten, en van het subjectief-object waaraan gelast wordt, en van het object waaromtrent gelast wordt, en van dit laatste niet het minst. In het laatste geval ook, staat in 't Javaansch, hetgeen gelast wordt, daar achter, niet, zoo als in 't Latijn, in den objectiven, maar, even als in 't Hollandsch, in den subjectiven vorm; vgl. BOORDA, *Over de deelen der rede*, blz. 184, van onder. Het verschil met ons taaleigen bestaat alleen hierin, dat wij van "laten" den objectiven vorm niet gebruiken, maar, al spreken wij eigenlijk van het object, toch den subjectiven vorm bezigen. Nu blijft alleen nog over dat, in pdd. 660 en 333, dat predicatief complement van eenvoudig object verbogen is; maar dat doet hier niets af. Want waarom zou niet de verbogene vorm, even goed als de onverbogene, als benaming van object kunnen gebruikt worden? Buitendien is het nog te betwijfelen, of deze verbuiging in zulk eene woordvoeging ook in proza gebruikelijk is, of alleen hier een gevolg van poëtische vrijheid.

Op aant. 9. "Slechts ten uwen behoefte, enz.:" dat "ten uwen behoefte" komt mij minder juist voor. De Javaan gebruikt deze uitdrukking, wanneer hij zeggen wil, dat hij eigenlijk iets niet doet, maar slechts het werktuig is van een ander, voor wien dan natuurlijk ook alle voor- en nadeelen van de handeling komen, zoo als bijv. hij ons een huwelijk met de linkerhand; zoo, niet alleen uit beleefdheid jegens de persoon tot wie men spreekt, maar ook omtrent de godheid. B. v. als eenige daad van iemand een onverwacht ongelukkig gevolg heeft, dan stelt hij zijn geweten gerust, niet alleen door te zeggen, zoo als bijv. aan het eind van dit verhaal. "waarschijnlijk was het de wil van God!" maar ook door er bij te voegen *amgamaŋ amgamaŋ amgamaŋ amgamaŋ* ik heb het maar alleen gedaan als werktuig (van de godheid).

Op aant. 10. de eigenlijke zin der Javaansche woorden schijnt mij te

zijn: "een oudere en een jongere, als waren het tweelingen;" en de Javaansche schrijver wil zeker niet uitdrukken, dat het verschil van leeftijd zoo gering was. Want, behalve dat dadelijk daarop gesproken wordt van "de oudste" en "de jongste," is dat verschil in leeftijd van eenig belang in 't verhaal. Want juist omdat hij de jongste is, krijgt SAKENDHER de hoofdrol; vgl. aant. 20.

Op aant. 20; mij dunkt dat de voorkeur, die in de Javaansche volkverhalen aan de jongere leden des geslachts, bijna zonder uitzondering, wordt toegekend, niet als eene romantische opsiering te beschouwen is, op zijn hoogst als eene afgesletene navolging van zoo iets uit heel ouden tijd. Want, behalve dat het bijna zonder uitzondering plaats heeft en dus alle kracht van opsiering verliest, schijnen de schrijvers zelve er ook geen gewicht aan te hechten: in dit verhaal bijv. wordt heel eenvoudig verteld, dat de jongere broeder van den koopman KAWIT PAROE koning van Spanje was. Ik zou geneigd zijn te meenen, dat, in ouden tijd, de voorkeur niet aan de eerstgeborenen, maar aan jongeren werd gegeven.

Op aant. 34; ofschoon ik volkomen erken, dat in den Javaanschen stijl praegnante volzinnen niet zeldzaam zijn, behoort daartoe, naar mijn inzien, niet die in pd. 244; zie boven mijne opmerking bij de vertaling van die plaats; even min die in pd. 537, waar *wa* volstrekt niet behoeft tweemaal gedacht te worden: in de vertaling is juist uitgedrukt wat de Javaansche tekst heeft: — de volzin in pd. 169 zou meer kunnen schijnen tot de praegnante te behooren, ofschoon het mij voorkomt, dat de schrijver wel vergeten kan zijn, dat hij met *wa* begonnen is; of, zoo dit niet het geval is, dan toch wel de apodosis kan doen aanvangen met *wa* omdat geen ander woord hem kon dienen bij het bepaalde getal lettergroepen: — de aan rijm en aantal van sylben gebonden dichter is niet altijd zoo keurig in spraakkunst: — in pd. 435 is, geloof ik, de uitdrukking wel volledig en aldus te vertalen: "wat denkt gij toch? al zijn wij maar berglieden en met ons tweeën, zonder gevolg; als gij den baas wilt spelen, gewis het zal niet gelukken."

Op aant. 62; over de, in deze aantekening besprokene, soort van uitdrukkingen, zal ik later, bij eene andere gelegenheid, mijn gevoelen mededeelen: thans zij het genoeg, dat mij de opvatting van deze plaats, die wij blz. 137, r. 1 en 2 vinden, de beste voorkomt.

zijn: "een oudere en een jongere, als waren het tweelingen;" en de Javaansche schrijver wil zeker niet uitdrukken, dat het verschil van leeftijd zoo gering was. Want, behalve dat dadelijk daarop gesproken wordt van "de oudste" en "de jongste," is dat verschil in leeftijd van eenig belang in 't verhaal. Want juist omdat hij de jongste is, krijgt SAKENDHER de hoofdrol; vgl. aant. 20.

Op aant. 20; mij dunkt dat de voorkeur, die in de Javaansche volkverhalen aan de jongere leden des geslachts, bijna zonder uitzondering, wordt toegekend, niet als eene romantische opsiering te beschouwen is, op zijn hoogst als eene afgesletene navolging van zoo iets uit heel ouden tijd. Want, behalve dat het bijna zonder uitzondering plaats heeft en dus alk kracht van opsiering verliest, schijnen de schrijvers zelve er ook geen gewicht aan te hechten: in dit verhaal bijv. wordt heel eenvoudig verteld, dat de jongere broeder van den koopman KAWIT PAROE koning van Spank was. Ik zou geneigd zijn te meenen, dat, in ouden tijd, de voorkeur niet aan de eerstgeborenen, maar aan jongeren werd gegeven.

Op aant. 34; ofschoon ik volkomen erken, dat in den Javaanschen stijl praegnante volzinnen niet zeldzaam zijn, behoort daartoe, naar mijn inzien, niet die in pd. 244; zie boven mijne opmerking bij de vertaling van die plaats; even min die in pd. 537, waar *na* volstrekt niet behoef tweemaal gedacht te worden: in de vertaling is juist uitgedrukt wat de Javaansche tekst heeft: — de volzin in pd. 169 zou meer kunnen schijnen tot de praegnante te behooren, ofschoon het mij voorkomt, dat de schrijver wel vergeten kan zijn, dat hij met *saq m, si* begonnen is; of, zoo dit niet het geval is, dan toch wel de apodosis kan doen aanvangen met *qan om* — dat geen ander woord hem kon dienen bij het bepaalde getal lettergrepen: — de aan rijm en aantal van sylben gebonden dichter is niet altijd zoo keurig in spraakkunst: — in pd. 435 is, geloof ik, de uitdrukking wel volledig en aldus te vertalen: "wat denkt gij toch? al zijn wij maar berglieden en met ons tweeën, zonder gevolg; als gij den baas wilt spelen, gewis het zal niet gelukken."

Op aant. 62; over de, in deze aanteekening besprokene, soort van uitkingen, zal ik later, bij eene andere gelegenheid, mijn gevoelen mededelen: thans zij het genoeg, dat mij de opvatting van deze plaats, die wij, r. 1 en 2 vinden, de beste voorkomt.

Pida 162	voor	ရမတ္တိ	heeft	het	handschrift	ရမတတ္တ
„ 163	„	မာမံတ္တ	„	„	„	မာမံတ္တ
„ 168	„	မိဝိဒ	„	„	„	မိဝိဒ
„ 169	„	မာမတ္တိပုတ္တ	„	„	„	မာမတ္တိပုတ္တ
„ 174	„	မာမိမာမာ	„	„	„	မာမတ္တိပုတ္တ
„ 195	„	မာမတ္တ	„	„	„	မာမ
„ 196	„	မာမာမိဒ	„	„	„	မာမာမိဒ
„ 206	„	မာမတ္တ	„	„	„	မာမတ္တ
„ 209	„	မာမာမာမာမာမာ	„	„	„	မာမာမာမာမာမာမာ
„ 219	„	မာမာမာမာ	„	„	„	မာမာမာမာ
„ 219	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 223	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 223	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 247	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 251	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 271	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 277	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 282	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 283	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 291	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 295	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 298	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 312	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 321	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 328	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 332	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 338	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 339	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 350	„	မာမာ	„	„	„	မာမာ
„ 353	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 360	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 376	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 389	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 399	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ
„ 400	„	မာမာမာ	„	„	„	မာမာမာ

HET
HEMEL-AARD VERBOND,

天 地 會

T'ÏËN-TÏ-HOEÏ,

EEN GEHEIM GENOOTSCHAP IN CHINA

ONDER DE CHINEZEN IN INDIË

(MILNE's en MORRISON's
aangevuld en gehandhaafd
Brüderschaft des Himmels

elingen dienaangaande heries,
H. RÖTTGER's *Geschichte der*
den. Berlin 1852.)

De dynastie, welke thans het Chinesche Rijk beheerscht, is, zoo als bekend is, niet van Chineschen, maar van Tataarschen oorsprong. Tegen opstandelingen, die de vroegere *Ming*-dynastie ten val gebragt hadden, te hulp geroepen, trokken de Mandschoe-horden, na behaalde zege, in 1644 zelve als overwinnaars *Pe-king* aan. In 1644 kwam een jonge Vorst, een knaap van zeven jaren, dien de sijnen opgt op hunne schouders droegen, werd door de horden als Keizer aangegroet. Zoo kwam China onder den sijnen sceppter van een 'n

De openlijke tegenstand, van de Mandschoe-heerschappij in het begin in de zuidelijke provinciën des rijks ontmoette, werd door magt, beleid en list allengs overwonnen, niet echter de egezin tegen het vreemde juk, die zich bij voortdoring in stilte tot de werping der Mandschoe-dynastie gereed maakte, en meermalen de ellende en ontevredenheid des volks als hefboom aangreep, om het in massa tegen zijne oppruekkers op te ruijen en met geweld de herstelling der vroegere verouderd bestuur te beproeven.

zoo als R. denkt, in bepaalden zin op; maar hij meent daarmede niets anders, dan het aloude, ook wel het veeljarige Middenrijk. De opvatting, als ware er hier werkelijk kwestie van tienduizend jaren, is in strijd met de tijdrekening der Chinezen, die het begin van de oudste periode der geschiedenis, die van den Keizer SCHAO HAO in het 41ste jaar van den Eersten Cyklus, dus 2597 jaren vóór CHRISTUS geb. plaatst ¹, en derhalve tot aan het jaar 1850 onzer tijdrekening slechts 4446 jaren omvat. De door den heer R. en den Schrijver van het voorberigt met zoo veel ophef op den voorgrond gestelde bewering, als waren na den dood van Keizer TAO KOEANG (1850) de tienduizend jaren van het Chinesche Keizerschap vervuld en afgelopen, mist derhalve haren wetenschappelijken grondslag. Wij gaan over tot de volgende afdeeling:

Bestuur van het verbond.

Volgens MILNE is het opperbestuur van het verbond in handen van drie personen, die den titel van 哥 Kó voeren. Het woord beteekent "oudste broeder," maar ook mannen van denzelfden rang, hoewel geene bloedverwanten, geven als bewijs van achting elkander dezen titel ². Men onderscheidt de drie hoofden des verbonds in "Eerste Broeder Oudste, Tweede Br. O., Derde Br. O." (一哥 Yí kó, 二哥 Èr kó, of volgens den Fokiën-dialect Ji kó, 三哥 Sān kó). De overige medeleden noemen zich onder elkander Hóeng-tí ³, d. i. Broeders, en voeren als partij den naam van Hóeng-kiá, oyerstroomers. De artikelen des verbonds, welke wij aan het einde dezer verhandeling zullen mededeelen (Zie Bijlage 2 en 3), waren MILNE nog onbekend.

Ook de Heer R. vormt, blz. 9, het comité uit drie personen, maar beperkt ten onregte den titel Kó tot den president en noemt zijne ambtgenooten beide Hóeng-tí, meenende dat dit woord "jongste broeder" beteekent, terwijl hij, blz. 13 en 14, eenen "oudsten broeder" daarvan maakt.

De opneming in het geheim verbond geschiedt volgens MILNE bij nacht. Het aanstaande nieuwe lid betaalt eerst eene geldelijke bijdrage, offert aan

¹ L. IDELER, *über die Zeitrechnung der Chinesen*. Berlin, 1839, blz. 27.

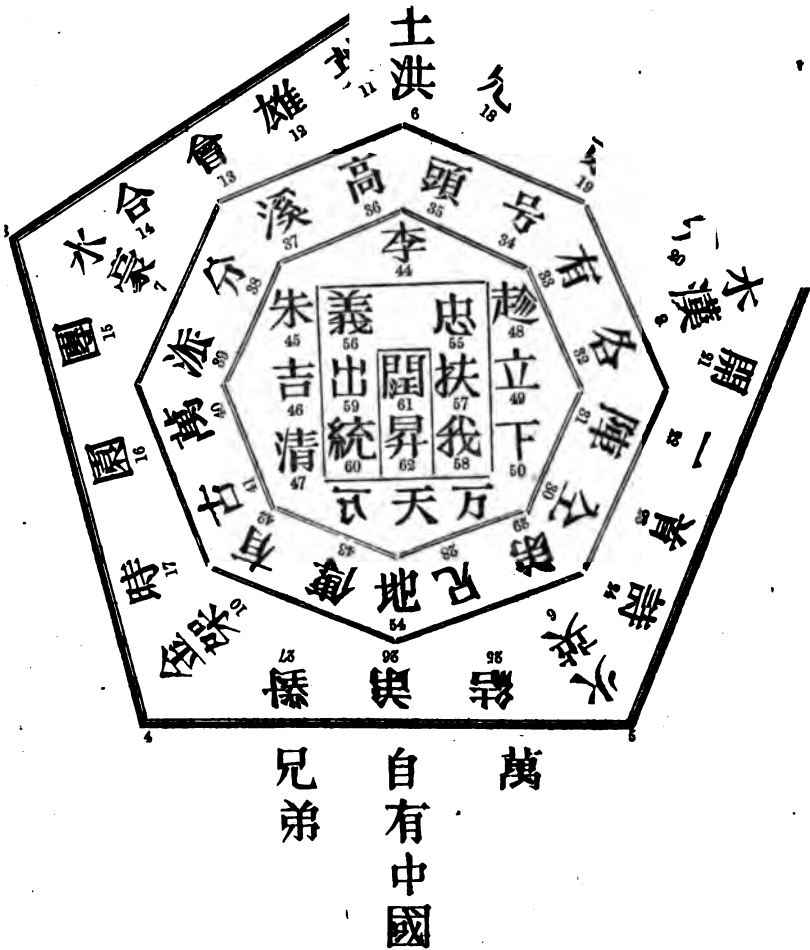
² MORRISON'S *Chin. Engl. Dict.*, N°. 6434.

³ Hóeng, oudste broeder, tí, jongste broeder. Hóeng-tí, broeder of broeders in 't algemeen.

door vijf verschillende provinciën verspreid, trotseerden de regering, daar zij zich sterk genoeg achtten, om aan hare magt het hoofd te bieden. Ook deze keer wilden zij den troon der Tataren omverwerpen. Maar dewijl er onder de raddraaijers, noch eensgezindheid, noch vaderlandsliefde heerschte, en zelfs deze slechts op roof bedacht waren, overstroonden de opstandelingen het land, overal geld en levensmiddelen afpersende en niets dan verwoesting achter zich latende. Eindelijk besloten eenige grooten van het hof zich van deze geheime genootschappen te bedienen, om den algemeen gehaten Keizer KIA KING van kant te maken. De eedgenooten overrompelden werkelijk in 1813 (het 18de jaar van KIA KING) het paleis te Peking; maar hun aanslag op het leven des Keizers mislukte. Daar het een oude gewoonte is, dat het Rijk van dergelijke voorvallen door eene bijzondere proclamatie des Keizers kennis krijgt, werd ook ditmaal een keizerlijk manifest uitgevaardigd, dat eenig licht over de geschiedenis dezer vereenigingen verspreidt. Jammer dat de twee vertalingen, welke GUTZLAF van dit manifest gegeven heeft, de eene in zijne *Geschiedenis van het Chinesche Rijk*, blz. 261, de andere in zijn *Leben des Tao Kuang*, bl. 13, onderling niet genoeg overeenstemmen, om aanspraak op naauwkeurigheid te kunnen maken. Zoo als echter het manifest, vergeleken met eene andere oorkonde, *De uiterste wilsbeschikking van KIA KING*¹, schijnt te zeggen, heeft in het begin der regering van KIA KING de secte der "Witte Waterlolie" vier provinciën geplunderd, en het volk had onnoemelijke rampen te verduren. Eerst na een' oorlog van acht jaren (dus in 1803), kwam er een einde aan deze beroeringen; het "hemelsche stelsel," (*T'ien Æ*, de beginselen der wettige regering) zegevierde, en er werd bevel gegeven om de rebellen uit te roeijen. Maar zeventig dezer muitelingen drongen door tot het binnenste van het paleis, doodden de wachters en de dienaars, en een klom reeds tegen den muur op, om in het keizerlijke vertrek door te dringen, toen 's Keizers tweede zoon, de latere Keizer TAO KOEANG een paar roovers doodschoot, en de Prinsen en Ministers te hulp snelden. Men heeft eenen nacht en twee dagen noodig gehad om de roovers te overweldigen."

¹ *The last Will and Testament of the late Emperor KIA KING. Z. Indo-Chinese gleaner*, Vol. III, bl. 46.

1

De door MILNE er bij geplaatste Arabische cijfers duiden de volgorde der woorden aan, zoo als hij haar bij zijne vertaling heeft aangenomen.

De Heer R. geeft bl. 11 hetzelfde diploma of zegel, duidt de volgorde der woorden juist zoo en met dezelfde cijfers aan, verzekert evenwel (bl. 7) zijne lezers het volgende:

“Wohl erwähnen die Dr. Dr. MILNE, MORRISON und GÜTZLAFF in ihren “Schriften dieser Verbindung als einer staatsgefährlichen Bande, aber zuerst “hielt man sie ihrer Zeichen und geheimen Versammlungen wegen für Frei- “maurer, später für Opiumschmuggler; auch kannten sie das geheimniss-

Door gemelde mededeelingen van Britsche schrijvers, meer bijzonder door die van L^d. NEWBOLD, was de vraag naar karakter en doel van het geheime verbond wetenschappelijk beantwoord, en de zaak voorloopig afgedaan. Maar nu verschijnt onlangs eene Duitsche brochure van den Heer E. H. RÖTTGER, waarin het door MILNE behandelde onderwerp op nieuw wordt behandeld, en in een geheel ander daglicht geplaatst, terwijl aan de aangehaalde Chinesche teksten eene zonderlinge beteekenis wordt toegekend.

Wie van de twee Schrijvers, zoo moet het publiek vragen, heeft nu gelijk?

Het onderwerp in kwestie is voor staatkunde en maatschappij gewichtig genoeg, om deze vraag niet onbeantwoord te laten. Ik zal dus beide zien-wijzen nagaan en toonen op welke gronden die van den Duitschen Schrijver steunt. Zijne brochure heeft tot titel:

“天地會” *Thien, ti, hoih* — Geschichte der Bruderschaft des Himmels und der Erden der communistischen Propaganda China's von E. H. RÖTTGER, früher Missionsprediger im Indischen Archipel. Der Ertrag ist für den Missions-Verein für China bestimmt. Berlin 1852.”

MILNE en RÖTTGER stonden een geruimen tijd in naauwe betrekking met de Chinezen, de eerste, als *Principal of the Anglo-Chinese College*, te Malacca, de Heer R. als zendeling op Riouw, waar hij van 1832 tot 1842 onder de Chinesche kolonisten “werkzaam” was, en na eene afwezigheid van twee jaren, in 1845, nog eens optrad, doch in hetzelfde jaar naar Europa terug keerde. Gedurende dit laatste verblijf op Riouw heeft RÖTTGER, zoo als de Schrijver der inleiding tot zijne brochure zegt, uit de meest geloofwaardige bronnen de berigten verzameld, waaruit zijne schrift over het Hemel-Aarde-Verbond is zamengesteld. De Heer R. zelf geeft, blz. 12, als de hoofdbron van zijne mededeelingen zijnen Chineschen leermeester te Riouw op. “Deze Chinees, die zelf tot het genootschap behoorde, wilde zich

¹ Door abus staat op den titel zoo als ook doorgaans in het werk (*tseng*) in plaats van *hoih* of *hoei*.

Dit is de zin, dien ook een oningewijde uit deze zamengestelde woorden kan opmaken. Mogelijk, zegt MILNE, hecht het verbond aan die woorden eene andere geheimzinnige beteekenis; mogelijk, voeg ik er bij, is het geheel niets anders, dan eene zinspeling op: "Overstroming (revolutie) in het centrum, en samenwerking van krachtige knapen van alle zijden."

Verhevener zijn de denkbeelden, welke RÖRTGER, volgens de opgave van zijnen leermeester, aan deze woorden hecht. Het eerste, b. v. (vloed op aarde) moet beteekenen: "Der grosse Strom — Hong — der aus der Höhe "Mittelpunkt entspringt, überströmt seine hohen Ufer, ersäuft und reisst "Alles was im Wege steht mit sich fort." Het laatste (ik zie de overige voorbij) moet zoo veel zeggen, als: "Erbleicht nicht Mars durch seinen "Feuerglanz alle Sterne? darf es Jemand wagen sich seinem Feuer zu na- "hen? dem muthigen Helden zum Vorbild!"

Bij MILNE volgt de verklaring der karakters 11—24. Zij vormen twee zeventvoetige verzen met rijm:

Ying-hibeng hoei-hō t'oehn-yoehn schi

Hibeng-ti fén-k'ai yi-schede schi, d. i.:

Wanneer de moedige henen (mannen) te zamen een' vollen kring vormen, zeggen de broeders, elk op zijne beurt, één vers op. Of, zoo als MILNE het niet onaardig wedergeeft:

"The hero band in full assembly meet,

"Each man a verse to make the ode complete."

De leden bedienen zich namelijk, wanneer ze in gezelschap, zonder argwaan te verwekken, zich door elkander willen doen kennen, van zekere gedichten, in dier voege, dat de een een vers geheel of half aanhaalt, waarop de andere het overige laat volgen. Bij een toereikend getal leden kan op deze wijze een geheel gedicht in de conversatie worden ingevlochten, zonder dat een oningewijde er iets van begrijpt.

De vertaling, welke RÖRTGER van dit distichon geeft, luidt:

英	雄	會	合
"(der) Hcid	(und die) Schaar	zählt	(ihre) Macht

團	圓	時
(in) runder	— Gesellschaft	vereinigd

De leden van het verbond noemen zich **洪家** *Hóng kiā*¹, een naam, welken M. geheel woordelijk door "Vloed-familie" teruggeeft. Daar echter het Chinesche *kiā*, wel is waar, in de eerste plaats, "huis of familie" beteekent, maar gewoonlijk gebezigd wordt om namen van standen en gilden te vormen, zoo laat zich de uitdrukking *Hoeng kiā* door "Lieden der vloed," "overstroomers" vertalen. De naam beantwoordt aan hun streven, om de tegenwoordige dynastie van het grondgebied des rijk weg te spoelen en eene vroegere terug te voeren. Op dezelfde wijze had de Chinesche demagoog, die de insgelijks vreemde Mongolen-heerschappij in 1386 uit China verdreef en de *Ming*-dynastie grondde, den naam van "Ridder der overstroming" (**洪武** *Hóng wu*) aangenomen. De naam *Hoéng kiā* heeft dus een' veel betekenenden en zelfs historischen klank.

MILNE onderscheidt van dit verbond het "Hemels-Koningin-verbond, **天后會** *Tiën hède hoet*," dat zich ook "Verbond van onze lieve vrouw, **娘媽會** *Niang-ma hoet*," noemt, en onder de bescherming van deze heilige, die alleen als patronesse der zeelieden vereerd wordt², zich eigenlijk om handelsbelangen vereenigt. Dat daarder ook gaauwdieven zijn, welke in Britsch Indië tot inbraak en roof zamenspannen, bewijst alleen dat geene orde, geen gezelschap, voor alle stappen van hunne medeleden kan instaan.

Ook RÖTTGER noemt ons de namen der drie geheime genootschappen,

¹ Volgens den tongval van Canton *Hoeng ka*, of *Foeng ka*.

² Deze patronesse der zeelieden geniet in China eene soortgelijke onderscheiding, als de hl. Nepomoek in hoedanigheid van patroon der binnenvaarders, langs de rivieren van een gedeelte van Europa. De Chinesche heilige was eene visschersdochter uit *Po-kie*, die zich in het jaar 987, ter bescherming der schepen in de zee stortte, en, zoo als men verzekert, vervolgens ten hemel opvoer, waarop eene stem uit de wolken gehoord werd: "Ik was eene incarnatie van *Koén-in* (de personificatie van den contemplativen geest der Boeddhistische kerk), en ik zal van nu aan ieder die op zee vaart beschermen." M. z. *Das Buddhapantheon von Nippon*, bldz. 145. Fig. 592. Zij is dezelfde persoon, waarvan hier en daar onder den naam van *Ma-tsoe-po* gewag wordt gemaakt en die men in 1832 nog eens in effigie heeft laten verdrinken. M. z. GÜTZLAFF'S *Reizen langs de kusten van China*, bldz. 298.

(Der) *erhabne Bergstrom theilt sich in Kanäle*
Zehntausend-jährig ist (er) heute."

In MILNE's *Account* volgt de verklaring van de inscriptie, staande in den tweeden achthoek. Het zijn de woorden N°. 44—50.

李朱吉 *Lì tschao kí*
 清趁立下 *Ts'ing tschín lí hiá.*

MILNE vond de eerste helft van deze inscriptie gedrukt, en wel met roode verf, de andere daarentegen geschreven met gele inkt, en giste derhalve, dat de eerste den vasten titel van het opperhoofd, de laatste zijnen tijdelijken naam aanduidde. Men kan, zoo het mij voorkomt, deze inscriptie ook anders opvatten. Reeds de omstandigheid, dat hier de kleuren rood en geel mede in het spel komen, geeft aanleiding tot het vermoeden, dat ze betrekking heeft tot de beide dynastiën *Ming* en *Ts'ing*¹, het vroegere Chinesche en het tegenwoordige Mandschoe-huis. De *Ming*-dynastie had rood, de *Ts'ing*-dynastie heeft geel tot keizerlijke kleur. Dit vermoeden wordt bevestigd door den inhoud der inscriptie:

Perzik-rood heil!

Ts'ing is nabij den val des troons!

Hoe de heer R. op de vertaling kwam:

"(Mit) Braus und Roth — vermenge nicht —

"das schöne Weisse." "Tritt — das Widerstrebende — unter die Füße"

kan ik mij niet verklaren.

De zes karakters in den vierhoek drukken, naar mate van de volgorde, waarin men ze leest, eene verschillende gedachte uit. De natuurlijke orde zoude zijn

忠扶我 *Tschóng fós ngò,*
 義出統 *Ý tsch'oe t'òeng."*

¹ *Ming* beteekent licht, *Ts'ing*, zuiver.

Alle tot dusver in het werk gestelde pogingen om de *stand in men* het doel te bereiken, gingen te loor, deels door de *bande* *oeheld van het* gepeupel, dát de roode vaan des verbonds volgde, deels door de *zelfs* besluiteloosheid en oneenigheid der aanvoerders. Daarentegen *voerden* *mit* uit de leden geheime roover- en dievenbenden, welke, *magtig* door het beginsel van onderlinge hulp, vooral in de Britsche Koloniën *niet* weinig gevaarlijk werden. Want de geheime genootschappen *verdedigen* *hunne* leden tegen den arm der politie; zij verhelen begane misdaden, en helpen *af* dekte misdadigers op de vlugt. Zie daar het doel des verbonds, *zo* *als* MILNE het opgeeft.

De Heer R. houdt daarentegen een zuiver Communisme en Socialisme voor de voornaamste drijfveer van dit geheim genootschap, en *ziet* *over* *het* hoofd de oorspronkelijke strekking eener herstelling van de *vraag* *in* onarchie, waardoor het Communisme als hoofddoel wordt uitgealoten. Hij haalt in zijn 2de en 3de § redeneringen aan, wier inhoud en vorm *met* *de* Chinesche denkwijze strijdt. “*Das höchste Wesen,*” zoo moeten b. v., *volgens* R., de eedgenooten redeneren, “*will nicht, dass die Millionen von Himmels söhnen zu Sklaven von einzelnen Tausenden verdammt werden.*” Sedert *wan* neer, moet ik den Schrijver vragen, noemen de millioenen Chinesen *g* *g* zonen des hemels? slechts één in het geheele rijk — de Keizer — *was* *als* zoodanig den naam van Hemelszoon (*T'ien-tze*); een titel, die *niet* *and* *ers* te kennen geeft dan wat men in het Westen onder “Wij bij de *g* *g* Gods” verstaat. Dat men in nieuweren tijd uit den naam *T'ien* *tsche*, *is* slechts het hemelsche (Keizerlijke) hof aanduidt, een hemelsch rijk *g* *g* heeft, moeten wij als eene soort van *licentia poetica* over het hoofd zien. *Maar* die vrijheid gaat te ver, wanneer de verbeelding des Schrijvers het *hemelsche* rijk nu ook met “millioenen hemelszonen” en zelfs “hemelsbree-*ders*” bevolkt.

Even zoo rust, hetgeen de Schrijver, bldz. 9, van de algemeen gewenschte bevrijding “*aus den Fesseln des zehntausendjährigen Reiches und aus den Klammern der Koangs*”¹, schrijft, op eene verkeerde uitlegging van een Chinesche spreekwijze. Wanneer de Chinees van een “*tienduizendjarig* “*middenrijk*” (*W'an-nien tscheeng koe*) spreekt, zoo vat hij dit getal *niet*,

¹ De Schrijver bedoelt *Koan*, Mandarijn.

兄 自 萬 弟

“Aeltester Bruder — Gottesbefehl — die zehntausend — Bruder —

有 中 國

ist — gross — Reich” er bijvoegende: “haben die Deutung: Es ist der Wille des aeltesten Bruders, dass den Zehntausenden auf Gottes Befehl das grosse Reich werde.” En daarmede zet deze Schrijver zijne vertalingen uit het Chineesch de kroon op.

Mogt nu nog de vraag zijn, of BÖRTGER'S “Geschichte der Brüderschaft des Himmels und der Erden” aanspraak kan maken op eenig gezag tegenover de mededeelingen door anderen vóór hem gedaan, dan moet ik die vraag ontkennend beantwoorden. Zijne “Geschichte” heeft niet alleen geene wetenschappelijke waarde; zij is eene bespotting der wetenschap; en terwijl de titel verkondigt, dat hare opbrengst in de kas van “den Missionsverein für China” zal vloeijen, verkondigt haar inhoud, de onwetendheid van iemand, die vroeger met het vertrouwen van het Zendelingsgenootschap vereerd werd.

Bij dit oordeel over de waarde van genoemd werk zoude het onregtvaardig zijn, indien ik met stilzwijgen de typographische uitvoering voorbijging. Deze is voortreffelijk en de gebezigde Chinesche typen, door A. BEYERHAUS vervaardigd, verdienen als een toonbeeld van juistheid en sierlijkheid te worden aangemerkt en strekken den kunstenaar tot eer.

een afgodsbeeld en legt voor hetzelfde den eed des verbonds af, terwijl hij de zes en dertig artikelen, die de president hem voorleest, één voor één bezweert en eindelijk een haan den kop afsnijdt, eene in China gebruikelijke zinnebeeldige handeling bij het afleggen van den eed, waarbij men te kennen geeft, dat het den meeneedige moge gaan als den haan ¹. Gedurende den eed knielt hij onder een dak van blanke zwaarden, welke de medeleden boven zijn hoofd houden. De inwijdingsplegtigheid wordt, met men, "passeren der brug" (過橋 *Kosé-kié*) genoemd.

Wat RÖTTGER van den eed zegt, komt hiermede overeen. Maar wat hij als de gewichtigste punten van den eed opgeeft: "*Ich kenne weder Vater noch Mutter, weder Bruder noch Schwester, weder Weib noch Kind, als allein die Brüderschaft, u. s. w.*" vindt men onder de 36 artikelen, niet alleen niet terug, maar strijdt zelfs tegen Art. 22: "Wanneer een broeder niet zorgt voor zijne moeder, zoo geef hem 36 stokslagen."

Van den eed gaat MILNE over tot de

Geheime herkenningsteekens.

De leden, zegt hij, gebruiken sprekende en schrijvende bij voorkoor de getallen 3, 30, 300, enz. Zij verbloemen hunnen naam *Hoeng-kié* door het schriftteeken 洪 (*Hoeng*) te ontleden in de elementen 丷 八 卅 一, vatten deze als cijfers op en bezigen het daaruit ontstaande getal 331 (*Sin-pi² órl-schi yi*) als plaatsvervanger van *Hoeng*. Ook zekere bewegingen der vingers, waarbij het getal drie eene rol speelt, behooren tot de herkenningsteekens.

De opgaven van RÖTTGER komen hiermede tamelijk wel overeen. Volgens hem dragen de *Hoeng kia's* in de mouwen van hun bus een rieten stafsje, negen duim lang, met rood zijden lint omwonden.

Wij komen nu aan het belangrijkste gedeelte — aan het Verbonds Diploma of zegel, waarvan MILNE een afdruk had op blaauwe zijde. Plaat II der *Transactions* geeft daarvan de volgende kopij.

¹ Tot de zinnebeeldige handelingen behoort ook die, dat het nieuwe lid een papieren afbeeldaal van den regerenden Keizer in stukken snijdt. *Indo-Chinese Gleaner*, II. 88.

² *Pi* (honderd) wordt wegens overeenkomst der uitspraak in plaats van *pa* (8) gesteld.

Keizerlijke regering (J. C. 184) ⁵. De Chinesche stedehouder der provincie doet eene oproeping, om tegen de oproerlingen onder de wapenen te komen. Onder het lezen dezer proclamatie maakt LIEOE-PI kennis met TSCANG-FEI. Zij gaan naar de dorpsheerberg, en terwijl zij over staatkundige belangen spreken, voegt zich bij hen de vlugteling KOEAN YË. De drie makkers begeven zich naar het huis van TSCANG-FEI, om middelen tot herstel der orde te beramen. Zij doen dit, zittende onder eenen in den tuin staanden bloeienden perzikboom. Door gelijken geest beziel, verbreederen zij zich hier, offeren eene zwarte koe en een wit paard, branden wierook en zweren dezen eed:

“LIEOE PI, KOEAN YË en TSCANG FEI, alhoewel uit verschillende geslachten gesproten, verbinden zich thans als broeders en vereenigen zich met hart en hand tot wederkeerige ondersteuning en hulp in nood en gevaar. Wij zullen den Keizer staande houden, het volk rust en vrede wedergeven. Wij onderzoeken niet, of wij geboren zijn in hetzelfde jaar, in dezelfde maand, op gelijken dag, wij wenschen alleen in hetzelfde jaar, in dezelfde maand, op gelijken dag te sterven. Zij de Hemel boven ons en de Aarde beneden getuige van onzen eed, en bevestigen zij de gevoelens onzer harten. Zoo ooit een van ons zich aan verraad of ondank schuldig maakt, dat Hemel en Aarde zich dan vereenigen tot zijne verdelging!”

LIEOE PI, die zelf een telg van het regerende huis HIA was, wordt nu door de twee anderen tot “eersten broeder” van het verbond benoemd, KOEAN YË wordt de tweede, TSCANG FEI de derde. Zij werven vrijkorpsen, trekken te velde, en voeren in vereeniging met de rijkstroepen krijg tegen de Geelmutsen. Na menig schitterend wapensfeit behalen zij de zege en herstellen de rust.” Zoo ver de inhouds-opgave van de vermelde episode. De Keizer, zoo beweren de “leden der vloed” overlaadde de drie helden, die zoo moedig voor hun vaderland gestreden hadden, met eerbewijzen en gaf hun ten blijke zijner erkentelijkheid een zwaard en een ijzeren zegel. Later echter, verontrust door den invloed en de magt dezer helden, liet hij een groot gedeelte van hunnen aanhang van kant maken en verstrooide het

⁵ Vergel. GÜTZLAPP'S *Geschiedenis van het Chinesche Rijk*, vertaald door K. N. MEPPEN, Eerste Deel, bl. 133.

“volle Siegel zwar der Form, aber nicht der Bedeutung nach, weshalv sich “Herr GÜTZLAFF im vorigen Jahre darüber wunderte, dass ich die richtige “Aufeinanderfolge der Buchstaben — besser Charakter — kenne; welke “ich in China selbst schwerlich erfahren hätte, sondern von Emigrantcn in “Riouw kurz vor meiner Abreise nach Europa, wie man von den gehei- “men communistischen Plänen der Weltumkehrung in London und Ameri- “ca mehr als in Duitschland erfahren kann.”

NB. MILNE's Account, met het zegel (diploma) benevens de vertaling daarvan, verscheen in het jaar 1825!

In zijne uitlegging van het diploma begint MILNE met de vijf woorden, die in de hoeken van den vijfhoek staan. Ze beteekenen de vijf elementen: Aarde, Hout, Water, Metaal, Vuur. Volgens deze worden ook de oude planeten gerangschikt, en de Astrologie wijst aan elk eene bepaalde streek der wereld tot gebied aan. De Aardster (Saturnus) regeert het Centrum, de Houtster (Jupiter) het Oosten, de Waterster (Mercurius) het Noorden, de Metaalster (Venus) het Westen, de Vuurster (Mars) het Zuiden. Ook de streken der wereld worden naar de elementen genoemd. Aldus MILNE, wiens opgave ik eenigzins heb aangevuld. De Heer R., die (bl. 19) de vijfhoekige vorm van het diploma “theils die fünf Haupttugenden der Chinesen, als: Wohlthätigkeit, Gerechtigkeit, Weisheit, Glaubwürdigkeit, und Reichthum, theils ihre astrologische Wissenschaft” aanduiden laat, noemt de planeten in dezelfde orde en schetst haren invloed op zijne wijze, gelijk hij dan ook onder de vijf hoofddeugden der Chinezen, welke, zoo als bekend is, zijn: welwillendheid, regtvaardigheid, welvoegelijkheid, wijsheid en trouw, den rijkdom telt en de welvoegelijkheid afschaft.

Op de namen der vijf elementen laat MILNE eene verklaring der vijf karakters volgen, welke onmiddellijk onder de genoemde staan en met dezelfde zamengestelde woorden vormen. Zoo ook RÖTTGER. De zamengestelde woorden zouden zijn:

1. 6. *T'ò-hoéng*, vloed op aarde, of centrale overstroming.
2. 8. *Mò kán*, mannen als het hout, of als de houtster (Jupiter).
3. 7. *Schoèi-hàò*, strijders als het water, of als de waterster (Mercurius).
4. 10. *Kín kia*, pilaren als het metaal.
5. 9. *Hò-ying*, helden als het vuur.

heid te werk gaan. Wie zulks niet doet, zal binnen honderd dagen aan eene neusbloeding sterven.

3. Leden van het verbond mogen niet met elkander dobbelen. Wanneer blijkt, dat een broeder den anderen, die veel geld bezit, verleid heeft om te spelen tot hooger som dan gepast is, zal de verleider binnen honderd dagen door het zwaard omkomen.

4. Wanneer een der broeders in proces geraakt, of door de overheid wordt gevangen genomen, moeten de broeders hem helpen. Doen zij dit niet, dan zullen zij door den donder getroffen en gedood worden.

5. Geen broeder mag zich laten omkooopen, of een' broeder gevangen nemen. Doet hij dit, dan zal hij binnen honderd dagen omkomen door pijl en boog, of door het zwaard.

6. Geen broeder mag met de dochters van zijn broeder onbetamelijke verbindtenissen aanknoopen. Doet hij dit, zoo zal hij binnen honderd dagen op zee omkomen.

7. Ieder broeder, hij moge lang of kort tot het verbond behooren, moet de verordeningen daarvan opvolgen. Doet hij dit niet, dan moet het opperhoofd, die er kennis van heeft, hem gevangen nemen, een oor doen afsnijden en 108 slagen doen geven.

8. Broeders van het verbond mogen niet gezamenlijk ligte kooijen bezoeken. Doen zij dit, en geraken zij in twist, die op vechten uitloopt, dan kan hun opperhoofd hen ter neder laten sabelen.

9. Wanneer een broeder den anderen bezoekt, die hem rijst aanbiedt, zoo mag hij er geen acht op slaan, of de rijst van toespijs is vergezeld. Verhaalt hij elders, dat hem rijst zonder toespijs is aangeboden, zoo dat hij zijnen broeder beschaamt, zoo zal hij binnen honderd dagen omkomen door het zwaard.

10. Geen broeder mag najverig wezen op zijn opperhoofd, noch hem onheil berokkenen. Doet hij dit, zoo zal hij, zich buiten zijne woning begevende, door slangen of tijgers gedood worden.

11. Geen broeder mag het bargoensch der orde onderwijzen noch aan zijnen vader, noch aan zijnen zoon, zoo lang deze niet ingewijd zijn. Handelt hij tegen dit verbod, dan zal hij binnen honderd dagen het gezigt verliezen of door tijgers verslonden worden.

兄 弟 分 開

“Der Aelteste Bruder theilt aus und kündigt an

— 首 詩
jeden inhoudreichen Befehl (Spruch)” —!

De drie volgende woorden, 25, 26, 27 結 弟 對 *Ki-ti tsai*, houdt MILNE, wegens de onzekerheid hunner syntactische verhouding tot elkander, voor duister, meent echter, dat zij “een broederschap vorme” beteekenen, en te regt. Zij laten zich vertalen door “verbonden broeden paart u” of “knoopt broederparen.” RÖTTGER vervangt deze vertaling door “Gleichwie Mann und Weib durch die Ehe verbunden sind, also verknüpft der jüngste Bruder die Hoih (het verbond) durch das Band des Eides.”

De woorden N°. 28 tot 43, staande in den eersten achthoek:

Hüeng-ti trioén tsch'in

Ko yede hao t'ede

Kab-k'i fën pai

Wán-kòe yede tschoén.

worden door MILNE teruggegeven door:

*“The Brethren all in battle join,
Each ready with a chosen sign.
An ancient brook with parting streams,
Still flowing down from long past times.*

De woordelijke vertaling is:

Wanneer de Broeders zich in het gelid scharen,
zoo heeft ieder zijne leus en zijn opperhoofd.
Het bergwater uit de hoogte verdeelt zich in takken,
Al het oude heeft zijne overlevering (of het plant zich voort).

Volgens RÖTTGER:

*“(Der) Aelteste Bruder vereint zur Schlachtordnung
Jeder sey bereit! (auf) Zeichen (den) Oberhauptes*

Daarna wordt het ingeschonken kopje overdekt met eenen waaijer. Wordt ook deze met de vereischte formulieren opgeligt, dan gaat men tot het drinken der thee over."

De opschriften voor deuren, vereenigingshuizen en bruggen behelzen het navolgende:

"Al zijt gij ook geen onzer bloedverwanten, indien uw hart goed is, zullen wij u met eerbewijzen ontvangen."

"Al deelt gij ook in onze gevoelens, indien uw hart slecht is, willen wij ons niet met uw inlaten."

"Goud begeeren wij niet."

"Den regerenden vorst te dooden is eene onderneming voor brave mannen."

"Den kleinzoon van onzen vroegeren vorst weder op den troon te plaatsen zal eene heldendaad zijn."

BIJLAGE N°. 2.

HET FORMULIEE VAN EED ¹.

1. Gij moet de regels (van het verbond) in acht nemen, zoo niet, dan moogt gij sterven door de beet eener slang!

4. Gij moet niet op uwe krachten steunend een' zwakken broeder mishandelen; hij, die dat doet, dat hij sterve en dat niemand hem begrave!

3. Wanneer [uwe] eigene broeders twisten met broeders van het *Höeng*-verbond, help de *Höeng*-broeders; zoo niet, moogt gij vallen onder de 10,000 zwaarden.

4. Wanneer een broeder in uw huis komt en gij hebt een afkooksel van rijst, geef hem dat; hebt gij rijst, geef hem rijst. Onthaal hem (naar uwe omstandigheden), zoo niet, moogt gij omkomen door eene groote etterbuil.

5. Indien gij in het huis eens broeders gaat, en de broeder heeft rijst, eet rijst, heeft hij [slechts] een afkooksel van rijst, stel u te vreden met

¹ Volgens de woordelijke vertaling van den Heer TOMLIN, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. VI, 137.

en de beteekenis: "Braafheid beschutte mij; regtvaardigheid boven alles" of: "Als braafheid mij (den pretendent, als hoofd van het verbond) beschut, gaat regtvaardigheid boven alles." — MILNE leest daarentegen: "*Tchley í foè; ngò tshoë thóeng*" en vertaalt zoo: "*Let the faithful and righteous unite so as to form a whole.*" Wanneer de inscriptie werkelijk in die volgorde moet gelezen worden, dan beteekent ze: "Door de hulp der braven en regtvaardigen ga IK boven alles."

Volgens RÖTTGER bevatten deze woorden "schönklingend" de bevelen van het werkelijk gevaarlijke verbond, en tegen de regels der grammatica aan vertaalt hij: "Waarheid en oprechtheid vorder ik van mijne navolgers."

Wij komen tot het slot. — De beide karakters 闢昇 *juw-schây* houdt MILNE, omdat ze met gele inkt geschreven (dus niet voor altijd bestemd) waren, voor den naam van het tijdelijk opperhoofd. Zijn vermoeden heeft veel schijn van waarheid, hoewel ik de opmerking moet maken, dat het ook de tijdelijke leus des verbonds kan zijn, want de beide karakters beteekenen: "wassende opkomst." De volgende karakters N°. 51, 52, 53, 54 schijnen mij toe eene verbloemde aanduiding van den naam van het verbond te zijn, 52 en 54 (天地 *T'ien tí*) beteekenen hemel en aarde; 51 en 53 (万 仞) zijn Chinesche vormen van de Oud-Indische symbolen 卐 卍, welke in de eerste plaats het Al aanduiden en in den zin door de Chinezen voor 萬 *wán* gebezigd worden, dat "Al" en in bepaalden zin "10,000" beteekent. Beide teekens schijnen derhalve hier het woord *hoëi*, verbond, geheel, te moeten vervangen. Hiermede staat in verband de inscriptie onder den vijfhoek, wier beteekenis wegens uitlatingen niet met volkomene zekerheid kan worden opgegeven. MILNE gaat ze stilzwijgend voorbij. Leest men de woorden in de volgorde 自有中國萬 . . . 兄弟 *Tszé yeò tshéng koë wán . . . hiéng tí . . .* zoo verkrijgt men, de vijf voorgaande woorden medegerekend, de beteekenis: Hemel-Aarde-Verbond, sedert het bestaan van het middenrijk de tienduizend . . . ste Broeder . . . ; eene opvatting die met het karakter eens diplomas overeenstemt. De heer B., die (bld. 11) de laatste inscriptie, even als MILNE, zonder doorlopende cijfers laat, geeft daaraan (bl. 15) de volgende onzinnige constructie en vertaald:

noeg is ter bestrijding der begrafeniskosten, al wie er niets toe bijdraagt, moge kinderloos sterven!

21. Indien een broeder in tegenspoed komt ten huize van een anderen, moeten zij te zamen eten en drinken. Degene die niet hulpvaardig is moge hij op reis sterven!

23. Indien een broeder geene zorg draagt voor zijne moeder, geef hem 36 slagen met den bamboes!

23. Wie overspel bedrijft met eens broeders vrouw, laat hem met een zwaard doorstoken worden!

24. Broeders moeten eendragtelijk zijn en niet met elkander strijden. Doen zij het, zoo geef hun 36 slagen!

25. Indien een lid zich laag gedraagt en niet geeft om eens broeders woord, laat hem 108 slagen met het roode hout krijgen!

26. Indien een broeder geld wil borgen om het naar China [aan zijne ouders of betrekkingen] te zenden, en gij leent hem niets; moogt gij sterven den dood van een wees! [d. i. van allen verlaten.]

27. Indien een broeder, op reis zijnde, zich niet behoorlijk gedraagt en ongehoorzaam is (jegens zijne meerderen), geef hem 32 slagen met het roode hout.

28. Indien een broeder ongehoorzaam is, na vooraf te regt gewezen en gewaarschuwd te zijn, geef hem 96 slagen.

29. Een lid dat, hoewel tijd hebbende, niet komt op de bruiloft van een broeder, zal 12 slagen ontvangen.

30. Indien een broeder eenen brief zendt door een' anderen, en deze hem niet overgeeft aan de familie van den afzender, moge hij in het water vallen en de visschen hem opeten!

31. Een broeder moet den anderen (in tijd van nood) voeden. Hebt gij voedsel, gij moet het deelen met hem; zoo niet, moge een tijger u verslinden!

32. Indien gij uw nachtverblijf neemt in de herberg aan eenen broeder toebehoorende, en gij betaalt hem geene twee kaajes, moge, wanneer gij sterft, niemand uw lijk opnemen!

33. Indien gij eene jonk hebt, en een broeder naar een ander land wil gaan, moet gij hem eene overvaart toestaan.

B I J L A G E N.

BIJLAGE N°. 1.

In de vroegere berigten aangaande het Hemel-Aarde-Verbond vindt men omtrent de stichters van dit genootschap niets vermeld. L^s. NEWBOLD behandelt in zijn onderzoek voor het eerst deze vraag, en beweert, dat de "Overstromers" den oorsprong van hun verbond tegen het eind der derde (m. leze tweede) eeuw van onze tijdrekening plaatsen, tijdens het Chinese Rijk door binnenlandsche beroeringen diep geteisterd werd, en de drie vermaardste helden der oudheid, een LIEOE PI¹, KOEAN YDE² en TSCHEANG MI³, een verbond als wapenbroeders sloten en tot het in stand houden van het ondermijnde gezag der dynastie *Han* het zwaard trokken.

De broeders van het Hemel-Aarde-Verbond hechten thans bijzonder gewicht aan de gebeurtenissen van dien tijd en bepaaldelijk aan eene episode uit den geschiedkundigen roman *Sin koeë tschi* (geschriften van de Drie Staten), waarin de avontuurlijke ontmoeting, de daarop volgende verbredering en de krijgsverrichtingen dezer helden met levendige kleuren geschilderd zijn. Met deze episode maakt ons L^s. NEWBOLD bekend, door de mededeeling eener vertaling, welke de Eerw. J. TOMLIN, te Malacca, op zijn verzoek gemaakt heeft. Daar deze vertaling echter al te letterlijk naar het oorspronkelijk gevolgd en zelfs voor den ingewijde niet dan met de meeste inspanning te begrijpen is, zoo zal het niet ongepast zijn, de hoofdtrekken daarvan hier kortelijk aan te stippen.

In westelijk China zijn de zoogenoemde *Geelmutsen* ⁴ in opstand tegen de

1 劉備 2 關羽 3 張飛
4 黃巾賊 *Hodng kîn tsè*

10. "Allen moeten aalmoezen geven."

11. "Bewaak den toegang tot de deur en ieder houde een waakzaam oog" (er op).

Toelichting. Houd het huis eens afwezigen broeders in het oog.

12. "Als er iets gestolen is, verberg het niet."

Toelichting. — Wat eenen broeder ontstolen is, teruggeven.

13. "Wat u toevertrouwd is, draag daar zorg voor en voed het."

14. "Indien er een gestorven is, wees behulpzaam bij de begrafenis."

15. "Vrouwen en kinderen van hoofden moeten met achting bejegend worden."

16. "Eene deur binnentredende let op naar welke zijde ze gerigt is."

"Een dief waarschuwen hoe hij kan ontsnappen," zegt iemand die eenige kennis heeft van het verbond.

17. "Laat u niets voorstaan op uwe kracht, en veracht den zwakke niet."

Toelichting. — Een rijke broeder moet den arme niet verachten.

18. "Zonder op groot of klein te letten moet gij de regtvaardigheid handhaven en doen wat regt is."

Toelichting. — Dit heeft betrekking op het hoofd der loge.

19. "Geef den arme, maak uwe (geld-) kist tot eene hulpbron voor hem."

Toelichting. — Leen een tiende van al wat gij bezit aan een armen broeder.
[Wij laten dit voor hetgeen het is. J. H.]

20. "Geef het kleine boek niet in handen van anderen."

Toelichting. — Niemand het zegel (diploma) of het reglement laten zien.

21. "Wanneer broeders in nood zijn, maak het niet bekend."

Toelichting. — Wanneer men voornemens is om uw broeder te vatten, of hem eenig kwaad dreigt, waarschuw hem bij tijds, en ontdek zijne schuilplaats niet.

22. "Gij moet de roode bloem niet ontvangen en dragen."

Toelichting. — Laat u niet omkooopen om een broeder te vatten.

23. "Indien een broeder van verre komt, onthaal hem gastvrij op wijn en ossenvleesch."

24. "Indien vrouw en kinderen (eens broeders) u toevertrouwd worden, ontvang hen met behoorlijke achting en onthaal ze gastvrij."

overige na een dapperen wederstand der broeders. Van het overschot, dat het bloedbad ontsnapte, leidt, volgens de opgave van L^t. NEWBOLD, het tegenwoordige Hemel-Aarde-Verbond zijnen oorsprong af.

Daargelaten nu of het Hemel-Aarde-Verbond werkelijk tot de twaalfde eeuw opklimt, dan wel tot die oudheid wordt gebracht, om er meerder geschiedkundig gewigt aan bij te zetten; zoo kan men toch voor waarschijnlijk aannemen, dat het verbond der drie krijgsmakkers, zoo als het in den genoemden geschiedkundigen roman wordt verheerlijkt, bij de oprigting van het Hemel-Aarde-Verbond tot voorbeeld gediend heeft en thans nog, wat het doel en de inrigting betreft, wordt nageleefd. Zoo heeft b. v. de verbroedering der drie patrioten in den perzikentuin voor de geheime geselschappen der Chinezen eene even zoo verhevene beteekenis, als de bekende samenkomst der drie Zwitsersche eedgenooten op den Rutli voor de geschiedenis van Zwitserland; en met het oog op vermeld feit noemt zich het Verbond der Overstroomers ook "het Perzikentuin-verbond."

Er bestaat echter nog eene andere opgave, volgens welke de stichting van het H.-A.-V. eerst in het jaar 1732 plaats greep. In een Chinesch geschrift namelijk, dat in 1846 bij een regtsgeding op Riouw onder de papieren van eenen *Hoeng kia* gevonden werd, moet, volgens de vertaling, die toen te Batavia daarvan gemaakt en mij thans door den Heer A. L. WEDDIK welwillend ter inzage gegeven is, zekere BANIN LIONG (waarschijnlijk dezelfde, als de, blz. 261, vermelde Bonze WANG LOENG) als het eerste opperhoofd van het *T'ien-ti*-verbond beschouwd worden.

De aantekeningen van den heer WEDDIK, destijds Commissaris op Riouw, bevatten belangrijke bijzonderheden, waarop wij welligt zullen terugkomen, wanneer wij er in mogten slagen, om een afschrift van het oorspronkelijk Chinesche geschrift te bekomen. Voorloopig willen wij evenwel eenige der belangrijkste punten van dit handschrift opgeven.

Op het graf van den genoemden stichter staat, zoo als vermeld wordt, een driehoekige steen, waarop de navolgende artikelen voorkomen.

1. "De leden van het *T'ien-ti-hoei* vormen onderling één gezin. Zij moeten de seetegenooten en hunne familiën beschouwen als tot dit gezin te behooren. Hij die zulks niet naleeft, zal binnen honderd dagen op zee moeten omkomen.

2. Hij die tot lid van het verbond is aangenomen, moet met alle opregt-

Deze zijn de zes en dertig artikels van het reglement. Het nieuwe lid verklaart: "Indien ik een van deze artikelen schend, mogen mijne dagen verkort worden."

J. HOFFMANN.

S L O T W O O R D .

Wanneer de lezer terugziet op het onderzoek naar den aard en het doel van de geheime genootschappen onder het Chinesche volk en bepaaldelijk van het Hemel-Aarde-Verbond, dan zal hij erkennen dat deze, waar zij ook bestaan, gevaarlijk zijn voor de handhaving der algemeene zekerheid en orde. Wordt het verbond in China zelf gedreven door den geest van aankanting tegen het gezag van eene "vreemde" dynastie, dezelfde geest zal elders, waar hij geen Mandschoe te bestrijden vindt, ligtelijk de wapens tegen ieder ander gevestigd gezag doen opnemen, zoo slechts de kans van wel te slagen schoon is. Het gevoel van veilig en sterk te zijn door de deelname aan eene verbroedering, die over den Indischen Archipel verspreid is, heeft te veel aanlokkelijks, om niet hoe langer hoe meer ingang te vinden bij de daar gevestigde Chinesche bevolking. Het Gouvernement van Nederlandsch Indië heeft dan ook wijselijk besloten, om aan deze woelingen paal en perk te stellen; bij publicatie van den Gouverneur-Generaal van den 8sten November 1851, is te kennen gegeven:

"Dat Hij, in ervaring gekomen zijnde van het bestaan van geheime genootschappen of broederschappen onder de in Nederlandsch Indië gevestigde chinesche bevolking, bij dezen allen, wien zulks mogt aangaan, bekend maakt, dat zoodanige genootschappen of broederschappen, wier doel weldadig of onschadelijk is, van regeringswege kunnen worden geduld; doch dat al dezulken, welke strekking maar eenigermate zou kunnen leiden tot aanranding of ondermijning van het wettig gezag, hetzij door aanwending van middelen, strijdig met de voorwaarden, waarop de Chinezen in deze gewesten zijn toegelaten, hetzij door in de waagschaal te stellen de rust der onder 'sgouvernements bescherming staande bevolking,

12. Ook mag hij geen' vreemden het bargoensch leeren, noch hen in de *loges* of vereenigingshuizen brengen, of hij zal op last van het opperhoofd worden nedergesabeld.

13. Wil een broeder eene verkooping houden, zoo zal hij zijn opperhoofd en zijne medebroeders daarvan kennis geven. Verzuimt hij dit, zoo zal hem een stuk van het oor afgesneden en hem 108 slagen gegeven worden.

13. Die zelfde straf zal hem opgelegd worden, die opperhoofd wil warden, alvorens tien jaren broeder te zijn geweest.

14. Wil men iemand tot broeder voorstellen, moet men eerst onderzocht hebben, of de candidaat een braaf, dan wel een slecht mensch is. Blijft het laatste, nadat hij is toegelaten, zoo zal hij die daarvoor geld ontvangen heeft, gestraft worden met 108 slagen.

15. Indien iemand zich als broeder laat aannemen, die reeds vroeger een broeder heeft doen gevangen nemen, zoo zal hij zonder vorm van proces gedood worden."

Dezelfde oorkonde bevat bovendien nog het volgende. "Een broeder bij eenen hem onbekende binnen tredend, zal met den linker voet vooruitgaan, op dat de huisheer, zoo die broeder is, kunne weten, dat de bezoeker tot het verbond behoort.

Wanneer de bezoeker zijne schoenen buiten laat staan, is dit een teeken, dat hij reeds gegeten heeft en niet verlangt te blijven.

Zoo hij zijne schoenen binnen plaatst, is dit een teeken, dat hij wenscht te overnachten.

Plaatst hij één' zijner schoenen buiten en éenen binnen het vertrek, dan dient dit ten teeken, dat hij vrienden medebrengh, welke nog buiten sijn.

Wanneer hij binnentredende zijn pajong nederlegt, is dit een teeken, dat hij in proces of ongelegenheid is en hulp noodig heeft. Hetzelfde woord ook te kennen gegeven, door den pajong zoo te dragen, dat de bloote schoeder zichtbaar wordt, of wanneer men eene der pijpen van de broek gehel laat afhangen, en de andere halverwege opetroopt.

Wanneer broeders bij elkander aan huis komen, zonder als zoodanig bekend te zijn, overdekt de huisheer den theepot met een linnen doek. Licht de bezoeker dezen op met inachtneming der vereischte formulieren, dan is dit een bewijs, dat hij tot het verbond behoort.

R E I S

VAN DEN

GOUVERNEUR-GENERAAL VAN IMHOFF, OVER JAVA,

IN HET JAAR 1746.

INLEIDING.

Toen de befaamde opstand der Chinezen in de maand Junij 1741, in het westelijk gedeelte van Java gedempt was, door het verdrijven der bij *Telok Angsana* en *Bekassi* verschanste menigte, verplaatse de opstand zich naar oostelijk Java, en nam door het trouwloos gedrag van den Mataramschen Keizer, PAKOE BOEWÂNÂ de II, spoedig de gedaante aan van eenen algemeen oorlog, klaarblijkelijk de geheele verdrijving der Nederlanders ten doel hebbende. Hunne *loges* of versterkte kantoren te Bembang, Djawana en Kwala-demak werden overrompeld of verlaten, die te Soerabaja en Peseroean werden ingesloten, Samarang werd door eene aanzienlijke magt belegerd, het fort te Kartasoera werd ontruimd en een gedeelte der bezetting verraderlijk vermoord. Kortom, de zaken der Compagnie op Java bevonden zich in eenen veegen toestand.

Spoedig evenwel keerde de oorlogskans. Eene toereikende magt om aanvullenderwijs te handelen was weldra binnen Samarang vereenigd, en, na eenige welgeslaagde bewegingen, werd in de maand November 1741, op het Javaansch-Chinesche leger, hetwelk die stad ingesloten hield, eene zoo beslissende zege bevochten, dat de regering besloot tot het uitschrijven van eenen Dank- en Bededag. Ook in den Oosthoek waren de wapenen der Compagnie en van hare bondgenooten, de Madurezen, gelukkig.

het afkooksel, en spreek niet met minachting (daarvan): indien gij het doet, moogt gij sterven als een geest zonder hoofd! (d. i. onthoofd)

6. Indien een broeder in nood is, help hem; indien rampen hem treffen, ondersteun hem; doet gij het niet, dan moogt gij vergaan in de groote zec.

7. Indien een broeder van het *Hoeng*-verbond speelt, speel niet op dezelfde plaats; doet gij het, moogt gij bloed spuwen en omkomen.

8. Het is niet geoorloofd onbedachtelijk te spreken over de zaken des verbonds; wie dat doet, dat hij sterve door een pijl in het wild afgeschoten!

9. NB. De plaats van het negende artikel was in het *Chinesche afschrift* open gelaten.

10. Indien eene bejaarde moeder u een gordel overhandigt, verkoop hem niet, uit hebzucht aan een ander persoon [buiten het verbond]; indien gij het doet, moogt gij sterven door grof geschut!

11. Indien een broeder arm is, help hem; anders moogt gij sterven aan den weg!

12. Indien gij eens broeders kind niet opneemt, moogt gij sterven!

13. Hij die zich onbehoorlijk gedraagt met de vrouw eens broeden, dat hij sterve door 's hemels gerechtigheid, of moge hij getroffen worden door den donder!

14. Indien een broeder op reis in moeilijkheden verkeert en gij helpt hem niet, moogt gij omkomen op den bodem der zee!

15. Indien een zieke broeder om hulp smeekt en gij hem niet helpt, moge 's hemels gerigt u treffen!

16. Indien men u eens na den dood eens broeders dringend verzoekt te komen en gij komt niet (op de begrafenis), moogt gij sterven op den bodem der zee!

17. Indien een broeder, beschonken zijnde, niet gehoorzaam is aan den hoofdman, snijd de rand van zijn oor af!

18. Indien een broeder opium verkoopt, en de hoofdman (*Koeng see*) het weet, snijd zijne beide ooren af!

19. Indien een broeder twijfelt aan (de geloofwaardigheid van) een anderen broeder, geef hem 108 slagen!

20. Indien een broeder sterft in een vreemd land en er geen geld ge-

waarde hierna volgende, dewelke door mij en mijn opvolgers op den troon, waarop ik door de hulpe Godts en de magt van de doorluchtige Nederlandsche Comp^e. nu op nieuw bevestigd werde, als een eeuwigdurende wet, heijlig en opregtiglijk zullen onderhouden werden.

Art. 2.

Daar zal dan nu en ten allen daagen een opregte vriendschap en harmonie weesen tusschen de onderdanen van de doorluchtige Nederlandsche Oostindische Comp^e. en de volkeren van Java, om malkanderen in allerlei nood en verleegetheid getrouwelijk met raad en daad bij te staan, malkanders beste te zoeken en schaeden af te weeren, eeven als of het een volk was.

Art. 3.

En om zulkx beeter te bevestigen, sullen ook zo wel den Rijksbestierder als andere hoofregenten, en alle degeene dewelken aan de stranden eenig gezag hebben, wanneer zij door den Soesoehoengang worden aangesteld, alvorens tot de exercitie van haer ampt te worden geadmitteerd, tot Samarang in persoon moeten koomen afleggen, in handen van den Commandeur die aldaar van wegens de Nederlandsche Oostindische Comp^e. het gezag zal voeren, de eed van getrouw en gehoorsaamheid, eevens als omtrent haaren vorst en met gelijke betreckinge als tot denzelven, ja, met deese uijtdrukelijke beloften, dat wanneer de beveelen die zij van den eenen, zoo wel als van den anderen quamen te ontfangen, met den anderen strijdig waren, zij altoos de preferentie zullen geeven aan die van hooggem. Comp^e. tot dat zij, op haare nadere vertoogen daarover, 't zij na Samarang off na Batavia te doen, daaromtrent nadere ordres bekoomen.

Art. 4.

Den Soesoehoengang zal ook niemand tot voorz. eerampten van Rijksbestierder off Hoofdregent mogen verheffen en aan de stranden eenig hoofd off andere regenten moogen aanstellen, dan na voorgaande approbatie van hooggem. Generaal en raaden, aan dewelke de genomineerdens zullen worden voorgedragen tot het erlangen van derzelve toestemminge, 't zij door den Commandeur op Samarang, nadat hem zulk van het hof zal weesen versogt en opgedragen; gelijk ook den Soesoehoengang in zelve voegen niemand van de booven gem. Regenten uijt haare diensten zal moogen verstooten, zonder de reedenen van dien alvorens te hebben opgegeven aan

NB. Bij dit en het volgende artikel is geene straf gevoegd.

34. Indien een broeder het gebruik van handen en voeten mist, moet **gij uwe** beurs openen en hem helpen om voedsel te kooplen!

35. Indien een broeder bij zijn dood geen geld genoeg nalaat, om een **grafstede** voor hem op te rigten, moet ieder broeder iets daartoe bijdragen, **hij die weigert**, moge sterven van allen verlaten!

36. Diegene die deze 36 eeden van het verbond openbaar maakt, zal **216 slagen** met het roode hout ontvangen.

BIJLAGE N°. 3.

REGLEMENT VOOR HET TIÊN-TÍ-HOEÍ¹.

1. "Maak de gebruiken des verbonds niet openbaar."
2. "Zaken doende overtreed de gebruiken niet, noch schend de wetten."
3. "Steel niet."
4. "Handen en voeten moeten naauw verbonden zijn," d. i. leden van het verbond moeten zamenwerken als handen en voeten.
5. "Vorm geene onbetamelijke verbindtenissen," d. i. met eens anderen vrouwen.
6. "Hij die heeft moet hem bijstaan die niet heeft."
7. "Ondersteun de zieken."
8. "Geef niet naar eigen goedvinden."

Toelichting van een ingewijden. Elke bijstand moet verleend worden met voorkennis van het hoofd der loge.

9. "Grondslag en top (d. i. alles van het begin tot het einde) moeten zorgvuldig geheim gehouden worden."

Toelichting. Bewaar het zegel (diploma) zorgvuldig, toon het niet en geef geene inlichting omtrent de volgorde der teekens.

¹ Volgens de vertaling van den Heer TOMLIN, *Journal of the R. As. Soc.*, Vol. VI, 139. De toelichtingen zijn door een^e ingewijden aan Luit. NEWBOLD gegeven.

in de alderbeste form als hetselven geschieden kan, verklaarende voor hem en zijn successeurs in het Rijk nu nog ten ewigen dagen ooijt of te ooijt eenige gezag over het land off volk te zullen pretendeeren veel minder exercereen, maar in teegendeel voorsz. afstand aan de E. Comp^e. ten goeder tronw te sullen guarandeeren met alle zijne magt en vermoogen, zoo meenigmaal als hij daartoe door de Comp^e. zal werden verzogt, tegens alle degeenen die de E. Comp^e. in de vreedige beheersinge van die landen eenige hindernisse mogten willen toebrengen, het zij van binnen of van buijten, wie deselve ook zouden moogen weesen.

Art. 7.

Den Soesoehoenang belooft ende verseekert wijders op het versoeck van de E. Comp^e. om ten respect van deszelfs magtige intercessie voor de famielje van den teegenwoordigen regent van Madura, Pangerang Tjacradie-ningrat, voortaan altoos te zullen geeven het regentschap van Sidayoe aan een van de zoons van gem. Pangerang, die door de Comp^e. daartoe worden aan den Soesoehoenang voorgedragen, welke regent van Sidayoe niet teffens zal mogen zijn regent van Madura, maar bij optreding van denzelven in dat regentschap zal een ander uijt die famielje aan den Soesoehoenang worden voorgedraagen tot het regentschap van Sidayoe, welke regent ook even als alle andere strand Regenten, den eed van getrouw en gehoorszaamheid aan den Soesoehoenang en de Comp^e. beijden, tot Samarang, zal moeten afleggen, alvorens in dat regentschap te konne treden, en wijders verpligt zal zijn, jaarlijks op herre (hari?) Moelut, ten hooven te compareeren, ten waaren de Comp^e. hem daarvan excuseerden, waarmede den Soesoehoenang verklaart te vreden te zullen zijn.

Art. 8.

In selver voegen belooft den Soesoehoenang aan den zoon van den overledene Pangerang Mankoenagara, dewelke thans tot Batavia woond, een behoorlijk onderhoud te zullen besorgen, na zijn geboorten, 't zij dat hij daar met 'er woon mogte blijven, of dat hij geneegen was en de Comp^e. hem permitteerden na Cartasoera terug te keeren, waaromtrent den Soesoehoenang verklaard zig althoos te zullen schikken naar het welbehaagen van de E. Comp^e.

25. "Komende of gaande, uitgaande of binnenkomende, moet gij bewijs geven" (d. i. waarschijnlijk, een teeken van lidmaatschap toonen.)

26. "Wees indachtig aan geheime berigten."

Toelichting. — Laat niets uitlekken van hetgeen tusschen het opperhoofd en u verhandeld wordt.

27. "Eene kas moet gehouden worden voor noodige reparaties."

Toelichting. — Het geld in kas moet alleen dienen voor algemeene belangen, reparatiën der loge, enz.

28. "De inleg-gelden bedragen twee dollars. Die rijk is, mag meer geven."

29. "Gij moet uwe kleederen niet verkoopen."

Toelichting. — Men mag van het reglement en het diploma niet anders spreken dan als: "kleed" b. v. als iemand een ander vraagt, of hij die gekregen heeft, moet hij hem vragen of hij "een kleed" gekregen heeft.

30. "Indien een broeder in nood vlugt, sta hem met alle krachten bij om door de poorten der stad te ontsnappen."

Toelichting. — Indien een broeder een moord begaan heeft of eenige groot misdaad, moet gij hem niet uitleveren, maar hem de middelen verschaffen om uit het land te vlugten.

31. "Broeders elkander op weg ontmoetende en niet herkennende, moeten naar het jaar en de maand (naar het datum) vragen."

Toelichting. — Twee broeders tezamen gekomen, moeten elkander herkennen door teekens, zoo als b. v. door de dagen en maanden te noemen, waarop de zamenkomsten bepaald zijn.

32. "Op den 15^{den} dag der eerste maand moet ge offeren."

33. "Op den 15^{den} dag der zevende maand verheug u en offer."

34. "Op de bepaalde dagen moet het opperhoofd (ter vergadering) komen, voor dat de offers gebracht worden.

35. "Ga naar de vergaderplaats en laat de zaak daar eerst beslist worden."

Toelichting. — In alle gevallen zich eerst wenden tot het opperhoofd, alvorens de zaak ter beoordeeling te brengen bij de plaatselijke overheden.

36. "Wie dit genootschap is binnengetreden, mag het niet weder verlaten."

Toelichting. — Nooit van het verbond af te vallen, noch lid van een ander te worden.

over voorsz. zoomen, beijden van de zee en van de rivieren, geen de minste jurisdictie te zullen oefenen, ter boven bepaalde distantie, soo meenig maal als de Comp^e. zulx komt te interdiceeren, en zig van het voorsz. regt van eigendom en deese afstand wil bedienen, nog ook niemand van de geenen die ter voorsz. distantie langs de zee off de rivieren gezeeten zijn, te zullen constringeeren van daar te verhuïsen en onder zijn jurisdictie te koomen wonen, wanneer de Comp^e. goetvind van deeze cessie gebruik te maaken, waar en teegen de Comp^e. aan den Soesoehoengang toestaat om het gemelde district lands, daar en soo lange het de Comp^e. niet eigent, onder zig te moogen houden, tot weeder zeggens toe, en zonder dat het selve tot eenige consequentie en veel minder eenige prejuditie zal moogen strekken, van deese generaale en speciale afstand, die begreepen werd in de beste forma te weesen gedaan, met alle hoogheeden en préminentien die den voorigen eigenaar daarover hebben gecompeteert.

Ten derden, werd in selver voegen met alle vrijheeden, heerlijkheeden en voorregten van de Souvereijnteijt, in vollen eigendom afgestaan en overgegeeven, Sourabaya met dies onderhoorige regentschappen of districten, in dier voegen als deselven onder den Soesoehoengang tot hier toe hebben gesorteerd, en dus ook na de selfde limiten dewelke het district dier regenten tot hier toe heeft gehad, dewelke zoo er eenig verschil over ontstaan mogte, nader door ervarene inlandsche hoofden zullen werden aangeweesen, en bepaald, beijden ten zeekeren getallen aan de zijden van de contractanten te benoemen, dewelke verklaren zig nopens dat poinckt ook met derselver uijtspraake te vreden te zullen houden.

Ten vierden, werd in selver voegen als zoo even van Sourabaya is gezegt, ook aan de Comp^e. gecedeert, en afgestaan het geheele district van Rembang met de houtbosschen daartoe behoorende, item Japara met dies houtbosschen en alle andere voordeelen, gerechtigheeden en inkomsten dier plaatsen, in dier voegen als dezelve bij den Soesoehoengang genooten en geeft zijn, en met soo volkomen regt als den Soesoehoengang daarop heeft gehad.

Ten vijfden, verklaart den Soesoehoengang ook te desistereen van de Sa-bandhareijen zoo op Samarang zelfs, als in dies onderhoorige districte Calligawe, Torbaya en Goemoelack, waar van den cerst gem. onaangesien den afstand en eigendom van die plaatse, met dies onderhoorige dorpen off zee

“met klem zullen worden tegengegaan, en derzelve deelnemers onvoorwaardelijk uit *Nederlandsch Indië* zullen worden verwijderd; wordende mitsdien een iegelijk bij deze gewaarschuwd, zich van alle deelname daaraan te onthouden.”

“En op dat niemand hiervan onwetendheid voorwende, zal deze alomzoowel in de nederduitsche als in de inlandsche en chinesche talen, worden afgekondigd en aangeplakt, ter plaatse waar zulks gebruikelijk is, en voorts worden opgenomen in het Staatsblad van *Nederlandsch Indië* en in de *Javasche Courant*.

“Gelast en beveelt voorts, dat alle hooge en lage collegiën en ambtenaren, justiciëren en officieren, ieder voor zoo veel hem aangaat, aan de strikte nakoming van deze de hand zullen houden, zonder eenige oogluiking of aanzien des persoons.”

Gegeven te *Buitenzorg*, den 8sten November 1851.

(w. get.) DUYMAER VAN TWIST.

Comp., ten overstaan van Zijn Hoogheids gecommiteerde's, tot Samarang te werden verpagt en openbaarlijk aan de meestbiedende opgevild, mitsgaders dies bedragen bij de Comp^e. te ontfangen, om te dienen tot voldoening van de voorsz. onderhoudts penningen, en waarvan voor de Sabandarijen van Samarang, Japara, Remlang en Sourabaja, die onder de afstanden der boovengenoemde landen, in vollen eigendom, begeepen zijn, jaarlijks 7200, zeggen zeven duijzent twee hondert Spaanse reäalen zal werden afgetrocken, zullende also de inkomsten der overige Sabandarijen, tot Samarang in voegen voorsz. te verpagten en bij de Comp^e te heffen, tot voldoening van 't restant tot 24000 Sp. realen moeten dienen, waarvan het deficieerende bij den Soesoehoenang dadelijk in contante gelden zal worden gesuppleerd, gelijk hem daarentegen en in sulken voegen zal werden betaalt alles wat voorsz. Sabandarijen meer dan het bovenstaande bedraagen van 24000 Sp. reäalen koomen te monteeren. Hier teegen verbind de Comp^e. zig van haare zijden het voorsz. getal van de troupen althoos, zo veel moogelijk, voltallig in de bovenlande te houden, zoo wel tot Cartasoera als langs de weg tusschen die plaats en Samarang, en zal den Soesoehoenang ten zijnen kosten, naar den sin en aanwysinge van 's Comp^e Ingenieurs, laten herbouwen een ruijm en bequaam fort op Carta Soera, van steen, hout en aarden, zoo als het zal worden geordonneert, en ter plaatse men het train voordeeligt oordeelt, item ook sodanige gedetacheerde wagten en noodige logimenten voor officieren en gemeenen, en alles wat in het generaal daartoe behoort, en in zelver voegen langs de weg van Carta Soera na Samarang te laten leggen twee of drie veldschansen tot posthoudinge voor ons volk, ter plaatse die men daartoe sal aanwysen, om de communicatie met dat hoofdcomptoir althoos oopen te houden; en eijndelijk zal Zijn Hoogheid besorgen de vereijste levensmiddelen en battoors tot den daagelijkse dienst dier fort en het onderhoud der besettingen, alles agtervolgens het 4, 13 en 14de artikel van het Contract A^o. 1733 gesloten, geamplieert naar de thans geclausuleerde vermeerdering van het guarnisoen.

Art. 12.

Dewijl op hetgeene A^o. 1733 tot Carta Soera Adieningrat, met den Soesoehoenang, door wijlen den Heer COYER, uijt name van de Nederlandse Oostindische Comp^e gecontracteerd is, om jaarlijks booven de 15600 Sp^e.

De Soesoehoenan, bedacht op zelfbehoud, verliet weldra de zijde der opstandelingen, die hij begon te wantrouwen. Hij kwam, onder het uitvoeren van de gewone verontschuldigen, in onderwerping.

De Heer HUGO VERLIJSSSEL, Ontvanger-Generaal der Domeinen te Batavia, werd als Commissaris en Plenipontiaris naar het tooneel des oorlogs gezonden, en bragt, op den 11^{den} November 1743, de artikelen van vrede en reconciliatie tot stand, waarvan de inhoud hieronder volgt.

Art. 1.

Nademaal de Heeren, den Gouverneur-Generaal en de Raaden van India, op de aanhoudende verzoeken van den Soesoehoenang om vergiffenisse van hetgene in den jare 1741 tot Cartasoera, omtrent de Europesche besetting van de E. Comp^e. en vervolgens gedurende de troubelen met de Chinezzen op Java, voorgevallen is, met betuyging van een opregt leetweesen over hetgene hij in dat stuk van de pligt eens opregten bondgenoots afgeweken is, en verseekeringen dat zulkx voortnamentlijk aan de quade raadgevingen van eenige qualijk gesinde en ontrouwe Ministers moet werden toegeschreeven, mitsgaders met beloften om, in den aanstaande, des nieuwe weldaat van de E. Comp^e. waar door hij zijn rijk en regering als op nieuws van dezelve komt te ontvangen, met de uijterste opregtheid en aankleevinge aan de belange van hooggem. Comp^e., ten allen daagen te sullen erkennen, uijt naame en van wegens de Nederlandsche Oostindische Maatschappij, den gem. Soesoehoenang vergevende ende geremitteerd hebbende alle sodanige reedenen van offensie en tot een billijk ressentiment als, in opgem. gevallen, aan hooggem. haar Edelens gegeven zijn, en dien volgende goedgevonden is den voorm. Soesoehoenang PAKOEBOEANA voor hem en zijne erfgenamen, zoo lange dit Contract heijlig onderhouden werdt, weder te herstellen op den Mattaramschen troon, waarop zijne voorvaaderen, naast God, alleen door de hulpe en bescherminge van de Nederlandsche Compagnie zijn geraakt, zoo verklaare ik, HUGO VERLIJSSSEL, Plenipontiaris van hooggem. Nederlandsche Compagnie aan mijn kant, uijt naamen als voorzegt is, den gem. Soesoehoenang PAKOEBOEANA daarin te herstellen bij deesen, onder de conditie en voorwaarden hierna volgende, en verklaare ik Soesoehoenang PAKOEBOEANA door de barmhartigheid en mededoogtheit van de Comp^e. mijn Rijk weder te ontvangen, onder de voor-

computatie werd gebragt, gelijk hij zich in zulk een geval ook onderwerpt aan de vergoedinge, niet alleen van alle voorige pretentiën, maar ook aan die van de jongste gedraagene oorlogslasten, en alle daaraan gehoorende schaadens en winstverdervingen die de Comp^e. eenigermaten zal kunnen opmaken, om te toonen dat Zijn Hoogheids intentie, tot naakoominge van dit verbond, opregt en zuiver is.

Art. 14.

En om van zijne zijde te erkennen zoo eene genereuse quijdscheldinge van zoo considerable agterstallen en nieuwe wettige pretentiën, dewelke in gelde berekend wel op 20, zegge twintig maal hondert duijzent Sp^e. reaaalen en meer zoude loopen, zoo verklaart de Soesochoenang door zijne onderdaanen van nu voortaan altoos jaarlijks aan de Comp^e., over geheel Java, te zullen laten leveren 5000, zegge vijf duijzent Coij^e. rijst, voor de betaling van 10 rd^e. courant geld voor ijder coijang, door de leveransiers contant van de Comp^e. te ontfangen, en te leveren op sodanige plaatsen als bij een apart articul zullen werden aangeweesen, tot het meeste gemak van de Comp^e. omtrent den afscheep dier graanen en ook tot zoo veel meer gerief voor den aanbrenger en leveransiers, en zal voorsz. leverantie absoluut moeten volbragt en verevent worden in jeder jaar, op pøne dat het de Comp^e. vrij sal staan door militaire executie zoo veel daar aan komt te ontbreken, uijt het naaste aan de hand zijnde graan, 't zij van de booven of beneden landen, na zig te neemen, waar van degeene die in gebreeke gebleeven is zijn contingent te leveren, de schade zal moeten boeten, waaromme, tot beter observantie van dit articul, goedgevonden is bij een apart geschrift eene generaale verdeelinge van de voorsz. leverantie, naar 's Comp^e. goedduncken te maaken, op dat men weete wie men jaarlijks aanspreken kan.

Art. 15.

De Soesochoenang beloofd in selver voegen te zullen doen leveren 500 lasten cadjang en boonen (van jeder de helft) tegen 20 rd^e. courant voor de cadjang en 16 rd^e. voor de boonen, zullende de Vorst, door zijne orders, de aanplantinge dier aardvrugten in dier voegen doen vergrooten, dat het opgem. getal van lasten ruim zal kunnen voldaan worden, en is al verder verstaan, dat de leverantie van ijder der regenten en de plaats

de heeren Generaal en Raden, en derselver toestemming te hebben erlangt, alles om tot een oopenbaar bewijs te dienen dat de E. Comp^e. en Jan voortaan onafscheidlijk en als *een* zullen zijn.

Art. 5.

Den Soesoehoenang verklaart en verseekert ook bij deesen niemand van de Regenten, thans in 't leeven zijnde, ooit eenige de minste moeite te zullen aandoen ofte dezelve tot eenige verantwoording off reekenschap te zullen trekken, over hetgeen in deese troublen voorgevallen is, en het gedrag dat zij daarin gehouden hebben, maar, gelijk de Comp^e. generaal slijk vergeeven heeft alle het groote ongelijk dat haar is aangedaan, alsoe ook Zijn Hoogheid niet zal revengeeren, maar gaarne vergeeven wat zij onderhoorige omtrent hem hebben gepackceert, ten minsten zal Zijn Hoogheid niemand uit de thans in 't leeven zijnde zoo booven als benedelandsehe regenten, over iets dat in deese troublen, en seedert het jaar 1749 voorgevallen is, mogen aanspreken, zonder alvorens de reedenen te hebben opgegeeven aan de E. Comp^e. en toestemminge daartoe te hebben erlangt. Ook zal Zijn Hoogheid niemand van de thans in 't leeven zijnde regenten moogen constringeeren om in persoon ten hooven te koomen, wanneer zij uijt vreesen off om andere reedenen daartoe niet geneegen zijn, maar de voorschreeve regenten zullen kunnen volstaan met de jaarlijkse reuenuen van Zijn Hoogheidt en het geene haare landen contribueeren moeten, met iemand van haare familie of met een ander gedistingueerd persoon, uijt haar regentschap ten hooven op te zenden, ten waare de Comp^e. goedvond, zulc neevens den Soesoehoenang aan haar te ordonneeren, wanneer zij gehouden zijn dat te gehoorsaamen, op penen uijt haar ampt te werden verstooten, en afgezet, dog zal zulks nooit door de E. Comp^e. geordonneert worden zonder alvorens na billijkheidt te hebben ondersogt, de reeden die gem. thans in 't leeven zijnde regenten van haare weijgeringe komen te geeven.

Art. 6.

Den Soesoehoenang verklaart bij deesen aan de Comp^e. te cederen en af te staan, het geheele landschap off eijland Madura met alle het regt van opperheerschappij, dat Zijn Hoogheid en desselfs voorsaat en op het gem. eijland hebben gehad, in diervoegen als bij contractt van den 5^{den} October 1705 omtrent Sumanap en Pamacassan is geschiet, en soo het noodig is,

Art. 18.

In selver voegen belooft en verbind zig de Soesoehoenang om de indigo culture in desselfs landen alomme op het kragtigste te doen voortsetten; en de Comp^e. zal daartoe de noodige Europeese bediendens geeven tot onder- rigting van de Javaanen, zoo meenigmaal als daartoe door den Soesoehoe- nang versoeck zal werden gedaan.

Art. 19.

En vermits het waare voordeel van een land en gevolgelijk ook het regte intrest van een Vorst, daarin bestaad, dat hetselve allerley voordeelijge pro- ducten uijtlevere, waardoor de inwoonder zijn bestaan en de Vorst zijn in- komsten zoo veel te ruijmer kan vinden, zoo is men ook overeengekomen, dat in de landen van den Soesoehoenang zal werden getenteerd de voortee- linge der zijdewormen en dat Zijn Hoogheid zijne onderdaanen zal houden tot de aanplantinge van genoegsame moerbesien stecken, tot voedsel van de- selve, na de onderrigtinge die daartan door 's Comp^e. bediendens gegeven zal werden, ten eijnde de Soesoehoenang, is het doenlijk, in staat moogen zijn, na verloop van drie jaaren, al was het ook maar 10 lb zijde, uit de producten van het land, aan de Comp^e. te laten leveren; in het vijfde jaar $\frac{1}{2}$ picol of $62\frac{1}{2}$ lb, in het 6de jaar een picol of 125 lb, in het sevende jaar vijf picols of 625 lb en in het agste jaar 10 picols of 1250 lb en voorts soo veel moogelijk, ten prijse van 125, 150, 175, ja tot 200 en 250 rd^e. het picol, na proportie van de soorten, ten eijnde door deese langsame opklimminge de inwoonders tijd te geven om de moerbeesie stek- ken, tot noodig voedsel voor die wormen, in genoegsame quantiteijt aan te planten.

Art. 20.

Al het hout dat op Java valt, zal privative aan de Comp^e. moeten gelev- ert worden, met exclusie van alle anderen dan die door de Comp^e. daartoe werden gepermitteerd, exepto alleen de eijge benodigtheijd der Regenten en inwoonderen, en zullen voorschreeve Regenten en inwoonders ook, alleen voor haar eijge benodigtheijd, permissie hebben tot het aantimmeren van eenige vaartuijgen langs de Javaasche stranden, dog het overschot van het hout dat zij daartoe benodigt zijn, zullen zij niet moogen verkoopen aan particu- liere, dan met permissie van de Comp^e. Ook zullen zij op haar naam geen

Art. 9.

Alle landen in deesen oorlog door de waapenen van de Comp^e. veroverd, verklaard dezelve bij deesen genereuselijk weder aan den Soesochoenang te restitueeren en in vollen eigendom wederom te geeven, uijtgesondert alle die districkten dewelken in het volgende articul nader zullen worden bepaald, en verklaart den Soesochoenang met die restitutie in dier voege als dezelve thans geschied, zig volkomen gecontenteert te houden en den volgende voor hem en zijne erfgenamen in het Rijk, te renuntieeren aan alle pretensien noopens geleedene schaadene of verlies in deesen oorlog, die 't cenigen tijd konden gemaakt worden.

Art. 10.

In erkenenis van deese genereuse restitutie, en herstelling van den Soesochoenang in het Javasche Rijk, verklaart den Soesochoenang bij deese aan de Comp^e. te cedereen, en met hetzelfde regt van opperheerschappij dat hij tot hier toe op die landen heeft gehad, volkomen over te geeven en af te staan :

• *Eerstelijk*, den Oosthoek van dit eijland Java, in diervoegen als off er een lienje getrocken was, van Pasourouang dan wel eenige na bij gelegene plaats off rievier, zuijd- en noordwaarts op tot aan den oever der zee, tot een limiet scheijdinge voor het land van den Soesochoenang, en dat also alles wat beoosten die lienie legt, zal zijn en blijven aan de E. Comp^e., en wat bewesten legt aan den Soesochoenang even en in diervoegen als de rivier Losarij aan de westkant de scheijding maakt tusschen Zijn Hoogheids landt, en dat van de Comp^e., welken Oosthoek van Java de Compagnie voortaan zal besitten met hetzelfde regt van Souvereiniteijt dat den Soesochoenang daar over heeft gecompeteert, en zal de voorm. plaats alwaar de liemitscheijding zal beginnen ten keuze van de E. Comp. gelaten, gelijk ook de verdere liemiten ten haaren genoegen en zoo ras de geleegentheijt zulx sal toe laten, gereguleerd werden.

Ten tweeden, werd generaalijk aan de Comp^e. afgestaan, 600 roeden landts, langs de boorden van de zee, en even zo veel langs de boorden van alle de rivieren die in zee uijtloopen op en rontom geheel Java, met alle regt van cijgendom, opperheerschappij en gebruik naar eijgen welgevallen, verklaarende den Soesochoenang voor hem en zijne erfgenaamen in het rijk.

advertentie zoo wel 's Comp^e. weegen als ook van weegens den Soesoehoenang sal laten doen, op dat 'een ijder weete waarna hij sig te rigten en voor schaaden te wagten hebben.

Art. 22.

Voorts verklaart de Soesoehoenang 'bij deesen nog aan de Comp^e. te oederen en af te staan, het regt dat hem, als een Souverijne Vorst, competence om in zijne landen munten te laten slaan, en sal hij daarvan, nog in klijne nog in groote specien, immer voor sig zelfs, buiten de Comp^e. eenig gebruik maaken; dog het sal de Comp^e. daarentegen gepermitteerd zijn den stempel van den Soesoehoenang, zoo zij het goed vind, op haare munt te laten zetten en die munt alomme in de landen van den Soesoehoenang te laten slaan en vervolgens, na haare waarde, gangbaar te maaken, sonder dat de Soesoehoenang daarvoor ooit iets sal moogen pretendeeren, 't zij dat het goude, silvere, koopere, loode of groote of kleene muntspecien zijn; en zullen ook alle muntspecien thans bij de Comp^e. cours houdende of dewelke na deesen moogen werden gangbaar gemaakt, eeven en in zelve voegen, zonder eenig onderscheid, in de landen van den Soesoehoenang gangbaar zijn alomme.

Art 23.

Bijaldien er nu of 't eeniger tijd ontdekkingen mogten werden gedaan van goude, zilvere, of kopermijnen, of eenige andere mineralen, in de landen van den Soesoehoenang, zoo bedingt de Comp^e. en belooft de Soesoehoenang dat het haar vrij sal staan alle bergen en landen van Zijn Hoogheijd, die eenige goede apparentie mogten vertoonen, zonder nadere toestemminge van den vorst off zijne regenten, te laten ondersoeken, en dat de Soesoehoenang daartoe, door het leenen van zijn onderdaanen en het leveren van allerlei benoedigtheeden in zijn land vallende, voor eene redelijke betalinge, de behulpzame hand zal bieden. Wijders dat na bevindinge van eenige goede apparentie, de Comp^e. de vrijheid hebben sal sodaanige bergwerken, voor eijgen reekening, te bebouwen of aan andere, wie die ook zijn mogte, te verhuuren, aan te besteeden off in pagt of eijgendom over te geeven, onder zodanige conditiën als de Comp^e. goed vinden zal. En sal de Soesoehoenang de geregtigheeden, die de Comp^e. over sulke bebouwing van bergwerken bedingen mogte, met de Comp^e. deelen, mits daartoe

plaatsen, Torbaya en Goemoelak booven gem., ingevolgen de oude akte van 15 Jauuarij 1678 bij het contractt van den 8sten October 1705 aan de Comp^e. overgegeven, tot hier toe onder des Soesoehoenangs inkomsten zijn gerekent, dog waarvan Zijn Hoogheid verklaart als nu, met alle het gem. verder nog aan die afstand (voortijds gedaan) in eenige maniere deficiens mogte, zoo volkoomen te renuncieeren en hetzelfde met den aankleve van dien zoodanig aan de Comp^e. te cederen als eeniger maaten geschieden kan, even en in zelve voegen als booven van Madura, den Oosthoek dezes lands, Sourabaija en dies onderhoorige districten, Rembang met dies district en houtbossen, item Japara met dies district en houtbossen is gesegt, belovende de possessie van alle de voorsz. gecedeerde landen, jens van de voorsz. 600 roeden diepte langs den oever van de zee en langs de boorden der rivieren, althoos te zullen garandeeren, zoo meenigmaal het zulks door de Comp^e. verzogt werden zal, waar en boven nog in volle kragt en waarde blijft het geene in gevolgen seeker geschrift van den jaare 1706 tot nader interpretatie van het 10de art. van het boven gem. contractt van den 5^{den} October 1705 is geclausulleerd, dat het aan niemand dan de Comp^e. alleen vrij zal staan, op eenige andere plaatsen in Zijn Hoogheids landen logies, fortten, of vastigheeden te extruceeren, en zig in dezelve te estabuleren, het welke voor gerepeteerd en gerenoveerd werd gehouden bij deesen.

Art. 11.

Dewijl men ook wederzijdts overeen gekomen is, dat de Comp^e tot meerder gerustheijd van den Soesoehoenang voortaan, zo op Cartasoera als tusschen het hof en Samarang, in steede van 200 koppen bij contractt van A^o. 1705 vastgesteld, een garnisoen sal doen houden van 300 koppen te voet en 50 ruijters, gerekent op 100 koppen te voet, en dus in alles 400 koppen, zoo belooft den Soesoehoenang het voorschreven volk te zullen betaalen, op de voet als tot hiertoe gebruikelijk is geweest, ijder man op 6j reaal Spaans ter maand, off 2600 realen Sps. ter maand en 31200 's jaars, in contante gelden te voldoen, cederende Zijn Hoogheijd ten dien eijnden en om het nodige fonds daartoe te vinden, aan de Comp^e. alle de Sabandharijen aan de stranden, dewelke niet onder de boovenstaande afgestaane landen en districten behooren, om jaarlijks door den Minister van de

verneur-Generaal hoopte ook, door zijne persoonlijke tuschenkomst, de geheele bevrediging van het Mataramsche Rijk tot stand te brengen, eene hoop die zich echter, gelijk bekend is, niet heeft verwezenlijkt.

De reis en de verrigtingen van den Baron VAN IMHOFF worden beschreven in het Journaal hetwelk hier achter volgt. Het is eene, door hem zelve naar het leven geschetste, bijdrage tot de kennis van den toestand waarin Oostelijk Java zich bevond, toen, nu honderd jaren geleden, de Compagnie voor het eerst de Souvereiniteit over een gedeelte van die schoone landstreek verwierf. Men zal in het dagregister veel vinden dat uit het geschiedkundig oogpunt onbelangrijk is, doch waarvan de weglating schaden zou aan de oorspronkelijkheid en de eigenaardigheid van het tafereel.

D A G R E G I S T E R.

DAGELIJSCHS CHE AANTEKENINGEN VAN HET VOORGEVALLENE,
GEDUURENDE DE REIJS E VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL
GUSTAAF WILLEM VAN IMHOFF, NAAR JAVA'S OOSTKUST IN
HET VOORJAAR 1746.

Donderdag den 24sten Maart. De Scheepen de *Herstelder* en de *Anna*, nevens de hoeker de *Jonge Princesse*, de pantjallangs de *Pepertuin* en de *Beschutter*, en het jachtje de *Vliegende Vis*, in gereedheid gebragt zijnde tot ons transport, en de indispositie van den Gouverneur-Generaal zig zo verre gebeterd hebbende, dat hij in staat was zig te kunnen embarqueeren, mitsgaders de siekte van den heere Directeur-Generaal ook eenigermate aan 't staan geraakt zijnde, zodanig dat Zijn Ed. door de practijzins geoordeelt wierd buiten merkelijk gevaar des levens te weesen, zo als dat, met de nodige mesures op de voorvallende zaken gestelt, nader kan blijken bij de resolutiën van denzoo gemeen als secret, nevens het weinige ceremoniël tot de afreise gehorende, vertrok men des morgans ten half seven van het Casteel, alwaar de heeren Raaden van Indië zig gesamentlijk hadden laten vinden om ons te valediceeren en waarvan de heeren VAN AARDEN, CLUIBENAAR, SCHULENBURG en STAPEL, schoon buiten eenige

reaalen voor het onderhoud van het Carta Soerasche xxx, 10,000 Sp.
 rd. den tijd van 22 jaaren na den anderen en 1000 coij. ijst den tijd van
 50 jaren na den anderen, jaarlijks te leveren, na verloop van deese tien jaar
 nog maar 204,800 Sp. reaaalen en 51,200 coij. rijst voldaan, en dus te
 heden toe nog Sp. reaaalen 51,200: zegge een en vijftig duijscnt twee he-
 dert, en coij. rijs 2691: zegge twee duijscnt ses hondert een en negentij,
 resteerende zijn, zo sal Zijn Hoogheijd ordre stellen dat deese agtersta-
 ten spoedigsten en uijterlijk in den tijd van ses jaren werden verhevend.

Art. 13.

En nademaal het den Soesochoenang ondoenlijk of ten minste swaar seer
 vallen, neevens deese reedts begonne vergoedinge voor de excessive lasten
 door de Comp. in voorige Javaansche oorlogen, om de willen van Zijn Hoog-
 heijd en deszelfs voorsaten aangewend, alhoewel die in vergelijking van
 evengem. kosten seer gering genoomen en op verre na niet toereikende sijn;
 in 't vervolg ook te moeten dragen de lasten van de jongste trouwelen van
 toe hij sekerlijk gehouden is en ook bij deesen verklaart volkomen genoeg
 te zijn, zoo verre zijn vermogen immer strecken kan, versoekende allen
 's Comp. meedogendheijd over hem en zijn thans zoo zeer bedurve land,
 zoo verklaard de Comp. onder de voorwaarden bereets opgenoemd en ver-
 nog volgende conditie, aan den Vorst niet alleen generaalijk quijt te schel-
 den alles wat zij in cas van vergoedinge van schaaden, nopens den jongsten
 oorlog, zoude kunnen pretendeeren, maar ook daar en boven alles wat zij
 uijt hoofde van eenen geciteerde contract A. 1733, noopens de vergoedinge
 der voorige oorlogslasten nog te pretendeeren ofte volgens de daarbij be-
 paalde termijnen in het vervolg nog te verwagten heeft, zijnde 120,000,
 zegge een hondert en twintig duiscnt Sp. reaaalen en 40,000, zegge veertig
 duijscnt coijangs rijst, voor niet, mits de conditiën van dit althoes duiscnt
 contract, zoo volkoomen aan Zijn Hoogheijd zijde werden vervuld, dat daar
 op niets het minste te zeggen is, want andersints houd de Comp. alle haer
 pretensiën op het land en onderdanen van den Soesochoenang in haare vol-
 komene kragt gereserveert, schoon ook eenige jaaren na de anderen dit con-
 tract wel onderhouden en daarna eerst eenige infractie in de nakominge der
 articulen vernoomen wierd, hetwelk den Soesochoenang verklaart wel te mo-
 gen lijden en volkomen toe te stemmen, dat als dan in geene de minste

moesten komen, omdat nog een vaartuig, met goed, agteruit en voor het schip ook zo nodig was wat opgeruimt te werden als voor het volk, dat slecht en onbevaren was en de geheele nacht door hadden moeten op de been weesen, om wat uit te rusten, zoodat alhier g'ankert bleeven leggen, tot

Vrijdag den 25sten, wanneer met den dag onder zijl gingen, hebbende te baat een aangenaam en ruim landluchtje uit den Z. Z. W^t. waarmede des middags de hoek van Crawang omstaken en doorzeilden naar de zoogenaamde Moordenaarshoek, krijgende des avonds omtrent negen uren een hevigen bui uit den noorden en noord-westen, dewelke ons, zoo om dat wat hard doorkwam, als ook om niet van de vaartuigen af te raken, met klijn zijl deed lopen tot dat de voorsz. hoek gepasseert waren, wanneer het water aanstonds weder afdiepende van 16 tot 18 vadem, oost zuid-oost opstuurden en de wind ook landelijk loopende in de dagwagt weder zijl maakten, gaande regt op de hoek van Indramajoe aan, binnen welken wij ons bevonden,

Saterdag den 26sten, door een favorable westelijke land en zeewind, voor sons ondergang, en deselve, na dat des namiddags den zergeant, aldaar posthoudende, ons eenige verversing hadde gebragt, nog tot in het westen gebragt hebbende door het opstuuren om de zuid-oost om wat meer na het rif van Cheribon te lopen, so ankerden met het opsetten van de wagt, om dat de wind uit de wal wat schraal doorkwam en men ook zulk slegt volk van de zeevaart hadde, dat het voor de officiers bijna niet mogelijk was het schip daarmede te regeeren.

Sondag den 27sten, met het aanbreeken van den dag, ging men onderzijl met een ruime landwind uit den Z. W. dat vervolgens in een slap zeewindje uit den W. N. W. veranderde. Des voor de middags deed de Eerw. STROHE eene stigtelijke en welgeschikte leerrede over Lucas 23 vers. 39 enz. ten vervolge der passietexten, behelsende de geschiedenis van den bekenden moordenaar aan het kruis. Kort daarna kwam de resident van Cheribon VAN DER HOOP aan boord en vertrok des nademiddags met den Secretaris JONGSMA, die daarom versook deed, weder na land, met intentie, om, volgens verkreegene permissie, ons te volgen en op de verdere reise te versellen; dog zij konden nauwelijks halfwegen zijn, wanneer de wind met een frisse coelte de wal uitkwam, zijnde aan het zuid westen, lopende wij we-

waar deselve zal moeten geschieden, bij een apart geschrift, even als berekens van de rijst is gezegt, bepaald zal worden, ten einde de nakstige eer hetgeene hem opgelegd is, meede op gelijke wijze, kunnen worden aangesproken.

Art. 16.

Bij art. 11 van het Contract A°. 1733, tusschen de Comp^s. en de Soesoehorang geteekent, Zijn Hoogheid zig verbonden hebbende te cattoene gaeren in grooter quantiteit te zullen doen leveren en sijn tegens de bedongene prijzen van rd°. 36 p^r. picul voor de eerste soort of Ire. A. en 25 rd°. voor de tweede soort of Ire. B., zonder dat men mist van deeze beloften het gewenschte gevolg heeft gehad, zoo is het, dat de Comp^s., tot meerder aanmoediging der leveranciers, bij dit nieuwe Contract beloofd de prijs te verhoogen van 36 tot 40 rd°. voor de eerste en van 25 tot 30 rd°. voor de tweede soort, dog op deeze beloften verbindt zig de ook de Soesoehorang, tot een jaarlijkse vaste leverantie van 300 picul of 37,500 ponden, waaronder een derde van de eerste soort, tegens openbare prijzen, sullende voorts wat boven deeze quantiteit door den inlander mogt geleverd worden, tegens 50 en 40 rd°. het picul voor de twee opgemelde soorten betaald, dan wel tot den verkoop van dien aan de particulieren, vrijheid gelaaten worden.

Art. 17.

Ook belooft de Soesoehorang alomme in sijn Rijk de nodige order te zullen stellen, dat de aanplantingen van peeper met meer vigeur als tot nog toe geschied is, werden in het werk gesteld, zodanig, dat Sijn Hoogheid in het vijfde jaar na deeze contractatie, zig verbindt aan de Comp^s. te leveren 5000 picols peeper, droog en wel geharpt, en voor die tijd jaarlijks onbepaald zoo veel het land fourneeren kan; in het sesde jaar 6000 picols, in het seevende jaar 8000 en in het agtste jaar 10000 picols, ten prijse van 4 rd°. courant voor het picol; dog de Comp^s. sal al hetgeens boven die quantiteit geleverd werd, betaalen tot 5 rd°. het picol. Zullende de leverantie van dien korl geschieden ter plaatse daar het de Comp^s. best gelegen komt die af te halen en den Soesoehorang om deselve te leveren, waarover men sig in der tijd zal verdraegen.

leggen, waar van men egter van omlaag het holle niet zien konden; de wind liep ondertusschen gaande weg oostelijker, dog lieten het om de noord leggen op hope van een zeewind, dog teegens elf uren wendende na de wal, en de wind aan 't O. Z. O. blijvende en aan 't O. hadden de slagboeg teegen en zoo ook de stroom; waardoor, om dat te vroeg gewend waren, teegens twee uren na de middag, wanneer de wind benoorden het oosten liep, van de wal weder af moeten gooijen tot de agt glaasen, en toen weder na de wal leggende, kwamen wel iets nader aan land, dog meest op deselfde plaats ter houw, van waar des morgens afgevaren waren, en ankerden met het vallen van den avond, op 20 vadem, twee mijlen van de naaste wal, hebbende Poelo Mandalique O. $\frac{2}{3}$ Z. Crimon Java N. O. ten N. $\frac{1}{3}$ N. 's nagts de wind fariabel en met een sterke travaat uit den oosten, waren genoodsaakt het touw op de tweede kleding te steeken.

Donderdag den 31sten Maart met den dag waren weder onderzijl, coers langs de wal, de wind Z. O. en O. Z. O. liepen zoo verre op zee dat Poelo Mandelique in 't Z. t. W. bragten, en bleeven tot een uur om de N. O. leggen, dog kreegen den geheelen middag, op die tijdt gewend zijnde, geen andere wind tot circa 3 uren, wanneer wel aan 't O. N. O. en voorts aan 't N. O. en N. N. O. schoot, dog so slap bleef, dat de teegen stroom niet stoppen konden, waar door Poelo Mandalique weder in 't Z. $\frac{1}{2}$ O. kreegen en te negen uren op 25 vadem ankerden, krijgende des nagts al weder een travaat uit den oosten.

Vrijdag primo April. Met den dag een frisse dog schraale landwind uit den O. Z. O. dog gingen onderzijl en de wind wat boegende liepen om de O. N. O., hadden op de middag Poelo Mandelique in 't W. Z. W. Ten 9 uren kwam een inlands vaartuig met een Europees mattrous, die over eenige dagen van Rambang uitgesonden was, om op het schip te kruissen, bij ons aan boord, en vertrok weder aanstonds na de wal. Na de middag hadden het lugtje nog al schraal en slap uit den O. Z. O. tot Z. O. waar mede de stroom teffens weder tegen krijgende tot op 12 vadem onder de wal liepen en vervolgens ankerden, hebbende de klip Mandalique in 't W. ten zuiden, en omtrent 10 uren het lugtje uit den N. O. wat doorkomende gingen weder ondersijl, dog moesten ten 2 uren weder ankeren, doordien wij meer verloren als wonnen.

vaartuigen moogen timmeren voor andere menschen buiten Java, ook niet ter verkoop op Batavia, maar sullen de voorsz. benoodigde aantimmeringen, zoo wel van groote als kleine vaartuigen, voor overwalders, Chineesen en andere natiën, alleen tot Batavia voortaan geschieden moogen, waar en boven niet alleen gerenoveerd word het geene, ten opsigte der houtlevens, bij het Contract van 1733, art. 7, 8 en 9 is bedongen, zoo wel nopen het getal van het leverbaare als de taxatie van het onleverbaare hout, in de landen die aan den Soesoehoengang verblijven, maar men bedingt ook daer en boven, dat het aan de Comp^e. vrij sal staan die leverantie te vergrooten, na dat men gebruik daarvan kan maaken, en dat de Soesoehoengang door zijn volkeren, als het noodig is, de Comp^e. de behulpsaame hand zal laten bieden, tot het kappen en afbrengen der houtwerken in de bosschen voortwaarts aan de Comp^e. in eigendom afgestaan; en Zijn Hoogheid zal ook zijne Regenten tot de weeder aanplantinge houden, op plaatsen waar het hout bereeds soo veel weggekapt is, dat men daar door in der tijd gebrek konde lijden.

Art. 21.

Noopende de vaart der onderdaanen van den Soesoehoengang, verbindt Zijne Hoogheid hun te interdiceren alle andere vaart dan direct van de eene plaats op Java na de andere en van Java naar Batavia heen en weder; egter zal Bali, om de nabijheid, als aan dit eiland behoorende, en zoo ook Madura, worden gerekent; maar verder als het gem. eiland Bali zullen alle vaartuigen van Java comende confiscabel zijn. Op dat men de te beeter verseekert mag zijn dat de voorsz. gepermitteerde vaart langs Java en heen en weer na Batavia, langs de wal heen, niet kome te strekken om eenige sluijkvaart van en na de overwal daar onder te mengen, zoo zullen alle vaartuigen, verder als vijf mijlen buiten de wal gevonden wordende, door 's Comp^e. scheepen of vaartuigen moogen aangehouden en opgebracht werden als suspectt van overtredinge deeser ordre, schoon ook de pas goed was, en zij zullen zelfs confiscabel zijn als men deselve buiten de voorsz. vijf mijlen op zee vind, schoon ook niets daarin gevonden word dat confiscatie, op sig zelfs, subject mogte weesen, zoo als in gelijke voegen confiscabel zullen zijn alle vaartuigen van de overwal, wanneer die binnen voorsz. vijf mijlen werden aangetroffen, waarvan men de noodige

van die menschen niet eenige zoude kunnen disponeeren om jaarlijks, voor een weinig vermeerdering van dagloon, gedurende de Oostmousson of van April tot November, na Batavia of op Onrust, te gaan arbeiden, te meer hij zulks niet impracticabel oordeelde, en zoo veel volks hier bij continuatie geen werk zoude kunnen vinden.

Men bezag ook teffens de grond waarop de vorige logie heeft gestaan, dewelke door de Chineesen in A°. 1741 ingenomen en geruineerd is, zodanig dat er buiten de gragt, aan dewelke men nog zien konde dat het een zeer klijn vierkant van circa 6 roeden ider zijde, met vier halve bastions, geweest was, niets van gemaakt konde werden, zijnde hier tot nog toe geen fortje weder gemaakt, maar de woningen en wagt alleen in een gepallissadcerd vierkant, aan strand geplaatst, regt voor een gelijke vierkante pallisadeering, waarin de Chineesen huis gehouden hebben, en aan dewelke de onse, na de herovering van deese plaats in den jaare 1742, alweder vier halve bastions hebben gemaakt, dog alles van geen of weinig defensie of nut, excepto over de 20 stukken canon, die hier nog leggen en overvloedig toerijkende zijn voor een plaatsje als dit, en de veldschans die hier mogte aangelegt werden, bestaande het præsente guarnisoen alhier in 59 koppen, primo plan.

Korte sterkte van alle zodanige 's E. Comps. Europeese en Inlandsche dienaren ten deesen comptoire bescheiden, die op heeden in waren weesen bevonden zijn, namentlijk

59 koppen in 't geheel, te weten:

31 koppen Europeese dienaren, als

1 onderkoopman en resident DIRK WILLEM VAN DER BRUGGEN.

1 boekhouder.

1 baas der sloopstimmerlieden.

1 adsistent.

1 onderchirurgijn.

1 sloopstimmerman.

1 schiemanmaat.

1 zoldaat aan de penne dienstdoende.

8 koppen.

door zijn volk latende leveren het noodige hout en deze dingen ~~an~~ het land geeft, voor eene dragelijke betaaling.

Art. 24.

Eijndelijk en ten laasten, omtrent alle sodanige punten die in dit nieuw contract van reconciliatie, vrede, vriend- en bondgenootschap, niet speciaal zijn aangeroerd, werden bij doesen, in de beste forme, geconventueeld de voorige verbintenissen, overeenkomstig contracten tusschen de Comp. en den Soesoehoenang, mitgaders zijne voorvaders, gealooten en aangegaan, en speciaal dat van den jaare 1705 en 1733, dewelke bij doesen gesloten werden voor geinsereerd, in soo verre in de punten daarbij behelgen, thans geen verandering is gemaakt.

Aldus gedaan ende gecontracteert in het hof van den Soesoehoenang te Cartasoera Adiningrat, op den 11^{den} November 1743.

De gebeurtenissen die zich oplossen in deze overeenkomst, bragten een geheel verandering te weeg in den toestand der Nederlanders in Oostelijk Java. Het contractueel bezit van eenige kleine forten of versterkte plaatsen langs de kust, tot bescherming van den handel en tot verzekering der bedongene leverantiën, werd vervangen door de Souvereiniteit over uitgestrekte provinciën. De invloed vroeger ongemerkt ontstaan uit de betrekking van den schuldeischer tot den schuldenaar, en uit het overwigt der Europese staat- en krijgskunde, was van nu af gegrondvest op het regt van verovering. Uitdrukkelijke bepalingen maakten de voornamen dienaren des Keizers tot afhangelingen van de Compagnie en plaatsten het Mataramsche Rijk onder eene wankzame voogdij. De Compagnie bleef, door het gesloten verdrag, beheerscheresse der in den oorlog gewonnen kusten, en werd daardoor en door het beheer over de tollén op den in- en uitvoer, meesteresse van den handel.

In het jaar 1746 begaf de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF zich, met twee Raadsleden en een der Secretarissen van de Hooge Begering, naar het pas verworven grondgebied en naar het Hof van Kastasoera. Het doel der reize was om plaatselijk de maatregelen te beramen, en, voor zoe veel noodig, terstond in werking te brengen, gevorderd om het gang der Compagnie, in hare nieuwe provinciën te vestigen, en om de haar verschuldigde inkomsten en leverantiën te brengen op eenen geregelden voet. De Gen-

niet implausibel voorkomt, wordende zulks dierhalven bij provisie overgenomen in nadere bedenking en alhier g'insereerd.

Namen der districten welkers dorpen successieve geraakt zijn onder andere.

Waero heeft de volgende ses dessas die nabij hetselve leggen en egter daar van vervreemt zijn.

Oelacan	dig	bij	Waero	geraakt	onder	Patty.
Cadeloetan	"	"	"	"	"	"
Wator	"	"	"	"	"	"
Coenirang	"	"	"	"	"	"
Magoenan	"	"	"	"	"	Joana.
Matesse	"	"	"	"	"	"

Banker heeft 4 dessas invoegen als boven,

Bangie digt bij Banker geraakt onder Patty.

Pata	"	"	"	"	"
Boewong	"	"	"	"	"
Sering	"	"	"	"	"

Mortoteco, ad idem, drie,

Larang Assam digt bij Mortoeco geraakt onder Lassum.

Soelang	"	"	"	"	"
Lambangan	"	"	"	"	"

Catterman, invoegen als boven, tien dessas

Coernier digt bij Catterman geraakt onder Lassum.

Banjo Rowo	"	"	"	"	"
Malawat	"	"	"	"	"
Carang Modjo	"	"	"	"	"
Anger Boekam	"	"	"	"	"
Poeman	"	"	"	"	"
Malageew	"	"	"	"	"
Matagal	"	"	"	"	"
Camadoe	"	"	"	"	Rembang.
Crojo	"	"	"	"	"

omstandigheden vertrokken, de vriendelijkheid hadden met ons na boord te gaan, en men geraakte teegens seven uren aan boord van het schip de Hersteller, onder een salut van 21 schoten van 't Casteel en zoo wel van het schip 's Heeren Arendskerke, leggende voor commandeur of wagschip ter rheede, dewelke op het heissen van de vlag met de wimpel der boven, zijn breede wimpel streek, waarop men het gedaan salut van 't Casteel en de rheede liet beantwoorden met 21 schooten van 't schip, waarop g'embarqueerd waren, krijgende kort daarop een zuidwest lugt, waarmede van de rheede onder zijl gingen onder een andermalig salut, dat nu van 't Casteel alleen, omdat er geen wagschip op de rheede buiten ons eigen was, van 21 schooten, waar voor, nadat ook de Engelsche schepen Augusta en Winchelsea geschoten hadden, met 21 schooten bedankt, gaande kort daarna de voormelde heeren Raden weder van boord, een detachement van de lijfwacht in de kuil met geweer staande, met een officier voor het front, onder het slaan van twee roffels, ende vertrokken zijnde, wenschte haar Ed. een goed verblijf met 15 canonschoten.

Het geselschap dat den Gouverneur-Generaal op de reise verselde, bestond uit de heeren Raden ordinaris en extra-ordinaris MOSSEL en VAN DEN BOSCH, den tweeden Secretaris van de regeering JONGSMA, den colonel CONVEN, den lieutenant-collonel MUNTS, den commandeur en equipagiemeeester VERLENGH, den eerwaarden STROHE, den opperkoopman en sabandhar D'ESSEL, den capitain ter zee en gouverneur der Academie de marine PAULUSE, nevens nog andere gequalificeerde dienaren, buiten de officieren van de lijfwacht, waartoe gedetacheerd waren 72 man in rijen en gelederen, met de nodige onder-officiers, onder commando van den ritmeester OSSENBERG, de lieutenants FAURE en SUDECO, de cornets VAN DER POEST en BILLENBUYS, versellende ons daarenboven nog twee pantjallangs, daar onder eens totgebruik van den heere Gouverneur-Generaal, door den koning van Bantam gesonden, onder den tommengong DOCTA WIKARSA, om ons te accompanieren, hetwelke men, om de groote gediensigheid van dit hoff, in de presente omstandigheden dat desselfs erfvolging nog in deliberatie is, niet hadden willen weigeren.

Met het voorschreeven zuidwestelijk lugtje dat in een geheel westelijk favorable wind veranderde, liep men tot bij Edam, alwaar egter ten ander

intentie om van Sourabaya een derwaarts te zenden, ten einde een kaartje daar af te formeeren.

Eens zo verre als Patjoeng Kongang, legt de bekende zoutplaats Par-radessij, daar een groote quantiteit zout aangemaakt werd, en vier uren van hier legt de residentie van Joana, daar thans de boekhouder TOUR-LEMONDE hoofd is, werdende aldaar de rijst uit de landen van Patty, volgens het jongste contract met den Soesoehoengang en de gemaakte verdeling door den heer commissaris VERYSSEL met desselfs rijkbestierder, geleverd, en ook voor desen een sterke handel op de overwal gedreven, nu in zoo verre afgeschafft, dat de overwalsche vaart direct geschieden moet naar Samarang of naar Grissee, waar over — op de ingebragte swarigheden van den heer VERYSSEL, dat eensdeels daardoor, indien het strict van het *gaan* zo wel als van het *koomen* verstaan wierd, eene groote monopolie, tot verval van die vaart en nadeel van de gemeente op die twee en de overige langs Java's stranden gesituëerde handelplaatsen, konde ontstaan en, aan de andere kant, ook alle de overige plaatsen langs de stranden zoo wel gedestituëerd weesen zouden van het gerief der van daar aangebragt werdende klijnigheden, als van de gelegenheid om hun zout, rijst en andere landvrugten, op eene voordeelige wijze, quit te werden — dese bedenking wierd geformeerd, of het, tot bereiking van het oogmerk niet genoeg zoude weesen, de overwalsche vaart in het *inkomen* van daar alleen te bepalen aan die plaatsen en daar te doen vertollen; opdat door het laatst ook teffens dubbeld mag werden toegezien en gewaakt tegens de sluikerijen, latende, na behoorlijke visitatie en vertollinge, de vaartuigen met haar lading onder een passe voortseilen werwaarts zij willen, om haar goed te verkopen, en van daar weder vertrekken naar de overwal; hoewel het laatste ook dit inconveniënt onderworpen is, dat dan ook wel de aan de Compagnie gereserveerde producten van het land, als peper, indigo, catoene garens enz., derwaarts konde werden vervoert, door toegeventheden van de residenten of sabandhaars dier plaatsen; zo dat dit point almede bij provisie in nadere overweging gehouden wierd, als een van de moeilijkste zijnde, om sodanig geschikt te werden, dat er de minste swarigheden uit voortkomen.

De baas van den sloopstimmerwerf solliciteerde ook zijn verbeteringe

derom met klijne zeilen, hadden vervolgens de nacht met stilte, gelijk ook

Maandag den 28sten, stuurden oost zuiden dwars over de baai heen, op de hoek van Japara off Poelo Mandalike na Rembang, en desdemiddags lieten de hoeker jagen om die hoek op te loopen, dog daer konde weinig of niet vooruitkomen; 'snachts almede meest stil, diep o dert de middag meest altoos 27 vadem, hebbende van de hoek van de djong Tanna van 16 tot 19 vadem afgediept, tot af en aan Tagal, vervolgens tot 23 vadem af en aan Paccalongang, toen wat schielijker 25 en 27 en daarop gebleeven tot

Dingsdag den 29sten Maart, wanneer met zonsopgang de hoek van 't land waar voor Poelo Mandalike legt, in 't oosten, en het hooge land, oppent van Japara, in 't oost ten zuiden, mitsgaders de twee gebroeders in 't E. t. O., het bergje van Samarang in 't Z. t. O. half O., en eindelijk Carimon Java in het N. N. O en $\frac{1}{2}$ noord peijlden, zijnde doen nog wel 8 à 10 mijlen van de eerstgemelde hoek af na gissing; hadden toen en ook in de nacht 26 en 25 vadem alles slek. Hadden voorts desen voormiddag weinig of geen wind als het overblijfsel van de W. N. W. en W. Z. W. wind was; nagt; des middags de hoek van 't land of Poelo Mandalique in 't O. t. E. hebbende, met 27 vadem diepte, hadden op de octanten 6 gr. 17 minuten, en gisteren middag hadden 6 graden 22 minuten zuider breete gehad. In de middag quam de wind uit zee met een N. W. en W. N. W. lagje, dat vroeg na de wal zig keerden en van Z. W. naar het Z. Z. O. schiet met reegen en frisse coelte, travatig met donder en weerligt. Met zons ondergang hadden Poelo Mandalique O. iets zuidelijker en Carimon Java N. W., diep van 27 tot 25 vadems, waar op tegens agt uren ankerden, overmits de wind nog al meer beoosten het zuiden liep. Men remarqueerde bij des gelegenheid dat eevengen. eilanden van Crimon Java wel 4 mijlen westelijker dienen te leggen als deselve in de kaarten geplaatst zijn, hetwelk den capitein PAULUSZ, als neemende teffens nog waar het opsigt over de kaartmakerswinkel, geordonneert wierd te redresseeren.

Woensdag den 30sten de nacht over de wind aan 't Z. O. gebleeven, dog tegens den dag wat zijdelijker gelopen zijnde, zo ligten anker, coers bij de wind over, langs de wal; sagen met zons opgang een schip voor Japara

ten die zig hier bevonden, volgens de afkondiging die daar van gisteren gedaan was.

Dinsdag den 5^{den} April, met het begin van de dagwagt, ging men met de eerstdoorkomende landwind onderzijl, coers om de N. O. van de reede en vervolgens O. N. O., langs de strekking van de wal, opboegende naar en om de hoek van Lassum, hetwelk met de landwind nog vrij wel succedeerde, dog deese in de voormiddag naar het O. Z. O. lopende, en vervolgens om de zuid gewend zijnde, tegens de middag, op hope van een ruimer zeewind, bevond men in teegendeel desen dag en ook

Woensdag den 6^{den}, dat de zeewinden schraal en flauw bleeven, ruimende wel wat teegens twee uren na de middag tot O. N. O. en N. O., dog met zeer weinig kragt, en de stroom tegen, zoo dat maar dagelijks 5 of 6 mijlen konden advanceeren, des gelijk ook

Donderdag den 7^{den}, wanneer des avonds voor de bogt van Toeban ankerden, op 8½ vadem, zo als gisteren bij de hoek van Auer Auer op 7½, en eergisteren aan de oostzijde van Lassums hogeland op 9 vadem. Tegen tien uren des avonds sond de regent van Toeban vier koeijen, wat klappers en wat rijst aan boord.

Vrijdag den 8sten, in de nagt de wind aan 't Z. en Z. Z. W. lopende, lighten anker en deeden een goeden gang langs de strekking van de wal, over 9 tot 10 en 11 vadem, waar door met het uitgaan van de wagt de hoek genaamt Oedjong Panka in het Z. t. O en Z. hadden, en het zo genaamde Valsche Gat, of de opening tusschen Poelo Manara en de Javaanse wal, op een wind-booms lengte na, toegeseilt hadden, wanneer regt op het Valsche Gat aanstuurden, zijnde om de Z. Z. O., houdende het zelve op die distantie om de modderbank te passeeren, tot dat men digt bij de zeroos of visschers luijstokken komt, die bij Poelo Manara staan, dewelke men mijden en dan regt op de pagger van Sambilangan, op Madura, aanstauren moet, wanneer men het ware gat gaande weg openkrijgt, lopende dan om de zuid, middens vaarwater tusschen Poelo Manara en Madura, op Grissce aan, niet minder als 7 vadem water betrouwende; het meeste is 14 en 15 vadem, alles slek grond. De stroomen lopen in dit gat tweemaal in 't etmaal ebbe en vloed of liever uit- en inlopende, want het water aan strand, zegt men, dat maar eens in 't etmaal hoog en laag is en met velerlij stroo-

Saturdag den 2^{den} April met zons opgang waren weder ~~admiral~~ en ~~wa~~ op zee te loopen met een frisse bramajls coelte uit den Z. O. tot Z. Z. O. dat met den dag doorkwam en om het met korte slagen op te halen, goeij het met vroegschaffen weder over om de zuid, dog de wind weder slaende over de boeg, met de drie glazen in de voormiddag, andermaal nam om de oost en vervolgens tegens de middag de wind naar het Z. O. en O. Z. O. lopende weder naar de wal, het welke ditmaal succedeerden, de wind ruimende tot benoorden het oosten, waar door de Rembangsche rheede, was op de schepen Binnewijsent en Rijnhuizen, nevens de Brigantijn Susans Catharina en de hoeker Vesuvius lagen, in 't Z. $\frac{1}{2}$ O. bragten en vervolgens regt zuiden afhielden, om de droogtens ter wederzijde te mijden en lieten het anker bij de voormelde scheepen tegens half vijf vallen, dewelk na dat van de pagger rondom los geschoten was, 31 en minder schooten deden, ieder hoofd voor hoofd schietende, die gesamentlijk met 17 schoten van het schip b'antwoord wierden, en kort daar aan de Heer ~~van~~ aan boord komende, salueerden denselven met 15 schooten, de wagt in 't geweer, twee roffels slaande; vernamen dat zijn Ed. twee dagen bevorens hier gekomen was om ons te ontfangen, en voeren vervolgens met ~~deselven~~ naar land, werdende van ons schip en de verdere scheepen op de rheede gesalueerd met 21 en minder schooten, zo als ook aan land het ~~canon~~ gelost wierd op onse aankomste, dewelke met zons ondergang was.

Sondag den 3^{den} April de godsdienst verrigt zijnde, met eene stigtelijks leerrede over CHRISTUS dood uit Lucas 23, zo besigtigde men vervolgens des namiddags de timmerwerf, waar op 18 van de gerequireerde overdekte vijlings-schouwen voor Batavia en eenige overdekte chiampangs of platboomde losvaartuigen, voor het werk ter rheede aldaar, ten deele timmerlieden en ten deele nog maar opgeset stonden, welkers spoedige absolvatie aan den resident VAN DER BRUGGEN en baas van de werff DAMWIJK recommandeerde deselve teffens qualificeerden, om, na het aflopen van dit werk, nog een bark van 80 voet plus minus te mogen opsetten, om te dienen tot een kruisvaartuig voor de Oostindische provincien of elders, terwijl men hier tog tans weder veele timmerlieden toegevoeit zag, waar van wel 190 thans in 't werk waren, winnende van 4 tot 13 stuivers daags zonder meer, so dat men ook teffens ordre gaf aan den resident, om te proberen of men

In desen tusschentijd de Radeen Tommongong SOERADININGRAT, gewesen regent van Sidajoe, waar van bevorens gesproken is, en tans door de Compagnie tot regent van Madura of het district van Sampang, in zijns vaders plaatse aangesteld, naar dewelke de koopman SIMONY, gewesen translateur in de Maleitse en ook kundig de Javaansche taal, gisteren avond naar Sambilangang vertrokken was, om hem een particuliere visite te geeven, door een zijner mantries hebbende laten versoeken permissie om aan boord te komen, en zulks geaccordeerd zijnde, zo verscheen deselve tegen den middag, werdende zonder eenige ceremonien gerecipieerd, dan dat men hem een chialoup sond met een vlag, om hem van zijn vaartuig af te haalen, en de sabandhaar D'ESPAR hem tot in de kamer geleide, daar de Heeren MOSSEL, VAN DEN BOSCH en VERYSSEL zig bevonden, en vervolgens ook geadmitteerd wierd de commandeur STERRENBURG, dewelke gisteren avond met den ritmeester MARSCHALK over land van Rembang aan Oedjong Panka gearriveerd was, en deesen morgen aan boord kwam.

De Radeen Tommongong praesenteerde zijn kris aan den ondergeteekende, dewelke deselve niet aannam, maar hem weder op zijde deed steeken, onder deese uitdrukking, "dat hij tans een regent was door de Compagnie aangesteld en dat geweer nu konde dragen tot eere van de maatschappij, en ten beste van de geene die onder hem gesteld waren." Hierop liet men hem, naar het afleggen der gewone complimenten, regt tegen over sitten en naar eenige onverschillige discoursen weder vertrekken, hem teffens bekend makende, het voornemen om hem in persoon te gaan installereen in zijn regentschap, hetwelke de Heer VERYSSEL, gereed om hetzelfde te verrigten wanneer tijding van des ondergeteekendens komst kreeg, tot dien tijd toe hadde uitgesteld.

Geduurende dese visite schokte men met de voordeelige stroom naar de hoek van Poelo Manara en na de middag de wind met een stijve bramajls coelte uit den noorden doorkomende, zeilden wel wat in middens vaarwater tusschen Poelo Manara en de Madureesche wal, dog kreegen de stroom zodanig tegen dat van (zegge) twee tot vijf uren geen mijl avanceeren, en bij verslappung van de wind de stroom niet stoppen konden, waardoor genoodsaakt wierden te ankeren; dog wat voor sons ondergang de wind weder vris uit den N. N. O. doorkomende en de stroom afnemende, ligten

- 8 koppen, *zie vorige bladzijde.*
 19 koppen militairen, te weten
 2 corporaals, waar van een op commando na Samarang.
 1 tamboer en
 16 soldaten.
 4 koppen arthillerie bediendens, als
 1 constabels maat en
 3 bosschieters.
-
- 31 koppen Europeese dienaren, als bovengemeld.
- 28 koppen inlandsche militairen, namentlijk:
- 1 lieutenant ABDUL CARION.
 1 zergeant.
 2 corporaals.
 24 soldaten.
-
- 59 koppen als voorsz.

Rembang den 30sten Maart 1746.

(was getekent) D. W. V. D. BRUGHE.

De resident gaf ook een lijst van verscheide dessoas of dorpen onder de en de nabuurige districten, dewelke door den Sesochoengang of zijne ministers, voor desen wonderlijken door den anderen vermengt, uitgegeven of bij de tot hooger en andere bedieningen bevorderde besitters van dessoas, oneijgentlijk behouden en dus vervreemt waren van de districten waar onder zij behooren, sodanig dat een dorp, dicht bij Rembang liggende, of Joana of wel een bovenlands district behoort en vrees versa, waar door de volkeren, die als nog onder dit gebied gehoren, als zij tot de diensten van de Compagnie geroepen werden, zig hier gemakkelijk aan dessoas kunnen onttrekken, met zig, voor een tijd lang, naar de dorpen te begeven, die onder een ander regent staan, zo als die wederom doen als zij van dessoas worden ontboden, zig dan ophoudende in de Rembangsche of Joanase dorpen, het welke hij van gevoelen was dat sonder eenig inconvenient konde geredresseert worden, met de plaatsen te stellen en vervolgens ook te laten blijven onder de regenten, die het naaste daaraan leggen, zoo als ook

niet implausibel voorkomt, wordende zulks dienshalven bij provisie overgenomen in nadere bedenking en alhier g'insereerd.

Namen der districten welkers dorpen successieue geraakt zijn onder andere.

Waero heeft de volgende ses deense die nabij hetzelfde liggen en egter daar van vervoemt zijn.

Oelacan	dig	bij	Waero	geraakt	onder	Patty.
Cedcloetan	"	"	"	"	"	"
Water	"	"	"	"	"	"
Cornirang	"	"	"	"	"	"
Magocnan	"	"	"	"	"	Joan.
Matoco	"	"	"	"	"	"

Banker heeft 4 deense invoegen als boven,

Bankie digt bij Banker geraakt onder Patty.

Pata	"	"	"	"	"
Boewong	"	"	"	"	"
Soring	"	"	"	"	"

Mortoco, ad idem, drie,

Larang Assan digt bij Mortoco geraakt onder Locom.

Sociang	"	"	"	"	"
Lambangan	"	"	"	"	"

Catterman, invoegen als boven, tien deense

Corraier digt bij Catterman geraakt onder Locom.

Banjo Rowe	"	"	"	"	"
Malewat	"	"	"	"	"
Carang Medjo	"	"	"	"	"
Anger Restan	"	"	"	"	"
Porman	"	"	"	"	"
Malagow	"	"	"	"	"
Matagal	"	"	"	"	"
Camados	"	"	"	"	Bembang.
Crojo	"	"	"	"	"

Rembang zelf twee dessas,

Caringenang geraakt onder Joana.

Badrangan " " "

Maandag den 4^{den} April, in den morgen, reed men te paard naar de tjong Kongang, leggende een uur gaans bewesten Rembang, daar enige zoutpannen zijn, en alwaar men bezig was voor (het schip) Binnafout zout af te schepen, het welke hier in groote abundantie kan aangemaakt worden en zo goed als gemakkelijk valt, zijnde de grond zo bekwam daer toe door de effenheid van het strand en de santagtige constitutie van het land, dat de zoutputten of zo genaamde *pannen*, eigenlijk neldj of padjvelden zijn, daar de eene tijd het zout water in opgeschut werd en nabij lopend zoutspruitje, dat bij hoog water uit zee afgedaamt werd, deselve vol te doen lopen en gesaait of geplant werd, waarvan men vele plekken vrij wel sag staan.

In het heenen rijden passeerde men eerst de campong der Javanen timmerlieden, daarna die der Chineesen, dewelke hier ten getalle van huisgezinnen zijn en nog al vermeerderen, behelpende zig met de rongs of kraampjes te houden, op de bazaar die hier dagelijks gehouden werd, en wel niet van de grootste is, dog egter nog al neering hebbende, doordien de bovenlandsche districten zig hier van zout komen voorzien in ruiling voor de vruchten harer landen. Dese Chinese campong begint nu wat beter te herstellen, hebbende de voornaamste onder deselve nog al vrij spacieuze woningen en is gesitueert aan het spruitje of de rivier, door dewelke veele houtwerken konde afkomen, zo er zo veele bogen niet waren aan de mond of het uitlopen van deselve, hebbende een goede houtse brug, over dewelke men passeerde en aan de westzijde een klein afwater van grond, ter linkerhand van de weg, leggende een smalschoot van 't voorsz. rivier, en g'environeert van padij of neldjvelden aan de zuidzijde, hetwelk dit plekje uit de natuur wat sterk maakt en dat projecteeren tot het aanleggen van een klijn veldschansje, als beter gelegen zijnde dan daar het vorige geplaatst is geweest, dog vermits men geen ingenieur bij zig hadde, zo wierd zulks alleen in bedenking genomen, met

Ordre voor den Heer Colonel van de cavallerie en Commandant van de lijfwagt, JAN CONVEET, om daar na het ceremonieel van de militie op Sourabaya en Samarang te reguleeren, zoo wel voor gemelde lijfwagt als de troupes, zoo te paard, als te voet, die aldaar guarnisoen houden.

1. De dragonders van de lijfwagt zullen voor niemand eenig ceremonieel doen, dan dat de schildwagt, die voor het geweer staat, voor de hoofdofficieren het geweer presenteeren zal, dog niet de geene, die voor het logement van den ondergeteekenden posthouden. Voor de secretaris van haar Eds. de Heer JONGSMA, Uw. Ed. en den commandeur over Java den Heer E. STERREBERG, zullen die van de ordinaire wagt bij het geweer treden, sonder meer, dog voor de presente heeren van de regeering zullen zij het geweer presenteeren en een roffel slaan.

2. De hoofd en andere wagten van de guarnisoenen dier plaatsen zullen de eerstgem. door hare schildwagten het geweer laten presenteeren voor de leeden van de politicque raden der plaatsen, geen hoofdofficieren of hoger gequalificeerdens dan kooplieden zijnde, en de buitenwagten zullen ook voor deselve uittreeden, dog de hooftwagt alleen bij het geweer laten lopen voor de hoofdofficieren, voor dewelke de buitenwagten het geweer bij de voet zullen hebben. De drie boovengem. gequalificeerde personen zullen aan de hooftwagt het geweer scherp geschoudert en aan de buitenwagten gepresenteerd hebben, en voor de Heeren leeden van de Hoge Indiase regering zullen zo wel de hoofd als andere wagten salueeren, de eerste met twee, en d'overige met drie roffels. De politicque gequalificeerdens, opperkooplieden en daar boven zijnde, zullen geconsidereert werden als de majoor van de militie, en de officiers van de zeevaart, als die te lande dienstdoen, de eerstgem. agter de ranghebbende, wat de capiteins aanbelangt, dog de lieutenants na den ouderdom harer acte en de commandeur VERLENG als lieutenant collonel.

3. Geduurende het aanweesen van den ondergeteekenden zal er een capitain, lieutenant en een vaandrig met een vaandel aan de hooftwagt moeten weesen, en die wagt zal ook maar eenmaal 'sdaags 't ceremonieel doen dat boven vermeld is, uitgesonderd de leden van de Hoge regeering, waar voor het telkens, zo zij het begeeren, zal werden gedaan.

van f 55 tot 70 guldens, hetwelke men hem om de extraordinaire tijdslegentheid beloofde. Hij scheen een stil en goed subject te weesen om den inlander om te gaan, en door experiëntie nog al vrij wat gevordert te zijn in de scheepsbouwkunst, sonder theorie egter, dan hetgeene hij nu bij het maken van de drie barken geprofitteerd en hem zoo geanimeerd hadde, dat hij versogt de vrijheid te hebben, de vierde, waartoe thans gequalificeerd was, een weinig naar zijn eige gedagten te mogen maken, hetwelk men hem toestond. Hij versogte ook voor den Europeesen handlanger die bij zig hadde, om den titul van meesterknecht en wat verbetering, dat niet steld wierd tot dat men het werk van de werf op Japara zoude hebben gezien, en die twee waren gereguleerd na den eisch van 's Comp^{te}. dienst.

Onder Rembang gehooft ook Lassum, vier à vijf uren ten oosten van daar, zijnde het hoge land van Lassum ten oosten en dat van Japara ten westen, de beide hoeken dewelke dese inham van Lassum, Rembang, Paradessij en Joana formeren, die ruim 5 mijlen diep is; want op de Rembangsche rheed, die, schoon men op 5 vadem water legt, wel een tijd zuiden en noorden van strand is, heeft men de eerstgemelde hoek oost noord oost en het voorschreeven hooge land, het verste dat men daar van zien konde, in 't N. W. $\frac{1}{2}$ W., waar bij nog komt het district van Toeban door den Heer VERYSSEL tans ook aan Rembang toegeweesen, omdat die regent tans aan de Compagnie leveren moet, hetwelke hem gemakkelijker valt te doen op Rembang als op Grisseec, so dat dese plaats, schoon ook het grootste gedeelte van het scheepstimmerwerk na Japara overgebracht werd, egter zal blijven eene residentie die wel wat gesecureerd dient te weesen, met de omslag zo klijn valle als mogelijk.

De regent van Balora, thans ook onder dese plaats gestelt, zig gerepresenteerd hebbende om zijn compliment af te leggen, zo recommandeerde men hem, dewijl nabij de houtbossen ten zuiden van dese plaats gesitueerd is, in het afbrengen van deselve de Compagnie behulpsaam te zijn met zijn volk, dewijl gene andere diensten heeft als deese: hetwelk hij gewillig aannam.

Na de middag vertrok men na boord, onder gelijke ceremoniën als bij de komste, latende den Eerwaarde STROHÉ, om 'sdaags daar aan met de pantjallang van den resident te volgen, nadat des snerende Hijlige Sacramenten zoude hebben toegedient aan de weinige leden van de

TANDAWIRA MANTRIE; Wierasaba onder Ingabei SOEMA IOEDA; Cartasana onder Rongo WIERAMIDJO; Tjaroeban onder Ingabey TJOEROMENGALA en Patjie onder Rongo MARTA LEKSONO; van welke alle voor als nog niets was bedongen, om haar bekend onvermogen. Wat dit district van Sourabaya op zig zelfs aanbelangt, daarin waren door Zijn Ed. aangesteld en op den 10^{den} Maart passato ook voorgesteld, de Tommongongs SITJANAGARA en SASRANAGARA, zoo dat nog voornamentlijk resteerde de introductie van Radeen Tommongong SOERA DININGRAT in het district Sampang en de afdoening der zaken op Sumanap, waar den p^l. regent TIETANAGARA het gezag nog heeft, zijnde de gesuspendeerde of buiten gezag thans zig bevindende regent Radeen Tommongong TJACRANAGARA, hier op Sourabaya nog afwachtende de finale dispositie over hetzelfde, item hetgeene van denselve, de regenten hier ter plaatse, en voorts die van Passourouang en daarom her te bedingen zal zijn voor de Compagnie, waarover men van tijd tot tijd sedert het vertrek van Rembang al eens geconfereert hadde met gem. VREYSSSEL, en van sints was nader te deser plaatse te delibereren.

Woensdag den 13^{den} April, 's morgens, quam de secretaris IONGSMA met den resident van Cheribon, den koopman CORNELIS VAN DER HOOP, opdagen, nadat door buien en stilte zo lange op zee en tot Japara en Rembang opgehouden waren. Ook kwam desen morgen berigt van Banjer bij een sendeling van Lubok, of den zoogenaamden Baviaan, die het hoofd der laatstgem. plaatse, uit ordre van den heer VREYSSSEL, na de eerstgem. ter verspiedinge geonden hadde, dat wanneer hij van daar weder meende te vertrekken, den radeen DJOERIT niet gevonden hebbende, gem. DJOERIT gearriveerd was en zig aan den sulthan van Bandjer onderworpen hadde, hetwelke, alshoon was strijdig met het volgende briëffe, door den sulthan van Banjer-massing aan het gem. hooft van Lubok, of de Baviaan, geschreven en gisteren door den heer VREYSSSEL, als hetzelfde van laatstgem. regent ontvangen hebbende, den ondergeteekenden ter hand gesteld; luidende aldus:

men zo wel wassen als vallen kan. Van voor Grissce is de rheed van de rivier van Sourabaya meest O. Z. O. en de distantie twee groote mijlen, zijnde in dat vaarwater te mijden de droogte aan de kant van de Javaanse wal, die bij laag water bloot komt, aan het witte water te innen is, en tegens dewelke men niet nader komen moet, als op 30 vadem, en aan de andere kant ook niet minder als 8 vadem, leggend aan deese ofte Madureesche zijde twee langstreckkige klippen onder wat de Buffels genaamt, die met halfij al droog lopen en een redelijke distantie van de wal leggen, circa halverweege tusschen Grissce en Sourabaya. Men moet in dit vaarwater van de modderbank af in 't geheel niet nader nemen als 8 à 10 vadem, en voor Grissce zelfs niet minder als 12 à 14 vadem, om voorsigtig te zeilen.

Dog om weder te keeren tot onse reise, zo geraakten wij door de diepe coelte niet voor den donkeren voor de negorije Bedolo, aan de Javane wal leggende, zijnde de eerste groote negorij naar Oedjong Panka, daar veel vaartuigen zijn en af en aan dewelke de modderbank begint, droogende van 6 en 7 vadem, waar mede men de hoek omsteekt en die men tot die bij deselve houdt, tot op 4 a 4½ vadem, die men meest houdt als het schip opgehouden werd op bovengem. distantie, en op welke diepte wij op de noordkant van de bank deesen nagt ankerden.

Saturdag den 9^{den} April, met den dag, de merken te zien zijnde, liep het anker en liepen met de contrarie-landwind dog voordeelige stroom het witte water over en weder van 4 vadem schaars tot 5½ vadem met korte gangen, het Valsche Gat toeseilende als het na de zeebank toelgt, en weder op als het naar de Javasche wal gaat, zijnde te wederzijde en doorgang in dit vaarwater modder, uitgesondert op de zeebank, daar hard zand is en men minder krijgt als 16 voet water. Teegens deselve waren wij genooddacht te ankeren op drie vadem, het schip 16½ voet diep gaande, omdat men den loots, dat een zeer onnosel man was, niet regt verstaan konde, en het schip door de stroom en het klijn sijn in de stilte neer geest wierd. Men trachte wel een wrp uit te brengen, om op dieper water te komen, maar de wind deed ons zelfs daar weder afseilen en dus lieten het wrp slippen, door de boot ligten, en stuurden weder over na de wal van Poelo Manan tegen dewelke men ook niet nader als 5 vadem komen moet.

voor eerst zoude dienen te blijven, item op Sumanap, hetwelke men te noodzakelijker omtrent de laatstgem. plaats oordeelde, omdat, volgens de gerugten, de sluikerijen aldaar in vorige tijden ruim zo groot als ergens geweest waren, buiten de producten van dat land, die wel meriteren voor invasies en stroperijen en het gezag der regenten door oneenigheden en op-roerigheden gedekt te werden door het ontzag van 's Comp^e. posthouding; zo wierd van dese detachementen, item van de twee onderhorige comp-toiren, die voortaan onder Sourabaya sorteeren zullen, laatstelijk ook van dit guarnisoen zelfs, gemaakt een project verdeeling, dewelke aan de heeren MOSSEL, VAN DEN BOSCH en VERYSSEL toegesonden en door haar Ed. ook goedgekeurd zijnde, besloten wierd alhier tot een p^l. reglement voor den omslag na te laten, en wat de Europesche militie aanbelangt, daartoe al aans-tonds de nodige ordre te stellen, werdende geïnsereert ten vervolge van het verrigte aan deze plaats.

Project verdeeling van de militie tot guarnisoenhouding in den Oosthoek, waarvan het totaal bestaat in een compagnie dragon-ders en twee compagniën Infanterie, alle onder comando van een majoor.

De Compagnie dragonders moet op Passourouang leggen, waarvan dies ritmeester dan teffens commandant kan zijn. Een lieutenant en twee vaan-drigs van de infanterij met 6 gemeene daar bijgevoegt, maakt desselfs guar-nisoen uit, waarvan hij alle jaren eens laat detacheeeren 20 man infante-risten met een officier enz. naar Sumanap.

3 officiers met de cavallerie.

3 " " " infanterie.

2 wagtmeesters.

4 zergeauts.

2 corporaals van de dragonders.

6 " " " infanterie.

3 tambours " " dragonders.

23 koppen die transporteere

men zo wel wassen als vallen kan. Van voor Grissee is de rheed van de rivier van Sourabaya meest O. Z. O. en de distantie twee groote mijlen, zijnde in dat vaarwater te mijden de droogte aan de kant van de Javaanse wal, die bij laag water bloot komt, aan het witte water te benen is, en tegens dewelke men niet nader komen moet, als op 30 vadem, en aan de andere kant ook niet minder als 8 vadem, leggende aan deese ofte Madureesche zijde twee langstreckkige klippen onder van de Buffels genaamt, die met halftij al droog lopen en een redelijke distantie van de wal leggen, circa halverweege tusschen Grissee en Sourabaya. Men moet in dit vaarwater van de modderbank af in 't geheel niet minder nemen als 8 à 10 vadem, en voor Grissee zelfs niet minder als 12 à 14 vadem, om voorsigtig te zeilen.

Dog om weder te keeren tot onse reise, zo geraakten wij door de slappe coelte niet voor den donkeren voor de negorije Bedolo, aan de Javase wal leggende, zijnde de eerste groote negorij naar Oedjong Panka, daar veel vaartuigen zijn en af en aan dewelke de modderbank begint, drogende op van 6 en 7 vadem, waar mede men de hoek omsteekt en die men tot des bij deselve houdt, tot op 4 a 4½ vadem, die men meest houdt als het geopengehouden werd op bovengem. distantie, en op welke diepte wij op de noordkant van de bank deesen nagt ankerden.

Saturdag den 9^{den} April, met den dag, de merken te zien zijnde, liep anker en liepen met de contrarie-landwind dog voordeelige stroom het vaarwater over en weder van 4 vadem schaars tot 5½ vadem met korte gangen, het Valsche Gat toeseilende als het na de zeebank toelegt, en weder open als het naar de Javasche wal gaat, zijnde te wederzijde en doorgaans in dit vaarwater modder, uitgesondert op de zeebank, daar hard zand is als men minder krijgt als 16 voet water. Teegens deselve waren wij genoodsaakt te ankeren op drie vadem, het schip 16½ voet diep gaande, omdat men den loots, dat een zeer onnosel man was, niet regt verstaan konde, en het schip door de stroom en het klijn sijn in de stilte neer geset wierd. Men tragte wel een werp uit te brengen, om op dieper water te komen, maar de wind deed ons zelfs daar weder afseilen en dus lieten het werp slippen, door de boot ligten, en stuurden weder over na de wal van Poelo Mansara tegen dewelke men ook niet nader als 5 vadem komen moet.

- 25 koppen per transport.
 2 op Oedjong Panka.
 2 „ Patanta.
 5 tamboers.
 3 op Grisee.
 1 te Oedjong Panka.
 1 „ Madure.
 1 schrijver op Grisee.
 3 chirurgijns, ieder plaats een.
 1 provoost op Grisee.
 112 gemeene.
 45 op Grisee.
 35 „ Madure.
 20 „ Oedjong Panka.
 12 „ Patanta.

147 koppen militairen primo plan voor Grisee
 met drie onderhorige posten.

80 „ Passourouang.

227 infanteristen, blijft nog voor

Sourabaya 73 koppen primo plan van de twee compagniën infanterie, als sterk zijn 150 koppen p^o. plan ieder, dat toereikend is.

Dus op Sourabaya in guarnisoen:

- 1 capitain of majoor.
 1 lieutenant.
 2 vaandrighs.
 4 zergeants.
 6 corporaals.
 4 tamboers.
 2 chirurgijns.
 1 schrijver.
 52 gemeene militairen.

73 koppen te samen, ongerekent de chirurgijn-majoor en provoost op Sourabaya, surnumerair.

wederom het anker en liepen om de Z. Z. O., v ende om de Maduresche wal het naaste te houden, waar door het 15 vadem tot 8 vadem opdroogde, hetwelk den loots, reesende te na aan de Java'sche wal te weesen, hoewel altoos de andere zijde gehouden hadden, deed metveeren om teegens het opsetten van de wagt te ankeren, zomende van Grissee te zijn, dog

Sondag den 10^{den} April, met den dag geheel anders bevonden wijzel, de men nog wel 1½ mijl was van Grissee en dus ook nog gerustelijk wat land kunnen doorzeilen, zijnde het ondiepe water geweest aan de Maduresche wal

Men ligte toen met zons opgang wederom het anker, onder een last windje dat contrarie was, laverende of drijvende met de stroom inwaarts, en passeerden met de ses glazen in de voormiddag Grissee, dat driemaal rondom los schoot, zoo als ook onse posthoudinge op Oedjong Paha en Sambilang hadde gedaan, waar voor op het eerste maal en verlicht niet weder, met eenige schooten bedankten, drijvende dus op, al hoewel met O. Z. O. wind, tot halfweegen tusschen Grissee en de rhee de van Sourabaya, en moesten het anker toen ten twee uren laten drijven, dat de stroom teegen kreegen; dog een paar uren later de wind uit de noorden komende, zodanig dat voordeel konde doen, gingen onderijl, en kwamen ten seven uren op de rhee de voor de rivier Sourabaya, dat 't schip 't Hoff Niet Altijd Winter vonden leggen met het jagt Colombe en de chialoup Lang Gewenscht. Op ons ankeren werd een scinschoot van het eerstgemelde schip gedaan en kort daarna zag men verscheide schooten van op Sourabaya, die vervolgt wierden door die van de rhee de met 21 en 19 schooten; dog bedankten daar voor, vermits de zon al meer dan een uur onder was, niet eerder dan

Maandag den 11^{den}, met den opgang der zonne, door 19 schooten van het schip; waar na de dragonders na land gesonden wierden met eromant, zijnde redelijke groote canos, met en zonder vierken, dewelke maar een stobje van een mastje en spitstoeloope strosijl hebben, dat aan de boovenkant eger braaf wijd is en haar zeer vaardig maakt in het zeilen, wetende zeer behendig dat zeiltje voor de mast om te brengen als over staag moeten. Het slag van scilen is alleen hier in den oosthoek de mode, en wij kregen daar van gisteren bij Grissee wel 60 tot onse dispositie, die deelen morgen

als omtrent den landbouw, van meerder consideratie zal zijn dan bevorens; maar ook omdat een koopman en opperhoofd hier kwalijk het behoorlijke ontsag behouden kan onder zo veele met hem gelijkstandige, ja zelfs superieure officieren, als hier doorgaans leggen en ook voortaan leggen zullen. Egter behoeft de stoet en statie daarom niet groter nog kostelijker te vallen voor de Compagnie, want één gecombineerde raad in den geheelen Oosthoek zoude, na gedagten, genoeg wesen, omdat de plaatsen zoo verre niet van den anderen leggen, of bij beschrijvinge der hoofden van Passourouang en Grisee, konde die vergadering haast bij den anderen komen tot Sourabaya, vooral wanneer de wegen van communicatie te lande, gelijk zeer nodig is, behoorlijk open werden gehouden.

Dus zoude Grisee kunnen krijgen een koopman en resident, met een boekhouder en een pennist tot aanqueeking. Passourouang diend, buiten den capitein en commandant, te hebben een boekhouder voor het negotie- en consumptiewerk, onder den naam van consumptieboekhouder, en wierd het werk op Sumanap en de verdere landen van Madura, in der tijd, van meerder importantie, men soude zelfs een onderkoopman daar op Sumanap kunnen plaatsen, met een aankomend pennist, ter bevordering van den landbouw en besorging der producten.

Sourabaya zelf moet een onderkoopman en administrateur en een onderkoopman en fiscaal van den Oosthoek hebben, met een boekhouder tot scriba, een ander tot translateur en drie pennisten, waarvan een tot aanqueeking teffens in de inlandsche taale bij den translateur.

Dus zoude voor de dagelijksche voorvallen een toerijkend getal leeden aan de hand zijn met den majoor en capitein, of, bij absentie van een van beide, den oudsten officier daar aanvolgende, en bij voorvallen van meerder belang, gelijk ook in het crimineele, kunnen de opperhoofden van Passourouang en Grisee, ook bij verder manquement, de capitain op Grisee militeerende, item de consumptieboekhouder of onderkoopman op Passourouang en eindelijk nog de oudste officier op Sourabaya, ook in het geene niet crimineel is de fiscaal, de vergadering op een getal van seeven er meerder leeden brengen, om alles te kunnen afdoen wat voortaan g'oordeeld zal werden van haar ressort te zijn, maar dat, in het politicque, niet diend te geschieden, dan op approbatie van het ministerie op Samarang,

klein en bekrompen, dog in zo verre nog al toerijkende, in de hand
aan gehouden en hier en daar wat verbeterd wierd, in men de
genieur MULLER gelaste het plan van Sourabaya optemaken, om het niet
daaromtrent te kunnen ordonneeren, onder eenige reproche over zo gant
inattentie, dat niet eens een kaart in gereedheid hadde van de plaats,
waar nu circa 1½ jaar dienst gedaan hadde.

Des nademiddags reden de rivier langs te paard naar Capootram, zijnde
uur gaans van hier, en keerden door een parthij nelijvelden en welbewaakt,
ook redelijk beplante, thuin en gehugten, tegen seven uren, terug, ik
bende overal niet anders gevonden dan een zeer aangenaam en, zo ik
scheint, tot alles bekwame lands-douwe en rijkelijk volk tot het bebouwen
van hetzelve, zo maar eenmaal, door Gods genade, konde worden verwin-
gen eene bestendige ruste voor dese Oosthoek, en de Compagnie het geluk
hadde, gedient te werden van menschen, die, in steede van hare praet-
loomheid en onverschilligheid, voorkomende, of uit eene natuurlijke wijs-
heid die op afgelegten oorden, daar weinig te doen is, de menschen licht
kruipt, of uit een verkeerd denkbeeld dat op Java al lange schijnt ge-
geert te hebben, als of de residenten op de comptoiren maar geplaatst wer-
den om haar fortuin te maken, haar eere daar in mogte stellen, en het
district haar toevertrout meer en meer te verbeteren, en in die woon-
verbetering van 's Comp^s. zaken ook de hare, op een genereuse wijze, te be-
den, terwijl zij dog een zoo ruim veld daartoe hebben.

Met de militie was het hier ter plaatse ook maar tamelijk, zijnde de
subordinatie sober, de inbeelding groot en de attentie van de meeste wel
meer op het vergaderen van het eene of andere, waar toe de trouwen
goede gelegenheid geven, als om zig in zijn dienst te evertuieren.

Om egter het uitterlijke bij provisie in ordre te laten geschieden, heb-
men reets aan boord eenige pointen gereguleert om geobserveert te worden
geduurende ons aanwezen, die tot speculatie hier geinscreert werden.

nog zal dienen te voegen, 12 à 13 personen van diverse ambagten, dewijl er dog altijd een bootsman en opsiender van de equipagie, een scheepstimmerman, een paar quartiermeesters, twee of drie matroosen aan land, een huistimmerman, een smit, een kniper, een metselaar en nog al meer andere van die soort zullen moeten zijn, die dat getal zeer gemakkelijk zullen uitmaken.

Waarbij, zo dra men kan, nog diende te leggen, een predikant op Sourabaya, en een krankbesoeker daar en op ieder der twee onderhorige residentien, met hare uitgesette posten, gelijk Oedjong Panka, Sambilangan en Sumanap, dog niet op Patanta, om dat maar een klijn detachement is; makende nog seven personen van kerkelijke functie.

Alsoo behoort het geprojecteerde getal Europeesen voor den Oosthoek 637 koppen en met de Inlandse, 787 loontrekkende dienaren, te weten:

17 diverse gequalificeerden.

13 „ dienstdoende.

7 kerkelijke.

496 militairen.

64 zeevarende, als:

40 voor 2 chialoupen, barque of briguantijns, de eene wat grooter als de andere.

24 voor 6 pantjallangs, ider 4 man.

40 arthilleristen of een halve compagnie, dan meer dan minder.

637 koppen europeesen voor de Oosthoek.

150 „ inlanders.

787 loontrekkende dienaren te samen.

Des namiddags ging men het Javaansche tournoijen zien op de paasebaan, zijnde een klijn quartier uur gaans van hier, en keerden met den donker weder terug.

Donderdag den 14^{den} April was men den gehelen dag bezig met de nodige ordres te arresteeren en te expedieeren, werdende des morgens over de nog reesteerende poincten gebesoigneerd en daarop bealoten het ondervolgende.

4. De lijfwagt zal haar ordinaire wagt geven voor thans van de
 ondergetekenden, zoo als op Batavia geweest is.

5. Uw. Ed. zal zelfs het parool van largetekende dienen te his
 en uitgeven aan de adjudanten en de van de lijfwagt, die het
 volgens zullen brengen en laten brengen daar en zoo als naar kostjs gult
 behoort, en bij absentie of indispositie zal de eerstaanvolgende hoofden
 in rang die functie moeten verrigten.

6. De opperhoofden, zoo van Oheribon in subalterne op Java, in de
 rang van koopman zijnde, zullen den rang oben tusschen de 200-en tot
 capiteins, dog de overige kooplieden na de landscapiteins, en de subalter
 hoofden van minder rang na hare qualiteit.

Voor het overige vond men de zaken in den Oosthoek overal welken
 bevredigt, en wat de veranderinge of aanstelling van de landshoofden
 belangt, door den Heer VERYSSEL ten genoegen afgedaan, met de verand
 der van de, bij contract van den 28sten November 1740, van den Staat
 hoenang geconditioneerde 5000 coyangs rijst, voor de districten lands
 Touban nog resteerende 800 coyangs, onder de regenten van Toba,
 Sidajoe, Grissee, en Lamongang, zodanig dat ARIA DIPOSONO, regent van To
 ban, 200 coyangs rijst op Rembang, de regenten van Grissee, Tomm
 gong DJAYA NAGARA en Ingaby SOERA WICRAMA, 300 op die plaats, Tom
 mongong JOYO Diredja, hoofd van Sidajoe, 300, op Grissee, en Ingaby
 ANGABAY, hoofd van Lamongang, nog 100 coyangs rijst, meede op Grissee,
 leveren hadden, zoodat dan in 't vervolg nog 200 coyangs rijst op Tou
 ban en 600 op Grissee, voor de Comp^e. soude moeten inkomen, waerbij
 gem. Heer VERYSSEL nog van de nu teffens aangestelde regent van Djip
 Ingabey PRONITTO, thans Tommongong MANCOENAGARO, bij een apart ver
 bandschrift, zijnde de voor opgenoemde onder eene acte begreepen, beha
 gen hadde 400 coyangs rijst, en zoo veel meer als zijn land of regentschap
 in der tijd zoude kunnen uitleveren, resteerende also nog de regentschap
 pen, ook reets van hoofden voorsien, dog meest door den oorlog gari
 neert, van Cadiry onder den Ingaby ASTRA PATTY; Balora onder Raden
 JOWITJO; D'Japan onder Ingaby TEPOSONO; Rawa onder Raden SOERA OUS
 SOEMA; Sarcngat onder Ingebey SOERA LENGGOWO; Kalangbret onder ARIA

dert zoo wel als de 200 van Toeban, op Rembang des noods met scheepen, afgehaald, en op Grissee maar geleverd zullen werden de resteerende 300, zijnde omtrent de leverplaats der overige 11 of 900 coijangs van Djipan en Sourabaya, niets nog vast bepaald, en ook onnodig geoordeeld daar over nader te spreken, terwijl men van gedachten was dat de Compagnie die quantiteit, en misschien ook wel die van Sidajoe, na aftrek der consumptie alhier, jaarlijks zoude kunnen verkopen; en dus geoordeeld dat omtrent de regentschappen alhier niets meer te verrigten was, dan eene ernstige vermaninge tot nakominge van het beloofde, en voorts nog omtrent de Passourouangse hoofden en de regenten op Madura, te bedingen wat men kan en zij dragen kunnen.

Waarna ook ten opsigte der uitvoeringe van het op gisteren gearresteerde reglement voor de hujs- en guarnisoen-houding alhier, gelet zijnde op de vermeerdering van het bataillon door den majoor VAN DE POLL gecommandeerd werdende op 110 koppen ider comp^e. of 900 koppen te samen, en de instantie van denselve en den capitain RHENER, tot Passourouang militeerende en reets den titul van capitain commandant op Madura gevoert hebbende, die eene compagnie onder het voorsz. bataillon heeft, om bij dese extra ordin. tijdsgelegenheid een stapje hooger te mogen klimmen, waarbij de heer VERYSSEL ook zoo wel zijne voorsprake als een goed getuigenisse ten opsigte van voorsz. twee officiers voegde, zoo is gearresteerd den eerstgem. als p^l. lieutenant-collonel en den captⁿ. RHENER als p^l. majoor te laten erkennen, om hare bevestiging en actens te erlangen, nadat dese schikkinge in Rade van India zal wesen geconfirmeerd.

Voorts is verstaan de twee compagnien hier guarnisoen houdende, te laten accompleteeren door gem. provisioneel lieutenant-colonel VAN DE POLL uit de comp^e. van den p^l. majoor RHENER en die van HOGEWITS, welke laatste, als gekomen zijnde in de plaats van capitain STEPHAAN, ook teffens verstaan wierd te geven eene acte van capitain bij voorsz. comp^e.; en wijders die van HAARSOLTE met de resteerende officier en gemeene van het onde volk die hier niet benodigt zijn, te laten overgaan na Samarang, dog de captⁿ: FLBURKE en VAN SPRANG na Batavia; ook bij provisie 600 inlanders, en de rest, ten getalle van ruim 900, nog tot het najaar te laten blijven, om dese districten op eenmaal niet te veel te ontbloeten.

Origineel translaat Javaanse brief, geschreeven door den sultan TAMBIDULLA tot Bandjar, aan Pangerang ARIA MANCOENAGARA op het eiland Baviaan, ontvangen en vertoont aan Zijn Hoogheids GUSTAAF WILLEM Baron VAN IMHOFF, Gouverneur-Generaal van Nederlands India, tot Sourabaya, den 12^{den} April 1746.

Uit UwEd. brief heb ik ontwaard dat de Ed. Comp^e. naar den Bantlangsche prins laat zoeken, als ook dat UEd. mij komt versoeken, om hem te vatten, kan ik UEd. in waarheid versekeren, dat hij hier niet en is, maar ingevalle hij mogte op Banjer komen, zal ik hem vatten en aan de Compagnie overhandigen, want toen Banjer door de Boegineesen beleegd wierd, heeft mij de Comp^e. geholpen.

(onderstond) getranslateerd

(was geteekend) P^s. Z^s. VLEESHOUWER, *Translator*.

ogter door veele redenen van wetenschap en omstandigheden die desens daar bij opgef, zoo verre aannemelijk voorkwam, dat men noodig oordeelde desen sendeling daar af te laten verlenen een schriftelijke declaratie, zoo als van hetgeene hem en andere bewust was van de konkelarijen der Engelse met de Madureesen, item hare smokkelarijen op Bandjar, Passir en andere op Borneo leggende plaatsen; waarna de heer VERYSSEL, als zijnde nog president van de hier nog subsisterende krijgsraad, gecommandeert werd door den fiscaal van gem. raad, nauwkeurig enqueste te latendoen, terwijl men bij gerugten vernam dat die konkelarijen met de vijandige Madureesen al vrij wat verre waren gegaan.

Buiten hetgeene onder datum van gisteren aangetekend is, nopens de reets gemaakte en nog te-makene-schikkingen, omtrent de lands-regeering, de producten die deselve kunnen geven en de inkomsten die de Comp^e. dat af hebben kan, ook ten uitersten nodig zijnde, dewijl hier alles nog op den voet als in oorlog is, de reductie der guarnisoenen en het reguleeren van den omslag der maatschappije, aan desen oirt, voor het vervolg, waaromtrent men reets een en andermaal met den heer VERYSSEL gebesoigneerd hadde en met denselve eens geworden was, dat op Oedjong Panka en bij den nieuwen regent van Sampang noodzakelijk een Europeesche posthouding

meld bij resumtie goedgekeurd zijnde, ben ik ondergeschreven, secretaris van Haar Ed^e., gelast hetzelfde met mijne signature alleen te corroboreeren.

(onderstond) Sourabaya dato ut supra,

(geteekent) N^o. JONGSMA, *Secretaris*.

Voor den pl. lieutenant-collonel VAN DE POLL wiert eene instructie en schriftelijke orde opgesteld, hebbende tot bijlage een extract uit het op gisteren gearresteerde reglement voor het garnisoen, onder l^{re}. A.; copia van het patent voor den ritmeester KEISER, om naar Passourouang te marcheeren, onder l^{re}. B., en een lijst der sterkte van ieder der twee compagniën infanterie die hier garnisoen zullen blijven houden, onder l^{re}. C.; waarvan de eerste als voorwaarts reets te vinden geëxcuseerd, dog de twee laatste met voorsz. instructie alhier geinsereerd werden.

Instructie en Ordre van den provisioneel luitenant-colonel GERBIT VAN DE POLL, tot het aflossen en reguleeren der garnisoenen in desen Javasen Oosthoek.

Den pl. lieutenant collonel VAN DE POLL werd bij deesen gelast, zig nevens zijn gecommiteerdens, de onderkooplieden VAN DOORN en VAN SUGTELEN, te begeven naar Passourouang en aldaar de posthouding en het garnisoen niet alleen, onder een liquide transport der effecten, te doen overgaan aan den ritmeester KEISER, die voortaan aldaar het Commando voeren, en teffens met zijne compagnie, sterk 44 koppen primo plan, nevens 80 koppen infanterie, garnisoen houden zal; maar ook teffens te besorgen, dat uit het voorsz. garnisoen infanterie, voortaan zullende bestaan uit een lieutenant, 2 vaandrighs, vier zergeants, 6 corporaals, drie tamboers, 1 chirurgijn, 2 schrijvers, 1 onderprovoost en 60 gemeene, of 80 koppen primo plan, het geordonneerde detachement van 20 gemene, 2 corporaals, 2 zergeants, 1 schrijver, 1 chirurgijn en een tamboer, onder commando van een der vaandrighs, ofte 28 koppen primo plan, gesonden werden na Sumanap om aldaar voortaan post te houden, moettende dese 80 koppen primo plan voor het Passourouangsche garnisoen alle werden genomen uit de comp^e. van den capt^e. en thans provisioneel majoor RHENER, dewelke nevens de

- 23 koppen per transport.
- 3 tambours van de infanterie.
- 2 chirurgjins.
 - 1 van de dragonders op Passourouang.
 - 1 " " majoors Comp^e. op Sumanap.
- 3 schrijvers.
 - 1 van de dragonders,
 - en van ider comp^e. infanterie, een
- 1 provoost.
- 32 dragonders.
- 60 gemeene infanteristen.
- 124 koppen voor Passourouang en Sumanap.
 - 44 dragonders primo plan.
 - 80 infanteristen " "

Grissee detacheert naar Oedjong Panka een officier met 20 man, met Patanta een zergeant en 12 man, naar Sambilangang of Bancallang een officier met 35 man, houdt dan zelfs nog 45 man onder een capitain, lieutenant en 1 vaanderig.

- 1 capitain.
- 4 lieutenants en vaanderigs.
 - 2 op Grisee.
 - 1 op Oedjong Panka.
 - 1 op Madure.
- 8 zergeants.
 - 3 op Grisee.
 - 2 te Madure.
 - 2 te Oedjong Panka.
 - 1 te Patanta.
- 12 corporaals.
 - 5 op Grisee.
 - 3 " Madure.
- 25 koppen die transporteere

meld bij resumtie goedgekeurd zijnde, ben ik ondergeschreven, secretaris van Haar Ed^e., gelast hetzelfde met mijne signature alleen te corroboreeren.

(onderstond) Sourabaya dato ut supra,

(geteekent) N^o. JONGSMA, *Secretaris*.

Voor den pl. lieutenant-collonel VAN DE POLL wiert eene instructie en schriftelijke orde opgesteld, hebbende tot bijlage een extract uit het op gisteren gearresteerde reglement voor het garnisoen, onder l^{re}. A.; copia van het patent voor den ritmeester KEISER, om naar Passourouang te marcheerren, onder l^{re}. B., en een lijst der sterkte van ieder der twee compagniën infanterie die hier garnisoen zullen blijven houden, onder l^{re}. C.; waarvan de eerste als voorwaarts reets te vinden geëxecuteerd, dog de tweede laatste met voorsz. instructie alhier geinsereerd werden.

Instructie en Ordre van den provisioneel luitenant-colonel GERRIT VAN DE POLL, tot het aflossen en reguleeren der garnisoenen in desen Javasen Oosthoek.

Den pl. lieutenant collonel VAN DE POLL werd bij desen gelast, zig nevens zijn gecommiteerdens, de onderkooplieden VAN DOORN en VAN SUGTELEN, te begeven naar Passourouang en aldaar de posthouding en het garnisoen niet alleen, onder een liquide transport der effecten, te doen overgaan aan den ritmeester KEISER, die voortaan aldaar het Commando voeren, en teffens met zijne compagnie, sterk 44 koppen primo plan, nevens 80 koppen infanterie, garnisoen houden zal; maar ook teffens te besorgen, dat uit het voorsz. garnisoen infanterie, voortaan zullende bestaan uit een lieutenant, 2 vaandrige, vier sergeants, 6 corporaals, drie tamboers, 1 chirurgijn, 2 schrijvers, 1 onderprovocost en 60 gemeene, of 80 koppen primo plan, het geordonneerde detachement van 20 gemeene, 2 corporaals, 2 sergeants, 1 schrijver, 1 chirurgijn en een tamboer, onder commando van een der vaandrige, ofte 28 koppen primo plan, gesonden werden na Sumanap om aldaar voortaan post te houden, moettende dese 80 koppen primo plan voor het Passourouangsche garnisoen alle werden genomen uit de comp^e. van den capt^e. en thans provisioneel majoor KHENER, dewelke nevens de

Hierbij komen nog twee compagniën inlanders op Sourabaya en een op Passourouang, ider van 50 koppen primo plan voor het ordinaire guarnisoen, alle jaren een van Batavia af te lossen, dog nu voor de eerste vier maanden nog wel 1000 inlanders, voor de quade mousson, zoo alles wel blijft, te reduceeren op 500, en aanstaande jaar, met de goede mousson, op het voorschreven vaste guarnisoen in den Oosthoek, hetwelk voort aan zal kunnen bestaan en ook dienen te zijn 496 in 't geheel, als:

44 dragonders primo plan.

300 infanteristen " "

2 surnumerair.

346 Europesen in drie compagniën.

150 inlanders.

496 koppen in alles.

Wat nu de zeevarende aanbelangt, so diende ieder van de onderhorige comptoirtjes, als Passourouang, Sumanap, Grisee, Oedjong Panka en Sambilangang, ider een pantjallang te hebben, en Sourabaya een groot en een minder vaartuig, nevens een pantjallang, de eerste om beurt om beurt te kruisen daar het nodig is, en alle drie maanden afgelost te werden, en de laatste om tusschen Samarang en Sourabaya te varen, de benodigtheden van daar en op de onderhorige comptoirtjes in den Oosthoek aan te brengen, mitsgaders des noods ook de kruisvaartuigen te kunnen dekken.

Van de artillerie diende wel een halve Comp^e. alleen in den Oosthoek te leggen, waar aan alle deese plaatsen niet te veel zullen hebben; met eene anderhalve Compagnie sal Samarang en de onderhorige Comptoiren wel volstaan kunnen, en dus uit het corps artilleristen op Batavia, jaarlijks of om de twee jaar, de aflossingen kunnen geschieden bij geheele of halve compagnien.

Belangende de politicque beampsten voor dit district, zo zoude Sourabaya voortaan wel mogen hebben, een opperkoopman tot hoofd, niet alleen omdat de omslag en de huishouginge hier voortaan, zoo wel in de negotie,

marang terugkeeren, die van capitain HAARSOLTS compagnie daar onder gerekend; en zo is het met de onderofficiers na proportie, item de geene die voor ondermajoor en adjudanten te boek staan, welke ook naar Samarang zullen moeten gesonden werden bij provisie en tot nader ordre, also die diensten van zo veel inportantie niet zullen zijn in het vervolg of kunnen die wel door d'een of ander sergeant laten waarnemen.

UE. zal ook die ordre moeten stellen, dat zoewel op Sourabaya als op Passourouang en Grisee een officier altoos het piequet hebbe, dewelke de wagt ter aflossing opbrangt eenmaal 'sdaags, de posten visiteerd en nu en dan ook onverwagt des nagts, op dat de guarnisoenhouding in behoorlijke ordre zij, en zo wel alle onnodige posten, die maar tot verswaring van den dienst strekken, ingetrokken, als de nodige wel bewaard en beset werden.

Dog de verdeeling der inlandsche militie, zoo wel die na Batavia te rugkeeren als tot nader ordre nog wat in desen Oosthoek verblijven sal, staat van hier direct te geschieden, en also behoeft UwE. zig daar mede niet op te houden.

Ik verwagte een preciese nakoming en exacte uitvoering van dese ordre en blijve

(onderstond) UE. goeden vriend, (was geteekend) G. W. V.
IMHOFF (in margine) Sourabaya den 16^{den} April anno 1746.

Patent van den Hoog-Edele Heere GUSTAAF WILLEM baron VAN IMHOFF, Gouverneur Generaal van Nederlands India, voor den ritmeester HENDRIK JAN KEISER.

Den ritmeester KEISER werd bij desen g'ordonneerd, met zijne onderhebbende compagnie dragonders, zig op overmorgen op marsch te begeven langs de bekwaamste landweg naar Passourouang, om aldaar het commando over te nemen, op de ordres die daartoe door den provisioneel lieutenant colonel VAN DE POLL en gecommiteerdens zullen werden gesteld, van den capitain commandant en thans pl. majoor RHENER, en vervolgens aldaar guarnisoen te houden onder het hoger gezag van het opperhoofd en den raad van den Oosthoek tot Sourabaya, wel sorge dragende dat buiten de leverantie van

en in het justitieele affect moet vallen aan den raad van justitie tot Samarang, zoowel in het civiele als in crimineele saken, die ordinair mede behandeld werden; dog in extra crimineele proceduures zoude alleen het afgedane proces ter resumptie naar Samarang moeten werden geonden, ter approbatie naar Batavia, om die bij de hooge regeering van Indiën te obtineren, also de plaatsen nabij genoeg leggen, dat deese precautie gebruikt werden kan.

Hiermede rekent men dan dat alle raadsvergaderingen in den Oosthoek gereduceert zijn tot die van Sourabaya alleen, en dat de twee onderhoorige comptoiren, met haar gedetacheerde posten, maar zijn enkele residentien, daar gevolgelyk niets van eenig belang besloten kan werden sonder erlangde permissie van den gezaghebber in den Oosthoek tot Sourabaya, dewelke in saken van weinig belang dadelijk, en in die van meerder consideratie naar ingenomen advis van de hem toegevoegde vier leeden, daar op ordre stellen kan, zonder veel verlet om die nabijheid der plaatsen.

En dus souden de politieke bediendens in den Oosthoek voortaan bestaan in de volgende, te weten:

- 1 opperkoopman en gezaghebber.
 - 1 koopman en resident op Grissee.
 - 3 onderkooplieden in der tijd, dog nu voor eerst maar twee, als
 - 1 administrateur op Sourabaya.
 - 1 fiscaal op Sourabaya.
 - 1 resident op Sumanap, in der tijd.
 - 4 boekhouders, als
 - 2 op Sourabaya, scriba en translateur.
 - 1 „ Passourouang, consumptieboekhouder.
 - 1 „ Grissee.
 - 6 adsistenten en aankomende pennisten, als
 - 3 op Sourabaya.
 - 1 „ Passourouang.
 - 1 „ Grissee.
 - 1 „ Sumanap, in der tijd, waarbij nog souden kunnen gevoegd werden:
 - 2 leerlingen in de Javaansche taal voor Batavia; en dan is het totaal
-
- 17 personen van de penne voor den geheelen Oosthoek, waarbij men

3 vaandrags, een van de capitain op Sourabaya met een van de majoor; de twee andere van de majoors comp^e. op Passourouang, de 2 van de capitain op Grisee en Oedjong Panka.

8 sergiants ieder bij zijn comp^e.

12 corporaals ad idem.

6 Tamboers, een van de cap^m comp^e. op Sourabaya, de rest verdeelt als de lijst der guarnisoenen aanwijst.

2 schrijvers, een van de cap^m comp^e., op Sourabaya.

3 chirurgijns ieder bij zijn comp^e.

1 onderprovoost ad idem.

38 koppen.

112 gemeene waar, sijnde van de majoors comp^e.

60 op Passourouang en Sumanap en 52 op Sourabaya;
van de capitainscomp^e.

45 op Grisee.

35 " Madura.

20 " Oedjong Panka.

12 " Patanta.

150 koppen primo plan voor ieder van deeze twee compagnien, waarbij nog komt een chirurgijnmajoor over het hospitaal op Sourabaya en een provoost van het guarnisoen aldaar surnumerair.

Dit alles zoo verre vereffent en ook ordre gegeven zijnde om zoo wel de 140 Amboineesen op Sambilangan, Oedjong Panka en hier nog geposteerd, als twee kleene comp^e. Baliërs onder de capitains TJACRA en SMAUN, sterk te saamen 64 koppen, van hier, nevens nog twee detachementen Macassaren van hier, sterk 73, en andere inlandse troupes na Batavia te versenden, volgens de daarvan geformeerde notitie, dezen ingelijft.

Donderdag, den 14^{den} April, des morgens ten tien uren.

De heer Gouverneur-Generaal versogt hebbende het advies van de heeren Raaden ordinaris en extra-ord^e MOSSEL, VAN DEN BOSCH en VERYSSEL, hier nevens Zijn Ed. present, over de poincten die nog resteerden afgedaan te werden in desen Oosthoek, ten einde Zijn Ed., met haar advies gesterkt zijnde, des te spoediger de nodige ordres daaromtrent zoude kunnen stellen tot eene provisioneele finaafe afdoening van saken alhier, nader, met het retour tot Batavia, in Rade van India te confirmeeren, zo hebben haar Ed. de bovengem. heeren Raden zig ten einde voorz. aan het logement van Zijn Edelheid begeben, alwaar gearresteerd zijn de navolgende poincten, waarvan den ondergeteekende gelast is deese aanteekeninge te houden :

Eerstelijk gesprooken zijnde over de regentschappen van Cadiri, Balora, Djapan, Rawa, Sarengat, Wirasaba, Tjaroeban, Kalangbret, Kartasana en Patje, dewelke wel besteld zijn ten opzichte van de lands regeeringe, dog waar af men niets bedongen vind, zo betuigde de heer VERYSSEL, dat sulks om het nog te zeer bekende onvermogen dier hoofden, door de verwoesting der voorsz. landen, nagelaten was, ook dat het bovenlandsche regentschappen zijnde, dies hoofden misschien ook wel, in der tijd, konden begrepen worden onder de verdeeling der producten door den Soesoehoengang aangenomen jaarlijks aan de Compagnie te leveren; dog dat Zijn Ed. niettemin van de drie laatstgenoemde districten hadde bedongen, voor eerst 5 picols indigo jaarlijks aan de Compagnie voor de ordinaire betaling te leveren, en dat op Wirasaba ook wax in der tijd konde worden ingesameld; waarop best gedacht is dat point, tot eene gewenschte verbetering der tijden, voor het verdere daarbij te laten, te meer dewijl de Comp^e. al eenigermaten van hare oorlogs-lasten gededommageert zal werden door de 400 coijangs rijst, voor 10 Rd^e. de coijang, van Djipan en 700 coijangs, of, bij minder gewas, 500 met 2000 Rd^e. Sp^e., van de Sourabaijasche regenten voor niet bedongen, boven de 800, voor betaling, over de regenten van Toeban, Lamongang, Sidajoe en Grisee verdeelt; waaromtrent best geoordeeld is, de 300 coijangs van Sidajoe op Oedjong Panka te laten leveren, dewijl dat 't den regent also gemakkelijk als op Grisee en de Comp^e. niet swaar vallen zal, omdat dog een posthouding aldaar heeft, terwijl dan ook die drie kon-

den lopende die men passeeren moet, nog niet verbreef waren, schoon men de wedersijdse volkeren daaraan hadde doen gaan om deeze weg bij sulc een gelegenheid eenmaal opgemaakt te krijgen en vervolgens bruikbaar te kunnen onderhouden, te meer een ieder deeze wat al te grote fatigue, als zijnde wel 6 a 7 uren te paartzittens, quam af te raden.

Des avonds ten agt uren quam de radeen Tommongong SOERA DINING-RAT van Sambilangan opdagen, hebbende op zijne herhaalde instantie om den Gouverneur-Generaale op Sourabaya te moogen gaan zien, daartoe eergisteren permissie bekoomen, dog men liet hem in zijn vaarttuig blijven en weeten, dat, indien geneegen was, morgen ogtent ten vijf uren ons konde versellen naar Coupang.

Vrijdag den 15^{den} April. Met den dag reden uit om teffens wat stilte te maken aan het logement van den houder dezes, alwaar D^r. STROHE deezen morgen ten agt uren, naar eene voorafgegane visitatie van de ledematen en aankomelingen in deese gemeente, daar wel altoos een predikant behoorde te leggen, de H. Sacramenten zoude administreeren.

Men reed dan circa een uur gaans van hier naar Coupang, zijnde eene hoogte, leggende bijna rondom in de padijvelden, dewelke alhier van zulke uitgestrektheid zijn, dat men zig daar over wonderen moet. Het rijsgewas wel hier en daar wat geleden hebbende door gebrek aan regen, dog nu weder op de meeste plaatsen van goede apparentie, gevolglijk ook niet onwaarschijnlijk dat de Sourabayse Regenten alzoo wel zullen kunnen voldoen om seven hondert, of bij slechte gewassen, vijf hondert coijangs rijst, de ovriges met twee duisent Rd^s. Spaans supleerende, jaarlijks aan de Comp^s. sonder betaeling te zullen levereren, als die van Djipan vier hondert voor 10 Rd^s. courant de coijang, buiten de, voorwaards almede vermeldde, 800 coijangs over de districten beoosten Toeban verdeelt; zoodat de Comp^s. dan te Sourabaya op het meeste genomen vijftien hondert coijangs rijst in den Oosthoek geleverd zoude kunnen krijgen, waarvan zij 1300 zoude kunnen verkoopen op Batavia, om van hier afgehaalt te worden door de kopers met inlandsche vaartuigen, al was het ook maar voor twintig Rd^s. het last, om te gemoet te komen de tolvragt en andere ongeden, die de afhaalders onderworpen zouden zijn, terwijl de overige rijst leverantiën op Java, wanneer maar inkomen, voor 's Comp^s consumptie aan

Voorts door den heer VERYSSEL verklaart zijnde, dat na ons vertrek uit het nauw, nog maar eenige weinige dagen nodig hadde om van hier op te breken en ons te volgen na Samarang, zoo is, ingevolge het besluit in Rade van India voor het vertrek van Zijñ Edelheid, verstaan, Zijñ Ed. uit desselfs thans afgelopen commissie te laten terugkeeren, zoo spoedig als met desselfs commoditeit overeenkomen zal, waartoe de heere Gouverneur-Generaal ook reets Zijñ Ed. het schip D'Anna hadde aangeboden, en wijlen ook goedgevonden, dat de krijgerraad, die tot nog toe alhier gesubstaneel heeft, nogtans, zo wel door het ophouden van den krijg, als door de aflossinge der guarnisoenen, van zelfs vervalt, van nu af aan voor gedissolueerd zal werden gehouden, zijnde aan den heer VERYSSEL, als president, gespreert gelaten, om de leden te bedanken en niet te min nodig geoordeeld den trans-fiscaal VAN SUCHELEN alhier als fiscaal van den Oosthoek te laten continueeren, tot dat er van Batavia of elders een ander fiscaal gesonden zal zijn.

Nog is verstaan, ter sake van voorsch. dissolutie van den krijgerraad, als mede om de dubieusheid van de saak, het versogte excuus wegens onkundig begane fouten en meer andere redenen, te laten staken de proceduuren tegens den vaandrig MULLER, die nog niet eens recht begonnen zijn, te meer hij door het ceseeren zijner gagie, voor zo lange als in handen van den fiscaal is geweest, reets eenigermate gestraft is ten exempel van andere, en die ook nog zal moeten blijven ceseeren, tot dat dit point in Rade van India geconfirmeerd zal zijn.

Laastelijk is verstaan den tegenwoordige scribe HARTINGH, in de qualiteit van onderkoopman en met den rang boven de verdere onderkooplieden in den Oosthoek, te plaatsen als resident op Grisseo, omdat daartoe als de naaste en bekwaamste voorkomt, dog over de verdere noodige veranderingen onder de dienaren alhier, voor als nog niets nader te ordonneren, maar daar mede te supercedeeren tot de nadere dispositie in Rade van India, terwijl niet te min de translateur VLESKHOUBER, als hiervan weinig met of dienst, naar Batavia zal moeten gaan, en VAN GRUET als scribe en translateur hier moeten continueeren, tot dat in eerstgem. qualiteit afgevolgt en tot de laatstgem. een ander goed subject door hem bekwaam gemaakt werd.

Alle het voorenstaande door Zijñ Edelheid en de heeren Raaden boven ver-

sijnde zoo veel, volgens de voorsz. repartitie, op het contingent van den Oosthoek moet geleverd worden wat het product van de rijst aanbelangt; waarvan het ondervolgende verbandschrift door den Edelen heer commissaris aan haar wierd gepresenteerd en door haar onderteekend, mitgaders met hare signature bekrachtigt, zijnde even hetgeene dat in substantie voor hem door de Regenten om de west is gepasseert geworden, luidende als volgt :

Door den Edelen heer HUGO VERYSSEL, Raad extra-ordinaris van Nederlands India en commissaris wegens de generaale geotroijeerde Nederlandsche Oost-Indische Comp^e. op Java's Oostcust aan ons ondergesz. Regenten van Touban, Sidajoe, Grisee en Lamongang, gecommuniceert weesende, dat de Soesoehoenang agtervolgens het contract van anno 1743, verbonden is om jaarlijks 5000 coijangs rijst tegen 10 Rd^e. Hollands aan de Comp^e. te leveren, waarvan, volgens de gemaakte verdeeling, door de landen bewesten Touban 4200 en door die om de Oost of door ondergeschreven, 800 coijangs moeten geleverd worden op sodanige plaatsen als het door de Comp^e. geordonneert zal worden, zoo verklaren wij allen bij deesen, dat wij met die verdeeling op het contingent van den Oosthoek te vreden zijn en bij deese aanneemen en ons verbinden ondervolgende quantiteit rijst jaarlijks op de navolgende plaatsen te voldoen, te weten,

Touban, op Bembang.....	200	coijangs.
Sidajoe " Grisee.....	300	"
Lamongang "	100	"
Grisee "	200	"
te zamen.....	800	coijangs.

Nogtans indien omtrent de plaats, alwaar door dit tegenwoordig verbandschrift die producten staan geleverd te werden, geen verandering of nadere bepaling in het vervolg mogte gemaakt werden, waaromtrent wij beloven dat wij ons aan de ordres van de Comp^e. zullen gedragen, verbindende ons bij deese in de alderbeste form, dat wij aan den inhoud van deze acte promptelijk zullen voldoen, verklaren ook dat wij door den Edelen heer commissaris ten genoegten geïnformeerd zijn, dat de Comp^e., bij aldien wij in eenige opzichte van deze leverantie in gebreke mogte blijven, volgens het voorsz. contract geauthoriseerd en gequalificeerd is, het manqueerende bij

comp^e. van capitain HOGEWITS hier in den Oosthoek zal blijven guarnisoen houden, ider sterk p^{mo}. plan 150 koppen, buiten twee surnumeraire in het guarnisoen tot Sourabaya, alwaar het overige van RHENER's comp^e., sterk 70 koppen met een officier, een tamboer en een schrijver uit de comp^e. van HOGEWITS, of, buiten de surnumeraire, dus 73 koppen p^{mo}. plan, in guarnisoen zullen leggen, gelijk daar en teegen de resteerende 147 koppen van HOGEWITS, en ook hij zelfs op Grisee zullen militeeren, detacheerende uit dat guarnisoen naar Patanta, een sergeant, twee corporaals en 13 gemene, of 15 militairen te samen, naar Oedjong Panka 1 officier, 2 sergeants, 2 corporaals, 1 chirurgijn, 1 tamboer en 20 gemene, of 27 koppen te samen, en naar Sambilangang, een lieuten. of vaandrig, 2 sergeants, drie corporaals, een chirurgijn, 1 tamboer en 35 gemene, of 43 koppen te samen, houdende dan nog bij heur twee officiers, 3 sergeants, 5 corporaals, 3 tamboers, 1 schrijver, 1 chirurgijn en een onderprovoost met 45 gemene, ofte 62 koppen te samen, alles nader te zien bij het nevens leggende extract uit de verdeeling der guarnisoenen in desen Javaseu Oosthoek onder L^{re}. A., de copie van het patent voor den ritmeester KEISER onder L^{re}. B. en de lijsten der sterkte van ieder deser twee compagnien infanterie onder L^{re}. C.; want de voorschreeven compagnien van RHENER en HOGEWITS zullen door UwE., nadat de commissie op Passourouang verrigt zal zijn, moeten gebragt worden op het voorsz. getal, zo van officiers als onderofficieren en soldaten etc., als bij voorschreeven bijlage L^{re}. C. aangewezen is, en dan zal de verdeeling der guarnisoenen, bij de bijlage L^{re}. A. te vinden, zeer ligt vallen, dewijl de geheele comp^e. van capitein HOGEWITS, op een officier, een schrijver en een tamboer na, op Grisee en dies drie onderhorige posten komt te leggen, en de comp^e. van den pl. majoor RHENER, versterkt met bovengem. drie, op Sourabaya en Passourouang, op welke eerstgem. plaats de voorm. RHENER ook voortaan zal militeren, terwijl de compagnie van HAARSOLTE al aanstonds na mijn vertrek zal moeten overgaan na Samarang, en, na het bestellen der voorm. guarnisoenen, UwE. zelfs met de resteerende officieren en gemenen, uitgesondert capitain FLEURKE en VAN SPRANG, die direct na Batavia zullen keeren, want dewijl men bij de korte sterkte 8 lieutenants van d'infanterie en 13 vaandrigh vinden, er voor de twee comp^e. maar geroquirerd werden 4 lieutenants en 7 vaandrigh, bij provisie na Sa-

Ik ondergeschreven Tommongong MANKOE NAGARA, Regent van Djipan, door de singuliere gunst van de Nederlandsche Oostindische Comp^o. tot voorsz. qualiteit, in de name als boven, door den Edelen heer Raad extra ordinair over Java's Oostcust, HUGO VERYSSEL, aangesteld weezende, en wilstende, als mijn geheele welvaart en bevordering aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie te danken hebbende, daar voor erkentelijk wezen, be-loove en verbindende mij bij deeze, om jaarlijks vier hondert coijangs rijst tegen 10 rd^s. Hollands de coijang, aan de compagnie op Grissee te leveren, en dat tot tijdt en wijle het aan mij toevertrouwde land van Djipan tot verhaal zal gekomen weezen, wanneer ik belove die quantiteit, na rato dat het gewas groot word en aangroeit, ter discretie van haar Hoog Edelens, dan wel tot die van den commandeur en raad van Samarang, te zullen vermeerderen en de te gevene ordres over dat subject te zullen nakomen, mitsgaders dat ik den inhonde van dit verbandschrift exactelijk zal opvolgen en voldoen.

En op dat dit ten allen tijden zoude blijken kunnen, heb ik den inhonde van dien met mijne gewone handtekening benevens die van mijne twee zonen Ingabeij PANDJIE SOERANAGARA en Ingabeij TJONDRADIRANA onderteekend en doen onderteekenen, en met onze signature bekragtigt.

(onderstond) actum Sourabaya den 19^{den} Februarij 1746.
(lager) ons present (was geteekend) HUGO VERYSSEL, G^d. KEYSER,
J. VAN SUCHTELEN, B. VAN DOORN, J^d. C^d. TERREMAN, Secretaris,
en N^o. HARTING, (daaronder) accordeert (geteekend) J^d. C^d. TERREMAN, Secretaris.

de nodige etappes voor zijn corps, gedurende den marsch geene de minste desordres of overlast werde gedaan of gepleegt omtrent de inlanders of wie het zoude mogen zijn, en dat zo wel in zijn garnisoen omtrent het voorsz. corps en de 80 koppen infanterie primo plan, die nevens voorsz. dragonders voortaan aldaar militeeren zullen, als op de onderhorige post tot Sumanap en voorts ook bij de inlandse militie, die aldaar zoo wel en als in 't vervolg geposteerd zal zijn, behoorlijke discipline en goede orde word onderhouden, en dat hij ter zijner tijdt de voorsz. plaats weder in behoorlijke staat kan overleveren aan de geene die gecommandeert zal werden hem af te lossen; voor al ook wel agt gevende dat gedurende zijn subaltern gezag aldaar, alle ongebondentheeden off wat tot eenige onlusten of aanmoedige verschillen met den inlander aanleiding geven kan, zorgvuldig vermeid en de goede verstandhouding met dezelve, tot continuatie van de verkregene vijligheid en welstand van de ingezetenen, bevordering van de landbouw, gevolgelijk tot eene onverhinderde voortgang van 'scomp. dienst en verbetering van haren Staat aan dien oort, meer en meer bevordert mag werden, alles agtervolgens de ordres die hem daartoe, van tijdt tot tijdt, gegeven zullen werden en die hij, in gevalle van noodzakelijkheid, gehouden zal zijn daar over te vraegen van het opperhoofd en den Raad alhier.

(onderstond) Sourabaya den 14^{den} April 1746. (geteekend)
G. W. V. IMHOFF. (ter zijde stond) 'scomp. zegel gedrukt in
rode lak. (en daaronder) ter ordonnantie van Zijn Edelheid
den Heere Gouverneur-Generaal (was geteekend) N^o. JONSSMA, *Secretaris*.

Lijste der twee compagnien infanterie uit het bataillon van den
p. luitenant-Collonel VAN DE POLL, ieder comp. van 150 koppen primo plan, dewelke voortaan in den Oosthoek militeeren zullen.

- 1 capitain, de majoor op Sourabaya, de capⁿ. op Grissee.
- 2 luitenants, van de majoor op Sourabaya en Passourouang, van de capitajn op Grissee en Madura.

invoer van amphioen, die niet van de Comp^e. gekogt is, zullen tegengaan, en alle degeene aangeven, die bij ons bekend zullen worden daaraan eenig deel te hebben.

Art. 6.

Dat wij direct of indirect, buiten voorkennis van het opperhoofd, op geene der rivieren in ons onderhorig district, indifferent welke, eenige bandharingen zullen leggen of conniveeren dat door eenige van onze onderhoorige worden gelegd.

Art. 7.

Dat wij onze pepattys, die wij tegenswoordig hebben of namaals mogten krijgen, niet zullen afzetten, vexeeren of eenig ander ongelijk aandoen, maar dat wij, indien dezelve zig tegens ons regt te buitengaan, ons beklag daarover aan het opperhoofd zullen doen, die alsdan in billijkheid, onder het hoger gezag van den commandeur en Raad tot Samarang, daarover zal jugeeren, en dat wij derzelver plaatze, in cas van overlijden, ook niet dan met desselfs speciaele voorkennis en toestemming zullen vervullen.

Art. 8.

Dat wij onze tegenwoordige pepattys of die wij namaals mogten krijgen, na haar staat en character, behoorlijk onderhoud zullen bezorgen.

Art. 9.

Dat gelijk de comp^e. souverain of opperheer over het ons aanbetrouwe district is, het point van judicature alzoo ook in zijn geheel aan haar zal verblijven, en dat wij dien volgende, sonder aanzien van perzoonen, van wat conditie dezelve ook zouden mogen wesen, alle delinquenten, indien dezelve in onze magt zijn, aan het opperhoofd zullen overleveren, om na 's.E. Comp^e. wijze te worde teregtgesteld en gestraft.

Art. 10.

Eijndelijk en ten laatsten, dat wij in alle extraordinaire voorvallen, waar van in dezen niet speciaal is gesproken, en die in der tijd eenige nadere bepaling mogten requireeren, volgens onzen bereeds gepresteerden eed, ons aan het goedvinden van de comp^e. zullen gedragen, en de ordres die daar omtrent, 't zij in cas van eenige verandering ofte andersints, mogten gegeven worden, met dezelfde iever en vleijt zullen nakomen, als bij deeze beloven en ons verbinden omtrent de geene die in deeze beschreeven zijn.

Notitie van sodanige manschappen als er met believen van Zijn Hoog Edelheid uit desen Oosthoek na Batavia zouden kunnen vertrekken, te weten:

Amboineesen.

Op Sourabaya.....	51	
„ Sambilangang.....	62	
„ Oedjong Panka.....	27	
		————— „ 140

Baliers op Sourabaya.

Capitain TJACRA DJAJA.....	25	
„ SMAUN.....	39	
		————— „ 64

Macassaren op Sourabaya.

Vaandrig BAPPA SAYER.....	33	
Sergiant „ KALLANG.....	40	
		————— „ 73

Op Oedjong Panka.

Onder den luitenant INTJE PRAS gehoorende thuis op Japara... „ 100

Op Sambilangang.

Baliers onder capitain GAFFOR.....	44	
Bougineesen onder capitein BAPPA TIGA.....	33	
		————— „ 77

Op Grissece.

Maccassaren onder cap ⁿ . MABELLA.....	97	
Maleyers „ „ MOGEDIN.....	57	
		————— „ 154

Somma koppen... „ 608

De oostersche militie, present in den Oosthoek te vinden, be-
dragen volgens de generale sterkte.....1521 koppen.

Waar van afgetrocken de bovenstaande..... 608 „

Zo zoude dan nog resteeren.....913 koppen.

Zoo wierd ook verder ordre gegeven tot ons vertrek van hier, dat morgen nademiddag bij provisie wierd vastgesteld, blijvende de reijse over land na Grissece g'excuseert, omdat tot heeden toc de paadjes door de padijvel-

700 coijangs, rijst voor dit jaar, dewelke aanstaande maand October geschieden moet, waaraan zij beloofden dat niets ontbreken zoude; gelijk haar ook verder wierd aanbevolen, dat zij voortaan hare eenigste studie dienden te maken van de goede bebouwinge harer landen, zorgdragende dat alle Javaanse nuttelose staathoudingen en lediggangerijen ten minsten voor het zoodnodige rijspannten agterstonden, en dat zij hare onderdanen ten dien eijnde niet alleen vreedig, maar ook bescheijden dienden te behandelen, alle het welke zij, naar gewoonte der Javanen, zeer bereijdwilling aannamen; dog de nakoming zal grotelijks afhangen van de attentie der hoofden en mindere bediendens, die hier door de comp^e. geplaatst werden, waarover, zoo veel men sien konde, niet veel te roemen viel tot hiertoe, zijnde deeze plaats anders zo wel daartoe geleege om er iets ten voordeele van de comp^e., tot verbetering van het land en tot meerder aangenaemheid voor het menschelijke leven, sonder iemands schade, aan te leggen en in 't werk te stellen, als eenige andere; maar tot nog toe, zo het schijnt, zeer versloft door degeene die er geleege hebben, waaromtrent ook het opperhoofd KEYSER en verdere bediendens de nodige Erinnerung kregen. Daarna vroeg men de regenten of zij ook iets van haere zijde te seggen hadden, waarop zij betuigden alles met den heer commissaris VERYSSEL ten genoegen te hebben afgedaan, koomende egter ten laatsten nog voor den dag met een versoeck, dat haar de Sabandharijen mogte werden overgedaan voor hetgeene de pagter daar voor mogte geven; waarop men haar antwoorde, dat zij tegens den tijdt der tot ult^e. Julij geprolongeerde verpagtingen der Sabandhaaijen op Java, iemand konden afsenden om dezelve te pagten, en zoo een ander die kreeg, dewelke haar of de gemeente daar meede buiten den regel lastig viel, dat het opperhoofd 's comp. wege gesteld was om daar omtrent een ieder recht te doen; waar bij het bleeff, hebbende zij lieden op de vrage waarom eigentlijk de pagt selfs wilden hebben, niet anders in te brengen, als dat de pagter de inkoomende vrugten die tot speijnsinge der gemeente dienden vertolde, en dat zij dat niet zouden doen, zo zij pagters waren; dog hoe verre dat aannemelijk is leert de ondervinding, die men heeft van der Javaanse Hoofden discretie omtrent haere gemeente, nog dagelijks. Eijndelijk beschonk men hem 's comp. wege met een present van Batavia medegenomen, en daarop bleeven zij nevens radeen Tommongong SOERADININGRAT ten eeten,

ende verzending van de hoofdplaats sufficiëren; zoo dat men, door Gods zegen, in den tijd nog wel eens de gewenschte vruchten der bevreediging in dezen Oosthoek zoude kunnen beleeven, indien het den Hemel behaagt dezelve van duur te doen zijn.

Om het voorenstaande nader te doen blijken, werden alhier geïncreeet de drie contracten of poinoten van verbintnisse, die de Regenten dezer Oostersche districten zig omtrent den heer commissaris **VERYSSSEL** en politiquen Raad alhier verbonden hebben na te komen, zoo als dezelve door den gem. heer **VERYSSSEL**, bij zijn rapport in origineele tot Batavia zullen werden overgebracht, blijvende het tweede stel origineel hier op Sourabaya en een copia authentiq op Samarang.

Donderdag den 10^{den} Februarij 1746. Present, door den Edelen heer Raad extra ordinair en commissaris expresselijk daartoe gecommiteerd, Zijn wel Edele het opperhoofd **KEISER**, de ondercoopman en fiscaal **VAN SUCHTELEN** en de ondercoopman administrateur **BENJAMIN VAN DOORN**.

De dag van heden door den Edelen heer commissaris bepaalt weesende, om de alhier aanwezende p^l. Regenten van Grissee, Touban, Sidayoe en Lamongang, navolgens het formulier, als Comp^e. en Sousouhounang straad Regenten te beëdigen, zoo wierd door Zijn Edele alvorens aan haar te kennen gegeven, dat zij, ingevolge van het jongst gesloten contract met den Sousouhounang van den 28sten Nov. 1743, even als de Regenten bovosten Touban, haar contingent in de leverantie van 5000 coij^e. souden moeten contribueeren, als tot welkers leverantie de vorst zig bij dat contract verbonden had, waarna de verdeeling volgens de bepaling van den jaare 1744 door den Edelen heer commissaris aan haar gecommuniceert en door haar aangenomen wierd als volgt:

Door den Regent van Touban ARIA DIEPOSONO dat door hem op Rambang zoude geleverd worden.....	200 coijanga.
Door den Regent van Sidajoe, op Grisee	300 "
Door den Regent van Lamongang.....	100 "
Door den Regent van Grisee	200 "

Of te samen.....800 coijanga,

leggen. Dit eijland kreeg men al een uur voor zons ondergang in het gezicht, wanneer het anker lieten vallen.

Dewijl nu vreesden dat onze reijze te veel agter uit zoude werden gezet, doordien onze zeelieden niet gaarne bij nacht wilde zeijlen, omdat hier weinig of geen scheepen, en nooijt geen van deeze groots, gepasseert zijn, en de winden over dag slap en variabel waren, komende eerst laat in den namiddag wat wind uit de Madureesche wal, dewelke ook nauwlijks een paar uur stand houden, zoodat wij hier tot morgen agtermiddag zoude dienen te blijven wagten, naar een zeewind om ons op Passourouang te brengen; soo resolveerden de reijze maar eerst voort te zetten naar Sumanap, om dan met de Ooste winden weder af te komen, hopende dat deze weg spoediger zoude af te leggen zijn.

Sondag den 17^{den} waren wat laat en nauwlijks met den dag onder zeijl, de wind al lange gewaaijd hebbende uit den Zuiden en Z. W., zoo dat door het verflauwen van dezelve naar zons opgang, tot den middag toe werk hadden om dat Bocken eijland, tussehen het welke en de Madureesche wal, digt langs het eijland, daar niets hetgeene men niet ziet, te meiden is, op de cours van oost, of na de strekking van het water met afdiepende modder van 7 tot 10, 12 en gaandeweg dieper tot 24 en 27 vadem toe, heenenloopt, op zijde zien te krijgen. Ten drie uren quam de wind uit de Madureesche wal voor de bogt van Sampang, voor welkers W^t. hoek dit eijland legt, werdende daarom ook bij den inlander Poelo Sampang geheeten, en bewesten deeze bogt de hoek van Bolega, daar een rif afsteekt, om welkers wille men het eijland aan boord behouden moet; stuurden langs de wal een paar mijl buiten dezelve, na de wind toeliet, en bleeven des nagts zeijlende, met zons ondergang het Bokkeneijland in het W. N. gehad hebbende, 3 à 3½ mijl van ons. Hadden ook des morgens een vaartnig na Passourouang gezonden om kennisse te geven van de gemaakte verandering in het plan van onze reijze. 'Snagts de wind N. O., ook variabel tot Z. W., en meer Z. Z. O. met variabel lugtje, ook buitjes.

Maandag den 18^{den}. De wind van 't Z. Z. O. tot O. Z. O. Liepen van en na de wal om te sondeeren. Diep van 31 tot 13 vadem. Met zons opgang sagen de eijlandjes, bewesten Sumanap leggende, Poelo doea genaamd, als mede Poelo Radja, lang in de kaarten 't Lange eijland genaamd, welkers

wege van militaire executie in de boven en beneden landen op te halen en haar te nemen, en dat degeene die in het leveren van zijn aandeel, volgens deze bepaling, in gebreken komt te blijven, gehouden zal weesen de schade daaruit volgende te vergoeden, en opdat dit ten allen tijden soude blijven kunnen, hebben wij in teeken der waarheid deze met onse gewone handtekening en signature bekrachtigt.

(onderstond) Sourabaya, den 10^{den} Februarij A°. 1746. (lager) ten overstaan van ons (was geteekend) HUGO VEERTSSEL, G^e. KETHEL, J. VAN SUCHTELEN, B. VAN DOORN, J^e. C^e. TEEKMAN en Na. HARTING. (in margine) in 't Javaans gezegult en geteekend door de Régenten van Touban, Sidajoe, Grissce en Lamongang.

Waar benevens zij haar, op het te kennen geeven van den Edelen heer commissaris, dat een ieder voor den afscheep van de rijst aan boord van 's Compagnies schepen of vaartuigen, voor zoo veel derzelver contingent betraff, een bepaald getal draagvolkeren zouden moeten leveren, te weten die van Touban op Bembang en die van Sidajoe en Lamongang op Grissce, en in het vervolg alle klagten dat de een de producten van den anderen moet op en afdragen, eenmaal voor altoos, of ten minsten zoo lange deene leverantie duurt, voor te komen en weg te nemen, bij desen ook quamen te verbinden om ten dien opzichte de ordres van de Comp^e. en de bepaling, die daarop in 't vervolg zal gemaakt worden, te zullen nakomen en voldoen; waarna door den Edelen heer commissaris aan haar voorgehouden wierd, of zij, ingevolge van deze verbindtenis, gereed waren den eed van trouwe aan de Comp^e. en den Soesoehoenang te presteeren, volgens het gewone formulier dat Z. Ed. aan haar ter hand stelde en door den translateur PIETER ZACHARIAS VLEESHOUWER wierd opgeleesen, zoo wierd, op haar betuiging van bereidwilligheid, volgens den inhoud van de actens door haar Hoog Edelens op haar geëxpedieerd, dezelve op de Mahoemettaanse wijze afgelegd en vervolgens de voorsz. actens aan haar ter hand gesteld, waarvan op begeerte van den Edelen heer commissaris verstaan wierd deze aantekening te houden.

(onderstond) Actum Sourabaya, den 10^{den} Februarij A°. 1746.
(was geteekend) J^e. C^e. TEEKMAN, *Secretaris*.

Woensdag den 20sten, 's nachts ten half een, gingen onder zeijl met Z. O. wind, cours bij de wind over, om de wal van Giliginting aan boord te loopen en langs deszelfs wal heen op 8 vadem en niet minder, meijdende twee droogtens tussen hetzelfde en Tolange in leggende en aan bakboord twee kleine riviere van de Z. W. hoek; dan stuurd men op de hoek van Tolange aan dwars voor de baaij over, dewelke droog water heeft, drogende na mate men ingetrokken werd en afdiepende na mate men oploeft, hebbende voor de opening tussen Tolange en Giliginting van 8 tot 10 en 11 vadem, ook wel meer, daarna van 8 tot 4 vadem, en op 3½ tot 3 vadem kan men onder de lage wal van Tolange, op een halve mijl daar af, in goede sterke grond ankeren, gelijk wij teegens negen uren deden. Hetgeene men het eijland Tolange noemt, is eijgentlijk de Z. O. hoek van Sumanap, door een canaal, bij forme van een rivier, van 't overige afgezonderd, hetwelke men zoo wel van de west al oostkant inkoomen kan met kleene vaartuigen; zelfs kan een schip in de wester mond van deze passagie leggen, dog op vuijle grond, en moet dan touwen aan de wal brengen. De distantie van deze sleuf tot aan de mond der rivier van Sumanap, is een groote mijl over modder, verminderende die plaat van 15 tot 8 voet, daar men een bank heeft, een groote snaphaanschoot buiten de rivier, op dewelke met laag water pas twee voet is.

Hier was men onze landing verwagtede, dog na dat capitain VAN SPRANG, die hier nog over omtrent 50 Europeesen en hondert Inlandsche krijgers het gesag voerde, nevens de man van de regentesse radeen Ayoe RASMI, die zig radeen TIETANAGARA laat noemen, dog maar een gemeene mantri is, aan boord gekoomen waeren en men berigt gekregen hadde nopens de situatie der plaatsen daar of tegen over Tolange, zoo koos men de laatstgem. plaats om verder te paard te reijden, door de sogen. diergaarde, over Pamingie, naar de hoofdnegorije Sumanap, dat een distantie van omtrend drie uren gaans is, leggende Pamingie omtrent halver wegen aan de rivier, een half uurtje van de mond derzelve opwaarts aan, alwaar een redelijke groote negorije en ook de vertolplaats is voor den Chinees TAN KIENKO, die men hier als sabandhaar vond. Men lande dierhalven tegens drie uren in die voor beschreven grep of opening tussen Tolange en de Sumanapee vaste wal, daar eenige paarden gereed stonden, met dewelke men na

Condiitiën en voorwaarden waarop wij, I gongu. siza en
 SASRA NAGARA, door den Edelen Heer Raad ordinaris en commissaris over Java's Oostkust, HUGO VEYSMIL, op aprobatie van Zijn Edelheid den Hoog Edelen Heere GUSTAAF WILLELM baron van IMHOFF, Gouverneur-Generaal, en de Edele Heeren Raden van Nederlands Indië, in het regentschap van 's compagnies distric Sourabaya bevestigt zijn, welke condiitiën en voorwaarden, zoo als dezelve hier na zullen beschreeven worden, wij beloven en ons verbinden, getrouwelijk te zullen nakomen en doen nakoomen.

Art. 1.

Dat wij eenmaal des jaars op Samarang dan wel, zoo zulx gerequiseerd word, op Batavia in perzoon homage zullen komen doen.

Art. 2.

Dat wij jaarlijks 850 coijangs rijst ieder, ofte te samen 700 coijangs, uiterlijk voor het uitgaan van de maand October, als revenuen van het land, de comp^e. als opperheer van hetzelfde competeerende, op Sourabaya zullen opbrengen, dog bijaldien wij door misgewas of eenige andere inconvenienten buiten staat mogten weezen, die quantiteit in 't geheel te voldoen, dat wij dan egter 500 coijangs zullen leveren en voor het minder behaagen jaarlijks 1000 Spaanse realen ieder, of 2000 te samen, aan de comp^e. zullen opbrengen, alles op verbeurte van ons regentschap.

Art. 3.

Dat wij ten dienst van 's Compagnies ordinaire werken dagelijks 60 battoors zullen leveren zonder betaaling, en bij extraordinaire gevallen van ontlossing van 's E. Comp^e. scheepen, zoo veel als door het opperhoofd gerequireerd zal werden, tegens een dubbeltje daags.

Art. 4.

Dat wij ten behoeve van 't guarnisoen op Sourabaya zoo veel volwassen koebeesten tegens een Spaanse reaal zullen leveren, als hetzelfde tot onderhoud zal benodigt hebben.

Art. 5.

Dat wij in 't bijzonder allen indirecten handel, en daaronder speciaal den

vrouw, die de beste ontsag en reputatie niet heeft, en voor wiens continuïtatie in dit gezag, de genegenheid zoo min als 't intrest der gemeente, schijnt te plijten.

Donderdag den 21sten April, met den dag reeden te paard naar de grafplaatsen der vorige Regenten en hare familjes, waarvan JUDA NAGARA nog apart legt, even buiten de hoofnegorij, voor dat men de spruit passeerd, ter regterhand af hebbende nog verscheide andere graven. Bij en omtrent zijn de tomben, tot welkers embellissement hier een zekere algemeene smaak en inclinatie schijnt te wesen, alzo men die van allerlije alag van mantris of lands grooten als gezaajt vind langs en ook wel op de wegen, dog meest in aparte tuijnen, makende de landaart geen mysterie van daar op te gaan, en deselve indifferent, behoudens decentie, te tracteeran; ja zij rekenen het voor eene eere, wanneer men hare graven gaat bezigtigen, onder dewelke de aanzienlijkste zijn die van radeen tommongong TJACBANAGARA, op den berg, daar men een fraaij gezicht over de negorije, in de baaij en op de rheedee heeft, kunnende de schepen duideljik zien leggen. Die Regent bij zijn leven zeer veel achting gehad hebbende voor die plaats en twee groote wilde boomen, waar aan hem het bijgeloof meenigmaal deed offeren, wilde ook daar begraven zijn, en zijn suster, de voogdesse van zijn neeff en opvolger, heeft dijn last uitgevoert met een fraaije tombe, staande onder een groote overdekte pangong of speelhuis, van binnen met een ommeegang rondsom de graven, schoon Javaans, nog al vrij aanzienlijk en magnifio opgeschildert en met velerlije andere ornamenten voorzien; aldaar aan te leggen, waarvan zij het plijsterwerk van de tombe met eigen handen zoude hebben gemaakt, en nog vele andere vercierselen van een niet onaangename en van vrugten, blombomen nog al redeljik voorziene thuin, met een Javaanse portico tot een ingang voorzien, dewelke ronsom dit graf is aangelegt, hebbende nog een voorhoof voor zig. De architect of aanlegster van dit werk legt zelfs naast haar broeder, als zijnde over weinig maanden tot Sourabaya overleden en herwaarts overgebracht, dog haar graf is nog niet opgeschikt, 't welke deese regentesse hare suster nu meende te doen, zoo zij in de regeeringe continueerde. Van deze grafsteeden terugkeerende, reed men de groote weg naar Pamacassan end weeg op, die zeer roijal en goet is, dog, zoo men ons verzekerde, na eene distantie van twee

En op dat dit ten allen tijden zoude blijken kunnen, hebben wij den inhoud van dien met onze signatuure bekrachtigt.

Aldus geteekend en gezegult den 10^{den} Maart a°. 1746.
(onderstond) ons present (was geteekend) H. VERMEL,
G^e. KHYSER, Jⁿ. VAN SUCHTELEN, Bⁿ. Vⁿ. DOORN, Jⁿ. Cⁿ.
TEEKMAN en N^o. HARTING. (in margine) de zeguls van de
Tommongongs SETJA en SASRA NAGARA nevens deszelfs
gewoone handtekening. (daaronder) accordeert (geteekend)
Jⁿ. Cⁿ. TEEKMAN, Secretaris.

Ook wierd op een ingekoomen berigt nopens de onbequamsheid van de pantjallang 't Opontbod in deeze rivier leggende, ordre gegeven om te probeeren of dezelve publicq te verkopen zoude zijn, en anders dezelve meer te slopen.

Rapport van den lieutenant JAN SCHILDCAMP en den opper-
stuurman CORNELIS VERNOOY, weegens 't visiteeren der Tanjong-
pour 't Opontbod.

De ondergeteekendens volgens ordre van den Heer commandeur JACOBUS VERLENGH, op den 13^{den} April 1746 gevisiteerd hebbende voorm. Tanjongpour, zoo hebbe bevonden voorm. Tanjongpour onbequams te zijn omms te kunnen werden gerepareerd, als zijnde 't vlak ten eenemale los en de inhouten daarbij zoodanig vergaan, dat geen spijkers daar meer in soude kunnen houwen, en door dien dezelve sodanig sit dat men er met hoogwater niet aan kan werken, zoo hebbe wij ondergeschreeven geoordeelt voorm. vaarttuig incapabel te zijn, om ooit meer te werden getimmert.

(onderstond) Sourabaya den 13^{den} April 1746.

(was geteekend) Jⁿ. SCHILDCAMP, Cⁿ. VERNOOY.

Teegens de middag liet men de Sourabayse regenten binnen komen en haar het nodige te recommandeeren, vooral omtrent de leverantie van de

dag eerst aan de wal geraakten, alwaar het overige van den dag bleven nitrusten, terwijl 't goed en volk gedebarqueert wierd.

Maandag den 25sten, reden in den morgenstond wat te paard, buiten de barriere landwaart in, maar vonden alles nog zoodanig verwildert, ja zelfs de wegen, als of hier nooit iemand gewoon hadde, en van alles, wat remarqueerden, dewijl het inderdaad te beklagen is een zoo vrugbaar terrein in dier voegen woest te zien leggen, was de oorlog en de vreeze der vijanden de oorzaak, na het voorgeven zoo wel van Europeesen als Inlanders, waarmede men zig bij provisie moest laten afzetten; recommandeerende egter voor het vervolg wat meerder applicatie en iever omtrent de bebouwing van 't land, terwijl de avantages van de natuur hier zoo groot zijn, dat men te allertijdt zaeijen en planten kan, doordien 't land bevoogtigt wierd met bergwater, hier en daar opgestopt, en met kleine canalen, tot een algemeen gemack en gerieff van den landman. Des nademiddags deed men een ander tour over de rivier na de passebaan, daar voor dezen de dalm van den tommongong deezer districts met de woningen van de verdere inlandsche grooten en mindere zijn geweest, dog alwaar men nu, schoon een groot half uur gaans in distantie, niet als verwilderde thuijnen en onbewoonde plaatzen rondomme sag. Remarqueerde hetzelfde gemack omtrent de waterleiding ook aan deze zijde van de rivier, en ordonneerde den commandant KEYSER de inlandsche grooten te recommandeeren ten spoedigsten weder derwaards te keeren, op dat alles weder in zijn vorige plooi mogte komen, daar men nu niets als ruines en restanten van den oorlog vond, hebbende de Malangers en 't swervende geboefte met haar geconjungeerd, zelfs tussen de passebaan en logie eenige retranchementen gehad, van de welke men nog twee overgeblevene stucken passeerde.

Het guarnisoen vond men hier afgelost, na d'ordre op Sourabaya gegeven, zijnde de lieutenant colonel VAN DE POLL voorleeden woensdag, of den 20sten hujus, reeds met de brigantijn Susanna Catharina naar Sumanap overgestoken, om die post al mede effen te stellen, en den majoor RHENER met eenige nog overige manschap, hier ter plaatze, alleen maar na gelegenheid wagtende om op Sourabaya te komen, waartoe men hem de chialoup de Tinregieter scordeerde.

Dingsdag den 26sten. Na dat in deeze nacht eerst de regent van Sumanap

en wij vertrokken ten drie uren van Sourabaya onder dezelfde statie als gekomen waren, nadat men alvorens nopens de prolongatie der touw zijde lopende pagt, van ult^o. April tot ult^o. Julij, na Batavia naar hier E. E. het nodige geschreeven en naar Samarang geordonneerd hadde, te zien in den bondel der afgaande brieven, dewelke bijlagen zijn van dit dagregister. De inlandse regenten verselden ons gezamenlijk aan boord, ook verhoorde de jongen en de Sumanapper, waarvan de laatste ons zoudt volgen; gaande gezamenlijk tegeens den avond heenen, onze intentie zijnde om gisteren dag 't zijl te gaan na Passourouang en van daar na Sumatrap.

Saterdag des 16ten April, met zons opgang, waren een mijl water buiten de rheede van Sourabaya, staaken gaande weg na de Madurensche wal, het achip de Anna hier blijvende, en liepen soo, dat tot tegens 8 vadem, door tegenstroom, moesten ankeren, over de diepte van 7, 8 en 9 vadem, opdrogende, na mate men de zogen. Tregter of modderbank nader, tot 6 vadem toe. Waren een weinig bewesten Koanjer. Ten drie uren, de stroom weder medelopende, gingen onder zijl met een lugtje dat van het Z. W. door het Westen naar het N. O. liep, of uit de Madurensche wal het friste woei, dog te schraal was om, volgens het sentiment van ons koots, het diepste water op de bank te hebben, over de gem. bank heen, en waren gepasseerd langzaam opdrogende dieptens van 6 tot 3 vadem, ja 17 voet, zoo diep het schip ging, hebbende dus pas een voet water onder de kiel en moesten in de modder nog al twee of drie maal wendingen het droge water te mijden, het welke deze bodem onverbeterlijk wettende, luisterende bijna so lange na zijn roer als er water onder de kiel is, onder iets te roeren dan de ordinaire seijlen. Voor zons ondergang begon het water op te diepen van 17 voet tot 6 vadem, seer langzaam, alsgedane schielijk tot 7½ vadem, waarop tegens neegen uren ankerden, omdat de wijl gaandeweg schraalde, schoon op de cours van O. Z. O., waarmede de bank gepasseerd waren, na dat 4 vadem water kregen, tot Z. Z. O. afgehouden hadden; strekkende de oostkant van de bank sig meest Z. Z. W. en N. N. O.; gehik de cours ook van daar na Passourouang. Want de bank gepasseerd zijnde, moet men dezelve op 5 of 6 vadem van boord houden, en om de Oost niet veel verder lopen als 10 of 12, om de droogtene te mijden: die tusschen het Bokken eiland, in de kaarten Peelo Bandingien genaamt, en de bank is

met de mondelinge belofte tot nakoming van 't een en andere, om de geringheid van de zaak, zonder schriftelijke verbintenis.

Dog wat Sumanap en Pamacassan aanbelangt, na dat men op de ingekregen informatie van de personeele merites der regenten en de inclinatie der grooten en van de gemeente voor den dienst van de compagnie, 't beste geoordeelt hadde radeen MAIL, kleinzoon van wijlen radeen ARIA ADICARA, die, voor dat Pamacassang weder onder Sumanap gesteld wierd, in eenen redelijken ouderdom overleeden en bij de papieren van anno 1726 af tot 1732 toe, om de lastige instantie door den Sumanapper over Pamacassang gedaan, zeer bekend is, onder denzelfden titul van zijn grootvader, die als eijgen is aan dat regentschap, independent van Sumanap, te bevestigen in 't provisioneele gezagh over dat land, dat hem door den heer commissaris VERYSSEL reeds was opgedragen, na dat zijn vader ARIA ADICARA dat van 1732 tot 1736, dat uit vreesse voor den Sumanapper, waar onder gesteld wierd, naar Sourabaya vlugtede, alwaar ook gestorven is, bekleed en vervolgens dit gesubordineerd district een mantrie tot zijn bestierder van den Sumanapper gekregen hadde, tot dezen tijd toe, dat de invasie der vijanden alle regeringsforme den bodem hadde ingeslagen.

En na dat men inselver voegen omtrent Sumanap zelfs het allerbeste geoordeeld hadde den jongen regent radeen Tommongong TJACRANAGARA te herstellen, als eensdeels da naaste volgens de afkomste, door de preferentie van een zoon uit een jonge suster boven de oudersuster of moeij, die bij den inlander zelfs niet tegensprooken werd, voorts ook de vermogendste om het land weder wat op te beuren, item de meest geaffectioneerde door de groote en gemeene van dat land, en eijndelijk wel niet de schranderste, als zijnde ook nog jong, dog nu reeds door de gelede tegenspoeden wat geleerd en van ruim zoo veel apparentie en verwagting als TIRTA NAGARA, den tegenwoordigen p^e. regent, die alles door de autoriteit van zijn vrouw moet doen, en nog liefde van de gemeente, nog ontzag uit zijn eijgen chef, nog ook eenige favorabele apparentie heeft; het welke dan niet alleen gem. herstelden regent, maar ook de hier aanwezende Sumanapsche mantries en radeen ayoe RASMANA, nevens haar man TIRTANAGARA, onder de nodige wederzijdsche recommandatiën, wierd bekend gemaakt; soo oordeelde men best te zijn, deeze twee regentschappen, schoon thans weder independent

Oosthoek men met sons opgang peijlden in 't N. O. t. O. Hadden toen caab Sindana of de Noord-Oosthoek van Java's vaste wal, dat hoog land is en tussen het welke en de berg van Balemboang, nog hoger dan de andere, men over 't lage land heen de berg op het eijland Bahj ziet, in 't Z. O. $\frac{1}{2}$ O. Na de middag liep de wind wel wat benoorden het oost, dog zoo weinig dat niet veel vorderen konde, diepende van 12 tot 25 vadem, weder overleggende tot op 15, en weder van de wal naar toe tot 22 vadem; zoo ankerden om 5 uren, sonden een prauw majang met onsen loots en een luitenant van het schip, om de dieptens te peilen in 't vaarwater tusschen Poelo Radja en Giliginting of het Nagtegaals eiland, daar men zijde dat een rif was van het eerste naar het laatste strekkende, dat zeer gemeijd moest werden, dewijl niemand en ook nooit een schip hier geweest was grooter dan hondert voet of daaromtrent, voor dewelke het vaarwater goed is binnen de eijlanden tussen Poelo Doea en de stompe hoek van de wal.

Dingsdag den 19^{den} April, ten vier uren, ligten anker met een Z. O. wind, die ook al schraalde en zelfs O. Z. O. wierd, waardoor van 22 vadem, waar op anker geligt hadden, bij de wind over, schielijk weder opdroogde tot 12 vadem, of en aan Poelo Radja; gooijden het daarna een en ander maal over, de wind tot nademiddag in die hoek blijvende en vorderden ten negen uren nog al vrij wat met een intrekkenen stroom, dog door dien 't voorsz. rif wegens een staart van 't zelve, waarop daarna vernam dat 4 vadem water het minste en ook dat het maar een smalle rug wit zand en men in 5 minuten daar over, mitsgaders het rif zelfs maar een zandplaat van weinig aanmerking was, zeer apprehendeerden en na ons gedagten, zijnde de mede genomen loots ook niet wijzer, niet te boven konden, soo quamen des avonds ten 5 uren ten anker, wanneer 't bovenstaande berigt kregen van den opperstuurman en gezaghebber op de sjaloup de Tinnegieter, die hier nog in bezetting lag en des middags afquam, mitsgaders ons vervolgens tot loots diende, hebbende met zonsondergang de hoek, die in de kaart de Z. W. hoek genaamd werd, in 't N. O. t. N., daar de bandharij van Sumanap begint, en de Oosthoek van Poelo Radja N. N. O., mitsgaders Poelo ginting of eijgentlijk Giliginting, zijnde bij ons 't Nagtegaalseiland, de buitenste hoek O. N. O.

JUDANAGARA

DIE IN DEN OORLOG VAN TOENA DJALJA SIG, DOOR DE HULPE AAN DE COMPAGNIE BEWAKEN, D'GHEHOORSAAMHEID VAN DEN SOESORONGANG KREFT SELFS ONTOKKEN HEERT, EN TWINTIG JAAR NA D°, BIJ 't CONTRACT DOOR DE HEER DE WILDE, A° 1706, MET DIEN VOBT GELOVEN, BIJ EEN FORMEELEN AFSLAAND ONDER DE K. COMPAGNIE IS GEFAALT.

Lijst na vier dogters.

<p>Radeen syoc BISCARA † zonder kinderen</p>	<p>Radeen syoc FOELANGSIVA, succedent aan de vader, gett. met een gemeene Sumanipyer, die op haar naam wassent, dog op haar overzijden de mederregering quiteert †</p>	<p>Radeen syoc WIRAAARIE † zonder kinderen.</p>
<p>Een zoon, jong overleden.</p>	<p>Radeen syoc DE PATTY of TIACRA NAGARA, gett. met Radeen SOMARIE haar gftmain neef † even als SOEDERMA, naderhand voogt over TIACRA NAGARA en met WIELA LAGA na de Casp geerleceert. Zij selfs stuurf, latende vijf t twee en derde huwelijk geen kinderen na, maar sibben uit t eerst.</p>	<p>Radeen syoc ARIA ADI-CARA, Regentse van Pamaccassan, gett. met Radeen TOEBA en gemene Pamaccassauer. Zij selfs overleeden en na de dood van Pamaccassan onder deszelfde naam van ARIA ADICARA, en proceert bij een gemeen Pamaccassan wijf een zoon, die ook ARIA ADICARA genoemd werd en so 1732, aan zijn vader succedert, dog wanneer Pamaccassan weder onder Sumanap quam, so 1736, naar Sourabaya vliedende en daar stierf, nalatende twee zoonen.</p>
<p>1. Radeen syoc DE PATTY of SOERA DININGRAT, gett. met een Madurese SOERA DININGRAT, neef van Radeen DJOKRAT, die so 1745 op Sourabaya overleden is, gelijk zij so 1746, nadat van so 1737 tot 1745 voogdesse en regentesse was geweest in de minderjarigheid van haar neef den jongen Radeen tompong TIACRA NAGARA; zij heeft geen kinderen nagelaten.</p>	<p>2. Radeen tom. TIACRA NAGARA, succedent aan d' moeder onder voogdij van zijn stiefvader SOEDERMA, krijgt de regering selfs in handen en so 1736, na eens veertigjarige verpooche sollicitatie Pamaccassan weder onder zijn gebreid, † 1737, sonder kinderen natelaten en is volgens zijn begeerte de eerste die op den berg begraven is.</p>	<p>Radeen MAIL thans met de gewone titul Regent van Pamaccassan, independent van Sumanap, die nog geen kinderen heeft en</p>
<p>1. ARIA ADICARA die so 1737, volgens begeerte van zijn oom, wel niet op Sumanap succed., schoon de ontsid, maar agterreegt van Pamaccassan wierd, so 1746, in den oorlog met de Madurese overvelde; getrouwd met een gemeene wijf.</p>	<p>2. Radeen Tomm. TIACRA NAGARA gett. 1725 of 1736, second. 1737, meerderjarig 1743, vliugt 1746, hersteld 1746, gett. met R. A. WIEDAS, dogter van FOXERADININGRAT papetty op Sum; 3°. met R. A. dogter van den maritrie SEWANAGARA.</p>	<p>Radeen SOMARIE gett. met TIACRAMAGARA, voert ook haar naam bij de papieren. Vide hier nevens zijn portrettyt.</p>
<p>Een zoon.</p>	<p>Een dogter.</p>	

een weinig rustens op Pamarangie, tegens sons ondergang op de hoofdnegorie arriveerde. Logeerde in de dalm van de overledene regentesse nabes Ayoe DE PATTY, de oudste der drie susters door radeen tommongong TJAORANAGARA, die in 't jaar 1736 Pamacassan weder onder heersdreeg, regelaten, zijnde het eenigste huis dat de Madureesen bij de verwoestinge van Sumanap in 't jaare 1745 hebben verschoont. Deeze tegenwoordige regentesse is met TIRTANAGARA getrouwt en de jongste der drie susters der haar daar ingesteld, nadat de jonge radeen tommongong TJAORANAGARA, die de voorn. zijn oom noemt, als een zoon zijnde van de middelste suster radeen sijoe WIERA DININGRAT, in den jaare 1737, onder de voorgdije van voorgem. zijne moeij radeen sijoe DE PATTY succedeerde, en in den jaare 1743, in de veelvuldige disputen aldaar voorvallende, door de regering meerderjarig verklaart en alleen 't regentschap in handen gegeven wies, op het eerste aankomen der Madureese, met gem. sijne moeder, die nog leef, naar Sourabaya gevlugt was en met agterlating van eenien stukken casten, die op twee platte forme aan de passeerbaan, voor de poorte van den dalm leggende, geplaatst waren, zijne landen vrij wat ligtvaardig en lachieur ten proije der vijandige Madureesen geabandonneerd hadde.

Men vond wel de hoofdnegorie hier en daar wat weder aangelegt met nieuwe bamboese huizen, ten blijke dat de Sumanappers zig gaandsweg weder herstellen van die fatale verwoesting, dog voor het overige was hier alles in een ongemeene disordre, zijnde nog geen hand geslagen aan het vervallen tot herstelling, schoon 't sedert 8 a 9 maanden reeds alles in vrede is, ja zelfs het verval nog groter als in den oorlog, omdat de provisionele regentesse en haar man, twijfelende of zij wel in het gesag zullen blijven, alles in 't wild laten lopen en misschien alleen maar bedagt zijn op haar intrest, zoo goed en quaad als dat geschieden kan in zulke alegte omstandigheden; zijnde zij regentesse daar en boven ook nog gesneepsteerd van ontrouwe behandelinge omtrent een aan de noordsijde van Madura, onder 't Sumanaps destrect, gestrand vaartuig, van maas MONGODORO mantris van Sampang, een aanhanger van Djoerit, waar van zij, schoon door den heer VEYSSSEL voor de E. Comp^s. gereclameert, de beste buit gebergen en dengeene, die het hadde kunnen aanbrengen, het leven bezonen soude hebben, waartoe zij misschien wel capabel is, als zijnde een scherpe en slimme

de oostelijkste of liever de zuidelijke pas loopt, leggende aan de schijding van voorsz. twee uitgangen de post Patanta, om teffens te bezorgen dat de doorgraving, wat verder Westwaarts op uit deze rivier Solo in de spruit Anie gemaakt, waardoor de gewezen Regent van Madura, als Sidajoe ook onder zig hebbende, den handel op voorsz. rivier uit de landen gedreven werdende, naar die plaats meend te verteeren, in dier voegen gestopt blijven, als de heer VREYSEL met het leggen van twee dammen aan ieder end van die doorgraving geordonneerd hadde, wanneer alles dat de twee groote monden dier rivier uitgaat, voorbij voorsz. post Patanta passeeren moet, en dus de sluikerijen beter kunnen worden gade geslagen.

Men vond hier op Grisse eene vierkante bemuuring bij forme van fortesse, aan de Noordwest hoek van den Dalm, digt aan de zeestrand, opgemaakt, tot posthouding voor het garnisoen, dog dewijl deze plaats in 't vervolg wel van meer importantie konde werden, oordeelde men bij het rondwandelen van deze werken, dat 't best zoude zijn een regulier fort te leggen op zekere hoogte, een snaphaanschoot verder van strand gelegen, midden in de negorije, die sig hier langs het strand wel een uur gaans nu reeds extendeerd, werdende nog dagelijks meer en meer beboawt, wanneer men met het opruimen van 50 roeden distantie te weder zijde het zoutveld, aan de zijder kant open en effen, en het zeestrand nog geen snaphaanschoot ten noorden zijnde, een genoegsaeme opening hebben, beter meester van de in twee verdeelde negorije en ook aportée weezen zal om dezelve te defendeeren en onder bedwang te houden, hebbende een vrij gezigt over de vlakke die langs de negorije aan de agterkant na den berg Gierie, ten Westen en te Oosten landwaarts inloopt.

Men was gecharmeerd van de wel gelegentheid deser plaats, verwondert zijnde dat daarvan tot hertoe bij de E. Comp^e. genoegzaam geen werk was gemaakt, als in tijden van oorlog, om daer eens te campeeren of voor een tijd een bezetting te leggen, en dewijl men nu het plan der Javae zaken geheel en al verschikt en deze welgeleegeen inham tot een vrije haven geprojecteerd hadde voor overwalsche en andere negotianten, mitsgaders ten dien eijnde de onderkoopman HARTING hier als resident geplaatst was, neevens een geheele compagnie Europeesen van 150 coppen voor dit garnisoen, en de bezettingen op Sambilangen, Oedjong Panka en

mijden door padijvelden liep, die thans niet te passeeren waren, hetwelke ons alzoowel van de reijze naar Pamacassan deed afzien, als het eger blijven van den jongen en gevlugten regent radeen Tommongong TJACRANAGARA, door een verkeert begrip van het opperhoofd KEYNER tot Sourabaya, van een langer verblijf alhier; waarom des nademiddags de regent en mantries neevens den provisioneele Regent van Pamacassan MAAH NAL ordonneerden, ons naar Passourouang te volgen en, tot voortzetting der reize derwaarts, ons ook,

Vrijdag den 22sten April, des morgens vroeg, op weg begaaven naar Parmingie, stappende aldaar in roeij en zeijlvaartuigen, waarvan de eerste met ons eerst op de middag aan boord quaemen; zoo dat genoodsaakt waren dien schoone oost zuid ooste wind over 't hoofd te laten waijen. Eger ligteden des avonds anker en liepen onder Giliginting, om met een snelle Z. O. wind boven Poelo Radja te kunnen zeijlen, en kregen daar onze vaartuigen aan boord.

Saterdag den 23sten April, met den dag, waren onder zeijl, cours Z. & W. tot boven het riff van Poelo Radja, en daar na Z. W. regt op het conseeijland of Poelo Catapan aan, dat voor 4 uren al verkend wierde, en even na zons ondergang, af en aan, in 't Z. hadden, op circa $\frac{3}{4}$ mijl van ons. Stuurden toen west op, om een rifje, dat zig aan de hoek van Panbay wat na zee strekt, te mijden, dog de loots zig hier inne wat vergist hebbende, alzo de cours van west regt op de hoek afloopt, en men wel W. t. N. van 't eijland of stuuren mag, tot dat men 't riff gepasseerd is, zoo waren genoodsaakt geheel tot N. W. toe naderhand op te boegen, om de ondiepte van het water te mijden, en het riff gepasseert zijnde, dat hard sand en coraal is, op 8 vadem kan werden gesneden, zonder eenige swarigheid, en te weder zeijden tot 13, 14 vadem toe afdiepende modder- of alekgrind heeft, niet breed en ook maar een halve mijl lang zijnde, stuurde men W. en W. t. Z. naar de ankerplaats voor de rivier van Passourouang, zijnde 4 mijlen van 't riff, gelijk dit rif van 't eijland en alhier niets anders te mijden, waarom ook na 't passeeren van dat riff nog tot 10 uren bleven doorzijlen, en toen ankerden, Bevonden ons, op

Sondag den 24sten April, eger nog $2\frac{1}{2}$ mijl van de rheed, daar met een doorkomende ooste wind niet voor 9 uren ten anker, en teogens de mid-

plaatsen als af te sluiten, waartoe dit kanaal, als het eenigste dat vaarbaar is en niet breeder valt, als om met wederzijdse batterijen op Poelo Manara en Sambilangan, het geheel vaarwater te kunnen beschieten, hem zekerlijk eene occasie heeft verschaft, die zelfs bij de Comp^e. wel hadde mogen in opmerkinge koomen in den vorigen tijd, zoo men ooit werk hadde gemaakt om hare zaken in desen Oosthoek te brengen op eenen verzeekerden voet, ten meesten voordeele van dezelve; hoewel ook even dit kanaal zoo diep is, dat men voor Sambilangan leggen kan op 5 vadem water, na genoeg aan land om iemand, door 't rivier, van een welgemonteerd schip uit zijne retranchementen uit te branden, schoon de Inlanders veeltijds zig van boven zoo wel gedekt hadde door clappusboomen, bamboesen en andere dingen, die zij over hare werken weten te leggen, dat genoegzaam bomvrij zijn.

Dog niettegenstaande alle deze avantages, deze werken, door de annaderende manschap van de E. Comp^e. te lande, eijndelijk dóor TJACRANINGRAT hebben moeten verlaten werden, en dezelve vervolgens geslegt zijnde, zoo vind men egter den dalm op 't hof zoo verre weder opgemaakt en door den tegenwoordigen Regent zoo wel geordonneerd en sierlijk opgeschikt, dat daarin bequameijk logeeren konde. Vermits 't nog vroeg was, zoo besteeden het overige van den dag om met den radeen Tommongong SOERADININGRAT te overleggen, wat hij in 't vervolg aan de E. Comp^e. jaarlijks zoude opbrengen, 't welk, naar gemaakt overslag van zijne inkomsten, die men rekent dat in goede tijden tussen de 13 en 14000 Spaans met wat rijs en zout belopen hebben, hem zelfs lieten bepalen op 400 Spaans, nevens 12000 kannen clappusolie en zestig coijangs cadjang, buiten de sabbandharijen, die men op 3000 spaans 's jaars rekent, zoo dat de E. Comp^e. die nog nimmer iets van dit landschap als wat klenigheeden van gedroogte hertevees en zenuwen, een weinig cadjang en wat olij tot present heeft gehad, thans circa twaalf duisend Rd^e. courant geld van dit regentschap staat in te krijgen, blijvende dan nog omtrent 6000 Rd^e. courant over, als het land eens weder in fleur is, voor den Regent, waarvan hij genoegzaam leven kan, en 't welke hem ook des te meer aansetten sal om dese zijne besnoeijde inkomsten te vergrooten door vermeerdering van producten van zijn land, waaruit men aan onze zijde beloofde, alles wat bij de Comp^e. employabel was, steeds voor betaeling te zullen accepteren, zijnde buiten

en andere inlandsche grooten opgedaagt waaren, en men in de voornidde bijgewoont hadde de godsdienst, in dewelke ook 't dopen en trouwen, dat hier ter plaatse geschieden moest, door den Herw. ~~STRAON~~ werd verrigt, na de verhandeling van 't tweede deel van Pⁿ. 104, v^o. 24; ~~me~~ wierd met de heeren Raden, alhier tegenwoordig, den secretaris JONGMA, commandeur STERREBERG en gewezen tranalateur SIMONS, present zijnde, nader in overweginge genomen, wat men nu deeze regenten, namentlijk van Passourouang, jtem Banger ten oosten en Bangil ten zuidwesten, gelijk ook van Sumanap en Pamacassan, zoude kunnen opleggen, om aan de E. Comp^e. te contribueeren, buiten de Sabandharijen, dewelke voortgaan omme aan haer te verblijven, en vervolgens aangemerkt, dat men die nu deeze drie districten, en vooral die van Banger en Bangil niet veel verga kan, als zijnde arme regentschappen, het laatste pas vijftig huizen groot, zoo de Regenten en andere affirmeerden, en de eerste niet veel meer, waarom men dan bij 't terhand stellen van de acte van Ingabeij DJAJA LALANA, hoofd van Banger, hem drie picols wax, en Ingabeij BRADJA JONDA, hoofd van Bangil, drie croijang rijs 's jaars tot een tribuut opleijde, zonder betaling, en dezelve daarmede liet volstaan, remitteerende haar zelfs 't regul en expeditiegeld van de commissie, dewijl te arm waren om 't selve op te brengen, dog ordonneerde haar teffens het nodige volk tot 's Compagnie dienst, volgens de oude gebruiken, nevens die op deeze plaatsen, ~~te~~ en haar land thans meer en meer te verbeteren, opdat zij meer producten voor betalinge aan de Compagnie leveren konden.

De Tommongong NITTI NAGARA, welke titul, beteekenende de Oprichter van de Negorije, men hem in steele van zijn vorige naam MARTA NAGARA thans hadde geconfereert, wierd na veele excusen, ~~die hij kwam te maken,~~ dat een arm en door den oorlog geruineerd district hadde, dat pas vier hondert huisgezinnen aan inwoners hadde, voor 't loopende jaar nog in 't geheel vrij gelaten, onder belofte dat anno 1747 dertig, 1748 veertig, en 1749, mitsgaders vervolgens, altoos zestig coijangs rijst voor mist, en wat het land in der tijd verder mogte voortbrengen, voor de ordinair marktgangsprijs aan de comp^e. leveren zoude, 't welk hij met veele verzekeringe betuigde alles te wezen wat hij beloven konde, en waarmede men zij bij provisie te vreden moest houden, latende deze drie regenten volkomen

see, daar hij circa 1732 of 1738 zijne residentie betrok, dog welke plaats niet wel genoeg gelegen zijnde, voor zijne toen nog bedekte deessijnen, als hebbende het vaarwater daar te groote uitgestrektheid, en hij ook geen middel weetende om veel volks op de been te houden en werk te geven, ten eijnde de ordre en 't meesterschap over haar lieden te bewaren, wanneer de excusatie van de höffreise, het nieuwe contract van den heer COYET met den Soesoehoeng, de gedurende toegevenheden van desen zijnen voor hem bevreesden souverain en van de Comp^o., die hem zeer vierde, en de bestendige oversiening van deze laatste om weder nieuwe oorlogbevoertens op Java te zien verwekken, waartoe men in den Oosthoek, zoo wel aan zijne zijde, als die van de E. Comp^o. bediendens, zoo avers niet scheen te weesen, hem alle hope benamen om voor eerst nog aan den dans te geraken, de aanleg van deese plaats Sambilangan door hem wierd uitgedacht tot een handgebaar voor zijne krijgers, als leggende niet alleen op een afgesondert eijlandje, dat aan het grote thans met een lange brug vastgeheid is, maar ook ter plaatse daar de dalm is gemaakt zeer steenig en klippig zijnde; dog welke obstaculen hem belet hebben, soo wel van Tanjong Anjer, als Bancallang, dat om de noord-oost legt, goede bruikbare wegen derwaarts te maken, en vervolgens Anno 1741 desen nieuw voltooiden dalm te betrekken, die hij na dato door den roof op Cartasoera, van een partij stukken canon, maar al te formidabel heeft weten te maken, zoo als de papieren A^o. 1744 en 1745 nit den Oosthoek ontfangen, dictceeren, dog waarvan men thans geen overblijfselen meer vond, zoo min als van onze posthouding op Bancallang, dan een groote houtse brug met een poort voor een zeer geëxtendeerde passeebaan, die nog al eenige overblijfsels van regulariteit hadde, nevens een partij ruïnes van gebouwen, daar het hof bevoorens is geweest, en waaromtrent de tegenwoordige Regent van intentie was, met 's Comp^o. toestemminge, te maken eens nieuwe residentie, 't welk men hem accordeerde, zijnde ook de schikking bij 't reguleeren der garnisoenen bereeds daarna gemaakt, dat van de 36 man gemeenen voor Madura geprojecteerd, 24 hier en 12 op Sambilangan zullen verdeeld leggen, dewijl de laatstgem. plaats zal hebben een batterije van vier stukjes canon, om het vaarwater te commandeeren, op een der hoofden, het tegenwoordige fort gedemeubloed werdende, als zullende voortaan maar strekken

van den anderen, zoo als ook in het vervolg altoos wel moogen blijven, onder eenerlijc schriftelijke verbintnisse te stellen, volgens de oude proportie onder haar gerecipieert, als Sumanap *toes*, teegens Pamacassan *es*, en zijn vervolgens van de aan haar voorschreeven conditiën een schriftelijk opstel gemaakt, 't welk in het Javaens overgezet zijnde, aan haar, voor ons vertrek uit dezen Oosthoek, zonde werden terhandgesteld, en dus ook in het vervolg op dien datum een geslagregister der regenten van Sumamp en Pamacassan, voor zoo verre men 't zelve uit de rapporten hier ingekomen, heeft kunnen nagaan, sonder egter voor de correctheijd te willen ceveeren, om dat men uit de inlander zelfs zijne eijgene afkomst bijna niet te weten kan krijgen, door dien zij alles wat ouder is vader en moeder, en alles wat collateraal is, suster en broeder noemen.

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

DECLARATION OF INDEPENDENCE

JUDANAGARA

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

Table with multiple columns containing text in various languages, including Dutch and Indonesian, with some handwritten notes.

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

... VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL ...

Hiermede ons bestek ook alhier afgeloopen en aan de regenten opgediend zijnde 30 battoors voor het garnizoen dagelijks te fourneeren, dog voor het gras, dat zij aan de dragonders paarden en andere konnen te koken, maandelijks twaalf stuivers tot betaling te zullen erlangen, zoo vertrokken nademiddag weder na boord en gingen tegens half ses onder zeil met een West Zuijdtweste wind, die fris door quam, cours om de Noord Oost kop de strekkinge van 't riff, dog afdiepende van 5 tot 10, 15 en 21 vadem, en daarop overlopende na de Maduresche wal, weder opdroogende tot 1 vadem, waarop tegens elf uren ankerden.

Woensdag den 27sten, met den dag gingen onder zeil, cours om de West over de modderbank, dog onze presente loots had weder de fout van de vorige, zijnde dit de gezaghebber van de Tinnegieter, van ons niet na gang te brengen aan de Maduresche wal, waardoor over 16 voet schans der de modder moesten sleepen, en, de wind met een frisse coelte uit den Oosten, of meest van agteren, en 't schip altoos door de stroom te willegen over bakboord of de zuidkant zijnde, gevaar liepen van langs hoe naar op den drogen te geraaken en eenige uren te blijven zitten, tot dat het hog water ons weder daar of mogte helpen; dog met zijlen tegen en vol te halen schokte men nog daar over en quam ten twee uren voor Grisso ten anker. Stapten aan land en reden daarop te paard na de berg Gierie, komende met zons ondergang terug, op welke berg, buiten twee tempels der Mahometanen en eenige begraafplaatsen, onder anderen te zien zijn twee rivieren, in 't klimmen van dezelve, die een aangenaam gezicht geven, en het graf van Soesochoengang GIERI, waar voor de hier woonende papen, welken hoofd zig pangerang GIERI laat noemen en vrij van eenige opbrengst wel gerekend, excepto thien man ten dienste der bezetting op Grisso, die hij in dagelijks fourneerd, groote eerbiedigheid betuigen. Deze plaats, de beste voor den handel van den geheelen Oosthoek, werd nu eerst weder herbouwt, dog is van ouds altoos als een voorname koopstad gerekend, zoo wel door haar favorabele situatie ter zee, aan een stil water dat van alle zijden door land en eilanden gedekt is, diep genoeg echter om zelfs met een schip op vijf vadem water, een gotelingschoot van de wal, ten anker te komen, en tussen Sourabaya, Madura en Sidajoe in, als door de nabijheid der rivier Solo, welkers twee monden beijden tussen de hoek van Oedjong I ka en hier, en

jaarlijksche geschenken, die men nog altoos recompenseerde, niets van die landen heeft gehad, 't sedert meer als zestig jaar, dat dezelve onder haar zijn geweest, en sedert 40 jaar dat de souverainiteit over dezelve door de Soesoehoenang aan de Comp^e. is afgestaan, zo dat de Comp^e. van het eijland Madura voortaan staat te verwagten een inkoomen van circum twintig duizend Rd^e., als men de producten na haar regte waarde reekend, vide de conditiën met Sumanap en Pamacassan aangegaan, bij de ondervolgende insertiën.

Ik ondergeschreven Badeen Tommongong TJACRA NAGARA, door de benevolentie van de doorlugtige Nederlands Compagnie thans weder herstelt in het regentschap der landen van Sumanap, verklare en verbind mij bij desen, nevens alle mijne mantries, als of ik zulks met solemneele eede bevestigd hadde :

Dat ik de voorz. doorlugtige Nederlantse Maatschappije in het voorz. regentschap met alle deeselfs onderhorige eijlanden gehouwen en getrouw wezen en dien dienst ten beste van dezelve en hare onderdanen op Sumanap, met alle oplettendheid, gehoorsamenheid en ijver waarnemen zal, agtervolgens de bevelen die mij van tijd tot tijd zullen werden gegeven, 't zij van den Gesaghebber en Raad in den Oosthoek en den commandant op Passourouang, of dengene die bij mij, van wegens de E. Comp^e., geplaatst werden zal, dan wel van den commandeur en Raad tot Samarang en de hooge regering van India tot Batavia.

Art. 2.

Dat ik eenmaal des jaars mij persoonlijk zal komen vertoonen tot Samarang, ja zelf tot Batavia, zoo zulks begeert werd, om mijn oerbiedigheid te bewijzen aan de Comp^e.

Art. 3.

Dat ik tot logement van de posthouding, die de E. Comp^e. goedvinden zal in haar land Sumanap te leggen, sodanige vastigheid, 't zij van steen, hout, of aarde, op zijne eijgene kosten, sal laten maken en op sodanige plaatsen, als de Comp^e. ordonneeren sal, en dat ik de voorz. posthouding sal voorzien van water en de nodige levensmiddelen, voor zodanige betaling als de Comp^e. goedvinden zal mij daar voor toe te leggen, ook

Patanta, zo ordonneert men ook hier het noodige omtrent de huishoudinge tot voorkoming van alle disharmonie, zijnde het point van de Inlandsche Regenten reeds door den heer VERYSSEL voor onze komste afgedaan, na 't geene voorwaards onder den 15 hujus vermeld is, en op de instantie van den tweeden Regent Ingabeij SOERA WICRAMA, om de naam van zijn vader en titul van Tommongong geantwoord, dat zulks volgen zoude sodra men zag dat zij met den anderen wel leefde, haere verschuldigheid aan de Compagnie voldeeden en het land, zoo wel als deze plaats, floreeren.

Dog tot het bezien van de voorgem. twee monden der rivieren Solo met de post Patanta geen gelegenheid zijnde sonder een gcheelen dag daar na te spenderen, en de tijd zoo sterk inschietende dat men niet wist hoe men zig het meeste spoeden zoude, zoo sagen daar van af en vergenoegden den ingeneur MULLER te gelasten om van de voorsz. uitgangen der rivier Solo een nette kaart te maaken, en daarin zo wel de nieuwe post Patanta als Sidajoe of Oedjong Panka en Grissee te leggen.

Donderdag den 23sten April. Op Grissee niet meer te verrigten hebbende, gingen tegens negen uur na boord, voorts onder zeijl en quamen tegens elf uur voor Sambilangan ten anker, om radeen Tommongong SOERA DININGRAT, des doelnijk, morgen voor te stellen, zoo als men hem vooraf, gisteren avond, hadde doen weten. De Regenten van Grissee volgden, en veede mantries, en kort nadat geankerd waren, quam radeen Tommongong zelfs, dewelke aan de tafel van den Gouverneur-Generaal het middagmaal gehouden hebbende, vooraf na land voer en wij teegens drie uren, vindende hier een groot vierkant gepallissadeert met vier bastions, zijnde de plaats daer thans bezetting legt, en ook omtrent dezelfde, daer de vijand zijne werken heeft gehad, leggende op de vleugel na zee of de W. zijde, twee uitstokkende hoofden, van steen gemaakt, die als een haven formeeren voor kleine barquen, en waarop men zijde dat de Madurees twee batterijen hadde gehad, om de vaart tussen Poelo Manara en deeze plaats te belemmeren. Wat hier van zij, dit is seker, dat de aanleg van een dalm of residentie hier aan zee, daar nog boom nog loof staat, de hitte vreeselijk en de aangenaamheid zeer gering is, door den toenmaligen TJACBANINGRAT niet anders kan geschiet zijn, dan met een gepromediteerd desseijn om zig van de vaart op Grissee en Sourabaya in den tijd meester te maken, en die

vijftig coijang cadjang, twee derde groene en een derde witte, sonder eenige betaling met mijne eigene vaartuijgen op Samarang of Batavia te leveren, daar 't de Comp^o. goedvinden zal, en dat telkens voor dat de oostmousson ten eijnde loopt, waarenboven ik nog belove, alle meerdere produkten van het land Sumanap, dan die tot recognitie dienen, op Surabaya aan de Comp^o., des begeerende, te leveren voor de marktgangs prijs, gelijk ook de tammerijn, gedroogde vis, catoene garen, zout of wat 't zijn mag dat op Sumanap valt en bij de Comp^o. gerequireerd mogte werden; en wat daar voor 's Comp^o. weegen betaald werd, belove ik behoorlijk te zullen laten toekomen aan de eijgenaar, leverantier of planter van voorsz. vrugten en bezorger van voorn. producten, opdat een ieder daar voor het zijne krijgje.

Art. 6.

Wijders belove ik, nevens mijne pepattijs en Jaxa's door de Comp^o. gegeven, geene zaeken van eenige aangelegentheid, den onderdaan betreffende, af te doen, dan met communicatie en toestemminge van het Europeesche hoofd dat bij mij geplaatst werden sal, en bij aldien wij daar over niet eens konden werden, dat ik dan de zaak zal stellen ter decisie van 't opperhoofd en Raad tot Sourabaya, waar en tegen de Comp^o. mij permitteerd dagelijks de kleine geschillen af te doen als van ouds, mits dezelve van weinig belang zijn.

Art. 7.

Gelijk ik ook in 't gemeen belove, de onderdanen van de 's Comp^o. volkeren van Sumanap, zoo wel groote als kleine, als onder mijn regentschappen gestelt, in alle regt en billijkheid te behandelen, geene nieuwe lasten op te leggen, geene van mijne mantries, veel min Jaxas of papatijs te verstoten, te verongelijken, ofte verwisselen, sonder voorkennisse en toestemminge van de Comp^o., maar dat ik, wanneer iemand van dezelve zig ontrouw of onvromelijk tegens mij of, nog zoo veel meer, tegens de Comp^o. gedragen mogte, alvorens daar af kennisse geven en de assistentie van 's Comp^o. posthouding imploreeren zal, tot eene provisioneele arresteering van deszelfs persoon en goederen, gevende de zaak dan over ter decisie van het opperhoofd en den Raad op Sourabaya.

Art. 8.

Laatstelijk belove ik, dat mij met de regeering van het landschap Pacacassan in het minste niet bemoeien, of over het gem. landschap eenig

deese reeden, dewelke gemeen is aan alle regentschappen van onser Oosthoek, ook nog noodzakelijk geoordeelt, dezen Regent, zoo wel als als andere, een gedeelte zijner inkomsten aan de E. Comp^e. te laten contributeeren, om geen jalousie te verwekken, en deselven daardoor ook wat minder in staat te doen blijven om quaad te doen, terwijl men genien heeft, dat alle de opgehoopte favoeren, waarmede de vorige Regent als overleden is geworden, alleen maar gestrekt hebben om hem nog onbescheidbaarder te maken, en dat hij, zig magtig en rijk genoeg oordeelende van voor en ieder ontsaggelijk te wezen, ten laatsten ook zelfs dengeenen die hem zo overmatig hadde gevierd en groot gemaakt, namelijk de Comp^e. zelfs, heeft daarvan beoorlogen en noodzaken hem met groote kosten en moeite tegen te gaan.

Men accepteerde dan deze presentatie die vrijwillig geschiedde, en deed hij billijk eenige gravamina proponeerde voor de eerste jaaren, doordien dit land tijdt van noden hadde om weder te bekomen van de ruïne die de oorlog ook hier hadde veroorzaekt, zoo maakte men dezes limitatie, dat hij dit jaar 1746 zoude kunnen volstaan met de helfte van 't geld en de olie, sonder cadjang, dewijl hij betuigde, dat hij 't zaadkoorn tot 't laatste nog eerst beschikken moest; ook A^o. 1747 met veertig lasten van den boontjes, nevens 't volle contingent van geld en olie, dog dat A^o. 1748 en vervolgens alles compleet zoude geleverd werden, waarof vervolgens een schriftelijk opstel wierd gemaakt, dewelke op zijn plaats gineeckreest en werden gevonden.

Vrijdag den 29sten April. Met den dag reeden te paard naar Bancallang, zijnde drie uren gaans van hier, de plaats daar de verdrevene Madurese Regent heeft hof gehouden, nadat de op 't schip Oost geweest zijnde om 't leven geraakte oudere broeder plaats voor hem gemaakt hadde, en in dit bestier te succedeeren, waarin haar lieder vader PANAMBANAN, een van den bekenden TARONA DJAJA Sampang, dat in de midden van het land legt en waarof zij de naam droegen, en ook zekere plaats Tanjong, tuseen Sampang en Bancallang leggende, tot zija verblijf gehad hadde. Hier tot Bancallang, is toenmaals als de gewesene Regent zig hier quade te etablisseeren, een posthouding van de Comp^e. geweest, die na dese ingetrokken is en hij verhuisd naar Tanjong Anjar, een klein dorp gaans ten Zuid Ooste van Sambilangan, mede aan de binnen zee of tegen over Gai-

vijftig coijang, cadjang, twee derde groene en een derde witte, sonder eenige betaling met mijne eigene vaartuijgen op Samarang of Batavia te leveren, daar 't de Comp^e. goedvinden zal, en dat telkens voor dat de oostmousson ten eijnde loopt, waarenboven ik nog belove, alle meerdere produkten van het land Sumanap, dan die tot recognitie dienen, op Surabaya aan de Comp^e., des begeerende, te leveren voor de marktgangs prijs, gelijk ook de tammerijn, gedroogde vis, catoene garen, zout of wat 't zijn mag dat op Sumanap valt en bij de Comp^e. gerequireerd mogte werden; en wat daar voor 's Comp^e. weegen betaald werd, belove ik behoorlijk te zullen laten toekomen aan de eijgenaar, leverantier of planter van voorsz. vrugten en bezorger van voorn. producten, opdat een ieder daar voor het zijne krijgje.

Art. 6.

Wijders belove ik, nevens mijne pepattijs en Jaxa's door de Comp^e. gegeven, geene zaeken van eenige aangelegentheid, den onderdaan betreffende, af te doen, dan met communicatie en toestemminge van het Europeesche hoofd dat bij mij geplaatst werden sal, en bij aldien wij daar over niet eens konden werden, dat ik dan de zaak zal stellen ter decisie van 't opperhoofd en Raad tot Sourabaya, waar en tegen de Comp^e. mij permitteerd dagelijks de kleine geschillen af te doen als van ouds, mits dezelve van weinig belang zijn.

Art. 7.

Gelijk ik ook in 't gemeen belove, de onderdanen van de 's Comp^e. volkeren van Sumanap, zoo wel groote als kleine, als onder mijn regentschappen gestelt, in alle regt en billijkheid te behandelen, geene nieuwe lasten op te leggen, geene van mijne mantries, veel min Jaxas of papatijs te verstoten, te verongelijken, ofte verwisselen, sonder voorkennisse en toestemminge van de Comp^e., maar dat ik, wanneer iemand van dezelve zig ontrouw of onvromelijk tegens mij of, nog zoo veel meer, tegens de Comp^e. gedragen mogte, alvorens daar af kennisse geven en de assistentie van 's Comp^e. posthouding imploreeren zal, tot eene provisioneele arresteering van deszelfs persoon en goederen, gevende de zaak dan over ter decisie van het opperhoofd en den Raad op Sourabaya.

Art. 8.

Laatstelijk belove ik, dat mij met de regeering van het landschap Pacassan in het minste niet bemoeien, of over het gem. landschap eenig

tot woningen en pakhuisen, die van de reeds daar zijnde wigten en gebouwen zonder onkosten te vinden zijn, en dat ook overgenoeg is tot maintain van 't gezag aan deesen oirt om de nabijheid van Grisees en Soembaya.

Wat verder als Bancallang van hier legt, noord oostwaarts op, de bekende haven Arosbaya, van waar men zegt dat de verdrevene Regent gevent is naar een der nabij geleegen eijlanden, dan wel, zoo anderen meenen, naar Borneo. Deeze plaats en Bancallang zijn de eenigste van dit district, die en de noord rivieren of ondiepe uitgangen naar zee hebben. Arosbaya, Bancallang en Sampang waren voor deeze, neevens Sumanap en Pamacassan, de vijf districten waarin 't eijland Madura verdeeld was; de twee eerst vervolgens onder de derde en de vijfde onder de vierde gemaakt zijnde, en hebben deeze twee malkander wat beter gebalanceert, tot dat JUDANASARA zig tegens den Madurees voor de E. Comp^e. declareerde en dus eerst 't ooste, gelijk nu 't wester deel onder de Comp^e. is gekomen, waarvan 't eerst in uitgestrektheid, maar 't laatste in bevolktheid, onvermogenheid der inwoonders en welgelegenheid, het grootste is.

Van Bancallang terug gekeerd zijnde, liet men den nieuwen Regent, thans voerende den toegevoegden titul van Radeen de Pattij SATJA DININGRAT, of de getrouwe aan het Rijk, de conditiën nopens de inkomsten, gisteren gearresteerd, teijkenen, als het eenigste dat nog resteerde, nadat hij de pointen door den heer VERYSSEL, hem volgens het van Batavia herwaards gezonden concept voorgeschreven, reeds plegtig hadde beswooren, luidende deeze weinige pointen nog aldus:

Ik ondergeschreeven radeen Tommongong SOERA DINDINGRAT, althans door de sonderlinge goedheid van de doorlugtige Nederlandsche Comp^e. tot Regent van 't district van Bancallang, Sampang, Arosbaya en 't geen men gemeenlijk met onderscheiding van Pamacassan en Sumanap, Madura komt te noemen, onder den eernaam van Radeen de Pattij SETJA DININGRAT aangesteld, verklare en belove bij dezen, alsof ik zulks met eede bevestigt hadde:

Dat ik voortaan buiten de Sabandharijen dewelke aan de E. Comp^e. verblijven, thans bestaande in die van Arosbaya, Bancallang, Soetja, Kwanjer

posthouding zal voorzien van water en de nodige levensmiddelen, voor sodanigen betaling als de E. Comp^e. goedvinden zal mij daar voor toe te leggen, ook van een dagelijks getal van vijftien battoors, ten dienste der besetting, sonder betaling, en voorts van zo veele andere meer, voor twee stuivers 's daags ieder man, als de E. Comp^e. of gem. posthouding benodigt zijn mogte.

Art. 4.

Dat ik mij met de negotie die van buiten in 't land Pamacassan gedreven word, niet verder zal bemoeijen als de comp^e. mij komt te ordonneeren, dog dat ik met alle trouwe en oplettendheid zal waken en tegengaan alle sluijkerijen en alles wat tot nadeel van 's comp^e. negotie of inkomsten alhier mogte werden in 't werk gesteld, 't zij in amphioen, kleeden of andere artikelen van handel van de overwal, van Java, Bali en de verdere eijlanden daar beoosten leggende, of ook van de Baviaan of het eijland Lubok, dan wel Borneo of elders van waer en waar na toe het zoude mogen wezen, en dat ik integendeel de Sabandharijen van de comp^e. in 't land van Pamacassan leggende, volgens de oude gebruiken sal mainteneeren, en zoo veel in mij is zoeken te verbeteren, 's comp^e. Sabandhaar en die zij haren't wegen op de plaatzen onder voorsz. Sabandharijen gehorende, als Tjetjereek, Warents, Pandelleggen, Boender, Tjandie, Taalang, Kapoeng, Kapong, Papaguan en, met een woord, op alle plaatzen daar inkomende of uitgaande regten geheft kunnen werden, mogten leggen, alle behulpzaamheid en assistentie zal be-wijzen, en wanneer er eenig verschil over de tolln ontstaat, mij daarmede niet verder bemoeijen als de comp^e. begeert, maar hetgeene daaromtrent 's comp^e. wegen geordonneerd werd, helpen effectueeren en executeeren.

Art. 5.

Dat ik in erkentnisse deser mijner herstellinge en tot bewijs van mijne schuldige trouwe aan de comp^e. item voor het genot der dessas van Poelaa-gen, Teedja, Panagolan, Djalma, Djadjareen en Pademmawa, dewelke de comp^e. mij gunstig tot mijn onderhoud heeft toegewezen, jaarlijx aan de comp^e. sal contribueeren, met het lopende jaar 1746 te beginnen, twee hon-dert vijftig takkers clappusolie, van vijf en twintig kannen ieder takker, en voorts nog in 't jaar 1747, seven en een halve coijang cadjang, a°. 1748 vijftien coijang en voorts a°. 1749 vijf en twintig coijangs cadjang, twee

indigo, of wat hier reeds bekend of bequaam gemaakt werden mogte, in 's Comp^e. land Madura, onder mijn regentschap gehoosende, moest te vallen of in der tijd nog vallen mogte, voor de ordinairc marktginga prijs, en wat de peeper, indigo en cattoene gaeren aanbelangt, voor 't geen dar voor door de E. Comp^e. aan den Soesoehoenang werd betaald, naar uitmits vermogen te zullen leveren, om de Comp^e. als mijnen heer en weldoener in desen en alle andere dingen genoeg te geven.

Aldus gedaan ende aan handen van den heer Gouverneur-Generaal GUSTAAF WILLEM BARON VAN IMHOEF, in plaatse van eide, belooft tot Sambilangan den 29sten April 1746. (onderstond) zij present, (was geteekend) N. JONGSMA, Secretaris. (in margine) de gewone handteekening van Radeen Adi Patti SATJA DIDIBERAT.

Ongerekend nog veerthien duijzent agt en tagtig Spaanse realen, zes hondert vier en twintig realen goud, diverse goud en zilvere werken en eenige, zoo bequaam als onbequaam, canon, snaphanen, pieken, kritsen en piekpijzen, van den gevlugten Regent veroverd als agterhaakt, dewelke men onder den heer VERYSSSEL hadde gelaten, als dezelve opgedaan hebbende, om die met zijne komst op Batavia, bij het doen van 't rapport zijner omissies, zelfs te verantwoorden. Voorts wierden ook de stipulatiën, met Sumanap en Pamacassan gemaakt, deezen morgen geteekend, volgens dewelke de eerste 12500 kannen clappusolij en de laatste 6250 kannen, met A^o. 1746 te beginnen, item 40 coijang cadjang de eerste en 25 de laatste, met A^o. 1749 te beginnen, als zijnde haar voor de eerste twee jaaren wat afslag toegestaan om haar land eerst weder wat te herstellen, zoodat Sumanap A^o. 1747 maar 15, A^o. 1748 dertig, en Pamacassan A^o. aanstaande $7\frac{1}{2}$ en A^o. 1746 15 coijangs cadjang, $\frac{2}{3}$ groene en $\frac{1}{3}$ witte, soude behoeven te leveren, alles buiten de aan de E. Comp^e. gereserveerde sabandhaaijen, dewelke men van Sumanap en Pamacassan te saemen, in goede tijden, op 3000 Spaanse realen 's jaars mag rekenen, zoo dat deze landen voortaan zullen opbrengen aan olie, cadjang en de sabandhaaijen, ruim 7000 Rd^e. courant, oeggerekend de verpligting om alle het overige dat haar land produceert, marktginga prijs aan de Comp^e. te leveren, die bevorens buiten eenige andere

Art. 8.

Laatstelijk belove ik, dat ik mij met de regering van 't landschap Sumanap in 't minste niet bemoeijen of over 't gem. landschap eenig gezag aanmatigen, maar inlegendeel met den geenen die door de comp^e. als regent aldaar zal werden aangesteld, en zijne onderhorige, in alle vrede, vriendschap en goede nabuurschap leven sal, te meer daar dit 's comp^e. bevel ook is aan de inwoonders van dat land en zulks dus tot wederzijdse rust en welvaart komt te strekken.

Aldus door mij in plaatse van eede aangenomen ende beloofd, mitsgaders door mijne handtekening bevestigd, tot Grissee den 28sten April a^o. 1746, (onderstond) mij present (was geteekend) N. JONGSMA, Secretaris (in margine) de gewoone handtekening van Radeen ARIA DICARA.

De voorstelling van Radeen Depatty geschiede tegens de middag, waartoe men een detachement dragonders aan de eene zijde, een detachement uit 't guarnisoen van Sambilangan teegens over dezelve, en twee detachementen Oostersche militairen op de vleugels, een circul hadde doen formeeren, binnen dewelke zig de mantries of groten van dit landschap lieten vinden, en nadat men haar de commissie op dezen Regent verleend, zoo als die van Batavia al was mede gebragt, met bijvoeging van zijn nu verkreegenen titul, zoo wel in 't Nederduits als Javaans hadde doen voorlezen, zoo wierden drie salvoos uit de militie, excepto de dragonders, die als lijfwagt haar vuur bewaren moeten, met zoo veel schooten ondermengt, en voorts nog negen schooten uit 't canon van Sambilangan gedaan, gevolgt van 9, 7, 5 en 3 van de vaartuigen op de rheede, die men ook vlagge en wimpels hadde doen hijssen wanneer de voorstelling geschieden zoude, en daarop wierden alle aanwezende Javaanse en Madureesche Regenten getracteerd aan de tafel van den Gouverneur-Generaal, en Radeen Depattij beschonken met een van de pakjes L^a. A, die van Batavia waren mede gebragt, wanneer men deese Inlandse hoofden ter hand stelde een uittreksel van 't onlangs gepubliceerde nadere interdict tegens de amphioensluikers, dat men in 't Javaans hadden laten overzetten en aldus luid:

van een dagelijks getal van vijftien battoors ten dienste der besetting, zonder betaling, en voorts van zoo veel ander meer, twee stuijvers daags ieder man, als de Comp^e. opgem. posthouding benodigt zijn mogte.

Art. 4.

Dat ik mij met de negotie, die van buiten in het land Sumanap gedreven wordt, niet verder zal bemoeijen, als de Comp^e. mij komt te edonneeren, dog dat ik met alle trouwe en oplettendheid zal waaken en tengaan alle sluikerijen en alles wat tot nadeel van 's Comp^e. negotie of inkomsten alhier mogte werden in 't werk gesteld, 't zij in amphioen, kleeden of andere articulen van handel van de overwal van Java, Bali en de verdere eijlanden daar beoosten leggende, of ook van de Beviaan of 't eijland Lubok, dan wel Borneo of elders, vanwaar en waar na toe 't ziele mogen wezen, en dat ik in tegendeel de Sabandharijen van de Comp^e. in 't land Sumanap leggende, volgens de oude gebruiken zal mainteneeren, en, zoo veel in mij is, zoeken te verbeteren, 's Comp^e. Sabandhaar en die sij haren 't wegen op de plaatzen onder voorsz. Sabandharijen gehoorende, als Serako, Telango, Romariengan, Loebok, Parien, Doean, Kadoemara en Legon, en, met een woord, op alle plaats en daar inkomende of uitgaande rechten geheft kunnen werden, mogten leggen, alle behulpzaamheid en assistentie zal bewijzen, en wanneer er eenig verschil over de toll en ontstaat, mij daarmede niet verder te bemoeien als de Comp^e. begeerd, maar het geene daaromtrent 's Comp^e. weegen geordonneerd werd, helpen effectueeren en excuteeren.

Art. 5.

Dat ik in erkennisse deser mijner herstellinge en tot bewijs van mijne schuldige trouw aan de Comp^e., item voor 't genot der deesse van Pinger Papas, de eijlanden Padij, Dalangoe, Gilie, Kangian en andere onder 's Comp^e. land Sumanap gehoorende, met derselver verdere inkomsten van passers, hanevegterijen enz., dewelke de Comp^e. mij gunstig tot mijn onderhoud heeft toegewezen, jaarlijks aan de Comp^e. zal contribueeren, met 't loopende jaar 1746 te beginnen, vijf hondert takkers clappas olie, van vijf en twintig kannen ieder takker, en voorts nog in 't jaar 1747 vijftien coijangs cadjang, anno 1748 dertig coijangs cadjang, en voorts anno 1749 vijftien coijang, mitsgaders van die tijd af jaarlijks

landsche militairen, en 't schip 't Hoff Niet Altijd Winter, met de overige die de armee niet bergen konde, naar Japara geordonneert, om aldaar een lading houtwerken te zoeken, heden in 't gezigt quam en ons volgde, wanneer om negen uren anker ligteden van voor Sambilangan, de heer VERVAAN op zijn vertrek van boord gevaldiceerd zijnde met 15 schoten. Dog de loots ons te veel naar de zeebank brengende, alwaar ankeren moesten, zoo verliep de goede stroom en wind en wij moesten des nademiddags, met tegenstroom, de passagie over de modderbank gaan opzoeken, zoo dat eerst des avonds, met het opstellen van de wagt, daar over en op zijden van de hoek van Panka geraekten, hebbende nogtans op de bank maar een gooi van 4 vadem en anders doorgaans niet minder als $4\frac{1}{2}$ vadem modder gehad. De wind in de morgen Z. t. W., daarna Z. O. en nademiddags O. en N. O. zijnde, scheepten daarop de lootzen af en stelden de cours W. N. W. langs de wal. 'S nagts de wind O. Z. O. tot zijden, met een frisse coelte uit de wal, dog

Sondag, 1mo Mei, met den dag, met een slap lugtje uit de wal, bewesten 't Zuiden, dat op of omtrent de middag in een slap noordelijk zeevindje geconverteerd wierd, meer bewesten als beoosten die hoofdstreek, zoodat des morgens reeds de bogt van Toebang gepasseerd zijnde en des middags de hoek van Auer op zijde hebbende, egter des avonds eerst, met het opzetten van de wagt, de hoek van Lassum bereikten en dezelve vervolgens passeerden met een landwindje, dat in de nacht weder geheel dood liep. Desen morgen was de godadienst door D^r. STROHE verrigt, met een welgeschikte leerrede over 1 Cor. 15, vers 57, en tegens den avond ontvingen met een vaartuig van Rembang brieven van Batavia, van den 16^{den} April, zig refererende tot brieven van den 10^{den}, die nog niet ontfangen en ons zekerlijk misgelopen waren, en buiten dezelve niets behelende als dat tot op die tijd nog geen scheepen uit Nederland gearriveerd waren.

Maandag, den 2^{den} Mei, 's morgens en voor de middag stil en veranderlijk met een buij uit den Noord-oosten. Met zonsopgang waren circa 3 mijl bewesten 't hoge land van Lassum, 't welke gisteren avond op niet minder dan 9 vadem gepasseert waren, dog het landlugtje overdag slapjes en gevolgt zijnde van een zeevind uit den N. N. O., die ook niet lang fris bleef, dog tegens den avonds wat ruijnde, zoo waren met zonsopgang

gesag aanmatigen, maar in tegendeel, met den groenen die door de Comp. als regent aldaar zal werden aangesteld en zijne onderhavigen in alle vrede, vriendschap en goed nabuurschap leven zal, te meer dat ook 's Comp. bevel is aan de inwooners van dat land en zulke dus tot wederzijds rust en welvaart komt te strekken.

Aldus door mij, in plaatse van eede, aangenoomen ende beloofd, medegaders door mijn handteekening bevestigt tot Grasse den 28sten April 1744 (onderstond) mij present, (was geteekend) n°. JONGSMA, Secretaris. (In margine) de gewoone handteekening van Raden Tammongong TJACRA HARARA

Ik ondergeschrevene Raden ARIA DICARA, door de benevolentie van de doorluchtige Nederlandache Comp^e., thans weer hersteld in het Regentschap der landen van Pamaccassan, verlies en verbinds mij bij dezen, nevens alle mijne mantries, als of ik zulks met solemnele eede bevestigd hadde:

Dat ik de voorsz. doorluchtige Nederlandse Maatschappij in 't voornemens regentschap en bestier van haar landschap van Pamaccassan, met deszelfs onderhoorige eijlanden, gehouw en getrouw weesen en dien dienst, ten best van dezelve en hare onderdanen op Pamakassan, met alle oplettentheid, gehoorzaamheid en ijver waarnemen zal, agtervolgens de bevelen die mij van tijd tot tijd, zullen werden gegeven, 't zij van den goeghebber of Raad in den Oosthoek en den commandant op Passourouang, of dengenen die bij mij van wegens de Comp^e. geplaatst werden sal, dan wel van den Commandeur en Raad tot Samarang en de Hooge Regeering van India tot Batavia

Art. 2.

Dat ik eenemaal des jaars mij persoonlijk zal komen vertonen tot Samarang, ja zelfs tot Batavia, zoo zulx begeerd word, om mijne eerbiedigheid te bewijzen aan de E. Comp^e.

Art. 3.

Dat ik tot logement van de posthouding, die de Comp^e. in der tijd gevonden zal in haar land Pamaccassan te leggen, zodanigen vastigheid, 't zij van steen, houd of aarde, op mijne eijgene kosten sal laten maken en op zodanigen plaatse, als de Comp^e. ordonneeren zal, en dat ik de voorsz.

binnenland, daar de Regenten woonen, wel drie mijlen van de mond der rivier is, dat ons meer dan een geheele dag ophouden soude.

Nog werd heden in concept gebracht een missive aan haar Ed. tot Batavia, in 't brievenboek te vinden, nadat van te vooren, desen morgen, ontvangen waren verscheijde particuliere brieven, voornamentlijk behelsende de komste van het Engels Comp^s. schip Anslou, den 15^{den} Januarij van de Caap geseijlt, over Borneo na China gedestineerd, brengende voor nieuws het behouden arrivement van de 4 eerst vertrokken retourschepen, onder de vlagge van commandeur DE WIT, aan de Caap, en 't vertrek van daar der drie uitkomende schepen, 't Hoff, de Uno en Ida, met hem te samen, die egter nog niet op Batavia opgedaagd waren; voorts ook de komste van 't Thuis te Spijk, van Padang, en het particuliere schip Susanna Christina, uit de Ganges, enz.

Des avonds vertrok den commandeur STERREBERG voor af na Samarang, om tot onze receptie het nodige in gereedheid te brengen.

Donderdag, den 5^{den} Meij, tegens negen uren, waren aan boord, en kort daar aan onder zeijl, dog door de warrelwinden, die het land hier veroorzaakt, hadde wel tot de middag werk om op zee te komen en liepen bezijden het eijland de Nesse heen, daar niets te mejden is als de wal en het kleine eijland, buiten hetwelk men moet heen lopen eer men afhoud of opstuurt naar Samarang, omdat het vuijl is.

Nademiddag de zee wind eerst bewesten, daarna becoosten het noorden, met gemeene coelte, passeerden Quala Damak een uur voor zons ondergang en quamen ten tien uren ter rheed van Samarang ten anker, alwaar ook deeze nacht arriveerde de Heer VERTSEL van Sourabaya met het fregat Anna, dat men bij ons vertrek van Japara de hoek zag omsteken.

Vrijdag, den 6^{den} Meij, met zons opgang, salueerde de fortresse met 21 schoten, en immediaan daarop schoot ook het schip, waarop den heer VERTSEL zig bevond, 21 schoten, waarvoor dan te gelijk bedankt werd met 19 schoten. Hadde deeze ordre omtrent het salut: de hoofdplaats van Java met twee en de onderhorige met 4 schoten minder; een lid van de regeering op een ander schip salueerende met 2, andere voornamen gequalificeerdens met 4, en de capitains en andere commandanten der schepen met ses schoten minder bedankt wierden.

derde groene en een derde witte, sonder eenige af mijne eigene
 vaartuigen op Samarang of Batavia te leveren, daar 't comp^e. gebrui-
 den sal en dat telkens voor dat de oostmousson ten vijfde loopt, wanneer
 ik nog belove, alle andere producten van het land Pamaccassan, dan die te
 recognitie dienen, op Sourabaya aan de comp^e., des begeerende, te leveren
 voor de marktgangsprijs, gelijk ook de tammereijn, gedroogde visschen,
 garen, zout of wat 't zijn mag dat op Pamaccassan valt en bij de comp^e.
 gerequireerd mogte werden; en wat daar voor 's Comp^e. wegen betreft
 werd, belove ik behoorlijk te zullen laten toekomen aan den eigenaar, de
 verantier of planter van voorm. vrugten en bezorger van voorm. producten,
 op dat een ieder daar voor het zijne krije.

Art. 6.

Wijders belove ik, nevens mijne Pepattijs en Jaxas door de comp^e. en
 mij gegeven, geene zaken van eenige aangelegenheid, den onderdanen te
 treffende, af te doen, dan met communicatie en toestemming van het Bey
 peesche hoofd dat bij mij geplaatst werden sal, en bij aldien wij daerom
 niet eens konden werden, dat ik dan de zaak sal stellen ter decisie van het
 opperhoofd en raad tot Sourabaya, waar en teegens de comp^e. mij pende
 teerd dagelijkse kleine geschillen af te doen als van ouds, mits dezelve en
 wijinig belang zijn.

Art. 7.

Gelijk ik ook in 't gemeen belove de onderdanen van de comp^e. wille
 ren van Pamaccassan, zoowel grote als kleine, als onder mijn regentschap ge-
 stelt, in alle regt en billijkheid te behandelen, geene nieuwe lasten op te
 leggen, geene van mijne mantries, veel min Jaxas, of pepattijs te verstoren,
 te verongelijken of te verwijssen, sonder voorkennis en toestemming van de
 comp^e., maar dat ik, wanneer iemand van dezelve zig ontrouw of op-
 melijk tegens mij of, nog zoo veel meer, tegen de comp^e. gedragen mogt.
 alvorens daar af kennisse geven en de assistentie van 's comp^e. posthouding
 implorereen zal, tot eene provisioneele arresteering van deszelfs persoon en
 goederen, geevende de zaak dan over ter decisie van 't opperhoofd en den
 raad op Sourabaya.

meele wal te maken is, mitsgaders het opruijmen van buiten, het aanzien, van een klein steedje bekomen heeft, voor eerst groot genoeg voor de Europeesche inwoonders en ligt te vergroten met de zijde van de wal, dat maar een lange gordijn is, te slegten, en de oostzijde te extendeeren tot tegen over de Maleijde campong, om daar aan de rivier aan te alnigten, mitsgaders 't bastion hier, dat thans aan de rivier sluijt, aan deze nieuwe uijtleg te hegten, met een ringmuur langs de rivier, aan dewelke wat hooger op, thans bezuiden Samarang, geplaatst is de nieuwe Chinese campong, zijnde een klein voorsteedje op zig zelfs, met hekken afgeschoten en aan de eene zijde bepaalt door de rivier, aan de andere door de weg die langs de passebaan loopt, aan de derde, door 't pleijn voor de zuijder peort, dog aan de vierde zijde nog wat vrij, langs de rivier, naar Pattijsberg, om des noods verder te kunne werden uijtgezet, het welke misschien binnen weinig jaaren wel nodig wezen zal, alzo de voorz. campong sterk bebouwt werd en als bij den dag aangroeijt, bestaande uijt drie parallel lopende grots en nog eenige kleine straatjes, wel twee derde reeds betimmerd of onderhanden, dewelke de mine hebben niet te zullen toerijken door den tijdt.

Sondag, den 8sten Mei. Des morgens wierd de Godsdienst door D^r. STROHE verrigt in de pangong of loots, dewelke agter het huis van den gewesenen commandeur VISSCHER geplaatst is, wel wat ongeproportioneerd, naar de groote van dat terrein, dog zeer bequaam voor een kerk, en ook het profijtelijkste om er hier een te krijgen, vermits de woningen tot dat erf gehorende, dan teffens toerijkende zouden zijn voor een predikant, koster, voorleeser en wat kerkelijke bediendens hier verder geplaatst mogten werden. D^r. STROHE deed des voormiddags en namiddags dienst, en kondigde tefens aan de bediening der H. Sacramenten na de voorberijding op Vrijdag en Sondag aanstaande. Zijne texten waeren uit 1 Thessal. 5, vers 23 en Psalm 34, vers 10. Voor het overige zijn ten dienst der kerke alhier zeer nodig twee leeraren, beijden der portugeesche en malijde talen kundig, waar van de eene het geheele jaar door zijn werk vinden kan met alle drie maanden eens op Soeracarta, Tagal en Cheribon, Japara en Rembang de sacramenten te gaan bedienen, en de andere daar, beurt om beurt, op Samarang den dienst soude moeten verrigten, 't welke, zoo 't in diervoegen konde werden geschikt, dat hier twee brave Leeraars wierden geplaatst, apparent onder

Uijt last en bevel van den Gouverneur-Generaal en de Raden van India, werd bij deesen aan alle Regenten van de eilanden van India, ook aan de Regenten van 't eiland Madura tot Bantam, lang, Sumanap en Pamaccasan, en voorts aan alle de Monting onderhoorige bekend gemaakt.

Dat alle amphioen die van buiten, 't zij aan de Bavinan, van Malak Johoor, de Sumatrase binnencust, Palembang, Banca, Bliken, Ranjangan of eenige andere plaatze op Borneo of elders, van Belij, Babamboeng of eenige andere plaatsen buiten de Comp., op Java of Madura, of op eilanden daar onder gehorende, ook zelfs in dese seeën, 't zij door de peesen of Inlanders werd aangebragt, volkomen prijs en verbeurt in de profijte van den geenen die dezelve heeft aangehaalt, mits hij de aangehaalde amphioen bringe aan het naaste comptoir van de Comp., waar hem, naar aftrek van de onkosten, goede betaling voor geschiedt, volgens de bepaling door de Comp. daarop gesteld, dewelke een tijt werden bekend gemaakt. Sambilang op Madura, den 29sten April 1809 (onderstond) ter ordonnantie van den heer Gouverneur-Generaal, (van teekend) N^o. JONGSMA, Secretaris, (ter zijde) 's Comp. zegel in reeds hi

En voorts wierd tot ons vertrek weder ordre gegeven, zijnde na alle den Oosthoek afgehoopen, excepto 't besigtigen van Oedjong Panka, dog dat aangiering nader overwogen en geconsidereerd zijnde, dat salu-sonder soude kunnen ophouden, zonder veel vrucht van het besigtigen van pagger, mede vierkantig met vier bastions, welker situatie, zoo wel als van de hoek zelfs, men genoegzaam in 't passeeren van deselve op de waards rhyse hadde kunnen ontdecken, zo excuserden het aanloopen die plaats om onzen weg te vervolgen naar Japara.

Saturdag, den 30sten April. Tegens agt uren voeren na boord een ordinaire ceremoniël, dat is 't lossen van 't canon aan de wal en schooten van 't schip, tot salut en contra salut, teffens de heer van toen van ons afscheid nemende om zijne zaken op Sourabaya te beëindigen en ons ten spoedigsten te volgen met het fregat de Anna, 't dees Sourabaya was blijven leggen, gelijk daar tegens het jagt Columba naer Batavia vertrokken was met den E. SMOUT en een partij overtoogende

komen die voorhanden en thans 13 à 14 jaren oud is, van den commandeur **STERRENBURG** en majoor **HOHENDORFF** verseld, teegens elf uren binnen quam, werdende overal gesalueerd met piek en vaendel, onder het slaan van de marsch, een ongemeene toeloop van volk en een groote statie van Javanen gehoorende tot den Samarangsen hoofdregent Depatty **SOERA DIMANGALA**, dog maar weinige van de strandregenten, alzoo die niet dan als gedwongen en afkeerig voor den dag quamen, hoewel gisteren en eergisteren, bij het doen van een tour buiten de stad, alle present waren. Zijn Hoogheid wierd binnen de deur van het logement, na dat door den commandeur van **HOHENDORF**, uit de koets geholpen was, door de heeren Raden ordinair en extraordinair, die present waeren, nevens den secretaris van de regeering, gerecipieerd en door de heeren **MOSSEL** en **VAN DEN BOSCH**, gelijk zijn zoon door de heer **VERYSEL** en secretaris **JONGSMA**, tot in de groote galderije geconduiseerd, staande alle gequalificeerde perzoonen van ons geselschap te weerzijden in het voorhuijs gerangeerd.

Aan de boog, die de ingang van de galderije maakt, dewelke geheel en al met wit linnen en het noorder end of de sitplaats met tappijten belegt was, wierd de Soesoehoengang, vrij wat ontdaan over deeze extraordinaire ontmoetinge, door den Gouverneur-Generaal zelfs gerecipieerd, g'embrasseerd en, na weinig woorden ter verwelkominge gewisselt, aan de linker hand genomen en gelijd naar de sitplaats, zijnde twee gedistingueerde stoelen met rood fluwel bekleed, de een als de andere staande op twee hoeken van een tafel mét roodfluwel bekleed, om geen hoger of lager hand te betekenen, staande aan de zijde daar de Gouverneur ging sitten nog drie stoelen, met rood laken bekleed, voor de drie heeren Raden, vervolgens nog een gedistingueerde dogh onbekteerde stoel voor den secretaris **JONGSMA** en de gehele reije heen ordinaire stoelen voor alle de gequalificeerdens van het gezelschap, en, aan Zijn Hoog Edelheids zijde, een gedistingueerde onbekteerde stoel voor Pangerang Depattij zijn zoon, en verscheijde andere. Dog Zijn Hoogheid aanstonds versogt hebbende dat zijne moeder, kinders en naastbestaanden ook mogten binnen koomen en voor de eerst gem. zelfs op staande, wanneer zij binnen quam, zo wierden nog eenige stoelen op die rije gezet, waar op zig, naast den vorst, de koninginne moeder en voorts de suster met haar dogter plaatsten, nevens de

nog maar even ter zijden van de klip Mandelijke. Hielden vervolgens af van N. W. t. W. tot W. N. W. en de klip in 't Z. W. hebbende; W. t. N. In 't zuiden zijnde, stuurden W., W. t. Z. en voorts tot Z. W. te, namate de wind, die aan het Z. O. liep, ons permitteerde, en quamen in de tweede wagt binnen de hoek van Japara, op 10 vadem ten anker.

Dingsdag, den 3^{den}, met zons opgang, zagen 't eiland de Nense, met deszelfs vlagge, leggende voor Japara, in 't Z. W. à Z. Z. W. vier mijlen van ons, binnen 't welke, nadat van 10 tot 6 vadem opgedroogd was, met de wind die uit den N. O. quam, op 6 vadem, tegen drie uren, ten anker quamen, en voeren aanstonds naar land, rijdende des avonds nog, met een Portugeesche of andere soort van mismaakte voiture, een tour langs de zijde zuidwaart op naar de kalkbranderije, zijnde een klein uur gaans van hier.

Woensdag, den 4^{den} Mei, des morgens, voeren na het eiland, om de nieuw aangelegde werff te bezigtigen. De situatie gaf groot genoegen, zijnde een zeer bequame plaats tot den scheepsbouw, daar men dicht aan land 5 vadem water en rondom schoone grond heeft, niet in vergelijking met bij het vlak afloopende strand op Rembang. Dog het werk zelfs, zoo en het maken der woningen, door de Baas voor 12000 Rd^r. van de Comp. aangenomen, als van het heijen der hoofden en andere dingen meer, was niet verder gevorderd en dewijl alles wat over dit comptoir te remarqueren is, om de nabijheid veel beeter op Samarang konde worden gelykdeert, zoo vergenoegde men zig zo wel den resident FALK, als den baas van het eiland en den depattij TJITRA SOEWA, regent over 't land, te gelaten na Samarang ons te volgen, de eerste, sodra door de E. STROHE, op morgen, zoude verrigt wezen 't werk zijner bedieninge alhier. Des middags de half voltoojde water-zaagmolen, nevens de thuijnen en de paggertje op de berg bezigtigt hebbende, waarvan de eerste alleen na de van Batavia gevorderde ijzerwerken wagt, en het laatste een niet is, niet waardig om er eenige manschap in te leggen, beest met 24 stables canon, die sig niet roeren kunnen door de belemmering, zoo gaf men ons tot de belading van 't heden uit den Oosthoek hier terug gekomene schip 't Hoff Niet Altijd Winter met ligte houtwerken voor Batavia, en ook de onze verdere reize van hier direct na Samarang, te doen, omdat aldaar niets dan een vervallen pakhuis was, en de

weinige zijn die zoodanige voortreffelijke begaaftheden bezitten als bij uw Hoog Edelheid gevonden werden. En ook is het zeer seldzaam bij de grooten, die zware saken dirigeeren, dat teffens ook begaafd zijn met opregtigheit, minzaamheid en medogentheid, zoo als zulx bij uw Hoog Edelheid werd gevonden.

God Almagtig verzeld uw Hoog Edelheid en verleene uw Hoog Edelheid lange jaren levens, tot welwezen van de Comp^o. en geheel Java.

De Comp^o. heeft altoos de vorsten hare bondgenooten met alle trouwe en oprechtigheid behandelt. Is er ooit iets tegenstrijdigs gebeurt, het is alleen aan de quade uitvoeringe harer beveelen te wijten; hare sentimenten zijn en blijven altoos dezelve, en schoon zij, tot hare merkelijke schade, op veele plaatsen gezeten is door de groote kosten die zij van tijd tot tijd moet aanwenden om de wettige regeering staande te houden, zoo laat zij egter niet af van hare eens beloofde vriendschap. Java heeft hier van een bijzondere ondervinding, maar niemand kan beter getuygen van 's Comp^o. bestendige en onverbreekelijke trouwe dan de Soesoehoung PACOEBOEANA, die dat in perzoon zo uijtmuntent ondervonden heeft. De Gouverneur-Generaal verblijft zig dat hij thans gelegenheid heeft, sonder tussekomst van andere, daarover met den Soesoehoung te spreken. Zulx eene nog nooit gebeurde ontmoeting mag deze, nog nimmer beleefde, staatswisseling wel tot haar voorwerp hebben. De nakomelingen sullen daaruit leeren, dat het geene aan den tweeden PACOEBOEANA overgekomen is; dat van den eersten verre overtreft; de volkeren deeser lands sullen daaraan gedenken en tot op de laatste tijden getuygenisse dragen, dat niemand grootmoediger in 't vergeven, bestendiger in het aankleven, vaardiger in het nakomen, en zagtzinniger in de behandelinge is, dan de Nederlandse Oostindische Maatschappij, de oude bondgenoot van het Mattarmse rijk, de steun van des Soesoehoungs huis, de beschermer van Java, en de zekerste toevlugt van alle desselfs grooten en inwoonders.

Dat dan een iegelijk, met die selfde iever en welgezindeit aangedaan, zig bevljigten moete om dat groote voorbeeld te volgen. De edele Compagnie begeerd niets meer als de verbetering van het land; wat kunnen dan groote en kleijne meer begeeren als haar eijgen welwezen, en het billijk is hetzelve

Het salut gedaan zijnde kwam de heer VERD, dog had hem ditmaal geen receptie geven als na gewoonte voor de heer van de Hoop regeering geschied was op deze reize, 1 een ordinaire wacht van 16 dragonders met een officier voor 't front, onder 't alaan van twee selfs 15 schoten van het schip, dewijl de dragonders reeds deest moegen van vertrokken waren na Samarang en het schip rondom met vaartaigen bismert was.

Ook kwam de Commandeur en Raad van Politie aan boord en ten uren vertrokken na land, alwaar de rivier geboordeert vonden met Chinese speeltuigen, vaendels en een ongelooflijk getal menschen. Stapten ter zijde de logie aan de wal in rijtuigen, het eene met een, 't tweede met vier, en nog vier andre met twee paarden, reden de tour alsoo rondom de logie aan het nieuwe huis van den commandeur STERRENBURG, op de heek en de Heerestraat, bij de brug over de rivier, alwaar ons logement geparceert was, nadat het fort ten tweeden male 21 schoten hadde geslagen onze landing en voor de derde maal, na de drie dechargies van de dragonders en infanterie, gevolgt van eene generaele decharge van beide.

Nademiddags reden een tour met de rijtuigen door de Chineseze nieuw campong, naar de Pattijsberg en weder, over de nieuwe weg van daar, op toe regt aan, ter lengte van ruim 700 roeden, naar de nieuwe brug over de rivier gemaakt, tegens den avond na huis.

Saterdag, den 17^{den} Meij, des morgens, kwam tijding dat de Senebang op weg was, en dezen avond op Oenarang zoude zijn. Ook ontving men heden de missive der regeering van Batavia, sub date 26 April, zij speciaals behelende van zodanige remarque, om in dezen te worden aangehaalt, dan het opdagen van het lang verwagte schip Gooidschalkmont van de Caap.

Voorts wierd de dag besteed met depeches en de admisie van alle slag van versoeken, ook van de Inlandsche regenten en de hoofden en vernaamste der Chineseen, de twee laatste partijen alleen dienende ter afging van een compliment van verwelkominge, waar benevens ook eenige tijd van uitspanning wierd genomen, ter bezigtiging van de en-...s door plaats, dewelke door verecheijde notable nieuwe aantimmeringen van binnen, en door het omtrekken van dezelve met een ringmuur, die ligt tot een-...

decharges en 't lossen van 't canon van de wallen. Vooraf marcheerden de Javanen, 's Comp^e. onderdanen, met haar hoofden en vaandel; daarop volgden vijf handpaarden, wel nitgedost, twee voor den Gouverneur-Generaal en een voor de drie heeren Raden; hierop kwam een detachement dragonders door een officier opgevoert, daarna twee lijfstrompetters van den Gouverneur-Generaal, voorts de koets met ses paarden, waarin zijn Edelheid met de drie heeren Raden zig geplaatst hadden, rijdende ter rechterhand van dezelve de majoor OSSENBERG, en ter linkerhand de capitain VAN MARSCHAL, en agter dezelve in een file, ter wederzijde, de helbardiers, domestiquen, clerquen enz., waarna de overige rijtuigen, een met vier en vier met twee paarden, nevens een goed getal Europeese burgers en andere aanwezende perzonen, alle te paard, volgden en de marsch voorts besloten wierd door een tweede detachement dragonders te paard.

In dier voegen geavanceert zijnde tot nabij des Soesoehoenangs logement, voor het welke zo wel de Europeese lijfwagt van Zijn Hoog Edelheid als de inlanders of Javanen in ordre gerangeert waren, wierd men, op een goede distantie van daar, ontvangen door de Rijksbestierders, de pangerangs en mantries, gaande zo wel als alle onze Javaanse hoofden te voet voor de eerste koets uit, en voor het logement recipieerde ons de Soesoehoenang in perzoon aan het portier, geleijdende den Gouverneur-Generaal aan zijn rechterhand na binnen, daar de stoelen even als gisteren gerangieerd waren, doende vervolgens Zijn Hoogheids magt drie decharges, gevolgt van zeven en twintig canonschooten uit de veldstukken, en naar een uur zittens vertrok men met dezelfde statie weder naar Samarang, daar ten elf uren arriveerden. Voorts wierden de nodige ordres gegeven ter depeche van het schip de Herstelder na Batavia (vide de brief aan haar Ed. van dezen datum), zijnde de Anna reets gezonden na Japara om rijst te laden, mitsgaders de preparatiën gemaakt voor onze opreize na het hof van den Soesoehoenang, die den Gouverneur-Generaal daartoe al in de eerste visite hadde verzogt.

Woensdag, den 11^{den} Meij, 's morgens, vertrokken met het schip de Herstelder na Batavia, de commandeur en equipagiemeester VERLENG, capitain PAULUSZ, de opperkoopman en sabandhaar D'ESPAR en de onderkoopman en secretaris van commissarissen CRANENDONK.

Gods zeegen van veel nut wezen, en zo wel de kerk gemeente alhier,
 thans ten deele vrij ruw en ongebonden, een geheel og geven zulk.
 Nademiddag vertrok de commandeur STERREBERG met den geheelen Raad en
 corps, g'escorteerd door 16 Samarangse dragonders door een officier opgewest,
 ter receptie van den Soesoehoengang op Jatinalling, zijnde circa half weg
 tussen Oenarang en Patjerongan, om hem van daar na de laatste d
 zijne verblijfplaats te geleiden, werwaarts men ook twaalf veldstukken had
 geordonneerd om Zijn Hoogheijt te salueeren, gelijk op zijn arrivement 17
 19 schoten geschiede, latende hij, die, volgens 't rapport dat men des avonds
 bij terugkomste van den commandeur en raad ontving, aldaar wel verrees
 gearriveert was, op het vertrek van dezelve uit zijn campement 17 schoten
 uit gem. stukken doen, en vervolgens door zijne beide rijkbestianders een
 visite vragen tegens morgen, die men accepteerde en teogens thien uur
 voor de middag bepaalde.

Maandag, den 9^{den} Mei, wierd den Soesoehoengang des morgens vroeg
 detachement van de lijfwagt, door een luitenant opgevoert, uit orde van
 den Gouverneur-Generaal toegezonden, om hem binnen te brengen en te
 corteeren. Kort daar aan vertrok de commandeur en Raad en corps met
 een koets van ses, een van vier en vier van twee paarden, g'escorteerd door
 een detachement dragonders uit het garnisoen, dat daarna onder de w
 penen quam, staande de inlandse militie van de oostpoort, daar thans en
 Europeeze officier met eenige manschap geplaatst was, tot aan de hoofdwag.
 de Europeese van daar tot aan het logement, en langs hetwelke de dragonden
 lijfwagt, thans te voet, terwijl de escorte aansloot aan de regter vleugel van
 het huis, en op de stoep van hetzelfde geposteerd waren de trompetters, g
 gelijk aan 't ende van de groote galderije de bende musicanten, terwijl de
 Soesoehoengang, na een voorafgetrokkene sleep van piekeniers, fuesiers,
 allerlye ornamentdragers, draagstoelen en tandoes, of slaphangende Javaans
 kleeden aan een stok vast vastgemaakt en met een mat of ander deksel oer
 dekt, in dewelke zijne kinders, suster, dogter en eindelijk ook de Rater
 agong AMANCOERAT, zijne moeder, waren, item twee olifanten, twee lijfwag
 dels, een partije te voet lopende Tommongongs en andere groten, waar zelfs
 ook zelfs seven Pangerangs, zijne broeders en neven, waren, zijn soons Pan
 gerang Depattij ANUM, den eenigste mannelijke erfgenaam t hem vroeger

tjerongan, sittende de Soesoehoenang op de linkerhand van den Gouverneur-Generaal in het eerste rijtuig en de Pangerang bij de Ed. heer MOESSEL, in het tweede, mitsgaders de verdere heeren en vrienden van het gezelschap in de overige. Het guarnisoen was in de wapenen, en men schoot rondom los na het doen van drie decharges uit de musquetterie. Arriveerden ten seven uren op Patjerongan, werwaarts alle de gequalificeerden van Samarang ons conduiseerden en vervolgens terugkeerden.

Vrijdag, den 13^{den}, met den dag, vertrokken naar Oenarang, de Soesoehoenang ons volgende, zoo als geconsenteert was, dat Zijn Hoogheid, die gisteren morgen zijne moeder en de verdere vrienden van zijn gezelschap reets vooruit gezonden hadde, altoos na ons op de reize zoude gaan, om malkander niet te belemmeren.

Oenarang is 5400 roeden van Samarang, de wegh derwaarts is bergagtig, dog thans opgekappt zijnde vrij passabel, schoon door de gevallene regen wat modderig, omdat meest door het bosch loopt, bosschen van groote uitgestrektheid en van schoone kiate en andere bomen voorzien. De medege-nomene drie rijtuigen passeerden met weinig moeijte, schoon hier en daar wat steijltens waren, en men vond bij Oenarang de nieuwe schans begonnen, aan dewelke de naam gegeven wierd, de Ontmoetinge, ter gedagtenisse van des Soesoehangs ontmoetinge op Samarang.

Nademiddag wiert de reize voortgezet naar Patjarongan aan de 32 paal, zijnde de palen 300 roeden van den ander, alwaar vernagteden.

Saterdag, den 14^{den}, met de dag op weg. Passeerden een uur na ons vertrek de Toentangse brug, en quamen tegens agt uren op Salatiga, daar het nieuwe fort reeds voltoijt en betrokken vonden door een officier met twintig man; noemde hetzelfde de Herstelling en reisden voort naar den Ampel, daar het middagmaal hielden.

Van de Toentangse brug af vind men een zeer aangename opene con-treije, met weinige hoogtens doorsneden, en een schoon terreijn, dat bij forma van terrassen, het een hoger als het andere, malkander het afko-mende water uit de gebergten communiceert, en dus op de meeste plaat-sen bezaajt is en een zeer riant gezicht heeft, zijnde inzonderheid een ca-nonschoot aan deese of de Samarangse zijde van den Ampel, een heuveltje, dat rondom gebout is met zoodanige terrassen van nelij, hetwelke, gevoegt

dogters van den Soesochoenang, gaande de bestierders, tussen de twee rijen in, op de zeide, dat te veel ontsteld was om zijn compliment na behoren te maken, dat dierhalven verzogt 't zelve uijt schriftelijk opstelletje te magt voorlesen, dat door den translateur SIMONS van periode tot periode werd vertolkt. Men hadde zeer gevallic gisteren avond laat eerst gehoord dat zulks hem in den sin gekomen was, en oversulks maar nauwlijc desen zagen de tijd gehad eene gelijke aansprake in 't nederduijtsche te concipieren, die men hem ter hand stelde nadat met de zijne gedaen hadde, onder een compliment ter materie dienende. De eene en andere sijn den als volgt:

Heer Gouverneur-Generaal, de eere en occasie die ik heeden heb tot uw Hoog Edelheid hier te ontmoeten, verblijd mij ten hoogsten, en het is mij een bijzondere vergenoeging uw Hoog Edelheid in een goede verstand te zien. Grootvader, ik ben zeer verblijd over deese eere en ben daer daarna verlangende geweest. Het is daarom dat ik mij heeden verleid tot mijn moeder en gantsche familie hier laat vinden. Ik kom hier om uw Hoog Edelheid te deeser plaatse te verwelkomen, van mijne opregte vriendschap te verzekeren en mijne hoogagting en ware eerbied te betuygen. Grootvader, heer Gouverneur-Generaal, mijne trouwwoordige onderneminge, en presente voornemen difereerd zeer veel van de voorige.

Deze mijne onderneminge heeft, onder veelen, groote verwonderinge gebaard gehad. Des niet te min heb ik daar en tegen geconsidereerd, dat er geen beter occasie voor mij kan weesen om mijne opregtigheid te betuygen dan deese. Dierhalven heb ik zulk uit eene ware genegenheid ondernomen en houde mij verzekert, dat ik verpligt was bij deese gelegentheid mijne eerbied en hoogagting aan grootvader, den heer Gouverneur-Generaal, aan te bieden. Te meer, om dat hiervan geen voorbeeld is, en ook omdat zulks onder alle menschen zeer aangenaam was soodanigen geselschap als dese is, van mijn hier te mogen aenschouwen.

Ik en alle de wereldlingen zijn waarlijk verwondert over uw Hoog Edelheids perzoon en hoedanigheden; geen een mensch is er die niet met mij uw Hoog Edelheid bemint. En geene is er die niet sijn sijn zoude willen hebben om uw Hoog Edelheid te ontmoeten, omdat er niet

van de 82ste tot de 91ste paal, zijnde 2700 roeden, daar ten vijf uren arriveerden, werdende 600 roeden aan deze zijde door den Soesoehoenang, met zijn geheele hoff, ingehaalt. De Vorst zat te paard, en wij in rijtuig, en wanneer Zijn Hoogheid afstapte, zoo traden ook te gelijk uit de chaise en embrasseerden malkanderen, stijgende toen ieder op zijn paard, en de Gouverneur-Generaal behield de regterhand bij de intrede, dewelke door eene lange reije, ter wederzijden van den weg geschaard, eerst van Javanen, daaraan van inlandse en voorts van Europeesche militairen, geschiede, voorbij de nieuwe onderhanden zijnde fortresse, ook de Grootmoedigheid genaamt, naar het huijs van den majoor HOHENDORFF, daar onze logementen geprepareerd waren, volgende toen drie dechargies en zo veel canonschooten als gedaan konden worden.

De Soesoehoenang bragt ons in ons logement en wij conduiseerden hem in zijn nieuwe dalm, daar een half uur vertoefden en tegens den donker weder vertrokken, declineerende Zijn Hoogheids beleefde intentie om ons weder thuis te brengen en namen van denzelfen afscheijt voor de eerste poort.

Maandag, den 16^{den} Meij, was men den geheelen dach bezig met wat uitrusten, het werk effen te stellen, dese plaats en rendezvous te bezigtigen en voorts des avonds den Soesoehoenang te recipieeren, met denwelken men vervolgens een uurtje tête à tête aboucheerden, gevende Zijn Hoogheid te kennen, dat de strandregenten tot hiertoe nog niets voldaan hadden van de jaarlijkse verpligtingen in geld en geschenken, die zij van ouds gewent waren, bij haar verschijninge ten hove, op te brengen, en dat, ofschoon die districten bij het contract gelaten waren onder Zijn Hoogheid, voor zoo verre niet aan de E. Comp^e. finaal zijn afgestaan, hij egter bijna niets over dezelve te seggen hadde. Waaruit men gelegenheid nam den vorst te vertonen dat, hoewel men dese schikkinge indiervoegen hadde gemaakt met, namelijk, het grootste gedeelte der strandregentschappen onder hemte laten en alleen voor de Comp^e. te nemen die landen, gelijk Japara, Rembang en Sourabaya, die de Comp^e., om de wille van hare daar in gesitueerde etablissementen, niet ontbeeren konde, Zijn Hoogheid egter wel konde begrijpen dat deze verdeeling gebrekkelijk was en altijd aan veele verdrietelijkheden en inconvenienten onderworpen zoude wesen, en dat het bijna geheel ondoenlijk zoude vallen de overige strandregenten, die thans bijna niets als de voorsz.

te helpen bevorderen. De Gouverneur-Generaal kan niet voorbij dit aan den Soesoehoenang indagtig te maken, dat zijn gezag door hem niet beter kan worden aangelegt, als dat het strekke om de menschen tot haar eijge beste te dwingen; heeft niet het schiften der swaarden en het leven der pieken, het gedruis der schietgeweeren en het gebulder van 't canon dit arm land lange genoeg ontroert en over hoop gesmeeten?

Dat dan de lieflijke vrede en ruste van God geschonken behoorlijk erkent, wel aangelegt en bij een iegelijk bevordert werde, op dat daardoor bloeijen het gewas van het aardrijk, de vrugten des lands, de inkomsten van den vorst, de bezittinge van de onderdanen en de staat van de edele Comp^{te}. en een iegelijk in het genot van zoo veel zegeningen het vorige leet niet vergeten.

Hiertoe zal de Soesoehoenang steeds ondervinden 's Comp^{te}. bijstand, des Gouverneur-Generaals bereijdwillegheid, en de genegentheid van de Heer regeering van Indiën.

Dit gedaan en nog een half ure met indifferente diskoursen doorgebracht zijnde, vertrok de Soesoehoenang even als gekomen was, werdende nu door den Gouverneur-Generaal tot buiten de voordeure van het huis, en door de heeren Raaden tot aan de koets gebragt, en voorts wederom, gelijk bij zijne binnekomste, gesalueerd met drie decharges van het guarnisoen, en een en twintig schooten uit het canon van de wallen, vervolgens met 19, 17 en 15 van de scheepen ter rheede, die ook teflens vlagge en wimpels lieten waaijen, sendende Zijn Hoogheid na de terugkomste van den commandeur en Raad, die hem weder naar Patjerongan geleijde, zijne beide Rijksbestieters binnen, tot blijk van zijn contentement over deze receptie en om te bedanken voor de eere hem bij deeze eerste visite gedaan.

Tegen den avond sond de Gouverneur-Generaal den majoor en ritmeester van zijn lijfwagt, OSSENBERG, nevens den koopman en eerste administrateur, DE KLERCK, bij den Soesoehoenang, om een contra visite te vragen, tegen des anderen daags morgens ten negen uren, die geaccepteerd wierd.

Dingsdag, den 10^{den} Maj, ten seven uren, vertrok men naar Patjerongan, door het onder de wapenen staande guarnisoen, onder het doen van drie

en zijne ministers moet laten begaan, dewelke tot haar particulier voordeel zijn autoriteit misbruiken en dus geduurig misnoegden en rebellen verwekken, die het land ondermijnen, zoodat het niet voortbrengen kan hetgeene de Vorst en de Comp^e. daarvan hebben moet, daar integendeel de bovenlanden onder hem en de benedelanden onder de Comp^e. staande, onder Godes zegen alles in ordre konde blijven en een ieder zorgen voor het zijne; zoo wierd men het eindelijk eens, en de Soesoehoenang beloofde te zullen laten opgeven wat hij tot hiertoe van de nog geblevene strandregentschappen hadde gehad, en mits het betalen van die inkomsten en de Comp^e. sig met de Sabandharijen voldaan houdende voor de drie overige artikelen, de stranden geheel en al aan de maatschappije te zullen overgeven; alles onder dit beding, dat zulks geen kleijnagting aan Zijn Hoogheid mogte toebrengen, waarvoor men beloofde zoo veel mogelijke zorg te zullen doen dragen.

Men hadde ook gedurende deze rijs de nog manquerende nadere onderrigtinge gekreegen omtrent het articl der tolln binnen 'alands, zo veelvuldig en zo qualijk gereguleert, dat de inwoners bij het afbrengen later producten, zoowel langs de weegen als op de rivieren, bijna zo veel daarvan niet konnen maken aan de stranden, als zij reeds aan tol betaalt hadden in het afkomen, moerende op ider district een nieuwe tol betaalt werden, ja zelf van dingen die tot de eijge consumptie der inwoonders dienen uit het eene district in het andere, waardoor op de bazaars, die hier veelvuldig zijn, alles zeer dier, ja ten hoogsten prijze, werd verkogt, de communicatie tusschen de boven- en benedenlanden merkelyk is gestremt en het land niet na behooren gecultiveert kan werden. Dit alles wierd den Soesoehoenang vertoond, en ook bij hem in dier voegen begrepen, mitsgaders uit dien hoofden goedgevonden, dat de vorst van de Comp^e. voortaan zoude hebben het geene zijn inkomen van alle deze tolpoorten en hekken derzelve, zoowel te lande als op de rivieren, zijn geweest, mits dat Zijn Hoogheid voor hem en zijne successours zoude renuntieeren aan alle regten en belastingen op eenige goederen, en de Comp^e. de vrijheid zoude hebben die te schikken zoo als het haar beliefte.

Dingsdag, den 17^{den} Mei, was men den geheelen morgen bezig met de pointen van gisteren in ordre te brengen, bij forma van een ampliatie op

Nademiddags ontmoetede de Gouverneur-Generaal de Soesoehoengang, als bij geval, op de wech van Patjerongan; gingen toen bij de andere zitting in des Gouverneurs rijtuig, alwaar den Soesoehoengang de hogheidsgevoelen wierd, rijdende dus door Samarang en verder buiten de stad; waerover de Soesoehoengang zeer verwondert was, als hebbende niet zo veel huizen, na de Europeesche wijze gebouwt, bij den anderen geenen; want wierd Zijn Hoogheid des avonds met twee gecommiteerden weder naar de logement geconduiseert, na dat aan het onze een weinig vertoef en uitrust hadde, en tegens morgen middag verzogt op een maaltijt, die tusschen tot ons afscheid diende, om naer het eijndigen van deselve te samen te vertrecken naar Patjerongan en aldaar te vernagten ter voortzettinge van reize naar boven, des anderen daags morgens.

Donderdag, den 12^{den} Meij. Na dat desen morgen het nodige besongten voor onze opreize, wierd de Soesoehoengang wederom met dezelfde zitting als voor de eerste maal tegens de middagh ingehaald. Men speelde vervolgens te samen, zittende Zijn Hoogheid in 't midden van de eerste zitting recht over den Gouverneur-Generaal, tussen de heeren MOSSEL en VAN DEN BOSCH en de Europeesche juffrouwen, die nevens alle gequalificeerde personen aan drie tafels getracteert wierden, ter zijde van den Gouverneur-Generaal, nevens den heer VERYSSEL en secretaris; voorts, ter zijde van de heer MOSSEL, pangerang depattij ANUM, en op de overige plaatsen de andere gequalificeerden van het gezelschap; aan de tweede tafel de majoor SENBERG, met eenige Europeese gequalificeerden, de twee rijksadvocaten en de pangerangs van des Soesoehoengangs huis, en aan de derde tafel de koopman en Cheribons resident VAN DER HOOP, met de verdere vrienden van het gezelschap, ieder tafel van ruim 20 borden zijnde. Men dantte de gesontheden van den Soesoehoengang met die van den Gouverneur-Generaal te zamen, die van Pangerang Depattij met die van de presente heeren van de regeering, die van de Ratoe of keijzerinne moeder en Zijn Hoogheids suster met de juffrouwen, die van de pangerangs met de verdere heeren van 't gezelschap, en voorts het welvaren van de Hooge Regting tot Batavia, van Java, van de Comp^e. en de bestendige vriendschap, om 't doen van canonschooten, en de Soesoehoengang en zijne grooten hagen haar deel; waarop men des avonds, tegen zons ondergang, vertrek maakte

en zijne ministers moet laten begaan, dewelke tot haar particulier voordeel zijn autoriteit misbruiken en dus geduurig misnoegden en rebellen verwekken, die het land ondermijnen, zoodat het niet voortbrengen kan hetgeene de Vorst en de Comp^o. daarvan hebben moet, daar integendeel de bovenlanden onder hem en de benedelanden onder de Comp^o. staande, onder Godes zegen alles in ordre kunde blijven en een ieder zorgen voor het zijne; zoo wierd men het eindelijk eens, en de Soesoehoenang beloofde te zullen laten opgeven wat hij tot hiertoe van de nog geblevene strandregenschappen hadde gehad, en mits het betalen van die inkomsten en de Comp^o. zig met de Sabandharijen voldaan houdende voor de drie overige artikelen, de stranden geheel en al aan de maatschappije te zullen overgeven; alles onder dit beding, dat zulks geen kleijnagting aan Zijn Hoogheid mogte toebrengen, waarvoor men beloofde zoo veel mogelijke zorg te zullen doen dragen.

Men hadde ook gedurende deze rijze de nog manquerende nadere onderrigtinge gekreegen omtrent het artictl der tolln binnen 'alands, zo veelvuldig en zo qualijk gereguleert, dat de inwoners bij het afbrengen later producten, zoowel langs de weegen als op de rivieren, bijna zo veel daarvan niet konnen maken aan de stranden, als zij reets aan tol betaalt hadden in het afkomen, moetende op ider district een nieuwe tol betaalt werden, ja zelf van dingen, die tot de eijge consumptie der inwoonders dienen uit het eene district in het andere, waardoor op de bazaars, die hier veelvuldig zijn, alles zeer dier, ja ten hoogsten prijze, werd verkogt, de communicatie tusschen de boven- en benedenlanden merkelyk is gestremt en het land niet na behooren gecultiveert kan werden. Dit alles wierd den Soesoehoenang vertoond, en ook bij hem in dier voegen begrepen, mitsgaders uit dien hoofden goedgevonden, dat de vorst van de Comp^o. voortaan zoude hebben het geene zijn inkomen van alle dese tolpoorten en hekken derzelve, zoowel te lande als op de rivieren, zijn geweest, mits dat Zijn Hoogheid voor hem en zijne successours zoude renuntieeren aan alle regten en belastingen op eenige goederen, en de Comp^o. de vrijheid zoude hebben die te schikken zoo als het haar beliefte.

Dinsdag, den 17^{den} Mei, was men den geheelen morgen bezig met de poincten van gisteren in ordre te brengen, bij forma van een ampliatie op

bij het vrije gezigt over de opene b
 legen, deeze plaats preferabel maakt
 aldaar iets werde aangelegt.

Deeze wech is ook geheel rijbaar met chaise en paarden, gelijk en rijkdommen dezelve passeerden; alleenlijk moeten van Patjarongna af, hier daar, nog wat verbeteringen in de bosschen gedaan worden, zoo ter afschaf van beter waterlossingen, als door het weggappen van wortels en stamms.

Nademiddag vertrokken van den Ampel naar Boeijolalie, daar de schans werd aangelegt, dien men nu voortaan de Veldwachter zal noemen en alwaar onze derde nagtplaatse hadden. De weg is van den Ampel heen eenerleij als aan de Salatigase zijde, hier en daar wat afgeboorde sleuven van afwateringen, die uit de gebergten koomen en hoogstens laagstens formeeren, doch voor het overige zeer gebaant en gemakkelijk, mitsgaders vlak land met aangename gezigten.

Sondag, den 15^{den} Meij. Desen morgen, voor ons vertrek van Boeijolalie de Soesochoenang, als na gewoonte, aan het logement van den Gouverneur-Generaal komende, zoo verzogt Zijn Hoogheid, dat dezen middag gezeert mogte zijn van bij ons te eeten, zoo als gedurende de vorige dag hadde gedaan, maar dat doortrekken mogte naar zijn nieuwe reis op Soeracarta, om ons des namiddags aldaar te kunnen inhalen, hetgeen gaarne bewilligden, te meer Zijn Hoogheid eenmaal van het oude hotel delogeed zijnde, daar onze middagshalteplaats geprepareert was, en ook niet gaarne weder op die plaats zoude willen vertoeven, dewelk hi tot eene wildernisse heeft geabandonneert.

Van Boeijolalie na Wono Carta is de wech effen, alsof hij geplanst was, en het land zoo vlak en open, dat men nog hoogte of oneffenheid in ziet, beginnende met de 67 paal tot aan de 82, die even verrijt de passeeban van het oude hof staat, en bij de 79 paal is de Bannant het tolhek, daar Wono Carta begint, lopende van daar tot aan de 81, zoodat de bebouwing van deze voormalige residentie sig circa 1700 yds extendoert. Ten half negen uren op Wono Carta gekomen zijnde, stipte men het geruïneerde oude hof, en na het midd— sal ook de de papieren met veel onnodige ophof bekende Lemmadochoer. Vertrokken ten drie uren naar Soeracarta, twee uren gaants van hier; oeffen

rivieren, zoo tot negotie als consumptie kumen werden afgevoert; latende geheel en al aan de Comp^e. over om te reguleeren en te ordonneeren sodanige uijt- en inkomende regten op de voorsz. goederen, 't zij van diegene die in de bovenlanden vallen en aangekweekt of aangemaakt werden, of van andere die van buiten inkomen, als de Comp^e. daar denken sal het beste te zijn, met belofte van de ordres, die de Comp^e. daaromtrent laat stellen, door zijne onderdanen presies te doen uitvoeren; waar tegens de Comp^e. beloofd jaarlijks aan den Soesoehoenang te betalen de somma van negen duisend realen Spaans, voor het inkomen dat Zijn Hoogheid tot hiertoe van voorsz. tol heeft gehad, daaronder begreepen de pagt der vogelneesjes, de rivier Solo, de tabakspagt in de Kadoe, de bazaars en alles wat tot de voorsz. tolpoorten heeft behoort, waar benevens de Comp. ook nog jaarlijks zal laten betalen een duisent spaans aan de Ratoe AMANCOERAT, de Pangerangs en eerste bediendens van Zijn Hoogheids hoff, en twee duisend realen Spaans aan den oudsten wettigen zoon van den Soesoehoenang en zijnen opvolger in het rijk, zodra een behoorlijken ouderdom van veertien jaren zal hebben bereijkt en door de Comp^e. tot kroonprins verklaart zal zijn.

Aldus gedaan op Soeracarta den 18 Meij 1746 (onder het Javaans stond) het zegul van Zijn Hoogheid in rode lacke, (en daar nevens geschreeven) dit is het zegel van den Soesoehoenang PACOEBOEANA (onder het nederduits) (getekend) G. W. VAN IMHOFF, JACOB MOSSEL, JACOB VAN DEN BOSCH en HUGO VERYSSEL (ter zijde) 's Comp^e. zegul in rode lacke (en daaronder) ter ordonnantie van Zijn Edelheid den Heer Gouverneur-Generaal (getekend) N. JONGSMA Secretaris.

Des namiddags quam de Soesoehoenang bij ons eeten en verzogt ons reciproque tegens morgen middag. 'Savonds bezigtigden wij het nieuwe en nog niet half voltooide fort de Grootmoedigheid.

Woensdag, den 18^{den} Meij, des voormiddags wiert de Soesoehoenang, zijne moeder, zijne suster met haar dogter, zijn zoon, de rijksbestierders, nevens de verdere Pangerangs, of Prinsen van zijn huijs, 's Comp^e wegen beschonken, en daar tegens sond Zijn Hoogheid eenige goud werken tot present, die men aan den commandeur STERREBERG overgaf om na Batavia gesonden te werden. Ook liet Zijn Hoogheid van zijne zijde nog twee pointen voordragen,

jaarlijkse contributie aan Zijn Hoogheid te doen, en, voor het overig, alle de leverantien van rijst en houtwerken voor haar hadden, te dwingen tot hetgeene zij nu bijna geheel afgewend waren, en op allerlei pre-
 texten, in het vervolg, ook zekerlijk soudan zoeken te eludeeren, hem in dien hoofde voorstellende, dat het beter voor Zijn Hoogheid en de Comp. zoude zijn die landen maar te laten varen en aan de Ed. Comp. geheel en al over te geven, mits dat Zijn Hoogheid niets van zijne revennen daarbij verloor, maar voortaan aannam dat 's Comp. weegen sorge daarvoor woude dragen, te meer de inkomsten der Sabandharijen, die aan den vorst van gelaten en waarvan hem voortaan jaarlijks rekening zoude werden gedaan, nog niet eens toereikende waren, om het jaarlijkse onderhoud van 't garnisoen, de agterstellen op het vorige contract en het onderhoud der prijs van zijn huis, die voor reekening en ten lasten van de Ed. Comp. zij, met de agterstellen op dezelve te vereffenen, en dus Zijn Hoogheid in 't vervolg nog al meer ten agteren konde geraken, indien men door een geringe heerschappij over de strandregenten, deze niet konde houden tot hare verplichtigde leverantie van 5000 coijangs rijst voor 10 rd. de coijang, terwijl de inkomsten der Sabandharijen ook eenig nadeel en verminderinge leden van de tegenwoordige onvolmaakte schikking, daar Zijn Hoogheid integendeel door dien afstand van alles ontalagen konde werden, behoudens zijne inkomsten, wanneer de Comp. van hare kant zig met de voorsz. Sabandharijen voor de bovenstaande drie onderhoudsposten voor 't garnisoen, de prijs en agterstellen van 't vorige contract, te vreden hield en noch meer noch minder daar voor te pretendeeren hadde.

Waarover Zijn Hoogheid veel difficulteiten formeerde, zeggende dat hij niet wel de compleete leverantie van alles aan de Comp. volgens het jongste contract zoude willen leveren, zo men die landen geheel en al, gelijk zij te voren waren geweest, onder zijne alleenheerschappij liet; doch de ondoenlijkheid van deze zaak den Soesoehoengang gedemonstreert zijnde, uit het jongst overgefallen op Java niet alleen, maar ook uit de retrocta van den vorigen tijd, waarbij duidelijc genoeg tot 's Comp. en zijne merkelijke schade is gebleeken, dat Java onder zijne alleenheerschappije nog bijna nooit een der zijn jaren in vrede is gebleeven, grotelijks veroorzaakt doordien de vorst van uit de bovenlanden onmogelijc alles behoeren en in ordre houden kan.

hij niet veel seken te geven om hetgene hem daartrent door de voorsz. minister en de Vorst zelf wierd vertoond, dat het hem eens niet ernst mogte gezegt worden door den Gouverneur-Generaal zelfs, dewelke dan dezen middag vertoonde, dat het eene ten iusterste onbillijke oppositie was tegens de aloude gebruiken van des Soesoehoenangs huis en eene onredelijke praectentie, in dier voege, bij wege van ongehoorzaamheid en geweld, na zig te nemen hetgene hem niet toequam, en dat hetgene hem naar zijn rang competeerde, hem, zo wel als alle prinsen, tot dewelke men al verder deeze aansprake rigte, moeste contenteeren, zoo als de Vorst openlijk wierd gerecommandeert, zulks de prinsen zijne bloedverwanten niet te onthouden en dezelve ook in 't gemeen te protegeeren en gunstig te zijn, hetwelk wederzijts wierd aangenomen. Pangerang MANCOEBOEMI leegde, nevens de andere prinsen en rijksbestierders, op het welvaaren van de Comp^e. van Java en op de successie van Pangerang Depattij ANUM in het Rijk, een glaasje, na hetwelk zij vriendelijk en wel vergenoegt scheijden, sonder iets van hare zijde te zeggen te hebben op de vrage, die men openlijk voor den eeten daeromtrent liet doen.

Des avonds wierd orde gegeven tot onze verdere reizje van Soeracarta door de Mattarm, Baggaleen en Banjoemaas naer Tagal, zijnde het vóornemen van den Soesoehoenang, om ons tot in de Mattarm uitgeleijde te doen, om de wille van de groote belemmering gedeclineerd en Zijn Hoogheid verzogt, alleenlijk tot halfwegen Wono Carta of het oude hoff, te reconduiseeren, waarinne deselve ook bewilligde.

Donderdag, den 19^{den} Meij, quam de Soesoehoenang met zijne moeder en suster, haar en zijne dogters, en verdere aanverwanten van beijde sexen, aan ons logement, om ons te valediceeren, en Zijn Hoogheid zijde teffens aan den Gouverneur-Generaal, dat Pangerang MANCOEBOEMI, die gisteren eene recommandatie gekregen hadde, dese nagt zijne ordinaire woning verlaten en alles mede genomen had, 't zij dat het was uit vrees of uit weerbastigheid, om niet te voldoen aan de ordres die hem gisteren openlijk waren voorgesteld.

Deze manier van doen is ender de prinsen van dit hoff thans so familiair geworden, dat er buiten Raden MAS SAID, den jongen zoon van den op Ceiloh overledenen Pangerang MAS SAID MANCOENAGARA, nog wel vijf swerven, te weten, BOEMINATA, SINGASARTE, MAS AMBEA, SABAR en GOENTOK, die

't contract, het welke door de heeren Raden van 't chap goedhart
zijnde, vervolgens door den Vorst getek t d, gelijk ook en
onze zijde, luidende aldus:

Tot nadere explicatie van het genoemde bij het jongste contract van den 11^{den} en 13^{den} November 1743, nopens de Sabandharijen en stamregenschappen, is op heden tusschen den Hoog Edelen heere Gouverneur-Generaal GUSTAAF WILLEM baron VAN IMHOFF en den Soesoehoeng vastgesteld en ter wederzijde beloofd en aangenomen, dat alle de Sabandharijen zullen zijn en blijven ten behoeve van de Comp^e. sonder daarvan verder reekening aan den Soesoehoeng te doen, mits dat de Soesoehoeng daarmede zal kunnen volstaan tot voldoeninge, zo van het jaarlĳk onderhoud van 't guarnisoen alhier en van de prinsen van zijn huis, die thans op Batavia en elders door de Comp^e. werden onderhouden, als voor de ager stallen op het eene en andere, item van de rijst op het vorige contract van den jare 1733, die Zijn Hoogheid, volgens het jongste, gehouden is te wesen, zoo dat Zijn Hoogheid niet verplicht zal zijn iets te supplereen, bijaldien de gemelde Sabandharijen zo veel niet bedragen mogten, als voornemend verschuldigde jaarlijkse betaling, nog de Comp^e. om iets uit te komen, en dezelve meer beliepen, zoodat het eene met het andere finaal en eenmaal voor altoos vereffent zal zijn.

Voorts geeft de Soesoehoeng geheel en al aan de Comp^e. over, de nog overige districten langs de stranden, die niet begreepen zijn onder de landen bij het jongste contract afgestaan, waar tegens de Comp^e. account te bezorgen, en jaarlijks aan Zijn Hoogheid, in contanten guldens, te laten voldoen, de inkomsten die Zijn Hoogheid bevorens uit gemelde districten heeft gehad, thans gesteld op eene somma van vijf duisend realen Spanjaards, gelijk ook de Comp^e. belooft de volkeren dier landen, soowel als de heeren derzelve daartoe steeds te houden, dat zij den Soesoehoeng alle behoorlijke eere en respect bewijzen, op dat Zijn Hoogheids aanzien hiervoor niet vermindert werd.

Laastelijk verklaart de Soesoehoeng bij dezen, afstand te doen van alle tolpoorten, hekken en afschuttingen der wegen in de bovenlanden, en van alle belastingen op de goederen, die zo wel langs de wegen, als de

andere broeder niet en komt. Wat mij betreft, grootvader Gouverneur-Generaal, zoo mijn broeder niet bij mij en komt, zoo verzoek ik met gerustheid beoosten de rivier te mogen blijven, doordien ik mij gevoel niet in staat te zijn om op Soeracarta dienst te doen; dog daar ik na wagt is, somwijle mogte UWEd. genegentheid betonen aan de nalatenschap van vader Pangerang ARIA. Grootvader Gouverneur, wat mij betreft, indien UWEd. mij wil doden, zo sterf ik, en zoo UWEd. mij wilt in 't leven behouden, zo blijf ik levendig. En wat betreft de slegte stijl van dezen brief, wilt het mijne onnoselheid toegeven, en het bestaan aan UWEd. te schrijven, gelieft het mij te vergeven, want om bij UWEd. te komen ben ik bang, en nu niet bij UWEd. te verschijnen ben ik insgelijks bevrees. Edogh ik ben niet gesint eenige vijandelijkheeden teegens de Comp^e. te plegen, tenzij dat ik ten uiterste daartoe gepersuadeert werd, dogh des doenelijk zijnde, wense in vrijheid te mogen zijn, zoo aldien UWEd. geen genegentheid hebt tot het verzoek van Pangerang ARIA.

Hebbende hij mondeling daarbij gevoegt, dat absolut niet komen zoude, en geen de minste vrees, maar in tegendeel een ongemeene assurantie betoond, volgens het zeggen van den boodschapper, waarbij de Soesoehoenang nogmaals voegde zijn verzoek, dat hij en alle diergelijke knapen maar mogten werden uitgeroeid, om dat het land anderzints nimmer in ruste zoude komen, waeromtrent men dan met Zijn Hoogheid over een quam, dat zulks maar moest geschieden op de beste en doenlijkste wijze, met beloften van daaromtrent nog nader ordres te zullen stellen voor ons vertrek naar Tagal.

Hiermede onze verrichtinge te deser plaatse afgelopen, de moeder en verdere vrouwen van 's Vorsten huis afschijt gegeven en na het hoff geretourneerd, mitsgaders alles tot onze reize in gereedheid gebragt zijnde, hoe wal ten opzigte van het benodigde volk en paarden vrij wat gebrekkig, zo vertrok men tegen negen uren van Soeracarta, zittende de Soesoehoenang aan de linkerhand van den Gouverneur-Generaal in het rijtuig met ses paarden, de heer MOSSEL met de heer VAN DEN BOSCH in het tweede en de heer VERYSSEL met den kroonprins in het derde, die de Vorst versogt, onder weg zijnde, niet te willen vergeeten. Ook betuigde Zijn Hoogheid inclinatie tot een rijtuig, dewijl de wegen thans hadde laten maken, dat zig

waarin hij verzogt, dat 's Comp^{te}. v mentlijk de verklaringe van zijn conigste het huwelijk van zijne oudste wettige dogter Raden ALIT, met Raden AN WIERADININGRAT, zoon van den versondene rijkbestierden NATTA COSSOEMA, en dewijl hier op het eerste weijzig speculatie viel, door dien er tot successie, in de descendente linie, hier te lande als van zelf volgende, ge ander subject voorhanden, en op de perzoonle hoedanigheden, ouderdom of andere omstandigheden, tot deesen prins betrekkelijk, niet is marqueeeren, is dat het zoude kunnen tegenhouden, zijnde de prins met 15 jaren oud, redelijk fier en van geen quaden opelag, mitgedaan, en het huwelijk van de dogter betreft, 's Comp^{te}. waegen allecaalijk spantich gevallen was, wanneer hetzelfde bij Samarangoe missive van den ... en die van den Vorst, wierd voorgesteld, nopens de nieuwse betrekking op gemelde NATTA COSSOEMA, dewelke hetzelfde aanstonds heeft doen stijgen, sonder dat de regeering van Indiën zulks absolut heeft gecontraheerd geapprobeert; daar men nu bij nadere bevindinge, en ook volgens hetgeen de commandeur STERRENBERG en 's Comp^{te}. resident aan dit hof, de majoor HOHENDORF, quamen te betuijgen en toenmaals al, tot geruststelling van de regeeringe, hadden moeten ten antwoord geven, sig gemaegen verzekert konde houden, dat deze aliantie van weinig consequentie konde wezen voor de Comp^{te}. of voor het land in den volgenden tijd, en mede de heeren Raden nevena den Gouverneur-Generaal geen de minste sceijheid om den Soesochoenang, in het eene zo wel als in het andere, te willen te wesen, en dienvolgende wierd in Zijn Hoogheids dalm deestabiliteit daarvan opentlijk verklaring gedaan, op het nadere verzoek dat Zijn Hoogheid, ook in het publicque, daartoe deed voor het begin van de meelijd.

Ook hadde, Zijn Hoogheid niet alleen, maar ook de beide rijkbestierders en de majoor HOHENDORF, geklaegd over de stoutheid van Pangang MANCORBOEMI, broeder van den Soesochoenang, dewelke bevorens, met de ses, die nog in 't land omzwerven, sig onder het getal der malcontenten gerangeert hebbende, doch ten lasten weder aan het hof gekomen en door den Soesochoenang ook generouselijk behandelt zijnde, egering bleef continueeren, met het op en aanhouden van eens zoo veel kuisdenen, als hera volgens zijne geboorte competceeren, met ook dat, ...

quam en het rapport van die Chinees inkwam, dat de Pangrang reeds naar het Zuidergebergte was gevlugt.

De nademiddags maaltijd was ondertussen met alle praecautie gedaan, om onze bagagie te dekken voor eenige onbeschaamde roovers; dogh men vernam niets. Kwamen langs een zeer moeilijke en langwijlige weg, die in het begin redelijk was, door de negorij Prabanam, daar veele steenen nog leggen uit de overblijfselen apparent van een palais of tempel van den heijdensen tijd, terwijl men nog eenige afgodenbeeldsels vind een kleine canonschoot van de baazaar om de noord, daar een bosje is op een hoogte, door menschenhanden daartoe geappropriert, dewelke door eenige uit ons gezelschap, die het bezigtigden, geoordeelt wiert van metaal te zijn, en aan het postuur, de ooren en de koe, welkers staart het groote afbeeldsel in de hand hout, in genere schijnt te vertonen, dat de Javanen voor dezen van de secte der Brammineesen onder de Heidenen zijn geweest, zoo als men ook uit meer andere antiquiteiten van dien aard, hier in de Mattarm en elders reets voordesen ontdekt, heeft af te nemen, dog uit hare vertellingen, veel eer dan kronijkoken, zo zeker niet af te nemen is, omdat die ondermengt zijn met zo veel fabulen, dat men daarop weinig staat maken en betrouwen kan. Volgende aan dit dorp Prabanam, een groot half uur van Taadja, nog een uurtje verder, na dat men een spruit van de rivier Ampar, die in de Zuijt zee loopt, gepasseerd is, de negerij Arandoelan, daar Maas GRENDIE, ten tijde zijner omswervingen, heeft geresideert en daar onze middaghplaats hadde moeten wezen om wel geplaatst te zijn, terwijl ons rusthuys op Djokdjo ook beter hadde kunnen gemaakt werden, binnen deze zeer geëxtendeerde muuren van des Soesochoenangs dalm, die voor het overige ledig is, dan een canonschoot verder, daar die thans opgeslagen was en men zig wat behelpen moest, omdat de environs dier plaatse, dewelke zommige voor het centrum van de Mattarm houden, nog vertoonden de overblijfselen der baldadigheid van Maas SAID, die hier onlangs contributie hadde opgehaalt, en die landstreeke nogh half verwoest was. De distantie van Taadja tot hiertoe is vier en een half uur gaans, zo dat gisteren 9 en heden maar 6½ uur gemarcheert hadden, hoewel men bij het opmaken der route ider daghreize voor agt uren gaans hadde opgegeven.

Saterdag, den 21sten Mei, met zons opgang waren op marsch gelijk thans

geen andere reden weten te geven van hare retraite, : idel voorwendsel
 van vrees, en nog naar goede vermaningen, nog ijgemoeten bij-
 teren, sich ondertusschen ophoudende met de eene twee, en de min
 meer duijzent menschen naar zig te trekken, door de brandschettingen, die
 uitschrijven, een ongebonden en teffens opulent leven te lijdén en als ik
 land in rep en roer te houden, dan eens het eene, dan weder het ander
 district invadeerende en door hare verregaande petulantie zig een on-
 schroomt air van independentie, ook omtrent de Comp^e. geven, dat niet
 verdragen is en haar alomme gedugt maakt onder de gemeente, aan dewelke
 zij daar en boven door hare baldadigheden, die zij hier en daar hand te
 bedrijven, een opene deure verschaffen, om alles wat 's Comp^e. wegens
 donneert werd aan te planten, op zulke praetexten te eludeeren, gelijk de
 peper culture en andere dingen, dewelke zij thans zeggen dat op verscheid
 plaatsen door Maas SAID, uit enkele boosaardigheid, bedurven zonde sijn.

De Soesoehoenang hadde hier over zelfs ook al een en andermaal gesproken
 en alschoon men van de waarheid deser zaak, zo verre de voorn. baloosheid
 en quadaardigheid van die knapen betreft, wel overtuigd was, so wint
 men tog ook desen morgen nog nader overtuigd van Maas SAID's hard-
 kigheid, alzoó een boodschapper, uitgezonden met een briefje van den trans-
 lateur SIMON, aan hem geschreven om hem nogmaals te vermanen om thans
 af te komen, met het volgende excuus tot antwoord terug quam.

Translaat javaansche brief van den Pangerang ARIA NARUNA
 NAGARA en desselfs familie, aan Zijn Hoogedelheid den Hoogheer-
 len heer Gouverneur-Generaal. Ontfangen den 19^{den} Mei 1764.

Na gewone voorrede.

Het heeft UWEdele behaagt mij een brief te zenden, dewelke door
 mij behoorlijk ontfangen en de inhoud zeer grondig verstaan is, waer-
 ik mij ten hoogsten verplicht bevind, dog aangaande dat UEd. mij gelief
 te ontbieden, verzoek ootmoedig om excuus, door dat ik bevroest ben.
 Wat mij betreft, zoo heb ik geen vader, nogte moeder, dan UEdels mijn
 grootvader, den Gouverneur-Generaal, om wiens hulp ijtand ik ben
 verzoekende. Want de reden, dat ik bevroest ben, is eenlijk, omdat mij

landkant, van ons afleggende negorij, Koetjolban genaamt, misgelopen en dus een fatigante dag gehad.

Met deze rivier bij Adielango eindigt het Mattarmse district, 't welke wij twintig uren gaants, schoon niet in regten linie, getraverseert hadden, dog wel op elf of twaalf uren diameter mach gerekent werden, stotende ten Noorden aan het gebergte van de Kaddoe, ten Oosten aan het Soeracartase, ten Westen aan het Baggaleensche district, en ten Zuiden aan de zee, werdende gerekent op twintig duisent tjatjas, of families, waarvoor men viermaal zoo veel inwoonders, oud en jong, mag rekenen, en door drie hoofden onder des Soehoengangs opper- en der beijden Rijksbestierders onderbestier geregeert, bestaande uit vlak land, alles bruikbaar en voor groot gedeelte al bebouwt, dog veel bedurven nelij of padij hebbende, door de stroperijen der rebellige prinsen, die de inwoonders doen vlugten en het gezaaij negligeeren, zoo dat het door gebrek aan water verdort, daer anders, van eenen aart genoegzaam met de Soeracartase, het water, bij opstoppinge der spruijten uit het gebergte, abundantelijk hebben en dus altoos bebouwt kunnen worden, zo als men er ook vele zag, waarop de padij gesneden wierd, andere daar dezelve in airen, en weder anderen, daar dezelve nog in 't geheel groen stond. Het Soeracartase, voor dezen Cartasoe-rase, district, bestaat ook uit een vlak land, kleij en sandigen grond, alles bruikbaar, werd gerekent op 36000 huisgezinnen en bestiert door verscheijde wedonos, of inlandsche Ministers, onder dewelke, de prinsen en Rijksbestierders, deze landen verdeelt zijn. Van de eerste soort zijn er 12, vijf ten hoof en zeven voor het land. Men kon geen fraijer landsdouwe begeeren, dan deeze twee aanzienlijke provinciën, ja zegt men dat Pranaraga en Madion, het eerste grooter als het laaste, ten Oosten en Noord-oosten, gelijk de Kaddoe ten Zuid-westen van hetzelfde almede zijn, lopende dit vlakke land Noord-oostwaards op, te wederzijden de rivier Solo, tusschen het Ooster en Wester binnengebergte van Java, als een breede effene strook tot Passourouang toe, zo dat zekerlijk dit bovenland voor een der schoonste van de bekende wareld te houden is, brengende alles voort wat tot 's menschen onderhout behoort, kost en kleederen, want het geweeft is hier alzoo wel van importantie als het gezaaij.

Maandag, den 23sten, trokken des morgens over de rivier, waar door het

daarmede diverteeren konde, en wij en onze
 fraije vogelroers, om op de jacht te komen. Inmiddels was
 beloofde, bij retour op Batavia, de noodige ordie te stellen. Aan de
 vierde paal, zijnde circa half weegen het (de hof, verzoegt zija Zijne Hoog-
 heid zig niet verder te incommodeeren, nemende daarop afscheide van de
 anderen, de Vorst te paart terugkeerende na zija hof en wij, met de af-
 tuigen, onzen weg vervolgende voorbij Woro Carta, tot aan den vijfden
 de vijver, daar de limite van den ouden Dahn is en de restigen weg
 moesten keeren, wij te paard en met de stoelen onze reis voortzetten
 door een vrij ongelijke, modderige en veel water geïnterrumpceerde weg
 naar Dilango, daar des middags halte hielden, zijnde vier uren van Woro
 carta, en des nademiddags weder voortmarcheerden. Omzamen in den ochtend
 niet sonder veel moeite ten opzichte van den wegh en groote gevaar-
 lijkeheid omtrent onze bagagie, op Gondang, zijnde vijf uren van Dilango.

Men had 's daags voor ons vertrek den Soeracartasen transmissary-
 VRIES met eenige Inlandschen hoofden vooruit gesonden, om de loggan-
 ten te praeparceeren, en, dewijl men niet wist hoe verre de onthoudings-
 van de swervers boven vermeld, die zig op onzen weg ophielden, had
 gaan, zo liet men dezelve dekken door een officier met twaalf dragons,
 twee onderofficieren en een tamboer, of te samen zestien. Europoosche
 guarnisoen alhier, nevens eenige inlanders van Woro Carta, namen de
 restant van de comp^e. dragonders, die hier legt, tot onze arriere-garde
 om de nablijvende bagagie te dekken.

Vrijdag, den 20ten Meij, met den dag sloegen weder op reis en kwamen
 tussehen agt en negen uren op Taadje aan, het end van het Soeracartase
 district en begin van den Mattarm; daar een Chinese, zeer appaent
 een spion van Meas SAID, verhaalde, dat over weinig dagen die Koning
 hier geweest was, en hem gelaten hadde om te vernemen of het wel was
 was dat de Gouverneur-Generaal door die ouden heen soude trekken, op
 allerlei vrugten tot verversing en battoers voor de bagagie, maar welke
 wijze, zoude bezorgen, voegende hij daarbij, dat dese swerver hier
 twee a drie uren van daan was, waarop men hem toeliet om te zeg-
 gen dat hij maar komen soude. Dog alles verviel, en de Koning
 opgebrooken zijnde, des avonds ten ses uren in de nacht op Taadje

dezelve, in de Zuider zee vallen, tegen den voet van het gebergte Candang, dat het zuider gebergte van deze landstreek is, en zoo het scheen van het Kaddoesche tot aan het Cheribonse gebergten loopt, zodat men het, langs dezen wegh gaande, noodzakelijk passeeren moet. En dewijl men nu ses dagen naar den anderen gemarcheert hadde, een distantie van 46½ uren gaants, waerdoor paarden en menschen vrij wat gefatigeert waren, zo hielden

Woensdag, den 25sten rustdag, vertrekkende de koopman en Cheribons resident VAN DER HOOP voor uit, om ons daar te recipiëeren. Hadden desen nacht en bijna den geheelen dagh regen gehad en op de middagh een expresse van Tanjong poera, met een brief van den luitenant en commandant KNOEST, verzoekende permissië om ons op Charibon te mogen zeggen, hoe het met de landweg van daar na Batavia gesteld was, hetwelk men hem accordeerde en de expresse terugkeerde.

Tegens den avond quam een matroos van Samarang met een partij brieven, uit Nederland aangebragt met de schepen Westhoven, van Zeeland, Lekkerland, van Amsterdam, Ida, van Delft en Lis, van Hoorn, allen in Sundas engte gearriveert, en, excepto de tweede, die in November gezeijlt was, nog van de vorige equipagie, teffens berigtende dat men van de Kaap nog te wagten hadde het reeds gezeijde schip 't Hof, de Uno en de Hercules, van Zeeland, van de oude, twee schepen van de Maas van de nieuwe, en twee schepen van Amsterdam, oude en nieuwe equipagiën.

Donderdag, den 25sten, waren tegens seven uren op marsch naar Pamardeen, alwaar eerst des avonds ten half ses arriveerde, om dat de weg meest altijd op en neer gaat over het gebergte, zijnde op veele, ja de meeste, plaatsen zeer glibberig door den regen, steijl en ongemakkelijk, door dien niet genoeg opengekapt en de draagstoel wat breed was; egter mag men ook de verheijt op agt en een half uur gaans rekenen, langs een zeer onvermakelijke weg, doordien het gebergte meest onbewoont en men genoodzaakt is circa vijftig maal spruijtjes, uit dezelve na de Zuid zee aflopende, te passeeren. Niet te min is dit nogh al kleijn regentschap op zigh zelfs, werdende gerekent op vijf hondert huijgezinnen en bestierd door den Ingabei BIPA JUDA, en vermits van de drie Bemoese Regenten de eerste, of RIXA PRADJA, zig alleen beijvert hadde om ons levens-

dagelijx, omdat, alſchoon de beide rijkbeſtielders de troep slooten, egter alle morgen op nieuws naar het dagligt moeſten wagten om de nodige battoors of draag-Javanen uit de negoriën te krijgen, alſoo voor onze baggie circa drijsend dagelijx van noden hadden, buiten het geene de voorn. rijkbeſtielders, de ſtrand Regenten en die van Samarang met ſig ſleepten, ſ dat onze geheele train wel uit twee duizent en meer beſtood, waerook circa veertig dragonders, zo van de lijfwagt als van Soeracarta.

Een uur van Djokdjo hielden een weinig halte op de paſſer. In half uur verder legt een voorname marktplaats, bij den inlander Paſſer gedee of de Grootte markt genoemt, die ſommige voor het middelſte van de Mattarm houden. Op Meddellam, dat 1½ uur verder en de grootſte halte van onze weg, en voor onze middaghalte plaats geprojecteert was, hielden maar even ſtil, en trokken door na onze avondplaats tot Gading, daar in de Soesoehoenangs dalm loeđerden, in dewelke hij reſideerd als na de Zuit ſe gaat, om ſig te diverteeren, zijnde deze plaats aan de mond van de rivier Dempan, op deſſelfs wester boord, aan het eijnde van het zuider gebergte en pas een uur van de zee gelegen, daar de Vorst, voor de trouwen van 't jaar 1741, gewent was te jagen en te viſſchen, zijnde hier ook een ſchip van dewelke veele vertelſelen gefabuleert werden uit de Heijdenſe tijd, en die ſelfs nog bij de tegenwoordige Mahometaanſe Javanen in eenige ſeking is, mitſgaders ook, aan het eijnde van 't bovengemelte gebergte, en wel of bronwater, waar aan men egter niet dan een ſterk ſout konde proeven, miſſchien veroorzaakt door de communicatie met het ſoewater, dat menigmaal daar over heen ſlaat. Hadden heden 6½ uur gemarcheert.

Sondag, den 22^{ſten} Mei, vertrokken 's morgens, als naar gewoonte, van Gading, quamen een half uur daar van daan aan de duijnen, verſelgen aan ſtrand van de Zuijt zee en marcheerden alſo westwaards op, naar dat de marse van vooreergisteren Zuit west, die van eergisteren Z. E. W. en die van gisteren westelijker als Zuiden gevallen was, tot op Adielanga, aan de oostzijde van de rivier Panara, daar niet voor vier uren arriveerden en de baggie met den donkeren, na een zeer difficile, heete en onverwaglijke marsch door het zant, van negen uren, hebbende ook door gebrekkelijke der wegwijzers, die men dagelijks bevind zeer groot te zijn, een rustplaats voor de middag, op een pas een canonschoot ter 1^{ſter} of 2^{den}.

dezelve, in de Zuider zee vallen, tegen den voet van het gebergte Candang, dat het zuider gebergte van deze landstreek is, en zoo het scheen van het Kaddoesche tot aan het Cheribonse gebergten loopt, zodat men het, langs dezen wegh gaande, noodzakelijk passeeren moet. En dewijl men nu ses dagen naar den anderen gemarcheert hadde, een distantie van 46½ uren gaants, waerdoor paarden en menschen vrij wat gefatigeert waren, zo hielden

Woensdag, den 25sten rustdag, vertrekkende de koopman en Cheribons resident VAN DER HOOP voor uit, om ons daar te recipiëeren. Hadden desen nacht en bijna den geheelen dagh regen gehad en op de middagh een expresse van Tanjong poera, met een brief van den luitenant en commandant KNOEST, verzoekende permissië om ons op Charjbon te mogen zeggen, hoe het met de landweg van daar na Batavia gesteld was, hetwelk men hem accordeerde en de expresse terugkeerde.

Tegens den avond quam een matroos van Samarang met een partij brieven, uit Nederland aangebragt met de schepen Westhoven, van Zeeland, Lekkerland, van Amsterdam, Ida, van Delft en Lis, van Hoorn, allen in Sundas engte gearriveert, en, excepto de tweede, die in November gezeijlt was, nog van de vorige equipagie, teffens berigtende dat men van de Kaap nog te wagten hadde het reeds gezeijde schip 't Hof, de Uno en de Hercules, van Zeeland, van de oude, twee schepen van de Maas van de nieuwe, en twee schepen van Amsterdam, oude en nieuwe equipagiën.

Donderdag, den 25sten, waren tegens seven uren op marsch naar Pamardeen, alwaar eerst des avonds ten half ses arriveerde, om dat de weg meest altijt op en neer gaat over het gebergte, zijnde op veele, ja de meeste, plaatsen zeer glibberig door den regen, steijl en ongemakkelijk, door dien niet genoeg opengekapt en de draagstoel wat breed was; egter mag men ook de verheijt op agt en een half uur gaans rekenen, langs een zeer onvermakelijke weg, doordien het gebergte meest onbewoont en men genoodzaakt is circa vijftig maal spruijtjes, uit dezelve na de Zuijd zee aflopende, te passeeren. Niet te min is dit noch al kleijn regentschap op zigh zelfs, werdende gerekent op vijf hondert huijgezinnen en bestiert door den Ingabeij BIPA JUDA, en vermits van de drie Remose Regenten de eerste, of BIXA PRADJA, zig alleen beijvert hadde om ons levens-

wel half egt was ecr de laeste bagagie van A
 eerst west en naderhand west noordwest op,
 de binnenkant der duijnen leggen, trokken g'ande wegs wat meer na binnen
 tot op Wololo, daar een wel voorziene r laeste was, van d'overst 4½ ur
 marcheerens, en bereikten na nog 2½ uur, langs een vermakelijke weg, een
 avondplaats op Ambal. Hebbende dus na gissing, op de coers van west noord-
 west, heden seven uren in het Baggaleensche gemarcheert, door een lnd
 dat niet zoo veel nelijvelden als de twee vo ge districten heeft, een dat wt
 zandiger van aart is, dogh daar en tegens Cadjangbomen, allerlei aardwep-
 ten, tabak, indigo, capas en een menigte van vrugtdragende boommen veest-
 brengt, het welke de inwoonders, die men op 14000 huijgezinnen telde, de
 bestaan van hetgene zij tot haar eijgen behoefte zaijen en planten, milt-
 ders ter verruijling voor de haar ontbrekende rijstet, naar het Oelemb
 en verdere naastgelegene districten te markt te brengen, want verder kin-
 nen zij hare landbouw niet extendeeren, om de producten van hetzelve
 naar de stranden af te brengen, door de veelvuldige tolhekken, so als de
 informatiën verklaaren en ook wel te geloven is, zig verheugende dat wt
 haar bekend maakte, dat de Comp^e. die tolln thans overgenomen had en
 men daar inne verandering maaken zoude, haar teffens vermaamende die
 aan te planten en naar de stranden ter leverantie aan de Comp^e. af te
 brengen, wat haar land produceeren konde, dat zij beloofden.

Dingsdag, den 24sten Meij, vertrokken op het ordinaire uur, wat veer of wt
 seven, van Ambal. Quamen omtrent negen nuren op Ranto, hebbende met
 noord- noordwestwaards opgemarcheert. Langs dees rustplaats, loopt de
 rivier Tjiolang, die wij even boven dezelve doorwaadden en de scheefing
 maakt tusschen Baggaleen en Rema of Homa, een kleijn district van 300
 huijsgezinnen, dat tusschen Baggaleen en aan de Kadoe en Banjawan
 legt, wat meer naar proportie dan Baggaleen van rijstvelden voornem, en
 thans door RIXA PRATJA, zijnen broeder CARTA WILDJAJA OR GARBA RE-
 GARA bestiert is, door het welke wij nu eens regt noordwaart op, en
 weder beoosten of bewesten hetzelve, nog 6½ uren heen tegen, aniver-
 rende eerst ten half vijf op de plaats, die men Rema-dan^{de} noemt en wt
 de hoofdnegerij houd, leggende aan de rivieren Sepon *Samangong*, die
 benedenwaarts, volgens het seggen, in de voorn. rivier *Tjiolang*, on-
 der-
 1855

de Passeebaan, daar onze logementen opgeslagen waren, gehorende deze landen nog aan Banjoemaas.

Sondag, den 29sten, vroeg van Passir opgebroken, dogh niet voor twee uuren op Windoradje, dat onder Brebes gehoord, zijnde wederom een slegte, bergachtige weg, het begintsel van het noorder gebergte, op hetwelke de voorsz. zeer elendige negorije gesitueert is. Onze rustplaats was na proportie, en geen eeten voor het volk hier te krijgen, doordien de gesamentlijke strandregenten, die men van Samarang af altijd agter aan hadde gesleept, in steede van voor uit te gaan en het nodige, in haar nu nabij zijnde districten, te bezorgen, haar werk daar van gemaakt hadden, om altijd een dagh reize agteruit te wezen en nergens op de rustplaatsen te compareeren, waaronder ook de eene van Brebes, zijnde het volk overal uit de negoriën gevlugt, niet op onze aannaderinge zoo zeer, gelijk men hoorde, maer wel meest door de schrik, die zij gekregen hadden voor de weinige Baliers, die met de twaalf Soeracartase dragonders de quartieren bestelden, en dus altijd zoo verre vooruit bleeven, dat men dezelve, schoon thans zeer onnodig, niet terug konde roepen, en welkers gedrag omtrent de inlanders doorgaans zo buitenspoorig is met steelen en roven op de marschen, hetwelke men haar nauwlijk zelfs in de garnisoen beletten kan, dat ieder cen op hare aannadering zijn goed bergt en de vlugt neemt. Dit Windoradja of Judocassie legt op de staart van den brandenden berg, omtrent in het W. Z. W. van dezelve, en rondom in veelvuldig gebergte, dat weinig vermaak geeft in het passeeren.

Maandag, den 30sten, met zons opgang vertrokken van Judocassie, nadat gisteren avond en meest de nacht over regen gehad hadden, door een zeer slegte modderige wegh naer Carang assan, rustende een weinig op Singapocra, hetwelke circa op de helfte, of $4\frac{1}{2}$ uur gaans van de rustplaats, en nevens de tusschen bijden, ook bijna op de helft, leggende negorij voorn., het eenigste genoegzaam was, dat men van bebouwt of bewoont land op dezen gants onvermakelijken wegh bemerken konde, zijnde gants bestoven, gelijk ook het geboomte; de ruijgte of allangallang, en zelfs de padij, ja de twee laaste op vele plaatsen neder geslagen, door de assche of de swavelachtige globules verbrande stoffe, als bijna gecalcineerde steen, die de brandende berg, dewelke men heden omtrok, volgens het rapport der inlanders, deze

middelen en het noodige volk te bezorgen en door ~~dezen~~ ~~invoelijken~~ wegh te helpen, daar de andere in tegendeel zich 't soek gemaakt en niet bezorgt hadde, schoon also wel gewaarschuwt als dese, zo verzegt de major HOHENDORF, dat eens een exempel daaromtrent gesteld en de negente Regent geremoveert, mitsgaders het regentschap aan ~~dezen~~ ~~jeun~~ vigilanten RIXA PRADJA alleen gelaten mogte werden, hetwelke men mede bevond overeen te komen met het sentiment van Radem Depattij PRINGALAJA, en Kiaij Depattij SINDOEREDJA, des Soesoehoengang's Stijlbestiërs, die gisteren weder bij ons gekomen waren, hebbende ons egerich geheele wegh over verzelt, dogh eenige dagen wat agter af gelogent; en ordonneerde men het in dier voegen; schoon onder den Soesoehangt gehorende, in onderstelling dat Zijn Hoogheid niets daar tegen helten zoude.

Vrijdag, den 27sten, met zons opgang op marsch van Pamardeen en tegen drie uren op Banjoemaas, zijnde volgens de naaste observatie seven uren gaans. De weg beter als gisteren, dogh weinig bewoond land, meent best hoog en laag, het vervolg van het gebergte, tot een uur gaans van Banjoemaas, daar het land vlakker en wat eguaalder, ook wat beter beplant en bevolkt is. De negerij Pamardeen is passabel en het logement op de postbaan goed, dogh Banjoemaas overtreft het verre, zijnde een groote regalis negerij als Crawang, aan of bij de rivier Serajoe, een van de grootste dezer districten, die ook nog in de Zuider zee valt. Waren heden weder wat rivieren gepasseert, dogh minder als gisteren, en onder anderen ook de van Cali Lapie, dewelke de limite tusschen Pamardeen en Banjoemaas maakt. Dit landschap wert bestiert door Tommongong JUDA NAGARA, wien vader, ook hoofd van dit district, in de attacque der vesting op Cartasen, a°. 1741, om het leven geraakt is, en werd gerekent op 4000 Inigalenen, moete volgens de verdeeling 450 picols ronde en 300 picols staafpeper opbrengen.

Saterdag, den 28sten Meij, des morgens van met den dagh tot negen uren bezig cer men over de rivier Serajo quamen, die met pondong passeerd moet werden. De distantie van hier tot Pamardeen is drie uren gaans; langs een goede wegh en door een beter bewoond district, met eenige fraaije gezigten. tot aan de rivier Serajoe, zijnde een

Woensdag den 1sten Junij 1746. Present de Heere Gouverneur-Generaal, nevens de Heeren Raden **MOSSSEL, VAN DEN BOSCH** en **VERYSSEL.**

De landtogt van Soeracarta door de landen van dat district, de **Mattarm, Baggaleen, Remo, Pamardeen, Banjoemaas, Brebes** en een deel van dit district, zoo verre dat gisteren te deser plaatze gearriveert waren, en dus ook teffens de visitatie der Javaanse comptoiren afgelopen zijnde, zo quamen de boven vermeldde heeren Raden, op het versoek van den heere Gouverneur-Generaal bij Zijn Edelheid, om met denzelven te delibeeren over de nogh resteerende poincten, dewelke ter afdoening over blijven en waaromtrent dan goedgevonden en besloten wiert:

I. Belangende de inlandsche zaken, de Compagnie en den Soesoehoehang thans bejide rakende.

1. Dat nademaal de balorige uitgewekene prinsen, **BOEMINATA**, des Soesoehoungs broeder, onder den titul van Sulthan Panembahan, omswervende, **SINGASARI**, al meede 's Vorsten broeder, die zig Pangerang **PASBOJOKO** noemt, **MAAS SAID**, die den titul van Pangerang **MANCOENAGARA** heeft aangenomen, zijnde een jonge zoon van wijlen **MANCOENAGARA**, 's Vorsten broeder, **MAAS SABAR** en **MAAS AMBIO**, broeders van den laatgemelde, en **GOENTOE**, zoon van den overleedenen Pangerang **LOKING PASSAR**, nogh met goede woorden, nogh met bedreijgingen te persuadeeren zijn geweest om weder tot haar plicht en aan het hof terug te keeren, zo als dat genoegzaam gedurende deze togt gebleeken is, maar integendeel een onverzettelijk voornemen schijnen te hebben, zig met onzwervingen, stroperijen en allerlei rebellige attentaten tegens de regeeringe van den Soesoehoung en de Comp^t., als independente hoofden, dan hier, dan elders, staande te houden, waar van de gevolge niet anders dan ten uiterste ruineus voor het land en deszelfs culture kunnen wesen; thans omtrent dezelve noodzakelijk middelen van meerder klem bij de hand moeten genomen werden, met dezelve:

- A. Vogelvrij te verklaren, indien niet binnan een alleruiterste termijn van een maand, aan het hof, op Samarang, dan wel op Soerabaya,

nagt hadde uitgeworpen, en waar van men de stank en stof bijna de geheele wegh over, tot vermeerdering der onaangenaamheid van de passie, onderworpen was, zijnde de asche nogh niet geheel en al nedergezakt, maar op vele plaatsen nog al meest op 't gebergte hangende, en een deel van de nedergevallene door de wind weder opgenomen, waar van wij rijkelijk gecomodeert wierden. Naa ses uren gaans en wat meer van desen wij afgelegd te hebben, of een paar uren van de rustplaats, gingen wij berg af en quamen in een groot bosch, op effen land, vol kiste en andere bomen, daar de wegh redelijk was en hetwelke anderhalf uur gaas van Carangassan duurt, daar men wat padij of neljvelden tusschen bejnen vind; doch Carangassan is een vermakelijke negerij, aan de voet van 't gebergte leggende, na gissing in 't W. N. W. van den brandende bag of Goenong Gedee, die wij heden gevolgelijk aan de westkant gepasseert waren, op eene distantie na gissing van twee mijl, gehorende desz platt nogh al onder Brebes.

Dingsdag, den 31sten Meij, ten half seven opgebroken van Carangassan, quamen ten half elf op Tagal, nadat $\frac{1}{2}$ uur op Banjarang hadden gerust, en op den wegh de rivier Caligangsa, of de limiet tusschen Brebes en Tagal overgevaaren waren. Dese weg is goed, eerst wat bosch, daarna schoon neljvelden, en verder na Tagal seer vermakelijk. De distantie is van Carangassan tot Banjarang vijf en van daar na Tagal $1\frac{1}{2}$, of in 't geheel een kleinje uren, waar over te paard $2\frac{1}{2}$, en van Banjarang tot Tagal, met de rijtuigen, een uur bezig waren, doch hadden het eerste deel veel werk en op te komen. Wij vertoefden hier het overige van den dagh, zijnde wij gefatigeert van een marsch van twaalf dagen, waarin ses en tagtig uren gaans hadden afgelegd, zijnde heden de dertiende, en dus in al die tijt maar een rustdagh op Rema of circa half wegen gehouden.

Woensdag, den 1sten Junij, was men den geheelen dagh bezig met de overige pointen omtrent de zaken en het belang der Compagnie op Java te reguleeren, even als, onder den 14^{den} April passato, omtrent den Oosthoek, tot Soerabaya was geschied, nader te zien bij de daarvan gehoorden notulen.

vermeenen dezelve genoegzaam te kunnen verstaan, tot drie classen gereduceerd werden, twee, drie en vijf dubbelde stuijvers, en voorts gesjapt zijnde, vrij wezen, al wierden dezelve tienmaal naderhand weder ter bazar gebragt, met interdictie aan den pagter om zig met eenige andere lijwaten, die de menschen dragen of bij zich hebben, te bemoeijen, dan met die geene die de tolpoort passeeren; en voor zo verre afgevoerd werden kunnen, sonder zodanig tolpoort te passeeren, dat zij dan aan de laaste of strandpoort het selfde zullen betalen op een briefje van den pagter voor het uitgaande regt, als of hij het ter bazaar gebragt hadden.

4. Dat eindelijk nogh dient bekend gemaakt te werden, dat de Comp^o. ultimo Julij aanstaande, tot Batavia, ook zal verpachten de plaatsen waar de vogelnesjes werden versamelt, voor de tijd van ses jaren, onder dezelfde conditiën omtrent 't versamelen van dien, als voor desen zijn gebruikelijk geweest, item de tabakspagt van de Kadoe, op die voet als thans door den Soesoehoengang geschiet, voor drie jaren.

II. En, voor zoo verre betreft de stranden, thans geheel en al aan de Comp^o. alleen gehorende,

1. Daar van behoorlijke notificatie behoorde te werden gedaan aan de Regenten, hier mondeling en vervolgens schriftelijk bij een biljet, doch het laatste niet presseerende, zoodat daar over eerst nader gededibereert werden kan tot Batavia, omdat zulks ook op de verpagting der Sabandharijen, onder ultimo Julij aanstaande, kan geschieden.
2. Dat de Strandregenten ook zullen moeten werden gehouden tot betaling van hetgene zij bevorens aan den Soesoehoengang hebben opgebragt, na proportie der hujsgezinnen, en dat haar zulks ook sal dienen aangekondigt te werden, zo wel als dat zij,
3. in stede van harij moelot ten hove, in de maand October jaarlijks, met dit jaar te beginnen, tot Batavia zullen moeten komen, in persoon, om haar onderwerping aan de Comp^o. te betoonen; en dan teffens de verzoeken die zij hebben, moeten voorstellen.
4. En eijndelijk dat haare verpligtingen zullen blijven op de voet als van oudts geschikt zijn, alleen met deese verandering, dat hetgeene bevorens voor het hoff hebben gedaan, of voor den Vorst en zijne

zig komen te onderwerpen, met interdictie aan groote en kleine, om dezelve in het minste of meeste te assisteeren.

- B. Eene premie op ieder hoofd te stellen van vijfshondert Rijksdaalder Spaans.
- C. En zo dit voor ultimo Augustus niet genoegzaam werd bevonden, als dan de Samarangse en Cartasocrase dragonders agter dezelve te stellen, om haer op de eene of andere wijze te vatten en aan een kant te helpen.

Te meer men, volgens de gedagten der ministers alhier, groot respectie heeft dezelve op die wijze meester te worden, en er gerust in de bovenlanden zal wesen, voor dat dit quaat, zoo wel thans als tot een exempel voor het vervolg, sal wesen weggenomen, van van dan verstaan is, wat de twee eerste deelen aanbelangt, ten eerste eene opentlijke bekendmakinge te laten uitgaan in de Nederlandsche en Javaansche tale.

2. Dat wijders bij de Comp^e. thans overgenomen zijnde al de tolpoorten in de bovenlanden, ten uiterste nodig is, hoe oer hoe liever daar van een bekendmakinge te doen en af te schaffen de tollende die thans nog alomme geheven werden van 's lands vrugten en allerlei andere dingen, uit het eene district in het andere gebragt werdende, alschoon de nieuwe tollende zoo wel op de lijwaten, die gesijpt diens te worden, als op hetgeene op en af werd gebragt aan de bende hecken, die alleen zullen overblijven, eerst gevoegelijk ingaan kunnen als de voorsz. bazaars en tolhecken, naar het nieuwe reglement, verpapt zullen zijn, om dat zulks, aan de eene kant, een groot genoeg zal geven aan de bovenlanders, en, ten anderen, ook des te meer van nu of aan sal doen aanplanten producten, die men tot noch te door de menigte der tolhecken, naar de stranden niet heeft kunnen afbrengen; waaromme dan verstaan is, hiervan almede eene bekendmakinge als boven te doen formeren.
3. Dat de eenigste tol die in de bovenlanden zal moeten overblijven, die van de lijwaten, inlands geweest, moet zijn, dewelke, ter hant komende om verkogt te werden, zullen moeten betalen eenmaal, naar haar differente soorten, dewelke teffens op het advijs der gene die

vermeenen dezelve genoegzaam te kunnen verstaan, tot drie classen gereduceerd werden, twee, drie en vijf dubbelde stuijvers, en voorts gesjapt zijnde, vrij wezen, al wierden dezelve tienmaal naderhand weder ter bazar gebracht, met interdictie aan den pagter om zig met eenige andere lijwaten, die de menschen dragen of bij zich hebben, te bemoeijen, dan met die geene die de tolpoort passeeren; en voor zo verre afgevoerd werden kunnen, sonder zodanig tolpoort te passeeren, dat zij dan aan de laaste of strandpoort het selfde zullen betalen op een briefje van den pagter voor het uitgaande regt, als of hij het ter bazaar gebracht hadden.

4. Dat eindelijk nogh dient bekend gemaakt te werden, dat de Comp^o. ultimo Julij aanstaande, tot Batavia, ook zal verpachten de plaatsen waar de vogelnesjes werden versamelt, voor de tijd van ses jaren, onder dezelfde conditiën omtrent 't versamelen van dien, als voor desen zijn gebruikelijk geweest, item de tabakspagt van de Kadoe, op die voet als thans door den Soesoehoengang geschiet, voor drie jaren.

II. En, voor zoo verre betreft de stranden, thans geheel en al aan de Comp^o. alleen gehorende,

1. Daar van behoorlijke notificatie behoorde te werden gedaan aan de Regenten, hier mondeling en vervolgens schriftelijk bij een biljet, doch het laatste niet presseerende, zoodat daar over eerst nader gede-libereert werden kan tot Batavia, omdat zulks ook op de verpagting der Sabandharijen, onder ultimo Julij aanstaande, kan geschieden.
2. Dat de Strandregenten ook zullen moeten werden gehouden tot betaling van hetgene zij bevorens aan den Soesoehoengang hebben opgebracht, na proportie der hujsgezinnen, en dat haar zulks ook sal dienen aangekondigt te werden, zo wel als dat zij,
3. in stede van harij moeloe ten hove, in de maand October jaarlijks, met dit jaar te beginnen, tot Batavia zullen moeten komen, in persoon, om haar onderwerping aan de Comp^o. te betoonen; en dan teffens de verzoeken die zij hebben, moeten voorstellen.
4. En eijndelijk dat haare verpligtingen zullen blijven op de voet als van oudts geschikt zijn, alleen met deeze verandering, dat hetgene bevorens voor het hoff hebben gedaau, of voor den Vorst en zijne

ministers, thans voor de Comp^e. en haare ministere zal moeten geschieden, na hetgeene daaromtrent in 't vervolg geordonneerd negt werden.

- III. Wat de negotie aanbelangt, nevens de inkomsten en producten, is
- a. ten opzichte van het eerste ten uitersten nodig is en ook thans zij diend besorgt te werden,
 1. Een nette tollijst voor de hekken, die aan de stranden werden geplaatst, begrijpende den opgaande en afkomende tol, de eerste van alle goederen die na boven werden gebragt, de laatste alleen van de ongesjapte inlandse lijwaten, vogelnesjes, rijst, cadjang, staartpeper en ronde peper, cardamon, curcuma en andere aard- of landvruchten, die niet aan de Comp^e. geleverd moeten werden, ook de één is soort, en wat men verder nodig oordeelt.
 2. Dat, belangende de Borneose vaart, ook in de inlandse talen moet werden bekend gemaakt, hetgeene tot Batavia reets gepubliceert is omtrent de peper, op Banjermassing enz.
 3. Dat ook in het terug keeren van Borneo, eenige mitigatie werk gemaakt omtrent de plaatsen, dezelve extendeerende tot alle residentien van de Comp^e., omdat zulks gemak geeft aan de naviganten, omtrent de mousson, en van zoo veel consequentie niet is als in het herwaarts komen.
 4. Voorts dat door ordres alle monopolie geweert en de negotie en vrije loop gelaten, mitsgaders door 's Comp^e. ministers getragt werd dat Samarang en Grisseo altoos voorzien zijn van alle hetgeene men gewent is naar de overwal te voeren, om hetzelfde, des begeerd, bij de Comp^e. te kunnen krijgen, ten prijze als op Batavia werd verkogt, met 10 pOt. augmentatie, om de wille der vaart tuschen die hoofdplaats en Java.
 - δ. Voorts, wat de inkomsten van de Comp^e. aangaat, dewelke thans vermeerderd zijn door het gehele genot der Sabandharijen en de tollen der op en afgaande goederen buiten de bazaars, volgeloesjes en de tabak uit de Cadoe:
 1. Dat belangende de voorn. Sabandharijen in consideratie komt, of dezelve niet het best dienden verpagt te werden ultimo Julij, en in

te gaan primo September, ten eijnde de pagters tijds mogen hebben van Batavia daar te komen, het geld te zoeken en zig in staat te stellen tot het aanvaarden van de pagt;

of dezelve niet behoorde verpagt te werden met de dassas die thans daar bij zijn, en met de voorregten die zij dit jaar daarbij genoten hebben, excopto dat geen pagter der Sabandharijen zich zal mogen bemoeijen met op en afgaande goederen, passen, of andere dingen, die de uitgaande en inkomende regten niet aangaan;

of de voorsz. pagters, om de quade betalinge voor te komen, niet in vier partijen behoorden te betalen, telkens een termijn vooruit, als het eerste voor 't aanvaarden, het tweede met de expiratie van de eerste of uiterlijk voor de helfte van de tweede maand, en zoo vervolgens, op poene van parate executie, opdat men bij quade betaalders ten minsten een half termijn nog te goed hebbe voor de schade die, bij wederveijling, doorgaans valt en waar van selden iets te pretendeeren is.

En dewijl de pagters van het geprolongeerde, jongst voorgaande en dus nog lopende jaar, nog veel ten agteren zijn, schoon haar reeds over een maand en langer is aangekondigt, dat binnen veertien dagen hare agterstallen zouden zijveren; zoo is verstaan, daar mede thans door parate executie te laten voortgaan, doch voor den aanstaande deze distinctie te maken, dat al wat beoosten Toeban legt, op Sourabaya, en al wat bewesten is en Toeban zelfs, op Samarang sal moeten betaald werden, tot meerder gemak voor de pagters, dewijl het de Comp^e toch om het even is.

2. Omtrent de tolpoorten aan de stranden vervolgens in aanmerking genomen zijnde, dat, terwijl men niet regt bepaken kon het getal der wegen en paden die na de bovenlanden gaan, en dit ook zo nodig niet is, wanneer men dess, buiten dien nodige, ordre steld, dat het gene eenmaal aan het eens hek vertolt is, ten tweeden male niet behoef te betalen, maar vrij is met het briefje van den pagter, die het vertolt heeft, te vertonen, waar op de andere pagter alleen voor het passeeren zijn sjaap kan stellen, sonder iets daar voor te gemieten; zo is verstaan, dat, nadien er geen disputen zijn over de limiten der

districten, de tolpoorten van district tot district verpakt kanaal werden, nadat de tollijsten en conditiën geëmanoeerd zullen zijn; met deze restrictie, dat de hekken aan de stranden zullen mogen vastgesteld, om beter te kunnen weten wat er omgaat, en dat de perz zich alleen bemoeijen sal met de op en afgaande goederen, ook te doen te hebben met de perzoonen, voor het overige hem de vrijheid latende om, met voorkennis en toestemming der ministers op Java een of meer tolpoorten op bijwegen of paden te stellen, terwijl zijn intrest, zoo wel als dat van de Comp^e. vereischt, dat het op en afbrengen der goederen gefaciliteerd werde; dogh, om te weten of de pagter ook meer ontfangt, als hem toekomt, dat hij, nevens zijn sjap, ook in 't Maleijs of Javaans zal moeten stellen, wat goed gepasseert en voor hoe veel vertolt is, en, sonder zulk een briefje te verlcenen, geen tol zal mogen ontvangen.

c. De producten van het land. Omtrent de rijst, als het voornaamste artikel van eenige verdere speculatie zijnde, ten opzichte van het punt der generale insamelingen van dezelve, door en ten behoeve van de Comp^e., waarbij men berekent, dat het land boven zijne zijde consumptie, zoo als men komt te gissen of na overlag en calculatie der zaaijlanden waarschijnlijk te stellen, jaarlijks 18000 coijangs uitverren kan, waar van steeds, op de onderhorige plaatsen, te maan vijf à ses duizent coijangs voor een misgewas in reserve konden zijn. en 12000 met een avans van 10 à 12½ R. voor de Comp^e., en 18 R. per coijang voor den Regent, de coijang van 3000 R. op 22½ tot 25 R. courant gerekent, verkogt kunnen worden, gevende aan de Regenten te samen een voordeel van dertig, waarmede te vreden konden zijn, en aan de Comp^e. een nieuw inkomen van hondert twintig tot hondert vijftig duizend Rijxdaalders, de landman dan nog meer als thans krijgende, en aan de dienaren van de Comp^e. teffens door dit middel een eerlijk bestaan bezorgt werdende; doch dit pointet ook bereeds aan de tafel der regeering tot Batavia, tot nader gelegentheid gereserveert zijnde, zoo is verstaan hetzelfde ter finale dispositie van de regeering over te laten en daarinne dit jaar nog geen veranderingen te maken, tot dat de overige zaken eerst regt in staat

zijn gebragt, doch niet te min omtrent de thans in gebruik zijnde leverantie van rijst aan de Comp^e., die voor het lopende jaar al vroeg weder beginnen sal, al aanstonds die ordre te stellen, dat de betalinge van dezelve, zoo veel mogelijk, zal moeten geschieden direct aan de leverantiers of planters, ten bijwezen der hoofden, dewijl er groote klagten vernomen werden over de beknibbelingen der landlieden en dat die schadelijk zouden kunnen zijn aan den landbouw, ten minste tot zoo verre, dat de planter van het geld dat de Regenten van de Comp^e. ontfangen, wat meer krijgt als thans, waar van de noodzakelijkheid en nuttigheit bij de consideratiën van A^e. passato, over de inzaam van de rijst ten behoeve van de Comp^e., genoegzaam is aangetoond, ten eijnde dezelve aan eene kant te soulageeren en aan de andere kant ook niet te verwennen, maar de zaak dragende te houden, gelijk het is, voor als nogh onder de hoofden, sonder deterioratie van den landbouw, tot dat men nader daarin voorziet; en dewijl omtrent de overige producten, bij de Soesoehoenang aangenomen aan de Comp^e. te leveren, wel nogh niet veel gevordert, dogh ook om dat alle nadeeligheden in dat stuk aan de petulante omswingingen der uitgewekene prinsen werden toegeschreeven, vooreerst ook hier omtrent niet veel te verhelpen is, dan met reeds gedane generale en speciale vermaningen aan Europeesche en inlandse ministers, ook aan den Soesoehoenang zelf; zo is geoordeelt, dat men het voor als nogh daar bij ook moet laten, tot dat die brug tot uitvlugten eenmaal afgebroken is.

IV. De huishouding van de Comp^e. op Java reets, zo veel den Oosthoek betreft, vastgesteld en bepaalt zijnde, en nogh resteerende het overige, zo is:

- A. Belangende den godsdienst, nodig gecoordeelt des doenlijk twee leeraren op Samarang te houden, om een van beide Soeracarta, Japara, Bembang en Tagal, ook Cheribon te kunnen visiteeren, om de drie maanden, bij beurten.
- B. De politie betreffende, is nodigh geagt op Samarang een koopman als fiscaal te leggen, op de residentie van Joana en QuaHa Damak een onderkoopman en aan het hof een opperkoopman, als opperhoofd,

secunde van 't commandement en resident bij den Vorst, met een koopman, zo wel om het werk van negotie, met aparte boeken, ter vermindring van de groote confusie, die dus lange in negotie en soldijwerk op Java heeft geregeert, als nogh voornamentlijk om een subject, in plaats van den eerstgemelde, aan te houden, als zijnde van bijzondere aangelegtheid voor de Comp^e.; waarom ook verstaan is, in consideratie van de reets bewesene en nog verder te wagten zijnde goede diensten, te consentieren in het verzoek van den majoor HOHENDORF, om in die qualiteit daar te leggen en een bequaam subject tot Batavia te zoeken tot tweede, als op Java, zo veel men kan nagaan, niet te vinden zijnde; voorts nog een onderkoopman, als soldijboekhouder, om de wille van het groote garnisoen, en een onderkoopman als fiscaal, toffens onder hem hebbende een translateur, als zijn geswoore cleroc en adjunct, en 2 pennisten, gelijk de tweede voor het negotieswerk twee, en de garnisoen of soldijboekhouder, een pennist, en dus Soeracarta vijf pennisten zal moeten hebben, buiten een paar aankweekelingen in de taal des lants, en dat met deze veranderingen aan de politieke regeling van Java bij provisie genoeg gedaan en ook niet nodig is, dat op Soeracarta een Raad zij, kunnende het voorvallende alder op Samarang werden afgedaan, en toerijken als het opperhoofd met zijn tweede en den soldijboekhouder te deliberen heeft over politieke inlandse voorvallen en de secretaris zulk aanteekent.

C. Het militair betreffende,

1. Dat op de voet als in den Oosthoek begonnen is, zullen werden gecompleteert de vier overige comp^{en}. van het bataillon van den Lieutenant-collonel VAN DE POLL tot 150 koppen, primo plan, van ieder.
2. Dat twee daarvan zullen moeten leggen op Samarang en twee op Soeracarta.
3. Dat de eerste een officier met een sergeant en twee corporaals, nevens 20 gemeene militairen moet uitkeeren naar Rembang, een officier, twee sergeants, drie corporaals en dertig gemeenen naar Japara, een officier, met zo veel volk als op Rembang, voor Tagal, en voor Joana en Qualla Damak een sergeant, een corporaal en vijf militairen, makende in alles drie officers, ses sergeanten, negen cor-

poraals en 86 gemeene militairen, of 104 koppen primo plan, en het laatste of Soeracarta, de drie forten op Boejolalie, Salatiga en Oenarang, ieder met een officier, twee sergeants, twee corporaals en vier en twintig gemeene laten bezetten, en, dewijl de geheele guarnisoenhouding voor den Soesoehoenang is, die dagelijx een vaandel op de wagt hebben wil, dat die wagt ook teffens zal kunnen wesen de hoofdwagt, uit een capitain, luitenant en vaandrig bestaande, met twee sergeants, zoo veel corporaals en ses en veertig gemeenen, en dat de dragonders daar onder een dagh tegens twee van de infanterie kunnen hebben, schoon zoo sterk niet, en dat voor den Soesoehoenang kunnen werden gemaakt twee aparte vanden, waarmede de militie, 't zij infanterie of dragonders, die de hoofdwagt hebben, zullen moeten optrekken.

4. Dat de dragonders ook moeten werden effen gesteld op het volle getal bij de opregting van het corps vastgesteld, met een van de wagtmeesters, rang hebbende als cornet, een van de corporaals als wagtmeester, en een van de gemeene als corporaal, zonder vermeerdering van gagie of emolumenten, om in te vallen.
5. Dat de aflossing der dragonders tot nader ordre nog kan werden uitgesteld, om hetgene noch in til is omtrent de uitgewekene Pangrangs, doch aanstaande jaar in September voortgang diende te nemen.
6. Dat de staf op Samarang blijvende, de comp^e. van den commandant om deze reden sal mogen hebben een capitain, luitenant, of luitnants emolumenten, dogh de gagie als bij de comp^e. gebruikelijk is, omdat dezelve, wanneer het om de vier jaren haar beurt is, door een luitenant niet kan wesen gecommadeert, die als hoofd teffens op Passourouang soude leggen, en de commandant van 't corps ook zelf niet derwaards gaan kan met zijne comp^e., sonder vele inconveniëntie te verweken omtrent den rang in den Oosthoek, die nu daar na geschikt is, dat er voor eerst nogh, gelijk van oudts, een capitein zal zijn, die daar commadeert.

Wat eijndelijk de dienaren aanbelangt, onder dewelke ter dezer custe eenige verplaatsing zeer nodig is, ten eijnde aan de gemaakte nieuwe

schikking zoo veel mogelijk te voldoen, zoo is verstaan, in de qualiteit van opperkoopman en opperhoofd over de Oosthoek naar Sumbaya te verplaatzen, den eersten Samarangse administrateur DE KLERCK, in steele van den koopman KEYSER, die behoudens qualiteijt en gaf na Batavia zal moeten gaan, om daar emploij af te wagten; voorts, in plaatse van gemelde DE KLERCK, tot eersten administrateur te laten optreden den onderkoopman en tweeden administrateur VAN VOLBERGEN, en in zijn plaats den onderkoopman en geweene treinsoldij boekhouder JAN RENNE; voorts na Sourabaya als fiscaal te laten overgaan den presenten Samarangsen fiscaal THEOHEEREN, item den Samarangsen Secretaris VAN GOENS als resident op Joana te plaatsen, en dus te changeren tegens den presenten resident TOUTLEMONDE, die op dien dienst van secretaris, zoo wel als den boekhouder en resident van Qualla Damak, BLACQUERNE op zijn dienst werd toegevoegt de qualiteijt van onderkoopman, met de gagie, en ondervverband daer toe staande; blijvende dus vacant, om van Batavia te werden vervult, door dien hier geen verdere subjecten voor handen zijn, de volgende functiën, als: Koopman en tweede aan het hof, fiscaal op Samarang, onderkoopman en soldij boekhouder op Soeracarta, secretaris aan het hof.

Laastelijk is verstaan den baas van 't eijland de Nesse, HENDRIK RAAK te ontslaan van de contractatie, die hij ter opbouwning van de scheep-timmerwerff aldaar met het Samarangse ministerium heeft gemaakt, onder een billijke restitutie van hetgene hij deugdelijk sal konnen aantonen op zijn bestek reets in verschot te wezen, te meer hij alsoo seer te repatrieeren genegen is, als daar ter plaatse te continuieren, en hem dus toe te staan, behoudens qualiteit en gagie, na Batavia te komen, mitsgaders den ontslagen 't opzigt ten voorm. eijland, onder het gezag en de ordres van den Japans resident, te laten transporteeren aan den tegenwoordigen baas tot Rembang, CLAAS DANWIK, ten eijnde het aangevangen werk te acheveeren, op den voet als het begonnen is, egter met de meeste menagie, omdat men bij liet besigtigen van die opstallen meent geremarqueert te hebben, dat niet al even noodig was wat 't plan dicteert, en ook, dat onder andere is

't optimmeren noch wel wat besnoeijt en bespaart sal kunnen werden, zullende de resident VAN DER BRUGGEN alle vlijt ook aan zijne zijde moeten aanwenden, om met gem. nieuwen baas, van Bembang na Japara, te laten overgaan zoo veel timmerlieden als men krijgen kan, te meer de omslagh daar in 't vervolg veel vermindert en dus ook de werff, wel door den timmerman, thans daar aan de hand, waargenomen sal kunnen werden.

Van alle welke bovenstaande poincten in de voorsz. besogne besloten en vastgesteld, tot slot van saken noch verstaan is, den secretaris JONGSMA te laten houden deze notulen bij forme van aantekeninge, (onderstond) Tagal den 1sten Junij 1746; (was geteekend) N. JONGSMA, Secretaris.

Dit was te meer nodig, omdat hieruit moesten volgen verscheijde notificatiën tot narigt van de gemeente, waarvan de eerste al aanstonds geëxpedieert wierd, rakende de uitgewekene prinsen van des Soesoehoenangs huis, en aldus luidende :

Van wegens de Comp^e. en den Soesoehoenang wert bij dezen bekend gemaakt, dat aan de omswervende Pangerangs en Radeens BOEMI NATA, SINGASARIE, Maas SAID, Maas SABAR, Maas AMBIA en GOENTOER, nogmaals een maand, of tot ult^e. Junij, tijd gegeven is, om zig aan den Soesoehoenang en de Comp^e., 't zij tot Soeracarta adiningrat, of tot Samarang te submitteeren. Bij foute van dien werden deze rebellige personen, bij dezen uit ordre van de Comp^e. en den Soesoehoenang, verklaart te wezen vervallen van haare geboorte en waardigheid, mitgaders als het wild gedierte des velds, of de vogels des hemels, voor een ieder vatbaar gestelt, om vrij en zonder eenige schroom te werden gedoodt door een ieder, 't zij Europees of Javaan, groot of kleijn, en op alle plaatze daar dezelve gevonden werden, met belofte van 500 Rd^e. Spaans voor een ieder van dezelve, die dood of levendig in 'sComp^e. of Soesoehoenangs handen zal werden gebragt, en met uitdrukkelijk verbod aan alle Javaanse Regenten en hare onderhorigen, om de voorsz. ses verbannelingen, 't zij met spijs of drank,

dan wel met iets anders, te assisteeren, maar in tegendeel, dat zij gevonden werden dood te slaan of te vatten, hetwelke ook zelden hebben te doen alle volkeren op Java, zelfs de geene die thans bij hen zijn, op verbeurte van lijf en leven. (onderstond) gegeven tot Tegal den 1sten Junij 1746. (lager) Ter ordonnantie van den heer Gouverneur-Generaal, (was geteekend) N. JONGSMA, (ter zijde stond) 's Comp. zegul in rood lak.

Voorts ook eene andere, omtrent de aanstaande verpagting der vogelstollen en klippen, waar mede haast moest werden gemaakt, omdat de pagt bij de bovenstaande notulen best geoordeelt zijnde voor ses jaren, al van wat importantie staat te vallen en misschien veele liefhebbers zal vinden, gelijk ook de tabakspagt van de Kadoe, dewelke voor drie jaren staat opgeveijlt te werden, luidende de biljetten van dezelve aldus:

Nademaal de Comp^e. van meening is op aanstaande 31sten Julij tot Batavia, publicq te verpagten aan de hoogstmijnende, alle de vogelst plaatsen, 't zij klippen, of hollen, aan de zee, of landwaert in, zoo veel op Java, of van beoosten de rivier Lonsarie tot aan Blemboengang, tot aan de noord- of zijdzijde in de landen van de Comp^e., aan de noorder stranden, in de bovenlanden en aan de ziderstrandten te vinden zijn, onder bijvoeging van zoodanige dennen of dorpjes, als daartoe behooren, om op dezelve wijze te werden versamelt, als bevorens door des Soesoehoenangs pagter is geschied en ten meesten voordeele van de Comp^e. en den pagter geschieden kan, onder deeze conditiën:

1. Dat de voorsz. pagt zal duren een tijd van ses jaren, ingaande pinxten September 1746 en eindigende met Augustus A^o. 1752.
2. Dat voor de expiratie van het laaste jaar de pagter gehouden zal zijn aan gecom. van de Comp^e. te toonen, dat de voorsz. vogelstplaatzen niet gedeterioreert, maar nog goed en onuitgepat, ja veel mogelijk, verbeterd zijn.
3. Dat de pagter niet zal misbruiken de autoriteit van de Comp^e. of zijn gezach, met nieuwheden in te voeren of de gemeente die met

hem niets te doen heeft, eenige overlast aan te doen, op poene van 500 Rd^s. boete en arbitrale correctie, wanneer zulks bevonden wert, de eerst gemelde half voor den armen, en de kerk op Samarang en de wederhelft pro fisco.

4. Dat de pagter voor het aanvaarden van de pagt, die voor de maand en voor Spaans Bealen staat te werden afgeslagen, tot Samarang sal moeten betalen ses maanden vooruit, en voor dat de derde maand van zijn pagt verlopen is de overige ses maanden, mitsgaders met of voor de expiratie van de sesde maand, 't derde termijn van ses maanden, en van die tijd af, voor de uitgang van de derde maand, altoos drie maanden, op poene van parate executie, verval van de pagt, verbeurte van het te veel betaalde en restitutie van de schade die de Comp^s. lijden mogte bij de weder opveijlinge van de pagt, aan zijn persoon en goederen te verhalen.
5. Dat ook de pagter gehouden zal zijn, alle de vogelnesten, die hij insamelt, naar de noorderstranden af te brengen, en geene van dezelve te water, langs de zijder stranden, 't zij na Balemboengang of elders, zal mogen vervoeren, op poene van daar over aan den lijffe te worden gestraft, ook met confiscatie van goederen en andere correctie, ten arbiter van den regter.
6. Dat nogtans ook onder deese pagt gehooren Noessa Baron en alle andere eijlanden aan den zijdkant van Java leggende, en de pagter de vrijheid hebben zal daar almede vogelnesten te versamelen, zoo veel hij kan, mits dezelve, even als de andere, naar de noorderstranden afbrengende.
7. Dat laastelijk de pagter ook gehouden zal zijn, jaarlijks eenmaal, vijf picols vogelnesten aan den commandant, of het opperhoofd op Soeracarta adiningrat te leveren, ten dienste van den Soesoehoenang en zijn hoff.

Zoo werden alle die genegen zijn de insameling van vogelnesten op Java te pagten, daarvan geadverteerd, ten eijnde een ieder zig in tijds tot Batavia late vinden, borge stellende, als na gewoonte, wanneer hij komt te mijnen.

En werd bij deze aan ieder, wie het ook zij, wel expresselijk en ten scherpsten verboden, eenige vogelnesjes uit de voorsz. hollen,

The first section of the document deals with the general principles of the project. It outlines the objectives and the scope of the study. The second section discusses the methodology used in the research. This includes a description of the data collection methods and the statistical analysis techniques employed. The third section presents the results of the study, showing the findings and any significant trends. The final section provides a conclusion and discusses the implications of the research.

The objectives of the study are to investigate the relationship between the variables under consideration and to determine the extent of their interaction. The methodology adopted for this study is a combination of qualitative and quantitative approaches. Data was collected through a series of structured interviews and questionnaires. The statistical analysis was performed using a range of appropriate tests to ensure the validity of the results.

The results of the study indicate a strong positive correlation between the variables. This suggests that as one variable increases, the other also tends to increase. The implications of these findings are significant, as they provide valuable insights into the underlying mechanisms of the process being studied. Further research is recommended to explore the long-term effects and to identify potential interventions.

In conclusion, the study has successfully identified the key factors influencing the outcome. The findings highlight the importance of understanding the complex interactions between these variables. The research contributes to the existing body of knowledge and provides a foundation for future studies in this area.

met het uiteijnde van de eerste drie maanden, wederom ses maanden, en vervolgens alle drie maanden eens een termijn van drie maanden, opdat hij in de eerste drie maanden van het laaste jaar zijn laatste termijn kome te voldoen, en de Comp^e. niet minder dan negen maanden steeds te voren zij.

b. Dat laastelijk de pagter gehouden zal zijn, jaarlijks aan den geenen die 's Comp^e. weegen bij het hof van den Soesoehoenang resideert, of den commandant op Soeracarta, te leveren 12 picols tabak, ten dienste van het hof.

Zo wert een ider, die lust heeft en genegen is voors. Kadoese tabaks pagt, met alles dat daar bij behoort, van de Comp^e. te mijnen, hiervan kennisse gegeven, ten eijnde zig ten voorz. dage tot Batavia te laten vinden, en te doen zijn profijt. (onderstond) Tagal den eersten Junij 1746. (lager) ter ordonnantie van den heere Gouverneur-Generaal (was geteekend) N. JONGSMA, Secretaris. (ter zijde) 's Comp^e. zegul in roode lak.

Vaarbij nog quam, dat van de afschaffing der tolhekken en 't alleen blijven van den impost op 't inlands geweeft, de gemeente al mede tiggewaarschouwt moest werden, op hope dat zulks bekend geworden le, nogh veele animeeren soude, om zelfs al aanstonds aan het beter ruwen harer landen te gaan, wetende watter voortaan te betalen is bij afbreng naar de stranden, dat tot hiertoe voor haar impracticabel is gest, blijkens het voorwaarts genoteerde op Wolvolo, onder den 23sten der laasteerde maand, zo dat ook hieryan een billet wierd geformeert, dat tot maerzie van zaken al mede werd geinsereert, lujdende als volgt:

Van wegens de Comp^e. en den Soesoehoenang wert bij dezen alle bovenlandsche mantries en andere inwoonders bekend gemaakt, dat nademaal de Comp^e. van den Soesoehoenang heeft overgenomen alle de tolpoorten, hekken of bazaars, die eertijds door Zijn Hoogheijd verpagt wierden, en aan ieder van dewelke men gewend was tol te nemen van alles, wat daar door passeerden, al met eenen goedgevonden is, de voorz. tolpoorten, die tot groote beswaarnis der inwoonders strekken, geheel en al in te trekken, en den voorz. tol

geheel en al af te schaffen, zoo dat een ieder, van aan af aan, van het eene land na het andere zal moogen te koop brengen, alle de vruchten en producten van zijn land en wat hij verder verkoops wil, sonder daarvoor op de eene als of op de andere iets te betalen, aan wie het ook zij; en wert bij desen wel expresselijk an de Regenten der districten en amontlijk aan haar onderhoef mantries en de pagters die er tot hertoe zijn geweest, van wegens de Comp^e. en den Soesoehoenang verboden, iets het allerninste van imand na de publicatie en affectie dezer te nemen, onder de naam van tol- of bazaarsgeld, of onder wat titul of voorgegeven het niet zijn, op poene van uit hare diensten verstoten en, ten exempel an een ieder, daar over gecorrigeert te werden; weshalven alle volken van de bovenlanden bij desen daarvan werden gewaarscheemt, in eijnde een ider zig bevljijte om zo veel producten op zijn land an te kweeken, als hetzelfde opbrengen kan, 't zij rijst, coijang, bonen, capas, cardemon, cubebe, tabak, peper en wat verder aan de Comp^e. geleverd, of aan de stranden verkogt werden kan, zoodanig en ieder zalks voortaan, al was het ook van de zijt zoo, vrij en liber naar de noorder stranden sal mogen afbrengen, sonder iets meer dan voor te betalen, dan aan de strandtol, namelijk, van alles, wat hij de gantang gemeeten kan werden, een duit de gantang, of bij de coijang, een Spaans real de coijang, en van de overige artieullen van de hert dert vijff, waar van de pagter van voorsz. strand tolbakkens telken een briefje met zijn sjap geven sal, ten blijke van de qualiteit en zoort die vertolt is en hoe veel hij daarvan gewonnen heeft; en al deeze tol maar eens betaalt werden aan de tol, die men het eerst passeert, en daarna zal het goed, at vertoning van dat briefje, niet wezen, al wilde men het afgebragte goed weder na boven voeren, en vervolgens als eenig afgebragt goed verkogt werd, zal men gehouden wezen het tolbriefje over te geven aan 's Comp^e. residenten, of an die daar niet zijn, aan de strandregenten der platoes, die gehouden zal wezen, hetzelfde dadelijk te zenden aan 's Comp^e. resident van dat district, zullende in de bovenlanden voortaan g. n. tol ge-
ven worden, dan eenelijk van de inlande. l. Na op Java sal

werden gemaakt, en dewelke ter bazaar gebragt werdende, of daar passerende, sonder nog vertold te zijn, na proportie, na haare soort zullen betalen, vijff, drie of twee dubbelde stuijvers, eens zonder meer, waar voor door de pagter, op de hoek, of waar het minste schade doet, het sjaap van de Comp^e. gegeven werden sal, zullende zodanige gesjapte kleeden daarna vrij wezen, al wilden zij tien andere bazaars passeeren, of dezelve daar te markt brengen, en sal van voorz. tol op het inlandse geweeft een aparte ordonnantie werden gemaakt voor den pagter, die op alle bazaars sal werden aangeplakt, om voor een ieder te lesen te sijn, ten sijnde geen pachter nogte bediende van den pagter of van de Regenten zig verstoute, onder voorwendsel van het sjappen der kleederen, inlandse geweeft, iets ter werelt van landvruchten of andere dingen te nemen, alzo, buiten de voorz. kleederen, alles in de bovenlanden vrij en liber sal mogen gebragt werden, van de eene plaats na de andere, en verkogt na welgevallen, sonder iets te betalen. (onderstond) Tagal den eersten Junij 1746. (lager) ter ordonnantie van den heere Gouverneur-Generaal (was getoekend) N. JONGSMA, Secretaris. (ter zijde stond) 's Comp^e. zegul in roode lack.

De strandregenten, aan dewelke men in conformité met de bovenstaande besluiten het nodige nogh bekend te maken en te recommandeeren hadde, volgens de gewoonte wederom zeer traag aankomende en bij verre na nogh niet compleet hier zijnde, om zulks effect te doen sorteeren, mitsgaders de tijd zoo sterk inschietende, dat men niet langer konde vertoeven, om over Cheribon en de landweg na Batavia terug te keeren, zoo wierd hier ordre gelaten, dat dezelve ons na Cheribon volgen moesten, en vervolgens het nodige belast tot voorzetting van onze landtogt, gaande de groffe bagagie te water met de barcq de Jonge Princesse, nevens de Vliegende Vis, de Peperthuijn en Zeerover, die van Samarang al over eenige dagen hier gearriveert waren, en met denzelven de eerwaarde STROHE, dewelke de functien van zijnen dienst hier reets voor onze komste verrigt hebbende, dezen morgen vooruit ging na Cheribon, om ook aldaar de Heijlige Sacramenten te kunnen bedienen.

Donderdag, den 2^{den} Junij, met zons opgang vertrokken van Tagal. Ont-

beten op Brebes, drie uren gaans van daar en na ; een derde van de wech na Lossari. In het Tagalse district ad wel behoort en den inwoonder nog bezig met meljvelden aan te leggen, dat volgens het zeggen van den Resident BREEKROT, hier uit voortquam, omdat men de bebouwers van een nieuw stuk toestond, dat zij vrij souden wesen van het eerste jaar van de pakalantang of opbreng aan de regenten, en dien ook maintineerde door ordres, en die hoofden soo veel pretexten hebben, en den landman, onder de naam van geschenken, zijne landvruchten af te kevelen, dat er voor haar zelfs niet veel overblijft, hetwelke noodzakelij eenige ordres vereijst in 't vervolg, nu de stranden onder de Conf. staan. Maar in het Brebese district was het in verre na so wel niet gesteld met den landbouw, hetwelke de Resident aan de inheligheid van de den Aijoe, de moeder, en de luijheid der voorgden van Radoen RAFAVA, of den jongen Regent, attribueerde en waar over men denzelve, op Bala komende, reprocheerde. Een uur verders als Brebes, komt men door de gorij Lawodjaja, daar zig veel slegt volk ophout, aan het seestrand, en langs dezelve loopt de wegh vrij sandig en swaar om te passeeren, tot en de rivier Carakakan, zijnde nogh een kleijn uurtje van Lossarie, daar voor twee uren aanquam, hebbende dus gereden ses uren, en daar onder eenige op galop, zo dat deze wegh wel magh gerekend worden op neg goede uren gaans.

Vrijdag, den 3^{den} Juny, voor den dag vertrokken van Lossarie. Kwam na anderhalf uur stappens, of klene twee uren gaans, op Gabang, door wt vertoefden; nogh anderhalf uur gaans verder, op Jatipoera, verwant de Cheribonse prinsen, die ons gisteren, nevens den Resident VAN DER MEER, op Lossarie hadden verwelkomt, zig vooruit begeeven hadden, en vanda aldaar de rijtuigen, waarmede de overige twee groote uren gaans tot en de fortresse quamen af te leggen, en aldaar circa half tien arriveerden, en dat de wech van Lossarie naar Cheribon op 15 uur gaans komt. Bezichtigden tegen den avond de thuijn van den Resident, en het neop naamde Heijlige Graf, 't welk egter geslooten was, so men voorgaf, en dat men onze intentie niet geweeten hadde om derwaerts te gaan, doch zoo men vernam, 't zij uit superstitie of omdat zij die wts niet gaans ontdekt zien, zijnde, de uiterlijke aanschouw na, een rustere en de

van de overige Javaansche Mahometaanse graven, die men op den berg Girie, op Sumanap en elders op deze reize hadde gezien, met een weijnig veranderinge naar de smaak van deze landaard, dewelke zeer helt naar het oude Gottische, gelijk de Javaanse architecture, in de ordonnantie en structure, veel helt naar de Chineese, hetwelk hier particulier het geval is met het water- en grotwerk en de Europeesche tichelsteentjes, of estrikken, ook porceleijne stucken, tot beelden van zulke en andere gebakkene aard inclus.

Saterdag, den 4^{den} Junij, bezigtigden de woning van Sulthans SEFFO en CHERIBON, digt aan den anderen, mitsgaders Sulthan ANUM, wat verder, doch alle drie op de passebaan uitkomende, dewelke bezienswaardig waren.

De princen vervolgens ter maaltijd in 't fort komende, zoo nam men van haar over de Sabandharije, voor de 1800 Rd^a., die de Chinees daar voor thans geeft; met weinige moeite verkreeg men dit, om dus alle de Sabandharijen langs de stranden onder ultimo Julij, te kunnen verpagten, en het is nochtans apparent, dat de Comp^a. daarop almede noch wel een paar duizent Rd^a. profiteeren sal en misschien nog al meer. Ook hadde men gisteren een briefje laten afgaan aan de Hooge Regeering tot Batavia, alleen tot notificatie van ons arrivement alhier dienende, nader in 't brievenboek te zien.

Sondag, den 5^{den} Junij. In den vroegen morgenstond ging men de buitenplaats van Sulthan CHERIBON bezien, die fraaj is van grot en waterwerken, hebbende op wel circa vijftien voeten boven het benedenland een groot stuk water uit het gebergte afkomende, dat aan verscheidne oorden opgestopt zijnde, in uitgebroken land bestaande, een aangenaam gezigt geeft van eijlanden in een tank of vijver, als in een binnenmeer, leggende, en teffens fourneerd een menigte van waterwallen en fontijntjes, die men zelfs in Europa soude seggen dat fraaj waeren, en gemenagieert zijnde, nogh vrij fraajier hadden kunnen wezen.

Van daar terug gekeert zijnde, woonde men de godsdienst bij, die door D^r. STROHE wierdt verrigt, met een welgepaste leerrede uit Ps. 65: vs. 5, op de bedieninge der Heijlige Sacramenten, dewelke ook hier vervolgens quam te geschieden. Even voor de middagh quamen de strandregenten binnen, aan dewelke de nodige bekendmakingen omtrent haren nieuwen Sou-

verain en teffens ook de daartoe behoorende recommendatiën, tot een betere behandeling van het volk, moedder ~~behooring~~ van de landbouw, opbreng van de gewone schatting, jaardijks opkooft naar Batavia en te eene spoedige en complete voldoening der reijs leverantie van dit jar, met de agterstal der twee vorige, wierd gedaan, hetwelke zij zamen, schijnende wel te vreden te zijn over alle deze schikkingen, en hadden van hare zijde niets te verzoeken, als de Paedonganger en die van Tegal, die zij mogten volstaan met de diensten van dat comptoir, sonder gecoohit te zijn ook die van het hoofdcomptoir te moeten doen, waarop men beloofde ordre te zullen stellen, zoo als die van Qualla Damak verzogt, die zijne buuren, die van Grobogan, Pattij, Coedoes, enz., dewelke zij niet eenige jaren dat werk ontrokken hadden, hem weder, gelijk van ouds, in het afbrengen der houtwerken voor de Comp^e., de behulpzame hand gesje bieden, dat haar voorgehouden en door die regenten niet gecooht maar aangenomen, en met de billijkheid overeenkomstig zijnde in diervogen ook geordonneert wierd.

Daarna ontbood men den capitain der Chineezen, hem verzogende, dat, dewijl de Comp^e. voortaan deze gelijk alle andere Sabandja langs de custe publicq verpagten soude, hij in tijde zijne rekening moet verevenen met de prinsen, en verdagt zijn om deselve met prins September aanstaande in te ruimen aan dengenen, die deselve mijnen zal onder ultimo Julij aanstaande, doch dat hij hoofd over de Chineezen niet moet blijven, en voor dit jaar nogh, of van p^{mo}. September 1746 tot ultimo Augustus 1747, behouden de tolbanen voor eene somma van 30 mil Spaans ter maand, of 240 Spaanse realen in het jaar, als een decour bij zijne voorz. functie, terwijl het hoofdgeld apart soude verpagt werden, want hij verklaarde geen hoofdgeld van zijne landgenooten te nemen, en dat niet is geen gebruik geweest was, waarvan men egter de reden niet kan penetreren, zoo min als hij in staat was die te geven, dan 't voorz. gebruik alleen, dat egter niet voidoent is, overmits Cheribon in desen geen pubterentie vinden kan, na op Java alomme als een gemeenlands middel geintroduceert is, dat publicq verpagt werden zal, dewijl de Comp^e. en alle vreemde nation van ouds, ten desen sijlande, several onder de Comp^e. namentlijk de Comp^e., behoort hebben, en dus op

nen behandelt te worden omtrent de schattingen en perzooncele lasten die zij opbrengen moeten.

Men hadde hem ook niet kunnen accordeeren zijn verzoek, om, bij zijn ambt als capitain, te mogen behouden 't slaan van lode pitjes, dewijl men, na overweging van 't merkelyk meerder voordeel, dat men zig beloven kan uit 't verpagten van deze munterij op Samarang, Sourabaija en Cheribon, om promiscue op alle plaatzen langs geheel Java gangbaar te zijn, met de letters, die rondom de opening in de midden moeten staan, ter betekening van de naam der plaatse daar gemaakt zijn, met het merk van de Comp^e, in tegenstelling van de eijgen munterij der pitjes tot Batavia, die van thm en lood, en nog te goed gemaakt zijnde, om in de waadefinge te dienen, door baatsugtige menschen werden nagemaakt, hetwelke bij de verpagting van dit privilegie zoo ligt niet gebeuren kan sonder ontdekt te werden, dewijl het nu de Comp^e. en den pagter raakt; doch dat deze pagt al mede geschiede voor ses jaren, schijnt wel het best te wezen, en meriteert nadere bedenking.

Daarna werden de Javaansche strandregenten geadmitteert, ook de commandeurs STERREBERG en HOHENDORFF, om dezen avond terug te keeren, na dat de eerstgem. 's Comp^e. wegen beschonken waren en men op het verzoek van den ouden valetudinairen regent RACSA NAGARA, zijn zoon..... die reets eenige tijd herwaarts den vader geholpen hadde, en van goede apparentie scheen te wezen, hadde gesubstitueert in 't mede regentschap van Tagal, waarvan hem beloofd wierd, de noodige acte te zullen volgen van Batavia.

Voorts, tegens den avond, bij 't afscheijt der Preangerregenten, eene behoorlijke recommandatie, zoo aan haar, als aan de indigo makers gedaan zijnde nopens de leverantie van dezelve en het catoene garen aan de Comp^e, daar niemand iets tegen hadde, als dat die van Sucapoera zeer klaagde over de verarming van zijn land door het altijd gedurige gebrek aan reijst, waarop men den landbouw aanpreef en eene billijke reflexie den Resident recommandeert te nemen, mitsgaders de gezamentlijke prinsen, Sulthan SEPPON, Sulthan CHERIBON, Sulthan ANUM en Pangerang Maas CHERIBON, zoon van den overledenen Panembahan, ook binnengkomen zijnde, om ons te valediceeren, dewelke men almeede ieder een geschenk ter hand stekde, zoo waren

hier mede alle zaken, rakende de visite van Java, tot op Cheribon afgehoopen, en dus maakte men alles gereet om ten spoedigsten weder na Batavia terug te keeren, waar men heden, bij een misaive van den Commandeur en equipagiemecster VERLENG, tot veel leetwezen berigt kreeg, dat 't schip *Hefwegen*, reets van de reede vertrokken na Bengalen, met ses ton silver en nogh een halve ton aan goederen, door een onweder in den brand geraak was, even buiten de schepen, daar ten anker was gekomen, en vervolgens na dat vele uren gebrand hadde, gesprongen; welke sensible slag ons niet weinig affliggerde, schoon hetzelfde van Gods hand toegekomen zijnde, ook in dier voegen moet werden opgenomen, Hem biddende, dat Hij Batavia, de Maatschappij en alle die daar toe behooren, genadig zij en den welverdienden toorn afwende.

Maandag den 6^{den} Junij. Met den dach vertrokken met rijtuigen na Indarmajoe. De wech was redelijk goed, hadden twee relais, en quamen ten half twaalf daar, zijnde 11 uren gaans langs de weg. Het veel land dat onder Sulthan ANUM gehoort, is woest en onbebouwt. De Chinese, nabij Indarmajoe wonende, zijn wel bezigh, daar wat te verbeeteren, maar dat kan niet veel beschieten op zoo een grooten pleck, en hoewel de Resident betuijgde, dat hij van gedagten was, een gedeelte daarvan met moerbesiestekken te beplanten, zoo blijft er egter veel over, dat uitgegeven werden kan ter bebouwinge, hadde men maar subjecten daartoe aan de hand.

Op Indarmajoe bleef men maar eeten en den Sabandhaar in selver voegen de huur opgezegd zijnde, om die plaats almede te verpagten met alle andere, zoo als men ook naderhand deed op Tjasse en Pamanoeckan, gehoorende onder Batavias ressort, zoo vertrokken ten vier uren naar Candangauer, zijnde ses uren gaans, als van Indarmajoe na de rivier Tjari, de limiet tusschen de twee landschappen, vier kleijne en van daer tot Candangauer twee groote uren gaants, zijnde de rivier Loesarang de grootste helft van de eerste distantie.

Dingsdag, den 7^{den} Junij met sons opgang, van Candangauer, alwaar men den resident VAN DER HOOP demitteerde en ten tien uren ruijm op Pamanoeckan, daar onze rustplaats was. De distantie is seven uren gaants, waar van vier tot aan de rivier Sewoe, daar het Cheribons district, met de

limieten van Candangauer, een eijnde neemt, en het Pamanoe kanse de ooster limiet van het Bataviase maakt. De wech loopt tot aan Sewoe langs het strand, sandig en onvermakelijk, omdat alles onbewoont is, en dus ook ongemakkelijk op het heete van den dach; maar van Sewoe buijgt dezelve wat om de zijld, en loopt wat meer in 't land, egter ook daar een onbewoont district, daar niets als wilderniase te zien is. Niettemin remarquerde men dat dit kreupel en ander bosch, dat deze landen als in eigendom schijnt te hebben, de Comp^e. wel te nutte zoude komen, zoo men wat kleender machines van vlotten konde practieseeren als degeene die tegenwoordig op Indarmajoe in gebruik zijn om daarin, zoo wel op Pamanoe kan als Tjassem, het hout te laten stapelen, dat men hier langs strand maar voor het kappen heeft, hetwelke misschien door den tijd van dubbelde nuttigheid zoude zijn; en daarom recommandeerde men de hoofden der voorz. districten, daartoe noch dit jaar het hout te laten kappen, haar belovende de voorz. machines van Batavia te senden, en haar teffens aanseggende, dat ook aan de monden der voorz. rivieren door de Comp^e. zullen werden gelegd Sabandhaars of ontfangers van de inkomende en uitgaande regten, leggende deze onze rustplaats, zoo men ons versekerde, noch een uur gaans van de rivier, dewijl men hier aan een hoek is in de kaart ook met die naam bekennt. Dewijl de volgende march van hier na Delmabang wat verre was, als zijnde negen uren gaans, en zeer geapprehendeert wierd, zoo vertrok 's nagts ten elf uren van hier onze grootste troep en wij volgden een half uur later te paard, quamen omtrent twee uren op Tjassem, ten vier uren aan en over het spruijtje Tjilmajoe, daar Tjassem cijndigt en 't Cravangse begint, en ten seven uren, nadat hier wat ontbeten hadden, aan de rustplaats op Delmabang, zijnde een gehugt dat niet verre ligt van het spruijtje Tjepraga, aan welkers oostkant, tot Tjilmajoe toe, de wildbaan is daar voorleden jaar gejaagt hadden, en dwars door dewelke thans de wech west zijldwestwaards opgemaakt was, dewelke men passabel vond, excepto in de oostelijkste helfte van de wildbane, daar men een half uur toebragt over 6 à 700 roeden aan saksakken, die op het platte land gelegd waren, apparent omdat deze groote vlakke, waar van misschien noch wel iets beter als een wiltbane te maken was, geen behoorlijke afwatering heeft om het regen en opperwater quijt te

werden, dat veelligt wel te remedieeren soude zijn, was het land niet zo ontbloot van volk, als wij ook hier ondervonden, hebbende door de drie distantiën en van nabij drie uren gaans ieder, buiten de voorgem. twee negorijen aan de rivier Tjasseem en de spruijt Tjilemajoe, geen huis of mensch gevonden, maar een enkele wildernisse.

Woensdag, den 8ten Junij, ten seven uren op Dehmabang gearriveert, zijnde een kleijn gehugt, dat circa een uur gaans verder van Crawang ligt als het gehugt aan het spruijtje Zaldimara, daar anno passato, heen en weder gaande, het middagmaal gehouden hadden. Blevon hier dezes dag uitrusten, omdat onze bagagie tot de middag, en dus twaalf uren, wat hadde eer dezelve alle compleet in het campement was.

Donderdag, den 9^{den} Junij, ten drie uren van Dehmabang opgebrooken zijnde, passeerden het groote en verdrietigste bosch van bambossen en geboomte, dat tot op een half uur na aan Babakan loopt, daar ook eerst ten half seven arriveerden, kunnende dus dese distantie gerekent werden tot Crawangs hoofdnegorij op vijf, en tot de vesting Tanjong Pora tot op ses uren gaans, daar wij naar een weinig vertoevens bij den Depotij ten half negen arriveerden en de van Batavia ontbodene rijtnijgen pas gearriveert vonden, omdat de ingelanden, op dezen weg leggende, despijnt genoeg geweest waren om dezelve, onaangezien de daartoe gestelde ordres, niet behoorlijk op te maken, tot zo verre, dat men genoodzaakt wierd een expresse naar Bacassie af te zenden en ook van hier nog volk derwaards te detachieren, om het noch manquerende daar aan te maken, tot een blijk dat er met dat volk, sonder ernstige middelen, geene ordre te houden is. Ook wierd een briefje aan de Hooge regeering van Indiën afgezonden tot notificatie onzer sannadering.

Des avonds depecheerde men een expresse over Cheribon en Tagal naar Samarang, met een briefje aan het ministerium, dienende ter verselling van een uittreksel der ordres gedurende deze visite gesteld, met last om dezelve stiptelijk na te komen en uit te voeren, tot dat daar omtrent anders soude gedisponeert werden, welk geschrift, om dat 't buiten eenige particuliere reflexiën en gevorderde consideratiën niets anders behelst dan hetgeene hier en daar sparsim bij dit dachregister reeds bekend staadt, alhier niet geinsereert, maar onder de bijlagen gevoegt werd, terwijl daar en

